

96/97

1997/1998

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

FŐSZERKESZTŐ:
BÍRÓNÉ SEY KATALIN

SZERKESZTI:
TORBÁGYI MELINDA

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI:

FITZ JENŐ
KÓHEGYI MIHÁLY

RÁDÓCZY GYULA
VADÁSZ GYÖRGY

XCVI – XCVII. ÉVFOLYAM

1997–1998

KIADJA
A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

BUDAPEST, 1998

TARTALOM

Vadász György 1924–1997 (Rádóczy Gyula)	3
Lányi Vera 1939–1997 (Torbágyi Melinda)	5
Torbágyi Melinda: Elfelejtett római éremleletek III. rész (német resume)	7
Bíróiné Sey Katalin: Római, II. századi denárlelet Hetényegyházáról (német resume)	17
Opponensi vélemények Kovács László „A kora Árpád-kori magyar pénzverés”-ről írt nagydoktori disszertációjáról és a szerző válasza	23
Murgescu, Bogdan: The circulation of the Hungarian denars in the Romanian Principalities in the 16 th century (magyar resume). A magyar denárok forgalma a Román Fejedelemségekben a XVI. szá- zadban	39
Buza János: Négyszáz éves a müncheni „New Müntz-Büech” (német resume)	45
Kőhegyi Mihály: Pénztörténeti adatok Kecskemét város körözüvényeiben II. (I.) Ferenc pénzkibocsátá- sának hatodik periódusához (1824–1826) (német resume)	53
Rayman János: A korona bankjegyek szerb lebélyezése a megszállt Baranyában (német resume)	61
Kőhegyi Mihály–Nagy Ádám: Az 1883-as szegedi királylátogatás emlékérméi (német resume)	101
Lakatos Sarolta: Emlékérem-verőtövek a Jósza András Múzeum Kállay-gyűjteményében (német resume)	111
Berényi Zsuzsanna Ágnes: Az Első Magyar Tűzzománc Jelvénygyárban készült iskolajelvények kataló- gusa II. rész (német resume)	121
Bertók Krisztina–Tóth Csaba: Adatok a keszthelyi Festetics éremgyűjtemény történetéhez (angol re- sume)	129
Baloghné Ábrányi Hedvig–Kőhegyi Mihály: Réthy László levelei II. rész	149
Bertók Krisztina–Garami Erika: Az 1996–1997. évi jubileumi érmék gipsztervei (angol resume)	159
Pallós Lajos–Torbágyi Melinda–Tóth Csaba: A Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának új szerzemé- nyeiből 1996–1997.	169
Kisebb közlemények	175
Korinek Tamás: Eddig publikálatlan Szeleukida érem	175
Torbágyi Melinda: Római aranyéremlelet (angol resume)	175
Hompasz Péter: Septimius Severus hibrid denarius	177
Óvári Ferenc: Veritas felirat Decius kori pénzekén (német resume)	177
Szilágyi Mihály: Törvényhozó Szulejmán szultán kiadatlan akcséje (angol resume)	179
Garami Erika: Adalékok a Kossuth Emigráció utolsó pénzkibocsátási kísérletéhez (angol resume)	180
Irodalom	183
Társulati élet 1996–1997	199
Magyar Numizmatikai bibliográfia 1995–1996. (Baloghné Ábrányi Hedvig)	205

541
1997/1998

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

FŐSZERKESZTŐ:

BÍRÓNÉ SEY KATALIN

SZERKESZTI:

TORBÁGYI MELINDA

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI:

FITZ JENŐ
KŐHEGYI MIHÁLY

RÁDÓCZY GYULA
VADÁSZ GYÖRGY

XCVI – XCVII. ÉVFOLYAM

1997–1998

KIADJA

A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

BUDAPEST, 1998

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

INHALTSVERZEICHNIS

György Vadász 1924–1997 (Gyula Rádóczy)	3
Vera Lányi 1939–1997 (Melinda Torbágyi)	5
Torbágyi, Melinda: Im Vergessenheit geratene römische Münzfunde III. Teil. (Deutsches Resümee)	7
Bíró-Sey, Katalin: Römischer Denarfund von Hetényegyháza aus dem 2. Jahrhundert (deutsches Resümee)	17
Die Meinungen der Opponenten über die Habilitationsschrift von László Kovács „Über die ungarische Münzprägung in der frühen Arpadenzeit“	23
Murgescu, Bogdan: The circulation of the Hungarian denars in the Romanian Principalities in the 16 th century (ungarisches Resümee)	39
Buza, János: Das Münchner „New Muntz-Büch“ ist 400 Jahre alt (deutsches Resümee)	45
Kőhegyi, Mihály: Geldgeschichtliche Angaben in den Rundschreiben der Stadt Kecskemét zur sechsten Periode der Geldemission unter Franz II (I) 1824–1826 (deutsches Resümee)	53
Rayman, János: Serbische Überstempelung der Kronen-Banknoten im besetzten Baranya (deutsches Resümee)	61
Kőhegyi, Mihály-Nagy, Ádám: Medaillen zum königlichen Besuch in Szeged 1883 (deutsches Resümee)	101
Lakatos, Sarolta: Prägestöcke zu Medaillen in der Kállay-Sammlung des Jóna András Museums (deutsches Resümee)	111
Berényi, Zsuzsanna Ágnes: Katalog in der Ersten Ungarischen Emailleabzeichen-Fabrik hergestellten Schulabzeichen II. Teil. (deutsches Resümee)	121
Bertók, Krisztina-Tóth, Csaba: Contribution to the History of the Festicoin Collection (englisches Resümee)	129
Baloghné Ábrányi, Hedvig-Kőhegyi, Mihály: Briefe von László Réthy II. Teil.	149
Bertók, Krisztina-Garami, Erika: Commemorative coin plans 1996–1997 (english Resümee)	159
Pallós, Lajos-Torbágyi, Melinda-Tóth, Csaba: Aus der Neuerwerbungen des Münzkabinetts des Ungarischen Nationalmuseums 1996–1997.	169
Korinek, Tamás: Eine bislang unpublizierte(?) seleukidische Münze	175
Torbágyi, Melinda: Roman Gold Coin Hoard (englisches Resümee)	175
Hompassz, Péter: Hybrid Denarius von Septimius Severus	177
Óvári, Ferenc: Veritas – Umschrift auf Münzen aus der Decius-Zeit (deutsches Resümee)	177
Szilágyi, Mihály: Unpublished Akce of Kanuni Sultan Suleyman (zweisprachig)	179
Garami, Erika: Angaben zum letzten Geldemissionsversuch der Kossuth-Emigration (englisches Resümee)	180
Literatur	183
Gesellschaftliches Leben 1996–1997	199
Bibliographie der ungarischen Numismatik 1995–1996 (Baloghné Ábrányi, Hedvig)	205

Vadász György (1924–1997)

Szabadkán született 1924. április 25-én. Apja Vadász Ferenc mérnök, anyja Venetiáner Katalin, Venetiáner Sándor református lelkész leánya. Középiskolai tanulmányait az újpesti Könyves Kálmán gimnáziumban végezte, ahol az iskolai cserkész szellem egész életére kihatott. Korán kialakult rajzkészsége kibontakoztatására a Török Pál utcai Magyar Királyi Iparrajz Iskolába iratkozott be. A háború vége felé kiváló rajztudását arra használta fel, hogy az üldözöttek számára iratokat hamisított. A háború befejeztével az Iparművészeti Főiskola Grafikai Tanszékére iratkozott be, ahol képességei elismerésül csakhamar demonstrátorrá nevezték ki. Ennek ellenére – a kor szellemének megfelelően – a III. évfolyam végén, alaptalan vádakkal eltávolították. Már egész fiatalon sikerrel tervezett és valósított meg plakátokat, szórólapokat, ismertetőket. Később a tipográfia terén kamatoztatta képességeit: a Móra Ferenc Kiadónál és az Ifjúsági Lapkiadónál, mint a Dörmögő Dörmötör, a Tábortűz és az Ifjúsági Magazin művészeti szerkesztője. Számos könyvnaplós plakátot, színházi programfüzetet, múzeumi katalógust tervezett. A Delta és a Tükör című hetilapoknak éveken át volt művészeti szerkesztője. A három nyelven megjelenő Vue Touristique című turisztikai lap művészeti szerkesztőjeként nemzetközi elismerést vívott ki magának.

Édesapja inspirálására kora gyermekkorától gyűjtötte a numizmatikai anyagot. Később inkább a pénztörténet foglalkoztatta. Ezen belül – mint grafikus – az Árpád-házi pénzek betűtípusait és éremkép szerkesztését hasonlította össze külföldi példákkal. E témában jelentek meg tanulmányai, amelyeket Zombori Lajos segítségével az alábbiakban közlünk.

A Magyar Numizmatikai Társulatnak 1964. óta volt tagja. 1979–1994 között a Társulat főtítkár-helyettese. 1994-ben a Társulat Közgyűlése örökös tiszteletbeli taggá választotta.

Az Az Érem című numizmatikai szaklapot 1968-ban átforgatta, szebbé tette és ennek elismerésül ő lett a lap főszerkesztője. Eltekintve apróbb, az Érmegyűjtők Egyesületének vezetésében történt torzszalkodásoktól, egészen 1989-ig viselte ezt a tisztséget, amikor is romló egészségi állapotára hivatkozva lemondott, bár a szerkesztő bizottságban továbbra is megmaradt.

A Numizmatikai Közlöny szerkesztő bizottságának 1988-tól volt tagja. Részt vett a Numizmatikai Társulat Évkönyvének szerkesztésében is, amelynek egyszerű és ízléses borítóterve, valamint a képtáblák szerkesztése az ő munkáját dicsérik.

1997. november 13-án halt meg.

Rádóczy Gyula

Numizmatikai irodalmi munkássága

(–) *Az Érem*. XXI. évf. 1969/49–50, 3. old.

Esztétikai kérdések a modern magyar pénzekről. *A Magyar Numizmatikai Társulat Évkönyve*. 1972, 19–41. old.

A Magyar Nemzeti Bank kiállítása. *Az Érem*. XXX. évf. 1974/2, 40. old.

History in coins. *Hungarian Review*. 1974/9, 10–13. old.

Hamisított „1906-os” ötkoronás. *Az Érem*. XXXI. évf. 1975/1, 37. old.

Pénzek, pecsétek, ötvösművek feliratai pénzverésünk kezdetén. *Az Érem*. XXXI évf. 1975/2, 8–12. old.

Visszhang. Mivel fizetünk, mivel tartozunk? *Élet és Irodalom*. 1975. február 29.

A poncolt magyar pénzek betűi. *Az Érem*. XXXII. évf. 1976/1, 10–12. old.

- Hogy készültek a poncolt magyar pénzek? *Az Érem.* XXXII. évf. 1976/2, 4-6. old.
- Regensburgi-magyar „rokonság” a pénzek betűin. *Az Érem.* XXXIII. évf. 1977/1, 7-15. old.
- Dr. Ákoshegyi Ferenc 1916-1977. (Nekrológ.) *Az Érem.* XXXIII. évf. 1977/2, 48. old.
- Éremkép-szerkesztés pénzverésünk kezdetén. *Az Érem.* XXXIV. évf. 1978/2, 3-9. old.
- Ambrus Béla 1909-1979. (Nekrológ.) *Az Érem.* XXVI. évf. 1980/1, 5. old.
- Pohl Artúr 1899-1981. (Nekrológ.) *Az Érem.* XXXVIII. évf. 1982/1, 46. old.
- Néhány észrevétel a XI. századi magyar pénzekkel kapcsolatban. *Az Érem.* XXXIX. évf. 1983/2, 6-9. old.
- Megjegyzések a RESLAVVA CIV feliratú denár éremképhez. *Az Érem.* XL. évf. 1984/1, 13-15. old.
- Hadgyakorlati emlékérmék. *Az Érem.* XL. évf. 1984/1, 41-43. old.
- Különböző országok hasonló éremképeinek egyezései és eltérései a XI. században. *Az Érem.* XLI. évf. 1985/1, 13-19. old.
- Zdenek Jirásek-Jaroslav Sula: Velka penezni loupez, anebo 50:1. (Recenzió.) *Az Érem.* LI. évf. 1995/1, 18. old.
- Die Konstruktion des Münzbildes am Anfang der ungarischen Münzprägung. *Numismatisches Nachrichten Blatt.* 85. évf. 1986/8, 178-182. old.
- A hercegi pénzverésről. *Az Érem.* XLII. évf. 1986/1, 6-9. old.
- Az Árpád-házi aprópénz korszakról és II. Endre pénzveréséről. *Az Érem.* XLIV. évf. 1988/1, 10-13. old.

Lányi Vera (1939–1997)

Lányi Verára emlékezünk, akinek halála nagyon fiatalon és nagyon hirtelen következett be. 58 éves volt, amikor egy tudós igazán élete teljében van, amikor már sok évtizedes munka és hatalmas tapasztalat áll mögötte. Lányi Vera római koros régész és numizmatikus volt. Aktív muzeológus, ásató régész és mint egyetemi docens tanár is, akinek régész generációk nőttek fel a keze alatt. De elsősorban és legfőképpen tudós.

E társaságból valószínűleg kevesen ismerik őt személyesen, hiszen Vera ritkán járt rendezvényekre, a konferenciák, kiállítások színhelye nem az ő világa volt. A csendes, szorgos és kemény munkát szerette. Nem mintha ember kerülő lett volna. Szerette a társaságot, no persze nem akárki társaságát. Szeretett beszélgetni és beszélni is. Amint egy múzeumi kollégánk humorosan megjegyezte egyszer, Vera reggel vesz egy mély lélegzetet, aztán az kitart nála estig. Sok barátja volt és sokan szerették, de bizonyára ellenségei is voltak szép számmal, mert Vera kemény és őszinte kritikus volt. Magasra állította a mércét, a maga számára éppúgy, mint másoknak. És előtte csak az ment ember számba, aki kiállta az emberi tisztesség és a kemény munka próbáját. Szigorú és nyílt bíráló volt. Ő bizony nem csomagolta selyempapírba a kritikáját, mindenkinek a szemébe mondta a véleményét. De éppen ezért a dicsérete is őszinte volt, és akit megdicsért valamiért az büszke lehetett magára.

Pályafutását mint tereprégész és muzeológus kezdte Esztergomban. Kemény, embert próbáló évek voltak ezek, hisz a 60–70-es évek nem voltak könnyű idők egy vidéki régész, pláne egy egyedül álló nő számára. Sok és nehéz körülmények között folyó munka, nagyon kevés pénzért. Lakás egy vaskályhával fűthető kunyhóban a hegytetőn, víz az udvaron. Tagadhatatlanul van benne romantika és Vera is ezt látta benne. Nem volt kesergésre, panaszkodásra, önsajnálatra hajlamos fajta. És évfolyamának legtehetségesebb hallgatója még ilyen körülmények között is bebizonyította, hogy többre képes, mint azok közül sokan, akik nála lényegesen jobb lapokkal indultak. Az esztergomi évek alatt szerezte meg – titokban, mert az intézmény nem támogatta – a kandidátusi fokozatot és ennek köszönhetően került 1975-ben az Eötvös Lóránd egyetem régészeti tanszékére Mócsy András professzor mellé adjunktusnak. A régészeti témák oktatása mellett ő vezette be hosszú idő után ismét a rendszeres és gyakorlati orientáltságú numizmatikai oktatást. A numizmatika régóta érdekelte, első munkáját, doktori disszertációját is érmekekről írta, I. Valentinianus sisciai éremveréséről. Egyetemi éveitől kezdve egyre inkább kutatásai előterébe került a numizmatika. Rendszerető és rendszerező elme volt. Nem a csillogó és gyorsan elpukkadó elméletekben hitt, hanem a nagy, jól feldolgozott anyagokra épülő megalapozott tudásra. Ezért is írt tulajdonképpen nagyon keveset. Megjelent munkái szinte kizárólag nagy anyag feldolgozások. Bíróné Sey Katalinnal együtt kezdték el a Fundmünzenbericht sorozatot, amelyben a folyó római koros ásatások éremanyagát közölték le. A 80-as évek végén indította el a Fundmünzen sorozatot, amelynek célja a teljes pannoniai antik éremanyag publikálása volt. 5 év alatt két kötet meg is jelent, amely circa 80 ezer érem feldolgozását jelentette. Majd elkészült még egy harmadik kötet is, illetve a negyedik fele, amelynek befejezését már nem érthette meg. E munkával párhuzamosan készült a Gyakorlati numizmatika című kézikönyv, útmutató a római érmek meghatározásához, azok számára, akiknek nem áll rendelkezésére semmilyen éremkatalógus. Persze ez a munka csapat munka volt, amit ő szervezett, irányított és itt is mint mindenben kőkemény iramot diktált. A munka számítógépen készült, ami a 80-as évek végén még igencsak újdonságnak számított a hazai régészeti területén. Lányi Vera új iránti fogékonyságát jelzi, hogy 50 évesen megtanulta használni a számítógépet.

gépet és az eredmény egy 100 ezres nagyságrendű adatbázis alapja lett, miközben sokan mások csak játszadoztak, kísérletezgettek.

Vera élete a munka volt, mégpedig az olyan munka, aminek eredménye is van. Amit megcsinált, összeállított sok-sok további kutatás alapja. A mi örökségünk ezt tovább vinni és Vera emlékét leghívebben azzal őrizhetjük meg, hogy folytatjuk és kiteljesítjük azt, amit ő elkezdett. Nem könnyes emlékezősekre vágyik, semmit mondó szép szavakra, hanem arra, hogy amit elkezdett annak folytatása legyen, aminek letette az alapjait, abból eredmények szülessenek. Ez a mi örökségünk és a mi munkánkba is ő él tovább.

Torbágyi Melinda

Elfelejtett római éremleletek

III. rész

Im Vergessenheit geratene römische Münzfunde III. Teil.

3. A zarkaházi denár-lelet

Csaknem 20 éve jelent meg ennek a Tóth Endre által indított sorozatnak a második része, amelyben hírt adott a zarkaházi és a Budapest-Vízivárosi éremleletekről¹. Tóth Endre ki is derítette a zarkaházi lelet őrzési helyét, amely a modenai Palazzo dei Musei és megszerezte a darabok fényképeit, majd az anyagot átadta nekem közlésre sok-sok évvel ezelőtt. A közlésre azonban csak most tudtam sort keríteni.

A lelet összetétele

- * 1. Cn. Domitius – Q. Curtius – M. Silanus

Denar 3.78 gr

Róma, Kr. e. 116–115

Crawford 285/1

Ltsz.: Modena 1195

- * 2. M. Herennius

Denar 3.70 gr

Róma, Kr. e. 108–107

Crawford 308/1b

Ltsz.: Modena 1454

3. L. Appuleius Saturninus

Denar 3.73 gr

Róma, Kr. e. 104

Crawford 317/3a

Rev.: D. kontroljegy

Ltsz.: Modena 418

4. C. Coelius Calvus

Denar 3.76 gr

Róma, Kr. e. 104

Crawford 318/1b

Rev.: H: kontroljegy

Ltsz.: Modena 928

- * 5. C. Vibius C.f. Pansa

Denar 4.01 gr

Róma, Kr. e. 90

Crawford 342/5b

Av.: félhold alakú penge, mint
kontroljegy

Ltsz.: Modena 3082

6. L. Titurius L.f. Sabinus

Denar 3.52 gr

Róma, Kr. e. 89

Crawford 344/3

Rev.: skorpió, mint kontroljegy

Ltsz.: Modena 2991

- * 7. Cn. Cornelius Lentulus

Denar 3.66 gr

Róma, Kr. e. 88

Crawford 345/1

Av.: beponcolt jegy

Ltsz.: Modena 1066

- * 8. L. Rubrius Dossenus

Denar 3.58 gr

Róma, Kr. e. 87

¹ Tóth E.: Elfelejtett római éremleletek (II. rész). NK 78–79. (1979–1980) 13–15.

- Crawford 348/1
Ltsz.: Modena 2649
9. Gargilius – Ogulnius – Vergilius
Denar 3.80 gr
Róma, Kr. e. 86
Crawford 350A/2
Av.: beponcolt jegy
Ltsz.: Modena
- * 10. Mint nr. 9., de beponcolt jegy nélkül
Denar 3.77 gr
- * 11. L. Iulius Bursio
Denar 3.93 gr
Róma, Kr. e. 85
Crawford 352/1a
Av.: trident és ... mint kontroljegy
Ltsz.: Modena 1508
12. L. Cornelius Sulla
Denar 3.74 gr
Mozgó verde, Kr. e. 84–83
Crawford 359/2
Ltsz.: Modena 1039
13. P. Crepusius
Denar 3.51 gr
Róma, Kr. e. 82
Crawford 361/1a
Ltsz.: Modena 1119
- * 14. mint nr. 13
Denar 3.65 gr
Rev.: CCXXIII kontrolszám
Ltsz.: Modena 1121
- * 15. L. Marcius Censorinus
Denar 3.80 gr
Róma, Kr. e. 82
Crawford 363/1d
Ltsz.: Modena 1981
- * 16. Q. Antonius Balbus PR
Serratus denar 3.05 gr
Róma, Kr. e. 83–82
Crawford 364/1d
Rev.: B kontroljegy
Ltsz.: Modena 302
- * 17. mint nr. 16
Serratus denar 3.65 gr
Rev.: Q kontroljegy
Ltsz.: Modena 307
18. C. Annius T.f.T.n. Pro Cos
Denar 3.63 gr
É. Italia és Hispania
Kr. e. 82–81
Crawford 366/1a
Ltsz.: Modena 245
19. C. Annius T.f. T.n. Pro Cos
Denar 3.65 gr
É. Italia és Hispania
Kr. e. 82–81
Crawford 366/2b
Rev.: S kontroljegy és beponcolt
karika a ló farán
Ltsz.: Modena 254
- * 20. Ti. Claudius Ti.f. Ap.n.
Serratus denar 3.42 gr
Róma, Kr. e. 79
Crawford 383/1
Rev.: A. IXII kontroljegy
Ltsz.: Modena 827
- * 21. L. Rutilius Flaccus
Denar 3.62 gr
Róma, Kr. e. 77
Crawford 387/1
Ltsz.: Modena 2704
22. P. Sulpicius Galba
Denar 3.71 gr
Róma, Kr. e. 69
Crawford 406/1
Ltsz.: Modena 2848
- * 23. M. Plaetorius M.f. Custianus aed.cur.
Denar 3.84 gr
Róma, Kr. e. 67
Crawford 409/2
Av.: két beponcolt karika
Rev.: kormánylapát, min kontroljegy
Ltsz.: Modena 2285
- * 24. L. Roscius Fabatus
Serratus denar 3.80 gr.
Róma, Kr. e. 64
Crawford 412/1
Av.: vödör, mint kontroljegy
Rev.: ... kontroljegy
Ltsz.: Modena 2647
- * 25. Paullus Lepidus
Denar 3.58 gr
Róma, Kr. e. 62

Crawford 415/1
Ltsz.: Modena 217

- * 26. M. Scaurus – P. Hypsaesus aed. cur.
Denar 3.42 gr
Róma, Kr. e. 58
Crawford 422/1b
Ltsz.: Modena 205

27. Q. Cassius
Denar 3.84 gr
Róma, Kr. e. 55
Crawford 428/1
Ltsz.: Modena 787

- * 28. P. Licinius Crassus M.f.
Denar 3.70 gr
Róma, Kr. e. 55
Crawford 430/1
Ltsz.: Modena 1775

- * 29. A. Plautius aed. cur.
Denar 3.45 gr
Róma, Kr. e. 55
Crawford 431/1
Ltsz.: Modena 2348

- * 30. Iulius Caesar
Denar 3.75 gr
Róma, Kr. e. 49–48
Crawford 443/1
Ltsz.: Modena 1588

31. D. Iunius Albinus Bruti f.
Denar 3.53 gr
Róma, Kr. e. 48
Crawford 450/2
Ltsz.: Modena 2548

- * 32. Iulius Caesar
Denar 3.51 gr
Afrika, Kr. e. 47–46
Crawford 458/1
Av.: beponcolt félhold
Ltsz.: Modena 1596

33. C. Considius Paetus
Denar 3.60 gr
Róma, Kr. e. 46
Crawford 465/1
Ltsz.: Modena 945

- * 34. mint nr. 33
Denar 3.22 gr

Ltsz.: Modena 949

- * 35. P. Clodius M.f. IIIVir A.P.F.
Denar 3.82 gr
Róma, Kr. e. 42
Crawford 494/23
Av.: beponcolt félkör
Ltsz.: Modena 869

36. Octavianus
Denar 3.55 gr
Mozgó verde, Kr. e. 37
Crawford 537/1
Ltsz.: Modena

37. Octavianus
Denar 3.57 gr
Mozgó verde, Kr. e. 36
Crawford 540/2
Ltsz.: Modena 24

- * 38. Marcus Antonius
Denar 3.35 gr
Mozgó verde, Kr. e. 32–31
Crawford 544/8
Ltsz.: Modena 336

39. Marcus Antonius
Denar 3.37 gr
Mozgó verde, Kr. e. 32–31
Crawford 544/14
Ltsz.: Modena 344

- * 40. mint nr. 39
Denar 3.52 gr
Ltsz.: Modena 343

- * 41. Marcus Antonius
Denar 3.05 gr
Mozgó verde, Kr. e. 32–31
Crawford 544/15
Ltsz.: Modena 345

- * 42. Marcus Antonius
Denar 3.25 gr
Mozgó verde, Kr. e. 32–31
Crawford 544/19
Ltsz.: Modena 360

43. Marcus Antonius
Denar 2.86 gr
Mozgó verde, Kr. e. 32–31
Crawford 544/20
Ltsz.: Modena 361

- | | |
|---|--|
| * 44. mint nr. 43
Denar 2.69 gr
Ltsz.: Modena 363 | Róma, Kr. e. 18
BMC 1. 36
Ltsz.: Modena |
| * 45. Marcus Antonius
Denar 3.31 gr
Mozgó verde, Kr. e. 32–31
Crawford 544/23
Ltsz.: Modena 369 | * 51. Tiberius
Denar 3.82 gr
Lugdunum, 26–37
BMC 1. 48
Ltsz.: Modena |
| * 46. Marcus Antonius
Denar 3.10 gr
Mozgó verde, Kr. e. 32–31
Crawford 544/25
Ltsz.: Modena 376 | * 52. mint nr. 51
Denar 3.66 gr
Ltsz.: Modena |
| 47. Marcus Antonius
Denar 3.30 gr
Mozgó verde, Kr. e. 32–31
Crawford 544/35
Ltsz.: Modena 395 | * 53. mint nr. 51
Denar 3.62 gr
Ltsz.: Modena |
| 48. Marcus Antonius
Denar 3.52 gr
Mozgó verde, Kr. e. 32–31
Crawford 544/37
Ltsz.: Modena 399 | 54. mint nr. 51
Denar 3.40 gr
Ltsz.: Modena |
| * 49. Augustus
Denar 3.87 gr
Róma, Kr. e. 18
BMC 1. 14
Ltsz.: Modena | * 55. mint nr. 51
Denar 3.66 gr
Ltsz.: Modena |
| 50. Augustus
Denar 3.72 gr | 56. mint nr. 51
Denar 3.80 gr
Ltsz.: Modena |
| | * 57. Tiberius
Denar 3.67 gr
Lugdunum, 13–14
BMC 1. 507 előlap
Incus érem
Ltsz.: Modena |

A zarkaházi lelet ugyan nem egy nagy darabszámú kincs, de legalább teljesnek tekinthető, eltérően a hasonló korú pannoniai kincseleletektől. Köztársaságkori vereteinek megoszlása teljesen megegyezik a késő köztársaság, illetve a kora Augustus korban záródó leletekével². Néhány Kr. e. II. század végén készült éremmel indul, majd a Kr. e. 90–77 közötti időszakban hirtelen megnő a veretek száma. A kincs darabjainak circa a negyede készült ezekben az években. Ez általánosan jellemző, hisz ezekben az években sok nagy példányszámú kibocsátás készült, amelyek később is meghatározó szerepet játszottak a római éremforgalomban. Kiemelt példányszámba szerepelnek Marcus Antonius Kr. e. 32–31-ben veretett legios denárai is (11 db), ami ugyancsak általános. Ezt követően viszont Tiberius uralkodásának késői szakaszáig mindössze 3 db pénz van a leletben. Egyetlen pannoniai analógiaként a lágymányosi eraviszkusz kincseletet említhetem, mivel az lényegében teljesnek tekinthető, bár korábbi (Kr. e. 9) záródású. E lelet 125 db római denárból 20 db, tehát kb. az érmek hatoda Augustus verete.

² Torbágyi, M.: Die Münzprägung der Eravisker. ActaArchHung 36. (1984) 180–190.

2. Budai vagy vízivárosi denar-lelet

1898-ban került elő a Rózsa domb délkeleti lábánál, a Török és a Mecset utca között egy építkezésnél. (A Víziváros elnevezés valami félreértésnek köszönhető, de így szerepel a leltárkönyvben és ezt vette át az irodalom is.) Az eredetileg állítólag több, mint 500 db éremből 25 db került a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményébe magánszemélyek ajándékaként. Ezeken kívül pedig Gohl Ödön még 23 db-ot látott és írt le az Éremtár kéziratos leletjegyzékében (638/1898). Ezen darabokat a Babelon számok alapján határoztam át.

A lelet ismert részének összetétele

1. C. Iunius C.f.

Denar 4.02 g, 7

Róma, Kr. e. 149

Crawford 210/1

Ltsz.: 13A. 1898. 5.

A.: fekvő K a fej előtt

Ltsz.: 12A. 1898. 6.

2. T. Cloulius

Denar 3.80 g, 10

Róma, Kr. e. 128

Crawford 260/1

A.: beponcolt K a fej mögött

Ltsz.: 12A. 1898. 5.

9. D. Iunius Silanus L.f.

Denar 3.95 g, 3

Róma, Kr. e. 91

Crawford 337/3

A.: H a fej mögött

Ltsz.: 12A. 1898. 8.

3. M. Caecilius Metellus Q.f.

Denar

Róma, Kr. e. 127

Crawford 263/1a

10. L. Calpurnius Piso L.f. L.n. Frugi

Denar 3.79 g, 2

Róma, Kr. e. 90

Crawford 340/1

A.: XXV a fej mögött

R.: XXVIII a mezőben, RA a szelvényben

Ltsz.: 13A. 1898. 2.

4. M. Papirius Carbo

Denar 3.84 g, 2

Róma, Kr. e. 122

Crawford 276/1

Ltsz.: 12A. 1898. 11.

11. L. Calpurnius Piso L.f. L.n. Frugi

Denar 3.76 g, 2

mint nr. 10, de

A.: JV a fej mögött

R.: XXII a mezőben és RM ligálva a szelvényben. Beponcolt jegy a mezőben.

Ltsz.: 12A. 1898. 3.

5. M. Papirius Carbo

Denar 3.73 g, 6

mint nr. 4, de A.: beponcolt jegy a mezőben

Ltsz.: 12A. 1898. 12.

12. C. Vibius C.f. Pansa

Denar 3.72 g, 2

Róma, Kr. e. 90

Crawford 342/4b

A.: sisak, mint kontroljegy az áll alatt, beponcolt félkör a fül alatt és ék az arcon

Ltsz.: 12A. 1898. 16.

6. M. Sergius Silus Q.

Denar

Róma, Kr. e. 116–115

Crawford 286/1

13. L. Titurius L.f. Sabinus

Denar

Róma, Kr. e. 89

Crawford 344/1b

7. L. Flaminius Cilo

Denar

Róma, Kr. e. 109–108

Crawford 302/1

14. Cn. Cornelius Lentulus

Denar

Róma, Kr. e. 88

Crawford 345/1

8. M. Herennius

Denar 3.77 g, 12

Róma, Kr. e. 108–107

Crawford 308/1

15. C. Norbanus
Denar 3.28 g, 7
Róma, Kr. e. 83
Crawford 357/1b
A.: X a fej mögött, beponcolt jegy Venus
homlokán.
Ltsz.: 12A. 1898. 10.
16. A. Postumius A.f. S.n. Albinus
Serratus denar 3.64 g, 12
Róma, Kr. e. 81
Crawford 372/2
A.: beponcolt + és félhold a fátylon,
ligált HL a fej előtt
R.: félkör alakú bevésés az érem bal szélén
Ltsz.: 12A. 1898. 15.
17. Q. Caecilius Metellus Pius
Denar 3.76 g, 1
Észak-Itáliai verde, Kr. e. 81
Crawford 374/2
Ltsz.: 13A. 1898. 1.
18. L. Procius
Denar 3.85 g, 9
Róma, Kr. e. 80
Crawford 379/1
Ltsz.: 13A. 1898. 6.
19. Ti. Claudius Ti.f. Ap.n.
Serratus denar 3.75 g, 6
Róma, Kr. e. 79
Crawford 383/1
A.: beponcolt karika az arcon
Ltsz.: 12A. 1898. 4.
20. C. Egnatius Cn.f. Cn.n. Maxsumus
Denar
Róma, Kr. e. 75
Crawford 391/3
21. Q. Pomponius Musa
Denar 3.68 g, 4
Róma, Kr. e. 66
Crawford 410/4
A.: két beponcolt x az arcon
Ltsz.: 12A. 1898. 14.
22. Sex. Nonius Sufenas
Denar 3.83 g, 6
Róma, Kr. e. 59
Crawford 421/1
A.: beponcolt félkör
Ltsz.: 12A. 1898. 9.
23. M. Aemilius Scaurus – C. Hypsaesus
Denar
Róma, Kr. e. 58
Crawford 422/1a
24. C. Vibius C.f. C.n. Pansa
Denar
Róma, Kr. e. 48
Crawford 449/1a
25. L. Plautius Plancus
Denar 3.67 g, 12
Róma, Kr. e. 47
Crawford 453/1a
Ltsz.: 12A. 1898. 13.
26. C. Antius C.f. Restio
Denar 3.76 g, 3
Róma, Kr. e. 47
Crawford 455/1a
R.: beponcolt S a bal mezőben
Ltsz.: 12A. 1898. 1.
27. Iulius Caesar
Denar 3.72 g, 6
Afrikai verde, Kr. e. 47–46
Crawford 458/1
R.: beponcolt jegy a mezőben
Ltsz.: 13A. 1898. 3.
28. Q. Caecilius Metellus Pius Scipio Imp
Denar 3.83 g, 6
Afrikai verde, Kr. e. 47–46
Crawford 459/1
Ltsz.: 12A. 1898. 2.
29. Iulius Caesar
Denar
Hispaniai verde, Kr. e. 46–45
Crawford 468/1
30. L. Aemilius Buca – Iulius Caesar
Denar 3.57 g, 5
Róma, Kr. e. 44
Crawford 480/4
Ltsz.: 13A. 1898. 4.
31. P. Clodius M.f.
Denar
Róma, Kr. e. 42
Crawford 494/23
32. C. Vibius Varus
Denar

- | | |
|---|---|
| Róma, Kr. e. 42
Crawford 494/38 | 43. Augustus
Denar
Keleti verde, Kr. e. 29–27
BMC 1. 644 |
| 33. Q. Voconius Vitulus q.design
Denar
Róma, Kr. e. 40 vagy később
Crawford 526/4 | 44. Augustus
Denar 3.96 g, 6
Keleti verde, Kr. e. 20–18
BMC 1. 681
Ltsz.: 13A. 1898. 7. |
| 34. M. Antonius
ún. legios denar
Mozgó verde, Kr. e. 39
Crawford 528/2b | 45. Augustus
Denar
Hispaniai verde, Kr. e. 19–15
BMC 1. 354 |
| 35. M. Antonius
ún. legios denar
Mozgó verde, Kr. e. 32–31
Crawford 544/26 | 46. Augustus
Denar 3.87 g, 10
Róma, Kr. e. 16
BMC 1. 77
Ltsz.: 12A. 1898. 18. |
| 36. M. Antonius
ún. legios denar
Mozgó verde, Kr. e. 32–31 | 47. Augustus
Denar 3.68 g, 7
Lugdunum, Kr. e. 15–12
BMC 1. 461
A.: beponcolt jegy a nyakmögött
Ltsz.: 12A. 1898. 17. |
| 37. mint nr. 36. | 48. Augustus
Denar
Lugdunum, Kr. e. 2–Kr. u. 11.
BMC 1. 519 |
| 38–41. Kopott, meghatározhatatlan római
köztársasági denarok | |
| 42. Augustus
Denar 3.59 g, 7
Keleti verde, Kr. e. 31–29
BMC 1. 615
R.: beponcolt jegy a mezőben
Ltsz.: 12A. 1898. 7. | |

Pannonia korai éremforgalmával már több tanulmány is foglalkozott³, de a jelenleg feldolgozott anyag alapján a kérdés még egyáltalán nem tekinthető lezártnak. Ez a két itt közölt kincslelet újabb adatokat szolgáltat nem csak Pannonia korai éremforgalmához, pénztörténetéhez, hanem a provincia római megszállásának, megszervezésének, a birodalomba való beilleszkedésének folyamatához is⁴, hiszen ebből az időszakból nagyon kevés biztos támpont áll rendelkezésünkre.

A Iulius-Claudius dinasztia korából származó éremkincsek két jól körülhatárolható területen csoportosulnak. Az egyik a Borostyán út környéke (Oggau⁵, Szombathely-Herény⁶). Ebbe a csoportba tartozik a zarkaházi lelet is. A másik az északkelet Dunántúl, gyakorlatilag az eraviszkuszok által lakott terület, illetve annak pereme. (Érd⁷, Budapest-Lágymányos⁸, Tokod⁹, Bia 1-2¹⁰.) Idetartozik a „vízivárosi” lelet is. Ezen kin-

³ Tóth, E.–Vékony, G.: ActaArchHung 22. (1970) 133–161.; Fitz J.: Adatok Pannonia pénzforgalmának alakulásához Vespasianus trónralépéséig. NK 72–73. (1973–1974) 15–25.; Lányi V.: Pannonia pénzforgalma az 1. században. ArchÉrt 106. (1979):2, 187–198.; Torbágyi, M.: Die Anfänge des pannonischen Münzverkehrs. Akten des 12. Internationalen Numismatischen Kongress in Berlin, September 8–12., 1997. nyomdában.

⁴ Mócsy, A.: Zur frühesten Besatzungsperiode in Pannonien. ActaArchHung 23. (1971) 41–46.; Tóth E.: Pannonia provincia kialakulásához. ArchÉrt 103. (1976):2, 197–202.; Fitz, J.: Die Eroberung Pannoniens. ANRW II/6 1977. 543–556.; Mócsy A.: Illyricum északi határa Claudius előtt. ArchÉrt 106. (1979):2, 177–186.; Tóth E.: Megjegyzések Pannonia provincia kialakulásának kérdéséhez. ArchÉrt 108. (1981):1, 13–30.; Nagy, T.: Die Occupation Pannoniens durch die Römer in der Zeit des Augustus. ActaArchHung 43. (1991) 57–85.

⁵ 1. l. jegyzet

⁶ Torbágyi M.: A Szombathely-herényi római aranyéremlelet. NK 92–93 (1993–1994) 27–33.

⁷ Kerényi A.: Érd. NK 56–57 (1957–1958) 63.

csek egy része eraviszkusz denárokat is tartalmaz (Lágymányos, Bia). Sajnos mindegyik kincslelet többé-kevésbé hiányos. Vélhetőleg az érdi lelet a legkorábbi, mivel – legalábbis az ismert része – nem tartalmaz császárkori pénzeket. Az egyik legnagyobb és csaknem teljes egészében ismert lelet a lágymányosi, amely a legkésőbbi Augustus denár alapján Kr. e. 11–9 közöttre keltezhető. A tokodi lelet Tiberius korában zárul. Az 1796-ban előkerült biai lelet legkésőbbi érme pedig Caligula denára. A jelenleg közölt „vízvárosi leletnek” sajnos csak kb. 10%-a ismert és így értelmetlen lenne a kincs összetételét elemezni, mivel nem tudjuk, milyen darabokat tartalmazott a hiányzó 90%. Még az Augustus kori záródás sem biztos, hiszen a lelet hiányzó részében későbbi érmek is lehettek, sőt talán eraviszkusz denárok is.

A két terület kincsleletei között egyetlen lényegi különbség figyelhető meg, mégpedig a helyi, ún. barbár pénzek – az eraviszkusz denárok – jelenléte a keleti csoportban, amelyek forgalma a leletek záródása alapján az Augustus-Caligula korszakra keltezhető. Hogy ezen idő alatt az eraviszkusz pénzek verésével is számolhatunk, nem csak forgalmával, arra a biai lelet néhány, erősen stilizált példánya utal¹¹, amelyek a legnagyobb és gyakorlatilag teljes egészében ismert eraviszkusz éremkincsből, a lágymányosiban nem fordulnak elő. Ezen darabok alapján biztos, hogy az eraviszkusz denárok verése még Kr. e. 9 után is folytatódott. A Borostyán úti kincsek léte nem meglepő, hisz a terület katonai és gazdasági jelentősége jól ismert. Ezen az úton vonultak fel a római csapatok Marobodus ellen, az útvonal mentén római csapatok állomásoztak: Zalalövő-Sala, Peresznye már Tiberius uralkodása alatt katonai táborhelyek, Savaria-Szombathely pedig nem kizárt, hogy ebben az időben a légio XV Apollinaris táborra volt és csak Tiberius uralkodásának legvégén, vagy esetleg csak Claudius uralkodása alatt került Carnuntumba. Carnuntum pedig Kr. u. 6-ban a Marobodus ellen tervezett hadjárat hadművelési bázisa volt¹².

Az északkelet-pannoniai kincsleletek megléte azonban izgalmas kérdéseket vet fel. Miért kerültek ide, Pannoniának ebbe a Rómától legtávolabb eső csücskébe ezek a pénzek és miért pont az eraviszkuszok vertek római mintára denárokat? Az eraviszkuszok a Kr. e. I. század közepe táján költöztek erre a vidékre, minden bizonnyal a boi dák háborúk után, amint azt a tabáni ásatások igazolták¹³. Az utóbbi évtizedek szisztematikus feltárásai¹⁴ azt is bebizonyították, hogy az eraviszkusz centrum a gellérthegyi oppidum lehetett. Az oppidumot lakói úgy tűnik fokozatosan, hosszabb időintervallumon belül hagyták el, nem pedig egy hirtelen bekövetkezett esemény, pusztítás hatására, ezért is olyan szegényes a tárgyi leletanyag. Szórványpénzek azonban sem az oppidum, sem a tabáni telep, sem a Gellérthegy lábánál lévő kisebb telepek területén nem kerültek elő, eltekintve 1-2 db nagyon kopott kaposvölgyi kisbronztól.

A pénzek hiánya a település anyagában – és ez más késő kelta telepek esetében is így van – mindenképpen komoly kétségeket vet fel a helyi pénzforgalom létét illetően. A római pénzek, illetve a mintájukra készült utánzatok jelenléte azonban tény. Hogy a pénzek idekerülésének hátterében mi állhatott, ezt csak találgatni lehet, hisz sem a régészeti leletanyag, sem az írott történeti források nem adnak kézzel fogható támpontokat. Intenzív kereskedelmi kapcsolatok léte gyakorlatilag kizárható, hisz kelet Pannonia gazdasági szempontból a későbbiekben sem volt fontos Róma számára. Marad a politikai kapcsolat, talán egy szövetségi viszony lehetősége, amelynek keretében az eraviszkuszok pénzt kaptak Rómától. Ez a korabeli római politikai gyakorlat ismeretében még konkrét írott források hiányában sem zárható ki.

Nem régiben vetettek fel osztrák kutatók egy olyan elméletet, hogy a római köztársasági denárok a dákokkal Erdélyből érkeztek eraviszkusz területre, sőt az eraviszkusz utánzatok egy része is dák készítmény és csak az egyértelműen Ravis feliratosak, illetve azokkal verő kapcsolatban álló példányok esetében beszélhetünk eraviszkusz veretekről¹⁵. Jelenleg nem célom a tanulmány szerzőinek elméleteit részletesen megvitatni, csak annyit jegyeznek meg, hogy a rövid ideig tartó dák jelenlét nem indokolja ennek a tekintélyes mennyiségű

⁸ Gohl Ö.: A budapesti eraviszkusz éremlelet. NK 1 (1902) 17–45.

⁹ Mócsy A.: A római pénzforgalom a római uralom előtti Pannoniában. NK 61 (1962) 15–18.

¹⁰ Kenner, Fr.: Keltische Münzen in Niederösterreich. Monatsblatt der Numismatischen Gesellschaft in Wien. III (1894–1896) Nr. 154, 354.

¹¹ Torbágyi, M.: Die Münzprägung der Eravisker. ActaArchHung 36 (1984) 161–196. Abb. 2. C/7f, C/8f, D/4d.

¹² Mócsy, A.: Pannonia and Upper Moesia. London-Boston, 1974. p. 43., p. 50.; Tóth E.: A Savariai császári palota építéstörténetéhez. ArchÉrt 102 (1975) 43+54. jegyzet; Tóth, E.: Zu den historischen Problemen der Stadt Savaria. FolArch 27 (1976) 97+24. jegyzet; Redő, F.: Römische Forschungen in Zalalövő 1977. ActaArchHung 31 (1979) 369.

¹³ Bónis, É.: Die spätkeltische Siedlung Gellérthegey-Tabán in Budapest. Budapest, 1969.

¹⁴ Pethő, M.: Neuere topographische und archäologische Angaben zum Leben der Siedlung Gellérthegey-Tabán und Umgebung in der frühen Kaiserzeit. ActaArchHung 31 (1979) 271–285.; Novák, Gy.–Pethő, M.: Neuere Forschungen in spätkeltischen Oppidum auf dem Gellértberg in Budapest. ActaArchHung 40. (1988) 83–99.

¹⁵ Haupt, P.–Nick, M.: Ein neuer Münzschatz mit Denaren der Eravisker aus der gegend von Győr. NZ 104/105 (1997) 41–81.

római köztársasági éremanyagnak az idekerülését és intenzív dák eraviszkusz kereskedelemre épp úgy nincs adat, mint az eraviszkusz rómaina. A római köztársaság kori pénzek zöme mindenképpen az Augustus korszakban érkezett ide, hiszen ezek a pénzek tekintélyes részét képezték a korabeli pénzforgalomnak, amint az éremleletekből kiderül és Pannonia Drávától északra eső területén Augustus uralkodásánál korábban záródó éremlelet – eltekintve a teljesnek nem tekinthető érdítől – nincs¹⁶. A köztársasági érmek még a Tiberius korszakban is az éremanyag zömét képezték Pannoniában, amint arra a zarkaházi és a tokodi leletek utalnak. Azt persze nem tudni, hogy ezek az érmek a már itt forgalomban lévő éremanyagból kerültek a kincsleletekbe vagy frissen érkeztek Tiberius új kibocsátásaival együtt. Az mindenesetre tény, – már az eddig ismert anyag alapján is – hogy Tiberiustól Neróig az új római kibocsátások meglehetősen csekély mennyiségben jutottak el Pannoniába, akár a köztársasági denárokhöz, akár a Nero utáni éremanyaghoz viszonyítjuk őket.

A kora császárkori pénzforgalom tanulmányozása már csak területi okokból sem célja ennek a lényegében leletközlésnek szánt tanulmánynak. Kérdéseket, problémákat vet fel, amelyek megoldása még mindenképpen hosszú kutatások feladata lesz.

Torbágyi Melinda
Magyar Nemzeti Múzeum
Éremtár
1088 Budapest
Múzeum krt. 14–16.

A „vízivárosi” lelet fotóit készítette: Szelényi László

IM VERGESSENHEIT GERATENE RÖMISCHE MÜNZFUNDE III. TEIL.

Resümee

Im Zusammenhang mit dem frühen Münzverkehr Pannoniens wurden zwei bislang unveröffentlichte Schatzfunde in dieser Studie publiziert. Der Fund von Zarkaháza (heute der Stadt Szombathely angeschlossen) wurde 1857 gefunden und ist unter glücklichen Umständen im Museum von Modena voll und ganz erhalten geblieben. Ein besonderer Dank des Verfassers gilt den Mitarbeitern des Museums, die mit dem Zuschicken der Fotos von den Münzen die Veröffentlichung des Materials ermöglichten. Der sog. Fund aus der Wasserstadt (Budapest-Víziváros) wurde 1898 am südöstlichen Fuß des Rosenhügels (die Bezeichnung Wasserstadt ist falsch, denn dieses Gebiet gehört nicht zur Wasserstadt!) bei Bauarbeiten gefunden. Von den angeblich 500 Münzen gelangten nur 25 in die Münzsammlung des Ungarischen Nationalmuseums. Ödön Gohl bekam noch weitere 23 Münzen zu Sicht, die er im handschriftlichen Inventarverzeichnis des Münzkabinetts beschrieb.

Die Schatzfunde aus der Zeit der julisch-claudischen Dynastie konzentrieren sich in zwei gut umgrenzbaren Gebieten in Pannonien: in der Nähe der Bernsteinstraße, wo auch der Fund von Zarkaháza herkommt, bzw. im Nordosten Transdanubiens, praktisch in dem damals von Eraviskern bewohnten Gebiet und am dessen Rand. Das Vorhandensein der Funde an der Bernsteinstraße ist nicht verwunderlich, denn dieses Gebiet Pannoniens wurde unbestritten am frühesten von den Römern besetzt, wie dies durch schriftliche Quellen und archäologische Funde (Verbreitung der frühen Sigillata, Grabsteine, Militärlager) bezeugt wird. Das Münzmaterial aus dem eraviskischen Gebiet dagegen wirft spannende Fragen auf, denn dieses Gebiet wird in den zeitgenössischen historischen Quellen nicht erwähnt und das römische archäologische Fundmaterial aus der Zeit vor der Herrschaft des Claudius ist, von den Münzen abgesehen, unbedeutend. Das Bestehen von bedeutsamen Handelsbeziehungen zwischen den Römern und den Eraviskern ist auszuschließen, weil dieses Gebiet aus wirtschaftlichem Aspekt auch später unwichtig für Rom war, es gibt auch keine archäologischen Hinweise auf Handelsbeziehungen. Es bleibt also nur die Möglichkeit einer politischen Beziehung, vielleicht eines Bündnisses, in dessen Rahmen die Eravisker Geld von Rom erhalten hätten. In Kenntnis der damaligen politischen Praxis der Römer ist dies auch mangels konkreter schriftlicher Quellen nicht auszuschließen.

(Fordította: Blaschik Éva)

¹⁶ Torbágyi, M.: Die Münzprägung der Eravisker. ActaArchHung 36. (1984) 180–190.



1

2

5

7

8



10

11

14

15

16



17

20

21

23

24



25

26

28

29

30



32

34

35

38

40



41

42

44

45

46



49

51

52

53

55



57



1



2



4



5



8



9



10



11



12



15



16



17



18



19



21



22



25



26



27



28



30



42



44



46



47



Római, II. századi denárlelet Hetényegyházáról

Römischer Denarfund von Hetényegyháza aus dem 2. Jahrhundert

Az M5 autópálya munkálataival kapcsolatos feltárások során, Hetényegyházán (Bács-Kiskun megye) a Mária út 72. sz. lelőhelyén 48 db II. századi denár került elő. Ezen a területen egy II–IV. századi szarmata telep és egy VII. sz. végi VIII. sz. elejei, közép-avarkori temető volt.¹ A denárok a szarmata ház, illetve lakógödör nyugati oldalán kerültek elő. „Egy fészekben kis vörös edényke szétszórt töredékei között római ezüstérmek kerültek elő” írják az ásatók.²

A lelet Traianustól Commodusig terjedő időszak denáraiból áll (katalógus 1–48 sz.), amelyek igen kopottak, agyon használtak, ugyanúgy, mint a keceli és más barbaricum leletek. Meghatározásukat a British Múzeum katalógusa szerint végeztem. Egy Antoninus Pius denárt (katalógus 19. sz.) nem tudtam meghatározni, csak leírni rossz állapota miatt.

Valamennyi denár a Roma városi verdéből került ki. A lelet összetétele abban tér el a barbaricum analog leletektől (Abony, Elek, Kecel, Kiszombor, Lozsád, Mende, Miskolc, Tiszaföldvár Ókincsemhegy, Tiszanagyrev)³, hogy míg azok Nero, Galba vagy Vespasianus denárokkal kezdődnek, addig ennek a leletnek első verete Traianus denára (BMC 115), amely a 101–102 évekre keltezhető.

Az alábbi táblázat mutatja a lelet császárok szerinti és időbeli megoszlását:

Traianus	101–117	5 db
Hadrianus	125–138	2 db
Antoninus Pius	138–161	11 db
Aurelius Caesar	155–156	1 db
Faustina sen	141 után	7 db
Divus Antoninus	161 (után)	1 db
M. Aur/L. Verus	161–169	7 db
Lucilla	164–169	3 db
Marcus Aurelius	170–173	3 db
M. Aur/Commodus	175–180	3 db
Faustina (2) iun	171–176	1 db
Divus Antoninus	180	1 db
Commodus	188–192	3 db

¹ A területen az ásásokat 1994–1995-ben Horváth Attila és Tóth Elvira végezte, akiknek ez úton köszönöm meg, hogy az éremleletet publikálásra rendelkezésemre bocsátották. A terület már az 1978–1982. évi terepbejárás során a 72. sorszámot kapta.

² A fészek környékét fémkeresővel is átvizsgálták. A denárok egy leégett ház belsejében voltak. A tanúfalakon jól látható volt a hamus, kormos égési réteg. A telep, a ház talán a II. század végi markomann háborúk idején éghetett le. Rövid ismertetés jelent meg az ásatásról: Múzeumi kutatások Bács-Kiskun Megyében. 1995.

³ Abony, Éremleletek NK 5. (1906) 105, Elek, Kerényi A. NK 38–39. (1939–1940) 65, Kecel, Jónás E. AECO 1. (1935) 254–262, Bíróné Sey K. Cumania 9. (1986) 27–71, Kiszombor, közöletlen, Lozsád, János B. NK 12. (1913) 114, Mende, Kerekes P. NK 13. (1914) 71, Miskolc, Leszih A. NK 42. (1943) 57, Bíróné Sey K. FA 41. (1990) 65–67, Tiszaföldvár-Ókincsemhegy, H. L. (Huszár Lajos) NK 41. (1942) 66, Tiszanagyrev, Jónás E. NK 23–24. (1924–1925) 38.

Ez a kis lelet folyamatos pénzforgalmat mutat, különösen Antoninus Pius uralkodásának kezdetétől 180-ig. Majd néhány „pénz nélküli” év után 188–189-ből vannak benne újra denárok.

A lelet záródását Commodus BMC 329 Victoriát ábrázoló denára adja, amely halála évére, 192-re keltezhető. Nem csorbitották a lelet folyamatosságát a háborús évek, amelyet főként a markomann háborúk jelentettek a 166–167 fordulójától.

A markomann háborúk előcsatározásai már a II. század közepén elkezdődtek. A Balti-tenger felől lassan délkeletre vonuló gótok elől menekülő vandál és szarmata népcsoportok nyomultak a Kárpát-medencébe. Ennek hatására kerülhettek földbe a provincia belsejében Bara Osatina, Bonyhád, Poetovio, Szemely, Zalahosszúfalu éremleletei.⁴

173-ban a háború a provincián kívül a barbaricumban, a szarmata fronton folytatódott. Végül Marcus Aurelius halála után 180-ban Commodus fejezte be a harcokat, oly annyira eredményesen, hogy visszatért Rómába.⁵

A 180-as évek elején, a békés időszak jeleként megkezdődött a pannoniai limes szakaszon a sérült táborok helyreállítása. 185-ben azonban újabb háború tört ki a szarmatákkal. Ebből az időből – a 180–188 évekből – hiányoznak a denárok a leletből.

A barbaricum éremanyagát; a kincs-, szórvány- és ásatási érmekeket lassan már szükséges lenne együttesen közölni, illetve Huszár Lajos 1955-ben publikált éremanyagát kiegészíteni, annak kincseleletekkel bővített „supplement”-jét megírni.⁶

A kincseletek, melyeket felsoroltam (lásd 3. sz. jegyzet) közös sajátossága, hogy legnagyobb részük csak denárokból áll, de némelyikben egykorú denár utánzatok is előfordulnak.⁷ Agyon kopott az állapotuk, ami nagyon hosszú (több évszázados ?) használatra utal. Ezekben a leletekben soha sincs ezüst antoninianus.

Gabler Dénes teóriája szerint a barbárok csak a jó ezüst pénzeket fogadták el⁸ – ezért hiányoznak a III. századi rossz (bronz) antoninianusok a barbaricum pénzforgalmából. Gabler szerint az I-II. századi denárok a III. században kerültek oda.

Miért nincsenek „jó”, ezüst antoninianusok a barbaricum kincseletekben? Caracallától Gallienus uralkodásának első feléig verték ezeket. III. Gordianusig még mindig a denárok dominálnak a pannoniai kincs- és szórványleletekben. Viszont a III. Gordianus- és Philippus-kori kincsek zöme már ezüst antoninianusokból áll, denar csak mutatóban van bennük.

A korai, Caracalla-kori jó ezüst antoninianusok hiánya a barbaricum leletekben ritkaságukkal magyarázható. De mi magyarázza a III. Gordianustól kezdve tömegesen vert jó ezüst antoninianusok hiányát? Bár súlyuk némi csökkenést mutat a Caracalla koriakhoz mérten, de így is nehezebbek mint a denárok. Ha elfogadjuk Gabler teóriáját, hogy a II. századi denárok csak a III. században kerültek a barbaricumba még inkább megmagyarázhatatlan az ezüst antoninianusok hiánya a kincseletekben. Ha a III. század közepén mutatkozó bel- és külpolitikai válságig virágzott a kereskedelem Pannonia és a barbaricum között⁹ meg kellene jelenni a jó ezüst antoninianusoknak a barbaricum éremkincseletekben. Hogy az éremkincsekben csak denárok vannak arra utal, hogy a Severusok alatt árucserére visszafejlődött kereskedelem valami oknál fogva nem használt pénzt III. Gordianus uralkodását követően sem.

Bíróné Sey Katalin
Magyar Numizmatikai Társulat
Budapest

⁴ Bara Osatina, Noll R.: AAU 14. (1954) 56, Bonyhád, Noll R.: op. cit. 54, Nr. 5, Poetovio, Noll R.: op. cit. 54, Nr. 3, Szemely, Kerényi A. NK 50–51. (1951–1952) 4, Zalahosszúfalu, Alföldi A. Arch Ért 39. (1920–1922) 102, Radnóti A. FA 3–4. (1941) 102.

⁵ Mócsy A.–Fitz J.–Lőrincz B.: Pannonia régészeti kézikönyve. Budapest, 1990. 41.

⁶ Huszár L. ActaArchHung 5. (1955) 61., Kerényi A. NK 54–55. (1955–56) 14., Kőhegyi M. MFMÉ (1966–67) 109., Kolniková E. Slovenska Numismatika 2. (1972) 91., Ondrouch V.: Nálezy keltských, antických a byzantských mincí na Slovensku. Bratislava, 1964., Kolniková E. S1A 21. (1973) 167., H. Vaday A. Szolnok megyei éremtani adatok Hild Viktor jegyzeteiből. Szolnok, 1975.

⁷ Kecel, Bíróné Sey, K.: Cumania op. cit. 61–63.

⁸ Gabler D. in: Römer in Germanen in Mitteleuropa. Berlin, 1975. 95.

⁹ Mócsy A.–Fitz J.–Lőrincz B.: op.cit. 209.

KATALÓGUS

1. Traianus
Denár
Róma, 101–102
BMC 3. 115
2. Traianus
Denár
Róma, 106
BMC 3. 281
3. Traianus
Denár
Róma, 106
BMC 3. 390
4. Traianus
Denár
Róma, 112–113
BMC 3. 548
5. Traianus
Denár
Róma, 112–117
BMC 3. 445
6. Hadrianus
Denár
Róma, 125–128
BMC 3. 397
7. Hadrianus
Denár
Róma, 134–138
BMC 3. 677
8. Antoninus Pius
Denár
Róma, 138
BMC 4. 23
9. Antoninus Pius
Denár
Róma, 140–144
BMC 4. 176
10. Antoninus Pius
Denár
Róma, 147–148
BMC 4. 621
11. Antoninus Pius
Denár
Róma, 147–148
vö. BMC 4. 621
12. Antoninus Pius
Denár
Róma, 148–149
BMC 4. 656
13. Antoninus Pius
Denár
Róma, 148–149
BMC 4. 668
14. Antoninus Pius
Denár
Róma, 154–155
BMC 4. 829
15. Marcus Aurelius Caesar
Denár
Róma, 155–156
BMC 4. 869
16. Antoninus Pius
Denár
Róma, 145–161
BMC 4. 514
17. Antoninus Pius
Denár
Róma, 145–161
BMC 4. 537
18. Antoninus Pius
Denár
Róma, 145–161
vö. BMC 4. 549–551
19. Antoninus Pius
Denár
Róma, 138–161
A.: ANTONINUS AVG – PIVS,
babérkoszorús fej j.
R.: (Cos IIII) ? – nagyon kopott
20. Diva Faustina
Denár
Róma, 141 után
BMC 4. 309
21. Diva Faustina
Denár

- Róma, 141 után
BMC 4. 375
22. Diva Faustina
Denár
Róma, 141 után
BMC 4. 417
23. Diva Faustina
Denár
Róma, 141 után
BMC 4. 428
24. Diva Faustina
Denár
Róma, 141 után
BMC 4. 449
25. Diva Faustina
Denár
Róma, 141 után
BMC 4. 465
26. Diva Faustina
Denár
Róma, 141 után
BMC 4. 473
27. Divus Antoninus Pius
Denár
Róma, 161
BMC 4. 77
28. Marcus Aurelius
Denár
Róma, 161
BMC 4. 15
29. Lucius Verus
Denár
Róma, 161–162
BMC 4. 202
30. Lucius Verus
Denár
Róma, 163–164
BMC 4. 287
31. Lucius Verus
Denár
Róma, 166–167
BMC 4. 447
32. Lucilla
- Denár
Róma, 164–169
BMC 4. 326
33. Lucilla
Denár
Róma, 164–169
BMC 4. 350
34. Lucilla
Denár
Róma, 164–169
BMC 4. 355
35. Marcus Aurelius
Denár
Róma, 167–168
BMC 4. 469
36. Marcus Aurelius
Denár
Róma, 168–169
BMC 4. 492
37. Marcus Aurelius
Denár
Róma, 169–170
BMC 4. 506
38. Marcus Aurelius
Denár
Róma, 170–171
BMC 4. 551
39. Marcus Aurelius
Denár
mint nr. 38
40. Marcus Aurelius
Denár
Róma, 172–173
BMC 4. 581
41. Marcus Aurelius
Denár
Róma, 175–176
BMC 4. 672
42. Marcus Aurelius
Denár
Róma, 176–177
BMC 4. 733
43. Marcus Aurelius

Denár
Róma, 179–180
BMC 4. 807

44. Faustina junior
Denár
Róma, 161–176
BMC 4. 89

45. Divus Marcus Aurelius
Denár
Róma, 180
BMC 4. 13

46. Commodus
Denár
Róma, 188–189
vö. BMC 4. p. 737++

47. Commodus
Denár
Róma, 188–189
vö. BMC 4. 256, 266

48. Commodus
Denár
Róma, 192
BMC 4. 329

A fotókat készítette: Szelényi László

RÖMISCHER DENARFUND VON HETÉNYEGYHÁZA AUS DEM 2. JAHRHUNDERT

Resümee

Bei Grabungen im Zusammenhang mit den Bauarbeiten der Autobahn M5 wurden auf dem Grundstück Mária u. 72 in Hetényegyháza (Komitat Bács-Kiskun) 48 Münzen aus dem 2. Jahrhundert geborgen. In diesem Gebiet befinden sich eine Sarmatensiedlung aus dem 2.-4. Jahrhundert und ein Gräberfeld der mittelawarischen Zeit vom Ende des 7., Anfang des 8. Jahrhunderts. Die Denare wurden an der Westseite einer sarmatischen Wohnstätte bzw. Wohngrube zwischen den Bruchstücken eines kleinen roten Gefäßes gefunden. Die Münzen sind stark verschlissen, abgenutzt.

Die Fundstücke gehören zu den Prägungen aus der Zeitspanne zwischen Trajan und Commodus. Die Zusammensetzung der Fundgruppe weicht insofern von den analogen Funden im Barbaricum (Abony, Elek, Kecel, Kiszombor, Lozsád, Mende, Miskolc, Tiszaföldvár, Ókincsemhegy, Tiszanagyrev) ab, daß diese mit früheren Münzen – Denaren von Nero, Galba oder Vespasian – beginnen. Gemeinsames Merkmal der erwähnten Funde im Barbaricum ist es, daß sie zur überwiegenden Mehrheit nur aus Denaren bestehen, wobei einige auch zeitgenössische Nachahmungen enthalten. Der äußerst abgenutzte Zustand der Münzen weist darauf hin, daß sie sehr lange, vielleicht jahrhundertlang benutzt wurden. Diese Funde enthalten nie Antoniniani. Das Fehlen der Antoniniani wird von Dénes Gabler damit erklärt, daß die Barbaren nur Münzen aus dem 1.-2. Jahrhundert akzeptierten. Die frühen Antoniniani waren aber noch Silbermünzen von guter Qualität und sogar schwerer als die Denare. Das Fehlen der Silbermünzen aus dem 3. Jahrhundert läßt sich eher mit der Veränderung im Charakter der römisch-barbarischen Handelsbeziehungen erklären.

(Fordította: Blaschik Éva)



1

2

3

4

5

6



7

8

9

10

11

12



13

14

15

16

17

18



19

20

21

22

23

24





25



26



27



28



29



30



31



32



33



34



35



36



37



38



39



40



41



42



43



44



45



46



47



48



Opponensi vélemények Kovács László „A kora Árpád-kori magyar pénzverés¹”-ről írt akadémiai doktori disszertációjáról és a szerző válasza (1995. X. 11.)

Die Meinungen der Opponenten über die Dissertation von László Kovács „Über die ungarische Münzprägung in der frühen Arpadenzeit”

I.

Bírálat Kovács László régész akadémiai doktori értekezéséről

Kovács László igen kiterjedt szakirodalmi munkássága alapján, amely széles körben – itthon és külföldön – ismert és idézett, nyújtotta be doktori értekezését. Annak címe (A kora Árpád-kori magyar pénzverésről. Érméleti és régészeti tanulmányok a Kárpát-medence Szent István és II. Béla uralkodása közötti időszakának (1000–1141) érmeiről) részben túl szerény, másrészt nem tanulmánykötetről van szó, hanem tematikus és kronológiai felépítésű monografikus munkáról. Félrevezető a nem teljességet, a nem végleges sorrendet, szerkezetet sejtető cím (-ről”), mert ennél sokkal koncepciózusabb, gazdag tartalmú műről van szó. Kivételes szorgalomra vall a régészeti előmunkálat és a könyvészeti bázis. Az utóbbit a 18. századig vitte vissza. A szerző tudományos formátumát mutatja igen impozáns saját irodalomjegyzéke (195–196. old.). A szerző ott is túl szerény, amikor a numizmatikai és történetírás módszereit, iskoláit bemutatva a saját hozzájárulását, a jelen alkotást mérlegeli („...csupán ... problémafelvető vázlat...” 169. old.). Valójában a komplex kutatás kiemelkedő példájáról van szó: a régészet, numizmatika, köztörténeti irodalom számbavételéről és a maga kutatásaival való rendszeres szembesítésről. Csak helyeselhet, hogy foglalkozik a verőtelepekkel és egy helyen ebből a pénzverés munkaműveletét is rekonstruálni törekszik (67. old.). Figyelemmel van a magyar és egyetemes (nyugati és keleti!) fejlődésre. Felhasználja a történeti geográfiát (térképre vetítés; az államszervezet területi régiói). Egyfelől egyaránt elmélyült ismeretei vannak mindeme tudományos diszciplínákról és azokat egybevetve veszi figyelembe, másfelől személyekre való tekintet nélkül nyílt, de mindig tárgyilagos kritikai mércét alkalmaz.

Az értekezés erénye a régészeti leletek kritikai értékelése, az uralomváltás és pénzkicserélődés nem rögtön összefüggésbe hozása, az utolsó verettípus és a pénzlelet datálásának árnyalt összekapcsolása. A munkában megalapozottan kerül méltatásra Hóman Bálint mint alapvető numizmatikus és gazdasági háttérvizsgáló, de annak numizmatikai megállapításait összeveti a maga régészeti tanulságaival, annak krónika- és törvényértelmezését mérlegre teszi és ha kell, eltér tőle (5. s. köv., 150., 161. old.). Jeszenszky Géza numizmatikust is régészeti adatokkal szembesíti (5. s. köv. old.). Györffy György krónika- és törvényértelmezése is mérlegelésre kerül (160. old.). László Gyula felfogását Géza nagyfejedelem pénzveréséről finom fogalmazásaival kizárja (19., 24., 39. old.). Amikor komoly figyelemben részesíti Török Gyula régész, Huszár Lajos és Gedai István numizmatikus nézeteit (8–10., 66. old.), egyben a temetkezési szokások és egyházi előírások kerülnek az elbírálás előterébe. Csak egy helyre kell észrevételeznem (139. old.), hogy az ott említett Unger Mátyás alighanem Unger Emil.

¹ A 6 fejezetből álló függelékkel kibővített disszertáció időközben megjelent: A kora Árpád-kori magyar pénzverésről. Érméleti és régészeti tanulmányok a Kárpát-medence I. (Szent István és II. (Vak) Béla uralkodása közötti időszakának (1000–1141) érmeiről [Über die ungarische Münzprägung in der frühen Arpadenzeit. Numismatisch-archäologische Studien über die Münzen aus dem Zeitraum zwischen den Regierungszeiten Stephans I. (des Heiligen) und Bélas II. (des Blinden) (1000–1141) im Karpatenbecken]. VAH 7 (1997) 1–406, 20 tábla, 24 ábra és 99 táblázat.

A Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára új szerzeményi leltárkísérő céduláinak adatait is értékesítette a disszerens, ezáltal is módosítani tudta a szakirodalomban képviselt hagyományos nézeteket, tipizálásokat. Ez az alkotó lehetőség is a munka egyik erénye. Kovács László saját mérései alapján módosította Hóman Bálint eredményeit Szent István, Béla herceg és I. Béla király, Szent László, Kálmán, II. István és II. Béla pénzei tekintetében. Ugyanígy járhatott el Jeszenszky Géza ellenőrzésében. A Kálmán-pénzek esetében úgy igazolhatta a szakirodalom addigi felfogását a 12. századi pénzromlás emlékeiről, hogy a súlyokat, finomságot mérésekkel vizsgálta. Ehhez a korhoz azt az egyetemes párhuzamot idézhetem fel, hogy az 1125-ben meghalt cseh Cosmas olyan szavakat adott a 999-ben meghalt II. Boleslav cseh herceg szájába, amelyek a krónikás korára utaltak: a haldokló óva intette utódait a pénz nemesfémtartalmának csökkentésétől (az értekezés 10., 64., 91., 118., 136., 152., 157. 159. oldalához).

Amikor az értékelt érmék neve kerül bemutatásra, megmutatkozik a jogi források alapos ismerete. Árnnyaltan mutatja be a denár és obulus (földénár) problémát, a külföldi irodalommal is indokoltan egybevetve (13–16. old.). Kellően figyelembe veszi a korai cseh-morva veretek tanulságait, a korai lengyelországi és németországi leleteket a szokottnál szélesebb körben veszi figyelembe a Szent István-kori pénzek értékelése érdekében (16., 27. old.). Általában a típuskölcsonhatások és forgalmi tényezők kellően mérlegelésre kerültek. Indokoltan rugalmas a szerző fogalmazása, amikor lehetőségül elfogad idegenben (Észak-Európában?) egyesített magyar és morva, magyar és angol érmeképet egyes leletek két lapján Szent István és András korára (39. old.). Még más gyűjteményekből kitűnően valóban áramlottak a magyar érmék észak felé (I. Béla királyi denárja az eredeti Ossolinski-gyűjteményben, Boroszló; Salamon és I. László pénzei az Ermitázsban, Szentpétervár). Szemléletesen mutatja be a pénzűjtás és pénzértékcsökkenés formáit, keresi azok kezdeteit, felveti a cseh-morva vagy német párhuzamot, vagy hatást (56–57. old.). A Salamon-pénz német igazodásának tételét, amit Hóman vallott, igen árnyalt, finomított formában fogadja el a disszerens, egybevetve az ábrázolás, a kompozíció szempontjait és kiterjeszkedve újabb német, cseh, lengyel összevetésekre (72. old.). Szent László korára nézve pedig gondos egybevetés körében szól a kései 11. századi bizánci pénzekről, a nomismákról (104. old.).

Mivel a pénzverés királyi jog és a munkából kitűnően is a tényleges uralom velejárója volt, indokoltnak vehető az egyes uralkodók pénzverési problémáinak elemzése előtt valamennyi királyról (és uralma előtt pénzverő hercegről) rövid politikai életrajz elhelyezése. Ezek tömörségük mellett is általában kifogástalanok, biztos áttekintést nyújtanak. Ilyen Szent Istváné (19. old.). Péter uralmának összefoglalása annyiban tér el a többitől, hogy itt két uralmi időszakot kellett összefognia és később közli azt a feltételezést, hogy Aba idején, az ellenkirály elől Péter elmenekítette a pénzverőtövet (45, 48, 51. old.). Aba Sámuel élet- és uralomleírása magvas (50. old.). Jól sikerült I. András uralomleírása, de az felesleges, hogy Vazul fia Levente 3 soron belül kétszer halt meg (52. old.). Béla herceg és I. Béla király élet- és uralomleírása velős (59., 63. old.). Salamon király világosan összefoglalt politikai életrajza vezeti be a problémaérzékenyen felvetett pénzveréstörténeteket. Kivételes, de indokoltan tekinthető az a szerkezeti megoldás, hogy Salamon 1074 utáni politikai sorsa belefoglalódik a pénzverési problémákba (66., 75. old.). Géza herceg politikai történetét I. Géza mint király története igen rövid formában követi (77., 81. old.). Nem vagyok ennyire elégedett Szent László tevékenységének bemutatásával. Egyszer elmondja a király politikai életrajzát, majd – talán feleslegesen – azt részben megismétli a veretek kérdésébe beleszőve, s nem sokkal ezután ugyanezt tovább kivonatolva közli. Jóval később megint elmondja Szent László hadieseményeit kronológiai rendben (87., 109., 111., 166. old.). Györffy György feltételezése nem menti viszont fel a disszerenst annak most hiányzó megvilágításától, miért három ország Pannónia, a Tengermellék és Horvátország. A két utóbbi együtt alkotta a horvát királyságot. A jegyzettel kapcsolatban is állást kellene foglalnia a szerzőnek, Szent László kezére jutott-e Bosznia? Igaz, hogy még később szó esik Boszniában lelt Szent László-veretekről, de a két jelenséget az értekezés össze nem kapcsolja (95., 111. old.). Végül Szent László uralma végével kapcsolatban volna szükség egyeztetésre és rövidítésre, mert két jegyzetben részben ismétlés van (95. old. 380. és 96. old. 384. jegyzetek). Kálmán király politikai életrajza árnyalt (115. old.). II. Istváné rövidegében problémamentes (132. old.). II. (Vak) Béla politikai életrajza magvas, csak dinasztikus kapcsolatával van probléma. Ha jó az értekezés évszáma, Béla apósa nem szerb nagyzsúpán, hanem leendő nagyzsúpán volna. Csakhogy Gyóni Mátyás egyenesen a 12. század elejére tette Uros raskai nagyzsúpán uralmát, s második utóda, Nemanja István uralmát helyezi a régibb és újabb irodalom a század második felére (140. old.).

A disszertációban érdekes összefüggésekre bukkanhatunk a Szent István kori pénzverés és a pénz használata vonatkozásában. A feltételezett füstpénz (füstadó), a görög oklevélbe átültetett bizánci műszóval ebbe a körbe tartozik. A szerző helyesen ennek elrendelése elé helyezi időben a pénzforgalmat, de ezt kellően vissza-

neti szempontból is fontos az, hogy Salamon király és Géza herceg területén vert érmék egymás területén is foroghattak, tehát nem volt belső forgalmi vagy vámhatár. Mégsem véletlen, hogy a sírokban nem fordul elő együtt az egyidejű Géza herceg és Salamon király pénze. Arról is nyújt árnyalt, körültekintő elemzést, hogy Salamon megmaradt országrészén 1074/80 között pénzt veretett, az irodalom alapos áttekintésével. Végül pedig azt az indokolt kérdést veti fel a szerző, hogy a hercegi pénzverés megszűnte után működött-e a volt királyi mellett a volt hercegi pénzverde és külön, mindkettő királyi verdeként tevékenykedett László király számára (73–75., 85–86., 108., 159–160. old.).

Azt, hogy Györffy György a krónikás által – szerinte helytelenül – I. Bélának tulajdonított pensát Lászlóéknak tartja, a disszerensnek egyeztetnie kellett volna a korábbi Béla-Géza összekapcsolással és a törvényi, valamint okleveles anyaggal (112. old.). De a pensa-kérdés nagyobb korszakot ölel fel! A 11–12. században forgalomban volt avagy számítási értéket jelölő fogalomról van-e szó, amely bizánci arannyal, illetve 40 denárral azonos? A Salamon uralma idejére tehető ún. Szent László III. törvénykönyvében ismételtelen szerepel a pensa, mint büntetés összege, illetve bűnhódésmegváltás eszköze. Ez mondható el Szent László ún. második (Pannonhalmán hozott) törvénykönyvéről is. Amikor Györffy György a budai káptalan I. László általi gazdagon megadományozásáról ír, a királyi kamarából kiutalt évi 360 pensát bizánci arannak értelmezi. Kálmán második törvénykönyve a kölcsöntőke történeti felbukkanását mutatja, kereszténytől zsidónak, illetve zsidótól kereszténynek nyújtott kölcsön szabályozásával, amikor is a 2-3 pensát meghaladó kölcsönösszeg esetén zálogadást köt ki.

Az értekezés sokoldalú elemzést nyújt a Kálmán-kor változásairól (pénzláb, pénznagyság, temetkezési szokás) és a gondos elemzések alapján vonja le összefoglalását, miszerint a Kálmán-denár már az „aprópénz-korszak” megnyilvánulása (130. old.). Ha azonban már Szent István korára felvetődött a pénz és állami adó összefüggése, erre itt is kiterjedtebben szükség lenne. A régebbi irodalom (Acsády Ignác, Mályusz Elemér, Molnár Erik) Kálmán korához kapcsolta a szabadok denáradója (denarii liberorum) típusát, amit a szabad ember, eredetileg talán fejadóként fizetett, általánosan szedve. Szlavóniában pedig a várnepek Kálmán idejében denárokból fizették a nyestböradót. E király I. törvénykönyvének 80. fejezete szerint a szláv vendégek és más jövevények ugyancsak denárokat adtak szabadságuk fejében. Kálmán II. törvénykönyvének 5. fejezete szerint a falusi plébánosok is ezüst denárokból kapták jövedelmüket.

Egy-egy Könyves Kálmán-ezüstérme rézből készült korabeli utánzata csak jegyzetbe került. Érdemes lenne már itt elmélkedni azon, mennyiben kezdődik velük igazodás a bizánci pénzrendszerhez (122., 127. old.)? Méginkább felvetődik ez II. Béla kori denárok korabeli rézből, csekély ezüsttartalommal készült utánzatai, ill. típusai kapcsán. Megérdemelne némi vizsgálódást ez a változó külpolitikai viszonyok miatt is, nem a bizánci pénzforgalomhoz való igazodás jelei-e ezek (144–146. old.)?

Kiterjedt elemzések alapján Kovács László a tárgyalta magyar pénztörténetet öt szakaszra osztja: 1/ 1000–1038, 2/ 1038–1060, a dukátusban 1064–1074, 3/ 1060–1077, 4/ 1077–1095, 5/ 1095–1141. Ezek nemcsak a veretek változásait, hanem államszervezeti, forgalmi jelenségeket is alapul véve formálódtak ki. I. Géza király visszalépett a pénzverés minőségében, először 550–560, majd 720 denáros pénzlábat követve. Szent László növelte a pénzlábat. A disszerens 1077-re teszi a 607–610 példányos, 1079 tájára az 540 denáros 1081-re 460–470 denáros pénzláb alkalmazását. De a nagy uralkodó utolsó négy veretének átlagsúlya egyre csökkenhetett háborús politikája költségeinek előteremtésére, bár ezt a megállapítást nem tartja véglegesnek további leletekig (156–168. old.). Az értekezés behatóan foglalkozik a feltételezett Szent László-aranypénz kérdésével, bár szükségképpen nem az egész munkára jellemző szakirodalmi alaposítással. Nem tartom szerencsésnek, hogy tézisek, népszerűsítő cikkek, elvileg nem a nyilvánosságnak szánt kéziratok bírálat volt alapul vehető Kovács László számára. Érvelése azonban itt is körültekintő, kritikus, tárgyilagos (100. s. köv. old.). Az értekezés más pontján is összefoglalásul igen óvatos, szinte szkeptikus Szent László érméinek sorrendjével kapcsolatban (114. old.).

Ami a szöveg mellékleteit illeti, az irodalom csaknem teljességre tarthat igényt. Soknyelvű, a szomszédos népek szakirodalmát is figyelembe vevő, több tudományra kiterjedő hatalmas irodalom feldolgozásáról van szó, mégpedig mind az egyetértését, mind a kritikai észrevételeit kiváltó könyvekről és tanulmányokról (177–213. old.). Ha van mégis hozzátenni valóm, az a gazdaságtörténet egyoldalú értelmezéséből adódik. Méltatásokból derül ki, hogy a formai elemeken túli szempontokat mérlegre tevő numizmatikusok képviselik csupán a „gazdaságtörténetet”, így azután nem került figyelembe vételre Komoróczy György, Lederer Emma, Molnár Erik. A pénzeken megjelenő jelvények, szimbolikus elemek vizsgálata szintén a numizmatikán belül oldódott meg és feltűnően hiányzik a muzeológus Tóth Zoltán. A külföldi előfordulások irodalma teljes, csupán Stanisław Tabaczyński egy tanulmányára utalnék még (Quelques aspects principaux de la circulation

monétaira dans les villes polonaises du haut Moyen Age. ArchPol 7 /1964/ 165–179.). Precíz és könnyű eligazodást segít elő a helynévmutató, amely a Kárpát-medencére és azon kívüli lelőhelyekre is kiterjed (170–172. old.). Gazdag érmeillusztrációk, lelőhely-térképanyag, statisztikai értékű tabellák teszik használhatóvá a kötetet nem numizmatikusoknak is.

Összegezve a doktori értekezés alapvető erőit és eredményeit egyfelől, a történelmi szemmel észlelt szórányos vitatható pontjait és hiányait másfelől, az összkép feltétlenül pozitív. A jelentékeny előrelépést mutató kéziratot mű szervezős és kritikailag épül a magyar numizmatikai s régészeti kutatás legjobb képviselőinek eredményeire, valamint a politikai történet és gazdasági fejlődés általában kellően figyelembe vett összefüggéseire. Mindezek alapján Kovács László értekezését nagy elismeréssel ajánlom a T. Bírálóbizottság figyelmébe, pozitív értékelésre és kérem, hogy elfogadásra terjessze fel a Magyar Tudományos Akadémia Doktori Tanácsához.

Budapest, 1995. június 20.

Székelgy György
a Magyar Tudományos Akadémia
rendes tagja

II.

Bírálat Kovács László, A kora Árpád-kori magyar pénzverésről... c. doktori értekezéséről

Kovács László (a továbbiakban KL) éppen két évtizeddel ezelőtt, a honfoglalás és kora Árpád-kor fegyvertörténetének szakértőjeként kirándult először a numizmatikába, – a két tudományterület mintegy összefonódott a király lándzsája = lancea regis éremről írott nagylélekzetű, magyar és német nyelven megjelentetett tanulmányában. Sokáig valóban csak kirándulásnak tűnő hozzászólása egy évtizeddel később, a LANCEA REGIS pénzék és a nagyharsányi kincs monografikus feldolgozása után *kötelezni* kezdte, 1988-ban magyarul is, németül is hozzászólott Gedai István könyvéhez, sőt a téma népszerűbb kifejtésére is vállalkozott. A Nagyharsány/Lancea Regis téma azóta sem hagyja nyugodni, 1994-ben néhány új lelet kapcsán ismét vitába bonyolódott, s ez a vita 1995-ben is folytatódni fog s természetesen szerves része a jelölt doktori értekezésének is.

Az értekezés másik előzménye a honfoglalás évszázadából származó pénzek egyre kiterjedtebb gyűjtése. Ezt KL 1983-ban a 10. századi bizánci pénzek összeállításával kezdte el s útja a Fomin-Kovács dirhem-publikációkon át (1987) vezetett el első nagy régészeti pénzkorpuszához a *Münzen aus der ungarischen Landnahmezeiten* (1989). Doktori értekezéséhez összeállított 800 oldalas katalógusa, az 1000-tól 1141-ig terjedő magyar pénzek korpusza tulajdonképpen ennek a *Fontes*-kötetnek – saját könyvének – a szerves folytatása, amely nélkül aligha lehetett volna megírni a jelen értekezést.

Doktori értekezése értékelő részének közvetlen előzményei a Szent László pénzeinek sorrendjéről írott régészeti munkája (1990), amelyet az első teljességre törekvő régészeti-numizmatikai monográfiája követett Salamon pénzveréséről (1992), – utóbbival párhuzamos az 1864. évi baksai 11. századi éremkincsről írott dolgozata (1992). Mivel magam 1987 februárja óta szinte rendszeres „házi lektora” vagyok KL numizmatikai tárgyú dolgozatainak, doktori értekezésének nem lett volna szabad különösebb meglepetést okoznia. Mégis azt okozott, mivel ebben már nem csak a régész szól hozzá a numizmatikához, hanem a numizmatikus teljes fegyvertárát használó érmész elemzi a választott témát.

Szabad legyen a továbbiakban is saját szóhasználatomban a jelölttel ellentétes hagyományt követnem, hiszen magam azt az intézményt képviselem, amelynek őse és alapja az egyetemi Érem- és Régiségtani Intézet. Latin nyelvű korszaka végképp végetérvén a Numismatica-t Éremtannak fordította le egyetemünk. Az Érem- és Régiségtan katedráján 1863-tól Rómer Flóris *éremtörténeti* előadásokat is tartott (az Árpádok érmei. Az Anjouk érmei) s már magántanárként kérte az egyetem akkori vezetését, hogy előadásaihoz a m. kir. egyetem *Éremtárából* az *érmeke*t használhassa. 1860-ban az akkori legmagyarabb intézmény, az Erdélyi Múzeum is Érem- és Régiségtárat létesített. Bár tiszteletben tartom KL érme, érmetani, érmetípus stb. szóhasználatát, márcsak saját hagyományaink miatt is engedtessek meg ne használnom. Márcsak azért sem, mivel mindkét változat múltszá-
zad közepi nyelvújítási szó, az 1849/50 előtti magyar nyelvű szakirodalom egyiket sem ismerte. Csak a *pénz* szót használta, emiatt messzemenően helyeslem, hogy az értekezés főcíme mégiscsak a *pénzverés*.

A továbbiakban szeretnék szakítani azzal a rossz hagyománnyal, amely részletesen ismerteti egy-egy értekezés tartalmát, illetve gondolatmentét, – a jelen esetben ezt a szinte túlságosan is részletező téziseknél job-

ban, alaposabban ismertetni amúgy sem lehetne. Tartalomjegyzék helyett ahhoz a néhány témához szólnék hozzá, amelyhez van némi mondanivalóm.

A jelölt a magyar numizmatika történetét párhuzamos kettős vonalnak látja, az egyik a rendszerezőké vagy osztályozóké a Weszerle-Réthy-Unger-Huszár-vonal, a másik a komplex pénztörténészeké: a Schoenvisner-Rupp-Hóman-Jeszenszky-vonal. Önmagát inkább a második vonalhoz szeretné számítani, de nagyon beletartozik az elsőbe is, – mellel a két vonal sohasem volt független egymástól. Nemcsak azért számít az osztályozókhoz is, mivel 17 új típust, ill. éremfajta sikerült elkülönítenie, hanem azért, mivel *valamennyi* itt tárgyalt érem történetét visszavezeti a 18. századig vagy a 19. század elejéig s onnan kíséri vissza a mába. Kétségtelen, hogy a MNM Éremtárában 4114 db 1000–1141 közötti pénz újbóli vizsgálatával, átmérőjük-súlyuk újramérésével Hóman Bálint 1916. évi munkáját követi (más nem lévén), ám felhasználta mindazt, amit az azóta eltelt nyolc évtized a kérdéshez hozzatott. Azt kell tehát mondani, hogy KL műve (természetesen figyelembe véve a 800 oldalas katalógust is) a magyar pénzverés első 140 évének *nagymonográfiája*, s egyben az 1000–1141 közötti idők *pénztörténete*, s mint ilyen, messze eleget tesz a doktori értekezésekkel szemben támasztható követelményeknek. Az, hogy bizonyos kérdéseket az elérhető teljes szakirodalomra s szinte minden részletre kiterjedő 716 bőséges jegyzet, a 15 elemző térkép és a 82 táblázat ellenére sem tudott megoldani, az nem KL hibája, itt áll, eddig követhető jelen pillanatban az anyaggyűjtés és az anyag rendszerezése. Ne bánkódjon az ezüstfinomsági vizsgálatok elmaradása miatt sem, ezeknek ugyanis azon a megállapításon túl, hogy a 12. századtól az ezüstöt egyre több réz hozzáadásával rontják, nincs különösebb jelentősége. Jelentősége csak a közvetlenül a bányából származó ezüst esetében lenne (vö. a réz, illetve ón és az öntött bronz viszonyát az őskortól a középkorig), minden más esetben ugyanis rendszeresen újrafelhasznált ezüstökkel kell számolni, s ez még a H1² és H2 esetében sem zárható ki. És most tömondatokban következzenek megjegyzéseim, az értekezéshez igazodva Huszár Lajos beosztását követve:

A H1 = CNH 1 kérdésben mindaddig nem fog előbbre jutni a magyar numizmatika, míg valaki össze nem gyűjti s rendszerbe nem foglalja a több száz változatot, – magam e munka elvégzése előtt mindenféle elemzést a levegőbe lógónak látok.

A H2-nél üdvözlöm annak ismételt elismerését és hangsúlyozását (így a jelölt már 1988-ban is), hogy a szárnyaslándzsa III. Ottótól származott s nem a pápától. Mivel másként aligha lehetséges, az 1044–1045. évi eseményeket vezető történészeinknek illene végre újragondolni.

A H3-at én továbbra is igazi pénznek tartom (mindig is annak tartottam) s nagyon egyetértek Gedai Istvánnal, aki végleg elhatárolta a PRESŁAVA CIVITAST „Bratislavától”. Talán nem bűn, ha itt saját megoldási javaslatom a Prokuj-Stephanus rex-Preslava-Břeclav lehetőséget újból megpendítem, örömmel látom, hogy a civitas azonosítása tekintetében nem állok egyedül.

A H4 ügyében csatlakozom Réthy és Gedai véleményéhez, szerintem is Szent István igazi pénzéről van szó, amelynek hitelességét nem merném úgy megkérdőjelezni, mint KL. Márcsak azért sem, mivel a régészeti bizonyításnak is megvannak a maga határai és korlátai.

A H6 a 11. század legszebb és legjobb pénze. Létrejöttében alighanem jelentős szerepe volt Péter király jó nevelésének és jó ízlésének, nem ártana végre – a vélt nemzeti sérelmeket félretéve – elismerni és kimondani.

András király H8 és H9 pénzének sorrendjét a régészeti elemzés ugyanúgy döntötte el, ahogyan már sokkal korábban a numizmatikai elemzés, vagyis az utóbbi módszerei – kiderül ez többször is az értekezésből – nagyon is önállóan állnak a lábukon. Kiegészítésképpen jegyzem meg, hogy ezt a sorrendet igazolja a legrégebb, Bjelo Brdo és a legújabb, Rácalmás-Göböljárás belső topográfiája is.

Bár Salamon H16 = CHN 21 veretéhez magam is szolgáltam numizmatikai/történelmi s részben a pénz-típus lelőhelyére-elterjedésére alapozott ötlettel, most mégis azt javaslom: jobb lesz kívánnunk, míg valahol kincsben, sírban vagy akár lelőhelyen felbukkan.

Úgy vélem a jelölt túlzottan óvatos a királyi és hercegi veretek egymást kiegészítő vagy ki nem egészítő elterjedésének kérdésében (is). 11–15. térképei ugyanis nagy vonalakban mégiscsak tükrözik a párhuzamos uralkodók uralmi területeit, – ebben az esetben egy magányos sír vagy egy lelőhelyes szörvány éppen annyit mond, mint a jelölt által idealizált teljesen feltárt temetők vagy zárt kincsleletek. Ha csak az utóbbiakra szabadna építenünk, akkor még legalább egy évszázadig nem sokra jutnánk...

Szeretném óvni a jelöltet attól, hogy történelmi sztereotípiákat átvegyen, pl. a „nyughatatlan” Salamonról. Mert nem sok nyugalomra adott számára alkalmat az, hogy nagybátyja és két unokabátyja sorban egymás után fellázadtak ellene, – bárhogy is nézzük a dolgokat, négyük között ő volt az először törvényesen megkoro-

² A H-jelzet utalás Lajos Huszár: Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute. Budapest 1979. c. munkájának típuszámaira.

názott király. Néhány történelmi elnézés is belecsúszott az értekezésbe, ezeket ki kell gyomlálni. Szent László valahol Nyitra és a morva határ között halt meg s nem Somogyváron, ahová először eltemették. Innen vitték később Nagyváradra, ahová viszont II. Bélát sohasem vitték, őt Székesfehérváron temették el.

Szent László pénzeinek sorrendjében oly sok vita és ötlet után a régészeti elemzések nyomán is a klasszikus numizmatikai rend kezd megszilárdulni, az elején a H21–22 s talán a H23–24-el, a végén pedig a H27–28, 30-al, a vita s bizonytalanság ma már mintha csak a középső korszak vereteire terjedne ki.

Az elmúlt években nagy port felvert s számos vitát kiváltó aranypénzek (amelyeket Szent László Szent István szenttéavatására s bizánci mintára veretett volna) kapcsán egy opponensi bírálathoz nem szívesen foglalnék állást. Szabad legyen itt most csak egyetlen apróságra felhívnom a figyelmet, a 3 db ismert STEPHANVS REX – PANNONIA solidus 4,50-4,49-4,49 g súlyára. Ez a klasszikus római solidus átlagsúlya, amely utoljára a Római Birodalom fennállása idején létezett. Bizáncban I. Anastasius pénzreformja a 490-es években 4,40-4,45 g-ra csökkenti a solidus átlagsúlyát s ez így marad, illetve 4,30-4,40-re csökken a következő 700 évben. Pénzeink súlyban tehát semmiképpen nem utánozhatják vagy követhetik a korabeli bizánci solidust, pontosabban a 11. század első 70 évének solidusát. Viszont pontosan megfelelnek a klasszikus későrómai solidus méretének, súlyának és aranyfinomságának, vagyis a szikáncsi, bényi s más 5. századi aranypénz-kincsek átlagos solidus súlyának. Hangsúlyozom: méretük, súlyuk és aranyfinomságuk klasszikus ókori jellegű. Bármikor is verték hát őket, az alapjuk ókori solidus volt, amelyet újravertek, – ilyenek akár *több ezres példányban előbukkanhattak* a korábbi évszázadokban is. László mint verető semmiképpen nem jöhet szóba – ebben teljes mértékben egyetértek KL érveivel – ám minden egyebet tanácsos lesz egyelőre nyitvahagyni. Helyeslendő, hogy az értekezés is így döntött.

Ami Kálmán és III. Béláig uralkodó utódai pénzverését illeti, tudtommal az eszmetörténet máig nem magyarázta meg, hogyan s miért kerül pénzeik hátlapjára már 1095-től László neve, hiszen sem Kálmán, sem az Álmosfi II. Béla nem mondható László műve vagy politikája folytatójának. Avagy mégis...

Egyetértek KL-val Kálmán H36, H42-42a és H43 vereteinek törlésével. Nem azért, mivel köznépi vagy templomkörüli temetőben egyik sem fordul elő (korabeli hamisítvány ugyanis éppúgy sírba kerülhetett mint a jó pénz), hanem azért mivel valóban „ördítő” hamisítványok. Egyébként Kálmán és II. István pénzverésében is a numizmatikai-tipológiai sorrend látszik megbízhatónak, legalábbis a két király korai veretei esetében.

A pénztörténet összefoglaló méltatásában (de már korábban is az egyes királyok pénzeinek időrendi vizsgálatában) erőltetettnek érzem az elméleti vitát: mikortól rontják királyaink 3-4 évenként, mikortól 2 évenként s mikortól évenként saját pénzeiket. Régésznek és numizmatikusnak egyaránt veszedelmes a történészek elméleteihez „törvényként” igazodni. A minden vitán felül álló hiteles kibocsátású veretek ugyanis általában nem adják ki a „kötelező” két vagy egy évet. Viszont legalább ennyire veszedelmes az anonim veretek teljes negligálása, mivel ezzel a numizmatikában rejlő lehetőségeket hagynánk veszni. Bár KL ezirányú eredményeivel egyetértek, az csak azért van mert elméletileg megalapozottak.

A disszertáció természetesen jóval több, mint egy „problémafelvető vázlat”, ahogyan a jelölt szerényen nevezi. Ne szerénykedjen: ez ma az *egyetlen korai magyar pénztörténet*, más vagy másféle nincs. Kidolgozása a jelölt érdeme, aki ezzel a munkájával méltó követője lett a tiszteletreméltó elődöknek. Nagyon lényegesnek tartom, hogy az utolsó pillanatig dolgozzon a katalóguson, egészítse ki szinte naprakészen, ahogyan a 10. századi katalógussal tette. Szabad legyen felhívnom figyelmét Kiskeszi/Malé Kosihi vagy Mačvanska Mitrovica publikációira s a legújabbra, Szabadka/Subotica-Nitrogénművek temetőjének immáron hozzáférhető érmeire.

Bírálatomban a KL-től alaposan megtárgyalt 75 pénzről még tízhez sem tudtam hozzászólni, ami azt jelenti, hogy összes többi eredménye elfogadható számomra. Legfontosabb új eredményei-megállapításai a tézisekben is olvashatók. Annak kimutatása, igazolása, hogy a 11. században valamennyi uralkodónk valamennyi pénzét körülnyírták s koránt sem mindig csupán államilag, – emiatt a pénzek mérete-átmérője önmagában véve nem típusjelző. Fontos az a megfigyelése, hogy valamennyi királyunk igyekezett először jó pénzt veretni, ám – Géza duxot kivéve – kisvártatva valamennyien pénzrontásra kényszerültek, e téren azóta sem sok változott.

A fentiek alapján Kovács László disszertációját színvonalas doktori munkának értékelem s tisztelettel javasolom a T. Bírálóbizottságnak, hogy hasonlóan értékelni szíveskedjék.

Dunaújváros, 1995. április 28.

Bóna István
I. tag

III.

Opponensi vélemény Kovács László: A kora Árpád-kori magyar pénzverésről

A magyar pénztörténetnek legkevésbé tisztázott korszaka az az első három évszázad, amely pénztörténetileg egységet – a nemzetközi korszakolással teljesen összhangban – alkot: a denárkorszakot. E kevésbé tisztázott korszakon belül is a 12. század az, amely a leghomályosabb. A magyar pénztörténeti kutatásnak ez egyik legnagyobb hiányossága, bár pénztörténészeink aligha okolhatóak. (Annál inkább tudományos életünk vezetői.) Hiszen a majd' kizárólagos kutatóhely – Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára – lehetőségei rendkívül csekélyek voltak e téren. A közép- és újkori pénztörténetre csak Réthy László, Harsányi Pál, Huszár Lajos és Gedai István voltak ide kinevezett kutatók. Ám mindenek felett ki kell emelni Hóman Bálintot, a magyar pénztörténet legkiválóbban képzett, legnagyobbat alkotó kutatóját, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatóját, aki nem az Éremtárban fejtette ki tevékenységét. A kutatók e csekély létszáma tette indokolttá korábban is mások búvárkodását. Éppen ezért értékelni kell minden olyan munkát, kezdeményezést, amely Árpád-kori pénztörténetünk tisztázásához hozzájárulni igyekszik.

Kovács László célul tűzte ki az 1000–1141 közötti időszak pénztörténetének régészeti elemzését. Ezen belül egy teljességre törekvő éremlelet-katalógust kíván összeállítani, amely magába foglalja mind a kincsleleteket, mind az ásatási (temető és telep) anyagot. Ezt külön részben régészetiileg értékelni kívánja. Harmadik résznek a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára gyűjteményének típusok szerinti feldolgozását tekinti. E harmadik rész képezi a doktori fokozat megszerzésére szánt disszertáció témáját, amelyről ugyan kijelenti, hogy „...jelen szöveget csupán a téma probléma felvető vázlatának tekinti” (169. old.).

Tény, hogy a kutatás számára rendkívül fontos valamennyi forrásanyag közzététele és Kovács László ebből két csoporttal (a leletekkel és a rendelkezésére álló típusokkal) kíván itt foglalkozni, hogy majd ezeknek „kritikai feldolgozását” adja (4. old.). Nem világos azonban, hogy mit ért kritikai feldolgozáson, mi a célja a későbbi munkák együttesével. Értelmezhető leletkataszternek, amely különösen alkalmas pénzforgalmi kérdések megvitatásához (és ez rendkívül fontos lenne): ekkor azonban nélkülözhetetlen a külföldön (Kárpát-medencén kívül) előkerült anyag, valamint a középkori Magyarország területén előkerült idegen éremanyag összegyűjtése és vizsgálata, sőt kissé át kell tekinteni a környező országok pénzforgalmát, különösen, ahol magyar pénzek előfordulnak. Ha kultikus szokást (halott mellé adott pénz) kíván értelmezni, akkor természetesen a sírleletek vizsgálata a forrás. Egyik témához sem szükséges a gyűjtemény anyag feldolgozása, ami viszont elengedhetetlen, ha sylloge-típusú katalógust vagy csupán típus katalógust (mélységétől függően részletezheti a változatokat egészen a verőtő variációkig) kíván összeállítani. Ehhez viszont nem szükséges a leletvizsgálatok összessége. Teljes árpád-kori pénztörténet aligha lehet célja, mert az írott forrásokkal nem is kíván foglalkozni. Ám bármelyiket is vallja céljának a jelölt, semmiképpen sem tudunk egyetérteni az időhatárral: II. Béla uralkodási idejével. Ez semminek sem határa, még a pénz sírmelléklet-adásának sem, különösen az ország keleti felén (pl. az itt nem említett zabolai temető) későbbi kibocsátások is vannak. Az Árpád-koron belül lehet korszakhatár Kálmán-kora (a 12. századra jellemző felirat nélküli „aprópénzek” verésének kezdete), vagy a 12–13. század fordulóján megjelenő friesachi denárok hatásának kezdete.

Kifogásolandó a célul tűzött leletgyűjtés teljességének mértéke. Kovács László dicséretreméltó szorgalommal gyűjtötte össze a számára elérhető leleteket. Az Árpád-korra vonatkoztatva azonban ez nem elegendő! Elengedhetetlen az erdélyi, felvidéki és délvidéki, horvátországi múzeumokban levő közöletlen leletek összegyűjtése. Ugyan közismert ennek akadálya, ha viszont a teljességet tűzte ki a jelölt, akkor ezt a munkát el kell végezni. Annál is inkább, mert éppen régészetiileg értékelhetetlen minden jelenség e-nélkül.

A dolgozat valóban példamutatóan dolgozta fel a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának e korra vonatkozó gyűjteményét, bár itt sem egyértelmű a munka értékelése. A gyűjtemény típusokat, változatokat tartalmaz. Mennyiségi összevetésre mindenképpen alkalmatlan, mert még egy nagyobb gyűjtemény bekerülésekor sem került törzsgyűjteménybe az a típus, változat, amelyet már akár csak egy példányban is tartalmazott a gyűjtemény. Ezért – és metrológiai szempontból is – más nagyobb közgyűjteményt is (Debrecen, Szeged, Miskolc, Zágráb!!!, Pozsony, Kassa, Bécs stb.) vizsgálni kell.

Jelölt is említi a fémvizsgálatok szükségességét. Igaz. Ezek hozhatnak új eredményeket. Addig azonban alig jutunk többre, mint a jelenlegi disszertáció, amely tulajdonképpen a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának gyűjteménye alapján leírja az összes típusokat, változatokat, ugyancsak példamutató szorgalommal összegyűjtötte a kutatók (sőt néha kutatonak alig mondhatót is) véleményeit. Új eredmények azonban ebből nem születhettek. A sziglarendszer értelmezése hozhat még újat (s ennek számítógépes feldolgozása elvégezhető), ám e munka elvégzésére Kovács László nem tett kísérletet. Pedig ez erősen hozzátartozik az általa kitűzött korszakhoz.

Kovács László régészeti módszereket alkalmaz a kutatásban, főleg a temető elemzést, e módszer alkalmazását kissé túlzottan sajátítja ki: „a régészeti adatokat csak újabban vette figyelembe a magyar numizmatika” (5. old.), „erre az anyagra... a numizmatikus szerzők általában nem tartottak igényt, a régészek pedig Hampel Józsefet leszámítva nem érezték feladatuknak az érmék korrendje kérdésének boncolgatását” (9. old.). Ilyen sommás megállapítás kissé méltánytalan mind Huszár Lajossal (Halimba), mind Kiss Attila, Tettamanti Sarolta elemzéseivel szemben. (A magam korábbi munkáimra sem itt, sem a későbbiekben nem kívánok utalni.)

Pénzünk denár-obulus névvel kapcsolatban (13–16. old.) éppen a Dbg. 1706/a. denár meghatározása a denár egyértelmű bizonyítása. Egyébként sincs olyan párhuzam, hogy egy pénzegység felével kezdjenek pénzverést. Később is csak akkor beszélhetünk obulusról, ha típusának megfelelő denártípus is van.

A feliratok betűinek elemzésénél foglalkozni kellett volna a ponttechnikából adódó betűvariációkkal, hiszen a CNH.I.1. S betűinek változatgazdagsága elsősorban ezzel magyarázható (22–23. old.). Vitatható a 80. jegyzetben tett megállapítás, amely visszautasítja azt a nézetet „miszerint a magyar pénzek feliratai (11. század!) tiszták és rendezettek.” Ha a jelölt nemzetközi kitekintést tett volna, bizonyára ezt nem írja le. Elég lett volna, ha Szent István pénzeit összeveti II. Henrik vereteivel. Ugyancsak nagyobb nemzetközi idézet kellene a pénzlábbal kapcsolatos megállapítással is (25. old.). Egyértelműbb lenne a kérdés bonyolultsága, azaz az időnként nyomonkövethetetlen pénzláb módosítás. Vonatkozik ez a brandsgardi lelet teljességére is (25–28. old.). Természetesen ellene lehet mondani valamennyi számottevő, e kor, e terület kutatóinak (Jonsson, Suchodolski stb.), de akkor konkrét bizonyítékok kellene. Még kevésbé fogadható el Györffy György füstadóra tett megállapításainak elutasítása (29. old.). Aligha fogadja el kutató érvként azt, hogy Bulgáriában ezt később vezették be, pedig az közelebb volt Bizánchoz. A kapcsolaton kívül a gazdaság szintje is nyomós indok.

A Dbg. 1706/a. ábrájának korona-értelmezésével és a REGIA felirattal nem kívánok foglalkozni, mivel Kovács László véleménye a numizmatikai jelenségek felismerésétől rendkívül messze áll.

A PRESŁAVVA CIV pénzzel kapcsolatban (38. old.) mindenképpen további kutatások szükségesek, tisztázni kell azt a Kovács László által nem említett 12. századi morva adatot, amely szerint Breclavban „régén” pénzverde volt, ám a morva kutatás nem ismer onnan származó pénzt. Talán éppen ez az.

A CNH.I.7. eredetiségét Kovács László megalapozatlan ötletnek tartja (41. old.). Természetesen lehet, hogy valóban nem eredeti, de akkor talán Réthy László, Suchodolski, Jonsson (magam is) stb. ellenében valami megalapozott érvet mégiscsak kellene adni. A CNH.I.7. pénzláb és éremkép változásoknak a hiányzó láncszeme.

A pénzés sírok vereiteinek sor- és korrendjével kapcsolatban (43–44. old.) sokkal árnyaltabban kellene foglalkozni a kétvétekenkénti kibocsátással. I. András és Salamon, illetve Béla és Géza eltérő kibocsátási politikájával.

A CNH.I.1. és 11. egymással megegyező, de a többitől eltérő jellegéből levont, általam felvetett elméletet (REGIA CIVITAS = Székesfehérvár, PANNONIA = Esztergom) lehet el nem fogadni, de, ha foglalkozik vele és elutasítja, azt érvekkel meg kell indokolni. Általában több jelenség értelmezése mond ellent a numizmatika alapvető törvényszerűségének. Ez önmagában nem baj, mert ezek mindegyike megdönthető, ha kellően bizonyított, éremkép (Dbg. 1706/a.), pénzmódosítások (gazdasági háttér!). Talán legegységelműbb a numizmatika meg nem értésének a Szent Istvánt ábrázoló aranypénzzel kapcsolatos „megállapítása”, amely szerint ezt csak akkor lehet magyar kibocsátásként mérlegelni, ha a Kárpát-medencén belül fog felbukkanni. Ha a pénz eredeti (amit senki sem vitat), a kibocsátó meghatározása nem függvénye előkerülésének. (A három példány egyikének sem ismeretes a lelőhelye.) A nemzetközi pénzverés számos veretét ismerjük, amelyek néhány vagy egyetlen példányban léteznek, s lelőhelyük ismeretlen. Ezeket a kutatás teljes értékű dokumentumként használja. Ezen az aranypénzen STEPHANVS REX és PANNONIA felirat van. Ismer Kovács László más Pannoniát és ott más István királyt?

Ugyanakkor Salamon egyik denáránál felveti, hogy „talán az sem elképzelhetetlen, hogy ezt a denárt a kis Salamon király apja halála és I. Béla trónra lépése között az ausztriai Melk várába visszahúzódba bocsátotta ki.” Ez valóban teljesen „megalapozatlan ötlet”, mégcsak logikai érveket sem hoz. (Nem is lehet.)

Összegezve:

Kovács László rendkívül nagy szorgalommal gyűjtötte össze az általa kitűzött kor anyagát (még, ha a korszakhatár vitatható is és ha ez az anyaggyűjtés kiegészítésre szorul is), s az eddiektől pontosabban írta le, felhíva a figyelmet minden részletre. Ez valóban minden kutatás alapja.

Javasolom, hogy a Tudományos Minősítő Bizottság bocsássa a disszertációt nyilvános vitára. Ez a vita is segíthetné a jelöltet az általa elképzelt teljes munka elkészítésében. E rész esetleges publikációja estén azonban a jelölt nagyon gondosan egészítse ki és dolgozza át.

IV.

Válasz az opponensi véleményekre

Úgy érzem, szerencsés csillagzat alatt készült az értekezésem, hiszen a történettudomány, a régészet és az érmetan talaján álló, de komplex szemléletük miatt a felsorolt területeknél szélesebb látókörű opponensek kezébe kerülven elnyerhette az objektív megmértetés lehetőségét. Ennek azért éreztem szükségét, mert rövidebb-hosszabb régészeti-érmetani kalandozásaimat követően hozta úgy a sors, hogy ez alkalommal csaknem teljesen érmészeti értekezéssel álltam elő. E lépésemnek az volt a nagyon is hétköznapi oka, hogy az eljárási megkötöttségek nem tették lehetővé a vizsgált érmék pénztörténeti értékelése mögött meghúzódó, a teljességre törekvésem miatt hatalmasra duzzadt régészeti adatbázisom és feldolgozásom mellékletét.³ Nem hátrálhattam tehát a régészet sajátos módszereinek és elvárásainak általam könnyebben forgatható pajzsa mögé, hanem meg kellett kísérelnem érmész módjára vizsgáldni és érvelni. Hogy milyen eredménnyel, arról a tisztelt bizottsági tagok és hallgatóság az elhangzottak alapján már bizonyára megalkottak egy összegző képet, én a továbbiakban a felvetődött kérdések tárgyalására térek át azzal a céllal, hogy ezt az összegzést egy kissé a magam javára finomíthassam. Amennyiben valamely felvetés több véleményben is előfordult, azt az alábbiakban csak egyszer fogom érinteni.

Székely György akadémikus szinte álszerűnek minősítette értekezésem címét, talán azért, mert ő első sorban az elvégzett munka mértékére volt tekintettel. Jóleső érzésem ellenére Gedai István kandidátus figyelemztetésével értek egyet, aki inkább a még elvégzendő teendőket sorolta fel. Úgy érzem, munkám alcímének alábbi megváltoztatása jobban kifejezné a tartamát: A kora Árpád-kori magyar pénzverésről. Érmétani és régészeti vázlat a Kárpát-medence Szent István és II. Béla uralkodása közötti időszakának (1000–1141) érméiről a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának gyűjteményére alapozva.

Mindenekelőtt megköszönöm Székely György akadémikusnak az elemző olvasásról tanúskodó, s kiemelésével jóindulatúan méltató megjegyzéseit. Ezek számomra igen nagy horderejűek voltak, mert azt tanúsították, hogy törekvéseim jelentős része opponensem egyetértésével találkozott. Magától értetődik, hogy az alábbiakban inkább a kritikai észrevételeit kell sorra vennem, ill. azokat a lehetséges kiegészítésekkel ellátnom. Mindjárt elsőként azt jegyzem meg, hogy ellenvetés nélkül fogadom el a magyar királyok és hercegek politikai életrajzával kapcsolatos kifogásait, amelyeket érintően bírálom fel is vázolta a javítás módját.

Székely György rákérdezett Györffy Györgynek a H27 típusú denár 3 keresztjével kapcsolatos feltevésére, vagyis hogy ezek I. (Szent) László királynak Pannonia (azaz Magyarország), Horvátország (Sclavonia) és Bosznia (Moesia) feletti uralmát jeleznék. Magam ezt csupán magyarázó véleményként, ráadásul hibásan említettem a korabeli pénzverést illető ritka kivételként, ugyanis a magyar érmék ábrázolásai általában nem tükrözik politikai eseményeket. Egyébként is bizonytalan I. (Szent) László területi hódításainak megítélése, hiszen más vélemény szerint Bosznia csak II. Béla idején, sőt később került az országhoz. Ezért nem számoltam gyűjtésemben azzal az ismeretlen lelőhelyű boszniai érmekincsel, amelynek a MNM Éremtára által kiválogatott I. (Szent) László kori darabjai „Zanandrea kapitány lelete” néven kerültek a hazai szakirodalomba.

Opponensem utalt II. Béla felesége származásának kérdésére. Szövegem javításra szorult: ugyanis II. Béla apósa, I. Uroš nagyzsupán működését legújabbban valóban a 12. század elejére, sőt, azaz II. Urošét pedig a közepére teszik. Pontos évszámaikat nem ismerjük.

A névtani problémákkal egyedül aligha tudtam volna megbirkózni, ezért összeállításomat Benkő Loránd, Gerics József és Sarbak Gábor szíves tanácsait figyelembe véve vázoltam fel. Úgy látom azonban, hogy az érméken szerepeltetett királynevek kiestek a nyelvészek látóköréből, ezért figyelemfelhívó céllal a tárgyalásukra a későbbiekben még vissza szeretnék térni.⁴ Opponensem felhívását követően áttekintettem a korabeli német vereteket, s megfigyelt gyakoriságuk alapján megállapíthattam, hogy nem szükséges nagy jelentőséget tulajdonítani azon magyar eseteknek, amelyekben az érme köriratában a rang jelölése megelőzi a nevet. Ugyancsak napirendre térhetünk az I. (Szent) László érmén X-nélküli jelentkező RE alak felett is, mert beillik a REX általánosan elterjedt betűkihagyásai sorába (RX, RE, EX, X stb.). A kibocsátó nevének nem alanyesetben való szerepeltetésére kevés példára leltem (pl. HEINRICO, HEINRICIM/oneta?/, THEODERICI), gyakoribb volt,

³ Az 1000–1141 közötti időszak Kárpát-medencei sír-, kincs- és lelőhelyes szórványleleteinek katalógusa a temetők értékelésével, érmék kapcsolódó adatainak táblázatos bemutatásával, valamint a szakirodalommal együtt a jelen állapotában mintegy 30–35 ív terjedelmében készült el.

⁴ Időközben elkészült: Királynevek másfélszáz év magyar érmén (1000–1141); vö. A kora Árpád-kori magyar pénzverésről. Függelék 1. Ezúton is megköszönöm azt a szíves segítséget, amelyet Fehértói Katalin és Kiss Lajos munkám megírásához adott.

hogy a genitivus helyett szerepelt nominativus, pl. HEINRICVS MONETA. Végülis a REX SALOMONI alakra korábban sem, s most sem találtam magyarázatot. Egyébként egyetértek azzal, amit opponensem a Géza-Magnus névváltás magyarázatlanságáról mondott. Megköszönöm a kortárs névadási utalásokat, s szövegembe fogom őket illeszteni a névadó szentek adataival együtt. E keresztény név mellett viszont magától értődőnek tartottam, hogy a türk-kazár méltóságnévi eredetű Gyeucsá Béla herceg fiának csak a születésekor kapott pogány neve lehetett. Vélemény mondására kényszerítve felvethetem: pogány nevére váltásával talán hatalmának dinasztikus eredetét kívánta a király hangsúlyozni. Az „in primis dux” kitél kifogásolt fordítása a „Tizkötetes” megfelelő helyének (I. 883.) átvétele volt. II. Béla H49 típusú denára MBRE feliratának csak feltételezett Moneta Belae Regis feloldása amúgyis csupán az érmék egy részére érvényes, hiszen a típus többi változatán HBRE, HBOCRE, NRE, HRE betűcsoportok olvashatók. Ugyancsak problematikus a H50–H51 denár REX BELA formájú körirata, amely azért ilyen osztású, mert a királyfej álla alatti szíglát (pontot) szokás az elválasztójelnek tekinteni. Ugyanakkor a Bela szókezdő B-je, amely előtt hiányzik a szokásos szókezdő kereszt, kissé balra elcsúszva ugyan, de a király feje fölött van, s a köriratot vele is indíthatnánk. Ez esetben a pont csupán a Bela és rex elválasztója volna. Kiegészítőleg jegyzem meg, hogy mivel Székely György ajánlata átnéztem a német pénzverés névadási adatait, közben olyan megfigyelést sikerült tennem, amelynek alapján azóta egy rövid cikkben foglalhattam állást amellett, hogy nem Isten, hanem valóban a király keze tartja a LANCEA REGIS-t I. (Szent) István király denárának érmeképén.⁵ Ezt a megállapítást valószínűleg 2. sz. függelékként fogom szövegemhez mellékelni.

Érzékeny szemmel figyelt fel opponensem arra, hogy a magyar királyok címének az érmékről leolvasható alakulását a teljes korabeli okleveles anyaggal vethettem volna össze. Ezt a munkát pótlásként a Györffy György által 1131-ig kiadott oklevélgyűjtemény (Diplomata Hungariae antiquissima. Bp. 1992.) alapján el fogom végezni.

Lényeges megjegyzése Székely Györgynek, hogy nem fordítottam kellő figyelmet a korabeli muzulmánok kárpát-medencei gazdasági tevékenységére, miközben a zsidókra többszörösen kitértem. E kérdés áttekintését – akár további szíves tanácsait is követve – munkám esetleges megjelentetéséig mindenképpen pótolni fogom.

Igen örömdetes számomra, hogy opponensem a bemutatott elterjedési térképeket és az általuk nyújtott képből levont következtetéseimet elfogadólag értékelte. Lehetséges, hogy megjelentetés esetén állományukat ki fogom egészíteni legalábbis királyok (s nem veretítusok) szerinti bontásban. Ilyet az összegyűjtött I. (Szent) László kori zárópénzü sír- és kincsleletekről időközben már készítettem⁶, de még nem sikerült kialakítanom a rendkívül sokrétű és nagy mennyiségű leletanyag bemutatásához legjobban alkalmas grafikai formát.

A pensa kérdéssel azért nem foglalkoztam, mert az a számomra fő vonalaiban lezártnak tűnt, amióta Hóman Bálint a 11-12. századi írásos források „pensa auri”-ját a korabeli kincsleletekben is előforduló bizánci solidusokkal azonosította, de utalt számítási pénz szerepükre is.

Ugyancsak megfontolandó kérdés, hogy opponensem ajánlását követve mennyire merészkedjek a Kálmán-kori adózás problémakörének vizsgálatába, hiszen csupán egy esetben, a feltételezetten I. (Szent) István kori füstpénzt illetően foglalkoztam vele. Ezt az igényét egyébként szélesebb keretbe is foglalta azzal, hogy teljes joggal mutatott rá: értekezésemben a gazdaságtörténetet csupán érmész szerzők képviselték, s hiányoznak a szakterület történész-gazdaságtörténész művelőinek munkái. A hiány pótlására csak szakértelmem határáig tehetek ígéretet.

Megköszönöm, hogy Székely György felhívta a figyelmemet a 12. századi cseh Cosmasnak a kényszerű pénzrontást elítélő kijelentéseire. Ezt a fontos adatot azonban időközben már hasznosítottam, ugyanis olyan-nyira érdekesnek találtam az értekezés témájában megbúvó, de I. Andrától kezdődően végighúzódo pénzüj-tási témát, hogy önálló tanulmányban dolgoztam ki, s állíthatom: egyáltalán nem igazodtam mereven a törté-nészek által kidolgozott pénzüjítási elméletekhez. Az viszont vitán felül áll, hogy Kálmán 1095. évi trónraléptét követően minden ilyesfajta vizsgálódást szinte komolytalanná tesz az a körülmény, hogy az egyes uralkodók pénztípusai közé jelenleg nem lehet besorolni azokat a kronológia nélküli, anonim denárokat, amelyeket – vagy valamekkora hányadukat – pedig biztosan ők bocsátották ki. E tárgyban készített, s inkább áttekintő mint megoldó jellegű összefoglalásom tehát csak a jövő kutatóinak munkáját alapozhatja, könnyítheti meg. E témájú önálló tanulmányom röviden kifejtett változatát bő egy héttel ezelőtt, október 2-án a debreceni érmészeti kon-

⁵ A LANCEA REGIS - a király kezében (Die LANCEA REGIS - in der Hand des Königs). CommArchHung 1996, 165–180.; vö. A kora Árpád-kori magyar pénzverésről. Függelék 3.

⁶ Über die Münzprägung und Münzfunde von Ladislaus I. (dem Heiligen). In: 900 years from Saint Ladislaus death. Proceedings of the International Historical Conference. Oradea, June 16th–18th 1995. Ed. by Alexandru Săşianu. Gheorghe Gorun. Oradea 1996, 28–38.

ferencián ismerttettem.⁷ Értekezésem megjelenése estén e tanulmányt 1. sz. függelékként fogom a jelen szöveghez csatolni.⁸

Azt hiszem egyetlen esetben kell kitérnem opponensem ajánlata, éspedig a folyamatos pénzrontásnak olyan magyarázata elől, amely felveti a bizánci pénzrendszerhez való igazodás korai lehetőségét. Az általa idézett helyeken olyan érmékről van szó, amelyeket nagy valószínűséggel korabeli hamisítványoknak lehet tekintenünk (H36, H42, H42a), s ezzel magyarázatot is adtam magas réztartalmukra. Mindez véleményem szerint semmiféle kapcsolatban nem lehet a nagy számú ezüstpénzt is kibocsátó III. Béla személyéhez kötött, de jelenleg teljességgel megoldhatatlannak tűnő rézpénzveréssel.

Befejezésül jegyzem meg, hogy az Unger Emil és Mátyás névcseré más munkáimnak is állandó, bár nem kívánt szereplője.

*

Bóna István akadémikus, aki valóban segítőkész „házi lektora” az utóbbi években írott érmészeti cikkeknek, ugyancsak nagyvonalú és jóindulatú véleményt írt munkámról. Amennyire Székely György elsősorban a történettudomány, Bóna István főként a régészet irányából értékelt és bírált, csupán a bevezetőben érintett egy szóhasználati kérdést. Amikor annakidején hozzáfogtam az anyaggyűjtéshez, utánanéztem az *érem* és *érme* szavunk jelentésének. Mindkettő nyelvújítási termék, s valószínűleg az *ér* = ‘értéke van’ igéből a *-me* képzővel képzett „érme” szó keletkezett előbb. Ezt később birtokos személyragos alaknak érezték, s belőle vonták el az ‘érem’ formát. A jelentésmegoszlása a két főnév között újabb fejlemény és nem is egészen teljes – írta 1967-ben a TESZ. Mindenesetre úgy éreztem, hogy a következő megkülönböztetést elő kell segítenem, s »kitüntetés, emlékveret« értelemben csak az érem, »fémpénz« értelemben viszont más rokon értelmű kifejezések mellett kizárólag az érme szót használtam. Természetesen e szóhasználatnak visszamenőleges érvénye nem lehet, ezért magától értetődően alkalmaztam pl. az Éremtár megnevezést.

Csak köszönettel tartozhatom opponensem azon véleményéért, amellyel színvonalas nagymonográfiának minősítette értekezésemet. Véleménye buzdítást ad a még hátralévő, s a jelen szöveghez szükségelnél nagyobb régészeti munka elvégzéséhez, most pedig lehetővé teszi számomra, hogy az alábbiakban csupán az általa felvetett, s a tárgyalt korszak pénztörténetének leginkább megoldatlan vagy vitatott típusait érintő felvetéseire reagáljak.

I. (Szent) István H1 típusú, azaz STEPHANUS REX – REGIA CIVITAS köriratú denárának ügyében még opponenseménél is szkeptikusabb vagyok. Azt hiszem ugyanis, hogy a verőtöveknek már Réthy László által 1907-ig összegyűjtött több száz, s azóta csak szaporítható bélyegváltozata csupán azt jelzi, hogy a pénzforgalom fenntartásához szükséges érmemennyiséget igen nagy számú verőtövel készítették. Györffy György minimum 1 millió első kibocsátású denárral számolt az éves pénzügyi folyamatok beindításához, s mivel verőpáronként max. 10 000 példányt gyárthattak, már ekkor legalább 100 verőpár alkalmazására vagy az elhasználódottak új bélyegváltozatot adó javítására kerülhetett sor. Ez a szám a sokszorosára növekedett a király több évtizedes uralkodása alatt, s bár e bélyegváltozatok összessége rendszerezhető, véleményem szerint nem igen hordoz magában érmeképi vagy körirati változtatás tudatos folyamatának kimutatására, ill. annak keltezésére utaló lehetőséget. Mindezek ellenére elismerem, hogy e bélyegváltozatok összegyűjtése még hátravan, s e művelet tudományos haszna végül is csak a gyűjtés eredményeinek elemzése után lesz megítélhető.

A H3, azaz a PRESŁAVVA CIVITAS hátlapköriratú denár ügyében álláspontunk egyetlen – igaz, nem részlet – kérdésben tér el: magam éppen a H2 felbukkanásának analógiájára egyelőre nem tudom hiteles magyar kibocsátásnak tekinteni. Ez a véleményem független az érme összes egyéb vitás jellegzetességétől, amelyre vonatkozólag minden véleményt teljes nyitottsággal tárgyaltam, s csupán egyetlen jelenleg fontosnak, s a későbbiekben bármikor átléphetőnek vélt akadályát látom az elismerésének: a magyar királyság területének sír-, kincs- vagy bizonyítottan lelőhelyes szórványleletéből mindeddig nem bukkant fel. Ezt a már Huszár Lajos által felvetett érvet pedig azért tekintem nyomatékosnak, mert a Kárpát-medence temetkezéseiben ezidőtájt – s bármelyik szomszéd országhoz képest is – különlegesen elterjedt volt a pénzmellékletadás, ezért nem élhetünk

⁷ A kora Árpád-kori pénzűjtésről (Über die Geldneuerung in der frühen Árpádenzeit). In: Numizmatika és társtudományok. II: Konferencia Debrecenben 1995. október 2–4. Szerk.: Krankovics Ilona. Debrecen 1996. [1997] 9–22.

⁸ A kora Árpád-kori pénzűjtésről (Sur la rénovation monétaire de début de l'époque Arpadienne – *Renovatio monetae* in the early Arpadian age in Hungary). Századok 130 (1996) 823–860.; vö. A kora Árpád-kori magyar pénzverésről. Függelék 5.

ferencián ismerttettem.⁷ Értekezésem megjelenése estén e tanulmányt 1. sz. függelékként fogom a jelen szöveghez csatolni.⁸

Azt hiszem egyetlen esetben kell kitérnem opponensem ajánlata, és pedig a folyamatos pénzrontásnak olyan magyarázata elől, amely felveti a bizánci pénzrendszerhez való igazodás korai lehetőségét. Az általa idézett helyeken olyan érmékről van szó, amelyeket nagy valószínűséggel korabeli hamisítványoknak lehet tekintenünk (H36, H42, H42a), s ezzel magyarázatot is adtam magas réztartalmukra. Mindez véleményem szerint semmiféle kapcsolatban nem lehet a nagy számú ezüstpénzt is kibocsátó III. Béla személyéhez kötött, de jelenleg teljességgel megoldhatatlannak tűnő rézpénzveréssel.

Befejezésül jegyzem meg, hogy az Unger Emil és Mátyás névcseré más munkáimnak is állandó, bár nem kívánt szereplője.

*

Bóna István akadémikus, aki valóban segítőkész „házi lektora” az utóbbi években írott érmészeti cikkeimnek, ugyancsak nagyvonalú és jóindulatú véleményt írt munkámról. Amennyire Székely György elsősorban a történettudomány, Bóna István főként a régészet irányából értékelt és bírált, csupán a bevezetőben érintett egy szóhasználati kérdést. Amikor annakidején hozzáfogtam az anyaggyűjtéshez, utánanéztem az *érem* és *érme* szavunk jelentésének. Mindkettő nyelvújítási termék, s valószínűleg az *ér* = ‘értéke van’ igéből a *-me* képzővel képzett „*érme*” szó keletkezett előbb. Ezt később birtokos személyragos alaknak érezték, s belőle vonták el az ‘*érem*’ formát. A jelentésmegoszlása a két főnév között újabb fejlemény és nem is egészen teljes – írta 1967-ben a TESZ. Mindenesetre úgy éreztem, hogy a következetes megkülönböztetést elő kell segítenem, s »kitüntetés, emlékveret« értelemben csak az *érem*, »fémpénz« értelemben viszont más rokon értelmű kifejezések mellett kizárólag az *érme* szót használtam. Természetesen e szóhasználatnak visszamenőleges érvénye nem lehet, ezért magától értetődően alkalmaztam pl. az *Éremtár* megnevezést.

Csak köszönettel tartozhatom opponensem azon véleményéért, amellyel színvonalas nagymonográfiának minősítette értekezésemet. Véleménye buzdítást ad a még hátralévő, s a jelen szöveghez szükségelnél nagyobb régészeti munka elvégzéséhez, most pedig lehetővé teszi számomra, hogy az alábbiakban csupán az általa felvetett, s a tárgyalt korszak pénztörténetének leginkább megoldatlan vagy vitatott típusait érintő felvetéseire reagáljak.

I. (Szent) István H1 típusú, azaz STEPHANUS REX – REGIA CIVITAS köriratú denárának ügyében még opponensemél is szkeptikusabb vagyok. Azt hiszem ugyanis, hogy a verőtőveknek már Réthy László által 1907-ig összegyűjtött több száz, s azóta csak szaporítható bélyegváltozata csupán azt jelzi, hogy a pénzforgalom fenntartásához szükséges érmemennyiséget igen nagy számú verőtővel készítették. Györffy György minimum 1 millió első kibocsátású denárral számolt az éves pénzügyi folyamatok beindításához, s mivel verőpáronként max. 10 000 példányt gyárthattak, már ekkor legalább 100 verőpár alkalmazására vagy az elhasználódottak új bélyegváltozatot adó javítására kerülhetett sor. Ez a szám a sokszorosára növekedett a király több évtizedes uralkodása alatt, s bár e bélyegváltozatok összessége rendszerezhető, véleményem szerint nem igen hordoz magában érmeképi vagy körirati változtatás tudatos folyamatának kimutatására, ill. annak keltezésére utaló lehetőséget. Mindezek ellenére elismerem, hogy e bélyegváltozatok összegyűjtése még hátravan, s e művelet tudományos haszna végül is csak a gyűjtés eredményeinek elemzése után lesz megítélhető.

A H3, azaz a PRES LAVVA CIVITAS hátlapköriratú denár ügyében álláspontunk egyetlen – igaz, nem részlet – kérdésben tér el: magam éppen a H2 felbukkanásának analógiájára egyelőre nem tudom hiteles magyar kibocsátásnak tekinteni. Ez a véleményem független az érme összes egyéb vitás jellegzetességétől, amelyre vonatkozólag minden véleményt teljes nyitottsággal tárgyaltam, s csupán egyetlen jelenleg fontosnak, s a későbbiekben bármikor átléphetőnek vélt akadályát látom az elismerésének: a magyar királyság területének sír-, kincs- vagy bizonyítottan lelőhelyes szórványleletéből mindeddig nem bukkant fel. Ezt a már Huszár Lajos által felvetett érvet pedig azért tekintem nyomatékosnak, mert a Kárpát-medence temetkezéseiben ezidőtájt – s bármelyik szomszéd országhoz képest is – különlegesen elterjedt volt a pénzmellékletadás, ezért nem élhetünk

⁷ A kora Árpád-kori pénzűjtésről (Über die Geldneuerung in der frühen Árpádenzeit). In: Numizmatika és társtudományok. II: Konferencia Debrecenben 1995. október 2–4. Szerk.: Krankovics Ilona. Debrecen 1996. [1997] 9–22.

⁸ A kora Árpád-kori pénzűjtésről (Sur la rénovation monétaire de début de l'époque Arpadienne – *Renovatio monetae* in the early Arpadian age in Hungary). Századok 130 (1996) 823–860.; vö. A kora Árpád-kori magyar pénzverésről. Függelék 5.

utóbbiak olyan analógiáival, hogy némely vitathatatlanul hitelesnek tekinthető veretük mindeddig kizárólag határaikon kívüli kincsletben jelentkezett.

A H4, azaz az obolusrajzú denár kérdésében ugyancsak a fenti elfordulási hány ismétlődése miatt vannak fenntartásaim. Még a vésett verőtői gyártástechnikát sem tekintem kizáró oknak, amint az Stanisław Suchodolski is javasolta. Egyébként nyilvánvaló, hogy a korábbi véleményektől eltérően, a H3 és H4 beillesztését I. (Szent) István pénzverésének rendjébe egy azáltal keletkezett szükségyszerűség indokolta hogy Gedai István, majd őt követően Kenneth Jonsson és Stanisław Suchodolski a H2, azaz a LANCEA REGIS köriratú denár és a H1 kibocsátása között feltételezett néhány évtizednyi pénzverés nélküli időszakot velük igyekezett kitölteni. Elismerve Bóna István és Gedai István ide vonatkozó érveinek súlyát, az értekezésemben részletezettek alapján e kérdésben – új leletbizonyítékokra várva – legyen szabad megmaradnom saját álláspontom mellett.

Salamonnak a rejtélyes H16 típusú, azaz csak királyfejes denárával kapcsolatban megőrzött az aforizma, amely e veretet a pénzmellékletadás szabályos, bár igen-igen ritka szereplőjévé változtatta. Már korábban is tudomásom volt arról, hogy az elek-téglagyári (Békes m.) köznapi temető 5. sírjában talált érme apró töredékét Huszár Lajos feltételeken a H16 típusba sorolta (magam ugyan a H17 jellegzetes szökezdő +P-jét véltem felismerni rajta), újabban azonban Buzás Gergely szívességéből egy hiteles példányról is hírt szereztem. A Visegrád (Pest m.) – Vértkert dűlői köznapi temető 54./1972. sírjának egyetlen mellékleteként a csontváz jobb alkarja alatt egy átlukasztott H16 típusú denárra bukkantak. Az előkerülés ténye további következtetést egyelőre nem tesz lehetővé: sem meg nem erősíti, sem nem cáfolja a H16 kései, már I. Géza uralkodása idejére sejtett kibocsátásának feltételezését.

Bóna István értékelhetőnek tekintette az értekezésemhez kísérletképpen mellékelte 5 elterjedési térkép nűságait és túlzottan óvatosnak ítélte saját következtetéseimet. Ez a kísérlet annak ellenőrzésére irányult, hogy a dukátus fennállása idején mutatkozik-e a leletekben visszatükröződő különbség a pénzverő király és herceg által kibocsátott érmék forgalmában, vagy egymás területére való behatolásában? Magam úgy találtam hogy lényegében véve nincsen különbség. Természetesen szemmel látható volt pl. I. András vereteinek a teljes Dunántúlon, É-Magyarország középső részén és a Dél-Alföldön való túlsúlya, de Béla herceg veretei a Dunántúl közepének legnagyobb temetőjében, a halimba-cseresiben (Veszprém m.), valamint a rezi (Zala m.) kincs-nyi mennyiségű érmét tartalmazó sírleletben mégis felbukkantak ugyanúgy, mint a Drávamente nyugati végén, az alsólendvai (Lendava, opšt, Lendava, Szlovénia) kincsben. Az ország többi vidékén viszont már nem tudtam megfigyelni jellegzetes elkülönülést. Mivel pedig I. Béla denárának lényegesen kisebb számú lelőhelyei nem mutattak olyan jellegzetes behatolást az említett királyi területekre, amelyet az utódlása révén elvárhattunk volna, helyénvalónak éreztem a visszafogottságot a jelenségek értelmezésében. Ezzel az óvatossággal éltem két uralkodó, az érmelelőhelyeik mennyiségi különbségei miatt ugyancsak nehezen összevethető I. Béla és Salamon esetében is. Salamon és Géza herceg érmelelőhelyei között olyan aránytalan kép alakult ki, hogy utóbbi szinte csupán a Kárpát-medence Erdély nélküli peremén láttak napvilágot. E bizonytalan megfigyelésekből nem akartam egyetlen olyan elmélet mellé sem állani, amely más megalapozással kereste a királyi és hercegi országrész határait és utóbbinak a pénzverőhelyét is jelentő központját.

Az elterjedési térképek értékeléséhez tartozik egy elvi kérdés: opponensem szerint idealizáltam a teljesen feltárt temetők vagy zárt kincseletek jelentőségét, mert ha csak az utóbbiakra építhetnénk, akkor még legalább egy évszázadig nem sokra jutnánk. Ez természetesen igaz, s magam is a lehető legszélesebb mértékű, a hitelességére tekintet nélküli adatgyűjtésre törekedtem. Az adatok feldolgozása kapcsán azonban fel kellett figyelmem az értékelés két nehézségére:

1) a vizsgált korszak kincsletei elrejtésének oka általában nem ismerhető fel, tehát a helyi jelentőségű vonatkozásai, s a vidék pénzforgalmához való egyedi kapcsolatai egyelőre rejtve maradnak. Emiatt egy részletből még az elrejtési idő sem határozható meg, hogyan lehetne hát a földbe kerülését konkrét történeti eseményhez kapcsolni?

2) a temetőket vizsgálva sohasem feledhető az a tény, hogy bár valószínűleg a forgalomból emelték ki annakidején az éppen mellékelendő pénzdarabokat, azok megléte vagy meg nem léte nem közvetlenül a pénzforgalomhoz kötődött, hanem egy szubjektíven gyakorolt temetkezési szokást tükrözött vissza. Teljesen feltárt temető egész használati idejére rajzolódik ki tehát a pénzmellékeletadás helybeli gyakorlata, viszont egy temetőrészletben elő nem forduló érmék negatív bizonyítéknak sem tekinthetők valamely érmetípus ottani forgalmának tagadásához. Ily módon valójában csupán teljesen feltárt temetők tanúságára volna szabad támaszkodnunk, ha az érmetípusok előfordulási gyakoriságára állnánk letelek jelentős részét.

Mindkét nehézséggel számolva, lelőhelyeink többsége tehát csupán az érmék konkrét jelenlétének jelzésére alkalmas, de összehasonlító értelmezés esetén már nem állja meg a helyét.

Messzemenően egyetértek viszont opponensemnek az I. (Szent) Lászlónak I. (Szent) István 1083-ban véghezvitt szenttéavatása alkalmára kibocsátani sejtett aranypénzével kapcsolatos álláspontjával. Magam ezt a lehetőséget kizárni véltem, de nem tudtam megfelelő érvrendszert kidolgozni az alábbi kettős célból: egyrészt annak bizonyítására, hogy az aranypénz nem lehetett I. (Szent) István saját kibocsátású verete sem, másrészt annak kimutatására, hogy a 17. század végén vagy a 18. század elején készült historizáló verettel van-e dolgunk. Mivel ez a pénz csak egyike – bár tudom, nem a legjelentéktelenebbike – az általam tárgyalt 75 típusnak, a végleges ítéletről tanácsosnak éreztem magamat megtartóztatni! Szeretném a jövő kutatására hagyni, hogy Bóna István támogató, vagy Gedai István elutasító reflexiójának helyességét fogja-e bebizonyítani.⁹

Érdekes kérdést vetett fel opponensem akkor, amikor eszmétörténeti magyarázatát hiányolta annak a Kálmántól III. Béláig létezett jelenségnek, hogy 12. századi királyaink érmeinek hátlapjára az országnév helyett László király többé-kevésbé olvasható neve, vagy az abból származtatható, végezetül értelmetlenné romló jelsor került. A folyamat még I. (Szent) László uralkodása alatt kezdődött, aki a szinte biztosan elsőnek tekinthető, H21 típusú denárán még a királyi bátyja H19 és H20 típusáról átvett, s a PANNONIA-ból romlott +ANONAI hátlati köriratot szerepeltetette, de a többi 9 érmetípusának mind az elő-, mind pedig a hátlapját már csupán a saját nevével jelezte. Pótlólagos adatgyűjtésem szerint a német pénzverésben ez a jelenség olyan ritka, hogy mindössze 5 példáját sikerült találnom, úgy tűnik azonban, hogy a lengyel és a cseh pénzverésben gyakrabban alkalmazták. Mindezt szövegemhez pótolni fogom.

*

Harmadik opponensem, a korszak érmészetének hazai szaktekintélye, Gedai István kandidátus olyan általános érvényű ellenvetéseket is megfogalmazott, amelyekre az összegezésében még egyszer súlyozottan kitértem. Részletekre vonatkozó megjegyzéseinek érintése előtt szükséges tehát ezen ellenvetéseivel foglalkoznom.

Opponensem nem békélt meg az általam meghúzott korszakhatárral, amelyről a bevezető ismertetésem alkalmával mondottaknál bővebben újra véleményt nyilvánítanom talán nem szükséges. Szeretném, ha bírálóm elfogadná: lényegesen nagyobb terjedelmű, jelenleg közézzé nem adható adatgyűjtésemet éppen azért vágtam itt ketté, hogy a választott résszel biztosabb talajon maradhassak. Itt kell megjegyeznem, hogy a teljességre törekvő érmeleltkatalógust nem ezután kívánom összeállítani, hanem az az irodalomjegyzék nélkül mintegy 24 ív (jelenleg kb. 960 000 n) terjedelemben már az értekezésem adatgyűjtésekor készen állt; nem véletlen, hogy minden szükséges esetben a teljesnek mondható kárpát-medencei leletanyagra is támaszkodhattam.¹⁰ Más kérdés, hogy a reménybeli nyomdába adásig van rajta mit javítgatnom! Mégis mindezek alapján kérem több megértését a leírtaknál, ahol a fémvizsgálatok elmaradását említve vélte úgy, hogy elvégzésükig „azonban alig jutunk többre, mint a jelenlegi disszertáció, amely tulajdonképpen a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának gyűjteménye alapján leírja az összes típusokat.” Szeretném hinni, hogy ennél lényegesen többet végeztem: a MNM Éremtára gyűjteményében általam vizsgált típusok Rupp Jakab óta nem látott finomságú megközelítését ugyanis egyrészt soha ilyen részletességű régészeti adatgyűjtéssel, másrészt teljességre törő, jelenleg 4 ívnyi terjedelmű szakirodalmi búvárkodással kötöttem össze. Ezt mindkét másik opponensem ki is emelte. Opponensem megtisztelne, ha majd egyszer szívességből tájékoztatna, hogy a témához tartozó milyen írott források érintését hiányolja, ugyanis segítségével a munkámat bizonyára eredményesebbé tehetném. Mivel mindezen gyűjtésem összessége zárt egységet képezett, tudatosan nem foglalkoztam a királyi Magyarország területén előkerült idegen veretekkel ugyanúgy, mint az ennek határain kívüli tájakról származó magyar pénzekkel. Előbbiek, bár adataikat kicéduláztam, a tárgyalt időszakban jelentéktelen mennyiségűek voltak, korábban pedig opponensem tanulmányban tekintette át őket. Mégis megfontolhatom, hogy feldolgozásom régészeti részében rájuk is kitérjek. Utóbbiak viszont már a munkám címében jelzetten is kívül estek látóhatáromon.

Ide csatlakoztatható opponensem másik kifogása is, amely az értekezés anyaggyűjtésének teljességét illeti. Ezt a kifogását ellenvetés nélkül elfogadom, de élett némileg tompíthatom munkám címének a válaszom elején ajánlott megváltoztatásával. Ugyancsak nem kívánom elismételni az értekezés megszületésének körülményeiről általam már elmondottakat, ezért csak megjegyzés formájában szeretnék a kifogás lényegére vála-

⁹ A részletes tárgyalást I. A kora Árpád-kori magyar pénzverésről. Függelék 4.

¹⁰ Némi előzetes áttekintést adtam a halotti obolusadás kapcsán: Einzelné Fragen der früharpádenzeitlichen (1000–1141) Münzbeigabe in den Gräberfeldern des Königreiches Ungarn. Entwurf (K mincovním milodarům v pohřebišťích maďarského království v rané Árpádovském období, 1000–1141), FolNum 8–9 = Supplementum ad Acta Musei Moraviae Scientiae Sociales 78–79 (1993–94) 35–41. Brno 1996 [1997].

szolni. Aki kézbevette Hóman Bálint korszakalkotó jelentőségű pénztörténetét, az a II.2. függelékének bevezetésében megbizonyosodhatott arról, hogy a kiváló tudós a könyvében szereplő érmék adatai közül csupán a MNM és Nuber F. Károly gyűjteményében gyűjtött saját kezűleg, egyébként Harsányi Pál MNM éremtári, Börzsönyi Arnold győri, Kovács István és Schneller Vilmos kolozsvári, Szabó Otmár zirci és Vladimir Tkalcic zágrábi múzeumi, valamint Brenner Ferenc esztergomi, Jeszenszky Géza patvaróci érmegyűjtők saját kollekciójukban végzett felmérései alapján dolgozott. Időközben mind a gyűjtemények mennyisége, mind a nagysága olyannyira megnövekedett, hogy a témába vágó példányok lajstromozása számomra lehetetlenné vált. Szerencsés volna, ha értekezésemnek ez a kétségtelen hiányossága ösztönözné arra a magyar érmetan jelen és jövő művelőit, hogy a Weszerle – Rupp féle anyaggyűjtést követő mintegy másfél évszázados elmaradásának pótlására lépéseket tenne. Hadd ragadjak ki egy mondatot opponensem bírálatából: „Jelölt is említi a fémvizsgálatok szükségességét. Igaz. Ezek hozhatnak új eredményeket.” Nagy örömmre szolgál, hogy éppen opponensem adott be 1995. évi OTKA pályázatot „Az Árpád-kori pénzek ötvöző elemeinek vizsgálata” címen.

Az alábbiakban Gedai István néhány kisebb megjegyzésére szeretnék kitérni:

Egyetértek opponensem megállapításával, hogy a zabolai (Zábala, jud. Covasna, Románia) temető nem illik értekezésemnek az 1141. évvel lezárt időkeretébe. Ezért is nem foglalkoztam vele! Mivel azonban mind ez, mind az általa nem említett petőfalvi (Peteni, jud. Covasna, Románia) temető III. Béla H66a denárát leszámítva csak anonim denárokat tartalmazott, a Századokban megjelenő önálló cikkben kíséreltem meg e különleges jelenséget a királynév nélküli veretek egy csoportjának keltezésére felfedezni.¹¹ Ezt a munkát értekezésem kiadása esetén 3. sz. függelékként fogom a jelen szöveghez csatolni.

Ugyancsak egyetértek opponensem véleményével, hogy a sziglarendszer értelmezése még újat hozhat a korszak érmészetében. Ebben a neves kutatók egész sorát – sajnos elfogadható végeredmény nélkül – mozgósító kérdésben a számítógépes feldolgozás rendszert teremthet ugyan, de a rendszer értelmezéséhez mindeddig hiányzik a megváltó ötlet. Ennek híján magam még e rendszerezésre sem vállalkoztam!

Azt hiszem, ragaszkodhatom ahhoz a szövegrészlethez, hogy „a régészeti adatokat csak újabban vette figyelembe a magyar numizmatika ... a régészek pedig Hampel Józsefet leszámítva nem érezték feladatuknak az érmék korrendje kérdésének boncolgatását.” E mondatban nem az érmék horizontálstratigráfiai elhelyezkedésére épített temetőelemzések módszeréről esik szó, hanem a két tudomány együttműködéséről. Mégis az idézett 9. oldalon túl a 10., 25–26. és a 43–45. oldalon bőségesen van szó ezen együttműködésről kellő szakirodalom felhasználásával. Annak pedig még a látszatát is el akartam kerülni, hogy opponensem bármelyik munkáját nem idéztem volna a kellő alkalommal, ill. gyakorisággal: a jegyzetekhez mellékelt bibliográfiában Gedai István 34 műve szerepel.

I. (Szent) István érméivel kapcsolatban újra és újra felmerül a denár vagy obolus voltuk kérdése. Magam a súlyméréseim alapján a denár irányban léptem, méghozzá a teljes általam vizsgált időszakot illetően. Hadd tekintsem ezt a vitás kérdés csupán javasolt megoldásának, amely fölött majd a későbbi kutatás dönt. Árnyalt állásfoglalás szükségességére utalt az a tény is, hogy ez ügyben Székely György helyeslően foglalt állást.

Opponensem csokorba szedte az I. (Szent) István különféle vereteivel kapcsolatos, már korábban is közreadott nézetkülönbségeinket. Ezek egy részében időközben már írásban visszakoztam (pl. a H2 koronaábrázolása, amelyet viszont Geric József és Ladányi Erzsébet újított fel), más részében pedig helyesebbnek vélem a kitartást a nemzetközi állásfoglalások ellenére is.¹² Véleményem szerint utóbbiak ugyanis – mint már említettem – a kárpát-medencei sajátos érme előfordulási viszonyok nemismerésén alapulnak.

Nem vitatom opponensem véleményét, hogy nem tudtam erős érvrendszerrel állítani az általa kifejtett REGIA CIVITAS = Székesfehérvár, PANNONIA = Esztergom körirat magyarázata ellen. Álláspontom ezügyben úgy formálódott, hogy a szembenálló két tábor érvkészletét mérlegelve a REGIA CIVITAS = Esztergom azonosságot vallókhöz csatlakoztam. A kérdés olyannyira nem megoldott, hogy Györffy György nyomán a legújabbban Horváth István, a történeti Esztergom monográfusa a szóbajöhető írásos és egyéb források főlényes ismeretében, önálló tanulmányban vonatkoztatta városára a REGIA CIVITAS megnevezést.¹³ Magam

¹¹ 12. századi anonim denárok (Deniers anonymes du XII^e siècle. – Anonymous denars issued in Hungary in the 12th century). Századok 131 (1997) 75–104.; vö. A kora Árpád-kori magyar pénzverésről. Függelék 6.

¹² A H2 denárral foglalkozó, s a disszertáció leadása óta megjelent munkáim: Über den Schatz von Nagyarsány und den Lanzendenar Stephans I. ActaArchHung 46 (1994) 363–380.; Újra a nagyarsányi kincsről és a LANCEA REGIS köriratú denárról. Századok 129 (1995) 1075–1104.; Die Variante des Denars vom Typ LANCEA REGIS in einem mährischen Schatzfund. ActaArchHung 48 (1996) 197–208.

¹³ Horváth István: Az esztergomi pénzverde helyének kutatásáról. Esztergom Évilapjai (1988) 297–319. A kérdés részletes tárgyalását l. A kora Árpád-kori magyar pénzverésről. Függelék 2.

itt csak annyit jegyzek meg, hogy miután I. András a névváltoztatást leszámítva, H8 jelzetű denára forgalomba hozásakor I. (Szent) István H1 denárának érmeképeit verette tovább, a Székesfehérvárra csupán sejtett kibocsátásának nem lehet bizonyítéka, hogy két közvetlen elődje H6 és H7 típusú érméjétől eltérően, a H8-as sorszámmú denáron nem más, mint a REGIA CIVITAS körirat látható.¹⁴

Hibámként kell elismernem Salamon 1060. évi melki pénzverésének gondolatát. Ez eredetileg Bóna Istvánnak a Salamon pénzveréséről írott cikkem lektori véleményéhez mellékelte, s mindenképpen feljegyzésre méltónak érzett feltevése volt (vö. Századok 125 (1991) 105–106: 125. jegyzet), de 1063. évi mosoni helyszínnel. Magam a „Tízkötetes” tévesen kiválasztott adata alapján (I. 865. a 871. helyett) változtattam rajta, s a gondolat háttérét ritka kivétellel nem idéztem.

Végezetül megköszönöm azt a megtiszteltetést, hogy opponensem értekezésemnek kizárólag olyan részleteit érintő megjegyzéseket tett, amelyekkel korábban maga is foglalkozott. Szeretném úgy tekinteni, hogy az egyebeket illetően a munkámban írottak még több megértésével találkoztak.

*

Összefoglalásul még egyszer megköszönöm opponenseim tárgyilagos, és többségében elismerő kicsengetésű bírálatát. Remélem, hogy a válaszomat kielégítőnek találják, s az elmondottak talán nem vették túlzottan igénybe a tisztelt bizottság és hallgatóság türelmét sem.

Budapest, 1995. augusztus 17.

Kovács László
a történelemtudomány (régészet) kandidátusa

Rövidítésjegyzék

ActaArchHung	Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae (Budapest)
ArchPol	Archaeologia Polona (Warszawa)
CommArchHung	Communicationes Archaeologicae Hungariae (Budapest)
FoNum	Folia Numismatica (Brno)
NyK	Nyelvtudományi Közlemények (Budapest)
TESZ	A magyar nyelv történeti – etimológiai szótára. Főszerk.: Benkő Loránd. Budapest. I: 1967., II: 1970., III: 1976.
VAH	Varia Archaeologica Hungarica (Budapest)

ÜBER DIE UNGARISCHE MÜNZPRÄGUNG IN DER FRÜHEN ARPADENZEIT.
NUMISMATISCH-ARCHÄOLOGISCHE STUDIEN ÜBER DIE MÜNZEN AUS DEM ZEITRAUM ZWISCHEN
DEN REGIERUNGSZEITEN STEPHANS I (DES HEILIGEN) UND BÉLAS II (DES BLINDEN) (1000–1141)
IM KARPATENBECKEN.

Resümee

Die Diskussion über die Dissertation von László Kovács für die Erlangung des Grades Dr. Sc. fand am 11. Oktober 1995 statt. Der vorliegende Beitrag enthält die Meinung der Opponenten und die Antwort des Verfassers darauf. Die Dissertation ist 1997 mit einem ausführlichen deutschen Resümee in der Herausgabe des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften in Budapest erschienen.¹

(Fordította Blaschik Éva)

¹⁴ A kérdést részletesen tárgyaltam az ELTE-n tartott régészeti és egyháztörténeti konferencián 1997. január 28-án felolvasott „I. András és Béla dux pénzveréséről” c. előadásomban.

The circulation of the Hungarian denars in the Romanian Principalities in the 16th century

A magyar dénárok forgalma a Román Fejedelemségekben a XVI. században

After the monetary reform of King Matthias in 1467 the Hungarian denars preserved a stable silver content for a long period of time and were issued in huge quantities¹. Therefore, their role increased in the money circulation of the kingdom of Hungary, and also in the neighboring principalities of Moldavia and Wallachia, where they were one of the most widely used small denominations.

The statistical study of the 16th century coin hoards² allows us to draw a first estimate of the part of the Hungarian denars in the money circulation of Wallachia and Moldavia:

Table 1. The share of the Hungarian denars in 16th century hoards (%)

	1501–1580	1581–1600
Wallachia	11	19,8
Moldavia	46,6	9,3

The data in table 1 confirm the significant share of the Hungarian denars in the money circulation of both Moldavia and Wallachia, but they also suggest that the trend throughout the century was different in the two principalities: in fact, in Moldavia the share of the Hungarian denars was very high in the first part of the century, and it decreased in the last two decades, while in Wallachia it increased. In order to check whether there were significant differences in the timing of the inflow of the Hungarian denars, we decided to investigate the share of the various issues in the Moldavian and Wallachian hoards, and, taking into consideration that the denars came to the principalities through Transylvania, we undertook the same analysis also for a sample of Transylvanian hoards³:

¹ For the Hungarian monetary system, see the more general presentations in Huszár Lajos, *Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute*, München, 1979, p. 12–15 and V. Székely György, *Az ezüstpénzverés helye és szerepe a későközépkori magyar pénzrendszerben és pénzforgalomban*, NK, XCII–XCIII (1993–1994), p. 49–50.

² The methodological aspects of this analysis are discussed in Bogdan Murgescu, *Circulația monetară în Țările Române în secolul al XVI-lea*, București, 1996, p. 60–69. The complete list of the coin hoards and their bibliography are to be found in *ibidem*, p. 319–334.

³ We used the data regarding the hoards from Sălcuva, Șica II, Iara, Enciu, Ohaba Streiului, Dumbrăvița, Lechința de Mureș, Iclozel, Răstolțul Mare, Ghirișu Român, Hotoan, Lunca Târnăveni, Ribița, Călnic, Radna, Slătinița, Hațeg, Alba Iulia, Șeica Mică, Pozmuș, Huedin (Cetatea veche), Șona, Sângeorgiul de Pădure, Visuia, Lăpușnic, Sighișoara, Băgaciu, Borzești and Mihai Viteazu II, which contain about 19000 denars; the bibliography regarding these hoards is to be found in Bogdan Murgescu, *op. cit.*, p. 335–340.

Table 2. Issue structure of the Hungarian denars from 16th century coin hoards (%)

Issues	Transylvania	Moldavia	Wallachia
Matthias Corvinus	9,8	70,8	0,7
Wladislaus II	7,3	27,4	0,5
Louis II	2,8	0,3	0,8
John Zápolya	0,04	–	0,1
Ferdinand I	40,6	0,8	61,8
John Sigismund	0,1	–	0,6
Maximilian II	18,2	0,4	28,3
Rudolf II	21,2	0,3	7,2

The considerable differences pointed by the data in table 2 need some comments. First of all, Transylvania should have received rather regularly the Hungarian denars, the fluctuations of their inflow being necessarily smaller than in Moldavia and/or in Wallachia. In fact, the disproportion between the issues of Ferdinand I, Maximilian II and Rudolf II, and the earlier issues of Matthias Corvinus and of Wladislaus II, was caused not by an increase in the volume of the mint production, but by the fact that in Transylvania the number of hoards from the last decade of the 16th century is greater than that of the hoards from the whole period 1501–1590 and distorts the statistics in favor of the later issues. Therefore we decided to detail the analysis to shorter time spans. The choice of the concrete time spans was determined by the need to compare the situation in Transylvania with that in Moldavia and Wallachia and by the difficulties to determine a narrower post-quem for the hoards which contain also *akçe* from Süleyman the Magnificent.

Table 3. Issue structure of the Hungarian denars from Transylvanian 16th century coin hoards (%)

Issues	1501–1520	1521–1565	1566–1580	1581–1600
Number of hoards containing denars	2/2	6/6	3/3	26/31
Matthias Corvinus	93,9	36		1,4
Wladislaus II	5,9	36		2,5
Louis II		6,5	0,9	2,4
John Zápolya		0,1		0,03
Ferdinand I		21,2	91,3	42,3
John Sigismund			0,3	0,1
Maximilian II			8,3	23,3
Rudolf II			0,1	28

Apart from some rather unimportant anomalies, such as the absence of the issues of Matthias Corvinus and Wladislaus II in the coin hoards from 1566–1580, the data in table 3 confirm the gradual replacement of the older denars by the new issues, a process which has been attested also in the case of the hoards from Hungary⁴, and which proofs a rather rhythmical provisioning with denars.

In Wallachia and Moldavia the situation was completely different. Thus, in Moldavia the denars came in significant amounts already in the last decades of the 15th century, and are present in 33 of the 48 hoards from the 16th century.

⁴ See the statistical analysis of V. Székely György, *Hunyadi Mátyás Madonnás denárai a pénzforgalomban*, in *A Magyar Numizmatikai Társulat Évkönyve 1981–1982*, Budapest, 1991., p. 177–190.

Table 4. Issue structure of the Hungarian denars from Moldavian 16th century coin hoards (%)

Issues	1501-1520	1521-1565	1566-1580	1581-1600
Number of hoards containing denars	5/6	4/10	9/10	16/25
Matthias Corvinus	75,7	75	71,9	61,2
Wladislaus II	22,8	23,2	27,6	29,8
Louis II	1,4	1,6	0,2	0,1
Ferdinand I		0,1	0,2	4,6
Maximilian II			0,1	2,2
Rudolf II				1,8

The prevalence of the issues of Matthias Corvinus and of Wladislaus II even in the hoards of the late 16th century indicates that the inflow of denars into Moldavia was much stronger in the late 15th and early 16th century than in the second half of the 16th century. In fact, we must mention that the denars of Matthias Corvinus and of Wladislaus II outnumber the later issues especially in the bigger hoards, a fact which suggests that they were preferred when hoarding; the extensive use of these older denominations continued also during the first part of the 17th century, when they were gradually replaced by the Polish coins.

Wallachia presents a completely different situation. Without being completely absent, the issues of Matthias Corvinus and of Wladislaus II entered only in small numbers into the money circulation, allowing thus to the later issues of Ferdinand I and of his successors to prevail in the hoards of the second half of the century.

Table 5. Issue structure of the Hungarian denars from Wallachian 16th century coin hoards (%)

Issues	1501-1520	1521-1565	1566-1580	1581-1600
Number of hoards containing denars	1/3	2/7	3/5	6/13
Matthias Corvinus	44,4		0,5	0,6
Wladislaus II	55,5		1,1	0,3
Louis II			2,2	0,8
John Zápolya				0,1
Ferdinand I		100	81,6	60,8
John Sigismund			10,3	0,06
Maximilian II			4,3	29,7
Rudolf II				7,6

We must point also some limits of the statistical analysis regarding the denars found in the Wallachian coin hoards. First of all, the complete lack of the older issues in the hoards from 1521-1565 is due to the fact that the two coin finds registered for containing denars, the hoards from Cărligu Mare and Năeni, are in fact very small deposits with only 4 denars from Ferdinand I each. In this case, as well as for the period 1501-1520, where we have only one hoard with 9 denars, the results of the statistical analysis can be changed significantly by every new coin find. The statistics is much safer for the last decades of the century, when we have more than 3500 denars, and when the relatively complete yearly series of issues of Ferdinand I and of his successors indicate a gradual and continuous inflow of denars.

Rather curious is the fact that the Hungarian denars, although present in significant numbers in the coin hoards, are completely missing in the Wallachian and Moldavian tribute payments to the Ottoman Empire⁵. This situation is not specific only for the Romanian Principalities. In fact, in 1558–1559 the denars made up only 0,1% of the total value of the taxes paid to the Ottoman provincial Treasury in Buda⁶. The contrast between the payments to the Ottoman authorities and the data obtained from the study of the coin finds is sharp and needs an explanation. It might be that the Hungarian denars were registered together with the Ottoman *akçe* under the general term *nakdiye*, but this is quite improbable because the denars were worth less than an *akçe* and because in the Ottoman financial documents from Buda there were found also some mentions of *pénz*⁷. We think that a more reasonable explanation can be found in the reluctance of the Ottoman authorities to accept the small denominations from the Christian world. Such a behavior contrasts with the Ottoman willingness to accept Christian talers and gold coins⁸, but in fact in most of the early modern states there were different rules for the petty coins and for the huge and more valuable denominations.

For the Romanian Principalities this meant that the Hungarian denars ought to be changed when paying one's taxes. For example, the council of Jassy relates in a letter from 1581 that it had to change the denars into gold coins when paying the taxes to the Treasury⁹. Of course, such a procedure was inconvenient and could also mean an additional cost for the taxpayers, or a benefit for the people who mediated the change. Although their circulation was not officially forbidden in the Romanian Principalities¹⁰ (and in the Ottoman Empire), the fact that the denars normally could not be used for paying the taxes made them (and the other small coins issued in the Christian mints) a „bad money” in comparison to the Ottoman small denominations, and especially to the *akçe*. Therefore, during most of the 16th century the people from the Romanian Principalities preferred to use the Hungarian denars for payments and to keep the Ottoman *akçe*¹¹. The rapid devaluation of the Ottoman coins in the last decades of the 16th century undermined the confidence in the *akçe*, and the share of the Hungarian denars in the Wallachian hoards increased; yet, in the Principalities one could find in the late 16th and early 17th centuries a great variety of denominations which were better suited for hoarding than both the *akçe* and the denars. We must therefore conclude that the role of the Hungarian denars in the current transactions was greater than their share in the coin hoards. This opinion is consistent with the relation of Lescapier, who noted in 1574 when crossing the Danube from the Ottoman Empire to Wallachia: „From here onwards the *akçe* are not used any more, but some nickels with the figure of the Holy Virgin, which I have seen being received in France as liards; these are Hungarian coins and they call them phenis”¹². Of course, Lescapier exaggerates when saying that the *akçe* were no longer in use in Wallachia, but his remark supports the opinion that the so-called Gresham law functioned also in the Romanian Principalities and that the Hungarian denars often drew away the Ottoman *akçe* from the current transactions.

This general pattern has to be detailed both chronologically and geographically. In Wallachia the Ottoman *akçe* prevailed during the second half of the 15th century and the first half of the 16th century; at the middle of the century the outflow of *akçe* due to the increasing tribute payments and the expanding inflow of Hungarian denars produced a more balanced ratio, and we have also a great number of written documents which mention the common use of denars and *akçe* in transactions¹³. Finally, after 1580 the role of the *akçe*

⁵ Mihai Maxim, *Considérations sur la circulation monétaire dans les Pays Roumains et l'Empire Ottoman dans la seconde moitié du XVI^e siècle*, „Revue des études sud-est européennes”, XIII (1975), nr. 3., p. 409–410.

⁶ Hegyi Klára, *A török hódoltság és pénzforgalma*, NK, LXXXVI–LXXXVII (1987–1988), p. 79.

⁷ *Ibidem*. Halil Sahillioglu even postulates a distinct „*pénz* area” in the Balkans (*The role of international monetary and metal movements in Ottoman monetary history 1300–1750*, in J. F. Richards (ed.), *Precious Metals in the Later Medieval and Early Modern Worlds*, Durham, 1983., p. 279).

⁸ Şevket Pamuk, *The Disintegration of the Ottoman Monetary System During the Seventeenth Century*, „Princeton Papers in Near Eastern Studies” (1993), nr. 2., p. 76–77.

⁹ Nicolae Iorga, *Relațiile comerciale ale țerilor noastre cu Lembergul*, București, 1900., p. 53.

¹⁰ Only in 1549 we have a mention that the Transylvanian diet gathered in Odorhei found it necessary to send messengers to the princes of Wallachia and Moldavia to ask them to accept the coins circulating in Transylvania (*Hurmuzaki*, II/4, doc. CCLXXIX, p. 460).

¹¹ For the fact that the *akçe* were the single petty coins to be found in the private fortunes recorded to us, see Bogdan Murgescu, *op. cit.*, p. 156–157.

¹² „Dela en auant les aspres ne sont plus en vsage, mais les niquetz merqués d'une N<ot>re Dame, que j'ay veu recevoir en France pour liars; c'est monoie de Hongrie et la nomment phenis” (Paul Cernovodanu, *Călătoria lui Pierre Lescapier în Țara Românească și Transilvania la 1574*, „Studii și materiale de istorie medie”, IV (1960), p. 440).

¹³ *Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească*, vol V, doc. 75., p. 80., vol. VI, doc. 210., p. 261., vol. VII, doc. 37–38., p. 50–51., doc. 75., p. 99., doc. 96., p. 126., doc. 214., p. 289., doc. 217., p. 291., doc. 232., p. 317.; *Documente privind istoria României. B. Țara Românească. Veacul XVI*, vol. IV., doc. 212., p. 211., doc. 224., p. 222–223., doc. 251., p. 252., doc. 279–280., p. 278–279., doc. 331., p. 324–325., doc. 371–373., p. 364–368., doc. 394., p. 390., doc. 420., p. 416., doc. 431., p. 429., doc. 448., p. 449–450., doc. 452., p. 457.

dwindled, and the denars competed for primacy at the level of the small denominations with the Ottoman silver *shahis* during the 1580s¹⁴, and with the Polish pieces of 3 groats afterwards. The massive inflow of Hungarian denars into Wallachia continued also during the so-called Fifteen Years War, being stimulated by the fact that Wallachia joined the Habsburgs against the Ottomans¹⁵. Yet, after 1610, due both to the slowdown of the Hungarian mint production and to the inflow of Polish small denominations, the share of the Hungarian denars in the Wallachian money circulation decreased constantly, although they continued to be used throughout most of the 17th century.

In Moldavia the situation was different. While in Wallachia the *akçe* had prevailed during the first part of the 16th century (86,6% of the value of the coin hoards from 1501–1580 in comparison with only 11% the denars), in Moldavia the share of the denars was much greater with 46,6% of the total value of the hoards, while the *akçe* had a share of only 26,2% (if calculating only the small denominations, the share of the denars was 58,5% and that of the *akçe* 32,9%). Besides, if in Wallachia we could not notice significant regional differences, in Moldavia the regional discrepancies are considerable. In fact, the structure of the coin finds determined us to split analytically Moldavia into three areas, and we could notice that the *akçe* prevailed in Western, Northern and Central Moldavia (the territories between the Dnester and the Prut), the denars in Western, Northern and Eastern Moldavia (the counties Bacău, Neamț, Suceava, Botoșani and Jassy), while a more balanced situation can be noticed in Southern Moldavia (the counties Vaslui, Galatz and partially Vrancea).

Table 6. The share of the Ottoman *akçe* and of the Hungarian denars in the small coinage from the Moldavian 16th century hoards (%)

		1501–1580	1581–1600
Western, Northern and Central Moldavia	denars	86,2	15,7
	<i>akçe</i>	4,5	1,8
Southern Moldavia	denars	57,7	31,3
	<i>akçe</i>	40,9	8,8
Eastern Moldavia	denars	17	25,5
	<i>akçe</i>	73,6	2,9

Although for Southern Moldavia the number of coin finds is too small to be statistically safe, the contrasts are simply too big to deny the existence of distinct areas of money circulation during the period 1501–1580. This distinctness is confirmed also by the excavation finds¹⁶. Thus, in 7 sites from Western Moldavia there were found 135 Hungarian denars and only 8 Ottoman *akçe* from a total of 181 small coins from the 16th century; on the contrary, at Orhei on the Dnester, from 112 16th century small coins there were found 46 Hungarian denars and 24 Ottoman *akçe*¹⁷. Although the denars outnumber the *akçe* also at Orhei, the disproportion is considerably smaller at Orhei than in Western Moldavia, and the statistics included also the last decades of the 16th century, when the share of the *akçe* diminished. If we accept that during the first part of the 16th century there was a certain geographical division in the Moldavian money circulation, then we must notice also that this division was less evident during the last decades of the century. In fact, the diminishing of the regional disproportions between the shares of the denar and of the *akçe* was caused both by the increase in the velocity of money circulation, which determined a better mixing of the small denominations, and by the massive inflow of Polish coins, which pushed down the percentages of both the denars and the *akçe*. In fact, if before 1580 the combined shares of the denars and the *akçe* made up more than 90% of the small denominations in all the three parts of Moldavia, in the last two decades of the 16th century their combined share nowhere exceeded 50% and the Polish small denominations gained the upper hand. The decline of the role of the Hungarian denars in the Moldavian money circulation was to continue during most of the 17th century.

¹⁴ Bogdan Murgescu, *The Shahis in Walachia*, „Revue des études sud-est européennes”, XXXII (1994), nr. 3–4., p. 293–300.

¹⁵ Bogdan Murgescu, *Financial Aspects of Wallachia's Participation in the Fifteen Years War*, „Analele Universității București.

Istorie”, XLIV (1995), p. 41–50.

¹⁶ For the importance of checking the data from coin hoards with those of excavation finds, see especially Philip Grierson, *The Interpretation of Coin Finds*, „Numismatic Chronicle”, 7th series, 5 (1965), p. ix–x.

¹⁷ Bogdan Murgescu, *Circulația monetară...*, p. 159.

If we are to conclude, we must acknowledge that the Hungarian denars made up an important part of the money circulation in the Romanian Principalities. Their success was favored by the absence of domestic minting in Wallachia and by the discontinuities of mint production in Moldavia. The inflow of denars into the principalities occurred mainly by trade, but political payments must not be discarded. Due to the archaic monetary structure of the Principalities, where the small silver denominations prevailed with respect to the gold coins and where the talers came only with a certain delay, and due also to the demand of the Ottoman *akçe* for the tribute payments, the role of the Hungarian denars was paramount in current transactions throughout most of the 16th century. The decline in the role of the denars occurred only when the monetary circulation in the Principalities diversified through the inflow of new denominations. First in Moldavia, and later also in Wallachia, the tide of the Polish coins combined with the slowdown of the Hungarian mint production in displacing the denars from the money circulation of the Romanian Principalities during the 17th century.

Bogdan Murgescu
University of Bucharest

A MAGYAR DENÁROK FORGALMA A ROMÁN FEJEDelemsÉGEKben A XVI. SZÁZADBAN

Összefoglalás

A Hunyadi Mátyás 1467-es pénzreformja után kibocsátott magyar denárok voltak az egyik legszélesebb körben használt aprópénzek nem csak a Magyar Királyság (beleértve Erdélyt is) területén, hanem a Román Fejedelemségekben, a Havasalföldön és Moldvában is. Sikerük a Havasalföldön a helyi verés hiányának, Moldvában pedig a helyi pénzverés szünetelésének köszönhető. A denárok beáramlása a Fejedelemségekbe főként kereskedelmi kapcsolatok révén történt, de politikai okokat sem szabad számításra kívül hagyni.

Az éremkincsek statisztikai elemzése bizonyos eltéréseket mutat a denárok beáramlásának ideje és nagyságrendje tekintetében Moldva és Havasalföld között. Moldvában Hunyadi Mátyás és II. Ulászló denarjai vannak túlsúlyban, még a későbbi kibocsátások csak kisebb számban jelennek meg. A Havasalföldön ellenben csak néhány 1526 előtt kibocsátott denárral találkozunk, a denárok zömét a XVI. századi kincsekben a Habsburg királyok veretei alkotják. Ebből következően a magyar denárok beáramlása Moldvába már a XV. század utolsó évtizedeiben és a XVI. század elején tekintélyes mértékű volt, a XVI. század második felében viszont lecsökkent, amikor a moldvai fejedelmek saját denárokat bocsátottak ki, mégpedig a magyarok mintájára. A Havasalföldön ellenben a magyar denárok beáramlása a XVI. század közepéig csekély és növekvő számban csak 1550 után jelennek meg.

A Fejedelemségek pénzforgalmában a magyar denárok főleg a török akcék vetélytársai voltak. A növekvő mértékű adófizetések a Török Birodalom számára és a török hatóságok preferenciája az akce iránt egy funkcionális különbségtélt eredményezett a kétféle címlet között: az akcét használták a külföldi fizetésekre és a kincsképzésre, még a magyar denárok a napi tranzakciókban forogtak.

A magyar denárok szerepe Moldva pénzforgalmában a XVI. század utolsó évtizedeiben, Havasalföldön pedig 1610 után csökkent a nagy mennyiségű lengyel aprópénz beáramlásának, illetve a magyar verdék denár kibocsátásának visszahatása következtében.

(Fordította: Torbágyi Melinda)

A szerkesztőség megjegyzése

Örömmel közöljük Dr. Bogdan Murgescu tanulmányát, amely a magyar denár XVI. századi forgalmáról gazdagította ismereteinket. A XVII. századra vonatkozó konklúziója számos ponton egybeesik Buza János tanulmányának megállapításával: „Ungerlein 1678. A magyar denár kitiltása Nürnberg pénzforgalmából”, Századok 122 (1988) p. 664–673., illetve „Ungerlein 1678.” Die Verbannung des ungarischen Denars aus dem Geldumlauf der Reichsstadt Nürnberg. in: Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Nürnberg, 79. Band (1992) S. 151–168.

Editor's note: We are pleased to publish Dr. Bogdan Murgescu's study which enriched our knowledge on the monetary circulation of the Hungarian Denarius in the 16th century. The conclusions concerning the 17th century coincide with the inferences made in Dr. Buza Janos's study on a number of points: „Ungerlein 1678.” A magyar denár kitiltása Nürnberg pénzforgalmából. („Ungerlein 1678.” The Expulsion of the Hungarian Denarius from the Currency of Nuremberg). Századok 122 (1988) p. 664–673., illetve „Ungerlein 1678.” Die Verbannung des ungarischen Denars aus dem Geldumlauf der Reichsstadt Nürnberg. in: Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Nürnberg, 79. Band (1992) S. 151–168.

Négyszáz éves a müncheni „New Müntz-Büech”

Das Münchner „New Müntz-Büech” ist 400 Jahre alt

A müncheni pénzes könyv első kiadása 1597-ben jelent meg. A legújabb német numizmatikai szakirodalom – az elődökhöz hasonlóan – *Adam Berg* neve alatt említi. Sommás megállapítása szerint a müncheni kötet – *Wolf Stürmer* számos kiadást megért munkájával együtt – tudományos műnek alig, inkább a kortárs üzletember számára készített, főként tallérokat ábrázoló képeskönyvnek tekinthető.¹ A nem éppen hízelgő értéktétel láttán joggal merül fel a kérdés, ha nehezen akad fenn a tudomány szigorú rostján a „*New Müntz-Büech*,” akkor miért kell megemlékezni róla? A válasz egyszerű: részben azért, mert e pénzes könyv – szerkezete és tárgyalásmódja egyaránt – eltért elődeitől, továbbá azért, mert számunkra – hiányosságai ellenére is – értékes korfestő, s mint ilyen, eddig csak részben érintett magyarországi és erdélyi adalékokat tartalmaz. Mielőtt a pénzes könyv hazai vonatkozású részleteire térnénk, *Adam Berg*, a nyomdász és kiadó tevékenységére illő vetni egy pillantást.

Humanista névhasználat szerint *Montanus*-ként az említett *Adam Berg d.(er) A.(ltere)* sorrendben München harmadik nyomdásza volt, aki a maga korában igen hosszú, csaknem fél évszázados – 1564-től 1610-ig terjedő – szakmai tevékenység után szállt sírba.² Születésének helye és ideje ismeretlen, nem kizárt, hogy Nürnbergből szakmai tevékenység felmenőktől, Münchenben azonban az „ellenreformáció nyomdásza és kiadója” lett. *Berg* a származott protestáns felmenőktől, Münchenben azonban az „ellenreformáció nyomdásza és kiadója” lett. *Berg* a könyvtárat alapító *V. Albrecht herceg* (1550–1579) és utódai támogatását élvezte, monopolhelyzete volt a városban. Nemcsak tipográfus és kiadó, hanem a hercegi rendelkezések megjelentetője volt,³ s természetesen könyvkötő és könyvkereskedő is, hiszen e tevékenységi körök hosszú ideig nem különültek el élesen egymástól.⁴

A specializáció hiányából azonban hiba lenne *Adam Berg*et céhen kívüli kismesternek elképzelni. München évtizedekig egyetlen nyomdászára a szakmai igényesség, a vállalkozó kedv, a jó üzleti érzék és a kiterjedt üzleti kapcsolat egyaránt jellemző volt.⁵ Könyvkiadói munkásságának eredményességét több mint 300 mű jelzi úgy, hogy e tekintélyes szám nem ment a szakmai színvonal rovására. Kitűnő szakismeretének méltatója nem tartotta kizártnak,⁶ hogy a nagy hírű – jelen esetben kiemelésre méltó, hogy a számos numizmatikai tárgyú nyomtatványt útjára bocsátó – *Plantin* műhelyében tanult Antwerpenben.⁷

¹ „Die Münzbücher von Stürmer (Leipzig 1572., ...) ... und Adam Berg (München 1597) können kaum als numismatisch wissenschaftliche Werke angesehen werden, eher als Bilderbücher umlaufender Münzen, vor allem von Talern, für den Geschäftsmann.” *Berghaus, P.*: Der deutsche Anteil an der numismatischen Literatur des 16. Jahrhunderts. in: Numismatische Literatur 1500–1864. Die Entwicklung der Methoden einer Wissenschaft. Hrsg. von *Berghaus, P.*: (Wiesbaden, 1995) Wolfenbütteler Forschungen. Herausgegeben von der Herzog August Bibliothek, Bd. 64.

² *Benzing, J.*: Die Buchdrucker des 16. und 17. Jahrhunderts im deutschen Sprachgebiet. (Wiesbaden, 1982) (2) 335.

³ *Dirr, P.*: Buchwesen und Schriften im alten München 1450–1800. (München, 1929) 39–51., ill. Neue Deutsche Biographie. (Berlin–München, 1955) Bd. 2., 72–73.

⁴ *Bieder, H. W.*: Die Befugnisse und Konzessionierung der Münchner Druckereien und Buchhandlungen von 1485 bis 1871 unter besonderer Berücksichtigung der bayerischen Gesetzgebung des 19. Jahrhunderts. (München 1956) (Doktori értekezés, Bayerische Staatsbibliothek).

⁵ *Dirr, P.*: i. m. (vö. 3. jegyzet) 39–43.

⁶ „Nicht ausgeschlossen ist, daß Adam Berg ... bei Plantin in Antwerpen, sich die hervorragenden Fachkenntnisse aneignete, ...” *Dirr, P.*: i. m. (vö. 3. jegyzet) 39.

⁷ *Schepper, de M.*: Numismatic publications of the Plantin Press 1561–1588. in: Numismatische Literatur 1500–1800. Hrsg.: *Berghaus, P.*: (vö. 1. jegyzet. 27–36., ill. Les illustrateurs de Christoph Plantin et ses contemporains (1550–1600), in: *Delen, A. J. J.*: Histoire de la gravure dans les anciennes Pays-Bas et dans les provinces belges des origines jusqu’à la fin du XVI^e siècle. (Deuxième partie). (Paris, 1969) (repr.) 78–174.; Az adott kor és jelen téma szempontjából ugyancsak említendő, hogy Zsámboki János – Sambucus – Emblamata c. verseskötete szintén Plantin kiadásában jelent meg 1964-ben. vö. Magyar Irodalmi Lexikon. Főszerk.: *Benedek, M.*: (Budapest, 1965.) III. 607.

Berg kiadói tevékenysége kora könyvészetének szinte minden területére kiterjedt. Megjelentetett az elemi csapásokról és a hadi eseményekről szóló tudósításokon át a zeneművekig terjedően jó egynehány olyan munkát, amelyről feltételezte, hogy érdeklődésre tart számot. Nem véletlen, hogy akkor, amikor a két világháború között gyűjteményes könyvkiállítást rendeztek a Bajor Állami Könyvtárban, a 306 tételből 81 (!) Adam Berg munkásságát dokumentálta. Helyet kapott közöttük a *pénzes könyv* címlapja, illetve az *éremképeket* fametszetekkel bemutató két oldala.⁸

Az „Új pénzes könyv” – mai szemmel nézve is mutatós – címlapja mindennemű nagy és kicsi, továbbá ezüst- és aranypénz bemutatását ígéri úgy, hogy a császári veretektől a rendi verdék pénzeiig, illetve Skóciától a Lengyel Királyságig, majd Svédországtól Itáliáig minden pénznem képe megtalálható benne. Helyet kap még a címlap szerint a kötetben „A pénz és a szegénység” közötti párbeszéd, valamint egy értekezés a *Szentírás* pénz- és mértékviszonyairól.

Mint fentebb utaltam rá, Berg szakított a korábbi pénzes könyvek közlési módjával, ugyanis a forgalomban lévő fizetési eszközök mérhető képét nem a hivatalosan megszabott árfolyamok és a pénznemek – pl. egész, fél- és negyedtallér, illetve a különböző garasok és a náluknál is kisebb értékű váltópénzek – sorrendjében mutatta be, hanem a pénzverési jogot gyakorló uralkodók és koronájuk országai, valamint az egyházi és világi főrangúak, a birodalmi és a rangos külföldi városok, röviden a *pénzverési jog gyakorlóit*, azaz a kibocsátók szerint.

Bár a címlapon a Magyar Királyság nem szerepel, az „Új pénzes könyv” Magyarország és Erdély leírásával, majd pénzeinek bemutatásával kezdődik. Sorai szerint a Magyar Királyság népessége erős, egészen különös nyelven beszél, a Dalmáciát és Erdélyt is magába foglaló ország olyan – egykor nagy és hatalmas – nemesfémekben, réz- és sóbányákban gazdag, termékeny földű, gabonatermesztésre és szénagyűjtésre igencsak alkalmas, Pécsről Nándorfehérvárig kitűnő bort termő ország, amelynek egy része a kereszténység örök ellensége, az Oszmán Birodalom, hódításának esett áldozatul. A Bonfinire emlékeztető földrajzi és történeti szövegnél témánk szempontjából fontosabb Magyarország pénzeinek bemutatása: „E királyság pénze jó és súlyos, olyannyira, hogy egy obolus csaknem másfél nürnbergi fillért, egy denár pedig több mint három fillért ér. Az obolust és a denárt, amelyeket graloskennek (sic!) hívnak, nem a krajcár, a batzen, illetve a birodalmi ezüstforint alapján, hanem a tallér és a dukát vagy magyar aranyforint szerint számítják, amelyekkel általában kereskednek is. Ezt az országos szokást a kis pénzek – amelyek a napi kiadásokhoz elengedhetetlenül szükségesek – a legkevésbé sem módosítják.”⁹ A müncheni pénzes könyv elismerően írt tehát a magyar váltópénzek minőségéről, a denár stabilitásáról szóló vélekedése pedig emlékeztet a korábbi és – részben túlzó – kortársi megállapításokra.¹⁰

Kellő tájékozottságra vall a magyar váltópénzek birodalmi normáktól eltérő voltának kiemelése. A nagy-, illetve a távolsági kereskedelemben használt, s nyilván az értékesebb iparcikkek vásárlásához elengedhetetlen rész- és egész tallérok viszont már birodalmi mintára készültek a Magyar Királyságban is. Hivatalos árfolyamuk 68 krajcár volt a Német-római Birodalomban, Magyarországon azonban megközelíthette a 90 krajcárt – állítja a pénzes könyv – ami tekintélyes ázsióra vall. A szövegből kitűnik, hogy a kortársak tudatában voltak annak, hogy az imperiális tallérok egy része az Oszmán Birodalomba került, ahol azután sem az üdvöztető Jézus Krisztusra, sem a koronás uralkodókra nem voltak tekintettel. Mivel az iszlám tiltotta a képi ábrázolást, nem tűrték el azt a pénzekben sem, s a törökök a szlávokhoz hasonlóan feldarabolták az értékes tallérokat, hogy belőlük pénzt veressenek. Az Isztambulban és másutt felülbélyegzett aranyak és tallérok ismeretében egyfelől nyilván nem adhatunk maradéktalanul hitelt e leírásnak, másfelől viszont kétségtelen, hogy évszázadok folyamán sok-sok birodalmi tallér vált a pénzverés nyersanyagává, e gyakorlat azonban nem szűkíthető le csupán az

⁸ „156 (Adam Berg), Neu Münz-Buch. Adam Berg 1597. Titelblatt des von Berg verfaßten Werkes.”, ill. „157 (Adam Berg), Neu Münz-Buch. Adam Berg 1597. Zwei Seiten mit Münz-Holzschnitten und Druck-Vermerck.” in: Das Münchener Buch vom Mittelalter bis zur Gegenwart. Ausstellung der Bayerischen Staatsbibliothek, 1931. Ausstellungskataloge der Bayerischen Staatsbibliothek, N. 1. 16–24.

⁹ „Dieses Königreich hat ein schwere und gute Müntz / also da ein Haller / fast anderthalb Nürnbergisch weiß Pfenning unnd / ein Pfenning mehr als drey weiß Pfenning thut. / Dise Haller und Pfenning / so man Graloscken nennet / seynd nit nach den Kreutzern / Patzen / oder Reichs Gulden / sondern nach den Thalern und Ducaten / oder Ungerischen Gulden reguliert / darnach man in gemain zuhandlen pflegt / unnd läst sich diser Landbrauch / mit den klainen Sorten / die man zu täglichem Gebrauch und Notturfft haben muß / gar nit verändern.”

¹⁰ „Nun aber Innerhalb Funffzick Jahren, in Ungern gar viel Ungerischer Pfennig, deren hundert einen Taler, ... gelten.” Gründlicher und wahrhafter Bericht, was die Erstaigerung der groben Müntz am maisten verursacht, d. ao. 1600. den 31 Martii. Hirsch, J. Ch.: Des Teutschen Reichs Münz-Archiv ... (Nürnberg, 1757) III. 151. Idézem már korábban is: Buza J.: „Ungerlein 1678.” A magyar dénár kitiltása Nürnberg pénzforgalmából. Századok 122. évf. (1988). 666.

Oszmán Birodalomra. A szlávok általánosságban történő említése, illetve az a tény, hogy *Adam Berg* prágai kapcsolatokkal is rendelkezett, vélhetően némi magyarázatot ad arra, hogy váltópénzeinket miért nevezte „*Gralosken*”-nek, amely talán a cseh „*královský*” (= königlich, királyi; átvitt értelemben is használatos!) jelzőből eredeztethető.¹¹

A müncheni pénzes könyv nemcsak a hasonló kiadványokból hiányzó történeti-földrajzi bevezetővel tért el elődeinek és az árfolyamokról tájékoztató plakátok közlési módjától, hanem azzal is, hogy a pénzverési jogot gyakorló természetes, illetve jogi személy vereteit a csekély értékű váltópénzektől a dukátokig egymást követően, értékük emelkedő sorrendjében mutatta be. *Stürmer* fentebb említett *Münzbuch*-jának első kiadása és több későbbi változata a tallérok tiroli őseivel kezdődik, s számos más tallérféle ábrázolása után jut el a váltópénzekig, azaz a pénzértékek csökkenő sorrendje szerint halad, *Berg* viszont egyhelyütt, közvetlenül egymás után kívánta bemutatni egy-egy országot, illetve a kibocsátó valamennyi veretét.

Az obolusokból 200 veret tett ki egy tallért, illetve 300 példány egy dukátot, denárból pedig fele annyit kellett értük adni.¹² A magyar garast 3 krajcárosnak titulálta, az 1/4 tallér pedig orttallérként került a kötetbe.¹³ Obolusból és denárból 4-4 példánynak, a garasból és az 1/4 tallérból csupán egynek-egynek az első és hátlapját mintázták meg. Az ábrák közös vonása a körirat hiánya. A magyarországi veretek éremképeinek néhány jellegzetessége, így a *gyermek Jézust* karjában tartó *Madonna*, továbbá a *címerpajzs*, egy esetben pedig a *Mátyás király* pénzverését idéző holló azonban erősen emlékeztet a Magyar Királyság vereteire. A metszeteket nézve nagy a valószínűsége annak, hogy azok részben korábbi kiadványok, részben forgalomban lévő, eredeti váltópénzek nyomán készültek. A kollekció sem teljesnek, *sem hibátlan* nem nevezhető, az utóbbi a nagy méretű, illetve a nagy értékű veretek esetében egyértelműen bizonyítható.

A XVI. század kereskedelmében és pénzforgalmában egyre nagyobb szerepet játszó tallérok közül – 50%-os hibahatárral – négy került a Magyar Királyság pénzei közé. A 17 batzen névértékűnek minősített fizetési eszközök közül két metszet kétségtelenül I. Ferdinánd 1555. évi Körmöcbányán vert tallérjait¹⁴ ábrázolja. Mindkettő Wolf Stürmer Lipcsében kiadott pénzes könyvéből származik.¹⁵ I. Ferdinánd – cseh és magyar királyként – valószínűleg Joachimstalban vert, évszám nélküli tallérja, illetve Miksa császár 1567. évi 60 krajcáros birodalmi forintja azonban nyilvánvalóan nem tartozik a magyar pénzek közé.

A Habsburg Birodalomban később is kiemelkedő fontosságú magyar aranyforintok közül „Ducaten” név alatt 17 ábra látható a müncheni pénzes könyvben. Közöttük szép számmal fordulnak elő Madonnás éremképek, két esetben a „**K B**” (Körmöcbánya) és az „**N**” (= Nagybánya) verdejegy, többször pedig az eredetileg Szent László király alakját alabárdal mintázó éremkép utal a magyarországi eredetre, illetve arra, hogy magyar *mintára vert aranyforint* volt a metszet alapja. Valamennyi dukát árfolyama 105 krajcár. Besorolásuk hiányos, 4 esetben csupán „*magyar dukát*” felirat olvasható az elő- és a hátlap ábrája felett. Körirat ugyancsak 4 metszeten olvasható, éppen ezért a dukátok identifikációja megnyugtató megoldással egyáltalán nem kecsegtet. Kronológiai sorrendet követve *I. Mátyás*, *II. Lajos*, *Szapolyai János*, *I. Ferdinánd* király és *Rudolf* császár vereteit említi név szerint, de e tekintetben sem következetes, ui. az utolsóként közölt „**WLADISLAV S R VNGARIE**” köriratú – az eredetiekre kétségtelenül emlékeztető – aranyforint II. Ulászló nevének említése nélkül csak mint „*magyar dukát*” zárja a sort.¹⁶

¹¹ A Grimm-fivérek „*Deutsches Wörterbuch*”-ja, a klasszikus német történeti-etimológiai szótár, sem a szókezdő „G”, illetve a „K” betűnél sem vette fel e jelzőt. A cseh változatra l. Příruční slovník německo-český, Deutsch-tschechisches Handwörterbuch. Red. Janko, J.: V Praze 1939–1940.

¹² „Halbe Graloßken thun 200. ein Thaler, vnd 300 ein Ducaten.”, illetve „Gantze Graloßken thun 100. ein Thaler, vnd 150. ein Ducaten.”

¹³ „Ein 3. Kreutzer.”, illetve „Ein Orts Thaler”.

¹⁴ Huszár L.: Habsburg-házi királyok pénzei 1526–1657. Corpus Nummorum Hungariae III/I. (Budapest, 1975) 19–20., 77., ill. II, t. 20.

¹⁵ „*Vorzeichnus und Gepräge der groben und kleinen Münzsorten ...*” Verzeichnis und Gepräge der groben und kleinen Münzsorten, welche die Kurfürsten, Fürsten und Stände des Oberen Sächsischen Kreises vermöge des Heiligen Reiches Münzordnung auf Kreis- und Probationstagen verglichen haben ... Gedruckt und zu finden bei Wolf Stürmer, Formschneider. Leipzig, 1572. (Reprint, Berlin 1981 [2])

¹⁶ „*Ungerische Ducaten zu 105. Kreutzern.*”, illetve „*König Matiasch Ducaten zu 105. Kreutzern.*” és „*König Ludwigs Ducaten zu 105. Kreutzern.*” 2-2 esetben, „*König Johann Weyda Ducaten zu 105. Kreutzern.*” 3 alkalommal, „*König Ferdinandi Ducaten zu 105. Kreutzern.*” négyszer, „*Kayser Rudolphi Ducaten zu 105. Kreutzern.*” pedig két esetben olvasható.; II. Ulászló aranyforintját a metszeten látható, az eredeti elrendezésétől ugyan eltérő, de jól olvasható „**h-MA**” verdejegy nyomán Huszár: Münzkatalog 761. sz. példányával vélem azonosíthatónak, vö.: Huszár, L.: Münzkatalog Ungarn. Von 1000 bis heute. (Budapest–München, 1979) 118.; Ugyancsak megfelel a kor követelményeinek Rudolf – nem magyar, hanem cseh! – dukátjainak ábrázolása, mindkettő közel áll az identifikálhatósághoz, az évszám nélküli egy 1583. évi veretre, a fordított elrendezésű 1592. évi veret pedig egy – katalógus szerint – 1594. évi veretre emlékeztet; vö.: Halačka, I.: Mince zemi koruny České 1526–1856. (Kroměříž, 1987) 165–166. N. 294., ill. 298.

Az aranyforintok nagyobbik részének minőségileg kifogásolható ábrázolásával szemben kifejezetten sikeresek az Erdélyi Fejedelemség pénzeinek képei. A két tallér¹⁷ és az aranyforint nyomódúcait minden bizony-nyal eredeti veretek alapján készítették. Ismeretes, hogy Báthori Zsigmond uralkodása alatt technikailag európai színvonalú és néhány évig nagy mennyiségű tallérverés folyt Erdélyben.¹⁸ A kibocsátott tallérok számát nem ismerjük pontosan, azonban Báthori Zsigmond tallérjainak számos változata,¹⁹ illetve gyakori előfordulása az erdélyi és felbukkanása a távoli éremleletekben,²⁰ továbbá árfolyamának külföldi megszabása a fejedelmi pénzverés élénkségét bizonyítja.²¹

A „*De Durchleuchtigen / Hochgebornen Fürsten vnnd Herrn / Herrn Sigismundi Batori / Fürst in Siebenbürgen / Herr baiden Walachen Müntzen*” cím alatt egy 1590. és 1593. évi tallér,²² valamint egy 1592. évi dukát elő- és hátlapja látható, amelyeknek a körirata is majdnem tökéletes: **MONE[eta]: TRA[nsilvanica]: IL[lustrissimi]: SIGI[smundi]: B[athori]: D[e]: S[omlyó],** illetve **PATRONA VNGARIE.** A pénzes könyvben felcserélt hát-, illetve előlapú dukát mintája Báthori Zsigmond leghosszabb ideig – 1581–1594 között – vert aranyforintja volt.²³

A magyar és az erdélyi veretek nyomán közölt metszetek részleges ismertetése után joggal vethető fel a kérdés, *miért kapta a Magyar Királyság és nyomában az Erdélyi Fejedelemség a kitüntetett első helyet a mün-cheni pénzes könyvben.* Konkrét fogódzó híján hipotézisekbe kell bocsátkoznunk. A koronás fők előtt mélysé-ges alázattal hódoló Berg Rudolf császárnak ajánlotta a kötetet. Rudolf elődeihez hasonlóan a magyar koronát is viselte, s a számos pontatlansággal tarkított történeti bevezetőből kitűnik, hogy Berg nagy jelentőséget tulajdonított annak, hogy több német-római császár egyben magyar király volt. Így természetesen a Magyar Király-



1. ábra

¹⁷ Kicsinyített másukat közölte: Huszár L.: A magyar pénzverés története a 16. és a 17. században. Közlemények a Magyarországi ásványi Nyersanyagok történetéből. (Miskolc, 1982.) I. 92., ill. mérethű másukra l.: Buza J.: Erdélyi tallérok az európai pénzforgalomban (Adalék Báthori Zsigmond pénzveréséhez). NK XC-XCI (1991–1992) 128.

¹⁸ Gündisch, G.: Geschichte der Münzstätte Nagybánya in habsburgischer Zeit (1530–1828). NZ. 1932. 73–84.

¹⁹ Huszár, L.: Az Erdélyi Fejedelemség pénzverése. (Budapest, 1995) 13–14., 57–63.; Huszár, L.–Pap. F.–Winkler J.: Erdélyi éremművészet a 16–18. században. (Bucuresti, 1996) 19–21.

²⁰ Ilisch, P.: Münzfunde und Geldumlauf in Westfalen in Mittelalter und in Neuzeit. (Münster, 1980) 182.

²¹ Buza, J.: Dukát – tallér – dutka. Erdély pénzverésének strukturális változásai a 17. század elejéig. In memoriam Barta Gábor. Tanulmányok Barta Gábor emlékére. Szerk.: Lengvári, I. (Pécs, 1996) 273–175., 281–182.

²² Mindkét tallér felett „Gantzer Thaler zu 17. Patzen.”-es, azaz 68 krajcáros árfolyam olvasható. Az 1590. évszámú metszet előlapja Huszár: Az Erdélyi Fejedelemség ... (i. m., vö. 19. jegyzet) 125. számú, hátlapja pedig a 123. számú tallérjának éremképével azonosítható, míg az 1593. évszámú metszet mintája a Huszár 134. számú tallérjával mutat feltűnő egyezést.

²³ Huszár: Az Erdélyi Fejedelemség ... (i. m., vö. 19. jegyzet) 35. old., ill. 105. számú aranyforint. Megjegyzendő, hogy a pénzes könyvben az előlap köriratán IL helyett „II” olvasható.

ság pénzeit is a „római császár és királyi fenség”²⁴ veretei közé sorolta. Berg, mint jószemű vállalkozó, tisztában volt azzal, hogy az 1590-es évek hadjáratai és várostromai, a tizenöt éves háború küzdelmei a hadszíntér, a Magyar Királyság, felé fordították az európai közvélemény figyelmét. Már 1594-ben megjelentetett egy kisebb könyvet „A Magyarországon dúló jelenlegi török háború kezdetéről”,²⁵ 1596-ban pedig kiadta Samuel Dilbaum – augsburgi szerző – Báthori Zsigmond erdélyi fejedelem hősiességéről szóló tudósítását, amelynek címlapján – tévesen Erdély címe-rének vélten – a fejedelem már fentebb érintett 1593. évi tallérjának nagyított hátlapja látható.²⁶ Végül, de nem utolsó sorban azt kell kiemelnünk, hogy a magyar aranyforint igen nagy becsben állt Észak- és Közép-Európában, különösen igaz ez a Német-római Birodalomra, amelynek területén gazdag ezüsteelőhelyek voltak ugyan, de az arany csupán elenyésző mennyiségben fordult elő. Adam Berg nyilván kellő tájékozottsággal rendelkezett e téren is. Mint a pénzrendeletek ismerője, tudatában lehetett annak, hogy a magyar aranyforint árfolyama mértékadónak bizonyult,²⁷ s vélhetően az sem lehetett számára ismeretlen, hogy a magyar aranyforintot számos helyen utánózták.²⁸

A Kipper- und Wpperzeit kimeríthetetlen gazdagságú kortársi irodalma előfutárának tekinthető a pénzeskönyv II. része, amely a pénz és a – későbbiekben ugyancsak megszemélyesített – szegénység közötti párbeszédet tartalmazza.²⁹

Magyarország pénztörténetét tartva szem előtt a kötet III. részére kell kitérni, amely „Ein kurtzer Extract der Müntzsorten / Deren im Alten vnd Newen Testament gedacht wirdt / von Silber vnd Golt...” fejezetcímmel és 1596. évi keltezéssel került a pénzes könyvbe.³⁰ E záró részből a kortárs olvasó tájékozódhatott többek között arról, hogy a Szentírásban előforduló héber pénznemek hány tallérnak, illetve mennyi aranyforintnak, helyesebben hány „Vngerischer Gulden”-nek feleltek meg.³¹ Az utóbbiról szóló alfejezet szerint a „Zuza Auri, Adarconim, ein Vngerischer Gulden / Drachma auri, ein Quintlein Golts.” helykímélési céllal táblázatos formában s a német terminológia mellőzésével a következőket tartalmazza a müncheni pénzes könyv:

A pénz neve	Az „Vngerische Gulden”-ek száma
Siclus vulgaris auri („der gemaine Seckel Golts”)	zwey
Siclus Regius auri	drey
Siclus aureus templi	vier
Mina vulgaris auri	60
Mina Regia auri	80
Mina auri Templi	100
Talentum vulgare auri	6000
Talentum Regium auri	9000
Talentum templi auri	12000

²⁴ „Röm: Kay: vnnd Königlicher May: ec. Müntzen / im Königreich Ungern...” cím alatt sorakoznak a magyar pénzek metszetei.

²⁵ „Vrsprung vnd Anfang / jetzigen Türcken Kriegs in Vngern... Gedruckt zu München / bey Adam Berg. / Anno M.D.LXXXXIII.”
vö.: Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des XVI. Jahrhunderts – VD 16 – I. Abt. Bd. 2. (Stuttgart, 1984), B 1803. Továbbiakban: VD 16. kötet-, év- és tételezszám, ill.: U 62 in: Az Országos Széchényi Könyvtár 16. századi nyomtatványainak katalógusa. Nem magyar nyelvű, külföldi kiadványok. Összeállította: Soltész Erzsébet, Velencei Katalin, W. Salgó Ágnes. (Budapest, 1990) III. 2497. (Továbbiakban: Soltész–Velencei–W. Salgó: OSZK 16. századi ...)

²⁶ „Bericht vnd Kurtze Erzelung de Heroischen gemüts, auch herrlichen vnd löblichen Thaten welche der Hochgeborene Fürst vnd Herr, Herr Sigismundus Batori, Fürst in Siebenbürgen, Herr baiden Wallachen, vnd Moldau, ec. wuder den Türcken, mannlich bewisen hat.” D 1718. in: VD 16, I. Abt. Bd. 5. (Stuttgart, 1985), ill. Soltész–Velencei–W. Salgó: OSZK 16. századi ... D 150. Samuel Dilbaum életrajzi adatait nem tartalmazza a Neue Deutsche Biographie, egyes műveire azonban rangos összegzésekben is történt utalás: Strauss, L. W.: The German Signle-leaf Woodcut 1550–1600. Volume I.; A–J. (New York, 1975) 173–174.; Báthori Zsigmond fejedelem 1595-ben Mária Krisztienna személyében Habsburg-házi főhercegnővel kötött házasságot; a gyurgyevői győzelmen kívül nyilván e tény is szerepet játszott abban, hogy megkülönböztetett figyelem irányult rá; vö.: Magyarország történeti kronológiája. Főszerk.: Benda K., szerk.: Péter, K.–Somogyi, É. (Budapest, 1982.) II. 415–416., ill. Barta, G.: Az Erdélyi Fejedelemség első korszaka (1526–1606) in: Erdély története három kötetben. Főszerk.: Köpeczi, B. Erdély története. A kezdetektől 1606-ig. Szerk.: Makkai, L.–Mócsy, A. (Budapest, 1986.) I. 524–528.

²⁷ „Taxa der Golder / nach inhalt des Heiligen Reichs Ordnung. Ungerische oder Ducaten / im Heiligen Reich gemünzt für 104. Creutzer / Thut Meisnische wehrunge / 36. gros. 4 pfen. 1 3/5 hel. Lübeckische wehrung 48. schil. 6. pf. 0 4/5 hel.” Stürmer: (i. m., vö. 15. jegyzet), ill. Hirsch: (i. m., vö. 10. jegyzet) passim.

²⁸ Huszár, L.: Der ungarische Goldgulden im mittelalterlichen Münzverkehr. Hamburger Beiträge zur Numismatik 24–26 (1970–1972) 71–88.

²⁹ Hooffacker, G.: Avaritia radix omnium malorum. Barocke Bildlichkeit um Geld und Eigennutz in Flugschriften, Flugblättern und benachbarter Literatur der Kipper- und Wipperzeit (1620–1625). Mikrokosmos, Bd. 19. Hrsgg. von Harms, W. (Frankfurt am Main–Bern–New York–Paris, 1988) 113. et passim.

³⁰ „Cum licentia superiorum. Gedruckt zu München / bey Adam Berg. ANNO DOMINI. M. D. XCVI.”

³¹ „Folget nun von der Silbernen Müntz / der Hebreer.”, illetve „Von der Goltmüntz der Hebreer.”

A magyar aranyforintra történt átszámítás indoklása szerint dukátunk finomsága volt a mérce. Kortársi vélekedéssel ez felelt meg az egykori Izraelben használatos aranynak, amelyet a bibliai időkben igen kiválóknak tartottak.³²

Jó három évszázad multán a Szentírás pénzeiről szóló rész *plagizáló átvétele* miatt érte heves – mára azonban már német földön is csaknem teljes feledésbe merült – kritika *Adam Berget*. A bibliai interpretációk ugyanis minden kétséget kizáróan *Heinrich Bünting* (1545–1606) tollából származtak.³³ *Bünting*, aki neves teológusként Goslar evangélikus püspöke lett, még gronauai lelkészsége idején írta meg „*Itinerarium / Sacrae Scripturae. / Das ist / Ein Reisebuch / Vber die gantze heilige Schrift ...*”³⁴ c. művét, amelynek kiegészítéseként született meg a „*De Monetis et Mensuris sacrae Scripturae...*” Ezt vette át *Berg* hivatkozás nélkül, s jelentette meg – a bevezető szerint – saját munkájaként. Bár *Bünting* a müncheni pénzes könyv második kiadását is megélte, nincs tudomásunk arról, hogy protestált volna a plágium miatt.

Adam Berg sikerkönyvből merített akkor, amikor *Bünting* Szentírás-magyarozatát elorozta, hiszen a pénz- és mértéktörténeti utalásokkal kiegészített bibliaikalauz 1582 és 1595 között kilenc kiadást ért meg német földön, 1587-ben dánul, 1595-ben svédül, a XVII. században pedig hollandul és angolul³⁵ is megjelentették, noha szerényebb terjedelemben angol szerző munkája ugyancsak rendelkezésre állt a szigetországban.³⁶ *Bünting* értelmezését olvasva Észak-Nyugat-Európa protestáns lakosságának egy része a Biblia mesés összegű ajándékait – Sába királynőjétől Krözusig – magyar aranyforintra átszámítva csodálhatta meg.³⁷

Rechnung der Münze im Alten Testament.

Von der Goldmünze der

Hebreer.

Zuzg auri אַרְבַּנִּי Adarconim, ein Vngerisch

Goldgülden/Drachma auri, ein Quintessin Goldes.

Siclus vulgaris auri, der gemeine Sckel Goldes/ zwey Vngerische Goldgülden.

Siclus Regius auri, der Königlische Sckel Goldes/ drey Vngerische Goldgülden.

Siclus aureus Templi, der güldene Sckel des Heilighumbes/ vier Vngerische Goldgülden.

Mina vulgaris auri, das gemeine Pfundt Goldes/ sechsig Vngerische Goldgülden.

Mina Regia auri, das Königlische Pfundt Goldes/ achzig Vngerische Goldgülden.

Mina aurea Templi, das güldene Pfundt des Heilighumbes/ ein hundert Vngerische Goldgülden.

Talentum vulgare auri, der gemeine Centner Goldes/ sechs tausent Vngerische Goldgülden.

Talentum Regium auri, der Königlische Centner Goldes/ neun tausent Vngerische Goldgülden.

Talentum templi auri, der güldene Centner des Heilighumbes/ zwelff tausent Vngerische Goldgülden.

A collage *H. Bünting* könyvének 1583. évi kiadása nyomán készült

2. ábra

³² „Vnd ob ich wol die Goltmüntz der Hebreer / nach Vngerischem Golt gwürtigt / dieweil sich Gewicht der Vngerischen Gulden / sehr fein hierzu reimet / so ist doch das Golt / so im Jüdischen Land gebruchlich / vil köstlicher gewesen / dann es ist *Aurum oppfirizum*, vnd eytel köstlich Arabisch / ja das aller lauterste vnd beste Golt gewesen.”

³³ *Schröder, E.*: Heinrich Bünting, der Verfasser des Anhangs zum Bergschen Münzbuch. Zeitschrift des Historischen Vereins für Niedersachsen (Hannover). 1910. 430–444., ill. Neue Deutsche Biographie. (Berlin–München, 1955.) Bd. 2. 741.

³⁴ VD 16. I. Bt. Bd. 3. (Stuttgart, 1984.), B 9160. (vö. 25. jegyzet).

³⁵ *Schröder*: i. m. (vö. 33. jegyzet) 434.

³⁶ „Ad hoc” jelleggel említem *Brerewood, R.*: De ponderibus et pretiis veterum nummorum. (Londoni, 1614.) c. – átszámítást mellőző – munkáját, mint amelybe volt alkalmam betekinteni.

³⁷ *Bünting*: De Monetis et Mensuris sacrae Scripturae. (Helmstadt, 1593.) 18–19., 77–78. Bünting említett művének utolsó, ismert kiadása *Joh. Chr. Hendel* átirásában jelent meg. (Halle, 1806.).; Lehetséges, hogy Bünting bibliai magyarozatát ismerték a XVI–XVII. századi Magyarországon, helytörténeti krónikája azonban bizonyíthatóan eljutott hazánkba: „Vagyon egy igen szép historicusom *Heinricus Buntingius Hannoveriensis*.” – jegyezte fel Bónis Ferenc 1665-ben. vö. *Komáromy, A.*: A tolesvai Bónis-család levéltárából. Tört. Tár 1886. 162.

Mivel Bunting maga is utalt rá, pénztörténeti forrásaként Guillaume Budé (Budelius) először 1514-ben, Párizsban kiadott „*De asse et partibus eius, libri Quinque...*” c. munkáját tekintik. A numizmatikai irodalom művelésében úttörő szerepet betöltő Budelius³⁸ ihletadó voltához nem férhet kétség, viszont az ótestamentumi pénzek magyar dukátra történő átszámításának ötletét tőle nem vehette át Bunting.³⁹ Már vége felé közeledő századunk elején, amikor a müncheni pénzes könyv III. részének szerzősége még nem volt biztos, feltűnt a pénztörténet művelőinek, hogy a váltópénzek neve és értéke alsó-szászországi, közelebbről hannoveri provenienciára utal.⁴⁰ Arról azonban nem esett szó, hogy a bibliai pénzeket magyar dukátra számította át a Szentírás interpretálója. Bunting nyilván nem véletlenül választotta mércéül a magyar dukátot, számos adat tanúskodik ugyanis amellett, hogy az északnémet térségben a XVI. században, de még a XVII. század első harmadában is a magyar aranyforint volt a mértékadó dukát.⁴¹ Az pedig nem szorul bővebb bizonygatásra, hogy a délnémet térségben évszázadok óta nagy becsben tartották a magyar dukátot; nemcsak múltja, hanem korabeli forgalma révén is méltán kaphatott helyet a müncheni pénzeskönyvben.

Az Adam Berg-féle müncheni 'Neues Münzbuch'-ról maliciózan szólva elmondható, hogy a címlap egyetlen sorának hitelességéhez – „Gedruckt zu München / bey Adam Berg” – semmi kétség nem férhet. Berg 1597. évi Münzbuch-ja, s az 1604. évi második kiadás is kompiláció. Bár két kiadást megért, a Stürmer-féle kifejezetten praktikus pénzes könyvek sikerére nem pályázhatott. Berg inkább enciklopédikus jellegű Münzbuch-ot állított össze, az így létrejött kiadvány sok-sok olyan oldalt, következésképpen olyan vélt és valós információt tartalmazott, amelyekre a korabeli kereskedőknek nem volt szükségük; továbbá az sem hagyható figyelmen kívül, hogy terjedelme és méretei⁴² miatt sem használhatták „zsebkönyvként.”

Az I. világháború előtti lesújtó kritika, mely szerint a müncheni kiadvány fametszetei durvák, több pénz felismerhetetlen benne, besorolásai tévesek stb.⁴³ túlzottan magas mércét állított Berg pénzes könyve elé. Hasonló hibák – pl. téves besorolások – korábbi és későbbi kiadványokban egyaránt megtalálhatók,⁴⁴ illetve évtizedek múltán is esetenként maguk a pénzürtékvizonyokat megállapítani igyekvő hatóságok minősítették ismeretleneknek egyes vereteket.⁴⁵

Az Adam Berg által kiadott müncheni „Münzbuch” minden fogyatékosága ellenére érdekli az utókor emberét, gyakori említettsége mellett hasonló kiadása a bizonyíték erre.⁴⁶ Nélküle a tudománytörténeti, pontosabban a pénztörténeti irodalomban München még szerényebb helyet foglalna el a numizmatikai munkákat megjelentető német városok rangsorában.⁴⁷

³⁸ Berghaus, P.: Vocabula Rei Nummariae. NZ. Bd. 103. (1995) 91.

³⁹ Budelius nem magyar dukátra, hanem becsléssel (francia) koronára értelmezte antik forrásait: „*Aestimatio talenti aere nostro. Nunc talentum aestimabimus sexcentis coronatis nostris, ...*” – fent idézett című művének későbbi kiadása nyomán: Coloniae, ... Anno MDXXVIII. Mense Augusto. 163.; Számításait már a – forráskritikai szempontokra ügyelő – XIX. században is fenntartással fogadták: „BUDÉ (GUILLAUME): ...Ce traité de Asse (1) est diffus, et souvent difficile entendre. L'auteur y réduit les monnaies anciennes aux modernes...” Bibliographie universelle (Michaud) ancienne et moderne. (Paris, 1854.) VI. 110.

⁴⁰ Schröder már 1903-ban írt Adam Berg Münzbuchjáról, i. m.: 430. (vö. 33. jegyzet), ill. Bahrfeldt, M.: Münzgeschichtliches der Stadt Hannover. Zeitschrift des Historischen Vereins für Niedersachsen. (Hannover) 1909. 72.

⁴¹ Bahrfeldt, M.: Niedersächsisches Münzarchiv. Verhandlungen auf den Kreis- und Münzprobationstagen des Niedersächsischen Kreises 1551–1625. (Halle, 1930.) IV. passim. Ide kívánczik annak megemlítése, hogy Lübeckben jelent meg a magyar dukátokról szóló korai összegezésék úttörő műve: Mellen, J.: Series regum Hungariae e nummis aureis quos vulgo ducatos appellant. ... (Lubecae, 1699).

⁴² 20×28,8 cm; a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának könyvtárában mindkét kiadás eredeti példánya megtalálható, de nem Adam Berg neve alatt katalogizálták a két kötetet.

⁴³ Schröder: i. m. (vö. 33. jegyzet) 43.

⁴⁴ Így pl. egy 1607. évi, valóban zsebkönyv méretű – 9,3 × 14,7 cm – németalföldi kiadványban a magyar, a cseh, a lengyel és a német dukátok árfolyamát követően I. Ferdinánd 1529. és 1538. évi dukátjai között kapott helyet Hunyadi Mátyás aranyforintja, illetve a „Ducaten van Duytslant” előfej alatt szerepel János Zsigmond 1565. évi dukátja. Placcaet ende ordinantie... (Tontwerpen, Anno M.DC.VII.) Eredetije a Staatliche Münzsammlung München könyvtárában található „A 1 / Ni 2” jelzett alatt.

⁴⁵ A kereskedelméről és pénzbecsőireiről szintén híres Nürnbergben még a XVII. század végén is előfordult, hogy egyes váltópénzeket „Unbekandte” jelzővel illették. Stadtarchiv Nürnberg, A 6 Mandate, 1682. Aug. 27., vö. Buza, J.: „Ungerlein 1678.” Die Verbannung des ungarischen Denars aus dem Geldumlauf der Reichsstadt Nürnberg. Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Nürnberg, Bd. 79 (1992) 164.

⁴⁶ Kreischer, K.: Vorwort zur Neuauflage des „New Münztbüech” von Adam Berg. (Lauterecken, 1974).

⁴⁷ Frankfrut a. M., Strassburg, Wittenberg, Köln, Leipzig, Heidelberg, Nürnberg és Tübingen is megelőzte, vö.: Dekesel, Ch. E.: The 'Boom' of Numismatic Publications between 1550 and 1559. in: Wissenschaftsgeschichte der Numismatik. Beiträge zum 17. Deutschen Numismatikertag 3.–5. März 1995 in Hannover. Hrsg. von Albert, R. (Speyer) und Cunz, R. (Hannover). Schriftenreihe der Numismatischen Gesellschaft Speyer e. V. Band 36. (Speyer 1995) 216.

Magyarország múltja, kiváltképpen a magyar pénztörténet szemszögéből nézve annyit kétségtelenül megérdemel, hogy megemlékezzünk róla. S mivel a szomszédos királyságok, sőt az Oszmán Birodalom pénzeit is igyekezett bemutatni, idővel talán némi összehasonlításra is nyílik majd alkalom.*

Dr. Buza János

egyetemi tanár

BKE Gazdaságtörténeti Tanszék

1828 Budapest 5. Pf.: 489

DAS MÜNCHNER „NEW MÜNTZ-BÜECH” IST 400 JAHRE ALT

Resümee

In der numismatischen Fachwelt ist wohl bekannt, daß die erste Ausgabe vom „New Müntz-Büech” im Jahre 1597 in der Druckerei von Adam Berg erschienen ist. Das Werk ist – wie bereits von E. Schröder zu Beginn dieses Jahrhunderts festgestellt wurde – eine Kompilation. (Über das Echo der Studie Schröders in Ungarn ist nichts dokumentierbar.)

In der vorliegenden Mitteilung beschäftigt sich der Autor deshalb mit dem erwähnten Band, weil dort die Darstellung der Münzen mit den Prägungen des Königreichs Ungarn und des Fürstentums Siebenbürgen begann. Auf das viele Auflagen erlebte Werk „*De Monetis et Mensuris sacrae Scripturae*” von Heinrich Bünting wird aus geldgeschichtlichem Grund mehrmals ausdrücklich hingewiesen, weil Bünting – der namhafte Sohn der Hansestadt Hannover – die biblischen Silbergelder in Reichstaler, die Goldmünzen dagegen in *ungarische Dukaten* umrechnete. Büntings Schrift wurde von Berg plagiiert, aus dieser stellte er den abschließenden Teil vom „Münzbuch” zusammen.

Das von Adam Berg herausgegebene „Münzbuch” wird zeitweise gemeinsam mit der oft veröffentlichten Arbeit von Wolf Stürmer erwähnt. Es steht außer Frage, daß Berg zwar Holzschnitte von Stürmer übernommen hat, allerdings weicht die Struktur seines Buches grundlegend von der Stürmers ab, die eher dem Aufbau der früheren und zeitgenössischen „Valvationen” ähnelt.

Der Hofdrucker Münchens stellte – mit heutigen Augen betrachtet – ein „Münzbuch” von enzyklopädischem Charakter zusammen, in dem nicht nur die mehr oder weniger gelungenen, in einzelnen Fällen sogar sehr guten Schnitte der Münzen enthalten sind, sondern das durch seine jeweiligen historisch-geographischen Einführungen auch der Verbreitung des Wissens diente. Der Meinung von Prof. Dr. Berghaus kann dahingehend zugestimmt werden, daß der Wert des Bergschen Münzbuchs gemessen am streng fachwissenschaftlichen Maßstab der Numismatik gering ist, wobei allerdings hinzugefügt werden muß, daß es als zeitgenössisches Dokument durchaus Anspruch auf das Interesse der Nachwelt anmelden darf.

Adam Berg, der nicht nur ein hervorragender Typograph, sondern in einer Person auch ein gewiefter Geschäftsmann war, gab in den ersten Jahren des die europäische Öffentlichkeit sehr interessierenden, das ungarische Königreich und Siebenbürgen jedoch katastrophal zerstörenden sog. „Fünfzehnjährigen Krieges” (1593–1606) je ein Buch über das Osmanische Reich, bzw. über die Kämpfe des siebenbürgischen Fürsten Sigismund Báthori gegen die Türken heraus. Seine außerordentlich reichhaltige verlegerische Tätigkeit kann in der hochkarätigen Sammlung der *Bayerischen Staatsbibliothek* nachverfolgt werden; auch in der Budapester „*Széchenyi Nationalbibliothek*” werden zahlreiche Ausgaben von Berg aufbewahrt.

* E tanulmány részben az Alexander von Humboldt-Stiftung (Bonn, Bad-Godesberg), részben az OTKA (T 013517) támogatásával készült. E helyen is köszönetet mondok a Staatliche Münzsammlung München igazgatójának, Prof. Dr. Bernhard Overbeck úrnak a lehetőségért, hogy a vezetése alatt álló intézményben kutathattam. Segítőkész munkatársai közül Dr. Gerd Stumpf, Dr. Dietrich Klose, illetve Matthias Barth könyvtáros nevét kívánom megemlíteni. Dr. Wolfgang Hess, ny. igazgató úr miként korábban, most is több esetben nyújtott számomra hasznos szakmai segítséget. Fogadják mindnyájan köszönetemet.

Pénztörténeti adatok Kecskemét város körözüvényeiben II. (I.) Ferenc pénzkibocsátásának hatodik periódusához (1824–1826)

**Geldgeschichtliche Angaben in den Rundschreiben der Stadt Kecskemét
zur sechsten Periode der Geldemission unter Franz II (I) 1824–1826.**

A Mária Terézia uralkodása alatt egymást követő és hosszantartó háborúk megtépázták Ausztria nemzetközi tekintélyét és komoly megterhelést jelentettek pénzügyileg is.¹ A háborús költségek fedezésére egyre nagyobb mennyiségű papírpénzkibocsátás felborította az állam pénzügyi egyensúlyát, melynek újbóli megszilárdítására II. József és II. Lipót rendelkezései már nem voltak elegendők.² II. (I.) Ferenc franciákkal viselt háborúja azután véglegesen szétzilálta a gazdaságot.³ Az 1811-ben bekövetkezett devalváció nem hozta meg a kívánt eredményt.⁴ A központi pénzügyi szervek csak igen lassan, visszaesésekkel tarkítva tudtak úrrá lenni valamelyest a helyzeten.⁵ A bonyolult pénzverés ezt híven tükrözi.

Korábbi cikkeinkben azokat a rendeleteket, rendelkezéseket és utasításokat közöltük, melyeket II. (I.) Ferenc a stabilizáció érdekében hozott.⁶ Most rendkívül bonyolult pénzkidadásának hatodik szakaszához kapcsolódóan hozunk adatokat Kecskemét város körözüvényeiből.⁷

Tettes Nemes Pest Vármegye 1824^{ik} Eszt. September 18^{án} tartatott Kiss Gyűléséből költ.

Hogy minekutánna többféle pénz formájú rosszabb ércből veretett nummusok folyamotban és eladásban lenni tapasztaltatnának, ahhoz képest, a családtság, és érczek rosszabbítása el távoztatása okáért, Ő Felsége

¹ *Kőhegyi Mihály*: Mária Terézia pénzértékelési rendelete 1755-ből. NK 68–69. (1969–1970) 63–72. – Ua.: Pénztörténeti adatok Mária Terézia korából (1759–1770). NK 70–71 (1971–1972) 59–67. – *Nagy Ádám*: Adalékok Mária Terézia pénzveréséhez. A Magyar Numizmatikai Társulat Évkönyve 1973. 41–54. – *Kőhegyi Mihály*: Pénztörténeti adatok Kecskemét város körözüvényeiben (1771–1789). NK 72–73. (1973–1974) 67–74. – *Rádóczy Gyula*: Mária Terézia pénzverése 1741–1768 között. NK 74–75 (1975–1976) 61–72. – *Kőhegyi Mihály–Nagy Ádám*: Pénz- és gazdaságtörténeti adatok Mária Terézia korából. Cumania 3. (1975) 103–140. – *Rádóczy Gyula*: Mária Terézia magyar pénzverése 1741–1768. NK 84–85. (1985–1986) 87–98.

² *Kőhegyi Mihály*: Pénztörténeti adatok Kecskemét város körözüvényeiben (1789–1798) NK 74–75. (1975–1976) 73–77.

³ *Kőhegyi Mihály*: II. Ferenc 1796-os pátense a bankócédulák ügyében. NK 76–77 (1977–1978) 105–110. – Ua.: Pénztörténeti adatok Kecskemét város körözüvényeiben (1799–1801). NK 78–79 (1979–1980) 87–91. Ua.: Pénztörténeti adatok Kecskemét város körözüvényeiben (1802–1805). NK 80–81 (1981–1982) 107–111. – Ua.: Pénztörténeti adatok Kecskemét város körözüvényeiben a pozsonyi békét követő évekből (1805–1808). NK 82–83 (1983–1984) 87–94. – Ua.: Császári rendelet 1 és 2 guldenes bankócédulák nyomására 1800-ban. Az Érem 41 (1985) 1. szám 33–34. – Ua.: Pénztörténeti adatok Kecskemét város körözüvényeiben a nagy devalvációt megelőző évekből (1809–1811). NK 84–85 (1985–1986) 99–102. – Ua.: II. Ferenc 1800-ban vert 24 krajcáros. Az Érem 42 (1986) 2. szám 47–49.

⁴ *Kőhegyi Mihály*: II. Ferenc devalvációs rendelete (1811). NK 86–87 (1987–1988) 113–138.

⁵ *Kőhegyi Mihály*: Pénzügyi válság az 1811-es devalvációt követően. NK 88–89 (1989–1990) 99–108.

⁶ *Kőhegyi Mihály*: Pénztörténeti adatok Kecskemét város körözüvényeiben a nagy devalvációt követő évekből (1811–1812). NK 90–91 (1991–1992) 163–170. – Ua.: Az 500 forintos bankó bevonása 1812-ben. Az Érem 49 (1993) 1. szám 22–25. – Ua.: Pénztörténeti adatok Kecskemét város körözüvényeiben I. Ferenc pénzkibocsátásának negyedik és ötödik periódusához (1813–1818). NK 92–93 (1993–1994) 75–81. Ua.: Pénztörténeti adatok Kecskemét város körözüvényeiben I. Ferenc pénzkibocsátásának ötödik periódusához I. (1819–1821) 49–54. (A cikk címében hibásan szerepel 1821. Valójában 1923-ig tartalmaz adatokat.)

⁷ A bonyolult pénzkidásról jó áttekintést nyújt *Jaeckel, Peter*: Die Münzprägungen des Hauses Habsburg 1780–1918. (Basel, 1955.) 48–83. – *Herinek, Ludwig*: Österreich Münzprägungen von 1740–1969. (Wien, 1970.) 186–232. – *Huszár, Lajos*: Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute. (Budapest, 1979.) 286–198.

által kegyelmessen az rendeltetett, hogy minden olyan formájú pénzekk rosszabb ércből való tsinálása⁸ avagy azok eladása minden birodalmára nézve, azokk el vétele alatt szorossan tiltatik.⁹

Szinte a Tiszt. K. Tanács által jelentetik, hogy minek utánna a Valtó Czedulák be váltására rendelve volt Deputatio széjjel oszlott volna a Status Obligatiókba betétettni szokott, ezen Clausula németh nyelven – Gegen Vürtige Obligation ist báj der K.K. Ferajnichten Ein lesungs seins und Tilgungs Deputation gehoiereich nargen un reicht worden¹⁰ ennek utánna ki fog hagyattatni.¹¹

Tekintetes Nemes Pest Vármegyének 1824^{ik} Esztendei Kiss Asszony Havának 24^{ik} Napján Pesten tartatott Kiss Gyűléséből költ

2967. Szinte A T.K.H.¹² Tanács által közönségessé tétetik, hogy Zágráb Vgyében Brezovai¹³ Plebánia templomából Sz. György Havának 11^{ik} és 12^{ik} Napja közt 38. for. és 38 1/2 xr. C. B. azon kívül és Ezüst Tányérka, és kis kanálkák V. és A. betűkkel roszt lelkű emberek által ellopattattak.

Annálfogva a' Megyebeli Városok, és Helységek Elöljáróinak meg hagyatik, hogy aztat, a' kinél az érdeklött Eszközöket lenni tapasztalná az illető Járásbeli Szolga Bíró Úrnak jelentsék bé.¹⁴

Tettes Ns. Pest Vármegyének 1824^{ik} Esz[ten]dei September 29^{ik} Napján Pesten tartatott Kiss Gyűléséből költ.

3637. Szinte a Tisztelt K. Tanács Utján jelentetik, hogy Kernbauer Mihály Viszliki¹⁵ és Leimer Janos szinte Vas Vgyben fekvő Lippenzdorf¹⁶ Helységbeli lakosok kik hamis valto Czedulák koholása véget gyanuban vétetvén mind ekoráig bujdosnak feltaláltatások esetében Eredeti helyekre utasítsák.¹⁷

3704. Ugyan az¹⁸ jelenti: hogy Szántó László szökevény, Dobe Josef, Regőcze Imre,¹⁹ Hamis Váltó Czedulák koholóinak büntársa f.e. böjt más hava 22^{ik} napjáról költ, és ország szerte bocsájtott rendelések következtetésében kerestessen fel.²⁰

1825 die Aprilis érkezett Currens

Hirdetmény

Folyo Esztendei Martius 3^{ik} Napján estvéli 10 és 11 óra között Ns Nagy Sándor Bugyi²¹ Birtokos Urnak Bugyin szokott lako háza fel törettetvén; ezen alább specificált²² eszközök, és kész pénz lopattatott el nevezetessen.

12 pár Ezüst kés, Villa.

20 darab kanál.

2 Nagy oszto kanál.

15 darab kávé kanál.

2 Ezüst so tarto.

2 pár ezüst sarkantyú.

az ezüstön N. S. betűk vannak ki mettzve.

⁸ A körrendelet fogalmazása megtévesztő, hiszen a rossz ércből vert érmekek maga az állam verette.

⁹ Bács-Kiskun megye Önkormányzati Levéltár, Kecskemét város levéltára. Protocollum Currentale. (Ezentúl: BKMÖL Prot. Curr. IV. 1504/e 19. kötet 1822. május 13. – 1825. február 4.) 230. oldal.

¹⁰ Kecskemét város irnoka hadilábon állott a némettel. A papírpénz képét közli Pick, Albert–Rudolf, Richter: Papiergeld – Spezialkatalog Österreich 1759–1986. (Dornbirn, 1986.) 22–25.

¹¹ BKMÖL Prot. Curr. 1822–1825. 233.

¹² Tekintetes Királyi Helytartó

¹³ Brezova helység van ugyan, de Nyitra vármegyében, viszont a körözüvény egyértelműen Zágráb vármegyét mond, ahol Breznik község van. Nyilván a többszöri másolás (fordítás?) miatt torzult a név.

¹⁴ BKMÖL Prot. Curr. 1822–1825. 236.

¹⁵ Eltorzított név. talán Višjevac = Megyes (ma két község egyesüléséből Balozsamegyes), Vas megye sárvári járásában.

¹⁶ Feltételezhetően Loipersdorf = Lipótfalva. Egykor Vas megye felsődéri járásában, ma Loipersdorf im Burgenland (Ausztria).

¹⁷ BKMÖL Prot. Curr. 1822–1825. 242.

¹⁸ Tudniillik a Magyar Királyi Helytartótanács.

¹⁹ Más körözüvényekben nem esik szó róluk.

²⁰ BKMÖL Prot. Curr. 1822–1825. 244.

²¹ Bugyi község Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye pesti járásában feküdt. *Fényes Elek*: Magyar Országnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota statistikai és geográfiai tekintetben. (Pest, 1837.) II. 432. – Ma Pest vármegye dabasi járásához tartozik.

²² Részletesen felsorolt.

	<u>darab</u>
4. Aranyos ²³	2.
Souverendior ²⁴	2.
Dupla arany ²⁵	15.
Császár arany ²⁶	120.
2 forintos Larzis ²⁷	24.
2 forintos Simpla	12.
1 forint Lazis	1.
dto. Simpla	2.
2 Máriásos ²⁸	12.
Húszas	494.
Márjásos	18.
Tizes	33.
5 krajczáros ²⁹	12.
Garas ezüst	4.

Meg hagyatik azért a' Városok, és Helységek Biráinak; hogy, ha az N. S. Billeg alatt lévő Ezüsből valahol árulni tapasztalnának, vagy kész pénzt számossabban, és azon különösnevű³⁰ Aranyokból észre vennének az ollyatén gyanus Embereket el fogatván, Járásbéli Feő Szolga Bíró Urnak, vagy magának a' kár vallottnak, azonnal fel adják, Költ Pesten 4^a Martii 825. Az egész Járásra Kováts mp. Vice Ispány.³¹

Tekintetes Ns Pest Vármegyének 1825^{dik} Eszt. Május 18^{kán} Pesten tartatott Kiss Gyűléséből³²

Leírása

Szalárdi³³ Predikátor Illés János házából el ragadozott holmiknak.

6334. 1. 'A Tanuló Házból el rablottak az Ülés Ládából³⁴ Réz pénzt 100. ftnál többet, a' kis Tékából³⁵ ezüstpénzt 36. frot 20. és 10. xrosból állókat, Bankóban valami 150. for.³⁶

2. 'A Nagy Házból két zsebbeli ezüst kapszulás órát, egyik Londoni, másik Parisi ora, egy 7. latos belől meg aranyozott ezüst Pikszist, 13. pár ezüst nyelű késeket, melyeknek a' vége gömböjég, de a' végén ilyen E

²³ Nem értelmezhető megnyugtatóan. Négyszeres aranyat II. Ferdinánd veretett 1622-ben (*Huszár, Lajos*: i.m. 1161. szám): I. Lipótnek két típusa is van (*Huszár, Lajos*: i.m. 1300–1301 sz.). Gondoltunk negyeddukátosra is – azt Mária Terézia (*Huszár, Lajos*: i.m. 1664. sz.), Lotharingiai Ferenc (*Huszár, Lajos*: i.m. 1780–1785. sz.), II. József (*Huszár, Lajos*: i.m. 1838. sz.) veretett –, de ezt elvetették, mert a lopott aranyak listájának első helyén szerepel, tehát nyilván ez volt a legértékesebb. A „dupla arany” csak utána következik.

²⁴ Mária Terézia 1764-es rendelete szerint „Franczia Országi Közönséges Louis Dor téssen 7 Ft 02 X.” BKMÖL Prot. Curr. 1761–1771. 99–100. Közölte *Kőhegyi Mihály*: Pénztörténeti adatok... NK 60–61. (1971–1972) 62. A kettő talán azonos.

²⁵ Kecskemét számadáskönyveiben kettős arany néven szerepel. *Iványosi-Szabó Tibor*: Gazdaságtörténeti és demográfiai feldolgozások. Bács-Kiskun megye múltjából 7. (1985) 52. – utoljára II. József veretett dupla aranyakat (*Huszár, Lajos*: i.m. 1859–1861. sz.).

²⁶ Nyilván osztrák császári aranyokról van szó. Ezt erősíti magas darabszámuk is. Ezekből II. (I.) Ferenc is veretett 18 típust (*Huszár, Lajos*: i.m. 1920–1937. sz.).

²⁷ Nem tudtuk megnyugtatóan azonosítani. Esetleg a lázsiásról van szó. Ez a koronás tallér népies neve, melyet II. József, II. Lipót és II. (I.) Ferenc idejében vertek Bécsben, Körmöcbányán, Milánóban. A közönséges osztrák talléroknál 2 grammal súlyosabbak voltak.

Az azonosításnak ellent mond, hogy az 1 forint laziasnál, tehát két sorral lejjebb, az eredeti r betűt átírta z-re, tehát nem lehetett közismert. Márpedig a lázsiások éppen ebben az időszakban (1790–1830) forogtak.

²⁸ A leírás nem egyértelmű. A Krisztust tartó Mária képeről elnevezett máriások több értéket jelenthetnek: huszas, máriás garas, máriás forint, máriás tallér. Esetünkben – a felsorolás a nagybottól a kisebb értékek felé halad – a huszasról van szó. A forint harmadrésze, azaz 20 krajcárt ért. Verése Mária Teréziával kezdődik és az új (osztrák) érték bevezetéséig tart. Az utolsó huszast Körmöcbányán verték 1856-ban.

²⁹ Tíz és ötkrajcárast II. (I.) Ferenc idején is vertek többféle típusban és igen sok évszámmal, ám meglehetősen kevés példányban, mert a gyűjtők kezén alig található.

³⁰ A „különös nevű” kitétel további megfontolásra késztet a Larzis = lázsiás vonatkozásában.

³¹ BKMÖL Kecskemét város levéltára, Protocolum Currentale IV. 1504/e 20. kötet (1825. február 10.–1827. május 3.) 18–19. oldal.

³² A körlevél 1825. június 23-án, tehát öt héttel később érkezett Kecskemétre.

³³ Szalárd az egykori Bihar vármegye szalárdi járásában. Ma: Șalard (Románia).

³⁴ Ülészláda, más néven szekérláda, kocsiláda. A kocsiderékhoz alkalmazkodó, lefelé keskenyedő láda. Néha erős pántokkal vasalták meg.

³⁵ Téka vagy almárium. Felfüggesztett vagy falba mélyesztett kisméretű faliszekrény. Felső felében könyvet, patikás-, pálinkás üveget, tányérokat tartottak. Alul két keskeny fiókja volt. Ebben többek között pénzt is tartottak.

³⁶ Érdemes felfigyelni, hogy a rézpénzen (Negyed-, fél krajcár, 1, 2, 3, 6, 15, 30 krajcár) kívül csak 10 és 20 krajcárosok voltak a tékában. Az érme és a papírpénz aránya nagyjából fele-fele.

forma bé metzés volt. 11. ezüst kanalakat ilyen bélyeggel ^(I.J.)_(M) Illyés János, és Igaz Máriát jegyezvén. 5. ezüst kávé kanalakat IJ billeggel, 2. vég gyoltst 1.44. Rőföt tévő, a' másik nem tudatik, két fekete selyem nagy keszkenőt, 1. Levantin, másik koczkás – ezen kívül a' meg holt asszonyságnak semmi némű öltöző Ruhái sem találatnak, hét czin tényérokát IJ billeggel koszorúval.³⁷

3. 'A Ekklesia Ládáját fel törvén elragadtak abbol 185. Rfor.³⁸ Bankó és Réz pénzeket, egy nagy ég Szin selyem keszkenőt szép virágokkal ki varva kivált egy szeglete.

4. Ezeken kívül 120. for. Tallérokban, és egy uj Perkál inget.³⁹

1825. Die 4^a Julii érkezett Currens⁴⁰

Hirdető Levél⁴¹

Nemes Vas Vármegye Első Al.Ispánnya megkeresése következtetésében meghagyatik a' Mező Városok és Helységek Elöljáróinak, hogy az itten alább Fel jegyzett és a' Sárvári Uradalom⁴² Leveles Tárából Jagasíts Ignátz Uradalmi Fő Fiscálisától el lopatott Holmikát kebeleikben szorgalmatosan nyomozzák, különösen ezen Tolvajtság eránt figyelmetessé tegyék a' nállok Lakó Arany műveseket és más Drágaságokkal kereskedőket, azon esetre pedig ha hogy valamely darabra a' Feljegyzett portékák közzül reá akadnának, azonnal azt jelentsék be illető Sz:[olga] Bírák Uraknál, azok által a' V.[ice] Ispányi⁴³ Hivatal tudositatván.

Fel Jegyzése

Azon Pénzek Drágaságok, és Irományoknak mellyek a' folyo 1825^{dk} Esztendei Junius Honapban Sárvári Ns. Vass Vármegye Várból ugyan Sárvári Uradalmi tellyes Hatalmu Fiscalis Jagazits Ignátz Urtol eltulajdonittattak.

	Pengő	Válto	Darab
	Pénz	Czéd:	
Ezüst huszas pénzben két vászony és egy világos kék selyem arannyal vegyest kötött Erszényben ⁴⁴	1200	–	–
Két Forintos egy másik világos kék selyem kötött Erszényben			22
A Velentzei Republicának egy oroszlanys Tallérja			1
Bonapárte Hollandiai Királynak egy 5. vagy 6 Frankos tallérja ⁴⁵			1
Három vagy négy egy forintos, 30. Xros egy Lírás ezüst pénz ⁴⁶			4
Egy ezüst hat krajtzáros, mely vissza vetetett a' mostani Uralkodo Fejedelem alatt			1
Egy likas 7 Xros régi ⁴⁷			1

³⁷ A felsoroltak egy módosabb polgár (prédikátor) házának a berendezését tükrözik. Közvetlenül numizmatikai vonatkozásuk nincs, mégis érdemesnek tartottuk őket a közlése. Gazdaságtörténeti és néprajzi értékük vitathatatlan.

³⁸ Rénes forint. Lényegében számítási pénz, melynek értéke 60 krajcár.

³⁹ BKMÖL Prot. Curr. 1825–1827. 50.

⁴⁰ A közgyűlés idejét elfelejtette feltüntetni az írnok.

⁴¹ Az eddig átvizsgált 70–80 év anyagában ez az egyetlen olyan leltár, mely egy uradalmi ügyvéd teljes pénzkészletét tünteti fel. Ezek részben készpénzben, részbe különféle váltókban voltak – nyilván a nagy érték miatt – a sárvári uradalom levéltárában.

⁴² Sárvár a Kanizsay-család birtoka volt, majd házasság révén Nádasdy Tamás országbíróra szállt. A Nádasdyaktól a Draskovich-család kezére került, 1803-ban a Habsburg uralkodóház Este ágának birtoka lett. Nyilván ezzel is magyarázható ügyvédjüknek polgári körökben szokatlanul nagy vagyona.

⁴³ Viceispán = alispán, aki gyakorlatilag intézte a megye ügyeit. A főispán inkább kitüntetett cím volt. Pest-Pilis-Solt vármegye, ahová Kecskemét is tartozott, főispáni tisztét József nádor töltötte be 1795-től haláláig (1847). *Fallenbüchl Zoltán*: Magyarország főispánjai 1526–1848. (Budapest, 1994.) 92.

⁴⁴ Ebből nyilvánvaló, hogy elsősorban ezüst huszasok megszerzésére törekedtek s ezeket cserélték át aztán nagyobb értékű monétára. Az 1200 Pengő 3600 darab ezüst huszast jelentett. Hogy a közelkorú leletekben zömmel, vagy kizárólag huszasok kerültek elő, azt több feldolgozás is bizonyítja: *Ismeretlen*, 55 db, záróév 1846. Mind huszas. NK 72–73 (1973–1974) 98.; *Csongrád*, 1453 db záróév: 1859. NK 82–83 (1983–1984) 120–121.; *Letenye*, 1868 db záróév: 1848. Zömmel huszas. NK 88–89 (1989–1990) 147.

⁴⁵ Németalföldet Napóleon 1806-ban Holland Királysággá nyilvánította és bátyját, Bonaparte Lajost (III. Napoleon apját) ültette a trónra, aki 1810-ben leköszönt. Kevés veretét közli *Craig, William D.*: *Coins of the World 1750–1850*. (Racine, Wisconsin, 1976.) 359.

⁴⁶ Harminc krajcáros veretei ezüstdől Mária Teréziának és férjének Lotharingiai Ferencnek voltak több típusban és évszámmal. II. József és II. Lipót alatt nem készültek ilyen értékű pénzek. II. (I.) Ferenc újra vert 30 krajcárosokat 1807-ben, de már bronzból. – Ezüst lírák II. (I.) Ferenc idején készültek a Lombard-velencei tartomány számára. Lehet azonban korábbi velencei líráról is szó. A szűkszavú leírás nem elegendő ennek eldöntéséhez.

⁴⁷ Ezüst 7 krajcárost, amit magyarul petáknak neveztek, egyetlen évben (1802) vertek II. (I.) Ferenc ideje alatt. Lehetett természetesen Mária Terézia vagy Lotharingiai Ferenc pénze is az ügyvéd tulajdonában.

	Pengő	Válto	Darab
	Pénz	Czéd:	
Egy mintegy 2 fto nagyságu arany pénz mely Ditső Mária Therezia Királyné koronázását ábrázolja, és a' mellyen a' most nevezett Felséges Aszszony Lóháton a' világ négy Részére kardal vágni láttatik ⁴⁸			1
Sufferendair ⁴⁹			1
Dupla Arany			1
Simpla arany mintegy 30			30
Mária Ludovica Pármai Herczeg Aszszony[na]k 40. Lírás arannya ⁵⁰			3
Ezek egy Testszinü selyem arannyal vegyített Erszényben voltak			
Egy nagyobb ovál karikás arany Gyűrű, melynek mezeje világos kék és körös körül Gyémánt kövekkel kirakva, ugy a' közepén is hasonló Gyémántból egy nagy F. betű láttatik, fekete bőrtokban			1
Egy másik vastagabb finom arany gyűrű, mellyen egy nemesi Petsét nyomoul szolgáló Czimmer mintegy reá ragasztva szemléltetik			1
Nagyobb mintegy 70. 75. aranyat nyomo ⁵¹ finom munkájú, és egymást felváltó Czifraságokkal ékesített arany Pixisek ⁵² világos veres karmazsin tokba			2
Kisebb mintegy 30. aranyos setétebb veres karmazsin tokba lévő Pixis			1
Egy papirosba többféle töredék ezüst darabok; mellyek között régi ezüsttel vart páltza gomb is vagyon Válto Czédulában és Bank Nottában	2000		
Egy vasas Tölgy Fa Ládában, a' mellyben kkféle [külön-különféle] ados Levelek voltak, nevezetesen			

Előbb Báro utobb Grof Mltsgos Révay Miklos Uré 2. darab, egyik 1000 ftrol de anno 1801, a' másik de Ao. 1804. – 4000 ftrol. –

Mltsgos Grof Zichy Miklós Urnak 1200 forint potolása eránt adott Reversalissa.⁵³

Néhai Nagy Sigmondnak 2000 ftrol adott ados Levelle.

Egy arany pénzben; nevezetessen Sufferendurba és Csász. Arany pénzben költsönzött ezerforintos ados-Levél. –

Egy más száz aranyrol adott hasonló Levél, még is egy 50. aranyrol szollo hasonló ados levél.

Egy 1500 frol adott kötelező Levél – egy ezer forintos hasonló Levél.

Ugy még két ugyan ezer, ezer forintrol szollo Levelek.

Ugy szintén egy 500 for. és kisebb Summákról szollo kötelező Levelek, a' mellyek értelme szerént a' kötelezők részint Néhai Nemes Horvát Istvány, és Alberth Erzsébeth részént; Jagazits Ignácz Ur adossainak magokat esméri. –

Voltak még azon Ládikában kkféle Jozságok Vásárlásáról szollo örökös és zálogos Levelek; a' többek közzül –

Jagazits Ignácz Ur által Pertzel Anna Horváth Antalné Aszszonyságtól még vásárlott Vámosi Nemes Veszprém Vármegyei Fekvő Jozságáról szollo 12000 for: Fassio Hasonlo Fassio⁵⁴ Huszárné Aszszonyságé Husz esztendőre zálogba vett Pertzel János árváit illető javaknak megvételét bizonyito Levél Fekets familiától örökben 1200 forinton meg vett Koplalo nevezetű és Bodorfái Helység Határában fekvő Kortsma fundusának⁵⁵ örökben tett meg vásárlásáról szollo Levele. –

⁴⁸ Mária Terézia koronázási emlékérméről van szó.

⁴⁹ A souverain d'or magyarosan leírt neve. II. József alatt főleg Bécsben verték.

⁵⁰ Mária Lujza (Napóleon felesége) 1815 és 1821-ben vert 40 lírás aranyáról van szó. Craig, William D.: i.m. 327.

⁵¹ Esetleg 70–75 gran (granum), ami 5–6 grammnak felel meg. Ez kevés a pixis esetében. Valószínűbb, hogy az évszázadokon át forgalomban lévő aranyforintot értették alatta. A magyar aranyforint pénzlába a következő volt: 23 karát 9 gren finom (990-es) budai márka (245,537 g) aranyból 69 db aranyforintot vertek. Tehát egy aranyforint nyerssúlya, 3,558 g, színsúlya 3,521 g. Huszár, Lajos: Corpus Nummorum Hungariae III. Habsburg-házi királyok pénzei. I. rész 1526–1657. (Budapest, 1975.) 14. – Tehát 70–75 arany súlya 25–27 dkg volt. Ez már hihetőbb egy pixisnél.

⁵² Pixis, pikszis = szelence, kis doboz.

⁵³ Kötelezvény.

⁵⁴ Örökvalló levél, örök időre való átruházás, azaz eladás.

⁵⁵ Házhely, telek, kisbirtok.

Nemes Horváth József vendeki lakosnak Cambialis⁵⁶ Levele, mely szerint az a' Hányi⁵⁷ Nemes Zala Vármegyei Helységben lévő fekvő javait Jagazits Ignázt Urnak az az ugy nevezett vendeki Promontoriumon⁵⁸ lévő Szölleiért 2000 for reá fizetéssel által adja.⁵⁹ Még is több Rendbeli Szerző Levelek, melyekben Bodorfái Hányi Sz: Györgyi Bogdányi és Vámosi Helységekben és Pusztákban, ugy azok Határiban lévő födek és Réteknek a' kárt vallott Ur által lett megvétele foglaltatnak.⁶⁰

NB. Némely nagyobb Banknották hátulján alol a' jobb szélén nevek is vagynak írva; ugymint; Gothárd Spéttzer. – Bártzay V. Ispány.⁶¹

7^{ae} Junii 1825. G.[eneralis] C.[urrentale]

Hogy Szentál Ferentz, Szárnyai Antal Tanulonak, aki is hamis bankok koholásával magát gyanussá tette, el fogattatását kérvén, azt ajánlotta, hogy a' ki a nevezett Szárnyai Antal elfogattatását eszközli, és ötet a' legközelebbi Jurisdictionak⁶² által fogja adni, jutalmul 400 fkt. az uti és Pestre valo által szállítása költségek fejében pedig 100 fkt. Válto Czédulában fog adni. –

Ugyan azért meg hagyatik a m[egye]beli M[ező]Városok és Helységek Elöljáróinak, hogy ezen fentebbi Jelentéseket kebelekre a' szokott mod szerint köz hirül tegyék.⁶³ –

17^{an} Máj. 1825. G. C.

Szinte a' tiszteltt, Tanáts által jelentetik, hogy azon adosságbeli kötelező Levelek, melyek active Borbély András peres: oberster Urat, passive pedig az egyike 494. fortot Budai Kereskedő Kunstler Mátyást a' másik pedig 350 ftrol szinte Budai Kereskedő Frits Józsefet illetik és Báro Májtényi Imre Ur által hitetlenül elfoglaltattak, amortizaltattak.⁶⁴

1825. Die 17^a Septembris érkezett Currens

Hirdető Level.

E' folyó Esztendei és Augustus Holnap 28^{ik} Napján T. Veszprém Vármegyei Zsido Kraus Mósjes elvesztett a következő ----- nevezetessen.

1. Darab -----	11500 font ⁶⁵ Ezüst pénzben
2. Dto. -----	2000 Darab Aranyrol ⁶⁶
3. Dto. -----	4000 for ezüst pénzben
4. Dto. -----	500 ftrol Válto Czédulában
5. Dto. -----	300 ftrol Válto Czédulába
6. Dto. -----	480 ftrol Valto Czédulába szollokat ⁶⁷ több Irásokkal

⁵⁶ Váltó, váltólevél.

⁵⁷ Hány, Hány ma Nemeshany Veszprém vármegye sümegi járásában.

⁵⁸ Szőlőhegy.

⁵⁹ Az ügyvéd különféle kölcsönöket adott. Ha nem tudták törleszteni, akkor „reá fizetéssel” megszerezte a zálogban leköttött birtokokat.

⁶⁰ Jagazits Ignác pénze egy részén földet vásárolt.

⁶¹ BKMÖL Prot. Curr. 1825–1827. 53–57.

⁶² Igazságszolgáltatás, joghatóság.

⁶³ BKMÖL Prot. Curr. 1825–1827. 59.

⁶⁴ Az amortizáció eredeti jelentése megtérítés, törlesztés, de leírást is jelent. Itt az utóbbiról van szó. – Bár a rövid közlemény nem elsődlegesen pénztörténeti, de az első ilyen ügyletek megjelenését figyelemre méltónak tartjuk. Néhányat ezért közlünk. – BKMÖL Prot. Curr. 1825–1827. 61.

⁶⁵ Tisztán fontnak olvasható. Nyilván elírás a forint helyett. Az ezüstpénzt ugyan lehet fontban, tehát súlyszerint is mérni, de ez ebben az időben rég nem volt már szokásban. A mennyiség is iszonyúan sok. Ha a sokféle font közül a fél kiló átlagnál maradunk, akkor is 5750 kilogramm pénz lenne.

⁶⁶ Nem tudjuk milyen aranyakról van szó. Mivel sokféle arany forgott Magyarországon és ezek belső értéke különböző volt, így csak hozzávetőleges számítást végezhetünk. Nem tévedünk nagyot, ha 1 aranyat durván 4 forintnak veszünk. Tehát 2000 arany = 8000 forint.

⁶⁷ Hozzávetőlegesen mintegy 25 000 forint volt az ellopott összeg. Ez hatalmas summa. Összehasonlításképp, és hogy ennek valódi értékéről fogalmunk legyen, néhány korabeli napszámbért közlünk. Kőműves, ács, cserepező mester napszáma 1825-ben 1 forint 15 krajcár. Kukorica kapálásért 12 krajcárt fizettek. BKMÖL Prot. Curr. 1825–1827. 20–21. Tehát egy mester 55 évig, egy kukoricakapás 342 évig dolgozott volna ennyi pénzért. Egy arató napszámbére tartás nélkül (azaz koszt nélkül) 42 krajcár volt Pest megyében 1826-ban. BKMÖL Prot. Curr. 1825–1827. 155. Egy arató tehát 91 év alatt keresett 25 000 forintot. – Nem győzzük hangsúlyozni, hogy az adatok – a pénzérték és a fizetések ingadozása miatt – igen óvatosan kezelendők. Nagyságrendje azonban így is kitűnik.

együtt; meghagyatik a' Megye béli m. Városok és Helységek Elöljáróinak, hogy ha ezen vasládát[?] valaki kebelekbéli meg találta volna utasítsák Sz: K. Pest Várossa Kapitányi Tisztségéhez valo bé hozásra, ahol a' meg találot illendő Jutalom várja. Pesten. 1. Septembr: 825.⁶⁸

Tekintetes Ns. Pest Vármegyének 1825^{ik} Esztendei 27^{ik} Juliusban tartatott Kiss Gyűléséből költ

2411. Szinte a' Tisztelt K. H. Tanács uttyán köz híre tétel végett jelentetik: hogy azon Két ezer fkról szollos obligatorialis mely Active Balosi Vendelint passive Nagy Antalt illeté, elveszvéen ezennel amortizáltatik.⁶⁹

9^{ae} Sep. 1825. P.[rotocollum] G.[enerale]

Ugyan a Tisztelt K. H. tanács által, annak meg gátolása végett nehogy a Pesten levő arany és ezüst olvasztó hivatalban, minekelőtte azon Hivatalnak valamely lopásról tudománya volna, valamely lopott eszközök elolvasztassanak és így a Tolvajságnak kitapogatása le [olvashatatlan szó] nehéztessen, köz hírül tétetni rendeltetett, hogy ennek utánna, minden ellopattatott ezüst és arany edényeknek jegyzéke, azokk környüállásos le írása a Tolvajság után, azonnal a Pesti olvasztó Tisztségnek küldettesse meg, hogy így ha olyan edények, olvasztás okáért oda hozattatnának azok le tartoztathassanak, és a környüállásokhoz képpes a további nyomozás végett az illető Birák resignaltathassanak.⁷⁰

26^a May. 826. P. G.

Tolna Vármegyében kebelezett Nyári Pusztán lakozó Soos Pál Molnártól Sz: György Hava 9^{kén} ellopattattak holmik u.m.

20 A' szolgálának javaiból el vitettek:

egy pár fejellés fél viselt csizma, 11. rőf vászony, két lepedő, két pár fehér ruha, 1. borotva, egy fehér késsel, és 15. Xr pénz⁷¹ – melynél fogva meg hagyatik H[ogy]⁷²

Tolna Vármegyében kebelezett Cserállás pusztán lakozó Presdenstin József molnártól f. Eszt: Aprilis 10^{ik} Napján Éjjel 8: Csavargó által ellopattattak következő Summa Pénzek és Portékák

1^{ör} 1200. forint V. Czédulában

2^{ör} 150 for. ezüstben és pedig Dupla Aranyban 2 forintokban, huszasokban és tizesekben

3^{ör} Különösen 1 iskatulában volt 1 arany 4. darab 2. ftos 1. darab 30. Xros 32 darab Huszas és négy

darab ezüst Gyűrű.

4^{ör} 50 forint kongó pénz.⁷³

5^{ör} 30 Darab kkféle nyakra valo Keszkenyő.

Melynél fogva meg hagyatik a' Megyebeli MVárosok és Helységek Elöljáróinak, hogy a' fentt írt Portékákat szemmel tartsák.⁷⁴

4^a Julii 826. Part.[icularis] Congregat[io].⁷⁵

Szinte a fentebb Tisztelt H. Tanács által é. f. Eszt. Böjt hava 28^{án} az 8005^{ik} Szám alatt Köz hírül tétetni rendeltetik; hogy hitelezőleg a' Kaposvári Ecclesiát, adozolag pedig Herceg Eszterházi Miklóst illető, 's történetből el vészett 2 rendbeli kötelező Levelek, melyeknek egyike 808¹ Eszt, Januárius 1^{so} napján 6 per cent.⁷⁶ 2000 Banko Fortol a másik pedig 1815^{ik} Esztdei 1^{so} Januáriusban szinte 6. Pcent: 500 V[álto] frol költ kötelező Levelek meg semmisítettek.

⁶⁸ BKMÖL Prot. Curr. 1825–1827. 71.

⁶⁹ BKMÖL Prot. Curr. 1825–1827. 75. – A Prot. Curr. 87–88. oldalán egy nehezen értelmezhető latin körrendelet következik. Ezt később szándékozunk közölni.

⁷⁰ Visszaadassanak. – BKMÖL Prot. Curr. 1825–1827. 107.

⁷¹ Jól érzékeltek ezek az adatok (molnárnál 14 forint 30 krajcár, szolgálójánál mindössze 15 krajcár), hogy igen kevés pénz forgott a pórnép kezén.

⁷² A mondat második felét nem írta le a jegyzőkönyv vezetője, mert unos-untalan ismétlődik és a következő éjjel bizonyára azonos bandától elkövetett lopás végén amúgy is megismétlődik.

⁷³ A kongó ilyen késői említése igen különös és figyelemre méltó. Eredetileg II. Rákóczi Ferenc rézpénzt nevezték így. Később a „kongó” elnevezés szinte minden rézpénzre alkalmazott megkülönböztetés volt, mivel az arany és az ezüstpénzekből eltérő anyaga miatt a rézpénz amazokétól más, mélyebb, valójában kongó hangot adott. Estünkben tehát különféle rézpénzt jelent.

⁷⁴ Az 5-től a 10-ig tartó felsorolásban keszkenyő, kötény, rőf vászony, puska és pisztoly szerepel. – BKMÖL Prot. Curr. 1825–1827. 176–178.

⁷⁵ Részleges, tehát nem teljes közgyűlés.

⁷⁶ Első esetben nevezik meg a kölcsönért fizetendő százalékot, azaz kamatot.

Melynek a' szokott modon valo köz hirül tétele mellett meg hagyatik a' Megyebeli M. Városok, és Helységek Elöljáróinak, hogy az érdeklött kötelező Leveleknek megsemmisítését, annál fogva minden kötelező erő nélkül valo leteket a könnyen meg történhető káros esetek végett Lakostársaiknak tudtokra adják.⁷⁷

Szinte az e.f.e. Sz: György hava 18^{kán} a' 10329^{ik} Szám alatt köz hirül tétetni rendeli: hogy Ns. Trentsín Vármegye felirása szerént a' h. m[últ] Eszt. December holnap 15^{ik} és 20^{ik} napjai között 600.. Vfrol szolló, hitelezőleg Backó Lajost = adózulag pedig Ns Gubernáth Máriát Néhaj Marsovszky Lajos el maradott Özvegyét illető kötelező Levél el veszvén, meg semmisítettik, mely is köz hirül tétetik.⁷⁸

*Tettes Ns. Pest Vármegyének 1826. Esz[ten]dei Junius 27^{ik} Napján Pesten tartatott Köz Gyűlésből költ
Hirdető Levél.*

Eö Császári Királyi Fő Herczagsége az Ország Nádor Ispánnya⁷⁹ folyó Eszt. Aprilis 5^{étől} 248. Szám alatt a' Magyar Nemzeti Muzeum Pénz Gyűjteményéből hibázó némely nevezetes pénzeknek jegyzékét olly végre küldi által, hogy azoknak ezen megyében ne talán található Birtokosait a' Magyar Nemzeti Museumnak illendő áron engednék által.

Melynél fogva meg hagyatik Szolga Bírák uraknak, hogy a' kiket Járásokban ezen pénzekkel birni vél-
nének, azokkal az említett jegyzéket közölvén, azoknak által engedésére ösztönözzék. Ki adta Szögyény
László m.[aga] k.[ezével] Vnotarius.⁸⁰

Kőhegyi Mihály

6501 Baja

Türr István Múzeum

GELDGESCHICHTLICHE ANGABEN IN DEN RUNDSCHREIBEN DER STADT KECSKEMÉT ZUR SECHSTEN PERIODE DER GELDEMISSION UNTER FRANZ II (I) 1824–1826.

Resümee

Die wiederholten und langjährigen Kriege unter der Herrschaft der Maria Theresia zerrütteten das internationale Ansehen Österreichs und bereiteten auch finanziell große Belastung. Die Emission von Papiergeld in zunehmenden Mengen zur Deckung der Kriegskosten brachte den Staat aus seinem finanziellen Gleichgewicht, und die Verordnungen Josephs II. und Leopolds II. reichten nicht mehr aus, um dieses wiederherzustellen. Der Krieg von Franz II. (I.) gegen die Franzosen ruinierte endgültig die Wirtschaft. Die 1811 erfolgte Devaluation erzielte nicht die erwünschte Wirkung. Die zentralen Finanzorgane konnten nur sehr langsam und nach einigen Rückfällen die Lage einigermaßen Kontrolle bringen. Das widerspiegelt sich auch in der komplizierten Münzprägung.

In den vorigen Artikeln wurden Erlasse, Verordnungen und Weisungen von Franz II (I.) zur Stabilisierung publiziert. Jetzt werden Angaben aus den Umschreiben der Stadt Kecskemét zur sechsten Periode der äußerst komplizierten Emission veröffentlicht.

(Fordította: Blaschik Éva)

⁷⁷ BKMÖL Prot. Curr. 1825–1827. 191.

⁷⁸ BKMÖL Prot. Curr. 1825–1827. 194.

⁷⁹ József Antal János főherceg volt ekkor Magyarország nádora. *Fallenbüchl Zoltán*: i.m. 92.

⁸⁰ BKMÖL Prot. Curr. 1825–1827. 204.

A korona bankjegyek szerb lebélyegzése a megszállt Baranyában

Serbische Überstempelung der Kronen-Banknoten im besetzten Baranya

A Belgrádban 1918. november 13-án aláírt fegyverszüneti megállapodás úgy rendelkezett, hogy a magyar kormány visszavonja csapatait attól a vonaltól északra, amelynek határait a Nagy-Szamos felső folyása, Beszterce, Maros falva, a Maros-Tisza torkolata, Szabadka, Baja, Pécs vonal és a Dráva folyása képezi. Ezért a magyar katonaság kiűrtette a demarkációs vonalig Bánát, Bácska és Baranya térségét, amelyet az Antant képviselőiben a szerb királyi katonaság szállt meg. Baranyában Pécs, a megye székhely, a baranyavári, mőhácsi és siklói járás teljes egészében, a pécsi, pécsváradi és szentlőrinci járás néhány község kivételével, a hegyháti járásból csak egy-két község került a szerbek kezébe. (1. ábra)



1. ábra

Magyar Társasági Társaság
Néphatalmazat.
K I F I T V Á N Y !
Budapest.

Pécs város minden lakóját felülről alulról nérték, felekezettek, egyesületek, intézmények megállapítják azt, hogy Pécs városának magyar érzelmi teljeseen egyöntetű és ugyancsak kizárólag magyar anyanyelvű lakóssal vannak; a százalékokban alig kifejezhető szlávul is beszélők magyarul beszélnek és nemcsak soha a leghalványabb kifejezését nem adták oly éjszák, mintha a magyar államtól idegen állam kötelékében akarnának élni, hanem ellenkezőleg mindig ép ők voltak a magyar nacionalista politikai iránynak a leggyorsabb és legfőbb támogatói és harcosai.

Ezen tényre támaszkodva kizártak kell tartanunk már annak feltételezését is, hogy ez a város, melynek máshova tartozásága a népvándorlás kora óta soha szóba sem került, Magyarország területétől elszakítottassék és akár Nagy-Szerbiához, akár bármilyen más államalakulathoz csatoltassék.

Ezzel szemben hírlapi közlemények oly állítólagos törekvésekről számolnak be, mintha az egész megszállt területet, tehát ennek keretében városunkat is, a délszláv államhoz kívánnák csatolni. A megszállt szerb csapatok pedig adószedési tilalom előírásával és más rendelkezéseikkel a város közigazgatásába erőteljes befolyást gyakorolnak, teljesen figyelmen kívül hagyva ezt a tényt, hogy Pécs ma is a magyar népköztársasághoz tartozó város és minden körülmények között az is akar maradni.

A város egész népe: osztály, felekezet, gazdasági hitvallás, politikai pártállásra tekintet nélkül egyöntetű, megmászhatatlanul szilárd akarat, a tökéletes igazság érzésének legorólyosabb nyomatókéval hangsúlyozottan tiltakozik minden olyan törekvés ellen, mely városunkat a magyar népköztársaságtól elszakítani megkísérelné.

A népek és nemzetek szabadságának elve nem tűrhet oly égbekiáltó igazságtalanságot, hogy színmagyar városunk, Pécs, nemzetiségi, gazdasági, földrajzi helyzetének, ezredéves hagyományainak teljes figyelmen kívül hagyásával Magyarország egységes nemzeti kötelékéből erőszakkal kitépessék.

Ezért minden erőnkkel követeljük, hogy ország-világ hallja meg a délszláv rézről fonyogató igazságtalanság miatt aggódó városunknak kiáltását:

Magyarok voltunk, magyarok vagyunk és a magyar népköztársaság polgárai akarunk maradni!

Pécs, 1918. december hó 3.-én.

felekezeti egyházak képviselői, gazdasági és más érdekképviselők és szervezetek képviselői az egész város lakossága nevében mint néphatározatot fogadtak el. (2. ábra)

A kiáltvány mondanivalója, hogy Pécs lakói rendre, rangra és felekezetre való tekintet nélkül elutasítják az elszakítási kísérletet Magyarországtól, ezt az égbekiáltó igazságtalanságot ország-világ elé viszik és kijelentik, hogy Magyarország polgárai akarnak maradni!

A kiáltványt 1919. december 3-án este fogadták el, több mint ötven szervezet nevében írták alá, majd eljuttatták a budapesti lapoknak és a Magyar Távirati Irodának is.¹

De Újvidéken nem sokat törődtek a pécsi tiltakozással, hiszen másnap, december 4-én határozatot hoztak a magyar főispánok és vezető állású tisztviselők leváltásáról. A szerb katonai rendőrség pedig letartóztatta a néphatározat kezdeményezőit és a város ismert polgári és politikai vezetői közül túszoikat jelölték ki.

1918. december 30-án jelentette Pécsről a még magyar főispán a belügyminiszternek Budapestre, hogy „...most írásban is megkaptam... hogy a magyar kormánytól érkező rendeletek... előzetesen a parancsnoknak bemutattnak és ő annak végrehajtási tilalmát állította fel... a koronák és lev-ek behozatala és kivitele tekintetében tett megszorító intézkedéseket ez utóbbi átiratban a parancsnok a ... szerb pénzügyminiszternek a rendeletére tesz hivatkozást és a megszállt területet a régi Szerbiával és Montenegróval szemben a szerbek, horvátok és szlovének királyságának nevezi. Ezen rendelkezéssel szemben, miután ez az állami intézmények fennállását veszélyezteti... átiratban súlyos aggályomnak adtam kifejezést... a mai nap folyamán áthivatott és bemutatta nekem a nála időző dr Miklián István újvidéki postatisztet és azon rendelkezést tette, hogy nevezettet megbízza a megszállt baranyai és pécsi területre vonatkozó posta, távirtda és telefon igazgatás felügyeletével... A tegnapi naptól különben kezdetét vette a levél és sürgöny cenzúra is, a hírlapok és nyomtatványok már egy hét óta cenzurázva...” vannak.²

De a Narodna Uprava is utasít, levelez. Például a fenti magyar főispánnak írják: „... új magyar országgyűlési választások lesznek és a magyar kormány arra törekszik... hogy Bácska, Bánát és Baranya lakossága is részt vehessen... Minthogy a Nemzetgyűlés a megszállt területek /Bácska, Bánát és Baranyának/ Magyarországtól való elszakadását és Szerbiához való csatlakozását mondotta ki, úgy ezen területek lakossága a választásban semmi szín alatt sem vehet részt... Legszigorúbb intézkedéseket tegyenek az iránt, hogy a mi lakosságunk szavazása... ezen választásokban való részvétele megakadályoztassék... A magyar kormánynak a választásokra vonatkozó minden rendelete, felhívása vagy kérelme azonnal elutasítandó, minden hirdetmény, röpirat vagy nyomtatvány megsemmisítendő...”³

Az anyaországhoz fűződő kapcsolatok szétvagdalásának első jelentős lépése volt a főispánok leváltása. Péccett ez sem ment könnyen. A kiküldött új szerb főispánt Vojnic-Tunics beiktatását a pécsiek elutasították. Nendtvich polgármester a beiktatáson való megjelenést is visszautasította és kijelentette, hogy az SHS kormánybiztost nem ismeri el.

Alig egy hét múlva ugyanilyen elutasításban volt része Vladislav Pandurovits főispáni kinevezésének is, amelyet végül a szerb katonai parancsnokság 1919. január 27-én kieroszakolt. De a megye és a város vezető tisztviselői ekkor is távollétükkel tüntettek, hivatkozva a belgrádi fegyverszüneti megállapodásra, amely meghagyta a magyar közigazgatást.

Az új szerb főispán első intézkedése volt, az ellenálló Nendtvich polgármester azonnali letartóztatása és kiutasítása. Majd több vezető tisztviselővel együtt áttették a demarkációs vonalon. Az erőszakos katonai fellépés ellenére a tisztviselők jelentős része megtagadta az új hatalomra való eskü letételét.⁴

A demarkációs vonalon belüli területeket átszervezték. Baranya, Tolna és Somogy vármegyék megszállt területét Baranya vármegyeként összevonták. Az így kialakult járások:

1. Pécsi járás, székhelye Pécs.
2. Baranyavári járás, székhelye Dárda.
3. Siklói járás, székhelye Siklós.
4. Mohácsi járás, székhelye Mohács.

¹ A géppel írott szöveg elején tintafírással „Néphatározat”, valamint még kézírással ráírva, Magyar Távirati Iroda Budapest. Baranya Megyei Levéltár (továbbiakban BML) 1046/1918 főispáni iratok.

² 1180/1918 sz. A főispán levele a magyar belügyminiszternek, 1918. dec.30. Géppel írt, tintával javított fogalmazvány. BML. Szerb impérium alispáni iratok. 1919.1.

³ A Narodna Uprava 149/1918 sz. levele a baranyai főispánnak címezve. 1918.dec.18. Eredeti szerb nyelvű levél, hátára írva a magyar fordítás. BML. Szerb impérium alispáni iratok 1919.1.

⁴ NENDTVICH Andor polgármester jelentése 1921. december 16-án a Törvényhatósági Bizottságnak 1351 eln.sz./1921. Részvény-nyomda Pécs. 30. old.

5. Szentlőrinci járás, székhelye Szentlőrinc. Ez a járás kapott meg néhány megszállt községet a demarkációs vonalon egyébként kívül maradt hegyháti járásból.

6. Pécsváradi járás, székhelye Pécsvárad. Ehhez a járáshoz csatolták Tolna megye megszállt községeit.

7. Szigetvári járás, székhelye Szigetvár. A megszállás előtt Somogy megye járása volt.

8. Barcsi járás, székhelye Barcs. A megszállás előtt szintén Somogy megyéhez tartozott.⁵ Majd kiegészült a kör azzal, hogy a kaposvári járás területén is megszálltak néhány községet, amelyeket a szigetvári járáshoz csatoltak. A nagyatádi járásból pedig néhány megszállt helység a barcsi járáshoz került.⁶

A demarkációs vonal nem volt végig változatlan, szinte folyamatosan hullámzott. Például Komlót annak ellenére, hogy kívül esett a demarkációs vonalon, a komlói szén fontossága miatt több hónapig megszállva tartották.

A megszállás során tanúsított erőszakos politikai hatalom átvételi kísérletek, a romló gazdasági körülmények, a szaporodó katonai atrocitások, Radovanovics alezredes január 25-én kelt és Pécs városához intézett felhívása is, csak rontotta az egyébként is feszült helyzetet.

„...Mindazokkal szemben akik a rend és békeesség és jólét ellen törnek a legirgalmatlanabban fogok eljárni. A szab hadsereg megmutatta azt, hogy tudatában van kötelességének s ezért ha csak egyetlen katonának hajszála meggömbülne, kiméletlenül fogok fellépni, senkinek az életét nem fogom kimélni, s a várost elpusztítom a föld színéről...”⁷

Ilyen fenyegetésekkel aligha lehetett a megbékélést és a szerb impériumhoz való csatlakozást elfogadtatni.

A megszállás harmadik hónapjában, kezdetben az egész megszállt területen, később csak Pécsre korlátozódva, majdnem három hétig tartó sztrájk volt a válasz. Ebben az egész város társadalma részt vett. Valósággal megállt az élet, „...siri csend honolt a városban, amelyet csak a szerb lovas rendőrök patái, a kardlapozás és a riadtan menekülő békés járókelők jajkiáltásai szakítottak meg...”⁸

A munkásmozgalmi történetírás kizárólag a szocialisták összefogásaként értékelte, de valójában a nemzeti ellenállás jobban jellemzi az eseményeket, nem csökkentve ezzel a vasutas és bányász szervezetek rendkívül elszánt és szervezett ellenállásának súlyát, amely a siker elérésében is döntő fontosságú volt.

Az általános sztrájk február 21-én tört ki. Éjfélkor minden vonat megállt és másnapra már leállt az egész megyében az élet. Megszűnt a posta, távírda és telefonszolgálat. Leálltak a villamosok, a gázgyár, a bányák, az összes kis és nagyüzem Pécsen. Bezártak az üzletek és műhelyek, elcsendesedtek a hivatalok. Viszont meg-
szervezték és működtették a sztrájk alatt az elemi szükségletek kielégítését. Például titokban éjjel látták el a bányászasszonyokat lisztel az Anna malomban.

A szerbek a sztrájk letörésére minden lehetséges eszközzel próbálkoztak.

A sztrájkolók követeléseit 42 tagú küldöttség vitte a katonai parancsnokságra.

Legfontosabbak voltak: a magyar közigazgatás visszaállítása. A szerb tisztviselők visszahívása, a katonai, rendőri brutalitások megszüntetése, a város élelmezésének biztosítása, a demarkációs vonalon az árúszállítás megekönnyítése, szabad szakszervezeti tevékenység biztosítása.

Stevo Radovanovics városparancsnok a küldöttség azonnali letartóztatásával válaszolt. Sőt a város vezető polgáraiból túsokat szedettet, szigorú megkorlásozások helyezett kiállításba, de az ellenállást ez még csak fokozta. A helyzet két okból volt kellemetlen a megszállók számára. Egyrészt a szénre minden körülmények között szükségük volt. Másrészt a Párizsban megkezdődött béketárgyalások idején tartó ellenállás kedvezőtlenül érinthette a térség bekebelezésére támasztott igényüket. A katonaságnak ezért megparancsolták, nehogy vérengzésekre kerüljön sor. Leváltották Pécs katonai parancsnokát és Csolak Antics ezredesét nevezték ki, aki tárgyalásokba kezdett a sztrájk vezetőivel, közreműködött abban, hogy a sztrájkolók Belgrádban is előadhassák panaszait és feltételeiket. A Belgrádba utazó küldöttséget a vezérkari főnök Kalafatovics ezredes fogadta. A pécsiek ott is előterjesztették korábbi kívánságaikat, kiegészítve a letartóztatottak, túsok szabadon bocsátásával, a sztrájk alatt bevezetett rendkívüli intézkedések megszüntetésével. A belgrádi katonai parancsnok-

⁵ 3883/őispáni sz. rendelet a Baranya vármegyéhez csatolt településekről és azok járási beosztásáról. 1919. február 21. Pandurovits sk. Baranya Vármegye Hivatalos Lapja 1919. március 1. 22. évf. 6–9. sz.

10. sz. 4.

⁷ SIPTÁR Lajos: A Pécsi Takarékpénztár százéves története. Második ötven év. 1895–1945. A vesztt háború következményei és a szerkesztés: Mészáros László. Pécs, 1945. Pécsi Művelődési Helytörténeti Gyűjteménye, Ltsz.: 101.75.

⁸ Dr. NEMETHY Lajos: A Pécsi Megyei és a Magyarországi Magyarok Magyarországi Megszállásának és a trianoni íg. alatt. Magyar Külpolitika, 1931. Május 5.

ság, nyilván politikai okból a legtöbb követelésnek engedett. A sztrájk így teljes győzelemmel zárult. De március 21-én a magyarországi tanácsköztársaság kikiáltásakor a szerbek a határt szigorúan lezárták és a beígért intézkedések az új helyzetre hivatkozva sorra elmaradtak. A polgármester ugyan hazajöhetett, de a vármegye szerb irányítása változatlanul megmaradt.⁹

A felvázolt feszült politikai helyzetben került sor a megszállt területeken is a szerb pénzügyi irányítás által elhatározott, az egész új jugoszláv államban forgalomban lévő Osztrák–Magyar Bank által kibocsátott korona bankjegyek lebélyegzésére.

A lebélyegzés okai és előkészítésük

Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása után nem lehetett kétséges, hogy az újonnan alakult utódállamok mindegyike megteremti saját nemzeti valutáját.

De mindaddig a közös fizetőeszköz, a korona bankjegy kell, hogy ezt a szerepet betöltse.

1919. szeptember 10-én a Saint-Germain-en-Laye-ban aláírt osztrák békeszerződés egyébként is megszabta, bár részben csak a kész tényeket rögzítette, hogy az Osztrák–Magyar Bank bankjegyeit, amelyek a régi birodalomból leválasztott területeken találhatók, ezen területek új kormányai a szerződés aláírásától számított két hónapon belül lebélyegzik, ha ez addig nem történt meg. Az aláírástól számított tizenkét hónapon belül pedig ezek a bankjegyek új pénzekre cserélendők ki.

Az Osztrák–Magyar Bank privilégiuma egyébként is 1919. december 31-ével jár le és a saint-germaini diktátum el is rendelte a bank likvidálását.

Mivel az utódállamok úgyszólván csak korona bankjegyekkel rendelkeztek, a valutaspekuláció meggátolása, a bankóprés elleni védekezés elemi érdekük volt. Ezért az új délszláv állam, a megalakult Csehszlovákia és a Monarchiából megmaradt, akkori nevén Német-Ausztria saját elhatározásából már korábban megkezdte a bankjegyek megjelölését. Jugoszlávia és Német-Ausztria felülbélyegzéssel, Csehszlovákia bélyegfelragasztással. A többi ország későbbi időben folyamodott a lebélyegzéssel való megjelöléshez.

A pénzmegjelölés általános célja a volt közös bankjegyek valamelyik új állam területén forgó részének elismerése saját valutának. A bélyegzés után a bélyegzettlen, vagy más ország jelölésével ellátott korona bankjegy már idegen valutának számított.

Az egyes országok az alábbi sorrendben bélyegezték le koronáikat:

- 1919.01.08-tól Jugoszlávia. (Első, u.n. statisztikai felülbélyegzés)
- 1919.03.03-tól Csehszlovákia
- 1919.02.27-től Német-Ausztria. (1 és 2 koronák kivételével)
- 1919.03.26. Lengyelország. (Törvényt hoztak rá, de nem hajtották végre.)
- 1919.06.05-től Románia, Bukovina.
- 1919.07.03-tól Románia, Erdély,
- 1919.11.05-től Jugoszlávia. (Második bélyegzés, bélyegfelragasztással)
- 1920.01.09. Német-Ausztria. (1 és 2 koronások)
- 1920.03.18-től Magyarország.

ELSŐ FELÜLBÉLYEGZÉS

A jugoszláv felülbélyegzést statisztikai felülbélyegzésnek nevezték, mert céljaként az ország területén forgó korona bankjegyek számbavételét jelölték meg. A bankjegyeken elhelyezett bélyegző lenyomat csak azt a célt szolgálta, hogy másutt ugyanazt a bankjegyet ne hogy újra lajstromba vegyék.

A délszláv államban tervezett felülbélyegzésről 1918. december 25-én kelt 1263/1918. számú szerb pénzügyminiszteri rendelet intézkedett. (Ortodox naptár szerint december 12.)

⁹ SZÜTS Emil: Az elmerült sziget. Baranyai szerb–magyar köztársaság. Pannonia Könyvek, 1991.

Baranya bekapcsolódása az SHS felülbélyegzésbe

A szerbek által katonailag megszállt területeken lefolytatott pénz felülbélyegzéssel a magyar irodalom igen mostohán bánik. Legtöbbjük csak egy-két sort veszteget rá. Azt is többnyire a sosemvolt köztársaság (Pécs–Baranya) politikai reklámbélyegzői töltik ki.¹⁰

Kétségtelen, hogy a felülbélyegzéssel az új Szerb–Horvát–Szlovén (SHS) állam teremtett magának átmeneti valutát. Majd azt újra bélyegezte 1919 novemberében, és sürgősen bevonta és dinárra cserélte ki. Csak-hogy egy parányi sziget maradt a térképen, Baranya megye megszállt területének is csak egy része, ahol a második bélyegzést, majd a dinárra való pénzcserét nem hajtották végre. Ebben a térségben továbbra is az egyszerű bélyegzett korona bankjegyek maradtak forgalomba és töltötték be a törvényes fizetőeszköz szerepét. 1921-ben már csak „pécsi koronának” nevezték őket, Baranya felszabadulása után még a magyar kormányrendeletekben is ezzel a névvel rendelték el kicserélésüket magyar államjegyekre.

Ezért magyar pénztörténeti vonatkozásuk aligha vitatható. Mivel az első jugoszláv bélyegzés az ideiglenesen megszállt magyar területeken is keletkezett, úgy véljük fellelhető adataik ismertetése a magyar pénztörténet számára sem közömbös. Ugyan Ambrus Béla megkísérelte feldolgozni a Baranyából szerzett információkat, de a hiányos és elégtelen források miatt az sok hibát és félreértést hordoz.¹¹ Más megvilágításban és rendszerezésben talán jobban érthetővé válik.

A bélyegzésre vonatkozó utasításokat a belgrádi kormányhivatalok Újvidékre továbbították. Onnan küldték meg a pécsi katonai állomásparancsnokságnak, az akkor még egyetlen szerb hatalmi tényezőnek, tolvábbi végrehajtás céljából. A pécsi városparancsnok átküldte további intézkedések megtételére a baranyai, akkor még magyar főispánnak, aki a pécsi polgármesternek továbbította, az alábbi kísérő levéllel: „*A helyi szerb parancsnokságnak a város területén lévő papírpénz lebélyegzése tárgyában teendő intézkedéseit magába foglaló átiratát azon felkéréssel adom ki Polgármester Úrnak, hogy az annak értelmében kívánt intézkedéseket megtenni és annak közhírré tételéről gondoskodni sziveskedjék. Pécs, 1919. január 8.*”¹²

Mivel témánk szempontjából fontos, a rendelkezés eredeti fordítását szó szerint közöljük:

„Állomásparancsnokság Pécs.

Szám: 826

Szám: 826
A népi Értelmező / kézhesítendő Pécsváros részére: /

A pécsi Főispánnak!/:kézbécsitendő Pécsváros részere:/
Annak megállapítása végett, hogy ezen a területen mennyi osztrák-magyar és bolgár papírpénz van,
annak felállítását és elállítását a pénzügyminiszter 1263 sz. alatt elrendelte:

1./ hogy a volt osztrák–magyar monarchiának ezen a területen lévő összes papírpénze azonnal lebélyegztessék és összeirassák;

2./ hogy a pénzek lebélyegzése és összeírása a szerb hadsereg által megszállott egész területen egyidejűleg fogantatosíttassék;

3./ hogy a pénzek lebélyegzése és összeírása a bemutató jelenletében eszkozonlessak es azomai visszaadassék.

A fentiek alapján elrendelem:

A fentiek alapján elrendelem:

a./ Az osztrák-magyar és bolgár pénzek lebélyegzése és összeírása Pécs város és a pécsi járásra vonatkozólag 1919. évi január 12. 13. és 14. napján fog eszközöltetni és pedig ebben a rendben: 1./ Pécs városra vonatkozólag a városházán, 2./ a pécsi járásra vonatkozólag a járási székházban, 3./ a bankokra (hitelintézetekre) vonatkozólag azok saját helyeiseiben. Összen tehát 3 bizottság fog működni.

b./ A lebélyegzést az ezen parancsnokság által kirendelt egyének fogják végezni.

c./ Minden bizottsághoz be fog osztatni egy főnök által 1, a város polgármestere által pedig 2.

¹⁰ AMBRUS, Béla: *Magyarország pénzérméi*. Magyar Numizmatikai Társulat kiadása Bp. 1949. 14–15. Dr. KUPA Mihály–

¹⁰ AMBRUS Béla: Magyarország papírpénzei. Magyar Numizmatikai Társulat kiadása Bp. 1949. 14–15. Dr. KUPA Mihály–AMBRUS Béla: Magyarország papírpénzei II. kötet. Magyar Régészeti Műv. tört. és Éremt. Társ. Éremtani Szakoszt. Bp. 1964. 17. Dr. KUPA Mihály: A Magyar Éremtani Társaság és taglétszáma az Osztrák–Magyar Bank bankjegyein (1918–1920). Az Érem 1966. 35–36. sz.

328. AMBRUS Béla: Az Osztrák–Magyar Bank bankjegyeinek bélyegzése (1918–1920). Az Érem 1976/2. 26–28. RÁDÓCZY Gyula: A

328. AMBRUS Béla: Az Osztrák–Magyar Bank bankjegyeinek bélyegzése (1918–1920). AZ ERŐS 1970-ÉVI ÉRTÉKESÍTÉS SZERELMÉN KÖZZÉTARTOTT MŰVEI. Budapest, 1968. 117 oldal.
 legújabbkori magyar pénzek (1892–1918). Corvina Kiadó Bp. 1984. 31–32. PICK-RICHTER: Papiergeld Spezial Katalog Österreich
 1759–1896 c. 2. Aufl. 1986. 124. 125. KUFA Mihály: A Baranya Köztársaság pénzei. Valóság, Bp. 1977/3. 110. RÁDÓCZY Gyula

TASNÁDI Géza: Magyar papírpénzek 1848–1992. Danubius Ködex Kiadó Kft. Bp. 1992. 360–361, 380. Id. Dr. KUPA Mihály: Corpus

¹¹ AMBRUS Béla: Bankiezeink bélyegzései 1918–1920. Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, 22. 1977. 249–253.

¹² A pécsi polgármesternek címzett géppel írt levél. Az aláírás dátuma jan. 8. A városi iktató január 10-én 0621 számon iktatta. Ráírt VA csomagban, amelyben az önkormányzat vezérzsáva, amely arra utal, hogy a polgármesteri megbeszéléseken jegyzetként

va ceruzával az intézkedést tartalmazó néhány gondolat vezérszava, amely arra utal, hogy a polgármesteri megbeszélésen jegyzetként használták. BML. Pécs sz. kir. város SHS királyi csapatok által történt megszállásának iratai 1918–1921 (A továbbiakban SHS megszállásának iratai)

használták, BML. Pécs sz. kir. város SHS királyi csapatok által történt megszállásának adatai 1910-1921 (A fentebb említett SHS megszállás) Polgármesteri iratok.

d./ Készíttessen egy könyvet, a jegyzőkönyv vezetésére, a mellékelt minta szerint és azt a használatba vétel napja előtt, hitelesítés végett ezen parancsnokságnak mutassa be.

e./ Azt hírlapok vagy plakátok által Pécs város, illetve a pécsi járás polgárságának azonnal hirdesse ki.

A járási főnök, a munka elvégzését be fogja osztani a községek számához képest, hogy mely község, mely napon hozza be a pénzt lebélyegzés végett. Ugy szintén a város polgármestere is kerületek szerint fogja a beosztást eszközölni.

f./ A polgársággal közöltetik, hogy ezen lebélyegzés kizárólag az ő érdekében történik, mert a be nem jelentett és le nem bélyegzett pénz nem fog beváltatni, s értéke sem lesz a forgalomban.

g./ Aki ezen rendeletnek eleget nem tesz, ezen parancsnokság által felelősségre fog vonatni, a le nem bélyegzett pénz pedig el fog koboztatni.

Pécs, 1919.XII. 26. / 1919. I. 8.

Alezredes parancsnok M.Krisztics s.k.”¹³

A rendelkezésben egy jegyzőkönyv mintáról is szó van. A levéltári iratok közt található egy tintával és egy ceruzával rajzolt és kitöltött fejléc és beosztás minta. A tintaírást küldték át a polgármesternek, hogy a jegyzőkönyv lapjait nyomdai úton előállíttathassa. Érdekessége, hogy még szerepel rajta mind a 25, mind a 200 koronás is, amelyet valójában már nem bélyegeztek felül.¹⁴ (3. ábra)

Szám.	Név	Lely	Pénz nem értéke										Összesítés	
			1 Kr.	2 Kr.	5 Kr.	10 Kr.	20 Kr.	25 Kr.	50 Kr.	100 Kr.	200 Kr.	1000		

3. ábra

A minta alapján a pécsi Taizs-nyomdában a jegyzőkönyv lapokat ki is nyomtatták és zsinórral összefűzték, majd ma már olvashatatlaná töredezett vörös viaszpecséttel a szerb parancsnokság hitelesítette.

A polgármester, amint a fordítást megkapta intézkedett. Erről egy fogalmazványt találtunk, amely január 10-én kelt és már csak a tennivalókra szorítkozik.

Intézkedik, hogy két helyi lap közölje, a városháza hirdetőjén pedig függesszék ki a rendeletet. Ezen kívül a rendőrkapitányt megbízza a kidoboltatással is, amely nyilván a külvárosi részek tájékoztatását szolgálta.

Valószínű, hogy a polgármesteri intézkedés fogalmazása közben érkezett a szerb állomásparancsnok újabb levele 874 számmal, amelyben a már említett 826. sz.-u rendeletét kiegészíti. Megtoldja a felülbélyegzés idejét még három nappal, 15, 16 és 17-ével, továbbá Pécs város részére két bizottság, a pécsi járás részére szintén két bizottság, a bankok és hitelintézetek részére egy és a bányák részére egy külön bizottság felállítását írja elő.¹⁵

Ezért a megkezdett polgármesteri fogalmazvány már legélt eredetijét az új parancsnak megfelelően kijavítják.

¹³ Állomásparancsnokság Pécs, 826 sz. A pécsi főispánnak címzett eredeti szerbnyelvű kézzel írott levél, kelt 1919. január 8-án, aláírja Krisztics sk. Ráírva géppel, hogy a polgármesternek kell továbbítani intézkedés céljából, rajta Nendtvich polgármester átvett igazoló aláírása. BML. 48/1919. főispáni iratok. Magyar nyelvű fordítása: BML. SHS megszállás, Polgármesteri iratok.

¹⁴ Tintával megvonalmazott, kézzel írt fejlécű vázlat a jegyzőkönyv terveként. BML. SHS megszállás, Polgármesteri iratok. Egy másik ceruzavázlat pedig a 826-os számú állomásparancsnoki rendelkezéshez csatolva, BML, Alispáni, elnöki iratok 55/1919.

¹⁵ Állomásparancsnokság. 874. sz. Pécs polgármesterének, kézzel írott szerb nyelvű levél, Krisztics aláírással. Rávezetve a magyar fordítás is. Pécs 1919. január 10-én. BML. SHS megszállás, polgármesteri iratok. Ugyanezt a levelet megkapta a főispán is, BML. 48/1919. főispáni iratok.

A városháza Perczel utcai bejárata melletti helyiségek felszabadításával és berendezésével az egyik, a városi tornacsarnokban a másik bizottság elhelyezését biztosítják. Gondoskodnak a fűtésről, világításról, takarításról és írószerekkel való ellátásról.

A pécsi lakosság kerületenkénti beosztását a polgármester a városi főmérnökre bízta, külön felhívja a fi-gyelmét a külterületeken lévő dűlők lakóira is. A számvevőnek pedig 4 bizottsághoz kellett biztosítani jegyző-könyvvezető hivatalnokot.¹⁶

A polgármesteri határozatot a hirdetés célját szolgáló fogalmazvány követi. Ez a lakosság tájékoztatására szolgál. A szerb parancsnokság rendelkezésére hivatkozva közzé teszi a négy bizottság megalakítását, amely-ből kettő a városi lakosságnak, egy a bankoknak, egy pedig a bányáknak a pénzeit fogja bélyegezni. Ha hozzá-vesszük még a járásra előírt két bizottságot, látjuk, hogy az eredeti tervezet megkétszereződött. A hirdetmé-nyen már a hatnapos bélyegzési idő szerepel, kiegészítve azzal, hogy reggel 8-tól 12-ig és délután 2-től 6 óráig tartanak nyitva.

A városházán lévő bizottság fogadja a belvárosiakat január 12, 13, 14 és 15-én, a siklósi külvárosiakat pedig január 16 és 17-én.

A tornacsarnokban működő bizottság várja a szigeti és a budai külváros lakóit, az előbbieket 12-én és 13-án, az utóbbiakat 14-17-ig.

Kéri a lakosságot, hogy a személyazonosság igazolására vagy háztartási ívet, vagy bejelentőlapot, adó-könyvet hozzanak magukkal.¹⁷

A polgármesteri határozat és a hirdetmény egy-egy példányát a polgármester, a rá rótt feladat végrehajtá-sának igazolására megküldte a főispánnak.¹⁸

A sajtó is megneszelte a készülődést, mert január 10-én megjelent a Dunántúlban egy hír a bankjegyek felülbélyegzéséről. A január 9-én megírt tudósításban még a szerb parancsnok január 8-iki utasításai szerepel-nek. Eredeti a lap azon értelme, amely aligha toborozta az olvasókat a felülbélyegzésre: „...*semmi aggodalom-ra nincs ok, ...azt akarja a szerb parancsnok elérni, hogy megtudva mennyi pénz van a megszállt területen, ennek arányában sarcot, vagy adót rójon ki a közönségre...*” Az újságban is szerepel még a 25 és 200 koronás a lebélyegzendő pénzek között. E lapból ismerhették meg az olvasók, hogy a pécsi járás lakóinak pénzeit a főszolgabírói hivatalban január 12-én a mecsekszabolcsi, patacsi, keszűi, pellérdi, somogyi körjegyzőségek, január 13-án a kövágószőlősi, hosszúhetényi, kiskozári és egerági, 14-én pedig a belvárdi, garéi, nagykozári és rácpetrei körjegyzőségek lakóinak pénzeit bélyegzik le.

Egyébként a cikk aggodalmát fejezte ki a három napra tervezett bélyegzés végrehajthatóságát illetően. A Pécsen lévő 15 000 háztartásból naponta 5 000 embernek kellene a pénzét számba venni, ami fizikailag képte-lenség. Javasolja, hogy legalább 12 bizottságot állítsanak fel.¹⁹

Lehetséges, hogy ez a cikk provokálta ki a szerb parancsnok másodszori intézkedését, amellyel megkét-szerelte mind a bélyegzés idejét, mind a bizottságok számát.

A Dunántúl volt az egyik napilap, amely leköszölte a polgármester korábban már vázolt hirdetményét.²⁰

A január 11-én megjelent Munkás című hetilap még az első verziót ismertette, amely szerint három nap alatt bélyegzik le a pénzeket a városban. De megemlíti, hogy a dárdai /baranyavári/ járás lakóinak bankjegyeit Dárdán bélyegzik.²¹

Január 12-én már arról értesülünk, hogy gazdag és szegény hordja a pénzét a bankokba, hogy elkerülje a bélyegzéssel járó várakozást és herce-hurcát.²²

¹⁶ Pécs törvényhatósági város polgármesterétől, 621. számú határozat. Gépelt fogalmazvány, belejavitva kézírással a szerb parancs-nok újabb intézkedése a bizottságok bővítéséről stb. T.: A helyi szerb állomásparancsnokság 826. számú rendelete a város területén lévő papírpénz lebélyegzése tárgyában. BML. SHS megszállás polgármesteri iratok.

¹⁷ Pécs törvényhatósági város polgármesterétől, 621/1919. sz. Hirdetés az osztrák-magyar és bolgár papírpénzek összeírásáról és lebé-lyegzéséről. A géppel írt szöveghez számos tintával írt beszúráshoz tartozik. Kelt 1919. január 10-én. Mivel nem ezt az eredeti fogalmaz-ványt, hanem a róla készült tisztázott másolatot adták ki, ez iktatva sem lett. BML. SHS megszállás, polgármesteri iratok.

¹⁸ Pécs thj. város polgármesterétől 621/1919. sz. Tárgy: A város területén lévő papírpénz összeírás és lebélyegzés. Kísérőlevel a főis-pánnak megküldött határozatról, amelyben az intézkedések, valamint a tárgyban közzététel céljából összeállított hirdetmény szerepel. BML. SHS megszállás, polgármesteri iratok.

¹⁹ A bankjegyek felülbélyegzése. Vasárnaptól keddig a pécsiek a városházára, a járásiak a főbírói hivatalba hozzák a pénzüket. Du-nántúl, 1919.01.10. /péntek/.

²⁰ A bankjegyek lebélyegzése. Vasárnaptól péntekig tart a pénz összeírás. Két bizottság fog működni. Dunántúl, 1919.01.11.

²¹ A papírpénzek lebélyegzése a megszállt területeken. Munkás, 1919.01.11.

²² Hírvonatunk: A bankokban... Pécsi Napló, 1919.01.12.

A Dunántúl 12-én közli a pécsi járás lakóinak átsorolását is, miután a járásban is hat napra nőtt a bélyegzés ideje. Így 12-én a mecsekszabolcsi, somogyi és patacsi, 13-án a hosszúhetényi, kövágószőlősi és kiskozári, 14-én a kesztői, belvárdi és garéi, 15-én a pellerdi és szalántai, 16-án a rácpetrei és egerági, 17-én a nagykozári körjegyzőség a sorrend.²³ De a mohácsi járásról is maradt fenn adatunk: a felülbélyegzést a szerb parancsnokság a Selyemgyárban január 13-tól január 20-ig hajtották végre.²⁴ Ugyanezen a napon jelent meg a szigetváriak lapja, amely a helyi felülbélyegzésről azt írta, hogy az 1000, 100, 50, 25, 20, 10, 2, 1 koronás bankjegyeket Szigetváron január 13, 14 és 15-én a Városháza nagytermében lebélyegzik.²⁵

A többi járásról a levéltári és sajtóbéli adatok szűkösek, vagy teljesen hiányoznak. Ezeknek a járásoknak a kérdéses időszakban saját lapjuk nem volt, a lakosság értesítése kidoboltatással és falragaszok útján volt csak lehetséges, de ezekből nem maradt fenn dokumentum.

A levéltár adataiból annyi tudható meg, hogy a járásoknak az alispán megküldte 36/1919 sz.-ú rendelkezését, amelyben a lakosság és hatóság közreműködését kéri a felülbélyegzéshez.²⁶

A felülbélyegzésre szánt előbb három, majd hat nap valójában sehol sem volt elegendő. Mint látni fogjuk például a pécsi bankoknál tevékenykedő bizottság több mint 900 000 darab pénzjegyet bélyegzett le. Ha másodpercenként egy bankjegy lebélyegezhető, akkor egy személy 8 óra alatt megszakítás nélkül 28 800 darab bankjegyet bélyegezhet le. Ebből következik, hogy ennél a bizottságnál mintegy 30-32 nap a szükséges idő. Tehát a bélyegzések idejét meg kellett hosszabbítani, hiszen fizikailag is lehetetlen feladat volt, a kitűzött idő alatt teljesíteni. Ha még azt is számításba vesszük, hogy magát a számlálást és bélyegzést kirendelt szerb katonák végezték, aligha nyílt lehetőség az idő rövidítésére.

A sajtó is elvégezte a maga számítását, amint a bélyegzések elkezdődtek. Pécs városában az első két nap a lakosság pénzeit bélyegző két bizottság, valamivel több mint 600 ember pénzét bélyegezte le. Ha gyorsítják a tempót és naponta 800 személy ügyét intézik el, a munka kb. öt hétig tart, mert Pécsen 15 000 háztartás egy-egy tagjával lehet számolni. Mivel az említett háztartásokon kívül még albérlők is laknak a városban, „... úgy a mostani beosztás mellett minimálisan 6 hetet fog a bizottság munkája igénybe venni...”²⁷

Úgy látszik, ezt a helyzetet a szerb parancsnok is felismerte, mert 1919. január 16-án a főispánhoz küldött levelében január 20-ig a bélyegzést meghosszabbította, továbbá utasította a bankokat, hogy csak lebélyegzett pénzt adjanak ki.²⁸

Majd január 20-án kurta levélben értesíti a szerb parancsnok a főispánt, hogy a felülbélyegzést február 1-ig meghosszabbítja.²⁹

Végül is 1919. február 12-én fejeződött be a pénzek összeírása és megjelölése Pécsen és a pécsi járásban. De hasonló módon zajlott le másutt is. Például Szabadkán, ahol egyébként hús bizottságot szerveztek,³⁰ a január 20-ig megállapított határidőt először január 31-ig hosszabbították meg,³¹ majd végül február 10-én fejezték be a munkát.³²

A felülbélyegzés tényleges lebonyolítását nyomon követhetjük a Pécsen megmaradt eredeti jegyzőkönyvek alapján és a korabeli sajtó híradásaiból.

A központi (belgrádi) elhatározást az egész SHS királyságban nagyjából hasonló módon vitelezték ki. Baranyában ekkor még csak a megszálló szerb katonai parancsnokság képviselte az SHS államhatalmat, ezért a számbavételt és megjelölést is a katonai parancsnokság utasításai alapján szervezték meg és hajtották végre. A helyi lakosság és a helyi adminisztráció nem érezte magáénak a feladatot. Csak annyit tett, amennyire kifejezetten utasítást kapott. Biztosították a helyiséget, a kitöltendő jegyzőkönyv nyomtatványokat, a jegyzőkönyv vezetőt, a szerb parancsnokság intézkedésére beosztották utcánként, körjegyzőségekként a lakosságot, hogy a nagyobb tumultusnak elejét vegyék. A megtett intézkedésekről a lakosságot a sajtó útján, kihirdetéssel és kido-

²³ A pécsi járás pénzeinek lebélyegzése. Dunántúl, 1919.01.12.

²⁴ Lebélyegzik a bankpénzt... Mohácsi Hírlap, 1919.01.12.

²⁵ A papírpénz lebélyegzése. Szigetvár és Délsomogy, 1919.01.12.

²⁶ A papírpénz elrendelt felülbélyegzése, Főszolgabíró úrnak. BML. Baranya vármegye alispáni elnöki iratok 1918–1919, 36/1919.

²⁷ Bélyegzik a pénzt. 1050 ember több mint 3 milliót bélyegzetett le. Dunántúl, 1919.01.14.

²⁸ A pécsi főispánnak címzett 5 soros szerb nyelvű levél, Radovanovics alezredes aláírásával. Tintával ráírva a magyar fordítás. BML. 48/1919. főispáni iratok.

²⁹ Pécsi állomásparancsnokság 1059. sz. Radovanovics kézzel írt levele, 1919.01.20. BML. 48/1919. főispáni iratok.

³⁰ GERLOVICS Szilveszter: A felülbélyegzett korona bankjegyek. „7” nap, 1976.12.10.

³¹ Január 31-ig meghosszabbították a bankjegyek felülbélyegzését. Bácskai Hírlap, 1919.01.25.

³² 85 milliót bélyegeztek le Szabadkán. Dunántúl, 1919.02.14.

boltatással értesítették. De a közhangulatot fogalmazták meg a helyi újságok, amelyekben mindig a „szerbek bélyegzéséről” írtak.

Általános érvényű volt az az intézkedés, amely csaknem mindenhová megkésve érkezett, mely szerint a szerbek nem ismerik el és nem bélyegzik le a II. kiadású 20 koronát, a 25 és 200 koronát, valamint az időközben kibocsátásra került 10 000 koronát.

A 25 és 200 koronások rovata a jegyzőkönyv nyomtatványokon még szerepelt, de a bélyegzéskor már nem fogadták el. „...vasárnap volt nagy kavarodás, amikor a közönség még nem tudta, hogy a kettőszáz koronát és huszonöt koronást, valamint a második kiadású 20 koronást nem bélyegzik felül. (Mohácson és Siklósán a 200 koronás bankjegyeket ugyanis lebélyegezték)...” olvashatjuk a helyi hírlap krónikásától.³³

Az alábbiakban bizottságonként áttekintjük a bélyegzés lefolytatásáról, eredményéről és a megmaradt felülbélyegzett bankjegyekről fellelhető ismereteket.

Pécs.1. Bizottság. A bankok és pénzügyintézetek, valamint a nagyobb vállalatok pénzeinek összeírására és bélyegzésére

A szerb parancsnokság bekérte a nagyobb, pénzekkel foglalkozó intézmények jegyzékét a polgármesteri hivataltól. A bizottság ennek alapján a pénzügyintézetek, vállalatok telephelyére kiszállva végezte feladatát.

A bizottság által felvett eredeti jegyzőkönyv megmaradt. Ebben 11 kettős oldalon, 205 tételben (sorban) jegyezték fel az általuk összeszámlált és lebélyegzett pénzeket.

Az első sor az Osztrák–Magyar Bank pécsi fiókintézetéé, ahol folyamatosan 11 millió korona került lebélyegzésre. A bankokba ugyanis állandóan érkeztek a bélyegzettlen bankjegyek, hiszen forgalomképességüket a bélyegzés ideje alatt is megtartották.

A jegyzőkönyvbe csak lezárásakor, tehát február 12-én vezették be az összegeket, mert a 39-ik lapon cenzúrával szerepelnek a naponként és címletenként bemutatott bankjegyek. Az 1 és 2 koronások nagy mennyisége külön kavarodást okozott, mert nem tudták az első sorba már bevezetett tételhez hozzáadni, ezért külön sorban, 205-ös sorszámon külön jegyzőkönyvezték. Még ebben a sorban is két külön tétel 1 koronás, előbb 81 551, majd még 22 000 darab került egymás mellé, ugyanekkor 188 079 db 2 koronás került még bejegyzésre.

A további néhány intézet, amely nagyobb pénzösszeggel rendelkezett:

Pécsi Takarékpénztár	7,1 millió
Pécs-baranyai Központi Takarékpénztár	4,3 -"-
Schapringer Bankház	3,4 -"-
Magyar Általános Hitelbank	2,9 -"-
Tausz Bankház	1,7 -"-
Krausz Simon Bankház	1,5 -"-
Pécsi Állami Pénzügy-igazgatóság	1,2 -"-

A bizottság jegyzőkönyvében szereplő bankjegyek összesítése:

Korona címlet	db	összes érték koronában
1	133 681	133 681
2	234 209	468 418
10	177 033	1 770 330
20	234 546	4 690 920
50	36 572	1 828 600
100	79 347	7 934 700
1000	22 919	22 919 000
	összesen:	39 745 649

A lebélyegzés eredményéről a befejezéskor külön levélben értesítette a bizottság szerb vezetője a megbízást kiadó állomásparancsnokságot.

³³ Naponta egy millió koronát bélyegeznek le a bizottságok. Pécsi Napló, 1919.01.14.

A szerb nyelvű levél lényege: Van szerencsém a parancsnokságnak jelenteni, hogy az itteni pénzügyintézetek 1, 2, 10, 20, 50, 100 és 1000 koronás bankjegyeinek – a bizottság megszakítás nélküli munkájával – a lebélyegezése befejeződött. Megmaradt 61 000 db osztrák–magyar 1 koronás bankjegy bélyegzettlen. A pénzek teljes mennyisége 39 745 649 korona. Pécs, 1919.02.13. Mih. P. Radovanovity, a 3. könnyűűteg szakaszparancsnoka, a bizottság elnöke.³⁴

Érdekes a 61 000 darab bélyegzettlenül maradt bankjegy a jelentésben, amely nyilván az utolsó napon az Osztrák–Magyar Bank pécsi fiókjában számlálásra bemutatott 103 555 db 1 koronásból maradt meg, miután képtelenek voltak aznap mind lebélyegezni. Mivel a jegyzőkönyvben összeszámlált pénzként szerepel, így utólag kellett lebélyegezniük!

A bizottság által ténylegesen használt bélyegzőt, vagy erről hiteles lenyomatot nem ismerünk.

Pécs.2. Bizottság. A szénbányák és a MÁV pécsi üzletvezetőségének hivatalos és az alkalmazottaik pénzének lebélyezésére

Ez a jegyzőkönyv is megmaradt. Az 1–6 oldalán 104 sorban írták össze a bányák, a bányákhoz tartozó létesítmények és személyzetük pénzeit.

Ebből néhány érdekesebb adat:

1. Dunagőzhajózási Társaság főpénztára
- 2–14. Személyzet név szerint
15. Magyar Állami Bányabiztonság
17. Mohács–Pécsi vasút forgalmi főnöksége
29. Komlói Kőszénbánya fogyasztási szövetkezet
30. Komlói Kőszénbánya alkalmazottak
57. Komlói Állami Kőszénbánya pénztára
68. Komló lakossága
73. Székesegyházi uradalom bánya-felügyelősége
76. Szabolcsi Kőszénbánya gondnokság és a lakossága
86. Pécsbányatelep munkássága
93. Vasasi Kőszénbánya gondnokság
100. Szénmosó és villanytelep

A felsoroltakból figyelmet érdemel Komló bányái és lakossága, miután Komló nem tartozott „hivatalosan” a megszállt zónába, de a szén miatt néhány hónapig a szerbek megszállva tartották.

A szénbányák területén a bizottság felülbélyegzett:

Korona címlet	db	összes érték koronában
1	35 379	35 379
2	47 417	94 834
10	33 905	339 050
20	42 480	849 600
50	11 555	577 750
100	27 296	2 729 600
1000	1 338	1 338 000
	összesen:	5 964 213

A jegyzőkönyv 6. oldalán oldalanként is összesítették címletenként és értékben a bankjegyeket. A jegyzőkönyvet Kovács István végrehajtó, mint jegyzőkönyvvezető írta alá és zárta le.³⁵

³⁴ Kartonba kötött, szalaggal összefűzött és piros pecsétviaszal hitelesített könyv. A pecsétviasz töredezett, csak a szerb címer ismerhető fel rajta. 39 db kétdoldalas jegyzőkönyv első 11 oldalát használták fel. Beletéve kézzel írott, 1919. febr. 13-án kelt szerb nyelvű levél, a parancsnokságnak írt zárójelentés. BML. A szerb impérium alispáni iratok 1919. számozatlan.

³⁵ Eredeti jegyzőkönyv kék borítóban, piros-fehér-zöld zsineggel összefűzve, de hitelesítő pecsét nélkül. 150 kettős oldal. 1–6. oldalon a szénbányák, 25–27. oldalon a MÁV pécsi üzletvezetőség adataival kitöltve. BML. A szerb impérium alispáni iratai 1919. számozatlan.

A szénbányáknál működő bizottság felülbélyegzésének már van azonosítható emléke.

Ez egy lila 52×30 mm-es ovális bélyegzés. Felirata három sorban : КОМНДА / БАРАЊ. / УГЉ.

МАЈДАНА.

Azaz szénbányák parancsnoksága, Baranya. Ilyen felülbélyegzésű korona bankjegyet négyet ismerünk.

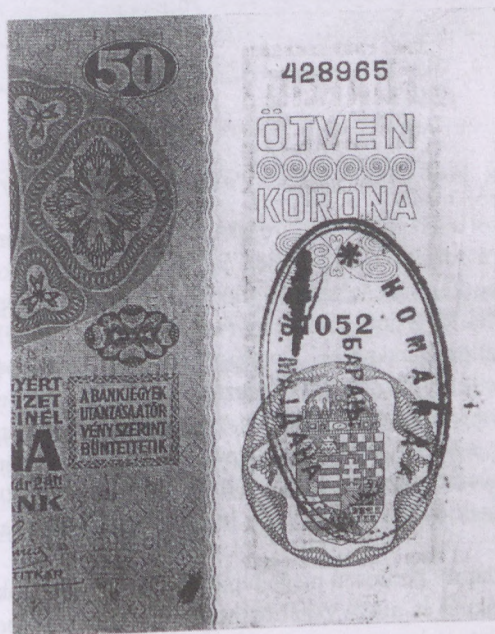
Valamennyin az ellenőrző szám tintával írott arab egyes.

A jegyzőkönyv 1-es sorszámán a DGT főpénztára szerepel. A pénztár pénzkészlete a lebélyegzéskor címletenként:

1	korona	11 197 db
2	”-	5 822 ”-
10	”-	12 290 ”-
20	”-	8 492 ”-
50	”-	3 304 ”-
100	”-	8 213 ”-
1000	”-	98 ”-

Összesen : 1 400 081 korona.

A bélyegzéseket bemutatjuk egy 50 koronás bankjegyen. (4. ábra)



4. ábra



5. ábra

A bankjegyek felülbélyegzéséhez igénybevett bélyegző a szerb hadsereg szénbányákhoz kirendelt parancsnokságának volt a hivatalos bélyegzője. A pénz felülbélyegzésétől függetlenül is használták folyamatosan. Egy ilyen bélyegzést mutatunk a 5. ábrán, amelyet jóval a pénzbélyegzés befejezése után nyomtak a levélre. (1919. július 12-én)

A bélyegzést ismerte Keller is egy 50 koronáról, csak nem tudta kiolvasni a pontos szövegét, mert ezt írta: KOMANDA / * BARANJ * / UGLJ. GAID...KA.

De ugyanott ismertet még egy másik bélyegzést is, amely szintén ehhez a bizottsághoz köthető. Felirata: felül címer, KR...SR... / BARANSKICH UGLEN / Br. Ezt egy 1917-es 2 koronáson találta meg.³⁶

A bizottság tevékenységének másik területe a MÁV pécsi üzletvezetőségéhez tartozó pénztárak és alkalmazottak bankjegyeinek számbavétele és lebélyegzése.

A már megkezdett jegyzőkönyv 25–27. oldalán 42 tételben (sorban) vették fel a bemutatott bankjegyeket. Ugyanúgy összesítette és aláírta Kovács István, mint a szénbányákat.

A számszerű összesítés:

korona címlet	db	összes érték koronában
1	18 354	18 354
2	24 674	49 348
10	19 043	190 430
20	17 997	359 940
50	5 915	295 750
100	12 916	1 291 600
1000	483	483 000
	Összesen:	2 688 422 korona

A jegyzőkönyv 19-ik sorától a 41-ikig többnyire MÁV alkalmazottak pénzkészlete szerepel, köztük egy MÁV pénztáré is. Ezekről a sorokról külön-külön lapokon rész-jegyzőkönyvek lettek felvéve. Ezek a jegyzőkönyv lapok már egyedileg készített kéziratos űrlapok, amelyeket az éppen kéznél lévő írószerrrel, hol tintával, hol tintaceruzával töltöttek ki. Szinte valamennyi kézírás más. A sokféle méretű és írású lapköteg arról tanúskodik, hogy a MÁV-nál külön munkahelyi egységenként végezték a pénzsámlálást, a jegyzőkönyvet valamelyik MÁV alkalmazott vette fel és csak ezek összesítése került a végleges jegyzőkönyvbe. Amelyet a már említett Kovács István szépen letisztázva bevezetett, összesített, oldalanként és címletenként is.³⁷

A többtől eltér a 41-ik sor, a MÁV pécsi gyűjtőpénztáré. Egy vasúti pénztári készletjelentést vettek fel, az erre a célra rendszeresített nyomtatványon. Ebből látható, hogy január 20-án szállt ki a bizottság erre a munkahelyre és az ott talált pénzek összeszámlálása és lebélyegzése után, csak ezt a pénztári jelentést vitték magukkal a jegyzőkönyv részére.

Egyébként valamennyi pótlapról pontosan megállapítható, hogy a jegyzőkönyv mely sorához tartozik.

Ez a bizottság a szénbányáknál és a MÁV-nál összesen 8 652 633 koronát számlált össze és bélyegzett le, a jegyzőkönyv tanulsága szerint.

A MÁV-nál működő bizottság egyik lehetséges bélyegzőjének gyanítjuk azt a körbélyegző lenyomatot, amelyet egy 2 koronáról ismerünk. A 32 mm átmérőjű lila körbélyegző teljes szövegét nem lehet biztonsággal megállapítani. Valószínű szövege: комесар / жељезничко / полиције * печуј * (6. ábra)

A megfejtést valószínűsíti, hogy a civil rendőrség ekkor még kizárólag magyar nyelvű bélyegzőt használt és aligha vett részt a szerbek pénzsámlálásában. Tehát csak szerb katonai rendőrség jöhet szóba. Erre Pécsett több lehetőség is volt. Az egyik a határrendőrség (Pogranicne Policije). Nem valószínű, hogy őket állították volna be bélyegezni. De volt egy vasúti rendőrség is, amely mint katonai szervezet a vasutakon teljesített szolgálatot. A bélyegző olvashatatlan részébe behelyettesíthető a szerb zseleznyicsko, egyik-másik betűnél mintha azt is látnánk. A bélyegző összehasonlítása a levéltárban megőrzött vasúti rendőrség bélyegzésével viszont már alig hagy kétséget.³⁸

³⁶ KELLER, Arnold dr.: Die Abstemplungen der Österreichisch-Ungarischen Banknoten 1918–1920. Berlin–Wittenau 1962. (Kézirat) No. 1541. a és c.

³⁷ A MÁV alkalmazottainak bankjegyeit összeíró, különálló, különböző méretű ívek. A ráírt hivatkozási számok: 19–41-ig. Tintaceruza, tinta írású, egyedileg vonalazott és kitöltött lapok, szinte valamennyi más kéz írása. BML. Szerb impérium alispáni iratok 1919. számozatlan.

³⁸ TEGZES FERENC: Pecséhasználat a magyar közigazgatásban az Antant–szerb megszállás alatti Baranyában 1918–1921. Baranyai Történetírás 1992/1995. A Baranya Megyei Levéltár Évkönyve, Pécs 1995. 177.



6. ábra

Mivel láttuk, hogy a MÁV-nál sok „albizottság” tevékenykedett, ezért valószínű, hogy több bélyegzőt is használtak.

Pécs. 3. Bizottság. A belváros és a Siklósi-külváros lakossága pénzének lebélyegzésére

A nagyközönséggel azok a bizottságok találkoztak, amelyek a városi lakosság, illetve a falvak lakóinak bankjegyeit bélyegezték le. A sajtó napi hírei és különböző értesítései is jobbra ezekre vonatkoztak.

A városházán működő bizottság az első híradás szerint a belváros lakóit 12, 13, 14 és 15-én várta. 16-án és 17-én a Siklósi-külvároshoz és a hozzá tartozó külterületekről várták az ott lakók bankjegyeit.

Majd a bélyegzés időpontjának állandó meghosszabbítását, az azt követő utcánkénti beosztást és időnként a bélyegzés állásáról szerzett új híreket közölték rendszeresen a helyi lapok.³⁹

³⁹ A bélyegzés sorrendjéről

Dunántúl, 1919. 01.14.	Pécsi Napló, 1919.01.15.
01.15.	01.16.
01.16.	01.17.
01.17.	01.18.
01.18.	01.19.
01.19.	01.21.
01.21.	01.22.
01.22.	01.23.
01.23.	01.24.
01.24.	01.25.
01.25.	01.26.
01.26.	01.29.
01.29.	01.30.
01.30.	01.31.
01.31.	02.01.
02.01.	02.02.
02.02.	02.04.
02.04.	02.05.
02.05.	02.06.
02.06.	02.08.
02.07.	02.09.
02.08.	02.11.
02.11.	
Munkás, 1919.01.18.	
02.08.	

Február 6-tól már megszűnt az utcai beosztás, az utolsó napokban már csak a városházán működő bizottság fogadta az elmaradók pénzeit. Végül február 12-én befejezték a városházán is a bélyegzést.

Ennek a bizottságnak is megmaradt hiánytalanul a jegyzőkönyve, amelyben 231 oldalon 4615 személy pénzét írták össze. A magyar nyelvű jegyzőkönyv végén szerb nyelvű záradék található, 1919. február 13-án keltezve és 12 208 078 koronának összegezve a bizottság által számba vett bankjegyek mennyiségét.⁴⁰

Ha a jegyzőkönyv adatait címletenként is összegezzük, az alábbi képet kapjuk:

Korona címlet	db	összes érték koronában
1	59 048	59 048
2	94 720	189 440
10	52 634	526 340
20	60 590	1 211 800
50	14 155	707 750
100	35 157	3 515 700
1000	5 998	5 998 000
	Összesen:	12 208 078 korona

Pécs. 4. Bizottság. A Szigeti- és Budai-külvárosok lakosságát fogadta a tornacsarnokban

Sajtószeraplése megegyezik a 3. bizottságnál mondottakkal. Jegyzőkönyve sajnos nem maradt fenn.

Annyit tudunk, hogy a városházán az első két napon 979 000 koronát (kerekített érték), míg ugyanez idő alatt a másik városi bizottságnál a tornacsarnokban 750 000 koronát bélyegeztek le.⁴¹

A bélyegzés befejezte kor a napilapok közölték az egyes bizottságok eredményeit. Ebből tudjuk, hogy:

a városházán bélyegeztek	12 208 078 koronát
a tornacsarnokban	8 376 880 koronát
Ez összesen :	20 584 958 korona ⁴²

A másik lapban nem egészen ezek a számok szerepelnek:

a városházán bélyegeztek	12 208 878 koronát
a tornacsarnokban pedig	8 376 880 koronát
Ez összesen:	20 585 758 korona ⁴³

A korábban bemutatott jegyzőkönyv alapján látható, hogy a hiba a második lapnál a városházán bélyegzett bankjegyek összegébe került, amikor az utolsó három számjegyet nem 078-nak, hanem 878-nak írták.

Viszont a tornacsarnoknál mindkét számadat azonos. Mivel a bélyegzést végrehajtó bizottság szerb tojének jelentése is megmaradt és az is ugyanerről a 8 376 880 koronáról ad jelentést, nyilván annyi is volt.⁴⁴

A két városi bizottság által használt bélyegzőt nem ismerjük. Van egy bélyegzés, amely szövege alapján leginkább ehhez a két bizottsághoz köthető. 2 koronáson és 20 koronáson is előfordul. Fekete, ovális, 51×30 mm-es bélyegzés. Közepén a szerb királyi címer, körirata pedig; MECHA KOMANĐA / ПЕЧУЈ. (7. ábra)

Úgy véljük, hogy a városparancsnokság egyik bélyegzőjét inkább valamelyik városi bizottságnál vehették használatba, mint a járási bizottságok valamelyikénél.

Hasonló bélyegző számos iraton is megtalálható, hiszen a szerb város (állomás) parancsnokság a magyar hatóságokkal is kiterjedt levelezést folytatott. (8. ábra).⁴⁵

⁴⁰ Vászongerincű keménytáblás 400 lapos könyv. Zsinórral összefűzve, piros viaszpecséttel és szerb záradékkal hitelesítve. BML. A szerb impérium alispáni iratok 1919. számozatlan.

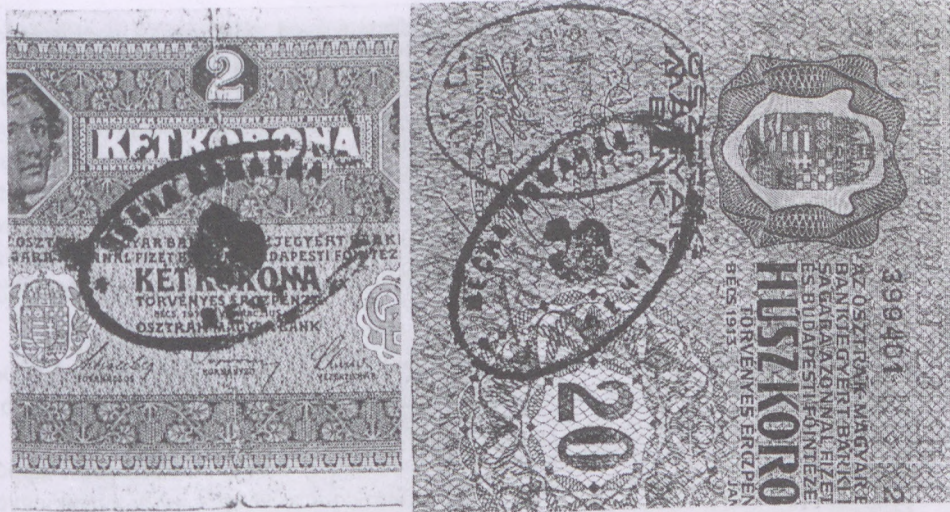
⁴¹ Bélyegzik a pénzt. Dunántúl, 1919.01.14.

⁴² 60 millió bankjegy Pécsen. A pénzbélyegzés eredménye. Dunántúl, 1919.02.18.

⁴³ Mennyi pénzt bélyegeztek le? Pécsi Napló, 1919.02.18.

⁴⁴ Szerb nyelvű kézzel írott levél. Kelt Pécs, 1919. febr. 14. Aláírta Sztan Szvetkovity a bizottság nevében. BML. A szerb impérium alispáni iratok, 1919. számozatlan.

⁴⁵ 1059 sz.-on iktatott kézírású levél Radovanovics alezredes aláírásával, 1919. január 20-án a bélyegzés meghosszabbításáról. BML. A szerb impérium főispáni iratok 48/1919.



7. ábra



8. ábra

5. és 6. Bizottság. A pécsi járás lakóinak birtokában lévő bankjegyek lebélyegzésére

Ez a két bizottság a pécsi Vármegyházán a főszolgabírói hivatalban egyidőben végezte feladatát.

A sajtó ennek a két bizottságnak a működésével kapcsolatban, a lakosság körjegyzőségek szerinti beosztását közölte rendszeresen.⁴⁶ A hírekből megtudjuk, hogy január 22-én már mintegy 12 millió koronát bélyegeztek le. Naponta átlagosan 500 személy pénzét tudták számba venni. A sajtó eligazítása közel sem volt elégséges, mert a Pécsi Napló panaszkodik, hogy állandóan kérdésekkel ostromolják őket, hogy hova kell menni a pénzeket bélyegeztetni. Egy érdekes kérdés is volt, hogy le kell-e bélyegeztetni a demarkációs vonalon túli, tehát a meg nem szállt Baranyához tartozó lakosok pénzeit.⁴⁷

A két bizottság közül az egyik jegyzőkönyve hiánytalanul meg van. Ebben 2314 személy a pécsi járás falvaiból 10 517 564 koronát bélyegeztetett le.⁴⁸

⁴⁶ Dunántúl 1919.01.10. Pécsi Napló, 919.01.14.
01.12. 01.22.
01.14. 01.26.

⁴⁷ Tájékoztatlanság a papírpénzek fölülbélyegzése tekintetében. Pécsi Napló, 1919.01.16.

⁴⁸ I-XII-ig számozott összehajtott iratesomó, a jegyzőkönyvi lapokból. Sem füzve, sem kötve nincsen. Minden lapon felírva, hogy I. bizottság. Pécsi Járás. BML. A szerb impérium alispáni iratok 1919. számozatlan.

Adatainak összesítése:

Korona címlet	db	összes korona érték
1	25 310	25 310
2	55 562	111 124
10	38 115	381 150
20	58 979	1 179 580
50	9 754	487 700
100	26 937	2 693 700
1000	5 639	5 639 000
	Összesen:	10 517 564

A járás bankjegyeit bélyegző másik bizottság tevékenységéről sajnos nincsen közvetlen adat. De az általuk lebélyegzett bankjegyek értéke kiszámítható, mivel a két bizottság összesített korona értékét több forrás is megőrizte.

Az újsághírek pontosságára utal az alábbi három számérték, amely három korabeli pécsi lapból idézi a pécsi járás egészére vonatkozó, tehát mindkét bizottságnál együttesen lebélyegzett korona bankjegyek összes értékét:

– 20 254 016⁴⁹

– 20 554 016⁵⁰

– 20 754 016⁵¹

A három szám közül az utolsó a helyes, mert a szerb bizottsági vezető jelentése szerencsére megmaradt és abban feltehetően a helyes, vagy legalábbis a hivatalos adat került be, ez pedig; 20 754 016 korona, az egész pécsi járásban.⁵²

Ha ebből levonjuk az első bizottság összesítő adatát, 10 236 452 koronát kapunk a második bizottság eredményeként.

Tehát a járás mindkét bizottságánál közelítően 10-10 millió koronát bélyegeztek le.

Mohácsi járás

Mohács járási székhely és a mohácsi járáshoz tartozó községek bankjegyeit 1919.január 13-án kezdték meg összeírni és lebélyegezni Mohácson.⁵³

A szerb parancsnokság a Selyemgyárban székelt. A pénzek összeszámlálására és lebélyegzésére is oda kellett a lakosságnak a koronáit vinni.

Január 13-án Mohács, Kölked, Lánycsók

14-én Bár, Hercegszabar, Izsép

15-én Darázs, Kisfalud, Ráctöttös

16-án Pócs, Borjád, Németbóly

17-én Versend, Liptód, Szajk

18-án Babarc, Kisnyárad, Dunaszekcső

19-én Somberek, Rácgöröcsöny, Cseledoboka

20-án Püspökpuszt, Doboka, Hímesháza

Ez az újságíró sem hitte, hogy tíz nap alatt az összeszámlálás elvégezhető: „...*Véleményünk szerint ugyan Moháccsal végezhetni az összes tíz napi terminuson is munkát adna, de azért a kitűzött napon s a megjelölt helyen összes papírpénzével megjelenni saját érdekében kötelességének tartsa mindenki...*”⁵⁴

⁴⁹ A pécsi járás pénze. Pécsi Napló, 1919.02.11.

⁵⁰ A pénz lebélyegzés eredménye. Dunántúl, 1919.02.18.

⁵¹ Mennyi pénzt bélyegeztek le. Pécsi Napló, 1919.02.18.

⁵² Kézzel írott szerb nyelvű levél. Kelt: Pécs, 1919. február 13. Aláírta Alek. Raducsovity a bizottság elnöke. BML. A szerb impérium alispáni iratok 1919. számozatlan.

⁵³ Dunántúl, 1919.01.10.

⁵⁴ Lebélyegzik a pénzt. Mohácsi Hírlap, 1919.01.14.

Mohácsról van az a híradás, hogy a szerbek által el nem ismert bankjegyek késve érkezett letiltása miatt Mohácson eleinte lebélyegezték a 200 koronát is.⁵⁵

Több eredeti adatot nem ismerünk a mohácsi járásból a bélyegzés eredményéről és lefolyásáról.

Viszont ismerünk egy bélyegző lenyomatot, amely Mohácson került bankjegyre.

Két soros lila bélyegző, 45×18 mm. Szövege: КОМАНДА МЕСТА / У МОХАЧУ.

Ezt a bélyegzőt megtaláltuk egy 2 koronásan és egy II. kiadású 20 koronásan is. Úgy látszik nemcsak a 200 koronást, hanem az ugyancsak tiltott II. kiadású 20 koronást is bélyegezték. Az ellenőrző sorszám bélyegzővel van rányomva: 4621. Ez viszont azt jelenti, hogy a bélyegzésre már legalább tíz nap után kellett, hogy sor kerüljön, tehát ez esetben nem a késői utasítás az okozója a szabálytalan lebélyegzésnek. (9. ábra)



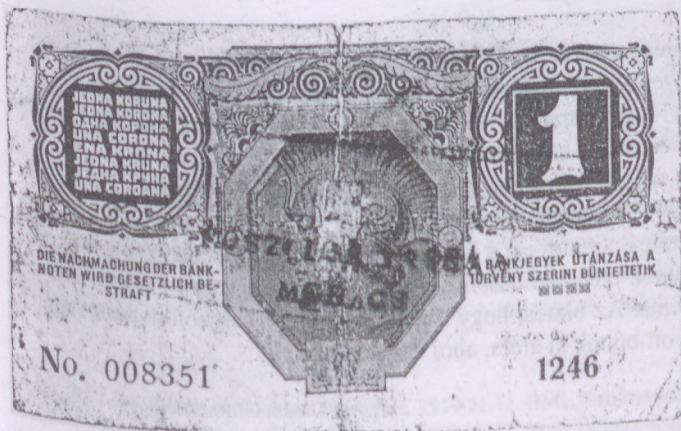
9. ábra

Van még egy mohácsi bélyegzés. Ez magyar nyelvű, kétsoros, 50×11 mm. Felirata: FŐSZOLGA BÍRÓSÁG / MOHÁCS

A járások pénzeit számos helyen a főszolgabírák, főszolgabíróságok bélyegzőivel látták el. De a mohácsi szerb parancsnokságon ez aligha következett be. Hamisítványnak tartjuk. (10. ábra.) A feltételezést csak alá támasztja a bélyegző lenyomat egy részének kettőzése és a bélyegző szövegtől függetlennek látszó, bélyegző keretet imitáló szaggatott vonal.

Bemutatunk még egy bélyegző lenyomatot, amely a mohácsi járáshoz kapcsolódik. A járás egyik községének, Dunaszekcsőnek szerb nyelvű lila körbélyegzőjét nyomták egy 2 koronásra. Mérete Ø 36 mm.

Szövege: Барањска жупањја / општина / ДунасечУј (11. ábra)



10. ábra



11. ábra

⁵⁵ Pécsi Napló, 1919.01.14.

A bélyegző több ok miatt is hamisnak tekinthető. Először, mint bemutattuk, a körjegyzőségek lakóinak, ugyanúgy mint a pécsi járásból Pécsre, itt is a járási székhelyre, Mohácsra kellett menni, hogy pénzeiket lebélyegezzék. Ezt a rendelkezést a bélyegzés idejének meghosszabbítása nem befolyásolta, tehát aligha küldtek ki szerb katonákat Dunaszekcsőre, hogy az elmaradt bélyegzéseket a helyszínen pótolják. Másodszor, a bélyegző ugyan valódi, de valamivel később keletkezett, a felülbélyegzések idején még nem létezett. A levéltári akták közt először csak 1920-ból lehetett találkozni vele. A megszállt területen a szerb nyelvű körjegyzőségi és községi pecsétek használata 1919 második felében kezdett elterjedni. Előbb a Drávaszögben, (Baranyavári járás) majd innen fokozatosan terjedt északabbra a Vajszló–Szava–Vókány–Németbóly–Dunaszekcső határig.⁵⁶ Tehát a bélyegzés idején semmiképpen nem kerülhetett a pénzjegyre.

Siklósi járás

Levéltári adatot, sajtó hírt nem találni a Siklóson lefolytatott bélyegzésről, csupán annyit, hogy amint Mohácson, itt is lebélyegezték a 200 koronást.⁵⁷

Egy siklósi szerb nyelvű bélyegzőt viszont ismerünk, amelyet 1 koronásra nyomtak. A lila bélyegző mérete Ø 35 mm. Körirata: ФИНАНСИЈСКИ УПРАВА У ШИКЛОШУ, azaz pénzügyigazgatóság Siklós. (12. ábra.) Ezt a bélyegzőt aligha használták a bankjegy megjelölésre. Ennél a civil hivatalnál is korainak látszik a szerb nyelvű bélyegző megjelenése. Valami katonai bélyegző inkább illene a képbe.



12. ábra

Szentlőrinci járás

Sem a bélyegzőjét, sem a bélyegzés körülményeit nem ismerjük. Az újságok 1919 február 18-án még semmit nem tudtak a Szentlőrincen lefolytatott bélyegzés eredményéről.

Itt kell megjegyezni, hogy a szentlőrinci helyi szerb parancsnokság, még 1920-ban is olyan primitív hivatali bélyegzőt használt, hogy azt bárki, szemrebbenés nélkül hamisnak minősítené.

A februárban Baranyában hivatalhoz jutott új szerb alispán táviratot adott fel 1919 március 27-én a szentlőrinci főszolgabírónak, amelyben kéri a felülbélyegzés eredményét sürgősen táviratilag megküldeni.⁵⁸ A Szentlőrincen szolgálatot teljesítő szerb katonák szolgálati úton ezt a jelentést bizonyára időben továbbították a szerb parancsnokságra. Ezért a távirat az új hivatalnok buzgólkodásának látszik. Hogy megkapta-e a kért adatot, azt nem tudjuk. A levéltárban nem maradt nyoma. Az biztos, hogy a még magyar főszolgabírák nem kapkodták el a jelentéseket a szerb előjáróságok felé, ott bújtak ki alóla, ahol csak tudtak.

⁵⁶ TEGZES Ferenc: A közigazgatási pecsét használata a megszállt Baranyában 1918–1921 között. Honismeret, 20. 1992. 3. sz. 71.

⁵⁷ Pécsi Napló, 1919.01.14.

⁵⁸ Magyar állami távirat. 1675. sz. Rajits Baranya vármegye alispánja a szentlőrinci főszolgabírónak. BML. Szerb hatóságok táviratai. 1919.

Pécsváradi járás

Pécsvárad és a pécsváradi járás lakóinak bankjegyeit Pécsváradon bélyegezték le. Az eseményről Lieber főszolgabíró telefonon tett jelentést a Baranya megyei alispánnak, 1919 január 11-én. A jelentés szerint a helyi szerb parancsnok szóbeli értesítése értelmében „...a pécsváradi járás megszállott közösségei lakosságának pénze mind Pécsváradon lesz lebélyegezve, egy a szerbekkel közösen megállapított terv szerint. A lebélyegzés egy hétig fog tartani. Közbiztonsági intézkedéseket a szerbekkel közösen megtették. Azon az úton, amelyen a pénzt szállítják, szerb katonaság fog rendet tartani...”⁵⁹

A bélyegzésről számszerű adatot nem ismerünk, de bélyegző lenyomat sem került eddig elő, amely Pécsváradal összefüggésbe hozható.

Dárda, baranyavári járás

A baranyavári járásból dr Szíver főszolgabíró adott telefonjelentést, még 1919 január 7-én az alispánnak: „a megszállt szerb csapat parancsnoksága elrendelte annak közhírré tételét, hogy az összes papírpénzek f. évi január 20-tól kezdve csak úgy bírnak értékkel, ha a parancsnokság által felülbélyegzetnek. A felülbélyegzést a mai napon kívánják megkezdeni. A felülbélyegzést a parancsnokság eszközli a főszolgabíró, vagy helyettese jelenlétében. Kérek utasítást, hogy hivatalos készpénz készletemet lebélyegeztessem-e? Amennyiben alispán úrnak aggálya van e tekintetben, úgy kérem utasítását...”

A jelentésből nyilvánvaló, hogy a bélyegzést Dárdán végezték, ahol a főszolgabíró is tartózkodott. Az alispán a dárdai telefonjelentésre úgy intézkedett, hogy a járások magyar hatóságai „...hassanak oda, hogy a lakosság a saját jólfelfogott érdekében ne tartózkodjék a papírpénz készletének elrendelt felülbélyegzésétől...” és felhívja a figyelmet, hogy a főszolgabírók a határidő rövid voltát „...igyekezzenek az illetékes parancsnoksággal megértetni...” és ésszerű megoldást keresni. Végül a felülbélyegzés lefolytatásáról jelentést kér.⁶⁰

A Munkás című lap is úgy tudta, hogy a baranyavári járás lakóinak pénzeit Dárdán bélyegzik le.⁶¹ Ezzel szemben a bélyegzések befejezése után készített összefoglaló sajtójelentésben azt írták, hogy a bélyegzést Pélmónostoron végezték.⁶² A Dunántúl még azt is tudta, hogy a járások közül a baranyavári járásban bélyegzték felül a legtöbb pénzt.⁶³

A két napilap még címletenként is közreadta a bélyegzés eredményét:

Korona címlet	db	összes érték koronában
1	172 534	172 534
2	288 332	576 664
10	153 058	1 530 580
20	246 095	4 921 900
50	41 885	2 094 250
100	91 357	9 135 700
1000	20 072	20 072 000
	Összesen:	38 503 628

A darabszámokat mind a Pécsi Napló, mind a Dunántúl így adta meg, azzal a szembetűnő hibával, hogy a Dunántúlnál az 50 koronás darabszáma 418 885, ahol egy felesleges 8-as került a számsorba.

Viszont furcsa, hogy egyik lap sem végezte el a tényleges értékek összeadását. Jól-rosszul értve az adatok közlő adatait, csak kritika nélkül leírták a számokat. Ezért fordult elő, hogy a Pécsi Naplóban 38 431 850

⁵⁹ Telefonjelentésről készült feljegyzés. 1919.01.11. BML. Baranya vármegye alispánja, elnöki iratok 58/1919.

⁶⁰ Szíver főszolgabíró telefonjelentése, 1919.01.07. Vette Boldog aljegyző. A feljegyzés hátuljára írva az alispán intézkedése. BML.

Baranya vármegye alispánja, elnöki iratok 36/1919.

⁶¹ Munkás, 1919.01.11.

⁶² Pécsi Napló, 1919.02.18.

⁶³ Dunántúl, 1919.02.18.

rona került összes értéként, míg ugyanez az érték a Dunántúlnál már 39 745 649 korona lett. Pedig az általuk is közölt darabszámokból még egy újságíró is ki tudja számítani az összes értéket.⁶⁴

A közreadott táblázat adataiból az is következik, hogy ezt a nagymennyiségű pénzt sem lehettek képesek rövid határidőre lebélyegezni, ez is áthúzódott februárra.

Mindezek ismeretében igazán érdekes a frissen hivatalhoz jutott szerb alispán sürgető távirata 1919. április 16-án! Amelyben a dárdai járás felülbélyegzésének eredményét kéri sürgősen megadni.⁶⁵

Keller leírt egy szerb nyelvű bélyegzőt Baranja címszó alatt. A bélyegző szövege így hangzik: OKRUZ-NO BELEZNISTVO / BARANJA. Ez baranyai körjegyzőséget jelent, de így nyilván értelmetlen. A bélyegzőn még kellett valaminek lennie, hiszen több helység is kezdődik Baranyával. (B.bán, B.kisfalud, B.szentistván, B.vár) A korabeli sajtó hol Dárdát, hol pedig Pélmónostort írta, ahol a járás bankjegyeit bélyegezték. Az idézett bélyegzőt csak a járás nevének hasonlósága miatt mutattuk be, valódiságát is megkérdőjelezzük.

A Keller katalógus egyébként az alábbi baranyai falvakat sorolta fel, ahol magyar adatközlő szerint bélyegeztek:

438 Baranyabán	562 Hercegszőlős
439 Baranyakisfalud	575 Izsák
440 Baranyavár	576 Izsép
449 Bellye	588 Karancs
461 Bolmány	596 Keskend
495 Dályok	665 Mohács
496 Darázs	743 Pélmónostor
497 Dárda	748 Petárda
536 Főherceglak	879 Vörösmart

Erre a szép községnevsorra véleményünk szerint ugyanaz vonatkozik, amit Dunaszekcső bélyegzőnél már elmondtunk. Szinte kizárt, hogy ennyi helyen bélyegeztek volna. Mohácson kétségtelenül bélyegeztek, hiszen járási székhely volt. Dárdán is bélyegeztek ugyan ez okból. Pélmónostor valószínű hibásan került a sajtóba is. A többi helynévvel ellátott bélyegző pedig nagy valószínűséggel hamisítvány.⁶⁶

Szigetvári járás

Szigetvár és a járás nagyrésze osztozott a megszállt Baranya sorsában. Közigazgatásilag Somogy vármegyéhez tartozott, de 1919 február 21-én kelt határozatával Pandurovits szerb főispán rendeletileg Baranyához csatolta, a Barcsi járással együtt.⁶⁷

Mivel ma is Baranyához tartozik ezért a baranyai térség lebélyegzései közt indokoltnak tartjuk szerepeltetni.

A szigetvári lebélyegzést is katonás egyszerűséggel három nap alatt szeretnék volna a szerbek lebonyolítani. 1919. január 12-én megjelent helyi lapban ez áll: „A papírpénz forgalom korlátozása érdekében (?) a szigetvári megszálló szerb parancsnokság a következő rendeletet bocsátotta ki: Mindazok, akiknek birtokában 1000, 100, 50, 25, 20, 10, 2, 1 koronás bankjegyek vannak, tartoznak Szigetváron január 13, 14 és 15-én a városháza nagytermében lebélyegzés céljából bemutatni, mert akik ezt elmulasztják, azok pénzét lebélyegezni nem fogják és így értéktelenné válik.

A járás körjegyzőségeinek székhelyein (?) a lebélyegzést később meghatározott napokon fogják eszközölni.

A bélyegzés a közönség érdeke, mert a szerb parancsnokság rendelete értelmében a le nem bélyegzett bankjegyeknek nem lesz értékük a forgalomban.

A lebélyegzett bankjegyek teljes értékben megmaradnak...⁶⁸

⁶⁴ Pécsi Napló és Dunántúl, 1919.02.18.

⁶⁵ Magyar állami távirat. 2067. sz. horvát nyelven, Rajits alispán Dárda járási előljárójának, 1919.04.16. BML. Szerb hatósági táviratok 1919.

⁶⁶ KELLER, Arnold dr: Die Abstemplungen... id. mű 1541. b. A felsorolásban a katalógus eredeti sorszámai szerepelnek.

⁶⁷ Baranya vármegye főispánjának 3883. sz. rendelete. Baranya Vármegye Hivatalos Lapja, 1919.03.01. 22. évf. 6-9. sz.

⁶⁸ A papírpénzek lebélyegzése. A le nem bélyegzett pénzek értéktelenek. Szigetvár és Dél-somogy. 1919.01.12.

A bélyegzést itt is meghosszabbították, mint másutt tapasztaltuk. 1919. január 24-én fejezték be és összesen 10 millió koronát vettek számba.⁶⁹

Lehet, hogy az összeg csak Szigetvárra vonatkozik és így a járás községeinek pénzmennyisége ismeretlen, de a számadat mindkettőt is tartalmazhatja.

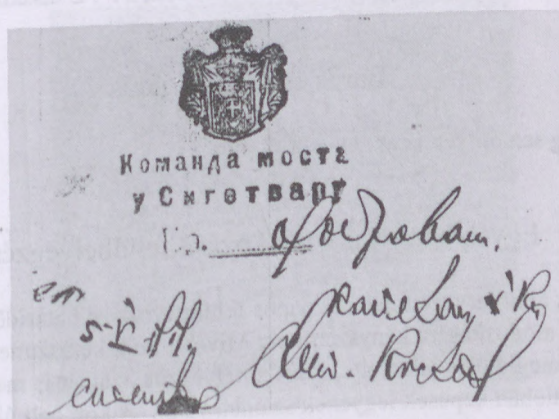
Szigetvárról is ismerünk felülbélyegzéseket.

Az első egy szerb nyelvű bélyegző lenyomata, amelyen felül elmosódva a szerb királyi címer helyezkedik el. Alatta három sorban: Команда Места / у Сигетвару / Бр.



13. ábra

A szigetvári szerb városparancsnokság bélyegzőjét egy 20 koronásról ismerjük. Mérete címer nélkül 38×17 mm. A jegyzőkönyv sorszámát nem lehet biztonsággal megállapítani. Talán 16, vagy 18 is lehet, a lila bélyegzővel nyomott szám. (13. ábra) Ugyanez a bélyegző számos hivatalos iraton is megtalálható, amelyekből egyet a 14. ábrán bemutatunk.⁷⁰



14. ábra

A másik szigetvári bélyegző kétsoros és magyar nyelvű. Szövege: SZIGETVÁRI JÁRÁS FŐSZOLGABÍRÁJA / 1919. JAN 9 (15. ábra)

⁶⁹ Befejeződött a pénz lebélyegzés. Pécsi Napló, 1919.01.24.

⁷⁰ BML. A szerb impérium alispáni iratok. 1919. számozatlan.



15. ábra

A bélyegző lenyomat színe lilás piszkos fekete. Mérete 88×15 mm. Érdekessége, hogy tulajdonképpen minden egyes címletből, még a szerbek által el nem fogadottakból is van lebélyegzett példány. 1, 2, 10 (1904 és 1915), 20 (I. és II. kiadás), 25, 50, 100 és 1000 koronás.⁷¹ Ezért ennek a sorozatnak a létrejöttét nagy valószínűséggel gyűjtői közreműködéssel magyarázhatjuk.

A bélyegzésről még annyit, hogy véleményünk szerint utólagosan létrehozott manipuláció. Mert:

– A dátum január 9. a bélyegzésen. A térségben január 12-én kezdték a bélyegzést. Szigetváron pedig 13-án. Miért kellett volna korábbi dátumozású bélyegzőt használni?

– A magyar nyelvű bélyegző eleve nem illik bele a katonailag megszállt térségben használatos szerb nyelvű katonai bélyegzők közé. Még akkor sem, ha más területen erre számos példa van.

– Több száz bélyegzett papírpénz tárolására használatos gyengén lágyított PVC irattartó tasaknál egyedül ezzel a szigetvári bélyegzéssel fordult elő, hogy a felirat, azaz a bélyegző festéke felragadt a tasakra. Pontosan úgy, ahogy a hasonló módon tárolt régebben készült fénymásolatok festékanyaga tette. A többi 75 éves bélyegző lenyomat, bármilyen színű volt is, úgy látszik már konszolidálódott, a PVC tasakban sem bomlott meg.

Barcs és a barcsi járás

Bélyegzéseiről eddig semmilyen adat nem került elő.

Egyéb baranyai vonatkozású felülbélyegzések

A katonai hatóságok által tervezett néhány napos felülbélyegzési határidő szinte sehol nem volt tartható. Ezért a határidő többszöri módosítására kényszerültek. Mivel a szűk keresztmetszetet úgy tűnik a bélyegzés és a pénzjegy alkalmazott megjelölés jelentette, ezért a bélyegzők számát is meg kellett növelni ahhoz, hogy a bemutatott pénztömeget valóban képesek legyenek számba venni. A korabeli újságok a bélyegzés időtartamára 5-6 hetet jósoltak. Valójában egy hónapig tartott a pénzszámlálás. Bár, mint láttuk maradt megszámlált, de le nem bélyegzett pénz, még a hivatalos befejezéskor is.

A vasúti bizottságok önálló részjegyzőkönyvei is azt sugallják, hogy ezen a területen több bélyegzőt is használtak.

Úgy véljük ezek az indokok vezettek a nagyszámú katonai bélyegző megjelenéséhez a bankjegyeken.

⁷¹ RÁYMAN János: A korona bankjegyek szigetvári felülbélyegzése. Éremcsere-közvetítés, 1986/4. MEE. Baranya Megyei Szervezete kiadása 25–26.

Baranyában és a Baranyával azonosan kezelt somogyi járásokban a szerb Drina hadosztályhoz tartozó 6. gyalogezred állomásozott. Az ezred parancsnoksága is Pécsett volt. A gyalogezred alegységei rendszeresen leveleztek a helyi és a megyei hatóságokkal. A szerb megszállás iratanyagának nagymérvű pusztulása ellenére is megtalálható ennek a nyoma. Az egyes alegységek pontos állomáshelyét nem ismerjük, az idők folyamán átcsoportosítások is voltak, sőt a 2. lovasezred egységei is ebbe a térségbe kerültek.

Az elmondottak azért fontosak témánk szempontjából, mert a 6. szerb gyalogezred különböző alakulataitól származó bélyegzővel sok korona bankjegyet találunk lebélyegezve.

A katonai bélyegzők rendszertelen használatáról Németh Dénes vármegyei aljegyző leveléből idézünk: „...a szerb megszálló katonaság a lebélyegzésnél egyöntetű bélyegzőt nem használt, hanem a kéznél lévő nedves bélyegzőkkel, századbélyegző, főbírói hivatali bélyegző stb. bélyegzett felül...”⁷²

A 6. gyalogezred bélyegzéséről egy érdekes hirdetésből is értesülhetünk: „Közhírré tétetik, hogy a VI. gyalogezred 3. zászlóaljának Barcsan állomásozó gépfegyves osztag irodájából ismeretlen személy kilopta az osztag hivatalos bélyegzőjét, nyilván abból a célból, hogy a nem bélyegzett pénzt azzal felülbélyegezhessen. Miután az osztag a maga bélyegzőjével abban az időben nem vett részt a felülbélyegzésben, a közönség ezen a figyelmezteték, hogy a pénzfelvételnél óvatosan járjon el, mert esetleg ezzel a lopott bélyegzővel ellátott bankjegyek nem érvényesek...”⁷³

Rajts szerb alispán a megye hivatalos lapjában is közzétette ezt a híradást, igaz egy hónappal az újsághír után.⁷⁴

A lehetséges hamis bélyegzésnek ez a pongyola ismertetése a szerbül nem tudó lakosságot aligha érintette, nyilván nem is törődtek vele. Hiszen ma, amikor a ciril írás ismerete sokkal általánosabb, a gyűjtők körében nem ritka, hogy „valami szerb felirat” egy-egy bélyegző szövegének értelmezése.

Mindkét híradás a 6. gyalogezred katonai bélyegzőinek használatáról árulkodik. A hirdetés is csupán a 3. zászlóaljhoz tartozó géppuskásokról írta, hogy nem bélyegeztek saját bélyegzőjükkel. Az ezred más egységei viszont nyilván megtették, ha az eltulajdonítás indokát azonnal ebben találták meg.

A szerb 6. gyalogezred bélyegzései

1. VI. ПЕШАДИЈСКИ ПУК / Бр. Azaz 6. gyalogezred. A bélyegző lila, kétsoros, mérete: 52×20 mm. Ismerjük 2 koronás német oldalán, 2 koronás (1914-es) előoldalán és 100 koronás magyar oldalán. A 100 koronán az ellenőrző szám 2581 bélyegzővel nyomva. (16. ábra)

Keller méret nélkül ismerteti.⁷⁵



16. ábra

⁷² Németh János vármegyei aljegyző levele a polgármesterhez, 1921.08.07. BML. SHS megszállás, polgármesteri iratok 137/1921.

⁷³ Hirdetés. A Hét, 1919.08.06.

⁷⁴ Baranya vármegye alispánjának 5675/1919. sz. Pécs, 1919.09.11. Baranya Vármegye Hivatalos Lapja, 1919.09.11.

⁷⁵ KELLER, Arnold dr.: Die Abstemplungen... id. mű No. 1719.

2. VI. ПЕШАДИЈСКИ ПУК. Lila, egy soros bélyegző. Mérete: 54×4 mm. 10 korona magyar oldalán. Ellenőrző szám 872 (?) tintaceruzával. A második bélyegzéskor Mohácson bélyegezték le.

3. САНИТЕТСКО ОДЕЛЕЊЕ / VI. ПЕШАД. ПУКА / Бр. Azaz 6. gyalogezred egészségügyi szakasz.

Háromsoros lila bélyegzés, felül a szerb királyi címer. Mérete 52×20 mm, a címer nélkül. 2 koronás magyar oldalán. (17. ábra.)

Keller is leírta 2 és 20 koronáson⁷⁶



17. ábra

4. ПУКОВСКО МИТРАЉЕСКО /címer/ ОДЕЛЕЊЕ / VI. ПШАД. ПУКА / No. Azaz 6. gyalogezred géppuskás szakasz.

Négy soros lila bélyegzés, 43×37 mm. 20 koronás magyar oldalán, ellenőrző szám 26, tintával ráírva. (18. ábra)

Keller is megad egy hasonlót, de méret nélkül.⁷⁷



18. ábra

⁷⁶ KELLER, Arnold dr.: Die Abstemplungen... id. mű No. 1722.

⁷⁷ KELLER, Arnold dr.: Die Abstemplungen... id. mű No. 1792.

5. 1. БАТАЉОН VI. ПЕШ. ПУКА / Бр. Kétsoros fekete bélyegzés. Felül címer. Mérete 50×30 mm. A betűk magassága 4 mm. 1 koronás hátoldalán. (19. ábra)



19. ábra

6. 1. БАТАЉОН VI. ПЕШ. ПУКА / Бр. Címer nélküli, kétsoros lila bélyegzés. 53×10 mm. A betűk magassága 3 mm. 2 koronás magyar oldalán.

7. 1. БАТАЉОН VI. ПЕШ. ПУКА / Бр. Kétsoros lila bélyegzés, felül a szerb királyi címer. 53×28 mm. A betűk magassága 3 mm 20 koronás magyar oldalán. Ellenőrző szám 1-es lila bélyegzővel nyomva. (20. ábra) Keller méret nélkül mutat hasonlót.⁷⁸



20. ábra

8. 1. ЧЖТА 1. БАТАЉОН / VI. ПЕШ. ПУК / Бр. Háromsoros kékes-lila bélyegzés. Címer nélkül. 45×17 mm. 100 koronás magyar oldalán. Ellenőrző szám nem található rajta.

9. ЧЕТА. БАТАЉ. VI. П. ПУКА / Бр. Két soros lila bélyegzés, felette a szerb királyi címer. 54×24 mm. 20 koronás magyar oldalán Ellenőrző szám fekete tintafirású 402, ugyanitt fekete tintával egy szignó is látszik a bélyegző mellett. (21. ábra)

⁷⁸ KELLER, Arnold dr.: Die Abstemplungen... id. mű No. 1717.



21. ábra

10. 1. ЧЕТА БАТАЉ. VI. ПЕШ. ПУКА / Бр.

Kétsoros lila bélyegzés, felül szerb királyi címerrel. Mérete: 64×29 mm. 20 koronás magyar oldalán. Ellenőrző szám tintairással 76, Egy másik példányon 86 és egy harmadikon tintaceruzával 75. (22. ábra)



22. ábra

11. ЧЕТА I. БАТАЉОН VI. ПЕШАД. ПУКА/ No

Kétsoros lila bélyegzés, felül szerb királyi címerrel. Mérete: 63×25 mm. Egy korona előoldalán. Keller-nél 65×24 mm.⁷⁹

12. ЧЕТА БАТ. VI. ПЕШАД. ПУКА / ПРЕСТОПОНАШЛЕДЊИКА / „КРАЉЕВИЦА АЛЕКСАНДРА” / Бр. Azaz 6. gyalogezred, zászlóalj és század szám nélkül. Sándor királyfi, trónörökös. Négy-soros piros bélyegzés, felül a szerb királyi címerrel. Mérete: 65×40 mm.

100 korona német oldalán. Ellenőrző szám 1276 tintával, alatta N J monogram ugyancsak tintával.

1000 korona magyar oldalán. Ellenőrző szám nem található rajta.

Keller egy 1902-es 50 koronáson találta meg, de méretet nem ad.⁸⁰

13. МИТРАЉЕСКО ОДЕЛЕЊЕ / II. БАТАЉОНА / VI. ПЕШАД. РУКА / Бр.

Azaz 2. zászlóalj géppuskás szakasz. Lila, négy-soros bélyegző, 48×23 mm.

20 koronás magyar oldalán, ellenőrző szám 995 tintairással. (23. ábra.)

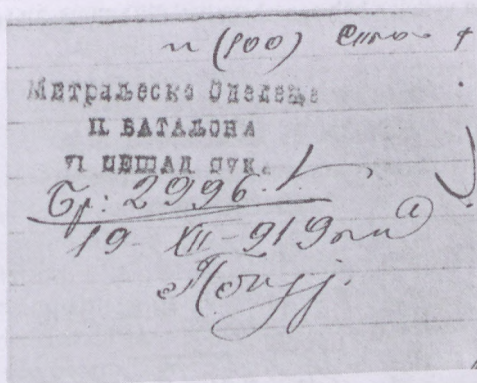
Keller is leírja de méret nélkül.⁸¹ A bélyegző iratról is előkerült. (24. ábra.) Ilyesmi lehetett az ellopotott barcsi 3. zászlóalj bélyegzője is!

⁷⁹ KELLER, Arnold dr.: Die Abstemplungen ...id. mű No. 1718.

⁸⁰ KELLER, Arnold dr.: Die Abstemplungen... id. mű No. 1720.



23. ábra



24. ábra

14. БАТ. VI. ПЕШАД. ПУКА / Бр

Piros kétsoros bélyegzés, 46×14 mm.

Bolgár 100 levás előoldalán, ellenőrző szám 450 fekete számbélyegzővel. (25. ábra)

A bélyegzésre felszólító rendelkezés a levákra is vonatkozott. A Pécselt nyomtatott felülbélyegzési jegyzőkönyvek megjegyzési rovatában többször előfordul, hogy bolgár levák bemutatására hivatkoznak. Ezért valószínű, hogy a bemutatott levát is Baranyában bélyegezték, a 6. gyalogezred katonái. A zászlóalj számát a bankjegyre nem vezették rá.

15. Találni még irodalmi adatot, ESKADRON VI. PES. PUKA szöveggel. (Az eredeti szerb betűket átírták latin betűkre)⁸²

16. Az alábbi hibásan olvasott szövegű bélyegző is nagyon valószínű, hogy a VI. gyalogezredtől származik: KITRAL.ODELENJE I. KATJ / NI PESAD PUKA / Br.–

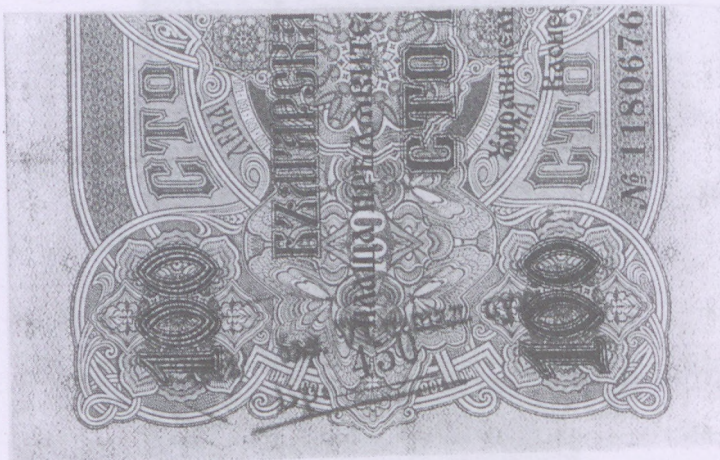
Három sorban 61×21 mm.⁸³ A valószínűbb olvasata: MITRALJ. ODELENJE I. BATJ / VI. PESAD PUKA azaz 6. gyalogezred 1. zászlóalj, géppuskás szakasz!

A bemutatott bélyegzések csak azt a változatosságot illusztrálják, amely Baranyában a szerbek által végrehajtott korona bankjegyek első, statisztikai felülbélyegzésekor kialakult. Az anyag hiányos, még bizonyára lappang jó néhány olyan bélyegzés, amellyel a paletta kiegészíthető.

⁸¹ KELLER, Arnold dr.: Die Abstemplungen... id. mű No. 1727.

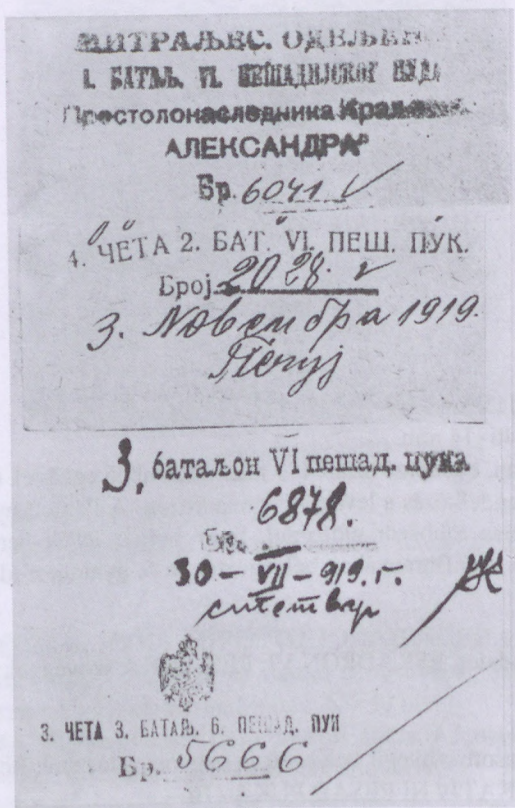
⁸² KELLER, Arnold dr.: Die Abstemplungen... id. mű No. 1723.

⁸³ KELLER, Arnold dr.: Die Abstemplungen... id. mű No. 1726.



25. ábra

Végezetül a Baranyában állomásozó VI. gyalogezred levelezéséből bemutatunk három bélyegzőt. Az 1. 2. és 3. zászlóaljtól, amelyek részt vettek a bélyegzésben, katonai bélyegzőikkel. (26. ábra.)



26. ábra

A 3. zászlóalj egyik bélyegzőjén az is felismerhető, hogy az eredeti bélyegzőnél a zászlóalj számát kihagyták. A katonai írások tintával töltötte ki a hiányzó számot. Ezért a pénzekon hiányzó számok sem mindenestre festékhianyú jelentenek, csak egyszerűen „biankó” bélyegzőtől származnak.

A Baranyában lebonyolított pénz összeszámlálás összesítő adatai nem állnak rendelkezésre. Ami hiteles forrásból ismerhető, az Pécs város és a pécsi járás összesítése.

Pécs város 4 bizottságában összesen: 68 775 162 korona értékű bankjegyet bélyegeztek le.

A pécsi járás két bizottsága :	20 754 016 koronát
A baranyavári járás (Dárda) :	38 503 628 koronát
Szigetváron:	10 000 000 koronát ⁸⁴
Mohácson	32 000 000 koronát ⁸⁵

Az utóbbi két adat eredeti forrása ismeretlen, lehet hogy csak becslés, mindenesetre kerekített értékek.

Az ismert adatok összesen: 170 032 806 koronát tesznek ki. A hiányzó négy járás pénzeit még további 80–100 millióra becsülhetjük. Így Baranyában, a két somogyi járással együtt összesen 250–270 millió koronát lehet becsülni, amelyet bélyegzésre benyújtottak és összeszámláltak.

A korabeli sajtó 200–260 millióra becsülte ezt az értéket.

Az új jugoszláv állam területén végzett pénzszámlálás összesítő adatai, eredeti forrás megjelölés nélkül kerültek néhány szakmunkába. Sajnos ezekről az mondható el, hogy ahány szerző annyi adat.

Ezekből bemutatunk néhányat:

Régi Szerbiában	600 millió korona
Boszniában	540 millió korona
Horvátország és Szlavónia	1 500 millió korona
Dalmácia	240 millió korona
Montenegró	15 millió korona
Magyarország	2 500 millió korona
Szlovénia	605 millió korona
Összesen:	6 000 millió korona ⁸⁶

A Dunántúl című pécsi napilap is 6 milliárdot írt.⁸⁷

Egy horvát feldolgozásban azt olvashatjuk, hogy 1919. január 31-ig lebélyegeztek 5 323 millió koronát és ebből Horvátországban és Szlavóniában 1 949 milliót.⁸⁸ Mivel még ekkor a bélyegzés, főleg a megszállt területeken nem fejeződött be, ezért a lebélyegzett koronák összes értéke még emelkedhetett. Bár valószínűbb, hogy az adat az ortodox időszámítás szerint értendő és ez esetben valójában 1919. február 13-a értendő rajta, ez esetben ennyi volt a ténylegesen lebélyegzett pénzmennyiség. Sajnos másutt is zavart okoz a kétféle időszámítás, a megszóló szerbek még az ortodox időszámítást használták, amely 13 nappal késett a Gergely naptárhoz képest.

Ambrus 5 milliárd koronáról tudott.⁸⁹

De van adatunk 4,8 milliárdról is⁹⁰

A Kellernél olvasható 2 500 millió korona Magyarország részesedéseként, Baranya, Bácska és Bánát területét érinthette, legfeljebb még a Muraközt, ha azt nem csapták eleve Szlavóniához. Az általunk Baranya térségére becsült 270 millióhoz képest ez az összeg kissé nagyknak tűnik. Annyi mindenesetre megállapítható, hogy az egész délszláv államban összeirt pénzeknek körülbelül az 5 %-a Baranya térségében került lebélyegzésre.

A MÁSODIK BÉLYEGZÉS

A belgrádi pénzügyi kormányzat az 1919 január-februárban végrehajtott felülbélyegzés után 1919 november 5-én egy újabb lebélyegzést határozott el. Ekkor prágai mintára bélyeg felragasztással kívánták a 10, 20, 50, 100 és 1000 koronás, általuk már elismert (tehát egyszer bélyegzett) bankjegyeket megjelölni. Az akció az 1 és 2 koronásokat nem érintette.

⁸⁴ Pécsi Napló, 1919.01.24.

⁸⁵ AMBRUS Béla: Bankjegyeink bélyegzései 1918–1920. Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, 22. 1977. 250.

⁸⁶ KELLER, Arnold dr.: Die Abstemplungen... id. mű 29.

⁸⁷ Dunántúl, 1919.04.05.

⁸⁸ GEIGER, Vladimir: Žigosanje Austrougarskih Novčanica nakon prvog svjetskog rata s posebnim osvrtom na neke tipove Osiječkih žigova. 18–19. Osiječkog Zbornik 1987. 116.

⁸⁹ AMBRUS Béla: Bankjegyeink... id. mű 251.

⁹⁰ KERSCHAGL, Richard: Die Währungssysteme in dem Nachfolgestaaten der Österreich-Ungarischen Monarchie. Zeitschrift für die Gesamte Staatwissenschaft, 78. 1924. 3–4. Heft. 764–765.

Az újabb pénzmegjelöléssel egyrészt a mérhetetlen sokaságú hamis, vagy legalábbis szabálytalan bélyegzésű bankjegyekről szerettek volna megszabadulni, másrészt a bemutatott bankjegyek 20 %-át visszatartva, pénzhez jutni.

A belgrádi elképzelést már 1919. november 5-én közzétették a pécsi lapok.⁹¹

November 11-én zágrábi hírekre hivatkozva a rendelkezés fontosabb részleteit is ismertették.

„... A rendelet értelmében azokat az 1000, 100, 50, 20 és 10 koronás bankjegyeket, amelyeket egyszer már lebélyegeztek, különleges bélyeggel fogják ellátni. A 2 és 1 koronás bankjegyek nem lesznek lebélyegezve... A lebélyegzés akcióját a pénzügyminisztérium öt tagú bizottsága fogja intézni... A bankjegyek lebélyegzését az osztrák-magyar bank zágrábi, eszéki, varasdi, laibachi, marburgi, pécsi, szarajevói, banja-lukai, mostári, spaletói, újvidéki, nagybecskereki, pancsovai és verseci fiókjai végzik. Az osztrák-magyar bank minden fiókjának székhelyén egy háromtagú bizottságot állítanak fel, amelynek elnöke a város polgármestere, egy tagját a pénzügyminiszter nevezi ki, egy tagot pedig a bankfiók delegál. Ez az albizottság a szükséges instrukciókat a belgrádi főbizottságtól kapja. A lebélyegzésre benyújtott bankjegyek 20%-át visszatartják és a tulajdonosoknak állami bont adnak helyette, amelyet a papírkoronák papírdinárokkal való kicserélése alkalmával, teljes értékben be fognak váltani.

A bankjegyek lebélyegzésére 14 napos terminust fognak kitűzni, ...megkezdését a közigazgatási hatóságok 10 nappal előbb kötelesek publikálni... A bélyegző bizottságok azt az utasítást kapták, hogy az 1000 és 100 koronásoknál különös gonddal ügyeljenek arra, hogy a bankjegyek valóban jugoszláv politikai, vagy katonai hatóságok bélyegzőjével vannak-e ellátva...⁹²

Ezzel az a feltételezés, amelyet többen is hangoztattak, hogy az első, statisztikai bélyegzést nem tekintették a jugoszláv szervek nosztrifikációnak, aligha tartható. Még akkor sem, ha a kisebb címletű bankjegyeknél nem alkalmazták ezt a szigorot.

ДЕЛЕГАЦИЈА МИНИСТАРСТВА ФИНАНСИЈА, НОВИ САД.
A PÉNZÜGYMINISZTER DELEGÁCIÓJA, NOVI SAD.

UTASÍTÁS

a koronabankjegyek bélyegjegyekkel való ellátásáról.

I. (§ 1.) A Szerb, Horvát és Szlovén királyság valutakérdésének végleges megoldása előtt és azon célból, hogy a területünkön forgalomban levő bankjegyek világosan felismerhetővé tétessenek, ezen bankjegyek külön e célú szolgáló bélyegjegyekkel lesznek ellátva.

Ily módon azon 1000, 100, 50, 20 és 10 koronás bankjegyek jutnak bélyegzés alá, amelyek a pénzügyminiszter 1918. dec. 12-iki A 1263. sz. rendelete alapján, a Szerb, Horvát és Szlovén királyság illetékes hatóságai által előírás szerint már felülbélyegeztettek. A 2 és 1 koronás bankjegyek nem lesznek bélyegjegyekkel ellátva, és a jövőben csak olyanok bírnak forgalomképességgel, amelyek a korábbi előírással bélyegzést magukon hordják.

II. (§ 2.) A koronabankjegyek bélyegzését foganatosítják:

a) az Osztrák-magyar bank következő fiókjai: Zemun, Zagreb, Osijek, Varaždin, Ljubljana, Maribor, Pečuj, Sarajevo, Banjaluka, Mostar, Spljít, Novi Sad, Subotica, Veliki Bečkerek, Pančevo és Vršac;

b) mindazon pénzintézetek s azok fiókjai, amelyek előzetes megegyezés folytán ezen munka keresztülvitelével megbíznak;

c) az összes járási és kerületi pénzügyigazgatóságok Szerbiában és Crna Gorában;

d) mindazon állami intézmények, melyek erre kijelöltenek.

III. (§ 3.) Ugy az Osztrák-magyar bank fiókjainál, valamint az összes járási pénzügyigazgatóságoknál, mint bélyegzési központoknál, saját kerületükben egy háromtagú albizottság állítatik fel, melynek elnöke ezen helység járási vagy kerületi főnöke, tagjaiul pedig a pénzügyminisztérium egy hivatalnok s a bankok vagy a kereskedelmi világ egy képviselője küldetnek ki.

IV. (§ 9.) A koronajegyek felülbélyegzésével megbízott minden bankhoz és állami intézményhez kijelöltenek: a) egy felszámoló; b) legalább egy pénztárnok; c) megfelelő számú pénzolvásó és egyéb személyzet, a kik a bélyegjegyek felragasztását hajtják végre.

Elsősorban a felszámoló veszi át az ügyfeleket, a kik a következő adatokat kell, hogy szolgáltatassák:

1. a) a benyújtó vezetéki és keresztnéve; b) foglalkozása és c) lakhelye.

2. A bélyegzésre benyújtott koronabankjegyek összege.

Ez alkalommal a bélyegzésre benyújtott koronajegyek összegének 20%-a visszatartatik s a benyújtónak a megfelelő összegről egy elismervény adatik át, mely elismervény a bélyegzést végrehajtó bank vagy hivatal czéjegyzését viseli magán.

A koronáknak dinárookra való átcserelése alkalmával ezen elismervények összege mint tényleges koronák fizetettnek majd ki.

27. ábra

⁹¹ A bankjegyek újabb lebélyegzése. Pécsi Est, 1919.11.05. Pécsi Napló, 1919.11.05. Újabb pénzlebélyegzés Jugoszláviában. Dunántúl, 1919.11.05.

⁹² A kék pénz lebélyegzése. Munkás, 1919.11.11.

A sajtó erről így számolt be: „... A bélyegző bizottságok kötelessége az 1000 és 100 koronásoknál arra vigyázni, hogy az első bélyegzés hivatalos-e. Ha a 100 koronán aluli bankjegyeknél az első lebélyegzés eredetiségéhez kétség is fér, akkor is le lesznek bélyegezve.”⁹³

De 1919 november 15-én már megjelent a hivatalos utasítás is. A szerb nyelvű rendeletet a pénzügyminisztérium nevében dr. V. Velkovity írta alá. Ezzel lényegében azonos szövegű magyar nyelvű falragasz is jelent meg 1919. november 15-iki keltezéssel. (27. ábra)

Mindkettőt a pécsi polgármesternek is megküldte 1919. november 17-én, az Újvidékre kirendelt belgrádi pénzügyminiszteri delegáció vezetője, azzal a megjegyzéssel: „hogy a bélyegzés terminusát majd annak idején szintén megtudják tőlük. Az osztrák-magyar bank fiókja Pécsen ugyancsak megkapta ezt az utasítást”⁹⁴

Az eddig megismerteken kívül, még néhány fontosabb részlet kiemelhető az utasításból. Így, az újabb lebélyegzés fő oka az, hogy a végleges valutarendezés előtt, a forgalomban lévő korona bankjegyek világosan felismerhetők legyenek.

Az osztrák-magyar bank fiókjai között még Zimony és Szabadka is szerepel a fenti felsoroláson túl. De bélyegezhet mindazon pénztintézet, amelyet ezzel megbíznak. Szerbiában és Montenegróban a járási és kerületi pénzügyigazgatóságok, valamint azok az állami intézmények fognak bélyegezni, amelyeket erre megbíznak.

Érdekes részletek derülnek még ki a lebélyegzés lefolytatásáról: „... A korona bankjegyek felülbélyegzésével megbízott minden bankhoz és állami intézményhez kijelöltetnek: a./ egy felszámoló; b./ legalább egy pénztárnok; c./ megfelelő számú pénzolvasó és egyéb személyzet, akik a bélyegek felragasztását hajtják végre. Elsősorban a felszámoló veszi át az ügyfeleket, akik a következő adatokat kell, hogy szolgáltatassák: 1.a./ a benyújtó vezető és keresztnéve; b./ foglalkozása és c./ lakhelye. 2./ A bélyegzésre benyújtott összeg...”

A Pécsi Napló még annyival toldja meg, hogy „... a hamis bélyegzővel ellátott pénzeket elkobozzák... a kereskedelmi körök élénken tiltakoznak... a belgrádi kormánynál a kereskedelmi életet megbénító terv ellen, amelynek végrehajtását november végéig elődázdták, de azért Eszékre már megérkeztek hatalmas ládákban a bélyegek, amelyeket a bankjegyekre fognak ragasztani és azokat egyenlőre az osztrák-magyar bank ottani fiókjának trezorjában őrzik.”⁹⁵

Ambrus azt állította, hogy a rendelkezés szerint az első három nap bélyegzésre elfogadták az addig felül nem bélyegzett bankjegyeket is, de a negyedik naptól már csak a statisztikai bélyegzésűeket.⁹⁶ Nos, a rendelkezésben erről nincs szó. Annyi valóban szerepelt benne, hogy a közönség három napig köteles az egyszer bélyegzett bankjegyeket is fizetesként elfogadni és csak a negyedik naptól lehet követelni a második bélyegzésű bankjegyeket kifizetés teljesítésekor. Azért ez egészen más!

A rendelkezések és az ezekből nyilvánosságra hozott tájékoztatók egyértelműen leszögezik, hogy csak az első bélyegzésű bankjegyek újbóli megjelölését fogják végrehajtani. Tehát sem a bélyegzettlen, sem az egyértelműen nem a délszláv térségben keletkezett bélyegzésű bankjegyeket nem fogadják el a bélyeg felragasztáshoz. Csak a kisebb címleteknél, (50, 20 és 10 korona) tettek olyan könnyítést, hogy a vitathatóan eredetieket is elfogadják. (A sokféle bélyegzésből eleve lehetetlen volt kiszűrni a jogtalanul rányomott bélyegzéseket, különösen akkor, ha azok egyébként az SHS katonai, vagy politikai hatóságaitól származtak)

1919. november 27-én közzétették Pandurovits szerb főispán rendelkezését a baranyai térséget érintő végrehajtásra vonatkozóan.

Ebben is több részlet szerepelt az általános rendelkezésből, amelynek ismétlése szükségtelen. Csak a helyi részleteket emeljük ki: „... A pécsi albizottság tagjai: Dr Pandurovits László Baranya vármegye kormánybiztos főispánja, mint elnök. Rajics Szvetiszláv alispán, Ptacek Viktor az osztrák-magyar bank pécsi fióktintézetének vezetője, Visnya Ernő a pécsi takarékpénztár igazgatója, Dobrovics Milán megyei tisztviselő.

Magát a lebélyegzést a következő intézetek végzik:

1. Az Osztrák-Magyar Bank pécsi fióktintézet, csak a pénztintézetek részére, míg a magánfelek részére:
2. Magyar Általános Hitelbank pécsi fiókja, Pécsen
3. Pécsi Takarékpénztár, Pécsen

⁹³ Pécsi Est, 1919.11.12.

⁹⁴ Írógéppel sokszorosított körlevél, csak a címzett és a helységnevét valamint az aláírás kézírású. Hátoldalán kézírású magyar fordítás. A mellékelt szerb nyelvű füzetek Újvidéken nyomtatták, a címlapjára tintával ráírva a magyar nyelvű fordítás: „Utasítás a korona bankjegyek bélyegzésekkel való ellátásáról” és alatta „a magyar plakáttal teljesen megegyező” szöveg olvasható. A magyar nyelvű plakátot szintén Újvidéken nyomtatták, azonos címmel. (25×40 cm) BML. A szerb impérium alispáni iratok. Számozatlan.

⁹⁵ Bélyegek papírpénzekre. Pécsi Napló, 1919.11.18.

⁹⁶ AMBRUS Béla: Bankjegyeink bélyegzései ... id. mű 251.

4. Pécs-baranyai Központi Takarékpénztár, Pécssett
5. Pécsi Kereskedelmi és Iparbank, Pécssett
6. A Pécssegyházmegyei Takarékpénztár, Pécssett
7. Bátaszék-Sárköz Takaréék és Hitelbank, Bátaszék
8. Bátaszéki Kerületi Takarékpénztár, Bátaszék
9. Dárdai Takarékpénztár, Dárda
10. Mohácsi Általános Takarékpénztár, Mohács
11. Mohácsi Takarékpénztár, Mohács
12. Mohács Közgazdasági Bank, Mohács
13. Mohácsi Mezőgazdasági Bank, Mohács
14. Pécsváradi Takarékpénztár, Pécsvárad
15. Siklósi Kölcsönös Segélyező Egylet, Siklós
16. Siklósi Takaréék és Hitelegylet, Siklós
17. Siklósi Takarékpénztár, Siklós
18. Szentlőrinci Takarékpénztár, Szentlőrinc
19. Mohácsi Takarékpénztár villányi fiókja, Villány
20. Villány Központi Takarékpénztár, Villány
21. Barcs-Drávavidéki Takarékpénztár, Barcs
22. Szigetvári Takarékpénztár, Szigetvár
23. Baranya-Sellyei Takarékpénztár, Sellye
24. Barcsi Bank és Takarékpénztár, Barcs

Az egyes korona bankjegyek részére külön színű és nagyságú bélyegjegyek a német feliratú oldalon jobbra felül lesznek ragasztva... „⁹⁷

De még mindig nincs kitűzve időpont a bélyegzés megkezdésére. Viszont Eszéken már 26-án megkezdtek a bélyegzést.⁹⁸ Baranyában még mindig nem történt semmi, pedig tíz nappal előbb kellene értesíteni az időpontról a közönséget. Így rendelte el a pénzügyminiszter.

November 30-án furcsa hírt közölt a Munkás: „A pénzjegyek felülbélyegzése f. év nov. 26-án, mint ez az SHS területen megtörtént, nem volt megkezdhető, mert, hogy a rossz közlekedés miatt a szükséges anyag nem volt szétküldhető. A beográdi Felügyelő Bizottság elrendeli, hogy a lakosságnak tudtul adassék, miszerint mindenki pénzkészletét a felülbélyegzésre kirendelt pénzügyintézetnek mutassa be, mely azt jegyzékbe veszi és a pénzt az illetőnek visszaszármaztatja. A pécsi felülbélyegző albizottság ennek határidejéül f. év december 4-ikét tűzte ki. A fenti intézkedés 14 napig tart, azaz f. év december 4-én kezdődik és 17-én végződik.”⁹⁹

Ugyanezt a hírt közölte a Pécsi Est is.¹⁰⁰ Tehát nyilván a helyi szerb felülbélyegző bizottság buzgólkodott, hogy az elmaradt felülbélyegzések helyett valamivel elterelje a figyelmet. Az újságok pedig ezt a kiadott szöveget adták közre. Hogy a beharangozott pénzbemutatóból lett-e valami azt nem tudjuk. A pécsiek ilyen felszólításra aligha rohantak pénzkészleteiket bemutatni és nyilvántartásba vetetni. Egyébként az akciónak semmi ésszerű indoka, vagy célja nem fedezhető fel. A sajtó sem tesz róla többé említést, tehát valószínű, hogy nem is történt az ügyben több.

Az Újvidéken székelő pénzügyi kirendeltség november 23-án kelt átirata a pécsi főispánhoz még mindig nem tűzött ki időpontot. Csak általánosságokat írt a beáramló hamis bélyegzésű bankjegyekről, amelyek miatt a megjelölés késik.¹⁰¹

Közben szinte egész Jugoszláviában befejezték e felülbélyegzést. A megszállt Bácskában is, ahol a Magyarországhoz később visszacsatolt bajai járásban is végrehajtották.

Végre 1919 december 20-án jelent meg a sajtóban újabb híradás a Baranyában várható bélyegzés megkezdéséről: „...Hétfőn, folyó hó 22-én megkezdődik Baranyában a pénz lebélyegzése. A lebélyegzés egyenlőre a baranyavári, mohácsi és siklósi járásokban lesz keresztülvéve. A pénz lebélyegzést a dárdai, pélmonostori, villányi, siklósi és mohácsi takarékpénztárak eszközlik...”¹⁰²

⁹⁷ A korona bankjegyeknek bélyegekké való ellátása. A szerb sajtóiroda közlése. Dunántúl, 1919.11.27.

⁹⁸ A pénzlebélyegzés. Munkás, 1919.11.25.

⁹⁹ Pénzjegyek felülbélyegzés elhalasztása. Munkás, 1919.11.30.

¹⁰⁰ A pénzjegyek felülbélyegzésének elhalasztása. Pécsi Est, 1919.11.30.

¹⁰¹ Az SHS pénzügyminisztérium delegációjának szerb nyelvű 1919. nov. 23-án kelt 10.357 számú levele, amely a minisztérium 1919/3382. számú 1919. nov. 13-án kelt rendelkezését továbbítja Pécsre. BML. Szerb impérium alispáni iratok, 12994/1919.

¹⁰² A pénzek lebélyegzése Baranyában. Pécsi Napló, 1919.12.20. Munkás, 1919.12.20.

A megadott három járásban a bélyegzést le is folytatták, de a pécsi, pécsváradi, szentlőrinci, szigetvári és barcsi járásban továbbra sem történt semmi. Ezekben a járásokban a lebélyegzések végleg elmaradtak.

Így a megszállt megye területén két különböző törvényes fizetőeszköz vált érvényessé, az északi járásokban az egyszer bélyegzett, a déli három járásban pedig az egész jugoszláv államban érvényes kétszer bélyegzett korona.

Tovább bonyolította a dolgot, hogy 1920 február 3-án megjelent az SHS pénzügyminisztérium 1696 számú és február 7-én a 2460 számú újabb rendelete, amely a márkázott, tehát bélyeg felragasztással megjelölt korona bankjegyeknek, korona-dinároknak való kicseréléséről intézkedik. A beváltás 1920. február 23-án kezdődik és március 15-én ér véget. Március 16 után már az Osztrák–Magyar Bank 20, 50, 100 és 1000 koronás bankjegyei érvényüket veszítik.¹⁰³

A korona bankjegyeket ki is cserélték, bár több lépésben. Először az 1000 koronákat március 15-ig, majd a 100 koronákat április 15-ig és május 15-ig az 50 és 20 koronákat. Végül a megmaradt 10, 2 és 1 koronák is beváltásra kerültek.¹⁰⁴

De a megszállt Baranya pécsi, pécsváradi, szentlőrinci, szigetvári és barcsi járásában semmi sem változott. Mivel a második bélyegzést nem hajtották végre, így a dinárra való kicserélést sem.

A területet pénzügyileg elszigetelő és gazdaságilag súlyosan érintő megkülönböztetésnek okáról mind a levéltári adatok, mind a korabeli sajtó mélyen hallgatnak. Persze nem nehéz kitalálni, hogy az előrehaladott béketárgyalásokon az új határok kialakultak. A megszálló SHS kormányzat pedig a Magyarországnak visszadandó területek pénzkészleteinek további gondját nem vállalta, meghagyta a majdan visszatérő magyar adaminisztrációnak. Ezért a bélyegzés elmaradása miatt ezekben a járásokban továbbra is az első bélyegzésű korona bankjegyek maradtak forgalomban. Ez a tény viszont az egész délszláv térség mindenféle osztrák–magyar bankjegyét Baranyába vonzotta. Az értéküket veszített, be nem cserélt bankjegyek, bármily okból is nem váltották be őket ide áramlottak, hogy árút vásároljanak rajta, amit viszont elvittek Jugoszláviába. Ez az állapot, bár tákos tárgyalás és ígéret hangzott el a megváltóztatására, 1921 augusztus 23-ig, a felszabadulásig tartott. Amikor a szerbek kiürítették a Trianon által visszaadott területet, bár Baranya elvesztette a baranyavári járást, valamint a siklósi és mohácsi járások egy ötödét. Összesen 236 775 katasztrális holdnyi területet.

A második bélyegzés végrehajtása

A végrehajtásban ténylegesen résztvevő három baranyai járásból túl sok adat nem maradt. A területeken lévő és erre már korábban kijelölt pénzintézetek végezték el a feladatot.

Baranyavári járás

A baranyavári járásban a Dárdai Takarékpénztár és a később megbízott Pélmonostori Takarékpénztár végezte a pénzsek bélyeggel való megjelölését. Részleteket nem ismerünk.

Szerencsére maradt néhány korona, amelyet ezekben a pénzintézetekben bélyegeztek le.

Ismerünk egy 1904-es kiadású 10 koronást, amelyet a Dárdai Takarékpénztár bélyegzett felül. A bankjegyre ragasztott bélyegre nyomott bélyegző lenyomata lila, ovális, mérete: 27×31 mm. Körirata: DÁRDAI TAKARÉKPÉNZTÁR RÉSZVÉNY TÁRSASÁG. A bélyegző közepén méhkas látható rajzó méhekkal. A méhkas alatt 1872 évszám, a takarékpénztár alapításának éve. (28. ábra) Erre a bankjegyre az első bélyegzés Palánkán került.

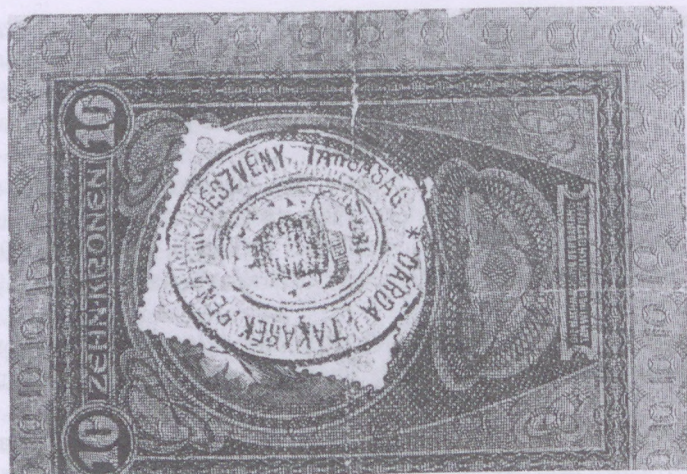
A Dárdai Takarékpénztárnak egy másik bélyegző lenyomatát találjuk egy 20 koronáson. A lila bélyegző két soros. Mérete: 65×9 mm. A felirat szövege: DÁRDAI TAKARÉKPÉNZTÁR / RÉSZVÉNYTÁRSASÁG (29. ábra)

Keller már többször idézett katalógusában is sikerült azonosítani egy baranyavári bélyegzést. Ezt is egy 1904-es 10 koronásra nyomták. A magyarul nem tudó szerző hibásan betűzte ki a bélyegzés szövegét, mert ezt írta: ...pelmahartani Takarékpénztár / ...monostar „Baranya”. A valószínűleg kétnyelvű bélyegzés nyilván a Pélmonostori Takarékpénztártól származik. Méretet nem közölt a szerző, csak annyit, hogy ovális.¹⁰⁵

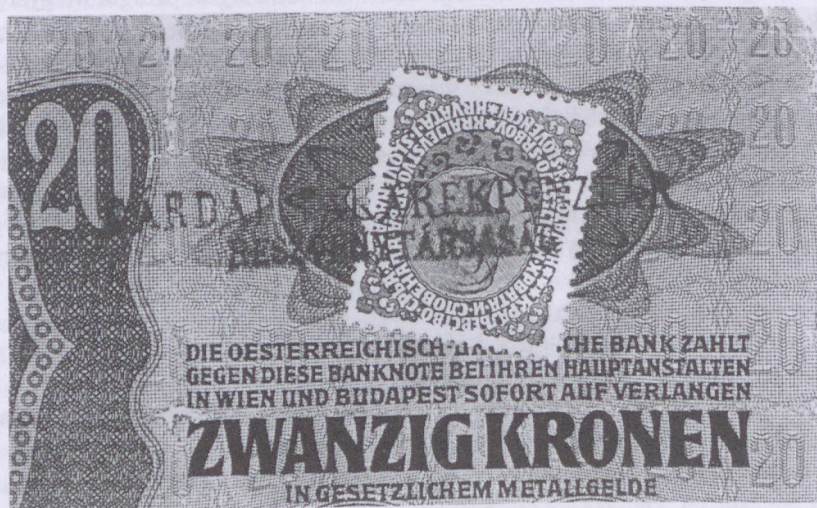
¹⁰³ A márkázott pénz bevonásáról. Mohácsi Hírlap, 1920.02.09. Valutno pitanje. Baranjski Glasnik 1920. január 23.

¹⁰⁴ 134 millió koronát cseréltek be dinárra. 3 nap múlva lejár az 50 és 20 koronások beváltási határideje. Bácskai Hírlap, 1920.05.12.

¹⁰⁵ KELLER, Arnold: Die abstemplungen... id. mű No. 1814.



28. ábra



29. ábra

Ez a pénzintézet ugyan nem szerepelt a Pandurovits-féle felsorolásban, de a rendelet lehetővé tette egyéb pénzintézetek megbízását is és a későbbi sajtóhíradásban már szerepel a neve, ezért aligha kell gondolnunk tévedésre, vagy manipulációra.

Mohácsi járás

A mohácsi járás bankjegyeinek felülbélyegzését a Mohácsi Általános Takarékpénztár, a Mohácsi Takarékpénztár, a Mohácsi Közgazdasági Bank és a Mohácsi Mezőgazdasági Bank munkatársai végezték.

Ebből a járásból is ismerünk néhány bélyegzést.

Az egyik a Mohácsi Közgazdasági Bank bélyegzése, amely 10 és 20 koronás bankjegyen is megmaradt. A bélyegzés lila, egy soros. Mérete: 72×6 mm. A bélyegző szövege: MOHÁCSI KÖZGAZDASÁGI BANK. Mindkét bankjegyen ugyanaz. (30. ábra)

A 10 koronán lévő első bélyegzés VI. ПЕШАДИЈСКИ ПУКА. Tehát ez is Baranyában keletkezett. A 20 koronáson lévő első bélyegzés nem azonosítható.

Ismerünk még egy mohácsi bélyegzést, amelyet 100 koronásra nyomtak. Két soros, mérete: 75×15 mm. Felirata: Közgazdasági Bank RT. / Mohács

Mivel ezt a bélyegzést csak egy fényképről ismerjük, az első bélyegzés nem állapítható meg.

lyek ugyan hivatalosan idegen valutának számítottak, de a változó politikai kurzusnak megfelelő változó árszóval, párhuzamosan forgalomba voltak. Ezekhez járultak még hozzá előbb a korona-dinárok, majd a Magyarországhoz visszacsatolt területeken a megjelenő magyar kiadású korona államjegyek. A sokféle pénz nem volt könnyen áttekinthető és követhető, gyakran csak a fekete pénzpiac hiénáinak kedvezett. A magyar államjegyre való áttérés hozott végleges megoldást a visszakerült területek lakóinak és a jugoszláv dinárra való teljes áttérés az elszakadt délbaranyai terület lakói részére.

Rayman János

Ábrák jegyzéke

1. A megszállt baranyai térség határai
2. Pécs város kiáltványa 1918. december 3-án
3. A pénzlebélyegzéshez készítendő jegyzőkönyv tervezete
4. A baranyai szénbányák parancsnokságának bélyegzése 50 koronán
5. A baranyai szénbányák parancsnokságának bélyegzése hivatalos iraton
6. Pécsi vasúti (?)rendőrség bélyegzése
7. Pécsi állomásparancsnokság bélyegzése 2 és 20 koronán
8. Pécsi állomásparancsnokság bélyegzése iraton
9. Mohácsi állomásparancsnokság bélyegzése 2 és 20 koronán
10. Magyar nyelvű mohácsi bélyegzés
11. Dunaszekcsői bélyegzés 2 koronán
12. Siklói bélyegzés 1 koronán
13. A szigetvári parancsnokság bélyegzése 20 koronán
14. A szigetvári parancsnokság bélyegzése iraton
15. Szigetvár járás főszolgabírája felülbélyegzés 1 és 2 koronán
16. 6. gyalogezred bélyegzése 2 koronán
17. 6. gyalogezred egészségügyi szakasz bélyegzése 2 koronán
18. 6. gyalogezred géppuskás osztag bélyegzése 20 koronán
19. 6. gyalogezred 1. zászlóalj bélyegzése 1 koronán
20. 6. gyalogezred 2. zászlóalj bélyegzése 20 koronán
21. 6. gyalogezred, zászlóalj és század jelzés nélküli bélyegzése 20 koronán
22. 6. gyalogezred 1. század bélyegzése századszám nélkül 20 koronán
23. 6. gyalogezred 2. zászlóalj géppuskás osztag bélyegzése 20 koronán
24. 6. gyalogezred 2. zászlóalj géppuskás osztag bélyegzése iraton
25. 6. gyalogezred bélyegzése bolgár 100 leváson
26. 6. gyalogezred 1., 2. és 3. zászlóalj bélyegző lenyomata iraton
27. Utasítás a korona bankjegyek bélyegjegyekkel való ellátásáról, magyar nyelvű falragasz
28. Dárdai Takarékpénztár ovális bélyegzése 10 koronán
29. A Dárdai Takarékpénztár kétsoros bélyegzése 20 koronáson
30. Mohácsi Közgazdasági Bank bélyegzése 10 és 20 koronán

SERBISCHE ÜBERSTEMPELUNG DER KRONEN-BANKNOTEN IM BESETZTEN BARANYA

Resümee

Nach dem Waffenstillstandsabkommen von Belgrad besetzte das serbische königliche Militär am 14. November 1918 die Region Bácska, Bánát und Baranya bis zur Demarkationslinie. Wie im gesamten neuen südslawischen Staat, so wurden die Kronen-Noten der Österreichisch-Ungarischen Bank auch in den Gebieten unter serbischer militärischer Besetzung gezählt und abgestempelt. Die 20-Kronen-Note der zweiten Emission, die 25- und 200-Kronen-Note sowie die 10 000-Kronen-Note wurden von den Serben nicht anerkannt und nicht abgestempelt.

Die Abwicklung der Geldzusammenschreibung und Abstempelung im Baranya wird unter Einbeziehung von Angaben aus dem Staatsarchiv und eines reichen Pressematerials vom Verfasser erörtert.

Die Überstempelung erfolgte auch im Baranya zwischen dem 8. Januar und dem 12. Februar 1918. Wegen der größeren Geldmenge in Pécs wurden weitere zwei Kommissionen für die Stadtbevölkerung, und nochmals zwei für die Bestandaufnahme in Banken und Finanzinstituten sowie Unternehmen, die über größere Geldmengen verfügten, eingesetzt. Die Geldzählung und – stempelung wurde im Komitat überall von den hinkommandierten Soldaten durchgeführt. Die ungarischen Behörden stellten nur einen Protokollführer zur Verfügung, organisierten die Einreihung der Bevölkerung vor den Kommissionen nach Straßen und Stadtbezirken in den Städten, nach Kreisnotariaten in den Bezirken.

Den verfügbaren Angaben zufolge wurden rund 270 Millionen Kronen im Komitat abgestempelt.

Zur Abstempelung der großen Mengen von Banknoten wurden zahlreiche Gummistempel von den verschiedenen Militärkommissionen benutzt. Ein Teil davon läßt sich mit irgendeiner Ortschaft oder Bezirk verbinden, denn zumeist wurden die offiziellen serbischen Stempel der örtlichen serbischen Kommandanturen den Banknoten aufgedruckt. Es sind aber auch viele Stempelabdrücke bekannt, die von den Dienststempeln der Untereinheiten des 6. serbischen Infanterieregiments stammen, das in der Region stationiert war. Diese lassen sich an keinen Ort binden. Es kann nur soviel festgestellt werden, daß die überwiegende Mehrheit der Stempelungen des 6. Infanterieregiments in der Region Baranya auf die Kronen-Noten kam.

Die bislang bekannten Stempelungen können auch auf originalen Banknoten eingesehen, und die entzifferten, manchmal ergänzten Texte kennengelernt werden. Unter den Überstempelungen der Kronen-Noten gibt es auch in dieser Region zahlreiche gefälschte. In der Arbeit werden die Überstempelungen bestreitbaren Ursprungs gesondert erörtert, sei es Originalabdruck oder die Verwendung einer literarischen Angabe. Die serbische Finanzregierung beschloß am 5. November 1919 eine neue Abstempelung. Auf die früher bereits abgestempelten Banknoten wurden je nach Notenwert verschiedene Marken geklebt, die Marken wurden mit dem Abdruck des Authorisierungsstempels des Finanzinstitutes versehen, das das Aufkleben durchführte. Von der Summe der vorgelegten Banknoten wurden 20 Prozent zurückbehalten. Über die zurückbehaltene Summe erhielt man einen Bon, der bei dem Umtausch in Dinar eingetauscht werden konnte.

Diese Abstempelung wurde im ganzen südslawischen Staat durchgeführt (November–Dezember 1919), nicht aber im besetzten Baranya. Erst nach dem 22. Dezember wurden in den Bezirken Baranyavár, Mohács und Siklós die Kronen-Noten überstempelt, die bis zum Mai 1920 stufenweise eingezogen und gegen sog. Kronen-Dinare eingetauscht wurden.

In den anderen Bezirken des besetzten Baranya (Pécs, Pécsvárad, Szentlőrinc, Szigetvár, Barcs) blieb die zweite Überstempelung und der Umtausch in Dinar aus. In dieser Region blieben auch weiterhin die Kronen-Noten, die bei der ersten, sog. statistischen Abstempelung von der serbischen Zivil- und Militärbehörden registriert wurden, als gesetzliches Zahlungsmittel bis zum Wiederanschluß des Gebietes an Ungarn im Verkehr.

Über die zweite Überstempelung (Markierung) sind viel weniger gegenständliche Zeugnisse erhalten geblieben. Ein paar aus den Bezirken Baranyavár und Mohács werden vorgestellt.

(Fordította: Blashtik Éva)

Az 1883-as szegedi királylátogatás emlékérméi

Medaillen zum königlichen Besuch in Szeged 1883

Szeged életének korszakos jelentőségű eseménye zajlott le 1879. március 12-én, amikor a Tisza áradása, a „nagy víz” szinte teljesen eltörölte a föld felszínéről a várost. A katasztrófa Európa szerte nagy részvételt keltett és az árvízkárosult város megsegítésére gyűjtéseket is szerveztek. A romba dőlt városba I. Ferenc József már március 17-én személyesen ellátogatott.

Az uralkodó minden tekintélyét latba vetve azonnal intézkedett az újjáépítés megkezdéséről, amiben bizonyára szerepe volt a helyszínen tapasztalt óriási pusztulás megrendítő látványának. Az országos középítészeti tanács elnökét, gróf Tisza Lajost a munkálatok királyi biztosává nevezte ki, aki június 15-én meg is érkezett Szegedre s rögtön hozzáfogott a nagy munkához. A kormány, az országgyűlés számos törvényt hozott az újjáépítésről, kötvényt bocsátott ki stb. Nem csoda tehát, hogy a komoly erővel megkezdett újjáépítés első, valóban korszakos jelentőségű szakaszának befejezésekor nagy lelkesedéssel várták a király újbóli látogatását Szegeden, aki legutóbb a romokat láthatta.

A nevezetes esztendő 1883 volt, amikor már negyedik éve zajlott az újjáépítés igazi teremtő munkája. Egyre jobban kibontakozott az új, a modern Város képe. Az újságok, a Szegedi Napló és a Szegedi Híradó, néha ugyan különböző megvilágításban, de rendszeresen tájékoztatták Szeged népét a tervekről, azok alakulásáról s a megvalósult részletekről. 1883 július közepétől már mindenestre szárnyra kaptak a bizonytalan hírek, „egyelőre merőben kombinációknak” tartva azokat, Öfelsége látogatásáról. Az első információk ráadásul közvetve, a temesvári „Délmagyarországi Lapok”-ból származtak.¹

Valószínűleg azonban kiszivároghatott, hogy Tisza Lajos, az építkezés királyi biztosa még július elején levelet írt az uralkodónak s kifejezetten meghívta Szegedre. Azután Bécsben is járt és augusztus elején érkezett ismét vissza a városba. Ő hozta nyilvánosságra végül a hírt, hogy I. Ferenc József, ő császári és királyi felsége elfogadta a meghívást, talán szeptember végére. Ettől kezdve az újságok a legapróbb részletekről is minden nap rendszeresen tudósítottak.

A városi tanács elé augusztus 23-án terjesztette elő Tisza Lajos a király látogatását. Levelében mintegy megindokolta, hogy miért is fordult kérésével a királyhoz:

„....Nem mintha Szeged újjáalkotása már be volna fejezve, hanem mivel a mű, külsőleg legalább már annyira előre haladt, hogy méltó a megtekintésre.” Ezért úgy gondolta, hogy ez Szeged ünnepe, a hála ünnepe, a föltámadás ünnepe lehet.²

A tanács először augusztus 19-én ülésezett a királylátogatás előkészítése ügyében. A következő napok a készülődés lázában teltek. Egymás után vetődtek föl jó és kevésbé jó ötletek, tervek a ritka esemény emlékeztetésének fokozására.³ Erre példa, hogy az újságok augusztus 31-én elsőként említették meg, hogy „egy éllel messze budapesti fémáru kereskedő” emlékérem verésére tett ajánlatot a tanácsnak. De arról is tudtak, hogy egy helyi iparos már tett hasonló ajánlatot.⁴ Az érem volt az első tervezett emléktárgy, bizonyára azért, mert előállítását nem lehetett gyorsan, csak helyi erőből megoldani.

¹ Szegedi Napló (SZN) 1883. júl. 28. 2. p.

² SZN. 1883. szept. 29. 1. p.

³ Az eseménnyel kapcsolatosan keletkezett tárgyi emlékek összességét Az 1883-as királylátogatás tárgyi emlékei c. cikkünkben ismertettük. In: Múzeumi kutatások Csongrád megyében 1995/96. Szeged, 1997. 137–144. Itt csak az érem kiadással kapcsolatos dokumentumokat mutatjuk be részletesen.

⁴ SZN. 1883. aug. 31. 3. p.



Nagyméltóságú kir. Biztos Mr.
Kegyelmes Uram!

Ö. Felsege a Magyar Királyvárosunkat, már
a közel jövőben meg fogja látogatni; ezen
látogatás fogja jellemezni fejedelmi
felépülését, manifesztálni hullám síkjából
való fellámpázását.

A legmagasabb lámpázás fejedelmi
életnyelvében arany kezüket lesz keze,
s mivel a látogatás fontosságát, minden
szegedi ember tudja és őrzi; a község
minden rétege igyekezik lenni olyan,
ami a fogadtatás díszét, emeli, és az örö-
met, fejleszti.

Látva és tapasztalva mindazokat,
magam részéről is hozzájárulni kívánok
az ünnepélyesség megőrzéséhez ar-
rál, hogy az által, egyaránt várak, raj-
ban mellékel, emlékeimre, öhajjok veres-
ni.

Ezen emlékeimre utatvisezői ö. Felse-
gének 1879. évi Március 14-én mondták,
azon ünnepélyes alkalmat, melyek váro-
sunkat, hullám síkjából fellámpázot-
ták, s újra épüléséhez válassz alapokat, mely-
ek voltak.

Másik látja az újra épült, városok, jel-
képei legdíszesebb városi felépülésével.

Nekem legfőbb kötelességem, hogy ezen em-
 létkönyvet, remek kiállításokhoz állítsam elő,
 s nyíltól a magyarázattal, mindenki számára a-
 káram kiállításai, de ebbe az érdekes máris római,
 ezért, a legjelentősebb magán vésnök és gyász-
 sal fogom azt, eladhatatlanul kifizetve nagyszám-
 ban, i. e. az egész, freis és negyedik freis alak-
 jában; aranyból, ezüstből és kőből is készíthető és

A köcsövidsége miatt, már a kivitelt
 miatt, mérsékelt köntörkezősége, megke-
 ltem, elhajlásom aronban, hogy ezen vállala-
 tom a lalóság részkiről támogathassék, az
 az lalóságilag mondhaték ki, hogy az állalam
 kiskülönféle emlekeimnek fogadhatnak el
 hivatalosan, s ennek kiállítására eszaki ne-
 kem engedték meg.

Azen kedvességnyel, kék nagyok a
 házilag készre míg egy házilag nagyok
 alakban is az, kéknek, mely, a város
 könnyműködésének, múzeumoknak s ma-
 gas állású egyeneknek imlőit kiállat.
 I. állat, minden könnyműködés, is

Ezen vállalat, minden költéséért, is
vezényelt, magamra vállalom, hogy vagyon
a költség: tanogatóis, fegyver város re-
staire művészes mennyiség, ezakis az elő-
állítás: átkan átkan.

a) Hilda: arkan aların
 laen nallala*, la anyag. Lapnos, nyij*,
 se esethen a nyeremny telemes rijk*, lejt
 vagrok vaiois. jöletomj siba Corviani.
 H. K. meis, ságs daren lönekeis -

Ha Nagyméltóságs D. en. kirendése-
met, jóval is kevesebbet találomza, az
esetben kirendésem kiegészítjek jelen
kérvénnyel, Jeger. város kirendelési.

gális áttenni, a Lot is kérem ajánlatom
el fogadásaért.
Károly Deán

Kara Ham

Nagyméltóságú Kir. Pártos úrnak

alánatos Holgája:

Bosk Hajos

Valóban, Pósz Alajos (1845–1904)⁵, szegedi ékszerész közvetlenül a királyi biztosnak tette meg ajánlatát levelében augusztus 28-án, amelyben kifejtette célját, rajz vázlata mellett leírta a tervezett érmét⁶: „....A legmagasabb látogatás Szeged évkönyveiben arany betűkkel lesz beírva s mivel e látogatás fontosságát minden szegedi ember tudja és érzi, a közönség minden rétege igyekszik tenni olyant, mi a fogadtatás díszét emeli, és az örömet fejleszti.

Látva és tapasztalva mindezeket magam részéről is hozzájárulni kívánok az ünnepélyességek megörökítéséhez azzal, hogy az „A” alatt egyszerű vázlat rajzban mellékelt emlékpénzt óhajtok veretni.

Ezen emlékpénz visszatükrözi Ő Felségének 1879-ik évi Március hó 17-én mondott azon ünnepélyes szavait, melyek városunkat hullám sírjából feltámasztották, s újra épüléséhez biztos alapot nyújtottak.

Másik lapja [t.i. az emlékéremnek] az újra épült várost jelképezi legdíszesebb városi széképületével.”

A levél folytatásába a kivitelezés módjáról ír, illetve arról, hogy az érem előállítására meglehetősen sok idő szükséges: „....Nekem legfőbb törekvésem, hogy ezen emlékpénzt remek kiállításban állítsam elő, e végből a magyar állami pénzverdében akartam készíttetni, de ehhez az idő már rövid, ezért a legjelesebb magánvénők és gyárossal fogom azt előállíttatni kétféle nagyságban, t.i. az ezüst fritos és negyed fritos alakjában, aranyból, ezüstből és közönséges érczből.

Az idő rövidsége miatt már a kivitel iránt szükséges előintézkedéseket megtettem...”

Természetesen üzletről volt szó, s a levélből ez sem maradhatott ki: „....óhajtásom azonban, hogy ezen vállalatom a hatóság részéről támogattassék, az az hatóságilag mondassék ki, hogy az általam készíttendő emlékpénzek fogadtatnak el hivatalosan, s ennek kiállítása csakis nekem engedtetik meg.”

Az éremkészítés és forgalmazás kizárólagos jogának elnyerése esetén megemlíti az iparos az általa adandó kedvezményeket is: „....kész vagyok a hatóság részére még egy harmadik, nagyobb alakba is azt kiállítani, miket a város a törvényhatóságoknak, múzeumoknak s magas állású egyéneknek emlékül kioszthat.” Mind ezen túl egyéb kötelezettségeket is önként vállalt: „....Ezen vállalat ha anyagi hasznót nyújt, az esetben a nyemrényt tetemes részét kész vagyok városi jótékony célra fordítani.

Ha Nagyméltóságod ezen törekvésemet jónak és helyesnek találándja, az esetben kérelmezem: kegyeskedjék jelen kérvényemet Szeged város törvényhatóságához áttenni, a hol is kérem ajánlatom elfogadását.”

A királyi biztos egy hét múlva intézkedett, s a kérelmet a tanácshoz már hivatala műszaki osztályának véleményével együtt terjesztette elő szeptember 4-én kelt, „Szeged szabad királyi város közönségének” címzett levelében⁷: „Pósz Alajos helybeli lakos s ékszerész folyamodványát, melyben bejelenti, hogy Ő császári és apostoli királyi Felségének kilátásba helyezett legmagasabb látogatása alkalmára a bemutatott vázlatrajz szerint emlékpénzeket szándékozik készíttetni, a folyamodványban foglalt kérelemhez képest a város közönségének saját hatáskörében való további intézkedés végett ezennel megküldöm.

A tervezett emlékpénz alakjára nézve műszaki osztályom véleményét a város közönségével tájékoztatás végett idezártan szintén közölni kívántam.”

A műszaki osztály csupán egy javaslatot tett: „Az emlékérem benyújtott tervezetére műszaki szempontból csak az a megjegyzés tehet, hogy miután az emlékérem 1/4-ed forintos nagyságban, tehát ige kicsiny alakba is terveztetik, az érem másik oldalán feltüntetett városi széképület – a phönix által nagy mértékben el fog takarítani. – Célyszerűbb lenne az évszámot oldalt alkalmazni a phönixet lejjebb egészen az érem széléig, a képet pedig feljebb helyezni. –.”

A szeptember 4-i közgyűlésen Pálffy Ferenc polgármester a királylátogatással kapcsolatos sok más információ mellett az éremkibocsátás tervét is közli. Így a sajtó másnap ismertethette az érem pontos leírását: előlapon az uralkodó babérokoszorús arcképe a híressé vált SZEGED SZEBB LESZ, MINT VOLT mondással és az első látogatás, 1879. MÁRCIUS 17. dátumának köriratában, a hátlapon pedig a városháza homlokzatának képe egy, a hamvaiból föltámadó fönix rajzával, PHONIXKÉNT UJJÁSZÜLETETT (sic!), valamint a látogatás dátumának köriratában.⁸ A pontos időpontot ekkor még nem tudták. A királylátogatás tényleges dátumát, október 14-15-16. és részletes programját csak később, október 2-án adták hírül.⁹

⁵ Pósz Alajos apja Pósz Jakab, pécsi ékszerész volt. A fiú Szegedre házasodott, feleségül vette Ivánkovits Károly porcelángyáros lányát, Idát, 1873 körül. Szegeden az Iskola utca 9. alatt volt ékszerüzlete 1883-ban. 1889 tavaszán az Európa Szálló épületébe költözött. Az életrajzra vonatkozó adatokat T. Knotik Mártának köszönjük.

⁶ Csongrád Megyei Levéltár (CSML) városi tanácsi iratok, kb. eln. 211. sz./883.

⁷ CSML városi tanácsi iratok 16122.; 1883. október 2.

⁸ SZN. 1883. szept. 5. 2. p.

⁹ SZN. 1883. okt. 2-3. p.

211. sz. sz. sz.
clv.

Szeged szabad királyi város körösvégének.

Pász Alajos helybeli lakos s ékcsécsz folyamodványát, melyben bejelenti, hogy Ő császári és apostoli királyi Felségének kilátásba helyezett legmagasabb látogatása alkalmára a bemutatótlan udaltatásokról és emlékérmekről kíváncsi, a folyamodványban foglalt kérelemhez képest a város körösvégének saját hatáskörében való további intézkedés végett exennel megküldöm.

Et bevezett emlékérmek alakjára és méretére a város körösvégével tájékozott végett / alatt ide zártan színtén körösvégi kívántam.

Szegeden, 1883. évi szeptember hó 4-én.

Vinahajz

2. Tisza Lajos 1883. szeptember 4-i levele Szeged város tanácsához

Szeptember 13-án már részletesen közölték az újságot, hogy „...a hatóság a király-látogatás alkalmára hivatalos jellegű emlékérmeket veret... Az emlékérmek készítése jogát Pász Alajos helybeli, előnyösen ismert ékszerész nyerte el.” A város rendelt is 4 db tallér nagyságút és egy kisebb aranyból, 100 darabot pedig ezüsből. Az aranyakat a rekonstrukciós munkában tevékeny részt vállalo kiváló vezetőknek, az ezüstöket a törvényhatóságoknak és a nagyobb országos intézményeknek szánták. De készültek érmek rézből és britannia fémből¹⁰ is a nagyközönség számára.¹¹ Szeptember közepére már a királyi biztosság műszaki osztályának véleménye és a királyi biztos javaslata alapján a város megrendelte az érmeket.

A hivatalos megrendelést részletezve csak az október 3-án tartott tanácsülés „Előadási ív”-éből tudhatjuk meg: „...A város számlájára Ő felsége a Király és Ő felsége a Trónörökösnek átadandóul megrendeltetik 2 nagyobb darab tiszta arany emlékérem darabja az előlegesen megállapított 98 frtért vagyis a két darab 196 forint árban, – továbbá Tisza Kálmán miniszterelnök és Tisza Lajos kir. Biztos úr Ő méltóságaiuknak átadandóul szinte aranyból közepszerű nagyságban darabja a szintén előlegesen kialakított 72 frtért, vagyis a kettő 144 frtért, – egy drb kisebb alakú szinte aranyból Nagyságos Pálffy Ferenc kir. Tanácsos polgármester úr részére, előleges alku szerint 34 frtért, – továbbá az Ország törvényhatóságai részére emlékül megküldendő 100 drb ezüst emlékérem darabja előlegesen kialakított 3 frttal számítva összesen 300 frt árban, – végül az utóbban érintett 100 drb ezüst emlékéremhez ugyannyi börtök darabja 1 frt 55 kr számítva összesen 155 forint

¹⁰ A fém összetétele: ón és antimonim öntvénye, amelyben néha réz, ólom, cink vagy bizmut is található. Alapesetben 90–92% ón és 1–8% antimoniumból áll. Fehér, eléggé tartós fénye van, könnyen formálható.

¹¹ SZN. 1883. szept. 13. 2-3. p.

árban, melyek szerint az öt rendbeli megrendelésnek végösszege 829 forintban számszerűsítették: – felhívatik ennél fogva Pósz Alajos helybeli ékszerész, melyszerint a fennebb érintett emlékérmeket és börtokokat még kellő időben, vagyis a legmagasabb látogatás bekövetkezése előtt László Gyula tanácsnokhoz beszállítsa...¹²

Az érmeokről közvetlenül az esemény előtt jelentek meg hírek újból, az árakat is közölve és egyéb emléktárgyat is reklámozva: „...Láttuk az érmeiket és mondhatjuk, méltó emléktárgyai lesznek ezek az ünnepélynek. ... Háromféle emlékérmek készültek kisebb-nagyobb alakban, csak anyagra nézve különböznek ... Aranyérmek, számszerint öt darab, kizárólag a város számára verettek. Ezek a király s a kormány megjelenő tagjainak vannak szánva. ... Az ezüstérmek verettek tulajdonképpen a közönség számára. A nagyobbak 3 forint 50 kr-ért, a kisebbek 2 forint-ért fognak elárúsíttatni Pósz Alajos úr üzletében. Ezekből az érmeiből a hatóság 100 darabot rendelt meg. ... A britannia ércből készült érme is a közönség körében való elterjedésre vannak szánva... Olyan olcsók ezek, hogy szegényebbek is megszerezhetik. A nagyobbak 50 kr-ért, a kisebbek 35 kr-ért adatnak el.” A hírek van egy érdekes kiegészítése, amely szerint: „Az érmeiken kívül a nevezett ékszerész igen csinos emlék-ékszereket is készített. Az ezüst érmeiből készültek izléses melltűk, karékek és óraláncok, melyek bizonyára nagy kelendőségnek fognak örvedeni.” Az újság negyedik oldalán jelent meg először keretes hirdetés az érmeokről, amelyből az is kiderül, hogy több üzletben is lehetett az érmeiből vásárolni.¹³

Még egy különös mozzanata van a királylátogatási érem ügyének. Pósz Alajos végülis egyedüli készítő és forgalmazóként kapta meg az engedélyt. Ennek ellenére az október 13-i újságban Politzer Sándor ékszerész is hirdetett saját készítésű érmet: „Emlékérmeket az ünnepély alkalmára Politzer Sándor helybeli ékszerész készített. A csinos érmeiken a városi ház és a kálvária-kápolna sikerült rajzolatai láthatók, 1883-ik év október 16. körülírással. Díszes emléktárgyak sem hiányoznak. Az emlékgyűrűn a katasztrófa és az ünnep ideje van föltüntetve.”¹⁴ Az újság ötödik oldalán Pósz és Politzer érmeinek hirdetése egymás mellett szerepelt.

Az ünnepélyes események rendben, mindenki legnagyobb meglepedésére lezajlottak. A városi tanács által rendelt emlékérmeket a megjelent méltóságoknak személyesen átnyújtották. Külön kellett azonban intézkedni a trónörökösnek szán terem eljuttatásáról. Ezért a tanács október 18-án levélben fordult Tisza Lajos királyi biztoshoz, hogy járjon közbe az érem elfogadása érdekében.¹⁵ A kérésre a válasz november 22-én érkezett meg: „Rudolf trónörökös főherczeg Úr Ő cs. és kir. Fensége – az Ő Felsége itteni látogatása emlékére Szeged város közönsége által készített érme egyik arany példányát, köszönetének és a város felvirágzására irányzott legőszintébb kívánatainak nyilvánítása mellett, kegyelmesen elfogadni méltóztatott...”¹⁶ A mindenki számára megnyugtató hírt a december 3-i tanácsülésen hirdették ki. Az irat hátoldalán még sok különböző alkalom dátuma szerepel. Mindenesetre az ügy lezárására még később került sor, az iratok levéltárba tételeit csak az 1884. február 14-én tartott tanácsülés alkalmával rendelték el.

A királylátogatás megtörtént s következett az elszámolás ideje. László Gyula tanácsnok, akit a tanács utasított az érmeik átvételére és kifizetésére november 3-án levélben fordult a „Tekintetes Tanácshoz”: „...Van szerencsém jelenteni, hogy a Tek. tanács e meghagyásának eleget tettem, s a mellékelt számlában foglalt érmeiket kezemhez véve, az arany érmeiket már rendeltetési helyökre juttattam, – az ezüst érmeikre vonatkozólag pedig azon kéréssel vagyok, miszerint börtokba foglalva Polgármester úr ő Nagyságának – a törvényhatóságoknak leendő megküldés céljából – kiadatni, és Pósz Alajos ékszerész felszámított s összesen 829 forintot tevő követelését kiutalványozni méltóztatassék.”¹⁷ A november 5-én tartott tanácsülés határozott is az érmeik kifizetéséről valamint az emlékeztetés ajándéknak szánt ezüstérmek szétküldéséről is: „...különösen azon törvényhatóságokhoz intézendő kísérő levélben, melyek a Királylátogatási ünnepélyek emeléséhez megjelenésükkel hozzá járultak, kifejezni szíveskedjék a polgármester úr a város köszönetét és háláját.”

Az egész nagyszabású rendezvény lezárásaként a város által készített szép ezüst emlékérmekből tehát az ország összes törvényhatóságainak küldött Szeged polgármestere egy-egy példányt, levelében a „testvéri szeretet jelének” nevezve az adományt.

¹² CSML városi tanácsi iratok 16122.; 1883. október 2.

¹³ SZN 1883. okt. 12. 2. p.; okt. 13. 4. p.

¹⁴ SZN 1883. okt. 13. 4. és 5. p.

¹⁵ CSML polgármesteri iratok 2106./883.

¹⁶ CSML polgármesteri iratok 20167./883.

¹⁷ CSML polgármesteri iratok 19067./883.

Trintetes Tanács!

A legfelsőbb látogatói alkalmára nagyon jól-
kértam önök érmet vastagabb és elő-
állítására. Korr ezen járulékosnak mindent
váltottam be, stultónosom ar östötölfe-
fogedi önök érmet mindent állítottam
ki ar a belinkes Tanács előt jól ösmert
dolog; mert tényleg ar korr a város által elfo-
gydott 1883-ri említemek minden követel-
ményeket megfizetnek, s arad nem
csak ar egyes törvényekhez arad ottat
önömmel elfogadva, hanem arad megkül-
döse megidegen országban is kirendelt.

Ez, kiemmel kiváltképp önök érme-
ket állítottam ki, előt megváltam gró-
ródve korr attól ar ültet kapnot nem
viharos, sőt inkább ar nemet kettőre
vértéget fog olomni, amint beidőre-
vett, - árde arad arad vállalkoztam
már ön magam is a reconstruction
kor járulékosokam kettőre arad is
agammal.

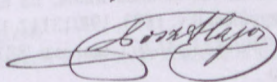
Amíg vértéget megváltam nem
kiváltképp érmet, mint megváltam
a korrakomni előt, korr önök érmeim ar
ipar arad korrakomni korrakomni
korr ar korrakomni korrakomni meg-
fekt.

Ez alapján kirendelt Erem ar
kirendelt Tanácsot: méltóságos arad.

Önméltóságos kirendelt kirendelt
korr ar 1883-ri kirendelt kirendelt ar
már önök állítottam előt, korr ammek
kirendelt arad, aláírás arad kirendelt
arad a kirendelt Tanács megváltam
vált s a legfelsőbb kirendelt
arad önök érmet s arad kirendelt arad
tömmel előt. -

Kirendelt ismét kirendelt kirendelt

kirendelt



Végeredményben 63 megyei és 26 városi törvényhatóság, elsősorban a résztvevők kaptak ilyen ajándékot,¹⁸ amelyet aztán köszönettel nyugtáztak az érintettek.¹⁹ Névsoruk a Szegedi Napló december 4-i számában jelent meg mintegy a király látogatása mérlegeként.

Az éremkészítés ügyében még egy hivatalos ügyirat keletkezett az események után. Pósz Alajos 1883. december 20-i levelében kéréssel fordult a város tanácsához ügyvédje, Pillich Kálmán segítségével: „A legfelsőbb látogatás alkalmára magam ajánlkoztam emlék érme veretésére és előállítására. Hogy ezen ajánlatomat miként váltottam be, s különösen az öt db diszes Szegedi emlék érmet miként állítottam ki az a tekintetes tanács előtt jól ösmert dolog; mert tény az hogy a város által elfogadott 1883 évi emlék érme minden követelményeknek megfelelnek, s azok nem csak az egyes törvényhatóságok által lettek örömmel elfogadva, hanem azok megküldése még idegen országban is kéretetett.

Én, ki ezen hivatalos emlék érmekeket állítottam ki, előre megvoltam győződve hogy abból én üzleti hasznot nem várhatok, sőt inkább az nekem tetemes veszteséget fog okozni, amint be is következett; – ámde azért erre vállalkoztam mert én magam is a restructiohoz járulni akartam tehetségem és iparágammal.

Anyagi veszteségem mérlegéül nem kívánok egyebet annál, mit már elértem a közvélemény előtt, hogy emlék érmeim az ipar mai fejlődése színvonalán állanak s hogy az rendeltetésének teljesen megfelelt.

Ezek alapján tisztelettel kérem a tekintetes Tanácsot: méltóztatassék részemre hatósági bizonylatot kiállítani hogy az 1883 évi Szegedi hivatalos emlék érmekeket én állítottam elő, – s hogy annak kiállításával, alakjával és fogalmazásával a tekintetes Tanács megelégedve volt s a legfelsőbb helyre megrendelt öt db emlékérmét s azok kereteit én állítottam elő.”²⁰

A folyamodvánra Szeged szabad királyi város vezetői az év bizonyára utolsó tanácsülésén, karácsony napján a kért hatósági bizonyítványt „kiállítani és neki kézbesíttetni elrendeltetik”, amely szerint: „Ezennel hivatalosan bizonyíttatik, miként Pósz Alajos szegedi lakos ékszerész, hivatalos fémjelző, Szeged szab. kir. városban több mint más fél évtized óta mint aranyműves tartózkodik, s ez idő alatt míg egyrészt fedhetetlen magaviselete, becsületessége, kiválóan finom modora által a helyi társadalomban tiszteletre méltó állást és közbecsülést vívott ki, másrészt az aranyművességben magát folyton képezvén és tökéletesítvén azzal, valamint e nemű szilárd alapokra fektetett és virágzó üzletével Szegeden és vidékén nevét ismertté tette és iparát a legjobb hirre emelte; legutóbb pedig midőn Ő Felsége a Király Szegeden tartózkodása alkalmával a hatóság hivatalos emlékérmek veretését határozta el, Pósz Alajos az e nemű megbízatásnak nemcsak legnagyobb megelégedése felelt meg, hanem ezen kívül a kivitel tökélye által a várakozást is felülhaladván, a szegedi illetőleg a magyar ipar jó hírnevének emelésére nagyban közrehatott. Miről neki ezen hivatalos bizonyítvány kérelmére készséggel kiszolgáltatik.”²¹

A királylátogatás alkalmára készült émek ügye tulajdonképpen 42 évvel később, akkor zárult le, amikor Szeged város gazdasági hivatala a város múzeumának átadta az érme verésére szolgáló verőtöveket. Valószínűleg a város, mint megrendelő az ünnepélyes esemény után átvette az érme sokszorosítására használt eszközöket. A rendelkezésünkre álló iratokban azonban ennek jogi háttéréről, mozzanatairól sajnos nem találtunk utalást sem.

A múzeumi helytörténeti leltárkönyvben, amelyet Móra Ferenc kezdett írni 1918 decemberében, az 1135–1145. számok alatt szerepelnek a „verőtökek” az 1926. március 29. dátum után. Az első, 1135. sorszámú bejegyzés egy 37 mm átmérőjű érem előlapjának, tehát a király arcképét mutató oldalának rövid elírását tartalmazza. Az ezután sorakozó öt tétel (1140-ig) mind előlapi verőtőről szól, még egy 37 mm-es és négy 29 mm átmérőjű változat leírásával, néhány szavas utalással azok állapotára, főként törésére, hiányosságaira utalva. Az 1141. sorszámú bejegyzés egy 37 mm átmérőjű érem hátlapi verőtövének, ezután még egy 37 mm-es és még három 29 mm átmérőjű verőszerszám leírása következik az előzőekhez hasonlóan. A múzeumi új nyilvántartási szabályzat szerint a verőtövek 1975-ben kaptak új leltári számokat.²²

Nem tudjuk sajnos, hogy összesen hány darab érmet vertek. A szegedi Móra Ferenc Múzeum Éremtárában hat királylátogatási érem található.²³ Ezek közül egy-egy ezüst és bronz 38 mm átmérőjű, a kisebb,

¹⁸ SZH 1883. nov. 22. 2. p.

¹⁹ Az újságban folyamatosan közölték a köszönetnyilvánításokat is, pl. SZN. 1883. dec. 4. De bizonyára minden törvényhatóság levéltárában is megtalálhatók az éremmel kapcsolatos iratok, ha az érem nem is, pl. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzati Levéltár (BKMÖL) Baja Város Levéltára, közgyűlési jkv. 1883. 198/13117. Kig.

²⁰ CSML városi tanácsi iratok 21949/1883., 1626 I. tan. oszt./883.

²¹ CSML városi tanácsi iratok u.o.

²² Móra Ferenc Múzeum (MFM); Történeti gyűjtemény: 75. 37. 1.–75. 47. 1.

²³ MFM. Éremtár (Ét.): 64.13.238., 64.13.239., 64.13.240. (rég. ltsz.: 3798-3801.); 66.18.5., 66.18.6. (Sümegi István szegedi lakos ajándéka 1966-ban); 84.1.1. (vásárlás 1984-ben)

29 mm átmérőjű éremváltozatból pedig egy ezüst és három bronz anyagú. Ez utóbbiakból egy füllel együtt vert változat is van. A Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában a nagyobb alakú érmekből 3 ezüst és 1 bronz, a kisebbekből 1-1 ezüst és bronz érem található, itt is ez utóbbi füles változat.²⁴ A Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményében látható még egy korabeli másik érem is, amelyet Politzer Sándor reklámozott és forgalmazott.²⁵

A korabeli hírek és leírások szerint nagyság szerint három féle érmet vert Pósz Alajos. Az adatok szerint azonban nagyság szerint kétféle, viszont a nagyobb változatból három féle anyagból készültek érmek. Érdekes, hogy a két legnagyobbknak írt érem sorsa meglehetősen pontosan nyomon kísérhető. Az 1883. szeptember 13-i újság híre szerint a „tallérnyi nagyságú éremből négy, a kisebb formából egy darab” készül aranyból. A városi tanácsülés október 3-án úgy határozott, hogy aranyból két „nagyobb” készül a királynak és a trónörökösnek, két „középszerű” Tisza Kálmán miniszterelnöknek és Tisza Lajos királyi biztosnak és egy „kisebb alakú”, Pálffy Ferenc polgármesternek.²⁶

A bécsi Kunsthistorisches Museum éremtára 1883-ban kapott, valószínűleg a császár tulajdonából egy arany példányt a szegedi újjáépítésre és királyi látogatásra készült éremből: átmérője 38 mm, súlya 41,59 g.²⁷ A Rudolf trónörökös éremgyűjteményének leltárát is közlő tanulmányból tudjuk, hogy a katalógus 367. tétele: A Szegedin-Wieder-Erstehung, 1883...11 1/8# [dukát súlyban] rövid szöveggel említi a szegedi érmet.²⁸ A trónörökös halála után 1889-ben magángyűjteménye bekerült a Münzkabinett-be. Így az itt található első szegedi aranyérmet egy éremkereskedésben 1891-ben becsérték. Ez az érem került 1897-ben az Egger – Chubasch cég árveréséről a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárába.²⁹ A bécsi Münzkabinettben található még egy bronz példány is, de ez jóval később került a gyűjteménybe. Ugyancsak megtalálható itt a másik, Politzer Sándor által kiadott ónérem is.

Az érmek készítésének több apró részlete tisztázatlan. Az ezüst példányokon látható a király arcképének nyakrészén a G.A.SCHEID mesterjegy, a bronzokon pedig a G.A.S. jegy. Pósz Alajos ugyan említi ajánlatában, hogy eredetileg a magyar pénzverdében kívánta veretni a tervezett érmeket, de az idő rövidsége miatt már más módon kell a kivitelezést megoldani. A mesterjegy alapján tehát Georg Adam Scheid, bécsi fémáruhárossal tárgyalhatott. A cég 1958-ban ünnepelte fennállásának 100. évfordulóját. Scheid működése révén fejlődött az eredetileg Michael Markowitsch tulajdonában lévő kis kézműves üzem gyárrá. 1885 után már külföldön is alapítottak ékszergyárakat, így Prágában, Budapesten és Bukarestben is. Külön fejlődtek a kész- és félkész ékszerüzemrészek, metszőüzemek.³⁰ Nem tudhatjuk, hogy részleteiben, vagy esetleg teljes egészében a bécsi fémáruhárból készült-e a szegedi érem.



A Pósz Alajos-féle királylátogatási emlékérem elő- és hátlapja
(vert, Ag, Ø 37 mm; MFM Ét. Ltsz.: 84.1.1.)

²⁴ MNM Ét. Ltsz.: 131/883-1.; 10A/1907; 196A/915-6; L698. Delhaes; 131/883-3; 131/883-4.

²⁵ MNM Ét. Ltsz.: É.N. 74A/1905. (Lásd 14. jegyzet)

²⁶ CSML városi tanácsi iratok 16122.; 1883. október 2. (12. sz. jegyzet)

²⁷ A Kunsthistorisches Museum Münzkabinett érmeiről közölt adatokért e helyen is köszönetet mondunk Dr. Karl Schultz muzeológus úrnak.

²⁸ JUNGWIRTH, Helmuth: Münzen- und Medaillen-Sammlung des Kronprinzen Erzherzog Rudolph. NZ 103. (1995) 130. p.

²⁹ UNGER, Theodor: Graz, 1897. – 3515. sz.

³⁰ BEIBER, Josef: Zur Geschichte der privaten Prägananstalten in Wien. NZ 80. (1963) 89–90. p.



A Politzer Sándor-féle királylátogatási emlékérem elő- és hátlapja
(vert, ón, Ø 31 mm; MNM Ét. Ltsz.: 74A/1905.)

Kőhegyi Mihály–Nagy Ádám

MEDAILLEN ZUM KÖNIGLICHEN BESUCH IN SZEGED 1883.

Resümee

Szeged, die größte Stadt im Süden der Großen Ungarischen Tiefebene, wurde von der Flut der Theiß am 12. März 1879 fast völlig von der Erdoberfläche gewischt. Die Katastrophe löste in ganz Europa einen starken Widerhall aus. Einige Länder organisierten sogar Spenden zur Unterstützung des Wiederaufbaus der Stadt. Franz Josef I., Kaiser von Österreich und König von Ungarn in der Österreichisch-Ungarischen Monarchie, stattete der ruinierten Stadt kurz eine Woche nach dem traurigen Tag einen Besuch ab. Angeblich von ihm soll die „Prophezeiung“ stammen: „Szeged wird schöner sein, als es war.“

Die Szegediner machten sich unter Leitung des königlichen Kommissars Lajos Graf Tisza bald an den Wiederaufbau der Stadt. Nach Abschluß der ersten Phase des Wiederaufbaus luden die Bürger 1883 den König ein, um ihm das bereits sich abzeichnende verheißungsvolle Bild der modernen Stadt vorzustellen. Der König nahm die Einladung zum 14.–16. Oktober 1883 an. Der Stadtrat bereitete sich von da an fieberhaft auf den Empfang vor.

Zur Feier des königlichen Besuches wurden zahlreiche Andenken gefertigt. In der vorliegenden Arbeit wurden die Umstände der Emission der Medaille zu diesem Anlaß verfolgt. Das Recht der Medaillenfertigung wurde dem Szegediner Juwelier Alajos Pósz zugesprochen. Wegen der Kürze der Ausführungszeit nahm der Meister die Hilfe des Wiener Metallwarenfabrikanten Georg Adam Scheid in Anspruch. Die Medaillen weisen nur das Monogramm bzw. den Namen des Anfertigers oder nur des Ausführers auf. Auf jeden Fall wurde die Medaille rechtzeitig fertig; ihre Vorderseite zeigt das Bildnis des Monarchen und die Umschrift *SZEGED SZEBB LESZ, MINT VOLT* I. FERENC JÓZSEF [*Szeged wird schöner sein, als es war* Franz Josef I.], die Rückseite das Bild des Stadtratsgebäudes mit der Umschrift *PHONIXKÉNT UJJÁ SZÜLETETT MDCCCLXXXIII [Neugeboren wie ein Phönix 1883]. Interessant ist der Umstand, daß gleichzeitig mit der Medaille von Pósz auch eine andere Medaille, gefertigt von dem ebenfalls Szegediner Schmieden Sándor Politzer, in den Zeitungen als Werbung erschien.

Von der „offiziellen“ Medaille bestellte der Stadtrat fünf Gold- und 100 Silbestücken, letztere für die Vertreter der verschiedenen Gesetzbehörden, die auf der Feier erschienen. Die Goldmedaillen erhielten der König, Thronfolger Rudolf sowie die Bauleiter und der Bürgermeister. Die Medaille des Thronfolgers kam 1889 in das Wiener Münzkabinett, wurde bei einem Münzhändler vertauscht und gelangte vermutlich durch dessen Vermittlung in die Sammlung des Ungarischen Nationalmuseums. Die Prägestöcke (3 Paare) wurden jahrzehntelang beim Stadtrat aufbewahrt und 1926 schließlich dem Stadtmuseum übergeben. Im Münzkabinett des Museums werden drei silberne und drei bronzene von der Medaillen des Alajos Pósz aufbewahrt.

(Fordította: Blaschik Éva)

Emlékérem verőtövek a Jósa András Múzeum Kállay-gyűjteményében

Prägestöcke zu Medaillen in der Kállay-Sammlung des Jóna András Muzeums

A Szabolcs megyéből elszármazott Ilosvay Ferenc (1914–1990) író, újságíró az 1956-os forradalom után Bécsben telepedett le, ahol nőül vette Oscar Dietrich (1853–1940) neves bécsi arany- és ezüstműves unokáját, Johanna Dietrichet. Férje halála után Johanna Dietrich-Ilosvay 1994-ben először az író irodalmi hagyatékát adományozta a Kállay-gyűjteménynek, majd 1995/96-ban nagyapja hagyatékából ajándékozott ezüsttárgyakat a múzeumnak.¹ Ez utóbbi adománnyal került a Kállay-gyűjteménybe 28 db emlékérem verőtő is, amelyek eredetéről az adományozó semminemű írásos emlékekkel vagy okmánnyal, de információval sem rendelkezik. A verőtöveket bécsi lakásának padlásán lelte, mely házban az Oscar Dietrich cég 1898 és 1931 között működött. (A cég 1931-ben felbomlott, mert Oscar Dietrich fiai nem folytatták apjuk mesterségét.)

Az adományban 17 db emlékérem előlapi, illetve hátlapi, valamint 5 db emlékérem elő- és hátlapi veretőve található. Többségük (26 db) anyató verető és magyar vonatkozású (18 db). A veretők feldolgozása során vált ismertté, hogy nagy részük August Kloeberg munkája, néhány verető pedig Johann Michael Scharff nevével fémjelzett.

August Kleeberg vésnök, éremmetsző működéséről keveset tudunk. Dr. Karl Schulz urnak, a becsi Kunsthistorisches Museum Éremtára tudományos főmunkatársának köszönhetem az információt, mi szerint Kleeberg nem állt állami alkalmazásban, hanem magán megrendelésekre dolgozott. Josef Beisser² műgyűjtő és szakíró 1963-ban írt cikkében adta közzé kutatásait August Kleebergéről. A szakíró az első adatokat a cégnyilvántartásokban találta 1861-től „Kleberg August” éremmetszőről, aki ekkor Wien, Windmühle 43. sz. (azonos a Gumpendorfer Strasse 34-gyel) alatt működött. A nyilvántartásokban „Kleeberg”, „Kleiberg” és „Kleberg” családnéven egyaránt szerepel. A keresztnéve pedig hol „Carl Eduard August”, hol „Eduard August”, hol csak „August”. Az 1864-es címjegyzékben „Kleiberg Karl Eduard August érem- és betűvésnök”, 1865-ben „Kleberg Carl Eduard August vésnök és aranyműves”, 1870-ben „Kleeberg August vésnök”. Cégének működési helye is többször változott: 1865-1869-ben Neuhaus, Kirchengasse 5.; 1870–1871-ben Burggasse 36.; 1872-ben Roterhof 16.

A verőtőveken August Kleeberg az A.K. vagy A.Kleeberg mesterjegyeket használta. Ez lehet az oka, hogy keresztnévét több közlemény „Anton” néven oldotta fel, pl. Alois Richter³ műgyűjtő, Retz polgármestere, ki nyolc érem alkotójául August Kleeberg helyett Anton Kleeberg éremművészt említ. Hasonlóan Anton Kleeberg szerepel dr. Mihálovics Béla közleményében⁴ a 17. pontban leírt Deák emlékérmén szereplő A K jegy feloldásaként.

1873-tól még bonyolultabbak August Kleeberg működési adatai. Josef Beisser szerint az 1873/74-es cégbeírásban a következő szerepel: „Kleeberg és Hülssner Véső- és Fémárugyár, Wien, Roterhof 16.”, de ugyanebben az időben az arany- és ezüstgyárak között is fellelt egy „Kleeberg és Huck” céget a Ziegelofengasse 20. sz. alatt. Waltraud Neuirth⁶ szerint Kleeberg és Huck Arany-, Ezüst- és Fémárugyára 1871-ben kezdte meg működését a Rother Hof 16. sz. alatt és 1873–1876 között a Ziegelofengasse 20-ban működött. E lexikon részletesen leírja a cég termékeit is (botgombok, ékszerdobozok stb.), amelyekkel sikeresen

¹ Illosvay Ferenc anyjai nagynyja nagykállói Kállay Izabella volt.

² Beisser, L.: Zur Geschichte der privaten Prägeanstalten in Wien. NZ 80 (1963) 96–97.

³ Mitt. d. Numismat. Gesellschaft für Münz- und Medaillenkunde 1912. März 57. p.

⁴ dr. Miklós ... emlékérméi. NK 9 (1910) 8.

Beisser, J.: i.m.

⁶ Neumeister, M.: *Gold- und Silberschmiede und ihre Punzen 1867–1922*. Bd. 1. Wien, 1976. 290.

⁶ Neuwirth, W.: Lexikon. Wiener Gold- und Silberschmiede und ihre Punzen 1867–1922. Bd. 1. Wien, 1976. 296.

jelent meg 1871 és 1897 között a különböző kiállításokon. Hasonló termékekkel, mint amivel az adományozó nagyapja, Oscar Dietrich is foglalkozott. Waltraud Neuwirth külön jegyez egy Kleeberg, Karl Eduard August nevű férfit is (tevékenységi adatok nélkül) a Gumpendorferstrasse 63. sz. alatt, 1887–1893 közötti működéssel. Elképzelhető, hogy Kleeberg ezidőben a lakóházában kialakított műhelyben (is) tevékenykedett (?).

Nem sikerült írott bizonyítékot találnom arra, miként és hogyan kerültek August Kleeberg verőtövei Oscar Dietrich tulajdonába. Feltételezhető kettejük együttműködése, mert Oscar Dietrich 1888-ban megvásárolta a Josef Schlossko Botgomb és Éremverő céget a Burggasse 33. sz. alatt, miközben a 36. számú házban 1870–1871-ben August Kleeberg működött. Az is lehetséges, hogy a verőtövek a Schlossko cég átvételekor kerültek a Dietrich céghez, amelynek termékei között 1888-tól a századfordulóig szerepeltek érmek is.⁷ Feltételezésemet látszik igazolni (vagy éppen cáfolni?) a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában dr. G. Héri Vera főmunkatárs segítségével azonosított füredi regatta jutalomérem verőtöve. Az Éremtárban található az e verőtövel készült ezüstérem, amelynek hátlapján OD mesterjegy (Oscar Dietrich) látható. A jutalomérem a Schlossko cég megvásárlása előtti évekből való, 1883 vagy 1884-ből. Igaz, Oscar Dietrich már korábban felvette gyártási programjába a versenydíjak, tiszteletadományok készítését, de vésnöki tevékenységéről, illetve 1888 előtti éremveréséről sem a szakirodalom, sem a család nem tud.

Az August Kleeberg névvel jelzett verőtövek különböző vésnöki stílust mutatnak. Nagyon valószínű, hogy külön vésnököt nem alkalmazott, mert a bejegyzések szerint a cégtulajdonos maga volt a vésnök is. Abban az időben a többi cég sem alkalmazott külön vésnököt, pl. Christlbauer vagy Wilhelm Pittner, hanem olyan baráti vésnökökkel készíttették el a munkákat, akikkel üzleti kapcsolatban álltak, de a tényleges vésnök neve nem jelent meg a vereten.

August Kleeberg pályafutására, előmenetelére jellemző az L. Forrer⁸ lexikonából alább idézett részlet. Forrer az Egger fivérek bécsi éremkereskedésénél érdeklődött August Kleeberg iránt, s az alábbi választ kapta: „Csak azt tudjuk, hogy Kleeberg vésnök és aranyműves volt, és az érmék készítésében nem, vagy csak igen jelentéktelen módon vett részt, másokkal készítette az érmeiket, és csak a nevét adta hozzá; pl. (Anton) Scharff elmesélte, hogy az 1876. évi Bayreuthi Ünnepi Játékokra Kleeberg rendelt tőle egy érmet Richard Wagner portréjával, aki azt el is készítette, de az érmen az A. K. kezdetűk láthatóak... Kleeberg az utóbbi időben a helybeli Markowich és Scheid Arany- és Ezüstgyárában művezetőként állt alkalmazásban.”

Josef Beisser szerint az Egger cég levelének utolsó mondata nagyon valószínű, mert a Markowich és Scheid cég sikerrel kebelezte be a bécsi aranyműves cégeket vagy bírta rá őket a fuzionálásra, másrészt a Markowich és Scheid cég a Gumpendorfer Strasse 85. sz. alatt, August Kleeberg lakóháza (Gumpendorfer Str. 63.) közvetlen közelében működött.

Johann Michael Scharff (1806–1855) neves bécsi éremvésnök és gemma-metsző volt, Luigi Pichler tanítványa. Forrer⁹ adatai szerint a Bécsi Verde Akadémián tanult, ahol 1832-ben asszisztensként alkalmazták. 1842-ben Rómába küldték 2 évre tanulni. Hazatérése után ismét a verdében kapott asszisztensi állást és csak 1855. március 7-én, nem sokkal halála előtt nevezték ki állandó statusra. Legtöbb alkotása a bécsi előkelőségekkel vagy eseményekkel van kapcsolatban. 1830 és 1841 között rendszeresen kiállított, és több díjat nyert a bécsi művészeti kiállításokon. Fia, Anton Scharff folytatta apja mesterségét.

Johann Michael Scharff névvel jelzett három verőtönek Oscar Dietrich tulajdonába való kerüléséről még feltételezésekre lehetőségeket adó információkhoz sem jutottam. Elképzelhető, hogy ezek a verőtövek is a Schlossko cég megvásárlása óta voltak a Dietrich családnál.

August Kleeberg verőtövei

1. I. Miksa császár – emlékérem előlapi és hátlapi anyató verőtövei

Miksa osztrák főherceget, magyar királyi herceget (1832–1867), I. Ferenc József császár és király öccsét, 1864-ben hívták meg Mexikó császári trónjára. 1867. június 19-én Juarez köztársasági elnök Queretaro-ban agyonlővette. Földi maradványait 1868. január 18-án helyezték el Bécsben a császári sírboltban. Az emlékérmeket ez alkalomból adták ki.

⁷ Lsd. a Kállay-gyűjteményben őrzött Burgasse 33. szám alatt kibocsátott Dietrich cégjelzéses levélpapír. Ltsz.: JAM KKGy 96. 4. 2.

⁸ Forrer, L.: Biographical dictionary of medallists. Vol. 3. London, Spink and Son Ltd. 1907. 173–174.

⁹ Forrer, L.: i.m. Vol. 5. London, 1912. 374–375.

Az *előlapi* negatív anyató verőtövön I. Miksa jobbra fordult, fedetlen fejű, szakállas portréja látható MAXIMILIAN I. IMPERATOR MEHICORUM (sic!) körirattal, a nyakszelvény alatt A. KLEEBERG mesterjegy.

Henger alakú verőtő, magassága 35,5 mm (az éremlapot hordozó nyaktaggal együtt), a verőtő talpának átmérője 64 mm, éremlap átmérője 39 mm. A verőtő testén fogó nyomai.

Ltsz.: JAM KKGY 96. 1. 21. 1. (I. tábla, 1a)

A *hátlapi* anyató verőtövön 3 mm széles gyűrűben fent két rozetta között NATUS 6. JULII 1832, lent † 19. JUNII 1867 felirat van. A JUNII szó „U” betűjét leköszörölték, csak árnyvonala látszik. A középpajzsban a császár síremléke előtt szárnyas angyal ül, jobb kezében fanfárral, bal kezét az ölében lévő könyvön fekteti. A síremléken felül a mexikói császári címer van, alul az angyal által takart sírfeliraton a császár nevének MAXI kezdőbetűi olvashatók. A síremlék mögül szomorúfüzág hajlik ki, bal oldalon virágok vannak.

Henger alakú verőtő, magassága 39 mm (az éremlapot hordozó nyaktaggal együtt), a verőtő talpának átmérője 64,5 mm, éremlap átmérője 39 mm. A verőtő testén fogó nyomai.

Ltsz.: JAM KKGY 96. 1. 21. 2. (I. tábla, 1b)

A hátlapi verőtő azonosítását Dr. Karl Schulz úrnak köszönhetem.

A MNM Éremtárában lévő ön emlékérem pontosan illeszkedik a verőtövekbe.

2. I. Miksa császár – emlékérem előlapi és hátlapi anyató verőtövei

Az *előlapi* anyató verőtövön I. Miksa császár jobbra fordult, fedetlen fejű, szakállas portréja körül MAXIMILIAN I KAISER VON MEXICO körirat olvasható, alul rozetta. A nyakszelvény alatt A. K. mesterjegy vékony karcolata látszik.

Csonkakúp alakú verőtő, magassága 33 mm (az éremlapot hordozó nyaktaggal együtt), a verőtő talpának átmérője 47 mm, az éremlap átmérője 21 mm. A verőtő testén fogó nyomai.

Ltsz.: JAM KKGY 96. 1. 22. 1. (I. tábla, 2a)

A *hátlapi* anyató verőtövön középen a mexikói császári címer van, a címer felett GEB 6 JULI 1832, a címer alatt † 19. JUNI 1867 dátumok.

Csonkakúp alakú verőtő, magassága 31 mm (az éremlapot hordozó nyaktaggal együtt), a verőtő talpának átmérője 47 mm, az éremlap átmérője 21 mm. A verőtő testén fogó nyomai.

Ltsz.: JAM KKGY 96. 1. 22. 2. (I. tábla, 2b)

3. C. Schild Ipari Iskola jutalomérmének hátlapi anyató verőtöve

A verőtő azonosítását Dr. Karl Schulz úrnak köszönhetem, az iskoláról nem sikerült adatokhoz jutnom.

A Kunsthistorisches Museum-ban meglévő iskolai jutalomérem előlapján ALS ANERKENNUNG DES FLEISSES DEM SCHÜLER – üres tér – GEWERBE Z.u.M. SCHULE DES C. SCHILD felirat olvasható.

A *hátlapi* anyató verőtövön a szerzett érdemet kifejezvé, egy görög ruhás női alak a jobb kezében babérágat tart az iskolai szimbólumok (véltetően az iskola névadójának szobra, a talpazat oldalára elhelyezett babérkoszorú, és a névadó díszes kezdőbetűivel ellátott pergamenpapír) fölé. Alul 1867 évszám, tőle balra az éremszélen A. KLEEBERG mesterjegy.

Henger alakú anyató verőtő, magassága 36 mm (az éremlapot hordozó nyaktaggal együtt), talpának átmérője 61 mm, éremlap átmérője 31 mm.

Ltsz.: JAM KKGY 96. 1. 27. 1. (I. tábla, 3)

4. Az 1871. évi sternbergi dalosünnepélyre kiadott emlékérem előlapi anyató verőtöve

A verőtő azonosítását Dr. Karl Schulz úrnak köszönhetem.

Az éremlapon 3 mm széles körgyűrűben ZUM ANDENKEN AN DAS SÄNGERFEST IN STERNBERG AM 12.13.14. SEPT. 1871. körirat, és ótágú csillag látható.

A középpajzsban 1-1 tölgy- és babérág között díszes lant van, alul A. KLEEBERG mesterjegy.

Csonkakúp alakú verőtő, magassága 37 mm (az éremlapot hordozó nyaktaggal együtt), a verőtő talpának átmérője 54 mm, az éremlap átmérője 31 mm. A verőtő testén fogó nyomai.

Ltsz.: JAM KKGY 96. 1. 23. 1. (I. tábla, 4)

5. Koronázási emlékérem előlapi apató, és hátlapi anyató verőtövei

Az előlapi pozitív apató verőtövön középen magyar öltözetben, koronázási palástban I. Ferenc József király áll, jobbujában koronázási kard, balujában az országalma. Mellette két allegorikus nőalak, a bal oldali legendaszalagot tart, bal karját és tekintetét a korona felé emeli; jobb oldalon Hungária pikkelyes páncélde-rékban, jobbujával a király feje fölé emeli a Szent Koronát, bal kezét egy olajággal az oldalához állított magyar címerpajzson tartja. A korona mellett 2-2 csillag. Felirat ívesen: LELJE NÉPE BOLDOGSÁGÁN ÖRÖMÉT, HIR, [SZERENCSE KOSZORUZZA SZ]ENT FEJÉT. A „FEJÉT” szó belső körben, a korona felett van. A „SZERENCSE KOSZORUZZA SZ” betűket leköszörülték, azoknak csak a nyomai látszanak, a verőtő ezért valószínűleg próbapéldány. Alul 8 IK JUNIUS 1867 koronázási dátum, felette jobbra A. KLEEBERG mesterjegy.

Csonkakúp alakú verőtő, magassága 27 mm, a verőtő talpának átmérője 63 mm, az éremlap átmérője 49,5 mm. A verőtő testén fogó nyomai.

Ltsz.: JAM KKG 95. 1. 14. 1. (I. tábla, 5a)

A hátlapi negatív anyató verőtövön az 1867. február 17-én kinevezett első magyar felelős minisztérium tagjainak mellképei láthatók. Középen 18 × 15 mm ovális keretben gróf Andrássy Gyula miniszterelnök mellképe, a medallion mellett GR. ANDRÁSSY GYULA felirat van, körülötte hét miniszter társának a mellképe 13-13 mm átmérőjű kör alakú keretben, a medallionokon kívül nevükkel: GR. FESTETICS, GOROVE IST., GR. MIKÓ IMR., HORVÁTH BOLDI., BR. EÖTVÖS JOS., LÓNYAY MEN., BR. WENCKHEIM. Felül koronás magyar címer, alul 3 mm széles legendaszalagon DEÁK LELKE BENNÖK.

Csonkakúp alakú verőtő, magassága 40 mm (az éremlapot hordozó nyaktaggal együtt), a verőtő talpának átmérője 61 mm, az éremlap átmérője 50,5 mm. A verőtő testén fogó nyomai, a verőtő átlósan, teljes hosszában megrepedt.

Ltsz.: JAM KKG 95. 1. 2. 1. (I. tábla, 5b)

A hátlapi verőtőről készült *ön próbanyomaton* is meglévő törésvonal arra enged következtetni, hogy a verőtő az éremverés közben tört meg, és ezért erről a verőtőről emlékérem a továbbiakban nem készült.

Próbalenyomat átmérője 50,5 mm.

Ltsz.: JAM KKG 96. 1. 30. 1.

6. Koronázási emlékérem előlapjának anyató verőtöve

Középen I. Ferenc József király és Erzsébet királyné jobbra forduló mellképe egymás mellett látható. Balról a király koronázási palástban, mellette a királyné kivágott ruhában, nyakában nyakékkal. Két lebegő szárnyas angyal (egyikük kardot, a másik pálmaágot is tart) a királyi pár feje fölé emeli a Szent Koronát, amelynek két oldaláról 5-5 láncocská csüng. A király válla alatti szelvényen A. KLEEBERG mesterjegy. Felirat ívesen AMOR UNIT VIRES, alul a koronázási dátum MDCCCLXVII.

Csonkakúp alakú verőtő, magassága 32 mm (az éremlapot hordozó nyaktaggal együtt), a verőtő talpának átmérője 63 mm, éremlap átmérője 45 mm. A verőtő testén fogó nyomai.

Ltsz.: JAM KKG 96. 1. 24. 1. (II. tábla, 6)

A MNM Éremtárban lévő ön emlékérem pontosan illeszkedik a verőtőbe.

7. Koronázási emlékérem előlapjának anyató verőtöve

Az éremlelapon középen egymás mellett I. Ferenc József király és Erzsébet királyné jobbra fordult mellképe van. Balról a király koronázási palástban, mellette a királyné kivágott ruhában, nyakában nyakékkal. Két lebegő szárnyas angyal (egyikük kardot, a másik pálmaágot is tart) a királyi pár feje fölé emeli a Szent Koronát, amelynek két oldaláról 5-5 láncocská csüng. A király vállánál A. KLEEBERG mesterjegy. Az éremlelap szélén két vonalkör közötti szegélyen a felirat ívesen félkörben két csillag között: I FERENCZ JÓSEF (sic!) ÉS ERZSÉBET, alul félkörben KORONÁZÁSI EMLÉKÉÜL JUNIUS 8^{AN} 1867.

Csonkakúp alakú verőtő, magassága 39 mm (az éremlapot hordozó nyaktaggal együtt), a verőtő talpának átmérője 64 mm, az éremlelap átmérője 50 mm. A verőtő testén fogó nyomai.

Ltsz.: JAM KKG 95. 1. 13. 1. (II. tábla, 7)

A MNM Éremtárban lévő bronz emlékérem pontosan illeszkedik a verőtőbe.

8. *Gróf Batthyány Lajos – emlékérem előlapjának anyató verőtöve*

Gróf Batthyány Lajos (1806–1849) első magyar miniszterelnökünket Alfred Windischgrätz herceg, a birodalmi hadak főparancsnoka 1849. január 8-án elfogatta, majd felségárulás vádjával bíróság elé állították. Haynau 1849. október 5-én kihirdette előtte a kötél általi halálról szóló ítéletet. Utolsó éjjelén titkon szerzett törrel sikertelen öngyilkosságot kísérelt meg. Súlyos sebei miatt golyóval végezték ki 1849. október 6-án. Néhány nap múlva a pesti ferencesek templomának kriptájában helyezték el holttestét, majd a kiegyezés után 1870. június 9-én országos gyász közepette szállították át a Kerepesi-temetőben emelt mauzóleumba. Újratevésére emlékérmeket adtak ki.

Az *előlapi anyató verőtövön* a vértanúhalált halt gr. Batthyány Lajos szemben álló, kissé balra tekintő mellképe van magyar öltözetben, vállára vetett prémes szegélyű mentében ábrázolva. Fönt ívesen EGY ORSZÁG GYÁSZOLJA, alul † 6. OCTOBER 1849 dátum olvasható, a bal vállnál A. KLEEBERG mesterjegy. Henger alakú verőtő, magassága 28 mm (az éremlapot hordozó nyaktaggal együtt), a verőtő talpának átmérője 51 mm, az éremlap átmérője 30 mm. A verőtő testén fogó nyomai.

Ltsz.: JAM KKGY 95. 1. 3. 1. (II. tábla, 8)

A MNM Éremtárában lévő ón emlékérem pontosan illeszkedik a verőtőbe.

9. *Gróf Batthyány Lajos – emlékérem előlapján anyató verőtöve*

Ovális éremlap felületen gr. Batthyány Lajos szemben álló, kissé balra tekintő mellképe van magyar öltözetben, vállára vetett prémes szegélyű mentében ábrázolva. Fent ívesen EGY ORSZÁG GYÁSZOLJA, lent † 6^{DIK} OCTBR. (sic!) 1849 dátum, a bal vállnál az éremlap szélén A. KLEEBERG mesterjegy.

Csonkakúp alakú verőtő, magassága 39 mm (az éremlapot hordozó nyaktaggal együtt), a verőtő talpának átmérője 53 mm. Ovális, füllel ellátott éremlap átmérője 34 × 26 mm (füllel). A verőtő testén fogó nyomai.

A MNM Éremtárában lévő ezüst emlékérem pontosan illeszkedik a verőtőbe.

Ltsz.: JAM KKGY 96. 1. 25. 1. (II. tábla, 9)

10. *Gróf Batthyány Lajos – emlékérem előlapjának anyató verőtöve*

Ovális éremlapon gr. Batthyány Lajos szemben álló, kissé balra tekintő mellképe magyar öltözetben, vállára vetett prémes szegélyű mentében. Fönt ívesen EGY ORSZÁG GYÁSZOLJA, lent † 6. OCTOBER 1849. A bal vállnál A.K. mesterjegy.

Csonkakúp alakú verőtő, magassága 31 mm (az éremlapot hordozó nyaktaggal), a verőtő talpának átmérője 44 mm. Ovális, füllel ellátott éremlap átmérője 26 × 19 mm (füllel).

Ltsz.: JAM KKGY 95. 1. 4. 1. (II. tábla, 10).

A MNM Éremtárában lévő ezüst emlékérem pontosan illeszkedik a verőtőbe.

11. *Deák Ferenc – emlékérem hátlapi anyató verőtöve*

Deák Ferencnek, a haza bölcsének, az 1867. évi alkotmányos kiegyezés vezéralakjának, érdemei elismerésül kiadott emlékérem hátlapi verőtöve.

Füllel ellátott, kerek éremlap közepén a koronás magyar címer díszes, barokk pajzsban látható. Körirat: HA ISTEN VELÜNK KI ELLENÜNK, alul 1867 évszám. Csonkakúp alakú anyató verőtő, magassága 31,5 mm (az éremlapot hordozó nyaktaggal), a verőtő talpának átmérője 47 mm. Éremlap átmérője füllel 22 × 19 mm.

Ltsz.: JAM KKGY 95. 1. 9. 1. (II. tábla, 11)

A MNM Éremtárában lévő aranyozott bronz érem pontosan illeszkedik a verőtőbe.

12. *Deák Ferenc – emlékérem előlapjának apató és anyató verőtövei*

Kerek éremlapon Deák Ferenc jobbra fordult, babérkoszorús feje körül DEÁK FERENCZ A VEZÉREK VEZÉRE felirat, alul rozetta, a nyakszervény alatt A.K. mesterjegy.

Csonkakúp alakú verőtövek. Apató magassága 31 mm, a verőtő talpa deformálódott. Anyató magassága 28 mm (az éremlapot hordozó nyaktaggal), a verőtő talpának átmérője 39 mm. Éremlap átmérője 18-18 mm. Mindkét verőtő testén fogó nyomai.

Ltsz.: JAM KKGY 95. 1. 8. 1-2. (II. tábla, 12a-12b)

A MNM Éremtárában lévő bronz emlékérem pontosan illeszkedik a verőtőbe.

13. *Deák Ferenc – emlékérem előlapjának anyató verőtőve*

Éremlap leírása megegyezik a 12. pontban leírtakkal, de itt az éremlaphoz fül tartozik.

Csonkakúp alakú verőtő, magassága 30,5 mm (az éremlapot hordozó nyaktaggal) verőtő talpának átmérője 47 mm, éremlap átmérője füllel 22 × 19 mm. A verőtő testén fogó nyomai.

Ltsz.: JAM KKGY 96. 1. 26. 1. (III. tábla, 13)

A MNM Éremtárában lévő ön emlékérem pontosan illeszkedik a verőtőbe.

14. *Deák Ferenc – emlékérem hátlapjának anyató verőtőve*

Deák Ferenc született Söjtör, 1803. október 17., meghalt Budapest, 1876. január 28. Halálakor az országgyűlés gyászbizottságot küldött ki, és a nagy hazafit a nemzet halottjának nyilvánította. Ravatalát az akadémiai palota gyásszal bevont oszlopcsarnokában helyezték el. Emlékezetére érmekeket bocsátottak ki.

Kerek éremlapon alul átkötött két, felfutó tölgykoszorúban hat sorban SZÜLETETT 1803 OCTOBER 17^{ÉN} – MEGHALT 1876 JANUÁR 28^{ÁN} felirat olvasható.

Csonkakúp alakú anyató verőtő, magassága 32 mm (az éremlapot hordozó nyaktaggal), a verőtő talpának átmérője 38 mm, éremlap átmérője 25,5 mm.

Ltsz.: JAM KKGY 95. 1. 7. 1.

A MNM Éremtárában lévő ezüst emlékérem pontosan illeszkedik a verőtőbe.

15. *Deák Ferenc – emlékérem előlapi anyató verőtőve*

Kerek éremlap felületen Deák Ferenc jobbra forduló mellképe, széles gallérú kabátban, zsinóros sújtással a gomblyuk helyén, magyaros rojtos nyakkendővel. Bal oldalon ívesen DEÁK FERENCZ, jobb oldalon A VEZEREK (sic!) VEZÉRE felirat, a váll alatt A. KLEEBERG mesterjegy.

Csonkakúp alakú anyató verőtő, magassága 34,5 mm (az éremlapot hordozó nyaktaggal), a verőtő talpának átmérője 54 mm, éremlap átmérője 35,5 mm. A verőtő testén fogó nyomai.

Ltsz.: JAM KKGY 95. 1. 5. 1. (III. tábla, 15)

A MNM Éremtárában lévő ezüst emlékérem pontosan illeszkedik a verőtőbe.

16. *József nádor – emlékérem előlapi és hátlapi anyató verőtővei*

József osztrák főherceg és m. kir. herceg Magyarországnak félszázadon keresztül (1796–1847) volt nagytekintélyű nádora, és a magyar hadak főkapitánya. A hálás nemzet az 1848: I. törvénycikkben iktatta törvénybe emlékeztétét. Születésének centenáriuma (1876) emlékérmeket bocsátottak ki.

Az *előlapi anyató verőtő* éremlapjának közepén József nádornak az éremlap aljából kinövő, jobbra néző mellképe látható ulánus uniformisban, a portréiról ismeretes vörös huszárdolmányban, nyakában az Aranygyapjas Rend jelvényével. Felirat ívesen JÓZSEF FÖHERCZEG (sic!) MAGYARORSZÁG NÁDORA, belső ívben balra SZÜLETETT 1776, jobbra MEGHALT 1847. A „FÖHERCZEG” szó „H” betűjének két szárát összekötő vízszintes vonal hiányzik. Korong alakú (22,5 mm magas, 88,5 mm átmérőjű) tőkébe állított túske. Éremlap átmérője 31,5 mm. A verőtő testén fogó nyomai.

Ltsz.: JAM KKGY 95. 1. 10. 1. (III. tábla, 16a)

A *hátlapi anyató verőtő* kerek éremlapjának közepén a koronás magyar címer díszes, barokk pajzsban látható. Fent ívesen A NAGY HAZAFI EMLÉKÉRE felirat, a pajzsláb vonalában két oldalon 1-1 ötágú csillag van, alul 1876 évszám. Évszámtól balra éremszélen A. KLEEBERG mesterjegy. Csonkakúp alakú anyató verőtő, magassága 35 mm (éremlapot hordozó nyaktaggal), verőtő talpának átmérője 51 mm, éremlap átmérője 31,5 mm. A verőtő testén fogó nyomai.

Ltsz.: JAM KKGY 95. 1. 6. 1. (III. tábla, 16b)

A hátlapi verőtő azonosítását köszönöm Dr. G. Héri Vera főmunkatársnak.

A MNM Éremtárában lévő ön emlékérem pontosan illeszkedik a verőtővekbe.

Johann Michael Scharff verőtövei

1. Temesvári csata 1849 – emlékérem hátlapi anyató verőtöve

Az 1848/49-es magyar Forradalom és szabadságharc sorsát megpecsételő 1849. augusztus 9-i temesvári csata ünneplésére I. Ferenc József császár emlékérmét adott ki. Előlapján a temesvári győztest örökítették meg JULIUS FREIHERR V. HAYNAU K.K. FELDZEUGMEISTER felirattal, alul a művész neve SCHARFF.

Az emlékérem *hátlapi anyató verőtövé*n két oldalon felfutó, alul szalaggal átkötött, tömött babérkoszorúban hatsoros felirat: SCHLACHT BEI TEMESVAR DEN 9. AUGUST 1849.

Korong alakú (20,5 mm magas, 109 mm átmérőjű) tökébe állított, felül 57,5 mm átmérőjű gyűrűbe fogott túske. Éremlap átmérője 55 mm. A verőtő testén fogó nyomai.

Ltsz.: JAM KKGY 95. 1. 11. 1. (III. tábla, 17)

Az emlékérem azonosítását Dr. Karl Schulz úrnak köszönhetem. A MNM Éremtárában lévő ezüst érem pontosan illeszkedik a verőtöbe.

2. Joseph Radetzky – emlékérem hátlapi anyató verőtöve

A cseh származású Joseph Radetzky grófot, ki érdemei nyomán kitűnő karriert futott be, 1831-ben helyezték Felső-Itáliába, az osztrák haderők főparancsnoki tisztébe, 1836-tól tábornagy. 1848/49-ben vívott harcaival sikerült az osztrákok uralmát megtartania a Lombard-velencei Királyságban. Jutalmul a királyság főkormányzójává nevezték ki, és a császár emlékérmét bocsátott ki tiszteletére. A Bécsben igen népszerű tábornagyot 72 évi szolgálat után, 1857-ben nyugdíjazta a császár.

Az 1850. évi jutalomérem hátlapi verőtövének azonosítását dr. Karl Schulz úrnak köszönhetem. Az emlékérem előlapján található a vésnök, J. M. Scharff neve.

A *hátlapi anyató verőtövé*n 5 mm széles gyűrűben fent DE ITALIS, alul ötágú csillagtól balra 1848, jobbra 1849 évszámok vannak. A középpajzsban szárnyas, lebegő angyal látható, jobb kezében babérkoszorúval.

Csonkakúp alakú anyató verőtő, magassága 42 mm (az éremlapot hordozó nyaktaggal), verőtő talpának átmérője 65,5 mm, éremlap átmérője 54,5 mm. A verőtő testén fogó nyomai.

Ltsz.: JAM KKGY 95. 1. 15. 1. (III. tábla, 18)

A MNM Éremtárában lévő ezüst emlékérem pontosan illeszkedik a verőtöbe.

3. Alfred Windischgrätz – emlékérem hátlapi anyató verőtöve

Windischgrätz herceg (1787–1862) 1804-től szolgált az osztrák hadseregben, 1840-től Csehország katonai parancsnoka. 1848 júniusban leverte a prágai felkelést, 1848 októberében ő vezette a Bécs elleni ostromot, a birodalmi hadak főparancsnokaként pedig 1849. január 5-én elfoglalta Pestet. A tavaszi hadjárat során elszenvedett kudarcai miatt 1849. április 12-én felmentették állásából. Visszavonult csehországi birtokaira, majd 1859-ben Mainz kormányzójává nevezték ki. A császár 1854-ben emlékéremmel jutalmazta érdemeit.

Az emlékérem *hátlapi anyató verőtövé*n Clío, a történetírás múzsája ülő helyzetben látható, térdén az 1848 feliratú könyvet tartja, jobb kezében íróvesszővel. Ülőszámolya mellett könyvek vannak. Alul a művész neve, és a verőtő készítésének dátuma: SCHARFF J. 1854.

Henger alakú anyató verőtő, magassága 31 mm (az éremlapot hordozó nyaktaggal), verőtő talpának átmérője 61,5 mm, éremlap átmérője 55 mm.

Ltsz.: JAM KKGY 96. 1. 28. 1. (IV. tábla, 19)

A verőtő azonosítását Dr. Karl Schulz úrnak köszönhetem.

*

Az adománnyal átvettünk négy olyan mesterjegy nélküli verőtövet is, amelynek vésnökét nem sikerült megnyugtatóan azonosítani.

1. *A Hadiérem (Die Kriegsmedaille) előlapi és hátlapi anyató verőtövei*

I. Ferenc József cs. és kir. 25 éves uralkodói jubileuma emlékére Hadiérmet bocsátott ki 1873. december 2-i döntésével. Mindazon katonák és polgári egyének megkapták, kik a 25 év háborúiban (bármely rendfokozatban és minőségben) a hadseregnél szolgáltak. Később odaítélték a 19. sz. végi és 20. sz. eleji háborús résztvevőknek is.

A szakirodalom szerint¹⁰ az előlap Josef Tautenhayn, a hátlap J. Pfeiffer vésnök munkája. A szükséges érem-mennyiség miatt az érmeke ab ovo egy sor cég készítette (nem számítva az utánvereteket), ami a portré, a felirat, a babér- és tölgykoszorú részleteiben finom eltéréseket vont maga után.¹¹ Feltételezhetően a Kleeberg-cég is résztvett az érmeke előállításában, ezért az adományban lévő mesterjegy nélküli verőtövek e cég munkájának is tekinthetők.

Az *előlapi anyató verőtövön* 4 mm széles szalagon, két vonalkör között a felirat: FRANZ JOSEPH I. KAISER V. ÖSTERREICH, KÖNIG V. BÖHMEN ETC. APOST. KÖNIG V. UNGARN. A középpajzsban Ferenc József jobbra forduló, szakállas portréja látható, fején babérkoszorú, hátul szalaggal átkötve. Henger alakú anyató verőtő, magassága 27 mm (az éremlapot hordozó nyaktaggal), a verőtő talpának átmérője 50,5 mm, az éremlap átmérője 36 mm. A verőtő testén fogó nyomai.

Ltsz.: JAM KKGY 95. 1. 12. 1. (IV. tábla, 20a)

A *hátlapi anyató verőtő* éremfelületén balra babér-, jobbról tölgyág fut fel, alul szalaggal összekötve. Középen három sorban 2. DECEMBER 1873 felirat.

Henger alakú anyató verőtő, magassága 27,5 mm (az éremlapot hordozó nyaktaggal), a verőtő talpának átmérője 50 mm, az éremlap átmérője 36 mm. A verőtő testén fogó nyomai.

Ltsz.: JAM KKGY 96. 1. 29. 1. (IV. tábla, 20b)

A MNM Éremtárában lévő sárga bronz emlékérem pontosan illeszkedik a verőtövekbe.

2. *Magyar Lótenyésztési Részvénytársaság jutalomérmének előlapi anyató verőtöve*

A verőtő azonosítását Dr. G. Héri Vera főmunkatársnak köszönhetem. A MNM Éremtárában meglévő, s a verőtőről készült egyik bronzérem sima (gyöngykörös) hátlapjára vésett dátum, és szöveg („1880. október 17-én tartott ménló kiállítás...”) teszi lehetővé a mesterjegy nélküli verőtő készítése idejének pontos(abb) meghatározását. Az éremfelületen 7 mm széles, két vonalkör közötti gyűrűben fent ívesen LÓTENYÉSZTÉS EMELÉSÉRE ALAKULT RÉSZVÉNY TÁRSASÁG, alul két csillag között BUDAPESTEN, a középpajzsban ÉREM felirat látható.

Henger alakú anyató verőtő, magassága 34 mm (az éremlapot hordozó nyaktaggal), verőtő talpának átmérője 68 mm, az éremlap átmérője 44 mm. A verőtő testén fogó nyomai.

Ltsz.: JAM KKGY 95. 1. 16. 1. (IV. tábla, 21)

3. *Balaton Egylet 1883. (vagy 1884.) évi füredi regatta-jutalomérmének előlapi anyató verőtöve*

A Balaton Egylet 1882-ben alakult, első rendes közgyűlése 1883-ban volt. Az egylet sportszakosztálya 1883. augusztus 22–24 között nemzetközi amatőr vitorlás-, evező-, úszó- és galamblövészeti versenyt rendezett Balatonfüreden, majd ugyanitt regattát 1884. júliusában, Anna-hetében. 1884-ben a Balaton Egyletből kivált a yachtsport, később a tenisz kultiválására is egy exkluzív klub, a Balatoni Vitorlázó Egylet (utóbbi Stefánia Yacht Egylet néven), a Balaton Egylet pedig az 1884. augusztus 31-i közgyűlése nyomán, mint kulturális egyesület működött tovább 1893-ig.¹²

Tekintettel arra, hogy a verőtő éremfelületén a Balaton Egylet Füredi Regatta felirat szerepel, a verőtővel készült jutalomérmeket vagy az 1883., vagy az 1884. évi füredi regattán osztották ki.

A verőtő éremképének feloldását Németh Ákosnének (Balatonfüredi Helytörténeti Gyűjtemény) köszönhetem. Az éremfelület ábrázolása a balatoni revevilágban gyökerezik.¹³

¹⁰ Pl. Měřička, W.: Orden und Ehrenzeichen. Wien–München, 1974. 234.

¹¹ Měřička, W.: Faleristik. Prága, 1976. 191.

¹² Sziklay J.: Mit csinált a régi Balaton-egylet. Veszprém, 1935.; dr. Siklóssy L.: A magyar sport ezer éve. Budapest, 1928.

¹³ Fáy András összes szépirodalmi munkái. Sio. Tündéres rege. VII. kötet. Pest, 1844. 105–134. (Előszőr 1836-ban jelent meg az Aurorában.)

Az előlapi anyató verető középpajzsában a Kamór átkától megszabadult Siót, a Balaton tündérét látjuk immáron újra aranyhajjal, jobb kezében aranybuzogányos nádjával, a balban pedig a megbékélt Kamór zöldelő cserfaágával, Sió körül a partra úszó kígyókkal. A körgyűrűben fent középen az ezüstsakállú tisztes Kamór, a Bakony hatalmas varázslójának a feje, tőle balra BALATON, jobbra EGYLET felirat. Alul ovális (mentőöv utánzatú) szalagon FÜREDI REGATTA.

Csonkakúp alakú verető, magassága 34 mm (az éremlapot hordozó nyaktaggal), verető talpának átmérője 41 mm, az éremlap átmérője 20 mm. A verető testén fogó nyomai.

Ltsz.: JAM KKGy 95. 1. 17. 1. (IV. tábla, 22)

A MNM Éremtárában lévő ezüst jutalomérem pontosan illeszkedik a veretőbe.

dr. Lakatos Sarolta

főmuzeológus

Jósa András Múzeum, Kállay-gyűjtemény

Nyíregyháza

A fotókat készítette: † Belánszky-Demkó Péter (JAM Nyíregyháza)

PRÄGESTÖCKE ZU MEDAILLEN IN DER KÁLLAY-SAMMLUNG DES JÓSA ANDRÁS MUZEUMS

Resümee

Der Schriftsteller und Journalist Ferenc Ilosvay (1914–1990) stammte aus dem Komitat Szabolcs und ließ sich nach der ungarischen Revolution von 1956 in Wien nieder, wo er die Enkelin des namhaften Wiener Goldschmieds Oscar Dietrich (1853–1940) heiratete. Nach dem Tod ihres Gemahls schenkte Johanna Dietrich-Ilosvay 1994 den literarischen Nachlaß, sodann 1995/96 Silbergegenstände aus ihrem großväterlichen Erbe der Kállay-Sammlung, da die Großmutter ihres Gemahls mütterlicherseits Izabella Kállay von Nagykálló war. Mit dem Nachlaß Dietrich gelangten auch 28 Prägestöcke zu Medaillen in unsere Sammlung, über deren Herkunft die Stifterin weder über schriftliches Zeugnis oder Urkunde, noch über mündliche Information verfügte. Die Prägestöcke fand sie am Dachboden ihrer Wiener Wohnung in dem Haus, in dem die Firma Oscar Dietrich von 1898 bis 1931 tätig gewesen war. Die Schenkung enthält 17 Prägestöcke zu Vorder- oder Rückseiten und 5 zu Vorder- und Rückseiten von Medaillen. 18 haben ungarische Bezüge. Die Mehrheit der Prägestöcke ist die Arbeit von August Kleeberg, und einige sind mit dem Namen Johann Michael Scharff gekennzeichnet.

Mit den Prägestöcken wurden Medaillen für Lajos Graf Batthyány, Ferenc Deák und Palatin Erzherzog Joseph gefertigt. Es gibt unter ihnen auch Prägestöcke zu Medaillen, mit denen die österreichischen Siege und Sieger der Revolutionen und Freiheitskämpfe 1848/49 gefeiert wurden (Haynau, Radetzky, Windischgrätz). Wieder andere sind Prägestöcke zu Medaillen zu bürgerlichen Themen, so z. B. zur Preismedaille der Ungarischen Pferdezucht AG oder zur Preismedaille des Regattas von Balatonfüred im Jahr 1883. Im Münzkabinett des Ungarischen Nationalmuseums befinden sich sogar einige Medaillen, die mit diesen Prägestöcken gefertigt wurden.

(Fordította: Blaschik Éva)



1a



1b



2a



2b



3



4



5a



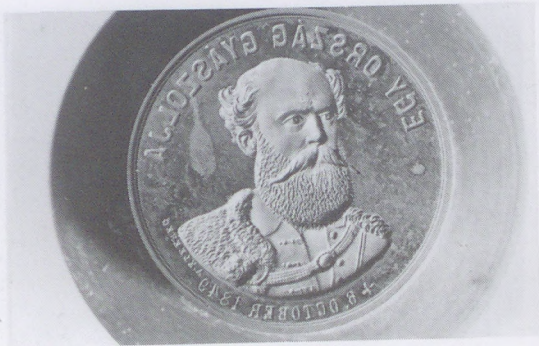
5b



6



7



8



9



10



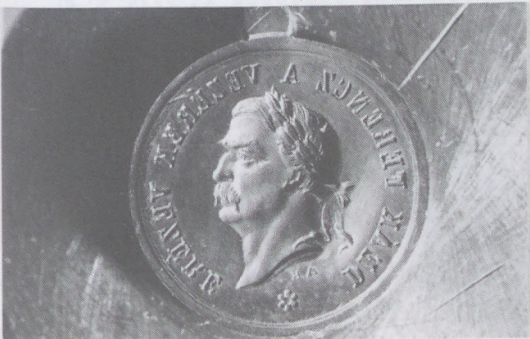
11



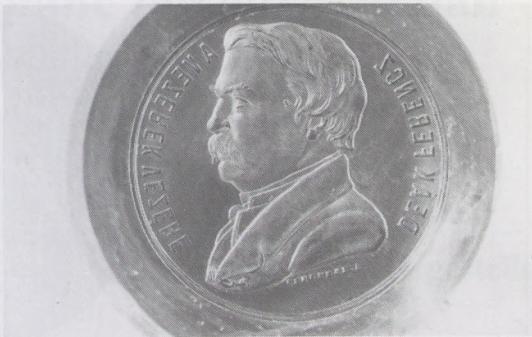
12a



12b



13



15



16a



16b



17



18



19



20a



20b



21



22

Az első magyar tűzzománc jelvénygyárban készült iskolajelvények katalógusa (2. rész)

Katalog der in der Ersten Ungarischen Emailleabzeichen-Fabrik hergestellten Schulabzeichen (Teil 2)

A cikk folytatása a NK 94–95 (1995–1996) számában megjelent azonos című cikknek, ezért a katalógus számozása folytatólagos. Cegléd-Érsekújvár városok iskolajelvényei kerülnek bemutatásra a 26–63. sorszám alatt. A képek az I–II. táblán találhatók, számozásuk megegyezik a katalógus számozásával.

Egyik másik városban több iskola is rendelt jelvényeket, mert átadták egymásnak a jelvényüzem címét. Mindenesetre az egész ország területéről, sőt a mai határokon kívülről is érkeztek megrendelések.

Egyes iskolák jelvénye több változatban készült el. A **celldömölki** római katolikus polgári iskolának, a **cinkotai** Mátyás király polgári fiú iskolának, a **csepeli** állami és községi polgári iskolának, a **csepregi** gimnázium és szakközépiskolának, a **csornai** Hunyadi János gimnáziumnak, a **diósgyőri** Kilián György gimnáziumnak, az **eleki** gimnáziumnak kétféle jelvénye volt. A **dombovári** polgári iskola jelvénye világoskék és sötétkék kerettel is fennmaradt. Cinkotán koszorús és koszorú nélküli, a többi helyen sapkapajzs és fazonjelvény is létezett.

Az iskoláknak szinte minden fajtája megtalálható ebben a színes csoportban.

Polgári iskolák

A **ceglédi** polgári fiúiskolát már 1869-ben megalapították. 1918-tól működött állami jelleggel. Erre utal a jelvény magyar címert formázó rajza.

Dombovárrott 1912-től működött polgári leányiskola.

Celldömölkön az Isteni Szeretet Leányai Rend 1917-ben alapított polgári iskolát. Más szerzetesrendek jelmondatait is felhasználták a jelvényterv jelképekkel gazdagon ellátott elkészítések.

Dunapatajon már 1918-tól működött polgári fiú- és leányiskola. A magyar címeres jelvény az állami jelleget tanúsítja.

Csornán a magyar királyi állami polgári iskola 1920-ban indult. 1923-tól 1944-ig volt ez (katalógus 39. sz.) az iskola jelvénye.

1932-től működött **Cinkotán** a Mátyás király polgári fiúiskola. Mátyás király címerével, a csőrében gyűrűt tartó hollóval készült a jelvény.

1939-től állt fenn **Csurgón** államsegéllyel a községi polgári fiú- és leányiskola. 1944-ig viselték ezt a jelvényt.

A **diósgyőri** magyar királyi állami polgári fiúiskola jelvénye a diósgyőri vár romjait ábrázolja.

Az **érsekújvári** állami polgári iskola jelvényének középpontjában is a váralaprajz áll Érsekújvár jelképeként.

Szakiskolák

A **dombovári** Szent Orsolya rendi zárda női ipariskolájának ízléses jelvénye 1929 és 1944 között lehetett használatban. Az iskolát dr. Eszterházy Miklós alapította 1903-ban, aki Kassáról kért orsolyitákat tanárnak. A női ipariskola azonban csak 1929-ben indult. Varrónóket képeztek három év alatt, a szakma minden ágában, még aranyhímzőket is. A népművészetet igyekeztek megismertetni a diákokkal. Ez a jelvény rajzába is tükröződik.

A **csurgói** református Baksay Sándor népfőiskolát 1941-ben alapította az egyház, kollégiuma negyedik tagozataként. Ekkor már működött a Csokonai Vitéz Mihály erdőgazdasági, a Körmendy Sándor mezőgazdasági és a Nagyváthy János téli gazdasági iskola a gróf Festetich György főnevelő intézet mellett. November közepétől márciusig oktatták itt mezőgazdasági ismeretekre a falu leendő vezető fiatal szakembereit.

A **dunaújvárosi** kereskedelmi tanulóiskola jelvénye a városnévvel együtt későbbi keletű.

Gimnáziumok, reáliskolák

A **csurgói** református reálgimnáziumot a tolnai gróf Festetich György alapította 1792-ben. Ez a legrégebbi iskola, amelynek jelvénye ebben a csoportban szerepel. Ennek az iskolának volt segédtanára Csokonai Vitéz Mihály. A jelvény szív-pajzsában a Festetich-címer oroszlánja látható. A bemutatott jelvényt 1924-től hordták a diákok.

1831-ben alapított a katolikus egyház iskolát **Érsekújvárott**. 1938 és 1944 között volt ez az iskola jelvénye.

A **debreceni** Fazekas Mihály reáliskolát 1891-ben alapította Debrecen városa, és gondoskodott fenntartásáról is. Az iskola diákja volt Balassa József, Szabolcska Mihály és Tóth Árpád.

A **ceglédi** reálgimnázium 1899-ben alakult a „Kossuth Lajos” alapítvány segítségével, de csak 1918-tól vette fel Kossuth Lajos nevét. Ezt a jelvényt 1931 és 1974 között viselték. Ennek az iskolának volt tanára Pais Dezső. A jelvény rajzában Cegléd címere szerepel.

1913-ban nyílt meg a **dombovári** gimnázium, amely gróf Eszterházy Miklós nádornak köszönhette létét. Az iskola jelvényét Marcell György, a gimnázium rajztanára készítette. A pajzson az Eszterházy család címerállata – a griff – látható.

A **csongrádi** Szent Imre gimnázium a szentesi főgimnázium csongrádi fiókjaként 1920-ban alakult meg. 1925-től viselte az iskola Szent Imre nevét. A jelvény rendelését az üzem 1927-ben kapta.

Az 1920-tól működő **csornai** Hunyadi János gimnázium jelvénye a Hunyadi család címerét ábrázolja.

Nagyon hasonló a **dunapataji** és a **dabasi** gimnázium jelvénye. 1945 után ez a típus nagyon elterjedt.

Általános iskola

Az **esztergomi** Mindszenty József római katolikus általános iskola jelvénye az egész csoportban a legújabb. 1995-ben készült, az iskola alapításának évében, Kovács Jenő grafikus terve szerint.

Egészen sajátos a rendeltetése a kör alakú jelvénynek, amely a **Diósgyőr** Városcsúszponton levő 21. számú általános iskola úttörőcsapat tagjainak készült.

Különleges rajzú és eltérő kivitelű a többitől az **egri** Dobó István gimnázium és erdészeti szakközépiskola jelvénye. Már formájában is, – tárcsapajzs alakjával – az egri vár védelmére utal. Az egri Dobó István szobor arany színben rátétként látható rajta. Az iskolát 1921-ben főreáliskolaként alapították, de 1890-től ciszter gimnáziumként már volt gimnázium Egerben. Az iskola emblémájaként a jelvény rajza már 1972-től szerepelt. Az ezer darabos megrendelés 1981. október 5-én érkezett az üzembe, elvitele 1982. február 18-án történt. Az üzem irattárában őrzött rendelőkönyvben a bejegyzés Berényi Lajosné kézírásával a következő: „Teljes összeg adóba ment”.

KATALÓGUS*

26. CEGLÉD Magyar Királyi Állami Kossuth Reálgimnázium

Hegyes talpú pajzs, amelyet fent a zománcozott Szent Korona zár le. A pajzsot fehér szegély keretezi. Ezt fent, kétoldalt nemzeti színű, középen piros-kék sáv díszíti. A sötétkék alapú pajzsmezőben sárga, balra lépő oroszlán zöld hármashalmon tapod. A fehér keretben arany betűkkel balról jobbra CEGLÉDI M. KIR. ÁLLAMI KOSSUTH-REÁLGIMNÁZIUM felirat.

M.: 55 mm, Sz.: 37 mm, sapkapajzs tolltartóval és szűrővel.

* Megjegyzés a katalógushoz: az iskola típusok helyesírásánál a jelvényen szereplő változat szerint adtuk a leírást. Így pl. fiú iskola hol külön, hol egybe írva fordul elő.

27. *CEGLÉD Magyar Királyi Állami Polgári Fiúiskola*

Hegyes talpú pajzs alakú jelvény, amelyben Szent Koronás magyar címer van fehér keretben. A Szent Korona és a címerpajzs háttere piros zománc. A címer pajzsát belülről körbefutó hullám díszíti. A fehér keretben arany betűkkel balról jobbra folyamatosan MAGY. KIR. ÁLL. POLGÁRI FIÚISKOLA CEGLÉD felirat. M.: 55 mm, Sz.: 38 mm, sapkapajzs tolltartóval és szűrővel.

28. *CELLDÖMÖLK Római Katolikus Polgári Leányiskola*

Hegyes talpú pajzs alakú jelvény, amelynek szabadon álló, barokkos díszítésén fehér kereszt áll. A pajzsmező középkékjében jobbra piros üstökös, balra piros, égő szív, középen arany színű horgony, rajta kígyó tekeredik, lent zöld, hullámos pajzsláb. A mezőt fehér szegély keretezi, benne arany betűkkel – fent ORA ET LABORA (imádkozzál és dolgozzál), jobbra DA MIHI ANIMA (adjál nekem lelket), balra CÆTERA TOLLE (a többit bízd rám). A feliratot a jobb és bal sarokban fent és a pajzs spiccében lent egy-egy piros szív választja el. Az alsó piros szív mellett két oldalt S S. olvasható.

M.: 60 mm, Sz.: 35 mm, sapkapajzs tolltartóval és szűrővel.

29. *CELLDÖMÖLK Római Katolikus Polgári Leányiskola*

Ugyanaz, mint 28. sz. alatt leírt jelvény, de a fehér szegélyben hiányzik a három piros szív.

M.: 30 mm, Sz.: 17 mm, fazonjelvény tüvel.

30. *CINKOTA Mátyás Király Polgári Fiúiskola*

Csücskös talpú, pajzs alakú jelvény, amelynek hajlított vonalát arany színű, színes ékköves Szent Korona zárja le. A piros pajzs fehér mezőjében arany ágon fekete holló balra áll, csőrében gyűrűt tart. Sötétkék keretben arany színű felirat, fent CINKOTAI, balra kezdve folyamatosan MÁTYÁS KIRÁLY POLGÁRI FIÚ ISKOLA

M.: 53 mm, Sz.: 34 mm, sapkapajzs tolltartóval és szűrővel.

31. *CINKOTA Mátyás Király Polgári Fiúiskola*

Ugyanaz, mint 30. sz. alatt leírt jelvény, de teljesen arany színben és kétoldalt koszorúval ellátva.

M.: 54 mm, Sz.: 34 mm, sapkapajzs tolltartóval és szűrővel.

32. *CSEPEL Állami és Községi Polgári Iskola*

Hegyes talpú, pajzs alakú jelvény, amelyet az arany színű Szent Korona zár le. A pajzs mezejében piros alapon fehér kettős kereszt arany sugarakkal. Előtte zöld hármashalmon fehér színű lovas. A fehér kereten arany betűkkel balról folyamatosan CSEPELI ÁLL. S. KÖZSÉGI POLGÁRI ISKOLA

M.: 50 mm, Sz.: 35 mm, sapkapajzs tolltartóval és szűrővel.

33. *CSEPEL Állami és Községi Polgári Iskola*

Ugyanaz, mint 32. sz. alatt leírt jelvény, de a korona teteje és ékkövei pirosra zománcozottak.

M.: 32 mm, Sz.: 20 mm, fazonjelvény tüvel.

34. *CSEPREG Gimnázium és Szakközépiskola*

Hegyes talpú, pajzs formájú jelvény, amelyet fent fehér színű, hajtogatott szalag zár le, arany színű CSEPREG felirattal. A pajzs világoskék mezőjében középen nyitott, fehér könyv, rajta átfektetett arany toll. A pajzs széle mentén balról folyamatosan arany színű felirat GIMNÁZIUM ÉS M G. SZAKKÖZÉPISK.

M.: 30 mm, Sz.: 27 mm, sapkapajzs biztosítótüvel.

35. *CSEPREG Gimnázium és Szakközépiskola*

Ugyanaz, mint 34. sz. alatt leírt jelvény, de GIMN. ÉS MG. SZ. K ISK

M.: 18 mm, Sz.: 16 mm, fazonjelvény egyenes tüvel.

36. *CSONGRÁD Magyar Királyi Állami Szent Imre gimnázium*

Hegyes talpú pajzs formájú jelvény, fent fehér arany, lépcsőzetes, liliomba csúcsosodó lezárással. Balharántolt, fent piros, lent sötétkék mező közepén fehér ruhás, aranypalástos szent (Imre?) liliommal, kard-

dal és koronával. A sötétkék mezőben arany betűvel, balról TÖRV. jobbról VÉD. A fehér keretben arany betűkkel folyamatosan CSONGRÁDI M. KIR. ÁLL. SZENT IMRE GIMNÁZIUM.

M.: 55 mm, Sz.: 35 mm, sapkapajzs tolltartóval és szűrővel.

37. CSORNA *Hunyadi János Gimnázium*

Kerek talpú pajzs alakú jelvény, benne fehér alapon negyedelt pajzs – két világoskék, két piros mező. Fent a fehér részben arany betűkkel HUNYADI JÁNOS GIMNÁZIUM/CSORNA. A negyedelt pajzs bal felső és jobb alsó világoskék mezejében egy-egy holló arany színű körvonala csőrében gyűrűvel. A jobb felső és bal alsó mezőben egy-egy ágaskodó oroszlán arany körvonala látható.

M.: 35 mm, Sz.: 24 mm, sapkapajzs szűrővel.

38. CSORNA *Hunyadi János Gimnázium*

Ugyanaz, mint 37. sz. alatt leírt jelvény, de méretei kisebbek.

M.: 21 mm, Sz.: 19 mm, fazonjelvény egyenes tüvel.

39. CSORNA *Magyar Királyi Állami Polgári Fiúiskola*

Arany színű magyar Szent Koronával ellátott címer alakú jelvény. Fehér keretében arany felirat balról folyamatosan CSORNAI M. KIR. ÁLLAMI POLGÁRI FIÚISKOLA.

M.: 43 mm, Sz.: 29 mm, sapkapajzs tolltartóval, szűrővel.

40. CSURGÓ *Polgári Fiú- és Leányiskola*

Hegyes talpú pajzs alakú jelvény, amelyet a magyar Szent Korona zár le piros zománc tetővel és ékkövekkel. A pajzs piros mezőjében nagy Magyarország zöld színben, alatta zöld hármashalom, előtte fehér kettős kereszt, amelyből arany sugarak lövellnek ki minden irányba. A pajzsfőn fehér alapon arany betűkkel CSURGÓI POLGÁRI/FIÚ ÉS LEÁNYISKOLA.

M.: 55 mm, Sz.: 33 mm, sapkapajzs tolltartóval és szűrővel.

41. CSURGÓ *Református Baksay Sándor Népfőiskola*

Kör alakú jelvény. Kék alapon közepén nyitott könyv, mögötte lehajló kalász arany színben. Körirat balról lent kezdve folyamatosan arany színben CSURGÓI.REF.BAKSAY.SÁNDOR.NÉPFŐISKOLA lent középen 1941.

Átmérő: 30 mm, biztosítótüvel, a zománc sérült.

42. CSURGÓ *Református Gimnázium*

Hegyes talpú pajzs alakú jelvény. Kék keretben fekete szegélyben fehér alapon negyedelt pajzs, benne szív-pajzs piros alapon arany színű, balra ágaskodó oroszlán kardot tart. A negyedelt pajzs bal átlós részein kék alapon arany színű horgony, a jobb átlós részein fehér alapon fekete kereszt arany szegéllyel. A szív-pajzs felett a fehér mezőben arany betűs felirat REF./GIMNÁZIUM, a pajzs alatt, követve annak vonalát CSURGÓ, alatta középen 1792.

M.: 43 mm, Sz.: 33 mm, tolltartóval, szűrővel.

43. DABAS *Gimnázium*

Hegyes talpú tárcsapajzs alakú jelvény. Zöld alapon fehér, nyitott könyv, fehér keresztbefektetett tollal. A fehér keretben arany színű felirat balról lefelé GIMNÁZIUM, jobbról -DABAS.

M.: 25 mm, Sz.: 28 mm, szűrővel.

44. DEBRECEN *Fazekas Mihály Reáliskola*

Hegyes talpú magyar címer színes ékkövekkel és piros tetővel ellátott Szent Koronával. Fehér keretében arany betűs felirat balról folyamatosan MAGY. KIR. ÁLL. FAZEKAS MIHÁLY RÉÁLISKOLA.

M.: 55 mm, Sz.: 38 mm, sapkapajzs tolltartóval és szűrővel.

45. DIÓSGYŐR *Kilián György Gimnázium*

Hegyes talpú pajzs alakú jelvény. A pajzs fejen sötétvörös szegélyben arany betűkkel KILIÁN GY. GIMN. Alatta világoskék pályán balról arany évszám 1959, jobbról 1964, középen függőlegesen a magyar

lobogó, alatta sötétkék pólyán a diósgyőri várrom arany körvonala, alatta világoskék pólyán arany betűkkel DIÓSGYŐR, sötétvörös pajzstalp.

M.: 38 mm, Sz.: 29 mm, sapkapajzs biztosítótűvel.

46. DIÓSGYŐR *Kilián György Gimnázium*

Ugyanaz, mint a 45. sz. alatt leírt jelvény, de évszámok nélkül és kisebb.

M.: 21 mm, Sz.: 15 mm, fazonjelvény egyenes tűvel.

47. DIÓSGYŐR *Magyar Királyi Állami Polgári Fiúiskola*

Csücskös talpú pajzs alakú jelvény zománc díszes Szent Koronával. A korona és a pajzs között a fehér szegélyben arany felirat DIÓSGYŐR, a pajzs talpán a fehér részben arany felirat M. KIR. alatta ÁLL. POLG. FIÚISK. A pajzs derekán sötétkék mezőben a diósgyőri várrom fehér körvonallal, zöld ablakkal, zöld halmon.

M.: 53 mm, Sz.: 29 mm, sapkapajzs szűrővel és tolltartóval.

48. DIÓSGYŐR *Városközpont 21. Számú Általános Iskola*

Kör alakú jelvény. Középen piros-fehér-zöld hullámos zászló, fehér sávjában a diósgyőri várrom fehér színben, arany kontúrokkal. A zászló fekete rúdján függőlegesen arany betűkkel ELŐRE. Fent arany betűkkel 21. SZ. ÁLTALÁNOS ISKOLA, lent DIÓSGYŐRI VÁROSKÖZPONT.

Átmérő: 30 mm, biztosítótűvel.

49. DOMBOVÁR *Gimnázium*

Hegyes talpú pajzs alakú jelvény, sárga szegéllyel, középen sötétkék alapon kardot és villámot tartó balra lépő griff zöld háromszögön. Felette a fehér pajzsfőben arany betűkkel DOMBOVÁRI GIMN.

M.: 43 mm, Sz.: 38 mm, sapkapajzs tolltartóval és szűrővel.

50. DOMBOVÁR *Magyar Királyi Állami Polgári Fiúiskola*

Hegyes talpú pajzs alakú jelvény, amelyet az arany színű Szent Korona zár le. A pajzsot világoskék keret szegélyezi, körben arany betűkkel, fent DOMBOVÁRI, balról folyamatosan M. KIR. ÁLL POLGÁRI FIÚISKOLA.

M.: 52 mm, Sz.: 30 mm, sapkapajzs tolltartóval és szűrővel.

51. DOMBOVÁR *Magyar Királyi Állami Polgári Fiúiskola*

Ugyanaz, mint 50. sz. alatt leírt jelvény, de szegélye sötétebb kék és a Szent Korona ékkövei zománcozottak.

M.: 51 mm, Sz.: 28 mm, sapkapajzs tolltartóval és szűrővel.

52. DOMBOVÁR *Szent Orsolya Rendi Zárda Női Ipariskola*

Csücskös talpú barokk pajzs alakú jelvény. A sötétkék keretben arany színű indás díszítés, a belső fehér mezőben arany betűkkel fent NŐIPARISKOLA/DOMBOVÁRI/SZENT/ORSOLYA/RENDI ZÁRDA.

M.: 34 mm, Sz.: 23 mm, biztosítótűvel.

53. DUNAPATAJ *Gimnázium*

Csücskös talpú pajzs alakú jelvény, barokk hajlattal. Világoskék alapon balról lefelé haladó pólyán középen nyitott fehér könyv, rajta fehér toll. Arany betűkkel fent GIMNÁZIUM lent DUNAPATAJ.

M.: 35 mm, Sz.: 29 mm, biztosítótűvel.

54. DUNAPATAJ *Magyar Királyi Állami Polgári Iskola*

Hegyes talpú pajzs alakú jelvény, amelyben a Szent Korona zománcozott változatával ellátott magyar címer van fehér keretben. A címer pajzsát belülről körben futó hullám díszíti. A fehér keretben balról folyamatosan arany betűkkel DUNAPATAJ M. KIR. ÁLLAMI POLGÁRI ISKOLA.

M.: 52 mm, Sz.: 34 mm, sapkapajzs tolltartóval és szűrővel.

55. DUNAÚJVÁROS *Kereskedelmi Tanulóiskola*

Hegyes talpú tárcsapajzs alakú jelvény fehér kerettel, kék szívpajzsal. A fehér kereten arany betűkkel fent DUNAÚJVÁROS, folyamatosan KERESKEDELMi TANULÓISKOLA. A szívpajzs kékjében arany betűkkel K.T.

M.: 30 mm, Sz.: 29 mm, biztosítótűvel.

56. EGER *Dobó István Gimnázium és Erdészeti Szakközépiskola*

Kerek talpú tárcsapajzs alakú jelvény rajta középen az egri Dobó István szobor arany színű rátéten. Fehér alapon balharántolt piros-kék, az eredeti pajzs alakját mintázó belső tárcsapajzs, alatta illeszkedik hozzá a zöld, ötlevelű ág. Fent arany betűkkel DOBÓ ISTVÁN, lent ugyancsak arany betűkkel GIMNÁZIUM ÉS ERDÉSZETI SZAKKÖZÉPISKOLA.

M.: 33 mm, Sz.: 28 mm, biztosítótűvel.

57. ELEK *Gimnázium*

Hegyes talpú, arany kalászkokkal kiegészített barokk tárcsapajzs alakú jelvény. Világoskék alapon fehér nyitott könyv, rajta átfektetett fehér toll. Arany felirat, fent GIMNÁZIUM/ELEK.

M.: 40 mm, Sz.: 40 mm, sapkapajzs szűrővel.

58. ELEK *Gimnázium*

Ugyanaz, mint 57. sz. alatt leírt jelvény, de a méretei kisebbek.

M.: 15 mm, Sz.: 15 mm, fazonjelvény biztosítótűvel.

59. ESZTERGOM *Mindszenty József Általános Iskola*

Álló ellipszis alakú jelvény, amely lent makkban végződik. Ez a jelvényt keretező tölgyfalevél koszorú végződése. Kék mezőben felkelő nap sugarait lövelli szerte-szét.

M.: 28 mm, Sz.: 14 mm, biztosítótűvel.

60. ÉRSEKÚJVÁR *Állami Polgári Iskola*

Enyhén hajlított csücskös talpú, arany színű, Szent Koronával lezárt pajzs alakú jelvény. Sötétkék alapon lent világoskék pólya, középtűt fent rózsaszínű szabályos hatszög, az érsekújvári várat formázza. Vele párhuzamosan pirossal, ízelten körülvéve, középen hat arany sugár egy kisebb körből indul ki, köztük arany pontok. A felirat a szabályos piros hatszög körül arany betűkkel balról folyamatosan ÁLLAMI. POLGÁRI. ISKOLA. ÉRSEKÚJVÁR

M.: 52 mm, Sz.: 25 mm, sapkapajzs tolltartóval és szűrővel.

61. ÉRSEKÚJVÁR *Kereskedelmi Iskola*

Csücskös talpú, hajlított, a Szent Koronával lezárt pajzs alakú jelvény. Átlós fehér sávban arany felirattal ÉRSEKÚJVÁRI K.K.I. bal oldalt fent zöld hármashalom arany kettős kereszttel, arany koronán, piros alapon. Bal oldalt a fehér sáv felett piros, alatta zöld mező. Bal oldalt lent ugyanez. Jobb oldalt lent kék alapon a vár alaprajza vörös színben.

M.: 55 mm, Sz.: 32 mm, sapkapajzs tolltartóval és szűrővel.

62. ÉRSEKÚJVÁR *Magyar Királyi Állami Pázmány Péter Gimnázium*

Középtűt arany hármaskaréjban végződő világoskék szegélyezett, harangvirág alakú, fent kétszer hajlított pajzs, hármashalmossal egy-egy körívvel lezárva. Fent jobbra négyszer vágott vörös-arany, balra fehér alapon zöld hármashalmossal arany kettős kereszt koronán, lent fehér alapon kék pólyában három arany hullám, felette az érsekújvári vár vörös színű arany körvonalú alaprajza, bent arany színű, egymást metsző három tükörös vonal, köztük egy-egy csillag. Felirat arany színben, a kereten folyamatosan M.K.ÁLL. PÁZMÁNY PÉTER jobbra GIMNÁZIUM. ÉRSEKÚJVÁR.

M.: 48 mm, Sz.: 39 mm, sapkapajzs tolltartóval és szűrővel.

63. ÉRSEKÚJVÁR *Szent Imre Polgári Iskola*

Az érsekújvári vár alaprajzát mintázó fehér, szabályos hatszög alakú, csúcsain négyszögben kiszögellő pajzs. Belül párhuzamosan szabályos hatszög, jobb oldalán piros, bal oldalán kék, középtűt fehér Anjou-liliom, közepén koronás, egyenes magyar címer. Arany betűkkel felirat, a külső pajzson az évszám elválasztva 19/38, fent ÉRSEKÚJVÁR, lent balról SZENT.IMRE.POLGÁRI.

M.: 46 mm, Sz.: 40 mm, sapkapajzs tolltartóval és szűrővel.

Berényi Zsuzsanna Ágnes
H-1071 Budapest
Király utca 27.

A fotókat készítette: Szelényi László

KATALOG DER IN DER ERSTEN UNGARISCHEN EMAILLEABZEICHEN-FABRIK
HERGESTELLTEN SCHULABZEICHEN

Resümee

Diese Arbeit ist die Fortsetzung zum gleichbetitelten Artikel in NK 94–95 (1995–1996) und setzt die Numerierung fort. Die Schulabzeichen der Städte Cegléd–Érsekújvár werden unter den Nummern 26–63 vorgestellt. Die Abbildungen befinden sich auf Taf. I–II, ihre Numerierung stimmt mit der im Katalog überein.

Fast jede Art Schule kommt in dieser Gruppe vor. Die Abzeichen von Bürgerschulen, Grundschulen und Fachschulen sowie Gymnasien werden angeführt. Die Abzeichen zeigen oft Wappenelemente des Namensgebers oder der Stadt der Schule.

(Fordította: Blaschik Éva)



26



27



28



29



30



31



32



34



35



36



37



39



40



38



41



42



43



44



45



46



47



48



49



50



51



52



53



54



55



56



57



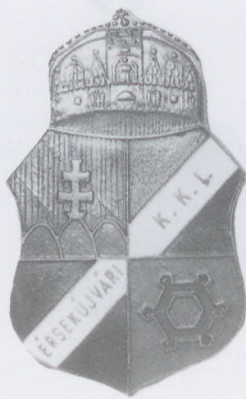
58



59



60



61



62



63



26



27



28



29



30



31



32



34



35



36



37



39



40



38



41



42



43



44



45



46



47



48



49



50



51



52



53



54



55



56



57



58



59



60



61



62



63

Az anyag korán felkeltette a kortárs numizmatikai szakírók érdeklődését is. A magyar, illetve az erdélyi pénzek legkorábbi katalógusainak összeállításánál felhasználták ezt a gyűjteményt is,¹¹ de kisebb ismertetések szintén megjelentek róla.¹² A gyűjteményben a magyar és erdélyi pénzekon kívül kitűnő sorozatai voltak megtalálhatók az antik érmeknek is.¹³

Mint a legtöbb magángyűjteményt, egyszer a Festetics-éremgyűjteményt is elérte a végzete. A család pénzzavarba került és azonnal mozgatható készpénzre volt szüksége, így haladéktalanul értékesíteni kellett valamit. Habár hatalmas kiterjedésű birtokokkal és számtalan ingatlannal – kastélyokkal, vadászházakkal, városi palotákkal – rendelkeztek, a választás a leggyorsabban mobilizálható tőkét magában rejtő vagyontárgyra, a világhírű éremgyűjteményre esett. A történet azonban nem olyan hirtelen játszódott le, mint ahogy azt Török Imre leírja, mivel az értékesítés útjában állt egy igen nehezen elhárítható akadály, nevezetesen az, hogy Festetics Kristóf¹⁴ végrendelete óta a családi vagyon – így a keszthelyi kastély, valamint a berendezési tárgyak az éremgyűjteménnyel együtt – hitbizomány volt.¹⁵ Az első lépés a gyűjteménynek a hitbizomány alól való feloldására tett kísérlet volt. Ebben az időben ennek a procedúrának már megvolt a kialakult gyakorlata. Először is fel kellett becsülni a hitbizomány alól feloldandó anyag értékét, majd kicserélni egy ugyanezen értéket képviselő tárgyra. Festetics Tasziló kérésére a nagykanizsai hitbizományi bíróság 1907-ben elrendelte az éremgyűjtemény elérendő vételárának bírói letétbe helyezését, ugyanakkor engedélyezte a „vételárnak művészi becsértékű festmények vásárlására leendő fordítását”.¹⁶ A következő évben az éremgyűjtemény értékének megállapítását egy nemzetközileg is elismert, jó nevű gyűjtő és tudós, az osztrák származású Otto Voetter császári és királyi alezredes¹⁷ végezte el, aki ezt 57.600 koronában határozta meg.¹⁸ Ezután mintegy tíz éves intermezzo következett be. A következő adat 1916-ból bukkan fel, amikor ezt az összeget, tehát 58.000 koronát ideiglenes bírói letétként a család elhelyezte a nagykanizsai Magyar Királyi Adóhivatalnál.¹⁹ A nagykanizsai királyi törvényszék ezek után az érintettek meghallgatását rendelte el, tárgyalási napul 1917. VI. 2-át jelölve ki.²⁰ Mivel a tárgyalási napon az érintett felek, így gr. Festetics György legközelebbi várományos és gr. Festetics Vilmos²¹, a várományosok gondnoka nem jelentek meg, ugyanakkor dr. Fábián Zsigmond²² hitbizományi gondnok kifejezett hozzájárulását adta a kérelem teljesítéséhez, a bíróság az 58.000 koronát állandó bírói letétként elfogadta és az éremgyűjteményt a hitbizományi kötelekből kibocsátotta.²³ Az éremgyűjtemény ellenértékének megfelelően Festetics Tasziló 15 darabból álló festménygyűjtemény vásárolt, aminek értékét egy keszthelyi illetőségű rajztanár, Gaál József becsülte fel.²⁴ (Függelék I.) A bíróság hozzájárult, hogy a festmények vásárlása során esetről esetre a letétbe helyezett összegből utalványozzon a törvényszék.²⁵ Az így felszabadult éremgyűjteménytől pedig villámsebesen „megszabadult” a család.

¹¹ Schönvisner István: *Catalogvs Nvmorvm Hvngariae ac Transilvaniae*. Pest, 1807.; Rupp Jakab: Magyarország ekkorig ismeretes pénzei. I.–II. Buda, 1841–1846.; Weszler József kéziratos jegyzetei. MNM Éremtár Kézirattára II. 32., 33.; Réthy László: *Corpus Nummorum Hungariae*. I.–II. Budapest, 1899–1907.

¹² Harsányi Pál: Festetich Tasziló herceg éremgyűjteménye. Numizmatikai Közlöny XI (1912) 126–128. p.; Entz Géza: A magyar műgyűjtés történetének vázlata 1850-ig. Hellas, Bp., 1937. 53. p.

¹³ Josephus Eckhel: *Nvni Veteres Anecdota ex Mvseis Caesareo Vindobonensi, Florentino Magni Ducis Etrvriae, Granelliano nunc Caesareo, Vitzaiano, Festeticsiano, Savorgnano Veneto, aliisque*. Viennae, MDCCLXXV.

¹⁴ Festetics Kristóf (1696–1768). A család keszthelyi ágának őse, a hitbizomány megalapítója.

¹⁵ Majoratus. Festetics Kristóf végrendelete értelmében felállított két majorátussal (hitbizománnyal) kapcsolatos iratok (1635–1881). MOL P. 235. 116–121. cs., közölve még: Erdélyi Aladár: Régi magyar családi hitbizományok története és joga 1542–1852. I–II. Bp. 1912.

¹⁶ A nagykanizsai Hitbizományi Bíróság 6929/p. 1907. sz. végzése. MOL P. 237. 16. cs. VIII. 1.

¹⁷ Otto Voetter (1841–1926), osztrák numizmatikus, csász. és kir. alezredes. Munkásságáról: Wilhelm Kubitschek: Gedenkbblatt an Otto Voetter. *Numismatische Zeitschrift*, 59 (1926) 155–159. p.

¹⁸ MOL P. 237. 16. cs. VIII. 1.

¹⁹ Bevezetve a királyi törvényszéki letét-nyilvántartási napló 34/1916/7. sz. alatt, bevételezve 1917. V. 7., a királyi törvényszéki letét-napló 34. tétele alatt. MOL P. 237. 16. cs. VIII. 1.

²⁰ P.I.494/1917/1. sz. végzés. MOL P. 237. 16. cs. VIII. 1.

²¹ Festetics Vilmos (1848–1931), gróf, a család somogyi ágából származott.

²² dr. Fábián Zsigmond, nagykanizsai ügyvéd, a Festetics-hitbizomány gondnoka.

²³ P.I.494/1917/2. sz. végzés., a P.I.494/1917/3. sz. végzés szerint az ítélet folyó év VI. 25-én jogerőre emelkedett. MOL P. 237. 16. cs. VIII. 1.

²⁴ Gaál József, keszthelyi gimnáziumi rajztanár.

²⁵ MOL P. 237. 16. cs. VIII. 1.

Am a család eladási szándékáról már korábbról is rendelkezünk adatokkal. A nemzetközi éremkereskedelemben már 1907 körül elterjedt az a hír, hogy az ekkor még grófi címet viselő Festetics Taszilo értékesíteni kívánja éremgyűjteményét. Az információ feltehetően a fentiekben ismertetett, hitbizomány alóli felmentési kérvény, illetve az ehhez kapcsolódó, Voetter által készített szakértői vélemény nyomán szivároghatott ki. Európa legnevesebb éremkereskedői kezdték ostromolni leveleikkel a keszthelyi kastélyt. A válasz azonban mindig nemleges volt, hiszen bírósági végzés hiányában az üzlet megkötésére akkor még nem nyílt lehetőség. (Függelék II.)

Az 1917. évi bírósági végzés azonban szabad utat nyitott a gyűjtemény értékesítésére. Festetics Taszilo főtitkárán, dr. Lénárd Jánoson²⁶ keresztül vette fel a kapcsolatot a Brüder Egger céggel, akik abban az időben a legnagyobb szakértői voltak a magyar és erdélyi pénzeknek Európában. (Függelék III. 1–3.) A szerződés szinte napok alatt kötött meg. A gyűjteményt Armin L. Egger²⁷ a keszthelyi kastélyban vette át. A szerződésben külön kitételként szerepelt, hogy az érméket fél éven belül nem bocsáthatják árverésre, az eladó kilétét titokban tartják, valamint az eladásra kínált anyagban nem foglaltatik benne Hunyadi Mátyás garasának két dukát súlyú tartják, valamint az eladásra kínált anyagban nem foglaltatik benne Hunyadi Mátyás garasának két dukát súlyú aranyverete.²⁸ (Függelék III. 4.) Ezeket a bécsiek be is tartották, ám a szabad kézi értékesítést napokkal az átvétel után elkezdték. A gyűjtemény darabjait egyrészt felajánlották megvételre a Magyar Nemzeti Múzeumnak, ahová több listát is küldtek.²⁹ A Éremtár a listák alapján kereken száz darabot kiválasztott és megvásárolt.³⁰ A gyűjtemény fennmaradó jelentősebb részét Déri Frigyes³¹, valamint a bécsi Münzkabinet vette meg, míg a „maradékot” magángyűjtők szerezték meg. Természetesen az akciónak hamar híre ment, mint az az eredeti levelekből is kiderül. Jó magyar szokás szerint mindenki jobban értesült volt a másikkal. Itthon szinte belpolitikai ügy lett belőle egy országgyűlési képviselőnek köszönhetően. Urmánczy Nándor³² tudomást szerezve a dolgról, éles hangú levelet írt a hercegi főtitkárnak, melyben szemére vetette, hogyan kerülhetett ez az értékes hungarikákat tartalmazó gyűjtemény külföldre. (Függelék IV. 1.) Ezt levélváltás követte Festetics Taszilo titkára, Kummer Mihály³³ és az Egger-cég között. (Függelék IV. 2–3.) Az ügy hullámai még évekig nem csendesedtek el. 1921-ben újra a terítékre került a Mátyás-garas aranyveretének³⁴ kérdése, amely ekkor még mindig Keszthelyen volt található. A darab végül a herceg halála után, 1933-ban került fia, Festetics György adományaként a minisztériumon keresztül a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárába.³⁵ (Függelék IV. 5–6.)

FÜGGELÉK³⁶

I. A szakértői becslési jegyzőkönyv az éremgyűjteményt felváltó, hitbizományba kerülő festményekről:

Szakértői becslési jegyzőkönyv³⁷;

amely felvételre Herceg Festetics Taszilo m. kir. Főudvarmester ur Öfméltóságának megbízásából, az alább felsorolt, s általa beszerzett festményekről és műtárgyról 1917évi május hó 1én.

²⁶ Dr. Lénárd János, hercegi főtitkár. MOL P 237. 17. cs. X. Lénárd János hercegi főtitkár iratai.

²⁷ Armin L. Egger, bécsi éremkereskedő.

²⁸ CNH. II. 203., Huszár, Lajos: Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute. Bp.–München, 1979. 672. sz.

²⁹ MNM Éremtár Irattára 109/917, 113/917, 118/917, 121–122/917, 132–133/917, 156/917, 194/917.

³⁰ Leltárkönyvi bejegyzés: 30B/1917–1–29 (29 db, aug. 6.), 32B/1917–1–71 (71 db, szept. 1.)

³¹ Déri Frigyes (1852–1924), gyártulajdonos, kereskedelmi kormányfőtanácsos, műgyűjtő. Gyűjteményét halála után Debrecen városára hagyta.

³² Urmánczy Nándor (1868–1940), politikus, újságíró, szabadelvű, majd függetlenségi és 48-as párti országgyűlési képviselő, a Magyar Numizmatikai Társulat alapító tagja, éremgyűjtő, aki a leltárkönyvi bejegyzések szerint több ízben is ajándékozott érmekeket az MNM Éremtárának. Lásd még Numizmatikai Közöny XL (1941) 94. p.

³³ Kummer Mihály, könyvtáros, grófi, majd hercegi titkár. MOL P 253. 1. cs. 2., valamint Klempa Károly: A keszthelyi Festetics könyvtár. 14. p.

³⁴ Lásd 28. sz. jegyzet.

³⁵ Leltárkönyvi bejegyzés: 75/1933., „herceg Festetics György ajándéka a minisztérium utján”. Köszönőlevél a minisztérium felé: MNM Éremtár Irattára 148/1933. Közölve továbbá B. Sey Katalin – Gedai István i. m. 20. p.

³⁶ A Függelékben szereplő iratok általában MOL P 237. 16. cs. VIII. 1., kivéve IV. 5–6. alatt közölt levelek. Lásd 102. és 106. sz. jegyzetek. Az iratokat az eredeti helyesírással közöljük.

³⁷ A szakértői becslési jegyzőkönyv a Festetics levéltár anyagából piszkozatban ismert. Az eredeti valószínűleg a nagykanizsai Hitbizományi Bíróságra került.

1.)³⁸ Herceg Festetics Tasziloné született Hamilton Mária hercegnőt³⁹ ábrázoló 95-137 cm nagyságú eredeti olajfestmény Angeli Henriktől⁴⁰

ára: K. 16000.–

2.)⁴¹ Herceg Festetics Taszilo jelenlegi hitbizományi birtokost ábrázoló eredeti olajfestmény – széles művészi aranyozottfoglatban, – Benczur Gyulától⁴², 146–200 cm nagyságban

ára: K. 16000.–

3.) Erzsébet királyné⁴³ 96–85 cm nagyságú olajfestménye, ellipsis alakban, aranyozott keretben – másolat Schrotzberger (sic!) eredetije⁴⁴ –

ára: K. 2000.–

4.) I. Ferencz József⁴⁵ Őfelségét ábrázoló 108–90 cm nagyságú olajfestmény elliptikus alaku, aranyozott széles keretben, – másolat

ára: K. 2000.–

5.)⁴⁶ Festetics Pál gróf kamarai elnököt ábrázoló. – rézkeretbe foglalt ellipsis alaku rézlapra helyezett apró színes kövekből készített mozaik-remekmű

" 10.000

Átvitel " 46000

Áthozat 46000 K.–

6.)⁴⁷ Hohenzollern-Hechingen Jozefin hercegnőt⁴⁸ Festetics László gr. volt hitb. birtokos⁴⁹ nejét ábrázoló eredeti olajfestmény C. Sales-től⁵⁰ 170–135 cm. nagyságban aranyozott keretben

ára: K. 6000.–

7.)⁵¹ Maria Antoinette-⁵²t fiatal korában ábrázoló eredeti olajfestmény ismeretlen szerzőtől, aranyozott keretben, értékes unicum. Nagysága 112–92 cm.

K. 20000.–

8.) hat darab egyenként 100–165 cm. nagyságú, a fenéki gulyát, n. o. ménest, georgiconi juhászatot, bűdöskuti sertésállományt a kereszturi bivalycsordát és a vonyarczi kecskegulyát ábrázoló eredeti olajfestmény aranyozott keretben.

(egyenként 1500 Kor. értékben

ára: K. 9000.–

9.)⁵³ Fenékpusztai ménest ábrázoló 170–250 cm. nagyságú eredeti olajfestmény Adam Emiltől⁵⁴

ára: K. 12000.–

10.) Lionardo(sic!) da Vinci Urvacsorájának⁵⁵ olajfestményű másolata, nagysága 222–150 cm.

– értéke 2000.–

³⁸ Jelenleg is a keszthelyi Helikon Kastélymúzeum tulajdonában.

³⁹ Lady Mary Douglas Hamilton (1850–1922). Első férje Albert Goyon de Matignon Grimaldi, monacói herceg. Válása után 1880-ban kötött házasságot gróf Festetics Taszilóval. Fia Festetics György.

⁴⁰ Angeli Henrik (1840–1925), festő. Főként arcképeivel vált híressé. 1870-től Bécsben akadémiai tanszéket kapott. Megrendelői főként az udvar és az arisztokrácia köréből kerültek ki.

⁴¹ Jelenleg is a keszthelyi Helikon Kastélymúzeum tulajdonában.

⁴² Benczur Gyula (1844–1920), festő. A XIX. századi magyar történeti festészet egyik jelentős alakja. Történelmi művei mellett az arisztokrácia és a nagypolgárság tagjairól készített portrékat.

⁴³ Erzsébet Amália Eugénia Wittelsbach (1837–1898). Bajor hercegnő, Miksa bajor herceg és Ludovika bajor hercegnő leánya, 1854-től I. Ferenc József osztrák császár és magyar király felesége.

⁴⁴ Franz Schrotzberg (1811–1889), osztrák festő.

⁴⁵ I. Ferenc József (1830–1916), osztrák császár és magyar király. Ferenc Károly főherceg és Zsófia bajor hercegnő fia, 1848-tól osztrák császár, 1867-ben koronázták magyar királlyá.

⁴⁶ Jelenleg is a keszthelyi Helikon Kastélymúzeum tulajdonában.

⁴⁷ Jelenleg is a keszthelyi Helikon Kastélymúzeum tulajdonában.

⁴⁸ Hohenzollern-Hechingen Jozefine (1791–1856) hercegnő, hg. Hohenzollern-Hechingen Hermann és gr. Waldburg-Zeil-Wurzach Antónia leánya. 1811-ben kötött házasságot gr. Festetics Lászlóval. Festetics Tasziló nagyanyja.

⁴⁹ Festetics László (1785–1846), gróf. Festetics Tasziló nagyapja.

⁵⁰ Carl von Sales (1791–1870), osztrák festő.

⁵¹ Jelenleg is a keszthelyi Helikon Kastélymúzeum tulajdonában.

⁵² Marie Antoinette (1755–1793), osztrák főhercegnő, Mária Terézia magyar királynő és Lotharingiai Ferenc leánya, 1770-től a későbbi XVI. Lajos francia király felesége.

⁵³ Jelenleg is a keszthelyi Helikon Kastélymúzeum tulajdonában.

⁵⁴ Adam Emil (1843–1924), festő. Magyar kapcsolatokkal is rendelkező bajor festőcsalád tagja. Főleg lovakat és vadászjeleneteket festett.

⁵⁵ Leonardo da Vinci (1452–1519), firenzei festő, szobrász, építész. Az Utolsó Vacsora című festménye 1498-ban készült a milánói Conveto di Santa Maria della Grazia refektórium számára.

11.) „Keresztre feszített Krisztus a kereszt lábánál, Mária a keresztet átkarolva”; eredeti olajfestmény
Girolamo Pence-től⁵⁶ 266–180 cm.

Átv. 96000 K.

Áthozat K. 96000

ára: K. 2500.–

nagyságban fekete fakeretben

12.) Krisztus fej, antik festmény Guido Reni⁵⁷ iskolájából 75–50 cm. nagyságban faragott fekete fakeretben
ára K. 1200

13.) Mária-fej – antik – festmény Guido Reni iskolájából 75–50 cm. nagyságban, faragott antik – fekete
fakeretben
ára K. 1200

14.) „Hohenzollern Eitel Frigyes örgróf átadja Habsburgi Rudolfnak a császárrá történt megválasztás-
ról szóló levelet;” – antik eredeti olajfestmény nagy műbecscsel, – ismeretlen festőtől, Aranyozott fakeretben
nagysága 154–250 cm.
ára K. 10.000.–

15.) Ülő helyzetben lévő nő = eredeti olajfestmény Reynolds⁵⁸ iskolából; 85–105 cm nagyságban ara-
nyozott keretben.
ára " 6000

Összesen K. 116.900

azaz az összes 1–15 tétel alatt felsorolt festmények, K. 116900 értéket képviselnek. –
Keszthely 1917. május hó lén

II. Éremkereskedői levelek Festetics Taszilóhoz 1907–1909 között.

I.1. Adolph E. Cahn⁵⁹ 1907. augusztus 12-i levele, Frankfurt a. M.:

ADOLPH E. CAHN
Münzenhandlung

Frankfurt a. M., den 12. August 1907
Niedenau 55.

Adresse für Telegramme:
Münzenhandlung Cahn Frankfurtmain
Fernsprecher 3620.

Euer Erlaucht!

Dem Herrn Mico Zographo in Baden-Baden, Lichtenthalerstr. 13, verdanke ich die Mitteilung, daß
Euer Erlaucht vielleicht beabsichtigen. Ihre Medailiensammlung käuflich abzugeben.

Ich gestatte mir daher, mich Euer Erlaucht als seriösen Reflektanten vorzustellen und die ganz ergebene
Anfrage zu stellen, ob Euer Erlaucht geneigt seien, mit mir in diesbezügliche Verhandlung zu treten. Meine
Firma, welche seit 40 Jahren besteht und mit allen bedeutenden Sammlern und Museen in Verbindung steht,
ist dadurch in der Lage, Sammlungen zu den höchst möglichen Preisen zu erwerben, und der gute Ruf,
welcher – ich darf es wohl sagen – ihr überall vorausgeht, mag Euer Erlaucht dafür bürgen, es mit einem
vertrauenswürdigen Hause zu tun zu haben.

Es wäre für mich von grossem Interesse die Sammlung in Augenschein nehmen zu dürfen; ich werde
mich gern erbieten, zu diesem Zwecke zu jeden von Euer Erlaucht mir zu bestimmenden Zeit mich einzufinden,
und Naeheres zu besprechen.

Ich bemerke noch, als selbstverständlich, daß der Kaufpreis bei Übernahme von mir sofort per Cassa
erlegt werden wird.

Indem ich am Fusse ds. noch einige Referenzen angebe, werde ich Euer Erlaucht für gefällige
Rückäusserung sehr dankbar sein, und zeichnen

mit geziemender Ehrerbietung

Adolph E. Cahn

⁵⁶ Georg Pencz (Girolamo Pence) (1500 k.–1550), német festő.

⁵⁷ Guido Reni (1575–1642), itáliai festő, rézmetsző, szobrász. 1616-tól Bolognában élt, az ottani iskola legfontosabb mestere.

⁵⁸ Sir Joshua Reynolds (1723–1792), angol festő, teoretikus, műgyűjtő. 1768–1790 között a londoni akadémia elnöke.

⁵⁹ Adolph E. Cahn, frankfurti éremkereskedő cég.

Referenzen:

S. Kön. Hoheit Prinz Philipp von Sachsen-Koburg, und Gotha, Seilerstätte

Leopold Ritter Walcher von Moltheim, Wien, Franziskanerplatz jr. k. k. Generalkonsul in Paris

K. R. Regierungsrat Rudolf Ritter von Hoetken, Schwarzenbergstraße 3.

Méltóságos Uram!

A baden-badeni, Lichtenthalerstr. 13. alatt lakó Mico Zographo úrnak⁶⁰ köszönhetem azt az értesülést, amely szerint Méltóságod esetleg el kívánja adni éremgyűjteményét.

Engedtessek meg, hogy Méltóságodnál mint komoly ajánlattévő bemutatkozzam és azt a tiszteletteljes kérést tegyem, amennyiben Méltóságod hajlandóságot tanúsít, hogy ez irányú tárgyalásokat kezdjünk. Cégem, mivel 40 éve áll fenn és minden jelentős gyűjtővel és múzeummal kapcsolatban áll, abban a helyzetben van, hogy a gyűjteményeket a lehetséges legmagasabb áron vásárolja meg, és a jó hírnév, amellyel cégem dicsekedhet, kezeskedik Méltóságodnál afelől, hogy megbízható kereskedőhálazzal kerül kapcsolatba.

A gyűjtemény szemügyre vételezése rendkívüli fontosságú volna számomra; ezért a célért szívesen vállalkozom minden Méltóságod által megjelölt időt elfogadni, és a továbbiakat megtárgyalni.

Megjegyzem még, hogy magától értetődően a vételár az átvételkor részemről azonnal átadatik.

Azzal a lábjegyzetben még néhány referenciát megadok, nagyon hálás leszek Öfömméltósága szíves válaszáért, és maradok

illő hódolattal

Adolph E. Cahn

Referenciák: lásd az eredeti levél végén.

1.2. Levél hátán levő válaszevél-tervezet:⁶¹

1907 augusztus 30^{án}

Wohlgeb.

Herrn Adolph E. Cahn

Münzenhändler

in Frankfurt a/M.

Niedenau 55

Ihr Schreiben vom 12ten d. M. beantwortend, beehre ich mich im Auftrage Seiner Excellenz des Herrn Tassilo Grafen Festetics mitzutheilen, dass Seine Excellenz beabsichtigt seine Medaillensammlung momentan nicht abzugeben. Im Falle dieselbe verkauft wird, haben auch hiezulande schon mehrere Reflectanten sich gemeldet.

Achtungsvoll.

Keszthely, den 31^{ten} August. 1907.

Michael Kummer

Secretär

Tekintetes

Adolph E. Cahn úrnak

éremkereskedő

Frankfurt a. M.

Niedenau 55.

⁶⁰ Mico Zographo személye jelenleg ismeretlen.

⁶¹ A MOL anyagában levő irat piszkozat, a válaszevél-tervezet eredetije valószínűleg elküldésre került Adolph E. Cahn részére.

E hó 12-iki levelére válaszolva, Ökegyelmessége, Festetics Tasziló gróf úr megbízásából tisztelettel tudatom, hogy Ökegyelmessége pillanatnyilag nem szándékozik éremgyűjteményét eladni. Amennyiben mégis eladó lenne, már mifelénk is több reflektáló jelentkezett.

Tisztelettel.

Keszthely, 1907. augusztus 31.

Kummer Mihály
titkár

2.1. Franz Szkolny⁶² 1908. március 13-i levele, München:

FRANZ SZKOLNY.

München, dem 13. III. 08.
Karlstrasse 10.

Eur. Excellenz,
beehre ich mich ganz ergebenst, mitzuteilen, daß ich in Erfahrung gebracht habe, daß Eur. Excellenz eine bedeutende Münzsammlung besitzen, die Eur. Excellenz zu verkaufen beabsichtigen.

Ich erlaube mir nun Eur. Excellenz zu benachrichtigen, daß ich bereit bin dieselbe gegen sofortige Barzahlung zu erwerben und bitte Eur. Excellenz mir mitzuteilen, ob, wann und wo ich, falls es Eur. Excellenz angenehm wäre, die Sammlung besichtigen könnte. Am besten wäre es freilich im Wien, da ich dort sehr häufig bin und könnte ich dann meine nächste Anwesenheit dort so einrichten, daß ich mit Eur. Excellenz zusammen treffen könnte. Sollte es natürlich nicht anders gehen, bin ich auch bereit nach Keszthely zu kommen.

Ich erlaube mir auch noch ganz ergebenst zu bemerken, daß ich wohl in der Lage bin, die Sammlung besser wie jeder andere zu bezahlen.

Als Referenz beehre ich mich Seine Durchlaucht Fürst Ernst zu Windischgrätz in Wien zu benennen. Indem ich Eur. Excellenz höflichst um Antwort bitte, verbleibe ich mit ausgezeichneten Hochachtung als Eur. Excellenz ganz ergebenst

Franz Szkolny

in Firma:

Dr. Eugen Merzbacher Nach.

Kegyelmes Uram,

alázatos tisztelettel közlöm, hogy tudomást szereztem arról, hogy Kegyelmes Úr egy jelentős éremgyűjtemény birtokában van, amelyet Kegyelmességed eladni szándékozik.

Bátorkodom Kegyelmességedet értesíteni, hogy kész vagyok ezt készpénz ellenében megvásárolni, és kérem Kegyelmességedet, közölje, hogy mikor és hol, amennyiben Kegyelmességednek megfelel, tekinthetném meg a gyűjteményt. A legmegfelelőbb természetesen Bécsben volna, mivel nagyon gyakran tartózkodom ott, és aztán a legközelebbi tartózkodásomat úgy intézhetném, hogy Kegyelmességeddel találkozhasam. Természetesen, ha másként nem megy, kész vagyok Keszthelyre is utazni.

Bátorkodom még egész alázatosan azt is megjegyezni, abban a helyzetben vagyok, hogy a gyűjteményt bárkinél jobban megfizethetem.

⁶² Franz Szkolny, müncheni éremkereskedő, a Dr. Eugen Merzbacher Örökösei Cég tulajdonosa ebben az időben.

Referenciaként tisztelettel megnevezem főméltóságú Ernst von Windischgrätz herceget⁶³ Bécsben. Kegyelemesség válaszá a legudvariasabban kérve, maradok kitűnő tisztelettel mint Kegyelemességének teljes alázattal

Franz Szkolny

Cégben:

Dr. Eugen Merzbacher Örökösei

2.2. Az eredeti levélen más kézírással jobb oldalon alul, elfordítva megjegyzés:

1908. március 18^{án} Berzenczéről.⁶⁴

2.3. Szkolny-levél hátán kézírással megjegyzés:⁶⁵

Megirandó, hogy momentan ist keine Münzen Sammlung noch nicht zu verkaufen.
Festetics(?)

Megirandó, hogy pillanatnyilag az éremgyűjtemény még nem eladó.

2.4. Szkolny-levél hátán válaszlevél-tervezet:⁶⁶

An Wohlgeboren
Herrn Franz Szkolny
München
Karlstrasse 10

Ihre Anfrage von 13^{ten} d. M. beantwortend beehre ich mich im Auftrage Seiner Excellenz des Herrn Tassilo Grafen Festetics Ihnen mitzutheilen, dass die Münzensammlung Seiner Excellenz momentan nicht zu verkaufen ist.

Achtungsvoll
Keszthely, den 18^{ten} März 1908
Michael Kummer
Secretär

Tekintetes
Franz Szkolny úrnak
München
Karlstrasse 10.

E hó 13-iki megkeresésére válaszolva Ökegyelmessége, Festetics Taszilo gróf úr megbízásából tisztelettel tudatom, hogy Ökegyelmessége éremgyűjteménye pillanatnyilag nem eladó.

Tisztelettel
Keszthely, 1908. március 18.
Kummer Mihály
titkár

⁶³ Ernst von Windischgrätz herceg. A jó magyar kapcsolatokkal rendelkező főurat a Hess-cég is megnevezte, mint információforrást. (Függelék II. 5.1.) A herceg saját maga is jelentős éremgyűjteménnyel rendelkezett, ennek egy részét 1922-ben a Cahn-cég árverezte el.

⁶⁴ Berzence: Somogy megyei község.

⁶⁵ Feltéhetően Festetics Taszilo hg. személyes utasítása titkárának.

⁶⁶ A MOL anyagában levő irat piszkozat, az eredeti válaszlevél valószínűleg elküldésre került Franz Szkolny részére, mint azt a Függelék II. 3.1. alatt közölt újabb, a Merzbacher-cég által küldött levél is mutat.

3.1. Dr. Eugen Merzbacher Nachf. 1908. december 15-i levele, München:

Dr. EUGEN MERZBACHER NACHF.

Münzenhandlung

Karlstraße 10 München Karlstraße 10

Telefon-Ruf 8961

Telegrammadresse: Münzenhandlung Merzbacher München.

MÜNCHEN, den 15. Dezember 1908.

Sr. Excellenz

Herrn Tassilo Grafen Festetics

Keszthely.

Eur. Excellenz!

In höflichen Bezugnahme auf das Schreiben vom 18. März l. J. durch welches um Eur. Excellenz gütigst bekannt gaben, dass Hochdero Münzensammlung monentan nicht veräusserlich ist, nehmen wir uns heute die Freiheit ganz ergebenst anzufragen, ob dieselbe vielleicht jetzt käuflich zu erwerben wäre und gestatten wir uns noch die höfliche Bemerkung, dass wir den Betrag hiefür selbstverständlich sofort in Bar erlegen würden u. auch bereit wären die Sammlung dort zu besichtigen, wo Eur. Excellenz es wünschen würden. Wir wären Eur. Excellenz für eine geneigte diesbezügliche Rückäußerung sehr verbunden und empfehlen uns mit vorzüglichster Hochachtung

Eur. Excellenz

ganz ergebenste

Dr. Eugen Merzbacher Nachf.

Ökegyelmessége

gróf Festetics Tasziló úrnak, Keszthely

Kegyelmes Úr!

Udvarias hivatkozással folyó évi március 18-i levelére,⁶⁷ amelyben Kegyelmességed volt szíves ismer-tetni, hogy éremgyűjteménye pillanatnyilag nem eladó, bátorkodunk ma teljes tisztelettel érdeklődni, vajon megvásárolható lenne-e, és bátorkodunk udvariasan annyit megjegyezni, hogy mi az összeget ennek ellenében magától értetődően azonnal készpénzben kifizetnénk, és készek lennénk a gyűjteményt ott megtekinteni, ahol Ökegyelmessége kívánja. Nagyon lekötelné bennünket Kegyelmességed erre vonatkozó kedvező visszajelzé-sével és ajánljuk magunkat kiváló tisztelettel

Kegyelmességednek

teljes tisztelettel

Dr. Eugen Merzbacher Nachf.

3.2. Merzbacher-levél hátán levő válaszlevél-tervezet:⁶⁸

1908. december 18^{án}

D^c Eugen Merzbacher Nachf.

Münzenhandlung

München

Karlstrasse 10

Ihren Brief von 15^{ten} d. M. beantwortend, beehre ich mich im Auftrage Seiner Excellenz des Herrn Tassilo Grafen Festetics mitzuthemen, dass seiner Excellenz die Münzsammlung nicht zu verkaufen beabsichtigt.

Hochachtungsvoll

Keszthely, dem 18^{ten} Dezember 1908

⁶⁷ Függelék II. 2.4.

⁶⁸ A MOL anyagában levő irat piszkos, az eredeti levél valószínűleg elküldésre került a Merzbacher-cég számára.

E hó 15-iki levelére válaszul, Festetics Taszilo gróf úr ökegyelmessége megbízásából tisztelettel közlöm, hogy Ökegyelmessége az éremgyűjteményt nem szándékozik eladni.

Tisztelettel

Keszthely, 1908. december 18.

4.1. Brüder Egger 1908. január 11-i levele, Bécs:

BRÜDER EGGER

MÜNZEN und ANTIQUITÄTEN

BEEID. SACHVERSTÄNDIGE

DES K. u. K. OBERSTHOFMARSHALLAMTES

UND DERS K. K. HANDELSGERICHTES.

WIEN, 11. Januar 1908.⁶⁹

I. OPERNRING 7, MEZZANIN

TELEPHON 305.

POSTSPARKASSEN-KONTO Nr. 819.937.

Eure Excellenz,

Seit unser H. Egger zuletzt die Ehre hatte mit Eur. Excellenz über den Verkauf ders Münzen-Sammlung zu sprechen sind wieder zwei Jahre verflossen. Nun hörten wir in letzten Zeit dass Eur. Excellenz dieser Frage näher getreten wären u(nd) gestatten wir uns daher falls dieses Gerücht auf Wahrheit beruhen sollte Eur. Excellenz nur bitten uns zur Abgabe eines Offertes aufzufordern.

Durch unsere Verbindungen sind wir in der Lage Eur. Excellenz die günstigsten Bedingungen bei einem Verkaufe gegen Barzahlung einzuräumen, und würden kein Opfer scheuen diese specifisch ungarische Sammlung in unsere Hände zu bekommen.

Eines gültigen Bescheides entgegen sehend zeichnen Euerer Excellenz

Ergebenste

Brüder Egger

Sr. Excellenz

Herrn Geh. Rat Graf Tassilo Festetics

Wien

Kegyelmes Úr!

Mióta Egger Urunk⁷⁰ utoljára Kegyelmességeddel a nevezett éremgyűjtemény eladásáról tárgyalt, ismét elmúlt két év. Az utóbbi időben úgy hallottuk, hogy Kegyelmességed ismét gondolkodik a kérdésen, amennyiben ez a hír a valóságon alapul, bátorkodunk Kegyelmességedhez fordulni, kérjen tőlünk az értékesítésre ajánlatot.

Összeköttetéseinken révén abban a helyzetben vagyunk, hogy készpénzért történő eladás esetén a legkedvezőbb feltételeket tudjuk biztosítani és semmiféle áldozatot nem sajnálnánk, hogy ezt a különleges magyar gyűjteményt megszerezhessük.

A kedvező válasz reményében maradunk Ökegyelmességének

alázattal

Brüder Egger.

⁶⁹ A dátum valószínűleg elírás. Helyes dátum 1909, mint a hátoldalon levő válaszevél-tervezet keltezése is bizonyítja. (Függelék II. 4.2.).

⁷⁰ Valószínűleg Armin L. Eggerről van szó. Az említett 1907-os tárgyalásokról írásos bizonyítékot egyelőre nem találtunk, a legkorábbi általunk ismert éremkereskedői levél a fentiekben ismertetett Adolph E. Cahn-féle levél (Függelék II. 1.1.). Ez természetesen nem zárja ki egy korábbi kapcsolat lehetőségét sem a Festetics-család és a bécsi éremkereskedő cég között.

4.2. Egger-levél hátán Kummer magyar nyelvű megjegyzése a válaszelevélről:

1909 január 14^{én}

Gf úr öKegyelmessége megbízásából megírtam, hogy gf úr öKegyelmessége nem szándékozik az éremgyűjteményt eladni.

909 január 14^{én}

Kummer

titkár

5.1. Adolph Hess Örökösei⁷¹ 1909. május 6-i levele, Frankfurt a. M.:

Adolph Hess Nachf.

Depeschen-Adresse:

HESS, MÜNZHANDLUNG

FRANKFURTMAIN.

Telephon No. 499.

FRANKFURT A. MAIN, 6. Mai 1909

Mainzer Landstr. 49.

Seiner Hochgeboren

Herrn Graf Tassilo Festelich (sic!) de Tolna,

Keszthely.

Euer Hochgeboren!

Von einem Geschäftsfreunde, der die Mitteilung von Sr. Durchlaucht Prinz Ernst zu Windisch Grätz erhielt, erfahre ich, dass Euer Hochgeboren beabsichtigen, die berühmte, alte gräflich Festelich'sche (sic!) Münzensammlung zu veräußern.

Seit ich vor circa 30 Jahren die grosse Sammlung Sr. Durchlaucht des Fürsten von Montenuovo käuflich erwarb, sind mir eine Reihe bedeutendsten öesterreichischen Sammlungen wie z.B. Donebauer-Prag, Hirsch-Troppau, Missong-Wien, Widter-Wien, Kofler-Salzburg, Rohde-Wien etc teils zur Versteigerung, teils käuflich überlassen worden und würde ich gern mein Möglichstes tun, um auch Ihre berühmte Sammlung zur Verwertung zu erhalten.–

Ich gestatte mir, ein Verzeichnis meiner seither erschienen Cataloge beizufügen, woraus Euer Hochgeboren sich wohl leicht ein Bild der von mir ausgeführten Transactionen machen könnten und dem wohl keiner meiner Concurrenten etwas ähnliches an die Seite zu stellen vermag.–

Ich würde Euer Hochgeboren für nähere Mitteilung sehr verbunden sein und zeichne in Erwartung derselben mit vorzüglicher Hochachtung
ergebenst:

Adolph Hess Nachf

Méltóságos tolnai Festetics Tasziló gróf úrnak, Keszthely

Méltóságos Úr!

Egy üzlettársamtól, aki hírt Öföméltóságától, Ernst zu Windischgrätz hercegtől nyerte, értesültem, hogy Méltóságod a híres, régi Festetics grófi éremgyűjteményt eladni szándékozik.

Mióta körülbelül 30 éve Öméltósága Montenuovo hercegének⁷² nagy gyűjteményét megvásároltam, a legjelentősebb ausztriai gyűjtemények sorát, mint például Donebauer – Prága,⁷³ Hirsch – Troppau,⁷⁴ Missong –

⁷¹ Adolph Hess Nachf. (Adolph Hess Örökösei) frankfurti éremkereskedő cég, mely napjainkig létezik. Székhelye ma Luzern.

⁷² Wilhelm Albrecht von Montenuovo (1819–1895), gróf, majd 1864-től herceg. Nevezetes éremgyűjteményét a Hess-cég árverezte el 1879 és 1895 között több részletben. Az gyűjtemény árpádházi részét egyben megvásárolta a zágrábi múzeum, ahol napjainkig található.

⁷³ Catalog der Sammlung des Max Donabauer zu Prag. Münzen und Medaillen des Königreich Böhmen. I–II. 1889. máj. 22., szept. 18.

⁷⁴ Münzen und Medaillen von Oesterreich–Ungarn. Sammlung des Joseph Ferdinand Hirsch in Troppau. 1904. okt. 10.

Bécs,⁷⁵ Widter – Bécs,⁷⁶ Kofler – Salzburg,⁷⁷ Rohde – Bécs⁷⁸ stb. bocsátották rendelkezésemre, részben árverés, részben megvétel céljából, és mindent elkövetnék, hogy az Ön híres gyűjteményét is értékesítésre elnyerjem.

Bátorkodom mellékelni egy jegyzéket az azóta megjelent katalógusaimból,⁷⁹ amiből Méltóságod könnyen megismerheti az általam lebonyolított tranzakciókat és amelyekhez hasonlót egyetlen konkurenssem sem mondhat magáénak.

Méltóságod rendkívül lekötelezne közelebbi értesítéssel és maradok a várakozásban ugyanazzal a kiváló tisztelettel alázatosan:

Adolph Hess Örökösei

5.2 Hess-levél hátoldalán levő válaszlevél-tervezet:⁸⁰

Herrn Adolf Hess Nachf.
Münzenhadlung
Frankfurt a. Main
Mainzer Landstr. 49

1909 május 12^{én}
Budapestről

Ihre Anfrage von 6ten d. M. beantwortend beehre ich mich im Auftrage Seiner Excellenz des Herrn Tassilo Grafen Festetics mitzuteilen, dass die Münzensammlung seiner Excellenz nicht zu verkaufen ist.

Achtungsvoll
Keszthely, den 13^{ten} Mai 1909
Michael Kummer
Secretär

E hó 6-i megkeresésére válaszolva tisztelettel közlöm Festetics Tasziló gróf úr ökegyelmessége megbízásából, hogy Ökegyelmessége éremgyűjteménye nem eladó.

Tisztelettel
Keszthely, 1909. május 13.
Kummer Mihály
titkár

III. Az éremgyűjtemény eladására vonatkozó iratok 1917-ből.

1. Brüder Egger levele Kummer Mihályhoz, 1917. április 7.:

BRÜDER EGGER
MÜNZEN und ANTIQUITÄTEN
BEEID. SACHVERSTÄNDIGE
DES K. u. K. OBERSTHOFMARSHALLAMTES
UND DERS K. K. HANDELSGERICHTES.

WIEN, 7. April 1917.
I. OPERNRING 7, MEZZANIN

TELEPHON 305.
POSTSPARKASSEN-KONTO Nr. 819.397.
TELEGRAMME: NUMUS WIEN.

⁷⁵ Catalog der nachgelassenen Sammlung des Alexander Missong zu Wien. I–II. 1885. jún. 2., nov. 16.

⁷⁶ Griechische und römische Münzen, Münzen und Medaillen des Mittelalters und der Neuzeit. Sammlung des Anton Widter, Wien und Müller, Berlin. 1905. ápr. 3.

⁷⁷ Kofler személyére, gyűjteményére adatot nem találtunk.

⁷⁸ Rohde, Theodor: Römische Münzen. Byzantinische Münzen. 1886. máj. 24.

⁷⁹ A jegyzék nem maradt fenn a levéltári iratanyag között, de a fentiekben ismertetett gyűjtemények katalógusai is jól reprezentálják a Hess-céget.

⁸⁰ A MOL anyagában levő irat piszkozat, az eredeti valószínűleg elküldésre került a Hess-cégnek.

An das verehrl.

General Sekretariat Seiner Durchlaucht des Fürsten Tassilo Festetics de Tolna,
Keszthely.

Ihr Geehrtes vom 5. cts. nebst den Katalog der Münzensammlung haben wir dankend erhalten und beehren uns mitzuteilen, dass das Verzeichnis nicht genügend ausführlich ist, um auf Grund desselben ein Offert stellen zu können. Wir machen daher von Ihrer gütigen Bewilligung, die Sammlung selbst ihn Keszthely besichtigen zu dürfen, Gebrauch, und ersuchen Sie uns mitteilen zu wollen, wann Sie Zeit hätten, zu diesem Zwecke unseren Herrn Egger in Keszthely zu empfangen. Zwischen 12. und 22. April wäre unser Herr Egger frei. Wollen Sie uns den Termin womöglich früher mitteilen, um die laufenden Geschäfte noch erledigen zu können.

Hochachtungsvolls

Brüder Egger

Ökegyelmessége, tolnai Festetics Tasziló herceg Tisztelt Főtitkárának, Keszthely.

5-ei levelét⁸¹ az éremgyűjtemény katalógusával⁸² köszönettel megkaptuk és tisztelettel értesítjük, hogy a jegyzék nem elég részletes ahhoz, hogy ennek alapján ajánlatot tehesünk. Így szeretnénk élni az Ön ajánlatával, hogy a gyűjteményt magát Keszthelyen megtekinthessük, és tisztelettel kérjük, adja meg azt az időpontot, hogy ebből a célból Egger urunkat⁸³ Keszthelyen fogadja. Április 12. és 22. között Egger urunk szabad. Kérjük, az időpontról lehetőség szerint minél korábban értesítsen bennünket, hogy a folyamatban levő üzleteket még befejezhessük.

Tisztelettel
Brüder Egger

2. Brüder Egger levele Kummer Mihályhoz, 1917. május 1.:

BRÜDER EGGER

MÜNZEN und ANTIQUITÄTEN

BEEID. SACHVERSTÄNDIGE

DES K. u. K. OBERSTHOFMARSHALLAMTES

UND DERS K. K. HANDELSGERICHTES.

WIEN, 1. Mai 1917.

I. OPERNRING 7, MEZZANIN

TELEPHON 305.

POSTSPARKASSEN-KONTO Nr. 819.397.

TELEGRAMME: NUMUS WIEN

An das verehrliche

General Sekretariat Seiner Durchlaucht
des Fürsten Tassilo Festetics de Tolna,
Keszthely.

Nach geneuer (sic!)⁸⁴ Berechnung der am 21. April a. c. besichtigten Münzensammlung Seiner Durchlaucht des Herrn Fürsten Tassilo Festetics beehren wir uns Ihnen unser Offert bekannt zu geben.

Wir bieten für die ganze Sammlung den Preis von K. 138.000.– (Hundertdreissigachttausend Kronen oest. Währg.) in baren, zahlbar sofort bei Uebernahme der Münzen.

⁸¹ Az említett április 5-ei levél nem került elő a levéltári anyagban.

⁸² Az éremgyűjtemény levélben említett katalógusa ismeretlen, valószínűleg a fentiekben ismertetett, ma a MOL-ban található jegyzékek, az MNM Éremtárában levő katalógusok és Voetter jegyzéke alapján készülhetett. (Lásd 8–9. és 16–17. sz. jegyzetek.)

⁸³ Armin L. Egger.

⁸⁴ geneauer

Dabei gegen wir uns der angenehmen Hoffnung hin, dass Seine Durchlaucht dieses ausserordentlich günstige Offert gütigst anzunehmen geruhen wird, da wir unter Verzicht jedes nennenswerten kaufmännischen Gewinnes nur aus numismatischen Interesse für das Objekt, den grössten Wert auf den Besitz der Sammlung legen würden.

Eine Abschrift des uns seinerzeit zur Verfügung gestellten Verzeichnisses der Münzen fügen wir, nebst der Bitte unser Offert gütigst zu befürworten, bei, und zeichnen mit dem Ausdrucke

vorzüglichster Hochachtung

ergebenste

Brüder Egger

P. S. Wir ersuchen um Empfangsanzeige

Ökegyelmessége, tolnai Festetics Tasziló herceg Tisztelt Főtitkárának, Keszthely.

Ökegyelmessége, Festetics Tasziló herceg április 21-én megtekintetett éremgyűjteményének pontos becslése után tisztelettel ismertetjük Önnel az ajánlatunkat.

Ajánlunk az egész gyűjteményért 138.000 koronát (százharmincnyolcezer o. ért. koronát) készpénzben, az érmeke átvételekor azonnal fizetve.

Abban a reményben, hogy Ökegyelmessége ezt az igen kedvező ajánlatot méltóságosan fogadni kegyeskedik, pusztán numizmatikai érdeklődésünkből fakadóan minden kereskedői hasznot félretéve a súlyt a gyűjtemény megszerzésére helyezzük.

Az érmeke annak idején rendelkezésünkre bocsátott listájának másolatát⁸⁵ mellékeljük, hogy a kérés mellett ajánlatunkat alátámasszuk és maradunk

kitűnő tisztelettel

alázatosan

Brüder Egger

Ui.: Tisztelettel kérjük az átvételi értesítést.

3. Brüder Egger levele Festetics Tasziló titkárához, Hotel Bristol,⁸⁶ 1917. május 11.:

Budapest, 11. Mai 1917

Telefon 10-72

An das verehrl. Generalsekretariat S^t Durchlaucht des Herrn Fürsten Tassilo Festetics Budapest

Wir erhöhen unser Anbot für die Münzen & Medaillensammlung Seiner Durchlaucht auf K. 145.000 – (Hundert, vierzigfünf Tausend Kronen oest. Whg.) gegen Barzahlung.

Hochachtungsvollst

Brüder Egger

Ökegyelmessége, Festetics Tasziló herceg Tisztelt Főtitkárának, Budapest.

Felemeljük ajánlatunkat Ökegyelmessége pénz- és éremgyűjteményéért 145.000 koronára (száznegyvenötezer o. ért. koronára), készpénzben.

Tisztelettel

Brüder Egger

⁸⁵ Az iratanyagban ez a lista sem maradt fenn.

⁸⁶ Hotel Bristol: budapesti szálloda.

4. Az éremgyűjtemény eladásáról szóló szerződés:

Vertrag

Dr. Johann Lénárd Generalsekretair im Auftrage Seiner Durchlaucht des Fürsten Tassilo Festetics verkauft, seine Genehmigung vorausgesetzt, die dem Käufer bekannte Münzen und Medaillensammlung an die Firma Brüder Egger in Wien um Kr. 144000 (im Worten hundertvierzigviertausend oest. Whg.) mit Ausnahme des aus der Epoche der Königs Matthias Corvinus stammenden Goldgroschens. Die Firma Brüder Egger äussert die obgenannte Münzen und Medaillen-sammlung völlig zu kennen, dieselbe um den Preis von Kr. 144.000 zu kaufen mit der Bemerkung, dass den aus der Epoche König Matthias Corvinus stammende Goldgroschen nicht den Gegenstand des Kaufes bildet.

Der Käufer verpflichtet sich beim Verkaufe der Sammlung den Namen des ehemaligen Besitzers, Familie Festetics, überhaupt nicht zu nennen, und die Sammlung als Ganzes vor Ablauf von sechs Monaten vom heutigen Tage nicht zu versteigern. - Die Übernahme hat bis 19ten Mai a. c. in Keszthely stattzufinden, nach Ablauf dieses Termines übernimmt der Vorkäufer keine weitere Garantie.

Der Käufer ist verpflichtet am Tage der Übernahme vorzuweisen, dass er beim Bankhaus I. M. von Rotschild in Wien zu Gunsten Seiner Durchlaucht des Fürsten Tassilo Festetics den Betrag von Kr. 144000.- eingezahlt hat.

Die einzelne gegenstände der Sammlung werden wir gegen diese Bestätigung des Bankhauses dem Käufer ausgefolgt.

Budapestam 12ten Mai 1917.

Dr. Johann Lénárd
Generalsekretair des Fürsten Festetics
als Verkäufer

Brüder Egger als Käufer
+ két olvashatatlan aláírás?

Szerződés

Dr. Lénárd János főtitkár Ökegyelmessége, Festetics Tasziló herceg előzetes engedélyével eladja a Vevő számára ismert pénz- és éremgyűjteményt a bécsi Brüder Egger cégnek 144000 koronáért (azaz száznegyvennégyezer koronáért) a Corvin Mátyás király korabeli aranyveretű garas kivételével. A Brüder Egger cég kijelenti, hogy a fentnevezett pénz- és éremgyűjteményt teljesen ismeri, azt 144000 koronáért megveszi, és tudomásul veszi, hogy a Mátyás király korából származó aranyveretű garas a vétel tárgyát nem képezi.

A Vevő kötelezi magát, hogy a gyűjtemény eladásánál a korábbi tulajdonos, a Festetics család nevét egyáltalán nem említi, és a gyűjteményt mint egészet a mai naptól számított hat hónapig nem árverezi el. Az átvétel május 19-én Keszthelyen lezajlik, ezen időpont lejártá után az Eladó további garanciát nem vállal.

Vevő tartozik az átvétel napján igazolni, hogy a bécsi Rotschild Bankháznál⁸⁷ Ökegyelmessége, Festetics Tasziló herceg részére 144000 koronát befizetett.

A gyűjtemény egyes darabjai csak a Bankház ezen elismervénye ellenében adhatók ki a Vevőnek.

Budapest, 1917. május 12.

Dr. Lénárd János
Festetics herceg főtitkára, mint eladó

Brüder Egger, mint Vevő

⁸⁷ Rotschild: nemzetközi bankház, alapítva a XVIII. században. A bécsi bankházat 1826-ban Salamon Rotschild alapította, 1917-ben Louis Rotschild, az unokája állt az élén.

5. Kummer Mihály, mint általános meghatalmazott igazolása az eladás létrejöttéről:

Ich Unterfertiger, -als Generalbevollmächtigter Seiner Durchlaucht des Herrn Fürsten Tassilo Festetics, bestätige hiemit, dass die Firma Brüder Egger (Wien, I. Opernring 7. Mezzanin) von uns eine Münzen- und Medaillensammlung gekauft hat und berechtigt ist dieselbe nach Wien zu liefern.

Keszthely am 17ten Mai 1917.

Én alulírott, mint Festetics Tassilo herceg ur öfőméltóságának általános meghatalmazotta ezennel igazolom, hogy Egger testvérek bécsi cég (Wien I. Opernring 7. Mezzanin) tőlünk egy éremgyűjteményt vásárolt, a melyet jogosítva van Bécsbe szállítani.

Keszthely, 1917. május 17én.

6. A Brüder Egger cég megbízottjának igazolása az átvételről:

Erklärung

Ich als Vertreter der Firma Brüder Egger in Wien (I. Opernring 7.), bestätige hiemit, dass die Münzen und Medaillensammlung, welche ich von Herrn Dr Johann Lénárd als Bevollmächtigten Seiner Durchlaucht des Herrn Fürsten Tassilo Festetics, am 12ten Mai l. J. gekauft habe, – vollständig übernommen habe. –

Keszthely, am 17ten Mai 1917.

Armin L. Egger

Nyilatkozat

Mint a bécsi Brüder Egger cég (I. Opernring 7.) képviselője igazolom ezennel, hogy a pénz- és éremgyűjteményt, melyet dr. Lénárd János úrtól, Ökegyelmessége, Festetics Tasziló Herceg úr megbízottjától ez év május 17-én megvásároltam – hiánytalanul átvettem. –

Keszthely, 1917. május 17.

Armin L. Egger

IV. A gyűjtemény eladását követő reakciók.

1. Urmánczy Nándor 1917. július 7-i levele, Budapest:

Igen tisztelt Titkár Úr!

Mint régipénzgyűjtő fordulok az igen tisztelt Titkár Úrhoz. Sajnos későn értesültem, hogy a hercegi gyűjtemény eladóvá tétetett, illetve eladatott s Eggernél már csak a gyűjtemény romjai között válogathattam. A javarészen akkor már tulajdolt volt. A gyűjteményben sok ritka darab volt, melyek kíváncsoltak az országból. Midőn Eggernek szemrehányást tettem, hogy kötelessége lett volna a magyar vonatkozású ritkaságokat elsősorban a Nemzeti Múzeumnak s az után nekünk magyar gyűjtőknek vételre felajánlani, azzal védekezett, hogy azokat egy Bécsben élő magyarnak adta el, aki halála után szülővárosának fogja hagyni gyűjteményét.⁸⁸ Hát ez bizonytalan vigasztalás s különben is úgy értesültem, hogy a bécsi császári múzeum vett sokat a gyűjteményből. A miért a Főtitkár Úrhoz fordulok most az a következő: A gyűjteményben volt Mátyás királynak egy kettős aranypénze. Egyetlen példány amit ismertünk, a többi Mátyás arany mind egyes arany. Midőn Eggertől tudakoltam, hogy kinek adta el, azt válaszolta, hogy az nem volt a gyűjteményben. A szóban forgó kettős aranypénz a Réthy-féle kódexben⁸⁹ le van rajzolva (203 szám) és az is jelezve van, hogy a Festetich gyűjteményben van. Pár évvel ezelőtt Dr Harsányi muzeumi őr⁹⁰ Keszthelyen arról másolatot is készített a

⁸⁸ Lásd 31. sz. jegyzet.

⁸⁹ Lásd 28. sz. jegyzet.

⁹⁰ Harsányi Pál (1882–1929), numizmatikus, a MNM Éremtárának igazgatója. Életrajza: Numizmatikai Közlöny XXVIII–XXIX (1929–1930) 1–3. p. (Jónás Elemér)

nemzeti muzeum számára.⁹¹ De Fejér Józseffel⁹² is beszéltem, aki alkudott a gyűjteményre s ő is azt állítja, hogy a kettős arany ott volt a gyűjteményben. Arra kérem tehát igen tisztelt Főtitkár Urat, legyen szíves értesíteni engem, ha valami felvilágosítást tud adni ebben a dologban.

Igaz tisztelettel
Urmánczy Nándor
orsz. képviselő

Budapest 1917 jul 7.
Kecskeméti u. 14.

2. Kummer Mihály levele a Brüder Egger céghez, 1917. július 10-én.⁹³

Herren Brüder Egger
Münzen und Antiquitäten Handlung
Wien
I. Opernring 7, Mezzanin

Heute erhielten wir das Schreiben des Herrn Ferdinand Urmánczy, ungarische Reichstagsabgeordneten, in welchen er vorgibt, dass er bei Ihnen nur das Überbleibsel der durch Sie von Seiner Durchlaucht dem Herrn Fürsten Festetics abgekauften Münzensammlung vorfand und als er Ihnen Vorwürfe machte, dass Sie die auf Ungarn Bezug habenden Seltenheiten in ersten Reihe dem ungarischen Nationalmuseum und dann ungarischen Sammlern zum Kaufe anbieten hätten sollen, sich damit vertheidigten, dass diese Stücke ein in wien lebender Ungar abgekauft hatte, der dieselben nach seinem Tode seiner Geburtsstadt vermachen wird. Dies Sei aber ein unsicherer Trost, da, wie er informiert wurde, das wiener Kaiserliche Museum von der Sammlung viel erworben hat.

Ich ersuche Sie höflichst uns gütigst, mittheilen zu wollen, ob die Obenangeführten der Thatsache entsprechen und mit Rücksicht darauf, dass laut unser Vereinigung die Veräusserung der Sammlung vor einem halben Jahre nicht gekauft gegeben werden sollte, wie es kommt dass dies doch so schnell bekannt wurde und so auch Herr Urmánczy,⁹⁴ die Sache erfuhr.

Rechtungsvoll
Keszthely, den 10^{ten} July, 1917.

Michael Kummer
Secretär

Brüder Egger Uraknak,
Érem- és Régiség Kereskedés
Bécs
I. Opernring 7, Mezzanin

Ma kaptuk meg Urmánczy Nándor úr, magyar országgyűlési képviselő írását, amelyben azt állítja, hogy Önök-nél csak az Önök által árusított, Ökegyelmessége Festetics herceg úrtól megvásárolt éremgyűjtemény maradékát találta meg és mikor Önöknek szemrehányást tett, hogy Önök a Magyarországot illető ritkaságokat első sorban a Magyar Nemzeti Múzeumnak és aztán magyar gyűjtőknek vásárlásra ajánlhatták volna fel, azzal védekeztek, hogy ezeket a darabokat egy Bécsben élő magyar vásárolta meg, aki halála után szülővárosára szándékozik hagyni azokat. Ez azonban egy bizonytalan vigasz, mert mint kiderült, a bécsi Császári Múzeum sokat megvásárolt.

⁹¹ A másolat nem ismert, valószínűleg akkor készítette, amikor a Numizmatikai Közlönyben megjelent cikket publikálta. Lásd 12. sz. jegyzet.

⁹² Fejér József, éremgyűjtő, éremkereskedő, a Magyar Numizmatikai Társulat alapító tagja.

⁹³ A MOL anyagában levő irat piszkos, az eredeti — mint azt a Függelék IV. 3. alatt közölt válaszlévlél is bizonyítja — valószínűleg elküldésre került a Egger-cégnek.

⁹⁴ Urmánczy neve után áthúzva olvasható „der bekanntlich ein intransigenter Politiker ist”.

Udvariasan kérem Önöket, közöljék, hogy a fent bevezetett tények a valóságnak megfelelnek-e és tekintettel arra, hogy megegyezésünk értelmében az eladási szerződés szerint a gyűjtemény fél év előtt nem adható el, hogyan történhetett, hogy ez ilyen gyorsan ismertté vált és Urmánczy úr is az esetről értesült.

Tisztelettel

Keszthely, 1917. július 10.

Kummer Mihály
titkár

3. Brüder Egger levele 1917. július 16. Kummer Mihálynak Urmánczy ügyében:

BRÜDER EGGER

MÜNZEN und ANTIQUITÄTEN

BEEID. SACHVERSTÄNDIGE

DES K. u. K. OBERSTHOFMARSHALLAMTES
UND DERS K. K. HANDELSGERICHTES.

WIEN, 16. Juli 1917.

I. OPERNRING 7, MEZZANIN

TELEPHON 305.

POSTSPARKASSEN-KONTO Nr. 819.397.

TELEGRAMME: NUMUS WIEN

An das verehrl.

General Sekretariat Seiner Durchlaucht des
Herrn Fürsten Tassilo Festetics de Tolna,
Keszthely.

Auf Ihr Geehrtes von 10. cts. Erlauben wir uns zu erwiedern, dass Herr Urmanczy Sie nur teilweise richtig informiert hat. Einen Grossteil der Sammlung kaufte allerdings ein in Wien lebender Ungar, und zwar Herr Kommerzialrat Friedrich Déri, der seinem Versprechen genäss (sic!), seine Sammlungen von Münzen und Gemälden nach seinem Tode einem ungarischen Museum schenken wird. Nachher hat das Ungarische National Museum seine Auswahl getroffen und zuletzt haben wir an das kaiserliche Hofmuseum in Wien einige wenige meist Österreichische Münzen für eine belanglose Summe verkauft. Es ist also Tatsache, dass nicht das Wiener, sondern vorerst das Ungarische National Museum ausgewählt hat. – Unserer Vereinbarung gemäss haben wir den Namen des Vorbesitzers der Sammlung niemanden genannt; wir schrieben z.B. an das Ungarischen National Museum, dass wir eine ungarische – siebenbürgische Sammlung kauften, worauf sofort in der Antwort des Museums der Name des Vorbesitzers genannt wurde! Nach unserer Information hat der Concurrent, welche auf den Ankauf der Sammlung reflektierte, nachdem er sah, dass dieselbe für ihn verloren ist, die ganze Angelegenheit ohne unser Hinzutun, aus Aergernis veröffentlicht. Herrn Urmanczy haben wir unser Vorgehen mitgeteilt und zu beweisen versucht, dass wir als ursprünglich ungarische Firma, die ungarischen Interessen voll und ganz vertreten haben. –

Laut unseren Vereinbarungen war eine Versteigerung der von uns angekauften Sammlung vor Ablauf eines halben Jahres verboten, hingegen war ausser des Verbotes der Namensnennung des Vorbesitzers keinerlei Beschränkung hinsichtlich eines freihändigen Verkaufes aufgestellt.

Hochachtungsvollst

Brüder Egger

Ökegyelmessége, tolnai Festetics Tasziló herceg Tisztelt Főtitkárának, Keszthely.

10-én kelt levelére bátorkodunk válaszolni, hogy Urmánczy úr csak részben tájékoztatta Önt pontosan. A gyűjtemény nagy részét valójában egy Bécsben élő magyar vásárolta meg, éspedig Déri Frigyes kereskedelmi tanácsos úr, ígéretének megfelelően, érem- és festménygyűjteményét halála után egy magyar múzeumnak ajándékozta. Továbbá a Magyar Nemzeti Múzeum válogathatott⁹⁵ és végül bécsi császári Udvari Múzeumnak néhány, többnyire osztrák érmet jelentéktelen összegértadtunk el. Tehát tény, hogy nem a Bécsi, hanem először a Magyar

⁹⁵ Lásd 29–30. sz. jegyzeteket.

Nemzeti Múzeum választhatott. Megállapodásunknak megfelelően a gyűjtemény korábbi tulajdonosának nevét soha senkinek nem említettük; írtunk például a Magyar Nemzeti Múzeumnak, hogy egy magyar-erdélyi gyűjteményt vásároltunk, amire a Múzeum válasza azonnal az előző tulajdonost megnevezve jött!⁹⁶ Értesüléseink szerint a konkurens,⁹⁷ aki a gyűjtemény megvásárlására jelentkezett, miután látta, hogy az számára elveszett, az egész ügyet tudtukon kívül, bosszúból nyilvánosságra hozta. Urmánczy úrral eljárásunkat tudattuk és megpróbáltuk igazolni, hogy magyar származású cégként a magyar érdekeket teljes mértékben képviseljük.⁹⁸

Megegyezésünk szerint a megvásárolt gyűjtemény elárverezése a szerződés értelmében fél év letelte előtt tilos volt, ezzel szemben az előző tulajdonos megnevezésén kívül a korlátozás nem volt érvényes a szabad kézről való eladás esetén.

Tisztelettel
Brüder Egger

4. Kummer Mihály válaszlevele Urmánczy Nándornak, Keszthely, 1917. július 17.:⁹⁹

Igen tisztelt Képviselő Ur!

Folyó hó 7én kelt b. levelére,¹⁰⁰ távollétem folytán csak ma válaszolhatok.

A kérdezett Mátyás király korabeli kettős arany jelenleg is Festetics Öhercegsége tulajdonában van, a mely épen azon szándékkal nem adatott el, hogy az, alkalmilag a Magyar Nemzeti Múzeumnak adományoztassék.

Eggernek annak idején különös figyelmébe lett ajánlva a magyar gyűjtők s elsősorban a Magyar Nemzeti Múzeum óhaja.

Egger állítása szerint ez meg is történt, mert elsősorban a Nemzeti Múzeum választott ki néhány darabot, s a gyűjtemény legnagyobb részét egy magyar gyűjtő vette át.¹⁰¹

Fogadja igen tisztelt Képviselő Úr kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását, melylyel maradtam kész hive:

Dr Lénárd János

főtitkár

Keszthely. 1917. VII/17.

5. Harsányi Pál levele Lénárd Jánosnak 1921. április 21-én:¹⁰²

Dr Lénárd János

nagys. főtitkár Úrnak

Keszthely

Nagyságos Főtitkár Úr!

1917. VII/17én kelt Urmánczy Nándor Képviselő Úrnak írott levelében volt kegyes tudatni, hogy a Festetich gyűjtemény Hunyadi Mátyás féle kettős aranyát Öhercegsége visszatartotta azon célból, hogy az a M. N. Múzeumnak adományoztassék.¹⁰³

Dr Tompa Ferenc¹⁰⁴ kollégám volt szíves ezt a mult évben fölemlíteni Főtitkár Úr előtt s azt a választ nyerte, hogy méltóztatik az ügyben a kellő lépéseket megtenni.

Ne tessék zaklatásnak venni, mikor kötelességemet teljesítve azon tiszteletteljes kéréssel fordulok Nagyságodhoz, szíveskedjék értesíteni, hogyan áll most az arany ügye?

⁹⁶ Ezen iratokra eddig nem bukkantunk rá a kutatás során.

⁹⁷ Valószínűleg Fejér Józsefről van szó.

⁹⁸ Lásd Urmánczy levelét Lénárd János főtitkárhoz. Függelék V. 1.

⁹⁹ A MOL anyagában levő irat piszkozat, az eredeti levél valószínűleg elküldésre került a képviselőnek.

¹⁰⁰ Függelék V. 1.

¹⁰¹ Függelék V. 3.

¹⁰² A MNM Éremtár Irattárában (18/1921.) levő levél piszkozat, az eredeti elküldésre kerülhetett Lénárd Jánosnak, mint azt a Függelék IV. 6. alatt közölt válaszlevél is bizonyítja.

¹⁰³ Lénárd János válaszlevele Urmánczy Nándornak, Keszthely, 1917. július 17. Függelék IV. 4.

¹⁰⁴ Tompa Ferenc (1893–1945), őskoros régész, a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársa, a Régészeti Tár Őskori Gyűjteményének kezelője, majd a Eötvös Loránd Tudományegyetem Őrégészeti Tanszékének professzora. Életrajza: Magyar Múzeum 1945. 43–44. p.

Egyben nagyon szépen kérném, lenne szíves Őhercegségénél ezt is, hogy az éremgyűjtemény írott s bekötött lajstromát is kegyeskedjék a Nemz. Múz. éremtárának ajándékozni.¹⁰⁵ Így az is tudományos célt szolgálhatna és magyart!

Főtitkár Úrnak szíves fáradságáért a leghálásabb köszönetet mondva vagyok kiv. tiszt.

Bp. 921 IV/21

HP.

6. Lénárd János válaszelevele Harsányi Pálnak 1921. június 7-én:¹⁰⁶

Méltóságos Harsányi Pál
muzeumi igazgató őr úrnak
Budapest

Mélyen tisztelt Igazgató Úr!

18/1921 számú felette kedves levelére¹⁰⁷ van szerencsém tisztelettel értesíteni, hogy a Hunyadi Mátyás félé kettős aranyról újabb dolgot nem irhatok. Annak idején Őhercegségének tényleg az volt a terve, hogy a kérdéses aranyat, halála után, - a Nemzeti Muzeumnak fogja hagyományozni; - erről irtam,¹⁰⁸ Urmánczy volt képviselő úrnak, a ki kérdést intézett hozzám, hogy a mi éremgyűjteményünk tényleg külföldre került-e ? s hogy a fenti arannyal mi lett?¹⁰⁹ Azóta a kérdéses arany ügyét egy ízben Őhercegségének előhozta, de Ő nem nyilatkozott róla, hogy a fentjelzett szándékát írásba foglalta volna, - s így most egyáltalában nem tudok e tekintetben konkrét felvilágosítást adni. -

Lehet, hogy Őhercegsége a kérdéses arany sorsa felől esetleg másképp intézkedik, de lehet az is, hogy az eredeti szándékát, végrendeletében tényleg fentartotta, s illetve megvalósította.

A kérdéses arany jelenleg is régi helyén, - a hercegi levéltárban van elhelyezve. -¹¹⁰

Ha esetleg, alkalmilag, a kérdéses ügyre vonatkozólag valamit megtudok, szívesen fogom azt nagybecsű tudomására hozni. -

Kiváló tisztelettel

készséges híve:

Dr Lénárd János

főtitkár

Keszthely. 1921 VI/7

Bertók Krisztina
Magyar Tudományos Akadémia
Titkárság
1051 Budapest Nádor u. 7.

Tóth Csaba
Magyar Nemzeti Múzeum
Éremtár
1088 Budapest Múzeum krt. 14-16.

CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF THE FESTETICS COIN COLLECTION

Resumee

The Festetics Collection was one of the largest private collections in Hungary in the last few centuries, whose origin can be traced back to the middle of the 18th century. It contained antique coins, as well as Hungarian and Transylvanian ones too. This collection was often used to compile or complete the catalogues of the Hungarian coinage. In 1917 it was sold to abroad to the Firm of Brüder Egger in Wien. In this paper we would like to publish written sources of the sale.

¹⁰⁵ Ma az MNM Éremtár Irattárában találhatók, lásd 9-10. sz. jegyzetek.

¹⁰⁶ MNM Éremtár Irattár 18/1921.

¹⁰⁷ Függelék IV. 5.

¹⁰⁸ Függelék IV. 4.

¹⁰⁹ Függelék IV. 1.

¹¹⁰ A Mátyás-arany sorsáról lásd 35. sz. jegyzet.

Réthy László levelei Thallóczy Lajoshoz

A megalakulásának 100. évfordulójára készülő Numizmatikai Társulat méltóképpen szeretné megünnepegni e jeles évfordulót. Többek között megíratja az elmúlt száz év történetét, megemlékezik jeles tagjairól. Ennek előkészítő munkája során döbrentünk rá, hogy milyen keveset tudunk kiemelkedő, nemzetközileg is számon tartott képviselőiről. Az egyes személyek levelezését azért kezdtük gyűjteni, hogy általuk jobban megismerjük gondolkodásmódjukat és alkotói tevékenységüket. Egy részét már közöltük,¹ most egy másik kortársához, a Thallóczy Lajoshoz írottakat tesszük közzé. (Örzési helyük: OSZK Kézirattár)

Mindkét szereplő tudományos tevékenysége közismert, ezért részletes bemutatásuktól bízvást eltekinthetünk. A megértéshez azonban annyit tudni kell, hogy Thallóczy Lajos 1884-ben a közös pénzügyminisztériumok igazgatója lett. A Theresianumban és a konzuli akadémián magyar közjogot adott elő. Az ő bécsi lakásán gyűlt össze a magyar értelmiség bécsi tartózkodása idején. Búzéreknek nevezték magukat és vezérüket (Thallóczy Lajost) búzénagynak. Két székhelyüket ismerjük: az egyiket III. Ungarstrasse 70., a másikat III. Traungasse 1. szám alatt. Az előbbiből való kiköltözést Réthy László (költői álnéven Löwy Árpád) versben is megörökítette *Búcsú a régi búzélaktól* címmel. Máskülönb is egész versciklust szentelt a búzéreknek. A ciklusba tartozó költemények: Üdv László napjára, Szarvirágok László napjára, Az ordós búzérekhez, Czuseknek üdv., dr. Fejérpataky Lászlóhoz, Révész Imrének üdv, Pipa-versek, Aviatika, A búzéség jövője, Üdv a leleplezetteknek.

Mindezek előrebocsátásával közöljük a leveleket:

Mélyen tisztelt, kedves Tanácsos Úr!
Búzénagyom stb. stb.

Nagyon komoly életbevágó ügyben kérem ki irántam eddig is sokszor tanúsított jóakarátát. Tudva lévőleg a miniszter Herman Ottóra való tekintetből nem töltötte be az ethnographiai muzeum igazgató őrí állását,² most azonban hogy H.O. a képviselő választásoknál mandátum nélkül maradt, kérdést intéztek hozzá, elakarja-e foglalni e helyet? ha igen őt nevezik ki. Herman Ottó azonban nem fogadja el s egy felterjesztésben elmondja okait s maga helyett engem ajánl ez állára, nem pedig Jankó Jánost,³ a ki mint segédőr van ott alkalmazva s a ki az igazgatóságra is reflectál. Herman beszélt Szily Kálmánnal⁴ ez ügyben a ki úgy nyilatkozott,

¹ Baloghné Ábrányi Hedvig–Kőhegyi Mihály: Réthy László levelei Hampel Józsefhez. NK 94–95 (1995–1996) 97–105.; Baloghné Ábrányi Hedvig: Dr. Réthy Lászlóra emlékezünk. Éremtani Lapok, 33. (1994. február) 18–20.

² A néprajzi tárgyakat (Reguly-gyűjtemény, Xantus János gyűjtemény) eleinte a Magyar Nemzeti Múzeumban tárolták és mutatták be, idővel azonban kinőtte a helyet. Herman Ottó éveken át harcolt az egyre szükségesebb önálló épületért. *Képviselőházi Napló*, 1881. január 24. XIV, 191–192.; Szabadfalvi József: Herman Ottó a parlamenti képviselő, 1879–1897. Budapest, 1996. 230–231. Végül Xantus Jánost nevezték ki a Néprajzi osztály őrévé. A halálával (1894. december 13.) megüresedett igazgatói szék várományosa Herman Ottó volt, de ő nem kívánt igazgató lenni, mert egyre komolyabban foglalkozott madártannal. Ezért nem vállalt 1891 után képviselőiséget sem.

³ Jankó János (1868–1902) néprajzkutató. 1898-ban expedíciót vezetett az osztjások antropológiai vizsgálata, valamint néprajzi anyagyűjtés céljából. A komplex néprajzi kutatások meghonosítója.

⁴ Szily Kálmán (1838–1924) nyelvész, természettudós. Az MTA tagja, majd 1889-től 1905-ig főtitkára. Ő indította meg és szerkesztette az Akadémiai Értesítőt és a Magyar Nyelv c. folyóiratot 1905-től haláláig.

hogy ha a minister az ő véleményét kérné ez ügyben, ő is engem ajánlana. Hampel⁵ természetesen szintén támogatni fog; hiszen ez az egyetlen alkalom, hogy magamnak önálló positiót biztosíthatok.

Kérésem tehát az, illetőleg Herman Ottóé is légy kegyes beszólni hozzá az ünnepek alatt, hogy a dolgot Veled megbeszélje s érvényesíts[d] befolyásodat Wlassichnál;⁶ ki annyi ajánlatra csak még sem fog egy akkora felületességet mint Jankó János e fontos pozícióba helyezni.⁷ Herman Ottó kéri, hogy a dolog egyelőre közöttünk maradjon.

Remélve, hogy az ünnepek alatt viszontlátjuk egymást, vagyok kiváló tisztelettel

hálás híved
dr. Löwy Árpád

Budapest, 1896. decz. 22.

*

[18]97. III. 16.

Mélyen tisztelt kedves Búzárnagyom!

Fogadd szívből jövő hálámat azon elismerő nyilatkozatokért; melyekkel Forumod elé terjesztett költői műveimet elárasztani szoktad. Fejérpatakytól⁸ értesültem a részletekről, egyszersmind láttam nála *római levelem* szép illusztrált példányát, melyből sajnos nekem egy példányom sincs, pedig ítéletem szerint ez a legjobb művem, mely eddigelé nyomtatásban megjelent, szeretnék vele kérkedni.⁹ Tudván, hogy darabja 50 kr. kérlek szépen légy kegyes megparancsolni titkárod és rabszolgád, illetőleg házi szajhádnak, ki Hugyeczné névre hallgat,¹⁰ hogy nekem e műből 3 példányt ezennel postára tegyen s ezért írjon fel terhemre 1 ft 50 krt., mely összeget legközelebbi felmenetelemkor április végén megfizetek. Április végén egy volt gráczai éremgyűjtő városokra és bányákra vonatkozó nagyérdekű gyűjteménye¹¹ kerül Eggeréknél árverés alá,¹² nekünk még a Jedlicskaféle pénzből (amit t.i. akkor nem költöttünk el) van annyi, hogy szép darabokat vásárolhatunk.¹³

Alig várom hogy lássalak Búzárnagyom Téged és Udvarodat. Fejérpataky nagy kitüntetésnek tekinti a búzéri avancement-t,¹⁴ helyesen fogván fel azt a niveau-t melyet rangemelkedésével immár elfoglal a társadalomban.¹⁵

⁵ Hampel József (1849–1913) régész. Réthy László hivatali főnöke. 1901-től haláláig a Magyar Nemzeti Múzeum Érem- és Régiség-tárának igazgatója.

⁶ Wlassics Gyula (1852–1937) jogász, kulturpolitikus. 1895–1903-ig közoktatási és vallásügyi miniszter volt.

⁷ Jankó János 1894. január 27-én segéd, majd az év végén (december 24.) segédőr lett. Mindez két nappal a Réthy levél kelte után. 1893 után az Ethnografiai gyűjtemény kiköltözött a Nemzeti Múzeumból és különösen Jankó János vezetése alatt indult fejlődésnek. A miniszter Jankó Jánost nevezte ki a Néprajzi Múzeum igazgatójává.

⁸ Fejérpataky László (1857–1913) történész, az oklevél és címertan egyik legkiválóbb hazai kutatója. A levél megírása idején a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának igazgató őr. 1915-től a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója, majd 1920-tól főigazgatója.

⁹ Löwy Árpád versei kéziratok másolatban terjedtek ismerősök, barátok között s csak halála után jelent meg egy csokor belőlük. *Löwy Árpád: Válogatott versei.* Arad, 1919. korábbi megjelenésről, vagy egyes versek megjelenéséről nem tudunk ezideig. Hagyatékát a Magyar Numizmatikai Társulat őrzi. Ebben számos kiadatlan vers található.

¹⁰ Hugyeczné = Hodinka Antal (1864–1946) történész, egyetemi tanár. A MTA tagja. Különösen délszláv kutatásai jelentősek. Bécsben a császári és királyi közös levéltárban, valamint a császári és királyi család hitbizományi könyvtárban szolgált 1892-től 1906-ig. Thallóczy Lajos hozta Bécsbe, e levél szerint nála is lakott. *Holub József: Hodinka Antal.* Századok, 1945–1946. 305–306.; *Perényi József: Hodinka Antal.* Századok, 1956. 1403–1405. Thallóczy Lajos felismerte Hodinka kimagasló tehetségét és vele együtt hozta tető alá hatalmas forrásgyűjteményüket. *Thallóczy Lajos–Hodinka Antal: Horvát véghelyek oklevéltára, 1490–1527.* Budapest, 1903.

¹¹ Theodor Ungerről van szó. Életről és gyűjteményéről ld. *Nentwich, Joseph: In: Catalog der von... Theodor Unger in Graz... hinterlassenen Münzen- und Medaillen-Sammlung.* Wien, 1897.

¹² Az Egger testvéreknek Bécsben volt érem- és régiségkereskedésük. Az Unger-gyűjtemény árverésére H. Cubasch, az Egger testvérek és Joseph Nentwich vezetése alatt 1897. április 26-án került sor.

¹³ Jedlicska Pál (1844–1917) katolikus plébános. Különösen az egyházi műemlékek iránt érdeklődött. 1872–1875-ben az Országos Műemlékek Bizottsága felhívására felvette Pozsony- és Nyitra megye több várának és templomának alaprajzát és elkészítette nevezetesebb egyházi régiségek rajzeit. 1873-ban Rómer Flórisssal dolgozott együtt a bécsi világkiállítás anyagának összeállításán. 1875-ben Trefort miniszter kinevezte az országos Műemlékek Bizottságába. *Zellinger Alajos: Egyház írók csarnoka.* Nagyszombat, 1893. 210.; *Új Magyar Sion,* 1886. 119.

¹⁴ Avancement (francia) előlépés, előmenetel.

¹⁵ A búzérekek közötti rangsorban való előrelépésről van szó.

Szalay igazgatónk¹⁶ a muzeumi kapukhoz, hogy az éjjeli örök ne fázzanak télen, két őrházat építtet.¹⁷ Ajánlottam neki, hogy azokra emléktáblákat helyeztessen a következő felirattal:

BÁNFFY DEZSŐ BÁRÓ¹⁸
Magyarország miniszterelnöke
WCLASSICS GYULA
vállás és közoktatásügyi m. kir. minister,
SZALAY IMRE
m.n. muzeumi igazgató,
KRENNER JÓZSEF¹⁹
aligazgató,
HAMPEL JÓZSEF, HORVÁTH GÉZA²⁰ és FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ
igazgató örök.
MOCSÁRY SÁNDOR²¹
a képtár vezetésével ideigl. megbízott állattári ör,
TÓTH ÁRPÁD és KEMÉNY JÓZSEF
titkár portás
KORÁBAN

*

MDCCCXCVI-ban
keletkezett e MŰ eszméje
s
megvalósult
a koplaló KROKODILVS végnapjaiban
MDCCCXCVII-ben
BUDAPESTEN.
ISTEN ÁLDÁSA
LEBEGJEN EZ ALKOTÁS FELETT
MELY
AZ IDŐK VÉGÉIG HÍRDESSE
SZÁZADVNK
utolsó évtizedének vívmányait
az
VTÓKORNAK!

*

Üdvözölve mindenkit az istenek és alistenek karában vagyok

kiváló tisztelettel
hű és hálás büzéred

Budapest, 1897. 16/III.

Dr. Löwy Árpád

*

¹⁶ Szalay Imre (1846–1917) muzeológus, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatójává 1894-ben nevezték ki.

¹⁷ Az őrházak ma is ott árválkodnak a Nemzeti Múzeum kapujának két oldalán.

¹⁸ Bánffy Dezső (1843–1911) politikus. Miniszterelnök 1895–1899.

¹⁹ Krenner József Sándor (1839–1920) mineralógus, a MTA tagja. A Magyar Nemzeti Múzeum ásványtárának igazgatója. Fő műve: Magyarország ásványai. Budapest, 1908.

²⁰ Horváth Géza (1847–1937) zoológus, orvos, a MTA tagja. A Rovartani Lapok megindítója, a Magyar Entomológiai Társaság megalapítója.

²¹ Mocsáry Sándor (1841–1915) entomológus, a MTA tagja. Fő műve: A magyar birodalom állatvilága. Budapest, 1897–1899.

Édes Tanácsár Uram!

Tegnap berukkolt Turapó.²² A jegyzéket Boszniába való utazása előtt nekem csakugyan ide adta, én valahová dugtam, hogy majd ha visszajön onnan előveszem. De elfelejtettem a helyet. Turapó azonnal megmutatta a skatulyát, melynek fenekén volt a jegyzék. Ma elkezdte a pauzálást²³ Ljubić táblái után.²⁴ Ha ezzel készen lesz, rajzolja meg az eredetiek figyelembevételével. Nekünk sajnos nincs meg az egész boszniai sorozat. De a Ljubić rajzai oly kitűnőek (karakterisztikusak), hogy a hiányzókat azok alapján dolgozhatja fel. Körülbelül 20–24 érem rajza képezi az egész boszniai sorozatot, természetesen egy fajból csak egy példányt számítva, mert a variánsok sokra mennek. Multkori levelem e szerint tárgyaltan, melyben arra kérlek, hogy légy szíves a szükségességet jelölje.²⁵

Itt minden egyformán van. Pósta Béla²⁶ tegnap írt Hampelnek egy hosszú levelet, panaszkodik benne, hogy Zichy Jenő²⁷ megváltoztatta uti programját s most nekik Pekingbe kell utazniuk, a helyett hogy Európában folytathatnák a megkezdett tanulmányokat.

Mikor látunk édes Bnagymom [?] Juniúsbán felmegyek s onnan indulok tanulmányútra. Turapó nem tudja megmondani, hol van leendő lakásunk. Azt mondja valahol a Stroh-gasse körül.²⁸

Turapó beszéli, hogy Szarajevóban beteg volt, az ottani urak elhanyagolták, kutyába se vették, legjobb volt hozzá Árndt, a német piktor.²⁹

Isten veled édes Tanácsár uram,
w - csókkal vagyok³⁰

szerető lantosod
Dr. Löwy Árpád

Budapest, 1898.
ápril. 13.

*

Budapest 1899.
január 23.

Édes jó Búzárnagymom!

²² Turapó = Túry Gyula (1866–1930) festő, Lotz mesteriskolájában, majd Bécsben tanult. Életképeket, majd egyházi tárgyú műveket alkotott. *Seregélyi György*: Magyar festők és grafikusok adattára. Szeged, 1988. 634.

²³ Pauzálás = pihenés.

²⁴ Ljubić, Sime: Opis Jugoslavenskih novaca. Zagreb, 1875. 217. p.

²⁵ Thallóczy a boszniai érmek rajzait kérhette Réthytól, aki azokat Ljubić könyvéből rajzoltatta ki Túry Gyulával.

²⁶ Pósta Béla (1862–1919), régész, egyetemi tanár. 1885-ben neveztek ki a Magyar Nemzeti Múzeumhoz. 1899-től a kolozsvári egyetemen a régészet tanára és az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiségértárának igazgatója. Már 1897-ben is részt vett Zichy Jenő ázsiai expedíciójában. *Banner János*: Pósta Béla. Archeológiai Értesítő, 1962. 239–240.; *Banner János*: Pósta Béla születésének százados ünnepe 1862–1962. Budapest, 1962.; *Banner János*: Homage á Béla Pósta (1862–1919) Archeologické Rozhledy, 1962. 856–858.

²⁷ Zichy Jenő (1837–1906) Ázsiai-kutató. Oroszországba és Ázsiába vezetett tudományos expedíciói a magyarság eredetének felkutatására irányultak. *Gelléri Mór*: Gr. Zichy Jenő élet- és jellemrajza. Budapest, 1884.; – én: Gróf Zichy Jenő halála. Ethnographia, 1906. 370–371. Az első és második expedícióról maga Zichy írt. *Zichy Jenő*: Kaukázusi és közép-ázsiai utazásai. I-II. Budapest, 1897. – A harmadik expedíció tagjai: Pósta Béla, Jankó János, Pápay József nyelvész, Csiki Ernő zoológus. Zichy zoológus társával a Gobi sivatagon keresztül Pekingbe ment, hogy ott Batu kán IV. Béla idején elhurcolt zsákmányának nyomai után kutasson, eredménytelenül. A III. kötet anyagát fényes kiállítású 5 kötet őrzi: Gróf Zichy Jenő harmadik ázsiai utazása. I-V. Székesfehérvár, 1900–1905. Pósta Béla régészeti szempontból külön is értékelte az expedíció során gyűjtött anyagot. *Pósta Béla*: Gróf Zichy Jenő legújabb régészeti gyűjteménye. Archeológiai Értesítő, 1899. 76–79.; *Pósta Béla*: Archeológiai tanulmányok oroszországi gyűjteményekben. ArchÉrt. 1898. 69–74.; *Pósta Béla*: Az archeológiai gyűjtemény leírása. In: Zichy Jenő gróf kaukázusi és közép-ázsiai utazása. Budapest, 1897. és *Pósta Béla*: Régészeti tanulmányok orosz földön. In: Zichy Jenő gróf harmadik ázsiai utazása. III-IV. Budapest, 1905. – Az egész expedíció értékelése *Banner János*: Pósta und die dritte Zichy-Expedition. Acta Archeologica Academiae Hungariae, 1963. 409–426.

²⁸ A Stroh-gasseből átköltöztek a Traungasse 1. szám alá. Ez lett összejöveteleik új helye.

²⁹ Arnolt Paul (1865–1937) művészettörténész, az ókori görög szobrászat egyik legkiválóbb ismerője. Gyűjtőútjai során – ezek egyike lehetett a szarajevói – szerzett gyűjteményének eladásával számos múzeumot gyarapított. A budapesti Szépművészeti Múzeum antik gyűjteményének alapja is a tőle vásárolt márvány, illetve terrakottagyűjtemény. *Zádor Anna–Genthon István*: Művészeti lexikon. Budapest, 1965. I. 103.

³⁰ A w valójában egy fenék rajza, amit nyomtatásban visszaadni nem tudunk. Olyan, mint egy széthúzott w.

Tegnap egy úrral találkoztam, a ki jólétesültségéről nevezetes (személyi és más dolgokban), kit talán Te is ismersz? (Csontos Jánosnak hívják)³¹ azt sugta nekem, hogy Bánffy³² bukása után Kállay³³ jön s hozza magával Wlassics³⁴ helyére a Büzérnagyot.³⁵ Természetes hogy János e kombinációját Löwy Árpád üdvözlő legmelegebben s már eleve azzal a kéréssel járulok Kegyelmességedhez, ne felejtse el számomra az egyetemi ethnológiai tanszéket kiguberálni.³⁶ Ha János kombinációja testé válik Löwy egy poémával fog a kultuszminister elé lépni, czíme: *Az audiencia!* Lesznek benne olyan költői szépségek, hogy jutalmul az éremtár önálló kezelését is meg fogom nyerni. Ha azonban a jelzett fordulat nem állana be, Löwy Árpád a verset egyik büzeri ebéd számára tartja fenn s fogja bemutatni: „*Löwy Árpád álma*” cím alatt.

Utóbbi versem: „Meleg vacsorát a bakáknak” szerte hódít az országban. A budapesti magyar bakaezredek tisztikarai, úgyszintén a csongrádi, bátfai és marosvásárhelyi tiszt karok a kantinokban szerte kiáltják: *Éljen Löwy Árpád!*³⁷

Mellyel vagyok szerető házi költő

L. Árpád

*Docenturáért³⁸ a folyamodványt már 5-6 hete benyújtottam. A kar a személyi kérdést illetőleg 31 szóval egy üres lap ellenében javamra döntötte el. Most van szakbírálaton Békefy Remigiusnál³⁹ ki a másik bírálónak Török Aurélnak fogja továbbítani.⁴⁰

*

Édes B.-nagyom!

Sajnálattal hallottam, illetőleg olvasom, hogy beteg vagy. Két héten át én is nyomorogtam; hol jártam a hivatalba, hol nem, de mindig az oldalamba volt az isten nyila. Az nap, hogy a vén Szécsenről⁴¹ tartottál emlékbeszédet, ágyban fekvő beteg voltam, csak harmadnap tudtam az ágyból négykézláb kimászni. Az örege-

³¹ Csontos János (1846–1918) könyvtáros, sokat foglalkozott a Corvin-kódexekkel. 1874-től az Országos Széchényi Könyvtár dolgozója, 1875-től a kéziratár vezetője. Egy épületben dolgozott Réthy Lászlóval. Egy 1881-ben Xantus Jánoshoz írott levélben arról számol be, hogy Pulszky Károly elutalajdonítja a Reguly gyűjtemény értékes darabjait. *Kőhegyi Mihály*: Adalékok a Reguly-gyűjtemény elkallóba, hogy Pulszky Károly elutalajdonítja a Reguly gyűjtemény értékes darabjait. *Ethnographia*, 1968. 597–198. – Pulszky Károly fia volt Pulszky Ferencnek, aki 1869-től 1894-ig igazgatója volt a Magyar Nemzeti Múzeumnak. Csontos 1893. január 26-án – tehát három nappal a levél kelete után – elbocsátotta állásából, a kézirat-tári hiányok és kéziratvásárlásokkal kapcsolatos visszaélések miatt. Ártatlansága 1913-ban kiderült, a lappangó kéziratok megkerültek, de Pulszky Ferenc nem rehabilitálta. *Pálvolgyi Endre*: A Csontos János elleni fegyelmi vizsgálat és annak politikai háttere. Az Egyetemi Könyvtár Évkönyve, 1964.

³² Bánffy Dezső (1843–1911) miniszterelnök.

³³ Kállay Benjamin (1838–1903), politikus, történész. 1892-től pénzügyminiszter, Thallóczy Lajos, s nyilván Réthy László jó barátja, ismerőse. *Thallóczy Lajos*: Kállay Béni emlékezete. Akadémiai Értesítő, 1964. 254–255.

³⁴ Wlassics Gyula (1852–1937) egyetemi tanár, kulturpolitikus. 1895. január 15-től 1903. november 3-ig vallás- és közoktatásügyi miniszter a Bánffy- és Széll-kormányban. *Balogh Jenő*: Bárány Wlassics Gyula: Magyar Jogi Szemle, 1922.

³⁵ A váltásból semmi sem lett.

³⁶ Réthy László életútjának állomásait 1891-ig tudjuk pontosan nyomon követni egy saját kezűleg írott Szolgálati Táblázatból. Közölte *Baloghné Ábrányi Hedvig*: NK 92–93 (1992–1994) 124–125. A későbbi iratok – a Magyar Nemzeti Múzeum iratanyagával együtt – elpusztultak. A Magyar nemzeti Múzeum Éremtárában 1898. november 1-jétől két törzsnaplót vezetnek és két tisztviselő (Gohl Ödön, Réthy László) kezeli a két gyűjteményt. „A” csoportban antik érmek, osztrák folyóérmek, emlékérmek (hazai és külföldi), zsetonok, kegyérmek, bárcák; a „B” csoportban magyar és erdélyi érmek, külföldi folyó pénzei, papírpénzek kerülnek. Az évi jelentést már külön-külön közlik. *Gohl Ödön – Réthy László*: A Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának gyarapodása 1899. évben. ArchÉrt, 1900. 433–440.

³⁷ Jól mutatja ez a hír, hogy Löwy Árpád versei széles körben elterjedtek. Nyilván lemásolták és egymásnak küldözgették őket.

³⁸ Docentura, docens régebben egyetemi magántanárt jelentett. Ez a kérés összefüggött a fellebbezés említett ethnológiai tanszékkal. Réthy 1900-ban valójában egyetemi magántanár lett a budapesti egyetemen.

³⁹ Békefy Remig (1858–1924) történész. 1893-tól a budapesti egyetemen magántanár, 1898-tól a magyar művelődéstörténet tanára. *Domanovszky Sándor*: Békefy Remig r. tag emlékezete. Budapest, 1924.

⁴⁰ Török Aurél (1842–1912) antropológus, 1881–1912 között a budapesti egyetem bölcsészkarán felállított embertani tanszék tanára. *Semayer Vilbald*: Török Aurél emlékezete. *Ethnographia*, 1912. 257–267. – Az egyetem tehát két tanárának adta ki bírálatra Réthy László ügyét.

⁴¹ Szécsen Antal (1819–1896) a MTA tiszteletbeli igazgatótagja. A Magyar Történelmi Társulat elnöke. Thallóczy Lajos emlékbeszédét megjelent a Magyar Gazdaságtörténeti Szemle 1901-es számában.

désnek biztos jelei ezek, melyek mélyen lehangolják úgy R. Lászlót a m. n. múz. órét, mint Löwy Árpádot, a költőt a kik mindketten szeretnének még néhány évig fiatalok maradni.

*

Hampelt meghatotta igazán szép latin táviratod, mely akármelyik római költőnek becsületére vált volna, ily mély érzésű szavakkal gyászolva valakinek elhunytát.⁴²

*

Ma már járok, sőt futkosnom kellett Báró Nyáry Jenő után,⁴³ ki megígérte, hogy Nagy Géza akadémiái tagságra ajánlja.⁴⁴ A comitivát⁴⁵ én írtam meg, de Nagy Géza (ki Mátyás király lustáinak legelseje lehetett volna) csak tegnap este adta ide a műveinek jegyzékét, a bárót pedig csak nagy nehezen találhattam meg, hogy az ajánlást aláírja. Holnap tudvalevőleg vége az ajánlási időnek.

Szendrei az idén nem pályázik,⁴⁶ de ahelyett közelebb megtartjuk 12-ik. akadémiái bukásának ünnepélyét, versben, prózában, mű bukenczekben, rajzolatokban, eczet s olajban, mihez a vacsorát ő fogja adni saját úri házábanál. Turyt⁴⁷ ritkán látjuk; annyiféle hivatalos, hogy csak elvétve kerül a mi szerény társaságunkba.

Hamicskó⁴⁸ a Löwy verseihez készített rajzokat kiszínezte. Remek dolgok; ha Bécsbe kerülök magammal fogom őket vinni.

Most pedig jobbulást, azaz gyógyulást kívánok az influenzából, üdvözölve az egész bécsi büzérgyarmatot

Ölel, csókol
szerető poéta

Bpest,
1901. febr. 27.

Dr. Löwy Árpád

*

Édes Búzérnyagom!

Tegnap megnyílt a Műcsarnok tavaszi kiállítása; én még délután kimentem hogy megnézzem Robicsek⁴⁹ képét, melyről annyi magasztalót beszéltek. Különösen Takáts Sanyi⁵⁰ volt nagyon elragadtatva; dícsérete várakozásomat a tetőpontra csigázta. A hatás azonban mit a kép rám gyakorolt, csak közepes volt. Szép, szép, de nincs benne *svung*,⁵¹ olyan valami megragadó, ami az embert, aki már sokat látott meglepné. *Atelierben*⁵² készült Alföld, melegség nélkül. A jobb oldali leányalak semmit sem mondó, a tűznél sütkérező pásztorokon a

⁴² Hampel József a MNM Érem- és Régiségtárának igazgatója. Nem tudtuk kideríteni, kinek a haláláról van szó.

⁴³ Nyáry Jenő (1836–1914) filozófiát és jogot hallgatott, majd régészeti kutatásokat folytatott. Különös figyelmet szentelt a barlang-kutatásoknak. Fő műve: Az aggteleki barlang, mint őskori temető. Budapest, 1881. A MTA tagja, az Országos Régészeti és Embertani Társulat tiszteletbeli elnöke volt. [Nagy Géza]: B. Nyáry Jenő. ArchÉrt. 1914. 281–284.; Századok, 1914. 651–653.

⁴⁴ Nagy Géza (1855–1915) régész, ethnografus. Főleg a magyarok őstörténetével, a honfoglalás régészeti leleteivel foglalkozott. 1875-től a MNM régiségtárában dolgozott. 1881–1889 között a sepsiszentgyörgyi Székely Múzeum őre volt, majd újra visszatért a MNM-ba. 1902-ben igazgató őr lett. 1913-tól ő szerkesztette az Archeológiai Értesítőt. (Az előző jegyzetben ezrét véljük ő a névtelen cikk szerzőjének). 1901-ben lett a MTA levelező tagja.

⁴⁵ A kísérő levelet.

⁴⁶ Szendrei János (1857–1927) valóban csak 1903-ba lett a MTA levelező tagja.

⁴⁷ Lásd a 22. jegyzetet.

⁴⁸ Hamicskó István (1864–1916) karikaturista, festő. Jankó János ösztönzésére kezdett rajzolni. A Borsszem Jankónak, a Mátyás diáknak és a Budapest c. lapnak is rajzolt. Jankó révén kerülhetett kapcsolatba Réthy Lászlóval.

⁴⁹ Rubovics Márk (1867–1947) festő. Bécsben és Párizsban folytatott tanulmányokat. Naturalisztikus kidolgozásban életképeket és csendéleteket festett.

⁵⁰ Takáts Sándor (1860–1932) történész, a MTA tagja. 1898–1903 között a magyar kormány megbízásából a bécsi udvari kamarai levéltárban dolgozott. Különösen a török hódoltság korával foglalkozott. élvezetes stílusban megírt könyvei, tanulmányai a szakkörökön túl a művelt középosztály körében szereztek sok hívet a történelemnek. 1903-tól haláláig a képviselőház levéltárosa volt. Nagy Miklós: Takáts Sándor élete és munkássága. Budapest, 1937.

⁵¹ Svung (német) Schwung = lendület, erő.

⁵² Atelier (francia) műterem.

tűz visszfénye szép, de a felemelkedő füst egyenes vonala, mely a zenithet látszik érni, a mi a csöndet akarja éreztetni; túlságos, szinte gyermekes. A secessióskeret⁵³ pedig rettenetes absurdum, a mit mindenki kifogásol, a ki csak látja ezt a nagy gonddal és nagy ambícióval festett képet.

*

Kikiállított műtárgyakkal szemben előre bizonyos mértéket alkalmazunk, mely valami *más benyomás* következtében *már* meg van bennünk. Az én mértékem Petőfi e négy sora volt:

Lenn az Alföld tengersík vidéke,
Ott vagyok honn ott az én világom,
Börtönéből szabadult sas lelkem,
Ha a puszták végtelenjét látom.⁵⁴

Révész⁵⁵ képe ezt az érzést, mely e sorok hallatán az alföldi embert elfogja, nem idézi fel. Csak ennyit akartam *Neked* írni, az én privát benyomásaimról. Levelem ne mutasd meg Rubicseknek, de másnak se, hanem szó nélkül szakítsd szét jó Búzernagyom, a kiről tudni, hogy csak örülni tud gárdája sikereinek. Rubicsek azért nagy ember, ahoz a sok tökfilkóhoz képest a kik a képek egész özönét követték el ezen a kiállításon is. Turapó⁵⁶ nem jelent meg egy *alkotással* sem.

Mellyel öröklött
w - csókkal
hű lantosod
Dr. Löwy Árpád

Bpest, 1902. apr. 6.

*

Kedves Bwzernagyom!⁵⁷

Megkaptam s köszönöm a két ma érkezett levelet. Örülök hogy a fehérmulatság⁵⁸ elmaradt, mert ha leányom⁵⁹ meg tudta volna; hogy nem vittem el Bécsbe – mert így történt volna – jaj lett volna szegény fejemnek. Így hát nem kell titkolóznom előtte. Éppen tegnap este vacsoráltam Margittal s említettem, hogy írok Thallóczy bácsinak, mire ő felkért, hogy részéről a „kéz csók”-ot jelentsem Neked. Mult hét elején egy kis kellemetlenségünk volt. Anyósom idegbeteg, s míg Margit varróniskolában volt, egy életlen késsel összenyiszálta a kezét, öngyilkossági szándékból. Leányom nagy rémülettel találta vérezve egy kanapén oldalt dőlve. Segítségért futott, orvost hozatott a ki sebeit bekötözte. Most már túl van a baján s fiához Sopron megyébe megy egy hónapra légváltás okából, amit az orvos ajánlott.

Így Margitkát Éber Lászlóéknál⁶⁰ helyeztem el, kinek fiatal felesége Margit legjobb barátnője.⁶¹ Már egy hetinél több, hogy náluk lakik s ott marad, míg lehet, vagy ameddig szükséges lesz.

⁵³ A 19. és 20. század fordulójának építészeti, iparművészeti, képzőművészeti stílusa, mely a történeti formák ellenhatásaként díszítőelemekül főként stilizált természeti tárgyakat, (különösen növényi részeket), néha öncélúan bizzar, szeszélyes formákat alkalmazott.

⁵⁴ Nyilván fejből idézte, ezért több hiba és pontatlanság van az idézetben.

⁵⁵ Révész Imre (1859–1945) festő. Bécsben és Párizsban folytatta tanulmányait. 1904-től a Képzőművészeti Főiskola tanára. 1921-től a kecskeméti művésztelep vezetője volt.

⁵⁶ Lásd a 22. jegyzetet.

⁵⁷ A Búzernagy ú betűje egy emberi hátsó fertályra emlékeztető jellel íródott.

⁵⁸ Fehér-mulatság, azaz pikáns versek, disznó viccek mesélése nélküli beszélgetés, vacsora.

⁵⁹ Réthy Margit

⁶⁰ Éber (Ellenberger) László (1871–1935) régész, művészettörténész. 1898-tól a Magyar Nemzeti Múzeum Érem- és Régiséggyűjteményének igazgatója. A MTA tagja 1920-ig. Ekkor a Proletárdiktatúra alatti tanítói tevékenysége miatt a MTA kizárta soraiból és minden tisztségét elvesztette. Pályáját a Stadler vaskereskedés vezetőjeként fejezte be.

⁶¹ Éber Lászlóné Kiss Margit (1881–?) A Magyar Nemzeti Múzeum Érem- és Régiséggyűjteményének alkalmazottja. Egyetlen cikke: A Richárdpusztai éremlelet. Numizmatikai Közlöny, (3) 1904. 87–91. *Gulyás Pál–Viczián János*, Magyar írók élete és munkái. Budapest, 1995. XVI. 653.

E soroknak e közlendőkön kívül egyik célja az is, hogy felkérjelek, légy kegyes kedves Buznagyom támogasd Éber L. jelöltségét a műemléki biz. megüresedett Czobor-féle állásra.⁶² Éber L. arra való, tájékozott, ügyes, tartalmas ember. Anyagi viszonyaikon is nagyot lendítene, ha az állást megkapná. Kívüle jelenleg más embert nem ismerek, aki e helyet jobban betöltené.

Egy szavadba kerül Forster Gyulánál⁶³ s az állást Éber Laczi kapja meg.⁶⁴ Margit leányom akart felkérni levélben, hogy barátjánője férjét kegyeidbe ajánlja, de nem engedtem meg, hogy kotnyeleskedjék. -

Múltkor Túryéknál voltunk vacsorán, Éberéssel együtt. Fehér estély volt természetesen. Margit szavallt, én az ő verseiből hármát olvastam fel, némileg megfésülve. Sok tapsot kapott értük. A gyerek roppantúl fejlődik, alig várom hogy férjhez adhassam, hogy teljesen szabad legyek s felköltözhessem Hozzád Bécsbe. Május végén betöltöm muzeumi 22-ik évemet, szabadá akarom magamat tenni. Nyugdíjból s saját vagyonomból épen annyi tiszta jövedelem lesz, hogy én és leányom tisztességesen el leszünk látva.⁶⁵

Havi 20 koronáért lakást ígértél; ha az egyesség áll, úgy örömmel fogom elfoglalni helyemet, ahol azt meghatározod. Ha nyugdíjba megyek s tényleg Nálad lakhatom, nagy munkásságot fogok kifejteni. Dolgozni tulajdonképen csak akkor fogok igazában.⁶⁶ Most éremleletek rendezése s kiválogatásával töltöm a drága időt s rontom a szemeimet.

Üdvözölve az egész bwzérseget, vagyok w-csókkal⁶⁷

Bp., 1904. márcz. 14.

örök híved
Löwy Árpád

*

Édes Bwzérnagyom!⁶⁸

Jelentem, hogy b.-csabai missziómat befejeztem s már itthon vagyok. Itt kaptam az „an Löwy” című gyönyörű költeményt, melyet mindenütt nagyon dicsérnek remek nyelvért s kifejezéseinek gazdag pompájáért. Beigel írta, de mért nincs alatt a neve?⁶⁹

Sajnos szabadságom is vége felé jár, most már újra neki kell látni a hivatalos numizmatizálásnak. Ezzel kapcsolatban jelentem, hogy az éremtár elkülöníttetésének ténye megvalosuláshoz közeledik.⁷⁰ Már megindítottuk a munkálatokat a földszinti helyiségek (előbb a főrendiház irodái voltak) berendezéséhez. Megrendeltük a szekrényeket, az ajtók és ablaktáblák vaslemezzel való bevonását, könyvvállványokat stb. Alkalmasint engem fognak vezetőül kinevezni,⁷¹ bár Gohl mindenáron szintén teljesen külön hatáskört (osztályt) kíván, a mit Szalay és Hampel is abszurdumnak tartanak. A marha Gohl azt képzei, hogy én valami izgága, megférhetlen ember vagyok, pedig benne van a hiba mert olyan ideges, hogy szinte minden érintkezés lehetetlen vele. Kicsinysége sokszor kihozott a sodromból, de bizton remélem, hogy megfogunk férni, mert propozícióm értelmében a köztünk leendő érintkezést a minimumra szállítottam le.⁷²

Csabán minden este nagy murikat tartottunk (Löwy-esték), melyekben a csabai intelligencia számos tagja vett részt. Elnökölt maga az egyház, Csepregi György esperes képében, aki a legjovialisabb s legfelvilá-

⁶² Czobor Béla (1852–1904) régész, egyetemi tanár. A MTA tagja. A Műemlékek Országos Bizottságának előadója volt 1889-től haláláig.

⁶³ Forster Gyula (1846–1932) jogász, művészettörténész. A MTA tagja. A Műemlékek Országos Bizottságának alelnöke, majd elnöke.

⁶⁴ Éber László ettől az évtől (1904) a Műemlékek Országos bizottságánál dolgozott. Réthy László segítése, közbenjárása hatásos volt.

⁶⁵ A Hampel Józsefnek írt (1908. december 12.) levél bizonyítja, hogy tovább dolgozott a MNM Éremtárában. Egy keltezetlen levélből (véltető dátuma: 1909–1911) nyilvánvaló, hogy Réthy idegbeteg lett. *Baloghné Ábrányi Hedvig-Kőhegyi Mihály* i. m. 99–105.

⁶⁶ Vágya nem teljesült.

⁶⁷ Ugyanolyan jel, mint az előbbi levél megszólításában. Lásd 57. jegyzet.

⁶⁸ Azonos jel az előbbivel.

⁶⁹ Beigel István, aki Kállay Benjámin unokaöccse volt. Kállay halála (1903) után, hátrahagyott kéziratai alapján Thallóczy Lajos állított össze. A szerb felkelés története 1807–1810 c. kétkötetes művét, mely Beigel István fordításában Lipcsében jelent meg 1910-ben németül.

⁷⁰ Az egységes Érem- és Régiségtár különválása állandó napirendi pont volt a Nemzeti Múzeum szervezeti átalakításával kapcsolatban. Végül erre 1926-ban került sor. Az önálló éremtár első vezetője dr. Harsányi Pál lett.

⁷¹ Nem így történt.

⁷² Gohl Ödön (1859–1927) numizmatikus. 1900–1925 között a Magyar Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárának munkatársa, majd vezetője volt. *Harsányi Pál*: Dr. Gohl Ödön 1858–1927. NK 26–27. (1927–28) 3–10. Régóta haragban volt Réthy Lászlóval, aki már egy 1904. november 11-ei levélben említi rossz viszonyukat. *Baloghné Ábrányi Hedvig-Kőhegyi Mihály*: i. m. 97–98.

gosultabb lutheránus pap Magyarországon. Képzeld, könyv nélkül tudja már több versemet s az érettségi záró ünnepélyen a diákokhoz intézett beszédébe beleszötte egyik versem két sorát, ilyenképen:

„Akiket szeptemberre utasítottunk vissza ne essenek kétségbe, vágják be addig jól Magyarország történetét* mert mindenkinek első kötelessége a nemzet történetét ismerni, s az eminensek ne bizakodjanak el, mert csak az élet fogja azt eldönteni ki mit ér? – jól mondja a költő, hogy „az eminensből lesz filiszter, a számárból úr és miniszter” a hallgatók nem vették észre, hogy öreg barátom az esperes, hogy elszölte magát.⁷³

*ebből utasítottunk vissza 4 kölköt, a kiket igazán lehetetlen volt maturussá tennünk.⁷⁴

Beigel verseit mindenfelé ismerik már s mindenki csak azt mondja, hogy Löwy senki más nem tudta volna így fordítani amint Ő.

Most Isten veled Maecénás!

Ölel, csókol
szerető Löwyd

Bpest, 1907. júl. 5.

Csak egy búzérnagy van a világon!

*

Édes jó Lajosom!

Köszönöm újra irántam való nagy szeretetedet. Beteg vagyok, egész életem minden kínját, csalódásaimat, tévedéseit valami örületes tény egyszerre világosítja meg lelkem előtt s egy borzasztó tátongó úrt látok magam előtt, mely mindennap nő és szélesedik s én a szélén állok, melyből minden reggel egy lépésnyi leomlik s én kétségbeesve kapaszkodom a gyökerekbe. Itt vagyok kis unokáim között s mikor őket térdeimre ültetem, keservesen sírok, hogy nem tudok boldog órákat tölteni köztük, mert lelkem beteg, s agyam előtt egy sötét fátyol lebben meg, mely holnap, holnapután egész kedélyvilágomat elfogja homályosítani.⁷⁵ – Te jó vagy hozzám, érzem szeretetednek melegségét, szeress ezután is, s ha meghalok, írd meg rólam, hogy a szívem ölt meg.⁷⁶

Csókol, ölel

szerető Árpádod.

Arad, 1909. június 18.

*

[1913 után]

Kedves Bwzérnagyom!

Hampel halálával sok minden meg fog változni az érem és régiségtárban. Én már H. halála előtt⁷⁷ elhatároztam, hogy nyugalomba megyek s meg is írtam a folyamodványt, hogy adjanak egy évi szabadságidőt, melynek leteltével Bécsbe, Aradra fogom áttenni állandó lakhelyemet. Kérlek írd meg minő feltételek mellett fogadsz be házadba? Én úgy tervezem, hogy a telet Aradon húzom ki, a nyári időszakot pedig nálad töltöm s nagyobb utazásokat teszek külföldön s időmet tanulmányokkal és versírással fogom agyoncsapni.

Tegnap Szalay⁷⁸ önként ajánlotta, hogy egy évi szabadságomból visszatérve nekem megszerzi az igazgatói címet és rangot,⁷⁹ ezzel aztán végleg megválok a Muzeumtól.

⁷³ Az 1897. márc. 16-án írt Az Élet című költeményéből van az idézet.

⁷⁴ Érettségizetté tenni, leérettségiztetni.

⁷⁵ Ez az első nyom a Réthy László leveleiben az idegbaj elhatalmasodásáról. Gondolatai, hasonlatai visszatérnek a Hampel Józsefhez írt leveleiben. Baloghné Ábrányi Hedvig–Kőhegyi Mihály: i. m. 100–105.

⁷⁶ Nem tudunk arról, hogy Thallóczy Lajos eleget tett volna kérésének.

⁷⁷ Hampel József 1913. március 25-én halt meg.

⁷⁸ Szalay Imre. Lásd a 16. jegyzetet.

⁷⁹ Réthy László nem kapta meg az igazgatói címet.

Itt nagy rummli van, igazgató akar lenni Miske Kálmán,⁸⁰ Pósta Béla,⁸¹ Éber,⁸² Mihalik,⁸³ Varju Elemér⁸⁴ és sok más önjelölt.

Kérlek légy kegyes megírni, hogy pártolod e tervemet?

Ölel
szerető házi költő
Dr. Löwy Árpád

*

[1906]

Édes jó Bwzérnagyom!

Mint múltkori levelemben említettem, május 16-án útra megyek, melynek végcélja Spanyolország.⁸⁵ Azt írtad, hogy itt Bpsten találkozunk s megadod a kellő tanácsokat. Ha Te lejössz, úgy utam irányát megváltoztatom, t.i. innen Fiuméba utazom onnan Velenczén és Lombardián át a Riviérára megyek, s Nizza és Monaco megtekintése után Marseilleből hajón jutok el Barcelonába. A többit lerajzolom:

Hogy merre jutok haza nem tudom.* De ez nem is olyan fontos; fő dolog, hogy az út mennyibe fog kerülni?

*Lehet e Lissabonból tengeren Bordeauxba utazni, vagy melyik francia kikötő volna alkalmasabb?

Arra kérlek kedves Bnagyom csak egy sorral ad értésemre, elég e ehhez az uthoz 1000 korona? Ennyit költhetek.

Margit leánnyommal május elején megyek Aradra. Nagyon sajnálja a kölkök a budapesti élettől való talán végleges szakítást. Utóbbi időben két dühös udvarlója is akadt, de egyiknek sem sikerült legmagasabb kegyeit kivívni. Pedig az egyik fess gyerek volt, festeni sem lehet sokkal különbet, de piperkőcz az ipse s ez nem tetszett Margitnak.

Aradon Öcsém házánál marad.

Alig várom már, hogy lássalak s tapasztalataidat közöld velem Spanyolországból. Utasításaidat pontosan fogom követni, – és verselni fogok rengeteget, feketét fehérret már ahogy jönni fog.

Nagybecsű és kedves soraidat

várja
w - csókkal
hű Löwyd

Múltkori leveled végén nem küldtél nekem w-csókot. A muzeistáknak feltűnt s okát kérdezték.⁸⁶

Ábrányi Hedvig–Kőhegyi Mihály

⁸⁰ Miske Kálmán (1860–1943) ősrégész. A Velemszentviden feltárt őskori ipartelep hoz világhírt számára. Fő műve: Die prähistorische Ansiedlung Velem St. Vid. Wien, 1908.

⁸¹ Lásd a 26. jegyzetet.

⁸² Éber László lásd a 60., 63. jegyzetet.

⁸³ Mihalik József (1860–1925) művészettörténész. A MTA tagja, a Múzeumok és Könyvtárak országos felügyelője.

⁸⁴ Varjú Elemér (1873–1944). 1913-tól a Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárának igazgatója. A MTA tagja. Ő fedezte fel a Gyulafehérvári verses glosszákat, amely a Halotti beszéd után a legrégebb összefüggő nyelvmemlékünk. Szerkesztette a Turult, ill. az Archeológiai Értesítőt is. *Tápay-Szabó Gabriella*: Varjú Elemér. Századok, 1945–1946. 310–311.

⁸⁵ Réthy László igazgató-őr jelentése spanyolországi tanulmányútjáról. Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum 1906. évi állapotáról. 141–149.

⁸⁶ E keltezetlen levelet spanyolországi útjával lehet datálni.

Az 1996–1997. évi jubileumi érmék gipsztervei

Commemorative coin plans 1996–1997

A Numizmatikai Közlöny XCIV-XCV. évfolyamában közölt forint emlékpénzeket követően a Magyar Nemzeti Bank 1991. évi LX. törvény 4. paragrafusa (2) bekezdésén alapuló jogkörében az alábbi emlékpénzek kibocsátására írt ki pályázatot:

A forint bevezetésének 50. évfordulója alkalmából 2000 forint címletű ezüstpénz:

1. BOGNÁR GYÖRGY

Előlap: „MAGYAR KÖZTÁRSASÁG” „2000 FORINT” a külső köriratban, belső sorban „1996” verési évszám, „BP.” verdejegy ívesen olvasható. Középen az 1946-os, Horváth Endre által tervezett száz forintos női portréja, jobb válla fölött a „BOGNÁR”, a művész szignója. (I. tábla 1a)

Hátlap: A hiperinfláció legmagasabb címletű papírpénzeinek részletei, amelynek közepén 1946–1993 között forgalomban levő 1 forintos képe látható „50 ÉVES A FORINT” felirattal. (I. tábla 1b)

2. HOLLÓ ISTVÁN

Előlap: „2000 FORINT” „MAGYAR KÖZTÁRSASÁG”, a címlet és a kibocsátó neve egymás alatt három sorban, alatta az 1946-os Horváth Endre által tervezett 10 forintos ornamentikája, alatta középen három sorban „1996” verési évszám, „BP.” verdejegy és a művész szignója. (I. tábla 4a)

Hátlap I.: „A FORINTRENDSZER 50. ÉVFORDULÓJÁRA” körirat klasszicista antikva betűtípussal. Az éremoldal teljes felületét kitölti az 1946-os 10 forintos ornamentikájának raszter részlete. (I. tábla 4b)

Hátlap II.: „50 ÉVES/A/FORINTRENDSZER” felirat három sorban egymás alatt antikva betűtípussal, alatta és felette az első papírpénzekben alkalmazott motívumok jelennek meg. (I. tábla 4c)

3. MUZSNAY ÁKOS

Előlap: „MAGYAR KÖZTÁRSASÁG” köriratban, két rozetta között lent „1996” verési évszám, a két 9-es számjegy alatt a művész szignója. Középen „2000/FORINT” értékjelzés és kisebb betűkkel „BP” verdejegy egymás alatt. (I. tábla 2a)

Hátlap: A teljes mezőt kitöltő IX. századi lovas solymász megjelenítése. (I. tábla 2b)

4. PUSKÁS ERIKA

Előlap: „MAGYAR KÖZTÁRSASÁG” fent félkörívben, alatta középen címer, alatta egymásba fonódó számjegyekkel „2000” értékjelzés a jelenleg forgalomban lévő érmék számjegyeinek betűtípusával, alatta „FORINT” felirat, az F és a T betű felső vízszintes szára a perembe fut. A T vízszintes szára alatt a művész szignója „PE”. Alul középen kissé ívesen a „BP.” verdejegy és az „1996” verési évszám. (I. tábla 3a)

Hátlap: Európa térképének körvonala, előtte az éremoldal közepén az 1946 és 1993 között forgalomban lévő 1 forintos jellegzetes hátlati rajzolata, alatta Hermész/Merkúr botja, a caduceus, amelyet másik attribútuma, a két szárny veszi körül. Alatta a „FORINT” felirat és a művészszignó az előlapi megoldást követve. Az „I” betűt az attribútumok rajzolata öleli körül. Alatta „1946/1996” évszámok. (I. tábla 3b)

5. SEBESTYÉN SÁNDOR

Előlap I.: köriratban „2000 FORINT” fent ívesen, lent a körív folytatásaként „MAGYAR KÖZTÁRSASÁG” olvasható, a két feliratrészt között bal oldalon a művész szignója, jobb oldalon „BP.” verdejegy, alatta „1996” verési évszám. Középen az Anjou-liliom, alatta hármashullámmotívum (nemzeti színek ?), bal oldalon rajta, alatta és az „Ö” betű forintérme oldalakat ábrázol. (I. tábla 5a)

Előlap II.: a körirati rész megegyezik, a középen látható hullámvonalak pedig hasonlóak az I. éremterv ábrázolásához, a bal oldalon látható művészszignót rozetta váltja fel, éremoldalak nincsenek, a hullámvonalak jobb oldalán „SEBESTYÉN” névalírás olvasható, a hullámvonalak alatt középen az államcímér látható. (I. tábla 1b)

Előlap III.: a körirati rész más betűtípussal, bal oldalon a művészszignó olvasható. A három hullámvonalat drapéria váltja fel, amelynek bal alsó sarkában „SEBESTYÉN” névalírás olvasható. A II. változathoz képest az Anjou-liliom és a jelenlegi államcímér felcserélt helyen látható. (I. tábla 5c)

Hátlap: félkörívben fent „ÖTVEN ÉVES A FORINT” felirat olvasható a III. előlapi változat betűtípusával. A középmezőben az 1946 óta kibocsátott forint fémpenzek közül néhány elő- és hátlati rajz, lent középen a művész szignója látható. (II. tábla 1)

A Honfoglalás 1100. évfordulója alkalmából arany 20 000 forintos:

1. CSIKAI MÁRTA

Előlap: „MAGYAR/KÖZTÁRSASÁG” körívben megszakítva, a bal oldalon „B.P.” verdejegy, jobb oldalon „1996” verési évszám, „20000” értékjelzés a felső harmadban, alatta „FORINT” szó, a címlet mögött a tarczali tarsolylemez látható. Az értékjelzést a tarsolylemez szalagfonatos motívumához hasonlatos ornamensként jeleníti meg. Az utolsó „0” mögött a művész szignója helyezkedik el. (II. tábla 2a)

Hátlap: a sárospataki (anarcsi) korong életfamotívuma. A felső harmadban az életfa ágak között bal oldalon 996 (!), jobb oldalon 1996 évszámok. (II. tábla 2b)

2. KISS GYÖRGY

Előlap: „MAGYAR/KÖZTÁRSASÁG” körirat, a „K” betű alatt a művész szignója ligatúrában. Az érmeoldal közepén a rákospalotai csörgős-veretek egyike, az értékjelzés megosztva, bal oldalon „20”, jobb oldalon „000” számjegyek. A bal oldalon lent „BP.” verdejegy, jobb oldalon „1996” verési évszám. (II. tábla 3a)

Hátlap I.: a középmező hátrafelé nyilazó lovasai a magyarok rettegett harcmódorát jelentik meg. Feletük vízszintesen „MILLE” alattuk „CENTENÁRIUM” felirat, amely alatt „1996”, a verési évszám olvasható. A művész szignóját a nyíltól jobbra helyezte el. (II. tábla 3b)

Hátlap II.: a karosi övveret motívumát használta fel átlósan megosztott mezőkkel. Bal oldalon lent „896”, alatta „1996” évszámok, amelyek átnyúlnak a jobb oldali, sima éremmezőbe, ahol fent két sorban „ÁRPÁD/NÉPE” felirat olvasható stilizált betűkkel. A művész szignója jobbra lent helyezkedik el. (II. tábla 3c)

3. KISS NAGY ANDRÁS

Előlap: fent „MAGYAR KÖZTÁRSASÁG” felirat ívesen, amelynek mintegy folytatása a karancslapujtői leveles díszű aranyozott ezüst övveretek ábrázolása szintén ívesen. A két övveret között a művész szignója ligatúrában. Az éremmező közepén egymás alatti sorokban „20000/FORINT” címlet, alatta „BP.” verdejegy, „1996” verési évszám. A betűk és a számok a korai magyar rovásírás hangulatát idézik. (II. tábla 4a)

Hátlap: a klárafalvi szíjvég vágató, nyilazó lovasainak ábrázolása és a nagyszentmiklósi kincs 2. számú korszójának ruhaábrázolása. Balra fent „896”, jobbra lent „1996” évszámok, az utóbbi alatt a művész szignója ligatúrában. (II. tábla 4b)

4. LEBÓ FERENC

Előlap I.: fent „MAGYAR” lent „KÖZTÁRSASÁG” felirat ívesen, a felső harmadban a galgóci (bezenyei) életfa (palmetta) motívuma, alatta három sorban „20000/FORINT” értékjelzés, alatta „BP.” verdejegy, amely mellett „1996” verési évszám olvasható. Alatta „LEBÓ F.” névalírás. (II. tábla 5a)

Előlap II.: fent ívesen „MAGYAR KÖZTÁRSASÁG”, ennek folytatásaként „20000 FORINT” lent ívesen, a két szövegrész között bal oldalon „1996” verési évszám, jobb oldalon „BP.” verdejegy olvasható. Középen a sárospataki életfás korong motívuma látható. (II. tábla 5b)

Előlap III.: körirata hasonló a II. típuséhoz, de a verdejegy és a verési évszám a fő motívum alatt látható. Az éremmező közepén a karosi ragadozó madaras övveret ábrázolása. (II. tábla 5c)

Hátlap I.: a nagyszentmiklósi kincs „Emese álma” égberagadási motívuma, az alsó harmadban bal oldalon „896”, jobb oldalon „1996” évszámok. (III. tábla 1a)

Hátlap II.: a nagyszentmiklósi kincs lovasa, a ló farka fölött „896”, alul középen „1996” évszámok. (III. tábla 1b)

5. SOLTRA E. TAMÁS

Előlap: fent a „MAGYAR KÖZTÁRSASÁG”, lent az értékjelzés „FORINT” szava köriratot képez. Belső köriratban kisméretű betűkkel „HONFOGLALÁS M” – tőle jobbra az államcímér a felső harmadban középen, ettől balra „C. ÉVFORDULÓJÁRA” körirat. A címér alatt „BP.” verdejegy kissé megosztva. Az alsó harmadban vízszintesen „20000” értékjelzés, amely alatt a művész szignója olvasható. (III. tábla 2a)

Hátlap: a „fű megtalálása” motívum, lováról leszálló harcos, jobb oldalról behajló lófej, a lovas a ló kantárját fogja, aki leguggol a fűért. Az ábrázolt figura részletei, így a tarsoly, a süvegcsúcs régészeti leletek felhasználásával készültek. A „896-1996 MILLECENTENÁRIUM (rombuszszerű díszítőelem) SET. (művészszignó)” körirat nem zár be teljes kört. (III. tábla 2b)

2000 forintos ezüstpénz a Honfoglalás 1100. évfordulójára:

1. FRITZ MIHÁLY

Előlap: „MAGYAR KÖZTÁRSASÁG” felirat fent ívesen, az éremmező közepén „2000”, alatta „FORINT” dőlt betűkkel, a „FORINT” szó alatt „BP.” verdejegy, „1996” verési évszám és „FM” művészszignó egymás mellett. A „2000” első két számjegye alatt a honfoglalás kori eperjeskei tarsolylemez palmettájára benyúlik a verdejegy alá. Az érem peremén gyöngykör fut körbe. (III. tábla 4a)

Hátlap I.: a nagyszentmiklósi kincs korszójának ábrázolása: mondabeli állat (esetleg griff) hátán visszafelé nyilazó harcos, mögötte egymás alatt „896” és „1996” évszámok. Az érem peremén belül gyöngykör fut körbe. (III. tábla 4b)

Hátlap II.: megegyezik az első típussal, de a sima felületeket pontozással, illetve vonalkázással tölti ki. (III. tábla 4c)

2. GÁTI GÁBOR

Előlap: a jobb alsó harmadban egymás alatt hat sorban „MAGYAR/KÖZTÁRSASÁG” kibocsátó, „2000/FORINT” címlet, „1996” verési évszám, „B.P.” verdejegy olvasható. A bal felső harmadban kissé balra a galgóci tarsolylemez részlete látható, alatta „G G”, a művész monogramja található. (III. tábla 3a)

Hátlap: a rakamazi mellkorong ábrázolása: korongon (földgömbön) álló hátrafelé nyilazó magyar lovasok csoportja, az érem vízszintes vonalában egymás alatt két sorban „DCCCXCVI/MCMXCVI” évszámok római számmal. (III. tábla 3b)

3. KISS GYÖRGY

Előlap I.: középen honfoglalás kori tarsolylemez vonala és életfa motívuma. Felette „2000/FORINT” értékjelzés két sorban, a tarsolylemez vonalát követve azon kívül „MAGYAR KÖZTÁRSASÁG” felirat stilizált betűtípussal. A „G” fölött a művész szignója ligatúrában. Belül lent balra „BP.” verdejegy, jobbra „1996” verési évszám. (III. tábla 5a)

Előlap II.: a középmező felső kétharmadában a szolnok-strázasahalmi tarsolylemez ábrázolása, körülötte a tarsolylemez vonalát és stílusát követve „MAGYAR KÖZTÁRSASÁG” felirat, a „G” fölött a művészszignó ligatúrában, alatta balra „1996” verési évszám, vele egyvonalban jobb oldalon „BP.” verdejegy, középen „2000/FORINT” értékjelzés egymás alatt. (III. tábla 5b)

Hátlap: átlósan osztott éremmező jobb alsó részének hullámzó felületében egymás alatt két sorban „896/1996” évszámok, a mezőből balra felfelé kard nyúlik ki. A sima mező bal alsó harmadában az „1996”-os évszámmal egy vonalban a művész szignója ligatúrában. (III. tábla 5c)

4. LEBŐ FERENC

Előlap I.: a sárospataki korong motívuma mintegy belső gyűrűben, „MAGYAR KÖZTÁRSASÁG” fent, „2000 FORINT” lent köriratban, a két szövegrész között bal oldalon „1996” verési évszám, jobb oldalon „BP.” verdejegy. (IV. tábla 1a)

Előlap II.: a karosi övveret madármotívuma az éremmező közepén, a körirat megegyezik az I. típuséval, de a verdejegy és a verési évszám alul mintegy belső körben ívesen olvasható. (IV. tábla 1b)

Hátlap I.: a nagyszentmiklósi kincs lovasábrázolása, a ló farka felett fent „896”, az éremmező szelvényrészében lent „1996” évszámok. (IV. tábla 1c)

Hátlap II.: az éremmező felső felében a klárafalvi szíjvég száguldó lovasa, a ló mellső lábai alatt „896”, a hátsó lábai alatt „1996” évszámok. Az alsó mező földgömb felső részét ábrázolja, amelynek közepén az anarcsi korong életfa-motívuma látható. (IV. tábla 1d)

Hátlap III.: középmezőben kissé balra fejedelmi szablya markolata látható, melyet földrétegek vesznek közre, a markolattól jobbra „1996” évszám, alatta a galgóci életfa palmetta motívuma, alatta a benepusztai szíjvég állatalakos ábrázolása. A szíjvég alatt „896” évszám mélyített számokkal. (IV. tábla 1e)

5. IFJ. SZLÁVICS LÁSZLÓ

Előlap: széles peremben süllyesztett betűkkel „MAGYAR KÖZTÁRSASÁG” körirat, folytatása a művész szignója, „1996” verési évszám és „BP.” verdejegy olvasható. A széles peremen belül gyöngykör látható, az éremmező közepén kissé jobbra „2000” értékjelzés, alatta szintén süllyesztett, de kisebb betűkkel „FORINT” szó olvasható. (IV. tábla 2a)

Hátlap: széles peremen süllyesztett gyöngykör, az éremmezőben az anarcsi korong életfa motívumának ábrázolása látható. (IV. tábla 2b)

Régi balatoni hajók-sorozat 1. tagjaként a Kelén és Helka ikerhajókat ábrázoló 2000 forint címletű ezüstpénz:

1. BARTOS ISTVÁN

Előlap: bal oldalon ívesen a kibocsátó neve „MAGYAR KÖZTÁRSASÁG”, lent „2000/FORINT/1997/BP.” címlet, verési évszám, verdehely. Mesterjegy jobb oldalon alul, a forint „I” betűje alatt az évszámmal egy sorban. A képmező felső részében balatoni tájkép, vitorlásokkal, háttérben a Badacsonnyal, jobb oldalon az előtérben nádas részletével. (IV. tábla 3a)

Hátlap: felül ívesen: „RÉGI BALATONI HAJÓK”, alul dőlt számokkal „1891”, a két hajó vízrebocsátásának évszáma, jobb oldalon kurzív betűkkel, egymástól az alsó hajó orrától induló „S” vonallal elválasztott „HELKA/KELEN” felirat, bal oldalon fent, a körirat „É” betűje közelében mesterjegy. Az éremképet kitölti az egymás mellett jobbra haladó két hajó korhű ábrázolása, előtérben a Kelénnel, háttérben a Helkával, mozgást jelző jelképes hullám ábrázolással. (IV. tábla 3b)

2. BOGNÁR GYÖRGY

Előlap: körívben felül „MAGYAR KÖZTÁRSASÁG” felirat, a kibocsátó neve, középen felül „1997” verési évszám, alul címlet és verdehely, „2000/FORINT/BP.” A „2000” félig belenyúlik a hajók testébe. Jobb oldalon lent ívesen mesterjegy. A középmezőben Körösfői-Kriesch Aladár Parlamentben látható festménye alapján készült középkori balatoni hajóábrázolás. (IV. tábla 4a)

Hátlap: félkörívben felül „RÉGI BALATONI HAJÓK”, jobb oldalon alul negyedkörívben szalag köti össze a két hajót, a szalagon „KELEN B.G.T. HELKA”, a szalag mögött két egymást keresztező horgony ábrázolása. A képmezőt kitölti a két egymás mellett elhaladó hajó, előtérben a balra haladó Kelén tatja, rajta a koronás címerrel ellátott magyar zászló, háttérben a jobbra haladó Helka. A két hajó mellett jelképes hullámábrázolások. (IV. tábla 4b)

3. SZ. EGYED EMMA

Előlap: felül félkörívben a kibocsátó neve „MAGYAR KÖZTÁRSASÁG”, a felső mezőben szimmetrikus kompozícióban a koronás magyar címer, két oldalán balra verdehely „BP.”, jobbra verési évszám „1997”, alatta címlet „2000/FORINT”. Alul középen mesterjegy. (V. tábla 1a)

Hátlap: Felül szalagon kézírást utánzó betűkkel „RÉGI BALATONI / HAJÓK” felirat. Bal oldalon felül „KELEN”, középen „HELKA” felirat. A képmezőt kitölti a két balra haladó hajó egymás fölötti párhuzamos ábrázolása, előtérben a Helka, háttérben a Kelén. Az éremmezőt kitöltik a Balatonra utaló hullámvonalak. Jobb oldalon középen mesterjegy. (V. tábla 1b)

4. GÁTI GÁBOR

Előlap: felül félkörívben a kibocsátó neve „MAGYAR KÖZTÁRSASÁG”, ezen belül a Balatoni Gözhajózási Társaság emblémája látható. Az éremkép alsó felében „2000/FORINT/1997/BP.” címlet, verési évszám és verdehely, szimmetrikus kompozícióban, egyre kisebbedő méretben. Jobb oldalon alul mesterjegy. (V. tábla 2a)

Hátlap: alul kartusban „RÉGI/BALATONI/HAJÓK” felirat, felette a két egymást követő hajó perspektivikus ábrázolása, előtérben a balra tartó Kelén, háttérben a jobbra tartó Helka. Bal oldalon fent „HELKA”, jobb oldalon középen „KELEN” felirat. Kartus mellett bal oldalon mesterjegy. (V. tábla 2b)

5. LEBÓ FERENC

Előlap I.: alul és felül ívesen a kibocsátó neve „MAGYAR KÖZTÁRSASÁG”, középen „2000/FORINT/BP./1997” címlet, verdehely és verési évszám. A forint szó „T” betűje helyett horgony van ábrázolva. Bal oldalon a „2” szám előtt futóhullám motívum. (V. tábla 3a)

Előlap II.: felül „MAGYAR/KÖZTÁRSASÁG”, a kibocsátó neve. A képmezőt futóhullám motívum osztja ketté. Az alsó részben kagyló formájú keretben címlet „2000/FORINT”, két oldalán fekvő ovális keretben balra verdehely „BP.”, jobbra a verési évszám „1997”. (V. tábla 3b)

Előlap III.: felül „MAGYAR/KÖZTÁRSASÁG”, a kibocsátó neve. A képmezőt futóhullám motívum osztja ketté. Az alsó részben lekerekített sarkú fekvő téglalap alakú keretben címlet „2000/FORINT”, két oldalán fekvő ovális keretben balra verdehely „BP.”, jobbra a verési évszám „1997”. Alul mesterjegy. (V. tábla 3c)

Hátlap: az éremkép alsó részében bal oldalon horgonyra helyezett fekvő ovális alakú keretben „RÉGI BALATONI HAJÓK” felirat, jobbra „HELKA/ÉS/KELEN”, a hajók régi feliratainak betűtípusával. Középen alul a vízrebocsátás dátuma két pont között „1891”. A felső részben a két jobbra haladó hajó párhuzamos ábrázolása látható, előtérben a Helka, háttérben a Kelén, alattuk hullámok stilizált ábrázolása. Jobb oldalon felül mesterjegy. (V. tábla 3d)

Integráció az Európai Unióba sorozat 4. tagjaként 2000 forint címletű ezüst emlékpénz tervei:

BOGNÁR GYÖRGY

Előlap: fent félkörívben „MAGYAR KÖZTÁRSASÁG” felirat. Az éremmező felső felében szimmetrikusan elhelyezve a magyar címer, két oldalán a verési évszám „1997” látható. A képmező alsó felében értékjelzés vízszintesen „2000”, alatta ívesen „FORINT”. Verdejegy bal oldalon a „2000” mellett ívesen „BP.” Hasonló módon jobb oldalon a mesterjegy. (V. tábla 4a)

Hátlap I.: felül félkörívben felirat „INTEGRÁCIÓ AZ EURÓPAI UNIÓBA”. A képmezőt kitölti a Budai vár déli látképe a Rondellával és a Buzogány-toronnyal. A kupola mellett balra látható az Euro pénznem logója és körülötte a 12 csillag. Alul a Rondellát metszi az „EURO” felirat. (V. tábla 4b)

Hátlap II.: fent kissé jobbra csúsztatva a köriratban „INTEGRÁCIÓ AZ EURÓPAI UNIÓBA” felirat. A képmezőben a Budavári palota nyugati látképe, Vastagh György Csikós szobrával és a Mátyás-kúttal. Előtérben bal oldalon Fekete Tamás kútplasztikája látható, mellette „EURO” felirat. Az Euro pénznem logója és a 12 csillag a kupolától jobbra, a felső éremmezőben helyezkedik el. (V. tábla 4c)

Az 1998. évi Labdarúgó Világbajnokság alkalmából kibocsátandó 750 forint értékjelzésű ezüst emlékpénz tervei:

1. HOLLÓ ISTVÁN

Előlap: köriratban „MAGYAR KÖZTÁRSASÁG” felirat helyezkedik el az alapsík gyűrűjében. Középen értékjelzés, verési évszám és verdehely „750/FORINT/1997/BP.”, egyre kisebbedő méretben, alatta a mesterjegy. A forint „0” betűje helyett futball-labda. Háttérben a hátlapi figurális jelenet körvonala tükörkép-ként jelenik meg. (VI. tábla 1a)

Hátlap: a belső jelenetet körbefogó, az alapsíkból kiemelkedő gyűrűben körirat „LABDARÚGÓ VILÁGBAJNOKSÁG”. A belső éremmezőben 3 alakos mozgalmass labdarúgó jelenet. A középső figura sarka mellett jobbra a világbajnokság évszáma „1998”. (VI. tábla 1b)

2. KISS GYÖRGY

Előlap I.: negyedkörívvel balra eltolt köriratban „MAGYAR KÖZTÁRSASÁG”. A felső kapufával párhuzamos a verési évszám „1997”, tőle jobbra a verdehely „BP.”, balra a mesterjegy. A kapufán belül, kissé jobbra csúsztatva az értékjelzés, „750/FORINT”, a „0” helyett futball-labda. Háttérben a kapu hálój. (VI. tábla 3a)

Előlap II.: negyedkörívvel balra eltolt köriratban „MAGYAR KÖZTÁRSASÁG”. Az éremmezőbe benyúló kapurészlet – háló nélkül – bal sarka a felirat „K” betűjéhez mutat. A rovátkált kapufa felső vízszintese alatt egyre kisebbedő méretben értékjelzés, verdehely és verési évszám „750/FORINT/BP./1997”, a „0” helyett futball-labdával. A verdehellyel és verési évszámmal egy sorban, jobbra a mesterjegy. (VI. tábla 3b)

Hátlap I.: a középmezőben két labdarúgó szembenéző, mozgásban ábrázolt alakja, válluktól indul lefelé a körirat „LABDARÚGÓ VILÁGBAJNOKSÁG”. A labdarúgó szó „Ó” betűje helyett futball-labda, felette a mesterjegy. A két figura mellett jobb és bal oldalon a világbajnokság dátuma „19-98”. (VI. tábla 3c)

Hátlap II.: szabályos köriratban „LABDARÚGÓ VILÁGBAJNOKSÁG 1998”. Az évszám felett a mesterjegy. Az éremmező közepén centrális kompozícióban stilizált futball-labda, benne helyezkedik el a világbajnokság helyszínére, Párizsra utaló Eiffel-torony. (VI. tábla 3d)

Hátlap III.: az érem felső kétharmadának körívében felirat „LABDARÚGÓ VILÁGBAJNOKSÁG”, az éremmező alján kisméretű Eiffel-torony, a függőleges középtengelyre komponálva, két oldalán a VB dátuma „19–98”. A középtől kissé feljebb hálóba pattanó labda látható, a háló alatt balra mesterjegy.

3. LIGETI ERIKA

Előlap: az éremmező alsó háromnegyedében körirat „MAGYAR KÖZTÁRSASÁG”, amely a felső negyedben öt ponttal folytatódik, amelyekhez kapcsolódik a felső részen elhelyezkedő értékjelzés „750/FORINT”. Alatta jobb oldalon verdehely és verési évszám „BP./1997”, alattuk a mesterjegy. (VI. tábla 2a)

Hátlap: köriratban „LABDARÚGÓ VILÁGBAJNOKSÁG •1998•”. A vízszintes középvonal jelzése kettéosztja az éremmezőt, amelyet metsz a labdáért ugró tigris kapus figurája, amely átlósan a peremmel érintkezik. Az alsó mezőben három mozgó pálcika emberke utal a labdarúgóakra. (VI. tábla 2b)

4. SZENTIRMAI ZOLTÁN

Előlap I.: köriratban „MAGYAR • KÖZTÁRSASÁG”, amelyet alul vízszintesen lezár a verési évszám „•1997•”. Évszám alatt mesterjegy. Az éremmező középvonala alatt kicsivel vízszintes vonal, felette az értékjelzés „750”, a „0” kicsit magasabban, kisebb méretben, alatta a verdehely „BP.”. Az értékjelzés számai kontúrosan jelöltek. A vonal alatt „FORINT” felirat. (VI. tábla 4a)

Előlap II.: azonos az előzővel, csak az értékjelzés számai nem kontúrosak, hanem tömörek. (VI. tábla 4b)

Hátlap: köriratban „LABDARÚGÓ VILÁGBAJNOKSÁG •1998•”. A középmezőben két labdarúgó alakja, előtérben a labdával. Az elől ábrázolt figura plasztikus, míg a háttérbeli kontúrosan megrajzolt. (VI. tábla 4c)

5. ZSEMLYE ILDIKÓ

Előlap: „MAGYAR KÖZTÁRSASÁG” körirat, melyet alul vízszintesen bezár a verési évszám és a verdehely „1997/BP.”. Az éremmező középvonalától kissé lejjebb vízszintes vonal, felette értékjelzés „750”, a „0” mellett jobb oldalon a mesterjegy, alatta „FORINT” felirat. (VII. tábla 1a)

Hátlap I.: jobb oldalra eltolt kétharmad körirat „LABDARÚGÓ VILÁGBAJNOKSÁG”. Felül vízszintesen, a köriraton belül a dátum, „1998”. Bal oldalról alulról nyúlik be a futballpálya vonalakkal ábrázolt perspektivikus képe, háttérben kapuval. A pálya felezővonalával párhuzamosan a helyszínre utaló „FRANCIAORSZÁG” felirat. A pálya jobb sarka felett mesterjegy. (VII. tábla 1b)

Hátlap II.: az érem felső kétharmadában körirat „LABDARÚGÓ VILÁGBAJNOKSÁG”, alul vízszintesen a dátum „1998”. Az éremmező közepén kalligrafikus vonalakkal ábrázolva megjelenik a futballpálya egy része. (VII. tábla 1c)

A WWF, a World Wildlife Fund által szervezett éremprogram keretében kibocsátandó 2000 forintos ezüstpénz tervek. Téma: füsti fecske:

1. ÁGH FÁBIÁN SÁNDOR

Előlap: egymás alatti sorokban „MAGYAR/KÖZTÁRSASÁG/2000/FORINT/BP/1997”, a kibocsátó neve, a címlet, a verdejegy és a verési évszám. A kör bal alsó részén természeti kép látható: védett növény, a tavaszi hérics, csiga, kavicsok, amelyek egyikén a művész monogramja „ÁF” látható. (VII. tábla 2a)

Hátlap: fent kissé balra egymás alatt három sorban „ÓVD/A/TERMÉSZETET !” felirat, jobbra középen a repülő füsti fecske, mögötte a „FÜSTI FECSKE” felirat. A kör bal alsó részében három egymás alatti sorban „VILÁG/VADVÉDELMI/ALAP” felirat, mellette a WWF hivatalos emblémája, ettől balra a művész monogramja ligatúrában. Az előlapéhoz hasonló elrendezésben a visegrádi Várhegy látható a Fellegvárral és a Salamon-toronnyal. (VII. tábla 2b)

2. KISS GYÖRGY

Előlap: körívben fent „MAGYAR”, lent „KÖZTÁRSASÁG” körirat, a kettő között bal oldalon a „BP.” verdejegy, jobb oldalon az „1997” verési évszám olvasható. A középmező felső két harmadában kontúrosan „2000”, a 2 alsó szára a nullák alá fut és mint villanypóznán, öt fecske ül. Alattuk „FORINT” felirat, amely alatt a WWF hivatalos emblémája helyezkedik el. (VII. tábla 3a)

Hátlap: körívben, kissé jobbra „VILÁG VAD-VÉDELMI ALAP” felirat, a kör ívéen alul „HIRUNDO RUSTICA” írott betűkkel, mellette a művész szignója ligatúrában. A középmezőben faágon ülő füsti fecske, a fa törzse és a madár farktolla között egymás alatti sorokban „ÓVD/A/TER-/MÉSZE-/TET !” felirat helyezkedik el. (VII. tábla 3b)

3. KÓSA ISTVÁN

Előlap: gyöngykörben felső félkörívben „MAGYAR KÖZTÁRSASÁG” felirat. A felső és az alsó éremmezőt a hátlapi fecskeábrázolás felső kontúrja választja ketté. A kontúr fölött a földgömb, jobbra a WWF hivatalos emblémája, tőle jobbra, kissé lejjebb a művész szignója látható. Az alsó éremmezőben bal oldalon a címer, jobb oldalon egymás alatt a címlet, a verési évszám és a verdejegy: „2000/FORINT/1997 BP.” olvasható. (VII. tábla 4a)

Hátlap: gyöngykörben felső félkörívben „VILÁG VADVÉDELMI ALAP” körirat. A középvonaltól lejjebb egy gerendán fecskefészek helyezkedik el a középtől kissé balra, amelyben a fiókáit tápláló fecskepár látható. A gerenda jobb oldalán kis méretű „HIRUNDO RUSTICA” felirat. A gerenda felett a latin felirat felett a művész monogramja olvasható. Az éremmező szelvényében az „ÓVD A TERMÉSZETET!” felirat olvasható. (VII. tábla 4b)

Az UNICEF által szervezett éremprogram keretében kibocsátandó ezüst 2000 forintos tervei. Téma: „A világ gyermekeiért!”:

1. CSIKAI MÁRTA

Előlap: fent ívesen „MAGYAR”, lent „KÖZTÁRSASÁG” körirat, két oldalon „19”-„97”, a verési évszám megosztva. A középtengelyben egymás alatt: „BP.” verdejegy, nagyobb számjegyekkel „2000” egymásba fonódó nullákkal, tőle jobbra művészszió. A „2000” alatt „FORINT” felirat, alatta a UNICEF hivatalos emblémája található. (VII. tábla 5a)

Hátlap: fent ívesen „A VILÁG GYERMEKEIÉRT” felirat, az ív folytatásában alul középen helyezkedik el a művészszió. Az éremmező fő motívumát is a körívbe komponálta a művész: kisfiú ül pulival, felettük három repkedő fecske, háttérben a magyar tanya jellegzetes képe látható. (VII. tábla 5b)

1. IFJ. SZLÁVICS LÁSZLÓ

Előlap: fent középen a UNICEF hivatalos emblémája helyezkedik el, alatta a művész monogramja látható. Egyémás alatt „2000”, vízszintes vonal, „FORINT”, „MAGYAR”, „KÖZTÁRSASÁG”, az utóbbi kettő a hátlaphoz igazodó betűtípussal, „1997” verési évszám, „BP.” verdejegy. (VIII. tábla 1a)

Hátlap: szinte az egész éremmezőt kitöltő integető kislányt ábrázoló gyermekrajz. A jobb alsó negyedben három egymás alatti sorban „A/VILÁG/GYERMEKEIÉRT” felirat az előlap „MAGYAR KÖZTÁRSASÁG” feliratának gyermekírást stílizáló betűtípusával. A művész szignója a kislány szoknyájától balra, körülbelül a „VILÁG” szóval egy magasságban helyezkedik el. (VIII. tábla 1b)

3. LEBÓ FERENC

Előlap: körben tizenegy, körjátékot játszó, kezében virágot tartó gyermek. A kör közepén öt sorban, egyre kisebb betűkkel „MAGYAR” „KÖZTÁRSASÁG” „2000 FORINT” „BP. 1997” „LEBÓ F.” A kibocsátó hatóság és a címlet gyermekírással emlékeztető, dőlt betűkkel. (VIII. tábla 2a)

Hátlap I.: balra fent „A VILÁG/GYERMEKEIÉRT” felirat két sorban, az előlapi kézírásos betűtípussal. Bal oldalon rajzoló hosszú copfos, népviseletbe öltözött kislány, aki rajzol Napot, játszó gyerekeket, virágot, cicát, anyát gyermekével, csigát. Jobb oldalon, a középvonaltól lejjebb a UNICEF hivatalos emblémája látható. A művész monogramja „LF” a kislány bal kezétől jobbra helyezkedik el. (VIII. tábla 2b)

Hátlap II.: a magyar mesevilág szimbólumait jeleníti meg. A tulipános-szíves életfa tetején egymással szemben furulyázó kisfiú és kislány ül. A fát valós és mondai alakok veszik körül: a madár és a Nap többször ismétlődik, szárnyas ló, szárnyas tehén. Az életfa törzsétől balra a UNICEF hivatalos emblémája, jobbra „A VILÁG/GYERMEKEIÉRT” felirat olvasható két sorban. A művész névalírása „LEBÓ F.” az emblémától balra, kissé fentebb található. (VIII. tábla 2c)

Hátlap III.: középen a UNICEF hivatalos emblémája kapott helyet, amely asztalt szimbolizáló gyermekrajzzal készült vonal vesz körül, körülötte gyermekek és üres székek váltakoznak szintén gyermekrajzi vonalvezetéssel. Felső félkörívben „A VILÁG GYERMEKEIÉRT” felirat olvasható, a szövegkezdő, és záró rozettát bal oldalon holdsarló és csillag, jobb oldalon Nap váltja fel. (VIII. tábla 2d)

750 forintos ezüst emlékpénz Pest, Buda és Óbuda egyesítésének 125. évfordulója alkalmából:

1. GÁTI GÁBOR

Előlap: jobb oldalon fent két sorban „750/FORINT” értékjelzés helyezkedik el. Az éremmező középső sávjában a főváros egyik jellegzetessége, az esti fényben kivilágított Lánchíd látható háttérben a Budavári Palotával. A felület alsó harmadát a „MAGYAR/KÖZTÁRSASÁG” „1998 BP.” „GG” felirat teszi ki, azaz a kibocsátó hatóság neve, a verési évszám, a verdejegy és legsó sorban a művész monogramja olvasható. (VIII. tábla 3a)

Hátlap: Budapest közigazgatási határai, a budai oldalon a „BUDA” felirat vagy töredékei folytatódólagosan, a pesti oldalon a „PEST” név vagy töredékei folytatódólagosan olvashatók. A két városrészt a Duna választja ketté, a feliratok összeolvasva a „BUDAPEST” nevet adják. Az érme jobb alsó részén a főváros címere, alatta a művész szignója látható. (VIII. tábla 3b)

2. PUSKÁS ERIKA

Előlap: fent félkörívben „MAGYAR KÖZTÁRSASÁG” körirat, a függőleges középtengelyen egymás alatt „1997” verési évszám, az éremoldal domináns ábrázolása, a főváros címere, a címerpajzstól jobbra lent „PS” művészsígnó, „750/FORINT” nagyobb írásjelekkel és kisebbekkel a „BP.” verdejegy egymás alatt helyezkedik el. (VIII. tábla 4a)

Hátlap: a vízszintesen három részre tagolt éremoldal felső harmadában az építkezésekre utaló téglák, negatívban belevésve az „1998” jubileumi évszám, a középső, szélesebb mezőben boltívek alatt a három egyesülő város, Buda, Óbuda és Pest címere látható. Az alsó harmad a városokat összekötő Duna hullámaint jeleníti meg a domború „1873” évszámmal. (VIII. tábla 4b)

3. SOLTRA E. TAMÁS

Előlap: a felső kétharmad körirata „MAGYAR KÖZTÁRSASÁG”, alatta középen változó méretű betűkkel, illetve számjegyekkel egymás alatt öt sorban „BP.” verdejegy, „750/FORINT” értékjelzés, „1998” verési évszám, „SET.” a művész monogramja olvasható. (VIII. tábla 5a)

Hátlap: az éremmező jobb felső negyedét a Lánchíd hídfőin látható egyik oroszlán tölti ki. Bal mellső mancsával „PEST” feliratú pillérre támaszkodik, jobb mellső mancsával mintegy maga felé húzza a „BUDA”

feliratú pillért és a rajta elhelyezkedő aquincumi víziorgonát, amely csökkenő méretű sípjain az „ÓBUDA” felirat, és az „1872/1997” évszámok olvashatók. A művész „SET.” monogramját a bal pilléren helyezte el. Az éremmező alsó harmadának közepén a „125.” jubileumi szám látható, amely megosztja a két soros feliratot, bal oldalon „EGYESÍTÉ/SÉNEK”, jobb oldalon „ÉVFORDU/LÓJÁRA” szavakat. (VIII. tábla 5b)

Bertók Krisztina

Magyar Tudományos Akadémia

Titkárság

1051 Budapest

Nádor u. 7.

Garami Erika

Magyar Nemzeti Bank

Bankjegy- és Éremgyűjtemény

1850 Budapest

Szabadság tér 8–9.

COMMEMORATIVE COIN PLANS 1996–1997

Summary

The National Bank of Hungary has the sole right to issue commemorative coins in Hungary. The 1996–1997 plans include the issue of the following coins:

50 years old forint (2000 forint, silver)

On the occasion of the 1100th anniversary of the Hungarian Conquest
(20,000 forint, gold)

(2000 forint, silver)

Old Balaton ships – „Helka” and „Kelén” – 1st of the series (2000 forint, silver)

Integration to the European Community – EURO – 4th of the series (2000 forint, silver)

World Football Cup 1998 (750 forint, silver)

World Wildlife Fund coin program: chimney swallow (*Hirundo rustica*) (2000 forint, silver)

UNICEF coin program: „For the Children of the World” (2000 forint, silver)

United Budapest 125 years old (750 forint, silver).

(Fordította: Garami Erika)



1a



2a



3a



1b



2b



3b



4a



4b



4c



5a



5b



5c



1



2a



2b



3a



3b



3c



4a



4b



5a



5b



5c



1a



2a



3a



1b



2b



3b



4a



4b



4c



5a



5b



5c



1a



1b



1c



1d



1e



2a



3a



4a



2b



3b



4b



1a



1b



2a



2b



3a



3b



3c



3d



4a



4b



4c



1a



2a



3a



1b



2b



3b



3c



3d



4a



4b



4c



1a



1b



1c



2a



3a



4a



2b



3b



4b



5a



5b



1a



2a



2b



1b



2c



2d



3a



4a



5a



3b



4b



5b

A Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának új szerzeményeiből 1996–1997

Aus den Neuerwerbungen des Münzkabinetts des Ungarischen Nationalmuseums, 1996–1997

Római Császárkor

1. Galerius Caesar argenteus
Karthágó, 296–298
RIC 6. 12b.

E.: MAXIMIA-NVS CAES babérkoszorús portré j.

R.: FEL ADV-ENT AVGG NN Afrikát szimbolizáló nő alak áll szemben, jobbában jelvény, lábánál bikát legyőző oroszlán hever.
(I. tábla, 1.)

2. Galerius aureus
Nicomedia, 305–306
RIC 6. 38.

Unikális példány, feltehetően magyarországi lelőhelyű.

Globe Galeria, 13. Numizmatikai Aukció, 1997. V. 20–21. Árverési katalógus 78. tétel

E.: MAXIMIA-NVS AVGVSTVS babérkoszorús portré j.

R.: X/MAXI/MIAN/I AVG, alatta SMN verdejegy koszorúban. A koszorú felső részén ligált NK.

(I. tábla, 2.)

Az érem az úgynevezett Vota típusok sorába tartozik, amellyel az uralkodók folyamatos és tartós uralkodásáért hálálkodtak az isteneknek. Ilyen típusú érmek készültek az I. Tetrarchia idején (293–305) a két augustus, Diocletianus és Maximianus nevével a ticiniumi, az aquileai és a nicomediai verdében. Ezek még a kevésbé ritka példányok közé tartoznak, max. 10 ismert példány létezik belőlük a világon. Diocletianus egy ilyen veretét a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára is őrzi. A II. Tetrarchia idejéből (305–306) származó veretek már ritkábbak. I. Constantinus nevével összesen 3 példány ismert a nicomediai verdéből. Galerius császár szóban forgó aranypénzét viszont a „Roman Imperial Coinage” 6. kötetét összeállító Sutherland professzor csak Alföldi András professzor jegyzeteiből ismertet és ezen az alapon vette fel a darabot a katalógusba, noha létező példányt belőle sosem látott. A kérdéses darab most felbukkant egy budapesti éremkereskedő árverésén. Sajnos pontos lelőhelye ismeretlen, de minden bizonnyal magyarországi eredetű lehet.

Magyar pénzek

3. Kálmán denár
Ezüst, 0,57 g
CNH-, MKU-, Unger-

E.: LABVHA REX Gyöngykörben négy kis kereszt, középen pont.

H.: +LADISLAUS E Körvonalon belül kereszt, szárai között ékek.

4. IV. Béla és IV. László hibrid denár

Ezüst, 0,46 g

CNH.I.246/336., MKU.313/390., Unger 235/300.

E.: •BELA - +REX Szembenező királyi fő.

H.: Kunkorodó farkú sárkány balra.

5. IV. Béla és IV. László hibrid denár

Ezüst, 0,41 g

CNH.I.256/336., MKU.324/390., Unger 256/300.

Pannonia Terra I. Numizmatikai Aukció, Budapest, 1997. III. 22. Nr. 300.

E.: Jobbra lépő griff.

H.: Kétszeres boltív alatt két fej.

6. I. Lipót háromszoros dukát

Nagybánya, 1695

N-B, P.O

Arany, 10,37 g

MKU. 1306.

Eddig csak szakirodalomból ismert, unikális ritkaság.

Pannonia Terra I. Numizmatikai Aukció, Budapest, 1997. III. 22. Nr. 446.

E.: LEOPOLD•D•G•R•I•S•A•-GER•HVN-GAR•RES• Sarkán álló négyszögben a király mellképe jobbra, alatta PP monogram

H.: S•IMACUL•-VIRGO•M•-MAT•D•P•-HVN•1695• Álló Madonna tűzkörben, oldalt pénzverőgyek, alatta koronázott kétrészű magyar címer, kétoldalt mesterjegyek.

(I. tábla, 3.)

7. I. Lipót dukát

Nagybánya, 1685

N-P, P-O, G-K

Arany, 3,5 g

MKU-

Pannonia Terra I. Numizmatikai Aukció, Budapest, 1997. III. 22. Nr. 449.

E.: LEOPOLDVS•D•G•R•I•S•A•G•HV•BO•REX• Álló király jobbra forduló alakja, oldalt pénzverő és mesterjegyek. A király két lába között mesterjegy.

H.: S•IMMA•VIR•MAR•-DEI•P•HVNG 1685 Holdsarló ülő Madonna tűzkörben, alatta koronázott kétrészű magyar címer.

(I. tábla, 4)

Részletesebb leírás nélkül még a további darabok említhetők meg: V. István CHN. I. 347. denárának obulus változata, I. Lajos CNH. II. 70A. garásának eddigi ismeretlen, M-T jegyű példánya, I. Ulászló CNH. II. 145A sz., A-E jegyű denára, I. Lipót 1659 évi körmőcbányai tallérjának feliratváltozata, I. Lipót 1662 évi körmőcbányai 3 krajcár változata.

Erdélyi pénzek

Az erdélyi pénzek gyűjteményébe került darabok közül említésre érdemes Apafi Mihály kettős garásának 1637 évi, tehát rontott évszámmal vert példánya, valamint I. Lipót 1704 évi szebeni veretű XV krajcárának egy ritka változata.

Értékpapírok

8. Az Első Pesti Fűrészelő- és Gyalulómalom és Faáru Gyári Rt. részvénye az 1850-es évekből

Névértéke: 1000 forint

Anyaga: papír

Mérete: 540 × 380 mm

Képe: Historische Wertpapiere. Erste Sonderauktion Sammlung Bedő: Árverési katalógus 1997. 30. old.

1997-ben piacra került a történeti értékpapírok legjelentősebb hazai magángyűjteménye. Az Érmetárnak részben szponzorok segítségével, részben a gyűjtő, Bedő József ajándékaként sikerült a gyűjtemény legértékesebb példányait megszerezni. Ilyképpen húsz darab régi értékpapír a múzeum tulajdonába került, további nyolcvan pedig a szponzorok letétjeként őrzünk. A fenti részvény a múzeum tulajdonába jutott műtárgyak közül a legértékesebb. Az abszolutizmus korából származó szép grafikájú papír unikális a tekintetben, hogy a társaság alapszabályait teljes terjedelemben tartalmazza magyar és német nyelven. A Bach Sándor belügyminiszter által engedélyezett alapszabályoktól a gyártelep helyszínétől kezdve a részvények jogain keresztül az osztalékfizetés módozataival bezárólag minden lényeges adat kiolvasható. Így ez a részvénytársaság korabeli jogi és gazdasági viszonyainak becses dokumentuma.

9. Az Osztrák-Magyar Bank záloglevele 1911-ből

Névértéke: 200 korona

Anyaga: papír

Mérete: 230 × 380 mm

(I. tábla, 5 kép)

A Monarchia jegybankjának záloglevele kiemelkedő gazdaságtörténeti emlék, s jóllehet osztrák területen gyakran felbukkan, hazai hagyatékokból nem kerül elő. Ez a példány Ausztriából jutott a Bedő-gyűjteménybe és onnan ajándékként az Éremtárba.

10. A Szamosújvári Takarékpénztár részvénye 1887-ből

Névértéke: 100 forint

Anyaga: papír

Mérete: 400 × 260

(II. tábla, 1. kép)

Az 1889-es változásokat követő években megélénkült a történeti értékpapírok forgalma a régiségek piacán. Ennek eredményeként jutott a felszínre ez a papír is, amelynek egyedi grafikai ábrázolása az érdekessége.

11. A Vajdahunyad-Gyalári Helyi Érdeklő Vasút Rt. élvezeti jegye 1907-ből

Anyaga: papír

Mérete: 285 × 210 mm

(II. tábla, 2. kép)

Az élvezeti jegy az előre meghatározott időtartamra létesített részvénytársaságok működése során keletkezett, amikor a társaságok a részvényeket folyamatosan visszavásárolták a részvényesektől, hogy a megszűnéskor már ne legyen részvényes. Évenkénti rendszerességgel sorsolással jelölték ki a visszavásárlandó részvényeket, és helyettük élvezeti jegyeket adta ki, amelyekkel ugyan már nem jártak a részvényesi jogok, de az adott társaság üzemének fennállásáig a nyereségből osztalék élvezetére jogosítottak. A fenti élvezeti jegy érdekessége, hogy grafikai megjelenésében megegyezik a társaság részvényével, ami különben igen ritkán fordul elő.

Jelvények

12. A 20. honvéd hadosztály rohamcsapatának jelvénye, 1916–18.

Tölgyfa- és babérlevelekből képzett ovális koszorú, alul koponyával és lábszárcsontokkal. A jelvényt lezáró széles szalagban felirat: 20. H.H.O. ROHAMCSAPAT. Rögzítése tüvel.

Anyaga: hadifém

Mérete: 39 × 55 mm

Irodalom: Kovács S. Tibor: Osztrák-magyar rohamcsapat jelvények NK XCII-XCIII. Évf. 1993–1994. 89–100. old.

(I. tábla, 7. kép)

A rohamcsapatokat az I. világháború folyamán 1916-tól hozták létre az ellenséges lövészárkok leküzdésére. Ennek a jelvénynek az a különössége, hogy bal mellén való viselete fényképpel dokumentálható.

13. A 39. honvéd hadosztály rohamzászlóaljának jelvénye, 1916–18.

A kör alakú jelvényt babérkoszorú szegélyezi, benne nyolcszögletű mezőben a rohamcsapatok egyik jellegzetes harci cselekménye: rohamisták kézigránátokkal megrohanják a szögesdrót-akadályt. A robbanások füstfelhőjéből előbukkan a halál kaszás alakja, jelezvén, hogy a rohamistára állandóan veszély leselkedik. Rögzítése tűvel.

Anyaga: hadifém

átmérője: 50 mm

Irodalom: Kovács. S.T. id. mű.

Képe: ugyanott

14. A levente honvédpróba kiváló fokozatú jelvénye, 1943–44.

Csücskös talpú pajzsban fehér alapon rézből applikált felfelé álló kard, közepén sisakkal. Felül három applikált ötágú csillag rézből. Alul a levente intézmény vörös színű emblémája. Kétoldalt zöld színű tölgyfalevél szegély. Tüje hiányzik.

Anyaga: zománcozott bronz

Mérete: 37 × 53 mm

(I. tábla, 8. kép)

15. Honvéd tábori és csendőr csapatjelvény 1944-ből

Kifli alakú mező közepén a magyar címer, két oldalán tölgyfalevelekkel. Alatta fekete alapon felirat: CSENDŐR. A hátlapon a jelvény sorszáma: 6744.

Anyaga: alumínium

Mérete: 160 × 100

Képe: Globe Galéria. 13. Numizmatikai aukció, 1997. V. 20–21. Árverési katalógus. 755. tétel.

16. A Stefánia Szövetség jelvénye

Kör alakú mezőben vörös alapon fehér kereszt, amelynek közepére applikálva a magyar címer. Köriratban: ORSZÁGOS STEFÁNIA SZÖVETSÉG + ANYA ÉS CSECSEMŐVÉDŐNŐJE +.

Anyaga: zománcozott bronz

Átmérője: 45 mm

(I. tábla, 9. kép)

A szövetséget 1915-ben hozták léte társadalmi alapon, majd 1917-től állami megbízás alapján anyák és kisdetek egészségi és szociális védelmével foglalkozott 1940-ig.

17. A Zöldkereszt-mozgalomjelvénye

Csücskös talpú pajzsban fehér alapon zöld színű kereszt. A pajzs felett a szentkorona.

Anyaga: zománcozott bronz.

Mérete: 25 × 42 mm

(I. tábla, 6. kép)

Az 1930-ban indult mozgalom vidéken vett részt az anya- és csecsemővédelemben, az iskolás gyermekek védelmében, valamint a különféle betegségek elleni küzdelemben. Védőnői a tisztiorvosok irányításával végezték munkájukat.

A fotókat készítette: Szelényi László

Pallós Lajos–Torbágyi Melinda–Tóth Csaba
Magyar Nemzeti Múzeum
Éremtár



1



3



2



4



6



7



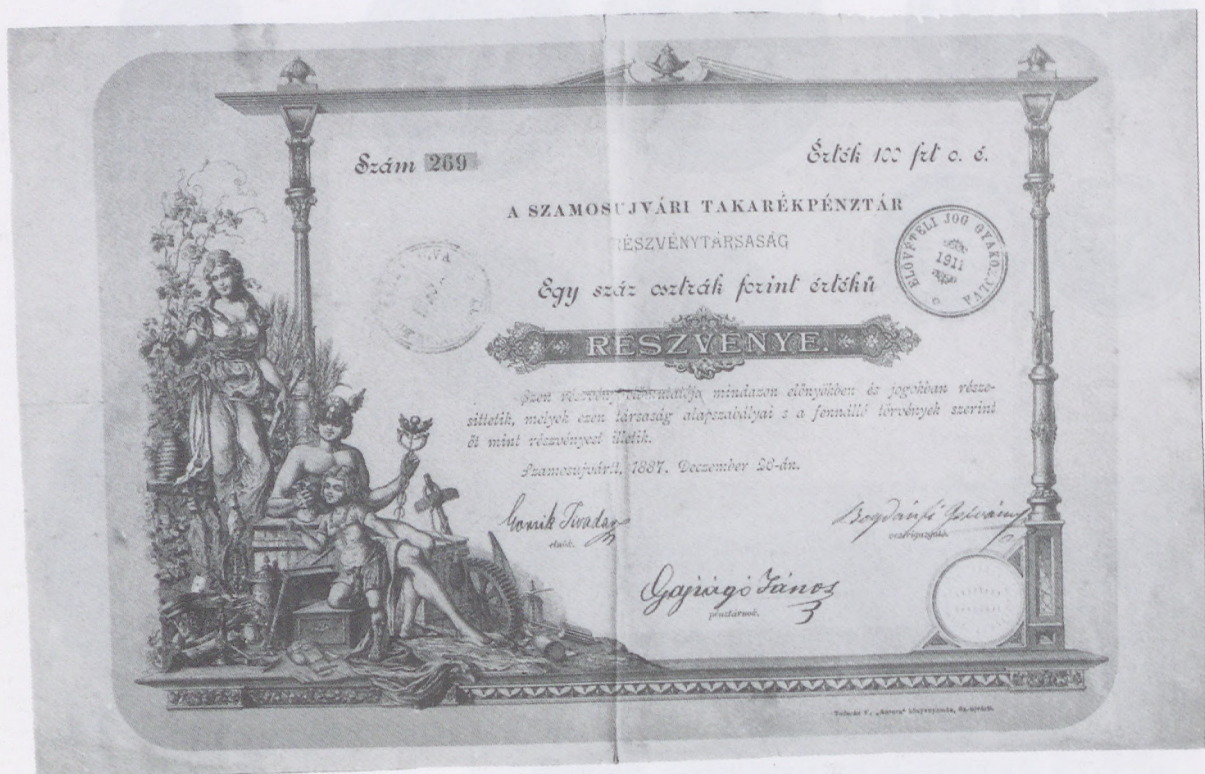
8



9



5



Eddig publikálatlan(?) Szeleukida érem

Eine bislang unpublizierte seleukidische Münze

Előlap: Az uralkodó diadámos feje jobbra

Hátlap: []MHTP[iou] NIKATOP[o]

Trónon ülő Zeusz b., kezében lándzsával és sassal

AE 20

Súly: 7,72 g

A hátlapi felirat alapján az érem egyértelműen II. Demetriosz (Kr. e. 145–140, Kr. e. 129–125) szeleukida uralkodó verete. Ilyen hátlapi ábrázolás azonban a rendelkezésemre álló források (gyűjteményi és árverési katalógusok) szerint ezen uralkodó bronzpénzein nem fordul elő, csak az ezüstökön.

Korinek Tamás

Magyar Numizmatika Társulat

Budapest



Római aranyéremlelet

Roman Gold Coin Hoard

1994. szeptemberében a Budapest II. Medve u. 9–13. sz. telken az ott folyó régészeti ásatások során előkerült egy kis I. századi római éremlelet, amely az alábbi 9 db aureusból állt. Az ásatásokat dr. Kérdő Katalin, a Budapesti Történeti Múzeum római koros régésze vezette, akinek az érmek közzétételéért köszönettel tartozom.

1. Tiberius

Aureus 7.50 g, 5

Lugdunum, 26–37

BMC I. 46.

Ltsz.: BTM An. 108.

Av.: TI CAESAR DIVI – AVG F AVGVSTVS

Tiberius babérkoszorús portréja j.

Rev.: PONTIF – MAXIM

Pax (Livia) ül j., bal kezében ágat tart, jobb-
jával hosszú sceptrumra támaszkodik

2. Claudius
Aureus 7.68 g, 6
Róma, 46–47
BMC 1. 44.
Ltsz.: BTM An. 116.

Av.: TI CLAVD CAESAR AVG PM TRP VI
IMP XI

Claudius babérkoszorús portréja j.

Rev.: SPQR/PP/OBCS
babérkoszorúban.

3. Nero
Aureus 7.16 g, 9
Róma, 64–68
BMC 1. 56.
Ltsz.: BTM An. 110.

Av.: NERO – CAESAR

Nero babérkoszorús portréja j.

Rev.: AVGVSTVS – GERMANICVS
Szemben álló sugárkoronás Nero kezében
ágat és Victoriát tart.

4. Nero
Aureus 7.25 g, 7
Róma, 64–68
BMC 1. 61.
Ltsz.: BTM An. 113.

Av.: NERO CAESAR – AVGVSTVS

Nero babérkoszorús portréja j.

Rev.: CONCORIDA – AVGVSTA
Concordia ül b., paterát és bőségszarut tart.

5. Nero
Aureus 7.24 g, 7
Róma, 64–68
BMC 1. 61.
Ltsz.: BTM An. 112.

Av.: mint nr. 4.

Rev.: mint nr. 4.

6. Nero
Aureus 7.32 g, 6
Róma, 64–68
BMC 1. 67
Ltsz.: BTM An. 109.

Av.: mint nr. 4.

Rev.: IVPITER CVSTOS
Iupiter ül b., villámköteget és lándzsát tart.

7. Nero
Aureus 7.24 g, 5
Róma, 64–68
BMC 1. 88.
Ltsz.: BTM An. 111.

Av.: mint nr. 4.

Rev.: SALVS
Salus ül b., paterából kígyót etet.

8. Vespasianus
Aureus 7.17 g, 6
Róma, 69–70
BMC 2. 23.
Ltsz.: BTM An. 114.

Av.: IMP CAESAR VESPASIANVS AVG

Vespasianus babérkoszorús portréja j.

Rev.: COSIT-ER – TR POT
Pax ül b., ágat és caduceust tart.

9. Vespasianus
Aureus 7.14 g, 6
Lugdunum, 71
BMC 2. 383.

Av.: mint nr. 8.

Rev.: TR POT – COS III
Aequitas áll b., mérleget és bőségszarut
tart.

Torbágyi Melinda
Magyar Nemzeti Múzeum
Éremtár

Summary

A small Roman gold coin hoard came to light during the excavations on the territory of the early Roman military settlement in Budapest (at lots 4–14 Medve Street) in 1994. The 1st century hoard contains nine aurei (1 Tiberius, 1 Claudius, 5 Nero, 2 Vespasianus).

Septimius Severus hibrid denarius

Hybrid Denarius von Septimius Severus

Nemrégiben került birtokomba egy érdeklődésre számot tartó, hibrid denárius Septimius Severustól.

Előlap: IMP CAE L SEP SEV PERT AVG Babérkoszorús portré j.

Hátlap: COS III

Neptunus áll j. hajóorron, háromágú szigonyt és acrostoliumot (hajóorrdísz) tart.

AR, 2.81 g, 17–19 mm

Az érme verési idejét előlapi felirata alapján Septimius Severus uralkodásának első két három évére (193–195) keltezi H. Mattingly, még a hátlapi COS III felirat egyértelműen a 202 utáni évekre utal. A császár ugyanis ekkortól viselte harmadszor a consuli méltóságot. Ezért tekinthető a darab hibridnek.

Ez a hátlapi ábrázolás és felirat Septimius Severusnál együttesen nem található mg sem a R.I.C., sem a B.M.C. köteteiben. A R.I.C.-ben a 228-as, 234-es és 244-es sorszámok alatt található Neptunus ábrázolás, de ezeken az előlapi felirat SEVERVS AVG PIVS, illetve SEVERVS AVG PIVS BRIT. Továbbá mindhárom érmen balra forduló, gömbön álló Neptunus látható. A mi érménken szereplő hátlapábrázolás és felirat viszont megegyezik a R.I.C. 158. sorszám alatt közölt Hadrianus denarral, amelyet 125 és 128 között vertek Rómában. Neptunus ábrázolás a Hadrianust követő császároknál gyakorlatilag nem fordul elő (kivéve Antoninus Pius és Commodus néhány medallionját, de ezek nem voltak forgalmi pénzek).

Hompasz Péter

Magyar Numizmatikai Társulat

Budapest



VERITAS felirat Decius-kori pénzek

Veritas-Umschrift auf Münzen aus der Decius-Zeit

A közkezen forgó katalógusok két antoninianust ismertetnek VERITAS AVG hátlap legendával. Egyik Traianus Decius Cohen 106 számú érme, melyről megjegyzi, hogy M. Rollinnál fordult elő, feltehetően egy példányban. A R.I.C katalógus csak lábjegyzetben említi meg ezt a pénzt a római veretek közt RIC 28* szám alatt, egy kalap alá véve a római veretű UBERITAS AVG hátlapúakkal. A Seaby megjegyzi kérdőjellel, hogy talán antiochiai veretről lehet szó.

A másik VERITAS AVG hátlapfeliratú pénz Etruscilláé. Katalógusszáma: Cohen 32, RIC 69a és 69b. A R.I.C és a Seaby egyaránt megjegyzi, hogy ilyen érem a British Museumban található.

Végignézve Európa és Kis-Ázsia nagy éremleleteit, – az általam ismert ötvennégy leletet – egyik érem sem fordul elő bennük, pedig ezekben Deciustól kb. 7000 db, Etruscillától pedig mintegy 2700 db antoninianus található. Ezek pontosan meghatározott és részletesen publikált leletek, így tévedésnek nagyon kicsi a valószínűsége.

A nagy leletek leírásán kívül összegyűjtöttem 23 jelentős gyűjtemény leírását. Ezek vagy jelenleg is meglévő gyűjtemények, mint pl. az Oxfordi Ashmolean Múzeum, vagy a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteménye, vagy pedig régmúlt idők nagy főúri és egyházi gyűjteményei, melyek már rég szétszóródtak, vagy elárve-

rezték őket, mint pl. a Wiczay, a Trau, a Leonard stb. Ezekben összesen egy darab VERITAS AVG feliratú antoninianus fordul elő Etruscillától, mely a Szentpétervári Ermitázs gyűjteményében található, 6414 b leltári szám alatt. Az érme tömege 4,30 g, tartása T3-4. (1a-b. ábrák). A fentiekén kívül Etruscillától több ilyen hátlap legendájú éremről nincs tudomásom, noha birtokomban van nagyszámú, nyugat-európai aukció katalógus és készletjegyzék is.



1.a. ábra



1.b. ábra

Decius császártól VERITAS AVG feliratú érem nincs, sem az általam ismert nagy leletekben, sem pedig a gyűjteményekben. Az aukció katalógusok között kutatva, a LANZ 38. Aukció 837. sorszámú darabja volt az egyetlen általam ismert VERITAS hátlapú antoninianus Deciustól. A darab fss minőségben 180 DM kikiáltási áron indult, mintegy tíz évvel ezelőtt.

Az első, és egyben egyetlen VERITAS AVG feliratú antoninianust Decius császártól a közelmúltban tarthattam a kezemben. Ezt a Magyar Éremgyűjtők Egyesületének összejövetelén fedeztem fel és közreadom a fényképét (2a-b. ábrák). Az érme tömege: 3.74 g. Tengelyállása: $\uparrow\downarrow$. Érdekessége még a nagy ritkaságán kívül, hogy hibás az előlap felirata, mégpedig a következő: IMP C M O TRAINVS (sic) DECIVS AVG. Megemlítem, hogy ezzel azonos, mégpedig verőtőre azonos előlapú antoninianust publikáltam már a Numizmatikai Közlöny 84-85 (1985–1986)-ban megjelent számában a 32. oldalon 16. sorszám alatt. Annak a hátlapi felirata azonban AEQVITAS AVGG. Ez pedig azt jelenti, hogy antiochiai veret, amiből következik, hogy a VERITAS AVG is az antiochiai verde terméke. Ilyen hibás előlapfelirat a publikációmon kívül egyszer fordult elő a szakirodalomban, mégpedig a Smederevói leletben, ahol is a 257. sorszám alatt megemlítik ugyanezt a téves előlapfeliratot. Ott azonban az érme hátlapja: PVDICITIA AVG, amiből az is következik, hogy az antiochiai verdében ugyanazt az előlapú verőtövet többféle hátlaphoz is használták.



2.a. ábra



2.b. ábra

Ha összehasonlítjuk Decius és Etruscilla érmeinek itt bemutatott hátlapjait, látható, hogy a két pénz hátlapja különböző verőtövekkel készült. Ez annál is inkább érdekes, mert általánosan elfogadott vélemény, hogy a VERITAS felirat egy vésnői tévedés eredménye. Eredetileg a helyes felirat VBERITAS lett volna. VBERITAS AVG azonban az antiochiai verdéből csak Etruscillánál ismert, Deciusnál a katalógusok csak római verdéből ismernek ilyen hátlapi feliratot. Ha azonban a VERITAS AVG egy vésnői tévedés eredménye, akkor kell lenni antiochiai verdéből származó, VBERITAS AVG hátlap feliratnak is. Ilyen azonban nem ismert sem katalógusokból, sem gyűjteményekből, sem leletekből.

Végignézve a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményének idevonatkozó részét* a sejtésem beigazolódott. A gyűjteményben lévő 16 db VBERITAS AVG hátlap feliratú Decius érem (Coh 105) között van két darab, amely minden kétséget kizáróan Antiochiai veret. Az érmeken – melyek a szalacscai leletből származnak egy-egy apró pont látható az előlapon a nyak alatt. Ezen kívül a császár portréja, „tüskés haja”, a betűk típusa is magán viseli az Antiochiai verde jellegzetes stílusát. A numizmatikai irodalomban ezideig ismeretlenek voltak az VBERITAS AVG hátlapfeliratú antiochiai antoninianusok Decius császártól.

Dr. Óvári Ferenc
8200 Veszprém, Pf. 158.

VERITAS-UMSCHRIFT AUF MÜNZEN AUS DER DECIUS-ZEIT

Resümee

In der Publikation werden zwei Antoniniani mit VERITAS-Umschrift erörtert, die mit unterschiedlichen Prägestöcken gefertigt wurden. Der eine ist die Prägung von Etruscilla (RIC 69a-b) und befindet sich in der Sammlung der Eremitage in Sanktpetersburg. (Abb. 1a-b.) Das andere Stück, eine Decius-Prägung des Trajan, ist unlängst bei einer Zusammenkunft des Vereins der Ungarischen Münzsammler aufgetaucht. Die Umschrift auf der Vorderseite lautet: IMP C M O TRAINVS (sic) DECIVS AVG. (Abb. 2a-b.) Die Vorderseite wurde mit dem gleichen Prägestock gefertigt, wie das unter Nr. 16 auf S. 32 im NK 84-85 (1985–1986) publizierte Stück; daraus folgt, daß auch der Antoninianus mit der Legende VERITAS AVG ein Produkt der Prägestätte Antiochia ist.

Laut allgemein akzeptierten Meinungen ist die Umschrift VERITAS AVG eine fehlerhafte Variante von VBERITAS AVG. So eine Umschrift war uns unter den Prägungen des Decius aus Antiochia bislang nicht bekannt. In der Münzsammlung des Ungarischen Nationalmuseums befinden sich jedoch unter den 16 Decius-Antoniniani mit der Rückseite VBERITAS AVG auch 2 Prägungen aus Antiochia, die aus dem Fund von Szalacska stammen.

(Fordította: Blaschik Éva)

Törvényhozó Szulejmán szultán kiadatlan akcséje

A közelmúltban egy Dél-Magyarországon előkerült 37 akcséből álló lelettöredék került birtokomba, amely I. Szulejmán és II. Szelim pénzeiből állt. A szokásos összetételű leletben a balkáni pénzverdekből származó pénzek között bukkantam egy eddig publikálatlan akcsére a szakizi verdéből.

Szakiz (Chios) szigetét 1566 márciusában foglalta el Piale pasa, miután a szigetlakók megtagadták a szultánnak járó adó befizetését. Ismeretes, hogy I. Szulejmán 1566 szeptemberében Szigetvárott halt meg, tehát ez az akcse csak 1566 márciusa és szeptembere között készülhetett. Feltehetően a kiverésre került mennyiség is csekély volt, ez magyarázza, hogy a darab eddig lappangott.



Az akcse ún. jubileumi típus, évszáma AH 926, és minden tekintetben megfelel más verdék kibocsátásainak. Szokásos finomságú és minden fontos adat – uralkodó, évszám, verdehely –, tisztán olvasható. Súlyja 0,70 g, átmérője 11,7–12,2 mm.

* Ezúton is köszönetet mondok Dr. Torbágyi Melindának a MNM főosztályvezetőjének, hogy lehetővé tette számomra a Múzeum gyűjteményében a kérdéses érmék átnézését.

I. Szulejmán pénzverésével foglalkozó irodalomban nem találtam utalást a szakizi verde működéséről az ő uralkodása idején. Metin Erüreten úr tanulmányában 73 verdét sorol fel, ahol akcsék készültek, és eszerint a szakizi verde csak III. Murád szultán alatt kezdett akcsékat készíteni, jöllehet aranyak ismeretese II. Szelim idejéből is. E mostani szerencsés leletnek köszönhetően megállapíthatjuk, hogy a szakizi verde működése az eddig ismertnél jóval korábban, már 1566-ban megindult.

Szilágyi Mihály

Magyar Numizmatikai Társulat

Budapest

UNPUBLISHED AKCE OF KANUNI SULTAN SULEYMAN

Recently I purchased a small hoard of Ottoman coins, unearthed in southern Hungary. Among the 37 akces from the period of Kanuni Sultan Suleyman and Selim II, I found one yet unpublished akce minted in Sakiz.

The island of Sakiz (Chios) was taken by Piale Pasha in March 1566. The military action was initiated when the islanders refused to pay tribute to the Sultan. As we know Kanuni Sultan Suleyman died in September at Szigetvar, Hungary, so the akce must have been minted during the period of March to September 1566. Presumably, the amount of coined silver was very small, and this explains why this akce has never been described.

The akce which is the so-called Yubilee type bears the dates 926. The piece is similar in every aspects to products of other mints, made out of usual alloy, all important data – ruler, date and mint place – are clearly legible. The weight is 0,70 g. and the diameter is 11,7–12,2 mm.

In literature dealing with the coinage of Kanuni Sultan Suleyman I did not find any trace of this coin. Mr. Metin Erüreten in his study published in Bülten No. 17 of Turkish Numismatic Society lists 73 akce-issuing mints. According to his list Sakiz started to issue akces only in the time of Murad III., however, altin was minted in Sakiz during the reign of Selim II.

As proved by this coin, the mint of Sakiz started to operate much earlier.

I hope with this minor addition to the numismatic history of Kanuni Sultan Suleyman our picture about the coinage of his age becomes more complete.

(Fordította: Szilágyi Mihály)

Adalékok a Kossuth-emigráció utolsó pénzkibocsátási kísérletéhez

Angaben zum letzten Geldemissionsversuch der Kossuth-Emigration

Mindmáig legjobb feldolgozása a témának a Numizmatikai Közlöny lapjain jelent meg *Fejős Imre* tollából *Az utolsó Kossuth-bankó* címmel az 1949–1950-es kötetben (47–50 old.). A cikk rövidségét a fennmaradt hiteles források hiánya magyarázza, amelyhez mindössze kisebb kiegészítéseket lehet fűzni.

Kiss Miklós volt honvédezedes szorgalmazta a Berlinben elkészítendő új magyar papírpénzek tervét 1866 áprilisában, amint az Kossuth Lajoshoz intézett levelében publikálásba is olvasható.¹ Az új pénzek a korábbi emigrációs pénztervekhez hasonlóan a második függetlenségi harc finanszírozására szolgáltak volna, amely célja „nem egyéb, mint Magyarország különválasztása Ausztriától.”² Még áprilisban sem volt eldöntött kérdés „lesz-e vagy nem osztrák-porosz háború? ... 's bizony Flórenczben [az itáliai királyi főhadiszálláson] sem tudnak többet nálam. Készülnek, hogy ha még is lenni találna, felhasználhassák az alkalmat.”³ A pénzkibocsátás mellett a tervek között szerepelt egy magyar légió létrehozása Berlinben.⁴

Gyakorlatilag egy hónap leforgása alatt, 1866 júliusában eldőlt a magyar bankók sorsa. A königgrätzi csata hírére Kossuth Firenzéből Torinóba utazott, elkészítette a pénztervek szövegét, hogy fia, Ferenc dolgozhasson annak rajzán, amit majd rézlemezekre vihet.⁵ Elegendő forrás hiányában csak ifjabb Kossuth Lajosnak

¹ „ki lehet tehát bocsátani nemzeti bankjegyeket, melyeket Berlinben előre nyomtatnának és melyek, Poroszország védelme (garantiája) mellett elégségesek, hogy ne csak a magyar hadsereg, de a benyomult porosz hadsereg is megéljen az egész hadjárat alatt.” Kossuth Lajos Iratai. VI. köt., sajtó alá rendezte Kossuth Ferenc. Bp., 1898, Athenaeum. p. 138.

² Irányi Dániel Kossuth Lajosnak, Párizs, 1866. június 20. MOL, R 90. I. 4481.

³ Kossuth Lajos Ludvigh Jánosnak, Torino, 1866. április 12. OSZK Kt, Levelestár

⁴ Kiss Miklós Kossuth Lajosnak, St. Ange, 1866. június 14. MOL, R 90, I. 4468.

⁵ Kossuth naplóbejegyzése. 1866. július 6. MOL, R 90, 7115.

apjához intézett leveléből sejthetjük, hogy a papírpénzkészítés körül nem volt minden rendben még ezekben a reményteljes napokban sem: „Hogy Feri nem megy veled, azt gyanítom, hogy a bankókészítés nem sikerült – abban a dologban is úgy látszik hátra megyünk.”⁶ Kossuth nem osztotta fia pesszimizmusát, tovább dolgozott a lemezeken, amelyet Drivet mérnök százados fejezett be július legvégén, esetleg augusztus első napjaiban Kossuthék házi műhelyében. A papírpénz kivitelezésének befejezése helyett Kossuth fiát, Ferencet Firenzébe küldte. Kossuth Ferencről ismert, hogy mérnök volt, rajzolt, festett, mégis szívesen teljesítette apja kívánságát: „igen örömmel megyek a jelen körülmények között nehezemre is esett s nem is illett az itteni mérnökösködés. Még is elcsodálkoztam a mint olvastam, hogy én is menjek.”⁷ Bár Ferenc még felvett 10 frankot a kincstárjegyek készítéséhez,⁸ a nyomtatás kérdése fel sem merülhetett, annak ellenére, hogy Kossuth csak a legutolsó pillanatban mondtott le róla.⁹ A jegyek Kossuth fiainak heliografikus találmányával készültek volna, amelyet Kossuth már februárban korábban szabadalmaztatni akart régi kapcsolatainak segítségével Londonban. El akarta kerülni, hogy fiai saját nevükön folyamodjanak egy ipari találmány szabadalmáért. Szerinte ez nem áll kapcsolatban a nyilvánosság előtt elfoglalt helyükkel. A régi ismerős, Charles Gilpin elutasította Kossuth kérelmét, s nem egyezett bele, hogy ő maga folyamodjon a pátensért. Ekkor Kossuth arra kérte Gilpint, hogy keressen egy megbízható angol férfit, aki ezt a szerepet elvállalná, arra hivatkozva, hogy a külföldiek számára bonyolult lenne az eljárás. A találmánytól a pénzjegyek nyomtatásától függetlenül bevételt reméltek Kossuthék, akinek ekkor nem volt jövedelmük. Tervük szerint a találmány néhány évig monopólium lenne. Üzletet akartak nyitni Londonban, műhelyt berendezni, ehhez 4000 font kölcsönt kívántak felvenni, ezen kívül megrendeléseket akartak szerezni nagyobb tételben illusztrált kiadványok, térképek stb. kivitelezéséhez. Ehhez kívánta Kossuth régi személyes kapcsolatait felhasználni¹⁰.

Kossuthéknak az említett kis házi műhelyen kívül nem állt rendelkezésre nagyobb mennyiség nyomtatására alkalmas, jól felszerelt nyomda. Mindössze egy hirdetmények, kisebb napilapok nyomtatására alkalmas kis tábori sajtó létezett, egyelőre Milánóban Helfy Ignácnál, Kossuth iratainak későbbi kiadójánál.¹¹

Vukovics Sebő, a hű emigráns-társ, 48 igazságügyminisztere, foglalta össze legszemléletesebben az utolsó próbálkozás tanulságait:¹² „A Te July elején vett érdekes leveled után bizonyos voltam arra nézve, hogy ha a Porosz valami komoly kezességet biztosít arról, hogy Magyarországot nem csak úgy vette be számításába mint célszerű eszközt saját érdekeinek kicsikarására, – akkor nem csak neved, hanem személyed is ott lesz Berlinben vagy a főhadiszálláson mihelyt valami tényleges mozdulat indíttatik meg. De mihelyt láttam, hogy jelenléd nélkül és nem bizodalmas, hanem inkább gyanús egyének sáfárkodása alatt emelkedett föl a zászló, reménytelenül néztem a vállalatra. Midőn pedig a vége oly kicsinyes és Hazánk nevét mélyen copromittáló lett, – hálát adtam Istennek, hogy neved nem volt összekötve a rossz hírű eseménnyel.

Olaszország elérte minden óhajátait ... A kapocs közte és Magyarország között megszűnt.”

Bizonyítottan eredeti nyomatok nem ismeretesek a kincstári utalványokról, csak valószínűsíthetően 20. századi utánnymatokat őriz a Magyar Nemzeti Múzeum és a Magyar Nemzeti Bank gyűjteménye. A klisék a Parlamenti Múzeum megszűnése után a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárába kerültek.

Garami Erika
Magyar Nemzeti Bank
Bankjegy- és Éremgyűjteménye
1850 Budapest
Szabadság tér 8–9.

SUPPLEMENT TO THE LAST PAPER MONEY ISSUE ATTEMPT BY LAJOS KOSSUTH

Summary

The best summary of the topic was published by Imre Fejős in „Numizmatikai Közlöny” 1949–1950 pp. 47–50. Contemporary letters add some new pieces of information to the topic, especially from Kossuth’s sons points of view and how much Kossuth wanted to involve his London connections in his attempt to issue paper money in Torino in July 1866.

⁶ ifj. Kossuth Lajos Kossuth Lajosnak, Firenze, 1866. július 10. MOL, R 90, I. 4590.

⁷ Kossuth Ferenc Kossuth Lajoshoz, 1866. MOL, R 90, I. 4805.

⁸ Torino, 1866. július 25. MOL, R 90, I. 4731.

⁹ Kossuth Lajos Károlyi grófnénak, Torino, 1866. augusztus 7. MOL, R 90, I. 4677.

¹⁰ Kossuth Lajos Charles Gilpinnek, Torino, 1866. február 7. és 15. OSZK Kt. Fol Hung. 2391. 92.

¹¹ Helfy Ignác Kossuth Lajosnak, Milánó, 1866. július 22. és 25., MOL, R 90, I. 4630, 4643.

¹² Vukovics Sebő Kossuth Lajosnak, London, 1866. szeptember 29. MOL, R 90, I. 4739.

Irodalom

AMERICAN JOURNAL OF NUMISMATICS 7-8. The American Numismatic Society. New York 1995–1996. 313. p. és 32 t.

Az Amerikai Numizmatikai Társulat folyóiratának jelen kötete az alábbi tanulmányokat tartalmazza:

Michael Ierardi: The tetradrachms of Agathocles of Syracuse: a preliminary study. pp. 1–73, 11 t.

Agathocles Szicília első hellenisztikus uralkodója volt Kr. e. 317–289 között. A szerző Agathocles két ezüst tetradrachma kibocsátásának verető vizsgálatát végezte el. Ennek alapján meghatározta ezen kibocsátások volumenét és így lehetővé vált az uralkodó éremverésén belüli pontosabb kronológia felállítása. A tanulmány a korszerű numizmatikai feldolgozások iskolapéldája, egyaránt felhasználja az ókori történetírók adatait és a kincsleleteket, valamint alkalmazza a korszerű technikai és matematikai-statisztikai vizsgálatok eredményeit. A cikk végéhez kapcsolódó katalógusban verető kombinációk szerinti sorrendben közli az általa vizsgált érmekeket.

David Sellwood: The „Victory” drachms of Phraates IV. pp. 75–81, 1 t.

A szerző IV. Phraates és az usurpator Tiridates éremverését vizsgálja Kr. e. 29. és Kr. e. 26. között, melyik uralkodóhoz tartoztak az egyes kibocsátások.

Ed Dobbins: Countermarked Characene tetradrachms of Attambelos IV. pp. 83–112. 2 t.

Characene, a Perzsa öböl északi csúcsán fekvő kis királyság jelentős kereskedelmi központ volt a Távol-Kelet és a Római Birodalom között. A királyság történetének fő forrásai gyakorlatilag az érmeke, amelyeket Kr. e. 125. és 228. között bocsátottak ki. Az ezüst tetradrachmák mellett – amelyek a Kr. u. I. század közepére már lényegében bronzból készültek – vertek aprópénzeket is ezüsből, bronzból és ónból. A szerző IV. Attambelos (53–64) éremverésének belső kronológiáját állítja fel, valamint bizonyítja ezen érmekek hosszú, majd 90 éves forgalmát a rajtuk lévő ellenjegyek alapján. A IV. Attambelos alatti virágzó éremverés jelzi a terület növekvő szerepét a keleti kereskedelemben. 64 után azonban hanyatlak az éremverés és három alkalommal is történt ellenjegyzés, mellyel a régi pénzeket érvényesítették a helyi forgalom számára a hiányzó új veretek pótlására. A tetradrachma verés csaknem teljes hiányát a terület függetlenségének elvesztésével hozza kapcsolatba a szerző.

Richard G. McAlee: Vespasian's Syrian provincial coinage. pp. 113–143. 6 t.

A szerző a Szíria provinciában Vespasianus alatt kibocsátott érmekeket vizsgálja és próbálja meg rendszerezni. A tanulmány központjában a sasos tetradrachmák állnak, amelyek aztán kiindulópontul szolgálnak a további Szíriához attribuált kibocsátások besorolásához is, mint az először Vespasianus alatt Szíria területén vert imperiális aureusok és denárok, valamint a helyi bronzveretek.

A kutatás már régóta figyelt arra, hogy Vespasianus alatt talán több, mint egy verdében készültek a tetradrachmák. A néhai C.M.Kraay a hátlapok alapján négy verdéhez sorolta őket. McAlee viszont már tíz csoportot állított fel, amelyeket öt különböző verdéhez kapcsolt a stílus, a kivitel, a feliratok és betűk formája, a szimbólumok, valamint néhány esetben a rendelkezésre álló verető kapcsolatok alapján. (Antiochia, Tripolis, Aradus, valamint valószínűleg Tyros és Jeruzsalem) Az SC koszorúban hátlapos bronzok esetében is határozottan feltételezhető Antiochia mellett még egy másik verde, amely a sasos tetradrachmák egyik, feltehetően Tyrosban vert csoportjával áll stílusrokonságban.

Ezek legszemelláthatóbb megkülönböztető jegye a COS III, ill. COS V cím megjelenése az előlapi köriratban, amely az antiochiai vereteken sosem szerepel. Az SC hátlapos asoknak van egy oricalchumból készült változata is, amelyet a szerző szerint Rómában készítettek Szíria provincia számára együtt még három másik címmel, a két bőségszaru között szárnyas caduceus típusú dupondiussal, a Tyche fejű semissel, valamint a szárnyas caduceusos quadranssal. Ezek szerint egy Rómában, 74-ben kibocsátott sorozatot képeznek a keltezett és a keltezett érmekkel verődt kapcsolatban álló keltezés nélküli érme alapján. A tanulmány végén a szerző felállított rendszere alapján katalógusban közli az általa vizsgált tetradrachmákat és bronzérmeket, amelyhez bőséges és kitűnő minőségű illusztrációk anyagi kapcsolódnak.

William E. Metcalf and William J. Fulco, S.J.: *Coins from the excavations at Tell Nimrin* pp. 145–154.

A szerzőpáros cikkében a Tell Nimrinben (a mai Shuna ej-Junubiyyah keleti végén) folytatott ásatások során előkerült pénzanyagot ismerteti.

1993. május 30-án került napvilágra a 34 solidusból és 4 függős fülbevalóból álló kincslelet. A solidusok két, kronológiailag jól elkülöníthető csoportot alkotnak. Az elsőbe Valens és I. Valentinianus IV. századi, Antiochiában vert veretei tartoznak. A másik csoportban I. Leo, Basiliscus és Marcus, Zeno, valamint I. Anastasius veretei szerepelnek. A kincs záródását az V–VI. század fordulójának tájára lehet keltezni. A kincs hasonlóságot mutat a Horvat Rimmon-i zsinagógánál talált két kincslelettel, bár a Tell Nimrinben talált kincs nagyobb értéket képvisel, mint az előbb említett kettő. Összetételükben is van hasonlóság; mindkét Horvat Rimmonból származó lelet tartalmaz mind IV. századi, mind későbbi pénzeket. Ez a tény eloszlatja azt a gyanút, miszerint a Tell Nimrinben talált lelet két különböző kincsből állt volna össze. A IV. századi pénzek V. századi forgalmáról Palesztinában még kevés ismeret áll rendelkezésre. A fent említett település ásatása során még mintegy két tucat pénzt került felszínre. A pénzek többsége igen rossz állapotban volt. A pénzek között szerepel Alexander Jannaeus (103–76), Nero, Septimius Severus, Constantinus dinasztia, a Valentinianusok veretei, meghatározhatatlan IV. századi pénzek, valamint bizánci veretek.

Y. T. Nercessian: *Two silver coins of Gosdantin III of Cilician Armenia* pp. 155–160.

A szerző gyűjteményében két ezüst darab (takvorin) maradt meg III Gosdantin (1344–1363) örmény király pénzén közül. Nercessian e két darabot vizsgálja meg cikkében. Az ezüst pénzek előlapján jobbra lovagló király, a hátapon jobbra tartó oroszlán kereszttel látható.

Míg a kilikiai örmény pénzekben verdeként Sis város van megjelölve, egyedül III. Gosdantin által veretett pénzekben szerepel Tarsus város, mint verde. Az érdekessége a fent említett pénzeknek, hogy míg az előlapjuk ugyanazzal a verőkövel készült, a hátlapjuk különböző verdehelyet jelöl. Tehát az egyik darab Tarsusban, a másik Sisben készült. A tarsusi pénz hátlapja, s mindkét darab előlapja ugyanakkor a vénsőknek a munkájára utal. Ebből azt a következtetést vonja le a szerző, hogy az előlapi verőkövet Tarsusból átszállították Sisbe.

Tarsus, mint verde már a Kr. e. IV. században is működött, s fontos központtá vált, mint gazdasági, mint kulturális szempontból is. A kérdés, hogy az örmény királyok uralkodása alatt Sis mellett Tarsus milyen funkciót töltött be, milyen okból nincs említve, mint verde a pénzekben egészen III. Gosdantin uralkodásáig.

Nezihi Aykut: *Some coins of Masud I. Qilijarslan II. and the Maliks* pp. 161–186.

A rum-i szeldzsukok pénzverése kiemelt helyet foglal el az iszlám numizmatika különböző ágai között abban a tekintetben, hogy az egyik legkutatottabb, legfeldolgozottabb terület. Köszönhetően a fennmaradt nagy mennyiségű és jó fenntartású éremanyagnak számos kutató foglalkozott ezzel a területtel, elsősorban törökök, akik az oszmán törökök előtt Anatóliában élt török fajú népek pénzverésének feldolgozását magától érthetődő kötelességként felvállalták. E sorba tartozik Nezihi Aykut most megjelent tanulmánya is, amelyben az Amerikai Numizmatikai Társulat gyűjteményében található vonatkozó (unikális darabokat is tartalmazó) éremanyag ismertetésén túl áttekintést ad az anatóliai szeldzsukok pénzveréséről.

Numizmatikai szakkikkeknek szokatlan módon a tanulmány nagyobbik része a rum-i szeldzsuk állam történeti leírása, illetve az állami adminisztráció rendszerének bemutatása. Éppenséggel ezt érzem a publikáció legnagyobb erényének, hiszen ilyen numizmatikai szempontokat figyelembe vevő összefoglaló legjobb tudomásom szerint nyugati nyelven még nem jelent meg, magyarul pedig a belátható jövőben nem is várható. Bemutatja az ún. „malik” rendszert, amelyik nagyon távolról hasonlít a középkori magyar dukátus intézményéhez.

Jelenlegi ismereteink szerint a szeldzsuk pénzverés I. Maszud uralkodása alatt indult, akinek csak rézpénzei ismertek, köztük bizánci mintára készültek is. Történelmi adatok alapján feltételezhető, hogy a pénzkibocsátás – ami minden szuverén iszlám uralkodó joga – korábban indult, de ilyen veret napjainkig nem került elő.

Az első uralkodó akinek ezüst és arany pénzei ismeretesek II. Kilidzs Arszlán (1155–92). A szerző végighaladva a szeldzsuk történelem fontosabb állomásain bemutatja a vonatkozó numizmatikai anyagot. Nem csak a New York-i gyűjteményben található darabokat – melyeknek részletes katalógusát is adja – hanem a világ más részein nagy gyűjteményekben található, korábban már leírt pénzeket is besorolja rendszerébe.

Külön fejezetben ismerteti a szeldzsuk uralkodók által használt címeket és szintén külön rész foglalkozik a tárgyalta anyag metrológiai adataival. Ez jószerivel reménytelen feladat a rendkívül jelentős súlyeltérések miatt. (Például aranypénzeknél: 3,72–5,40 g.)

A szerző munkája során hatalmas forrás és jegyzetanyagot használt fel és erre támaszkodva vonta le következtetéseit. Sajnos kizárólag csak török nyelvű forrásokat vett igénybe, így megfelelő szintű török nyelvtudás szükséges ahhoz, hogy megállapításainak bárki utánajárhasson.

John M. Kleeberg: Reconstructing the Beach-Grünthal Hoard of counterfeit halfpence: the Montclair, New Jersey (1922) hoard, pp. 187–208.

A jeles szerző az észak-amerikai angol gyarmatokon és az Egyesült Államok korai időszakában forgott hamis félpennysek világába kalauzolja olvasóit. A XVIII. század folyamán egyre növekvő mértékben kerültek forgalomba hamis félpennysek, miáltal a bizalmatlanság ezen alacsony értékű pénzek iránt odáig fokozódott, hogy 1789 augusztusában kitört az úgynevezett „copper panic”, és a rézből készült pénzeket nem fogadták el az emberek. Ezt követően számos rézpénzt – valódit és hamisat egyaránt – elrejtettek, hogy megvárják a kedvezőbb idöket. Eleddig két dokumentált leletet tartott számon az amerikai numizmatika: a Stepney leletet (1950), amely egyaránt tartalmazott valódi és hamis anyagot, és a Philadelphia leletet, amely öntött hamisítványokból állt. Ez utóbbi érdekessége, hogy hamisítványai mind Amerikában készültek, ugyanis a XVIII. század közepétől Angliából már nem kerültek át öntéssel készített hamisítványok, csak olcsóbb előállítású vert darabok. A szerző egy korábban figyelemre nem méltatott anyagból úgynevezett „raktári ásatás” révén egy harmadikat is rekonstruált. Kleeberg az Amerikai Numizmatikai Társaság anyagában figyelt fel egy tálca azonos zöldes-sárga patinájú, nagyobbrészt hamis félpennysre. Némi utánjárással kiderült, hogy az anyagot Henry Grünthal éremkereskedő 1975-ben adományozta, aki 1945-ben vette meg egy korábban elhunyt gyűjtő, Harry P. C. Beach hagyatékával együtt. Mivel Grünthal többszörös tallérveretek és korai újvilági aranyak miatt vette meg a hagyatékot, ezért a félpennysek közül a valódiakat eladta az Amerikai Numizmatikai Társaságnak még 1945-ben, a hamisakat pedig megörizte, mert alulbecsülte numizmatikai értéküket. Amikor rájött, hogy a numizmaták érdeklődnek a hamis félpennysek iránt, akkor adományozta a társaságnak. A szerző ezek után feltételezte, hogy ez a valójában csekély értékű anyag – különösen 1945. előtt – nem tehetett meg nagy utat a földből való előkerüléstől egy gyűjtőhöz, s ezért Harry P. C. Beach egykori lakóhelyén, Montclair-ben nézett körül. Az odavonatkozó újsághírekben megtalálta, amit keresett: 1922-ben az Amerikai Forradalom Fiai és leányai nevű szervezet Montclair-ben, Washington egykori főhadiszállásának helyén egy nagy emlékkövet állított fel. A munkálatok során rézpénzek kerültek elő. Az esetről a New York Times és egy helyi újság is megemlékezett. Harry P. C. Beach tagja volt az emlékkövet felállító szervezetnek, sőt egy időben a montclair-i tagszervezet elnökévé választotta Kleeberg ezután megnézte az 1945-ben Grünthal által eladott New Jersey-ben készült valódi félpennyseket is, és közülük a patina azonossága alapján öt darabot tett hozzá az 1975-ben adományozott hamis félpennysekhez. Az ily módon rekonstruált Montclair-i lelet egy 1722-es amerikai rózsás példányból, három darab öntött hamisítványból (XVIII. század első fele), harminc darab vert hamisítványból (XVIII. század második fele) és öt darab valódi amerikai félpennysből (1786–87) áll. A szerző a tanulmányt a lelet darabjainak részletes leírásával zárta.

Paul T. Keyser: Greco-Roman alchemy and coins of imitation silver. pp. 209–234, 5 t.

Az ókori érmek anyagösszetételéről ugyan már számos tanulmány készült, ellenben nagyon kevés figyelmet fordítottak az ókorban készült hamis ezüstök készítésére. A szerző több, mint 500 érmet vizsgált a Kr. e. V. és a Kr. u. IV. század közötti időszakból. Ezek közül választották ki a nyilvánvalóan hamisakat és az anyagvizsgálat során kapott eredményeket vetette össze a szerző az ókori szövegekből ismert ezüst hamisítási eljárásokkal. A tényleges éremanyag vizsgálata megerősítette, hogy a leírásából ismert eljárások majdnem mindegyikét használták is az ókorban.

Giles F. Carter: The chronology of Augustan asses and quadrantes determined from chemical compositions pp. 235–250.

A tanulmányban 30 darab augustus-kori quadrans és 69 darab as kémiai összetételének vizsgálatát, és annak eredményét foglalja össze a szerző. Az egyes pénztípusokat természetesen az ismert történelmi források, ill. magukon a vereteken szereplő adatok alapján lehet legbiztosabban kibocsátási évekhez kötni. A különböző vegyi elemzések, amelyek a pénzek kémiai elemeinek összetételét vizsgálják, kiváló lehetőséget nyújtanak a történelmi és numizmatikai ismeretek kiegészítésére és a pénzek kronológiájának pontosításához. Az elemzésnél Carter és Frurip által kidolgozott Mahalanobis Drift Distance módszert (MDD) alkalmazták.

Mivel a pénzek kémiai összetevői, főként az egyes nyomelemek koncentrációja időről időre változik, erre alapozva a fent említett bronzok vizsgálata során lehetővé vált egyes pénzkibocsátások kronológiai sorrendjének módosítása. Az elemzés kismértékben korrigálta a RIC és a BMC kötetében található adatokat. Így például a vizsgálat alapján az első quadransokat C. Pulcher, S. Taurus és L. Regulus magistrátusok bocsátották ki, s őket követte A. Lamita, P. Silius és C. Annus pénzkibocsátó testülete.

A pénzdarabok kémiai összetevőinek analízise alapján a szerző felállít egy általános kronológiát az egyes veretek kibocsátásának sorrendjében. A tanulmány végén táblázatokban összegzi a vizsgált asok és quadransok kémiai elemeinek összetevőit.

Cs.Farkas Edit–Pallós Lajos–Szilágyi Mihály–Torbágyi Melinda

Studii și Cercetări de Numismatică. Volumul 10 (1993) București, 1996. 221 p. + szöveg közti táblák

A Román Tudományos Akadémia immár tizedik alkalommal jelentette meg numizmatikai évkönyvét, melyben számos, minket közvetlenül is érdeklő és érintő tanulmány található.

A Fekete-tenger északi partvidékén, az ókori Tyras és Odessza körzetében egy 31 darabból álló éremleltre bukkantak, melyben a Kr. e. IV. századtól Gallienusig (Kr. u. 264!) vannak monéták. Verési helyüket illetően 4 Tyrasból, 1 Olbiából, 1 Gorgippiából, 11 Panticapaeából, 5 Egyiptomból származik. A leletkörülmények (egy román történész birtokán került elő) és az igen hosszú verési idő (legalább hatszáz év) miatt az értékelésnél nagy óvatosságot ajánlanék a feldolgozó Virgil Mihăilescu-Bîrlibanak és Valeriu Berbecarunak. – Jóval könnyebb dolga volt Radu Ardevannak, aki a Dáciában előkerült római aranypénzeket gyűjtötte egybe, melyekről eddig csak Judit Winkler megbízható összeállításából (Musaica, 1966) volt tudásunk. Az eltelt negyed század alatt megszorodott az előkerült aranyak listája. Jelenleg 39 lelőhelyről ismerünk ilyen pénzt. A szerző nyomatékkal hangsúlyozza, hogy az aranypénznek igen magas értéke volt s forgalma csak a lakosság szűk felső rétegére korlátozódott. Összesen 142 pénzről van szó, melyek közül 94 elrejtett kincsből származik, a maradék 48 darab pedig 1-3-ig terjedő szórvány. Feltűnő a Moesia Superiorral szemben fekvő, viszonylag rövid bal parti szakasz lelőhelysűrűsége. Itt került elő a három kincslelet is (Turnu-Severin 5 db, Palánka 57 db, kissé távolabb Temesvár 32 db). – Az 1960-ban Mangaliában (azaz az egykori Callatisban) talált, 7000 darabszám körüli lelet szétszóródott, különböző múzeumokba került, s bizonyára nem teljes. Előkerülése után, példamutató gyorsasággal, Constantin Preda két ízben is foglalkozott (SCIV 1961., SCN 1968.) a lelettel. Jelen tanulmánya azt a 2175 db érmet elemzi, melyek Septimius Severus és Gallienus idejében kerültek kiverésre. – Adrian Popescu azoknak a késő római pénzeknek a statisztikai vizsgálatát végezte el, melyek Noviodunumban kerültek elő. Időhatáruk Aurelianusától Anastasiusig terjed, jelenlétük folyamatos. (Csak Tacitus és Zenon veretei hiányzanak, de ezek amúgy is felettebb ritkák.) A teljes időszakot (270–518) 28 kronológiai egységre osztotta a szerző. A pénzek előfordulási gyakoriságát táblázaton és két grafikonon szemlélteti.

Két szerző (Eugen Nicolae, Emil Păunescu) vállalkozott a Radu Vodában előkerült török aranyakat tartalmazó lelet feldolgozására. (Egy orosz kopejka van mindössze közte és egy török hamisítvány.) A 369 darabból álló, csonka kincsből 351 (95,64%) volt szultánhoz köthető: 1 db II. Mehmed, 4 db II. Bajazid, 50 db I. Szelim, 144 db Szulejmán, 68 db II. Szelim, 84 db III. Murad verete, melyek északnyugat-balkáni (Novar-Novabirda, Belgrad, Srebrenice, Kucayne, Mudava), valamint közép-balkáni (Karatova, Üsküp, Sidrekipsi, Serez) műhelyekből kerültek ki. Minket elsősorban a cikk rajzos, könnyen áttekinthető ábrái érdekelnek közelebből, mert elősegítik a nálunk csak szórványosan előkerülő török pénzek meghatározását.

Mihály havasalföldi vajda, akit a román történetírás Mihai Viteazul (Vitéz Mihály) néven emleget, tíz dukát súlyú aranyérme a román numizmatikai emlékanyag egyik legbecesebb példánya. Miután egyedül a Bécsi Császári Kincstárban őriztek két példányt belőle ritkaságát hamar felismerték és Valentin Jemeray Duval már 1759-ben közölte. Azóta a publikációk tucatja foglalkozott vele. Ismeretes, hogy 1824-ben Lang és Appel, 1825-ben Becker hamisított arany- és ezüstpénzeket, köztük Vitéz Mihály 1600-ban vert 10 dukátosát. Duval könyve második kiadásának (1770) függelékében (68. oldal) ismertet egy második (másik?) példányt ugyancsak a Bécsi Császári Kincstárból, de ennek – ismeretlen körülmények között – nyoma veszett. A szerző feltételezi, hogy ez került árverésre 1784-ben. Ez ugyan lehetséges, de gyengíti érvelését, hogy a szerző nem tudott hozzájutni sem Duval könyvének második kiadásához, sem Soothe katalógusához. Az aranyérme (emlékérmé?) Huszár Lajost is foglalkoztatta (FolArch 1955). Egy kései cikkében (NK 1983–1984) újra visszatért rá és stíluskritikai alapon – az érmen nincs verdejegye – Nagyszebenben készültnek tartja.

A széleskörű ismeretanyagot felölelő tanulmánykötetet bő recenziós rész zárja, melyben Martin Ferenc: Kolonialprägung... c. könyvét veszik bonckés alá. Az észrevételekre a szerző sajnos már nem válaszolhat.

Kőhegyi Mihály

A numizmatika és a társtudományok II. Szerk.: Krankovics Ilona. Debrecen, 1996., Déri Múzeum/Magyar Numizmatikai Társulat. 255. p.

Bizonyíték arra a jelen kötet, hogy a Szegeden 1993-ban elkezdett konferencia és az előadásokat tartalmazók kötet (Szerk.: Nagy Ádám, Szeged, 1994, Móra Ferenc Múzeum/Magyar Numizmatikai Társulat) valóban egy sorozat kezdete volt. A folytatásra 1995. október 2.–4. között került sor elsősorban a rendezőknek: a Déri Múzeum munkatársainak, főként Krankovics Ilonának köszönhetően.

Tizennyolcra növekedett az elhangzott előadások száma, amelyek főleg a numizmatika és a gazdaságtörténet kapcsolódási pontjaira épültek, de helyet kapott a falerisztika, valamint a „klasszikus” társtudomány, a régészet is. A sokszínűség, a változatosság végigkísérte a rendezvényt és a kötetet is, amely az elhangzás sorrendjében közli az előadások írásos változatát német nyelvű összefoglalóval:

Kovács László: A kora Árpád-kori pénzüjtésről

Karlovits Károly: Szent István fontja és a magyar kereskedelmi mértékrendszer

V. Székely György: Eredmények és problémák a későközépkori magyar pénztörténet kutatásban

Egri János: A bosarvei fellelész PHANVS:RE.X-RESLAVVA CIV. feliratú pénzről

Ulrich Attila: Adalékok az oroszllános tallérok szerepének megítéléséhez a XVII. század második felének magyar pénzforgalmában

Buza János: A magyar denár kivitele Észak-Itáliába a XVI. század közepén

Krankovics Ilona: Az 1811-es devalváció gazdasági következményei a levéltári források alapján

Kőhegyi Mihály: Numizmatikai adatok egy pozsonyi polgár önéletrajzában (1847–1871)
Garami Erika: Pénzintézetek történetének feldolgozása
Högye István: Pénzrontás, pénzhamisítók és ellenük felhozott hatósági intézkedések Zemplén vármegyében
Rózsa Gábor: Az „utolsó” jancsibankó a Mindszent-apátfalvi Ármentesítő Társulatnál Kistiszán, és a kormánybiztosi iratok között Szentesen (1882)
Csiffáry Gergely: A baliga használata a Heves megyei iparvállalatoknál
Nagy László G.: Az 1945–46-os infláció a pénzek tükrében
Kőhegyi Mihály–Vörös Gabriella: A madarasi temető római pénzei
Soós Ferenc: Verde- és mesterjelként alkalmazott címerek a magyar pénzekben
Lakatos Sarolta: Nagy Péter cár uralkodása előtti orosz insigniák, kitüntető jelvények, mint középkori falerák
Rainer Pál: Egy magyar falerisztikai munka és szerzője
Pandula Attila: A magyar királyi Szent István Rend jelvényeinek tipológiája

Hasonlóan a szegedi kötethez most is tiszteletben tartotta a szerkesztő a szerzők kéziratát, nem törekedett a különböző szövegek egységesítésére, a lábjegyzetek összehangolására. Több szerző az elhangzottnál jóval hosszabb szöveget bocsátott a szerkesztő rendelkezésére, ez a magyarázata a szövegek eltérő terjedelmének. Előnye az írásoknak az előadásokkal szemben, hogy az illusztrációkat, fotókat, ábrákat, táblázatokat tanulmányozhatja az olvasó – ezekre, illetve elemzésükre időhiány miatt gyakran a rendezvényen sor sem került.

Kiegészül a kötet a konferenciához kapcsolódó kiállítás megnyitó beszédének közlésével. *Gedai István* a nagy magyar múzeumlapítóról, Széchényi Ferencről és mindenek előtt a rendező múzeum alapítójáról, Déry Frigyesről emlékezett a múzeum Erdélyi pénzanyagának bemutatója kapcsán. Csak remélhetjük, hogy a konferencia és a kiadvány sikere lehetővé teszi a III. kötet megjelenését az 1997. októberi nyíregyházi tanácskozás után.

Garami Erika

I. Medunarodni Numizmatički Kongres u Hrvatskoj – 1st International Numismatic Congress in Croatia. Opatija, 1996. 176 p.

A független horvát állam 1995 októberében rendezte első önálló pénztörténeti kongresszusát Opatijában. A nemzetközi jelleget a boszniai, kanadai, magyar, román, szlovén, amerikai és cseh résztvevők, illetve előadók biztosították. A 30 előadás szövegét tartalmazza ez a kötet, melyek közül mi csak a magyar numizmatikusokat közvetlenül érdeklőkkel foglalkozunk. Örömmünkre ilyen több is akad.

Jelíjan Dobrinčić azokkal a pénztári utalványokkal, aprópénzt helyettesítő papírpénzekkel foglalkozik, melyeket az 1848-as szabadságharc következtében beállott pénzügyi válság miatt volt kénytelen kiadni a fiumei önkormányzat. Három kibocsátás történt: 1848. október 17-én, 1849. május 8-án és 1850. május 1-jén. Az utalványok 3, 5 és 10 krajcár névértékűek. A szerző ismeretei szerint 200 000 utalványt nyomtak 16 500 forint értékben. Numizmatikusaink közül Gohl Ödön már közölt néhány fiumei pénztári utalványt (NK 1906.), de Dobrinčić új, eddig ismeretlen példányokat is bemutat cikkében.

II. András magyar király hercegi pénzverését Gedai István vette beható vizsgálat alá, immáron nem első ízben. A kérdés az, hogy volt-e II. Andrásnak hercegi pénzverése, hiszen oklevelek híján ez nem állítható teljes biztonsággal. Gedai István és más magyar numizmatikusok (Réthy László, Hóman Bálint, Huszár Lajos) véleménye szerint volt, illetve nagy valószínűséggel feltételezhető. A szerző sorra megvizsgálta a szóba jöhető vereteket és a CNH I. 172., 188., 197., 201. és 203. számú érmet fogadja el annak. A CNH I. 115., 116., 171-et elveti, míg a 198-at kérdésesnek tartja. II. András hercegi pénzeinek meghatározása meglehetősen bonyolult és nehéz feladat, mely nemcsak a magyar, hanem a horvát és az ausztriai pénzverést is érinti. Nem csoda hát, hogy a horvát numizmatikusok (Josep Brunsmid, Ivan Rangieo) ugyancsak foglalkoztak a kérdéssel. A szerző tanulmányának szilárd adatbázisát a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában található példányok képezik. Remélhetőleg közleményével a szóban forgó kérdés megnyugtatóan lezárult, vagy legalábbis lényegesen közelebb kerültünk a megoldáshoz.

A magyar pénzverésben I. Endre érmeivel kezdődő sziglarendszer II. Endre uralkodása idején ért véget. Ez mintegy két évszázadot (a XI. század közepétől a XIII. század első harmadáig) ölel fel. Ettől az időtől kezdve Károly Róbert 1338. évi intézkedéséig, amelyben elrendeli a verdejegyek használatát, látszólag semmiféle ellenőrzést szolgáló jelzés nem volt a pénzekben. A magyar kutatás azonban már rég észrevette, hogy a pénzekben héber betűjelek tűnek fel, melyek a következők: alef, chet, ef, teth. Ezeket, a XIII. század első harmadában működő zsidó származású kamarabérlők nevére utaló jegyeket, Rádóczy Gyula (NK 1971–1972) az oklevelekből ismert személyekkel azonosította. A kérdéshez kiváló, nemzetközileg elismert hebraistánk, Schreiber Sándor is hozzászólt (NK 1973–1974). Úgy véltük ezzel a kérdés nyugvópontra jutott. Nem így van, mert Ladislav Korémáros most újra fellelegeztette és szükségesnek tartja az újabb felülvizsgálatot különösen azért, mert a magyar numizmatikusok ezt a magyar királyi pénzverés szerves részének tekintik, amit ha nem is vitat, de kételkedve fogad. Hajlik a horvát, vagy „Horvátországi friesachi” elnevezés bevezetésére. Kutatóink nem hagyhatják megválaszolatlanul felvetését.

Kegyes cselekedet volt Gjuro Krasnovtól, hogy csokorba gyűjtötte azokat a híres-neves horvát személyeket, akiket a mai gyűjtők és szakemberek elődjének tekint. Köztük a legelső Djuro Utješenić Martinušević (közismert néven György barát, vagy Fráter György) és Nikola Zrinski (Zrínyi Miklós) a magyar történelemben játszott jeles szerepet. A többiek is szoros kapcsolatban álltak születésük, neveltetésük, iskoláztatásuk és tevékenységük révén Magyarországgal. Egészen más megítélés alá esnek azok a XIX. század utolsó harmadában született kutatók, akik munkásságukat már a XX. században fejtették ki. – A Romániában előkerült török aprópénz (aszpora, ospora) egy részét északnyugat-balkáni műhe-

lyekben verték. Mellettük azonban más verdék termékei is forogtak. Eugen Nicolae úgy véli, hogy a nagy katonai hadjáratok a pénzforgalomra, annak szétáramlásában komoly befolyással voltak, amiben nyilván igaza van. Meg kell említenünk, hogy az újabb török kutatás (Ender Celil) szerint tábori verdék is működtek a hivatalos verdék mellett.

A kitüntetésgyűjtőknek jelent segítséget Boris Prister cikke, melyben a Horvát Köztársaság kitüntetéseit ismerteti „a kezdetektől napjainkig”, azaz 1992-től 1996-ig, s egyben képüket is bemutatja. Jelenleg 22 ilyenrel rendelkezik.

Kissé értetlenül forgattam Nikola Šipuš rövid cikkét, aki a második tetrarchia idején, 305 és 306 között a Sisciában vert follisok között próbál rendet teremteni anélkül, hogy Lányi Vera alapvető tanulmányaira hivatkozná.

Összegzőképpen megállapíthatjuk, hogy az I. Horvátországi Numizmatikai Konferencia elérte célját: tudósította a világot, hogy a horvátországi kollégák minden korszakkal komolyan foglalkoznak. Jelenlétükre és segítségükre a jövőben komolyan számíthatunk s ez csak előnyére válhat a szomszédos országoknak.

Kőhegyi Mihály

GÖBL, Robert: Die Hexadrachmenprägung der Gross-Boier. Ablauf, Chronologie und historische Relevanz für Noricum und Nachbargebiete. Fassbaender, Wien, 1994. 99 p., 14 t.

A nemrégiben elhunyt Göbl professzor úr egyik utolsó munkája ez a könyv, amelyben az úgynevezett boi nagyvezüstök pontosabb keltezését és helyét a keleti kelta pénzverésben kísérli meg megoldani. Az alkalmazott módszer lényegében a korábbi munkáiban – mint a *Typologie und Chronologie der keltischen Münzprägung in Noricum* – már használt eljárás alapján alapszik, melynek lényege az eredeti verőtövek megállapítása, amelyeket aztán később utánvéstek, majd azok alapján készítettek új verőtöveket. Ennek alapján állít fel aztán egy 15 horizontból álló relatív kronológiai sorrendet. Az abszolút kronológia kiindulópontja egy BIATEC feliratos didrachma, amely T. Carisius Kr. e. 46-ban készült denárjának előlapját utánozza és ez a veret a 7. horizontba tartozik, tehát nagyjából a verési időszak közepére.

A boi nagyvezüstök verése mindenképpen a késő kelta pénzverés körébe tartozik, amint azt a kutatás már korábban is megállapította. Verésüket a Kr. e. I. század első felére, középső harmadára keltezték. A verési időszakot két többé kevésbé pontosan meghatározható történeti esemény határolja be, Noreia boi ostroma Kr. e. 60 táján, illetve a boiok Burebista dákjai által elszenvedett megsemmisítő veresége a Kr. e. 40-es évek második felében. A T. Carisius denár mintájára készült boi didrachma tehát nagyon fontos szerepet kap az abszolút kronológia felállításában. Az eredeti, a minta darab kibocsátási événél korábban nyilván nem készülhetett, de sokkal később sem, hisz a boiok veresége egyben a nagyvezüstök verésének végét is jelentette, a didrachma kibocsátását követően pedig még nyolc újabb széria készült, ami a felállított relatív kronológia alapján legalább négy-öt évnnyi verési időszakot feltételez. Ennek alapján a boi veresség, majd ezt követően Burebista halálának időpontja is pontosabban keltezhető c. 41/40-re. Ezt úgy tűnik a történeti források adatai sem zárják ki, amit Dobesch professzor úr vizsgált egy, a könyv egyik fejezetét képező, külön tanulmány keretében.

Amennyien a Carisius denár mintájára készült didrachma eredetiségét elfogadjuk, nem igen lehet kétségbe vonni a Göbl által felállított abszolút kronológia helyességét, legfeljebb a boi dák háború évnnyi pontosságú meghatározását vitathatjuk. Az azonban biztos, hogy ez az esemény mindenképpen Kr. e. 44. után néhány évvel keltezhető.

Göbl úr munkájának másik jelentősége, hogy a noricum és boi nagyvezüstök meglehetősen pontosan kidolgozott időrendjével megpróbálja párhuzamba állítani a terület más típusú késő kelta érmeinek verési idejét is, így a kroisbachi (rákosi), velemi, kaposvölgyi típusú érmeiket, valamint a tótfalusi és simmering-rétei kisezüstöket. Ezek kronológiája persze messze nincs olyan alapossággal és részletességgel kidolgozva, mint a boi nagyvezüstöké, de viszonyítási alapnak jól használható és útmutató a további kutatásokhoz.

Göbl úr munkáját nyilván még hosszasan fogja vitatni a kutatás, az azonban egyértelmű, hogy módszertani szempontból óriásit haladtunk a Pink-féle szimplán tipológiai megközelítés óta.

Torbágyi Melinda

Die Fundmünzen der römischen Zeit in Ungarn. Zusammengestellt von Miklós Bakos und Vera Lányi. Band 2. (Komitat Győr-Moson-Sopron) – Dr. Rudolf Habelt GmbH. – Archeolingua Budapest, 1993. 429. p. 13 t.

Ma már az előkerült római pénzek mennyisége több százezerre tehető. A tudományos továbblépéshez ezek ismerete nélkülözhetetlen. Erre döbbsen rá a nemzetközi numizmatikai szakvilág és egységes rendszerbe gyűjti össze saját országa antik pénzeit és azt hatalmas kötetekben, a CIL-hez hasonlóan, közre is bocsátja. Németország, Ausztria, Svájc után ehhez a programhoz Magyarország is csatlakozott. 1990-ben látott napvilágot az első, Fejér megye leleteit tartalmazó kötet Fitz Jenő szerkesztésében. (Ismerette Redő Ferenc, AAH 1993. 368–369.). Három évre rá látott napvilágot a Győr-Moson-Sopron megye ókori pénzeit közlő kötet, melyet Lányi Vera és Bakos Miklós rendezett sajtó alá.

A rendkívül rövid, de minden lényeges tudnivalót magába foglaló bevezetőben Lányi Vera mindazt összefoglalta, amit a katalógus használójának tudnia kell. A kötet lényege a kincsleletek és a szórványok publikálása. Egyes városok (Scarbantia, Mursella, Arrabona, Quadrata) történetét külön is nyomon követi. Scarbantiáról megállapítja, hogy az epigraphiai emlékek alapján az első telepések veteránok és kereskedők voltak, mivel három út (Savaria, Vindobona, Carnuntum) kereszteződésében feküdt. Már idősebb Plinius említi művében. Trajanus alatt kiépítik forumát, Hadrianus idejében (117–138) hatalmas építkezések kezdődnek, melyet Antonius Pius (138–161) a capitoliumi triás templomával egészíti ki, az addigi fa-föld színházat kőből építik át, az 5 méter széles utcákat kikövezik. A IV. században kőfallal kerítik a várost, melynek alapjaira épült részben a középkori városfal. 34 patkóalakú torony védte az ókori várost, kapui az ún.

Borostyánkő-út irányába nyíltak. A IV. században a keresztény tanok beszivárogtak a város falai közé. Püspöküket Vigilius episcopus Scaravaciensis néven említik a források.

Az előszó taglalja a kötet beosztását is. A kevészámú görög veretet a Head által elterjesztett gyakorlat szerint földrajzi sorrendben nyugatról keletre haladva közlik. Ugyanez a helyzet a kelta veretekkel is. A római köztársaság pénzeinek közlésekor Crawford rendszerét követik. A császárkor érmei az uralkodók egymásutánjában sorakoznak 294-ig. A follisveréstől kezdve a verdék és ezen belül az emissiók sorrendjét vették figyelembe, tehát gyakorlatilag a RIC-számok szerint haladnak. És végül a bizánci pénzeket az uralkodók egymásutánjában csoportosították.

294 után a császárneveket az LRBC rendszerét követve rövidítették, a rövidítéseket – nagyon helyesen és célszerűen – azonban közlik. Az értékjelzés 313-ig a pénzek antik nevén szerepel, utána átmérőjük szerint (1-től 5-ig), mert antik nevük nem ismert pontosan, vagy egyes esetekben vitatott, pontatlan. A pénzek keltezését illetően elfogadták a nemzetközi szakirodalom datálását. Kivételt képeznek a III. századiak, ahol a RIC számokon túl a Fitz, Göbl, Pink felállította rendszert is felhasználják. (Lányi Vera közismert szerénysége és önmaga háttérbe szorítása miatt mi vagyunk kénytelenek megemlíteni, hogy a keltezés és verdehelyhez kötést illetően számottevő munkássága közismert.)

Megemlítjük még, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum anyagán kívül minden számba jövő gyűjteményt átnézték a szerzők. Közte a Pannonhalmi Szent Benedek Rend és ugyancsak az ő rendjük által működtetett győri főgimnázium gyűjteményét, valamint a Soproni Evangélikus Lyceum gyűjteményét. Végül nagyon korrekt módon felsorolják, hogy a három feldolgozó (Bakos Miklós, Lányi Vera, Torbágyi Melinda) közül ki milyen anyagrésszéért vállal felelősséget.

Mindent egybevéve a feldolgozók hasznos és fontos munkát végeztek, amikor Győr-Moson-Sopron megye antik pénzanyagát hozzáférhetővé tették az antik numizmatikával foglalkozó kutatók számára az FMRU 2. kötetében. Sajnálatos azonban, hogy hosszú idő óta ezt nem követi a munkába vett Esztergom megyei kötet, s félő, hogy Lányi Vera halálával nem lesz központi személyisége az igazán nemes ügynek. Örülünk, ha numizmatikusaink rácsafolnának erre a pesszimista érzésemre.

Kőhegyi Mihály

Petolescu, Carmen Maria: Monedele romane republicane din colectia ing. Constantin Orghidan. Bukarest, 1995. 173. p., 30 t.

Szép és elismerésre méltó példája az önzetlenségnek a Román Akadémia Éremtárának – néhány hónappal az orosz csapatok erdélyi bejövetele előtt – felajánlott Orghidan-gyűjtemény. A több mint tízezer darabot számláló együttesben, régészeti leletek mellett, zömmel érmek (8025 db) vannak. Constantin Orghidan mérnök ugyanis a Kereskedelmi és Iparkamara elnökeként azonnal hírt kapott az ország legtávolabbi részében előkerült régiségekről, pénzekről, s megbízottjai, tisztviselői megszerzték számára a kívánt darabokat. A gyűjtemény numizmatikai része a görög érmektől a legmodernebb pénzekig tartalmaz anyagot. Az erdélyi, sokszor unikális veretekre különös figyelmet fordított, lévén a család ősi fészke Brassó. Néhány évvel ezelőtt osztatlan örömről ezek Ana-Maria Velter külön könyvben tette közzé. (Ismertetése NK 1995–1996. 147.)

Az ajándékozó azzal a feltétellel hagyta gyűjteményét az említett intézményre, hogy az Akadémia azzal is szolgálja a numizmatika fejlesztését. A Román Akadémia azonban nem tudott mit kezdeni a nagybecsű adománnyal, jobb híján a könyvtárban őrizte azt. Időszakos kiállításon ugyan bemutatták a gyűjteményt (1962), de 1977-ig kellett várni, amíg a Román Nemzeti Múzeumba került a teljes együttes, s ezáltal a tudományos világ számára is hozzáférhetővé vált. Valójában azonban alig beszéltek róla, bár több hazai és külföldi szakember merített gazdag anyagából. A nagy áttörést a mostani könyv szerzőjének cikke jelentette, amely a Studii şi Cercetări de numismatică 1982-es kötetében jelent meg. Mindezt Octavian Iliescu rövid méltatásából tudhatja meg az olvasó.

A rendkívül rövid, de összefogott előszóban a szerző elmondja, hogy mostani célja a köztársasági veretek feldolgozása. A 352 érmet – zömében denárt – tartalmazó anyag a Kr. e. 211-es évvel kezdődik és a 32/31 évvel végződik. A III. századi veretek száma elenyészően csekély (7 db), II. századi már több van (125 db), zömük az I. századból származik (220 db), egyszóval a jobb gyűjtők átlagmegoszlását tükrözi.

A szerzőnő az egyes veretek részletes leírása után, súlyát, átmérőjét és leltári számát is megadja. Meghatározásainak túlnyomó többsége Crawford 1974-ben kiadott könyvén nyugszik. A pénzverésért felelős tisztviselők nevét külön indexben adja Aciliustól Volteiusig, ezután a legendákat közli ugyancsak ábécés rendben. A könyv legszokatlanabb része, a 21 oldalnyi glosszárium, melyben az egyes fogalmakat értelmezi és néha ábrán is bemutatja azokat. Végül bibliográfia zárja a román szöveget. Ezek után angol nyelven megismétli a katalógus részt, de csak ezt, a többi mellékletet nem. A táblákat, a szövegtől eltérően krétapapírra nyomták, így ezek elő- és hátlapja viszonylag jól felismerhető. Három rajzos tábla tartalmazza az „ellenjegyeket”, melyek valójában nem azok, hanem pontokból, vonalakból álló ábrák, alighanem valami próbát szolgáltattak, talán az ezüst finomságát állapították meg vele. (Mindez azonban csak a recensens találgatása.) Végül két rajzos táblán az érmeken előforduló 21 féle sisakformát mutatja be a szerző.

Kőhegyi Mihály

Prokisch, Bernhard: Die römischen Münzen des Oberösterreichischen Landesmuseums in Linz (Generalsammlung). The-saurus Nummorum Romanorum et Byzantinorum (TNRB) Bd. 10. Wien. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1998. 215 p. 15 t.

Az 1970 óta rendszeresen megjelenő sorozat újabb kötetét veheti kezébe a kutató, amely a linzi tartományi múzeum antik római és bizánci éremanyagát tartalmazza. A múlt század harmincas éve óta fejlődő gyűjtemény a felső ausztriai

éremleletek mellett számos nagy, korábbi magángyűjtemény darabjait is tartalmazza, mint pl. a Kinsky, Kolb avagy a Hampel féle gyűjtemények.

A több, mint ötezer tételben közzétett gyűjtemény feldolgozása az osztrák Fundmünzen sorozat (FMRO) alapelveit illetve a TNRB korábbi köteteiben felállított rendszert követi. A munkát gazdag képanyag illusztrálja. A bevezetésben pedig a szerző részletesen ismerteti a gyűjtemény kialakulását, fejlődésének főbb állomásait.

Torbágyi Melinda

Metcalfe, William E.: The silver coinage of Cappadocia, Vespasian-Commodus. (Numismatic Notes and Monographs No. 166) The American Numismatic Society, New York, 1996. 173 p., 54 t.

A kötet gyakorlatilag egy nagy éremkincs publikációja, de ennek kapcsán a szerző kísérlett tesz a Cappadocia Caesareai éremverés rekonstrukciójára a kincs érmei által felölelt időszakon belül. A szerző által vizsgált több, mint 900 darab érem – egy Domitianus denar kivételével mind cappadocia caesareai didrachmák – 1983 májusában került az Amerikai Numizmatikai Társulatba. Az érmek állapota és összetétele világosan jelzik, hogy a darabok egy zárt lelet részei. Ez időben az éremkereskedelemben számos hasonló darab tűnt fel és W. Weiser is közzé tett az Epigraphica Anatolicában 1984-ben egy hasonló összetételű anyagot. Mindezek az érmek nagy valószínűséggel annak a leletnek a részei, amelyet a Coin Hoards 7. 1985. p. 34. nr. 156. Kayseri 1980-as kincsleletként említ. A sajnálatos módon szétszóródott lelet eredetileg több, mint 2000 caesareai didrachmát, 100 római imperiális denart és 2 lyciai drachmát tartalmazott.

A kötet első része az Amerikai Numizmatikai Társulatba került darabok katalógusát tartalmazza uralkodók, típusok, azon belül pedig verőtövek szerinti bontásban. Az érmek leírásánál közli a súly és pozíció adatokat, valamint a verőtő kapcsolatokat az egyes darabok között. Ezt követően uralkodóként tárgyalja a cappadocia caesareai éremverést, majd a kötet végén a caesareai ezüstverés színopszisát adja a tárgyalt időszakra vonatkozóan.

A jelen kincs az eddig ismert legnagyobb cappadocia caesareai didrachma lelet, és így lehetségessé vált néhány eddig feltételelesen ehhez a verdéhez sorolt éremtípus kizárása e verde productiójából (l. Appendix 2.), tekintettel arra, hogy a kincs gyakorlatilag minden ismert típust tartalmaz és ami nincs benne, az valószínűleg nem is köthető ehhez a verdéhez, hacsak más egyértelmű bizonyíték ezt nem igazolja.

A könyv messze sokkal több, mint egy egyszerű kincslelet közlés, hisz számos olyan kérdést vet fel, amely a provinciális éremverés egész struktúráját, a római éremverésen belüli helyét érinti. A kincs részletes és mélyreható elemzése alapján egyre világosabb a római verde aktív részvétele a cappadocia caesareai ezüstverésben. Ilyen eseteké máshol is vannak példák, mint pl. Traianus alatt drachma és hemidrachma verés Cyrene számára, vagy tetradrachma verés Alexandria számára Alexander Severus alatt és Szíria számára. I. Philippus alatt. A Birodalomban létező ezüstverések szigorú állami kontrolja mindenesetre egy rugalmas eszköznek látszik a pénzügyi kormányzat kezében, amely révén az ezüst valuták finom manipulációjára van lehetőség a különböző időszakok változó igényeihez, amelyre már Walker is utalt „The Metrology of the Roman Silver Coinage” c. három kötetes munkájában.

Torbágyi Melinda

Somogyi, Peter: Byzantinische Fundmünzen der Awarenzeit. Mongographien zur Frühgeschichte und Mittelalterarchäologie 5. Universitätsverlag. Innsbruck 1997. 181. p.

Somogyi Péternek már több cikke jelent meg az avar korszak numizmatikai emlékeivel kapcsolatban, a szerző kutatási eredményei ebben a kötetben kerültek összegzésre. Munkája alapvetően két nagy egységre osztható fel. Az első egységet az avar korszak numizmatikai emlékeinek katalógusa, míg a másodikat négy önálló fejezetet alkotó témafeldolgozás alkotja.

A kötet előszavában (7–9. old.) a magyarországi, Huszár Lajos és Csallány Dezső által végzett kutatásokat ismerteti. Csallány feltételezéseinek kritikáját a kötet további részében is szem előtt tartja. A fő kérdésként, melynek megoldására törekszik mind itt, mind a második egység egyik cikkében, hogy 626 után továbbra is lehet-e feltételezni egészen a 680-as évekig az avarok bizánci pénzekkel való folyamatos ellátását.

A köszönetnyilvánítások után következik csak a tartalomjegyzék, mely a 15. oldalszámmal kezdődik. Sokkal jobb lett volna a végére vagy az elejére elhelyezni a tartalomjegyzéket és abba feltüntetni az előszót.

A Bevezetésben (17–22. old.) ismerteti azon kritériumokat, melyek alapján az anyaggyűjtést végezte. I. Justinianus vereteit többféle datálhatóságuk szempontjából nem használta fel a katalógus összeállításánál. A bizonytalan eredetű leleteket szintén nem veszi figyelembe (pl. Dunaújváros), továbbá a leletkatalógusban nem szerepelnek azok a halotti obolusok, melyeket vékony fémlemezből készítettek. Célja elsősorban az érmeknek és az érmekhez előképi meghatározásként használható utánzatoknak az összegyűjtése. A nehézségek ellenére, mely a Kárpát-medence politikai széttagoltságából fakadt megpróbálta az összes elérhető éremdarabot ismertetni.

A Katalógus részben (23–110. old.) lelőhelyek szerinti alfabetikus sorrendben haladva ismerteti az érmeket, a lelőhely mellett szerepelnek az előkerülésre vonatkozó adatok (a sír melyik részéről stb.). Az éremutánzatok esetében törekszik a darabokról jó minőségű fotót közölni, e tekintetben a háromszoros nagyítás sokat segít az érmek további vizsgálatánál. Az érem-meghatározásnál a korábbi vélemények mellett törekszik az emissio meghatározására és megfigyelése alapján a pontosabb datálásra. Az előbb felsoroltakhoz járul egy részletes és igen alapos irodalomjegyzék a vizsgált éremmel kapcsolatos szakirodalomról, idézve a leletre vonatkozó részeket a publikációkból. A katalógus 1–88 számozású pontosan meghatározott lelőhellyel bíró érmeket tartalmaz és 89–98 szám alatt pedig az ismeretlen lelőhelyű érmek vannak felsorol-

va. Tévfútra vezető, hogy több esetben a számozást még /a., ponttal is ellátja, mely mivel különböző lelőhelyekről van szó, a kiértékelésnél sok esetben zavaró lehet. Sokkal jobb lett volna minden egyes leletet önálló katalógus számmal ellátni, így ugyanis 91 ismert lelőhelyű éremről van szó. A katalógus végén az érme katalógusszámukkal uralkodók szerinti sorrendben kerülnek felsorolásra.

A kötet második részét 4 tanulmány tölti ki, ezek közül három különböző kiadványokban már megjelent, Somogyi ezen régi publikációit kiegészítve újraközlő. Az első tanulmányában a Heraclius dinasztia pénzeinek pontos datálásával igyekszik bizonyítani, hogy 626 után nem lehet szó az avarok felé irányuló bizánci adófizetésről. Az érmekezt az előkerülési adatok pontossága szempontjából a katalógus felhasználásával 5 osztályba sorolja be. A pénzek vizsgálata után bizonyítva látja, hogy 626 után nem érkezett pénz Bizáncból az avarokhoz és ebből kiindulva II. Constans (654-59) és IV. Constantinus (674-81) pénzeit az onogur-bolgár bevándorlás régészeti leleteiként határozza meg. Bóna István véleményét próbálja megerősíteni, aki először mutatott rá a bevándorlás és az éremanyag kapcsolatára. Somogyi sajnos nem foglalkozott a másik lehetőséggel, miszerint ezeket az érmekezt az avarok kaphatták Bizáncból (részletes kifejtése: [A. Avenarius, Byzantina 13 (1985) 1023ssk.]).

A következő tanulmány az avar éremutáztatokkal kapcsolatos észrevételeiről szól (122-134. old.) Bóna István besorolásának pontosítására tesz kísérletet. Az utánaatok idejeként az I. tanulmányban közöltek alapján két időszakot jelöl meg a 626 és a 674-80 utánit. A Kiskörös típusú pénzek kronológiáját az éremkép stílusbeli romlása alapján alakította ki, egyrészt a 626, másrészt a 674/80 utáni vert pénzütanúzatokkal kapcsolatban. Az éremutáztatok érdekessége, hogy előképeiként sok esetben Itáliában vert bizánci pénzek szolgáltak.

Az avarok éremkincs leleteit feldolgozó harmadik tanulmány (135-153. old.), melyet eddig még sehol sem közölt a szerző. Őt avar korinak tartott kincslelet feldolgozására és ismertetésére tesz kísérletet (Bački Monostor/Monostorszeg, Bernecebaráti, Firtos, Krupisina/Bácskertes, Zemiansky Vrbovok/Nemesvarbok) A leletek megvizsgálása során a Bernecebaráti előkerülttel kapcsolatban kimutatja, hogy egy XVI. századi lelet darabjairól lehet szó. Fontos kérdésként veti fel, hogy mennyire datálhatja a pénz a sírleletet, mivel a pénzdarab csak terminus post quem-t nyújthat, így minden esetben figyelembe kell venni a régészeti lelet további darabjait. A petrovi VIII. századi arab dinárokat tartalmazó kincsleletet nem tekinti az avarok hagyatékának, sokkal elfogadhatóbbnak tartja, hogy a bevándorló szlávok elásott leletéről lehet szó ebben az esetben.

A negyedik tanulmány a koraavar pénzmellékletes fülkesírok kérdéskörével foglalkozik (154-165. old.). A jelentős számú (8 db) éremmellékletes fülkesír elősegítheti a kora avarok leleteinek pontosabb kronológiai besorolását. Elsődlegesen a Szegvár-sárpoldali lovassír éremmellékletének, a Mauricius Tiberius solidus jó minőségű utánzatának pontosabb datálásával próbálja a fülkesírok és leletanyaguk kronológiáját pontosítani. Az éremdatálási lehetőségre ugyanis még a hosszú időszakon át hatalmon lévő uralkodók esetében is lehetőség van.

A kötet végén 9 térképre vetítve (173-181. old.) ábrázolja az érmeke (uralkodó, pénzfajta, a pénz anyaga alapján) elterjedését.

Végezetül egy-két kiegészítés: a bibliográfiában szereplő Gedai 1985 nem a 16., hanem a 14. kötet. Kiss Attila cikke: Kiss 1992b, nem 1992-ben, hanem 1991-ben jelent meg: JPMÉ 36 (1991). A szövegben rendszeresen nem szerepel Kiss Attila 1992? publikációi mellett az a. és b. megkülönböztetés.

A kötet szerzője alapos adatgyűjtéssel a későbbi kutatás számára jelentős katalógust állított össze. Sajnos a négy közül csupán egy az újabb eredményeket ismertető tanulmánya a szerzőnek. A lehetőségekhez képest egy alapos és a további kutatás számára jól használható alapművel gazdagította Somogyi Péter nemcsak a numizmatikai, hanem a régészeti szakirodalmat is.

Prohászka Péter

Saltzer Ernő: A történelmi Magyarország területén fellelt 156 Árpád-házi éremkincs összefüggő áttekintése. Budapest, 1996. 88 p. + 3 térkép

A magyar numizmatikai kutatás rég érzi hiányát egy olyan megbízható jegyzéknek, katalógusnak, mely Árpád-kori zárt éremleleteink leírását tartalmazza. Huszár Lajos ugyan elkezdte ezek egybegyűjtését, de lezárni már nem tudta. Ezt – céduláinak felhasználásával – Saltzer Ernő fejezte be. Ilyen jellegű összeállításra annál inkább szükség volt, mivel a közelmúltban igen széleskörű anyaggyűjtésre alapozva, már elkészült és megjelent a honfoglalás kori, tehát a X. századból származó, a Kárpát-medencében előkerült pénzek katalógusa és kiértékelése. Salamon (Századok, 1991.) és I. László érmeinek összegyűjtése és belső időrendjének felvázolása is megtörtént (Num. Közl. 1989-1990.).

A szerző nem kisebb feladatot vállalt magára, mint Árpád-házi királyaink pénzleleteinek teljes körű számbavételét. Ez elképesztően nagy feladat még a komputeres világban is. Elvégzését csak egy több tagból álló munkabrigáddal lehet, lehetne megoldani. Egy ember erejét, munkabírását, idejét messze meghaladja egy ilyen munka. Nem csoda, hogy a szerző csak részben tudott megbirkózni vele. Könyvének előszavából sajnos nem derül ki, mikor zárta anyaggyűjtését. A CNH és egyúttal a Huszár katalógus szerint feldolgozott 156 lelőhelyről 56 724 érem kerül fel. A meghatározható külföldi veretek száma 24 652 darab. Statisztikák közül az első tíz legtöbbször előforduló pénzről (CNH 279, 280, 263, 272, 23, 271, 101, 12-14, 15). Ezekből a típusokból összesen 35 255 db látott napvilágot, s ez a mennyiség a magyar veretek 62%-át teszi ki, míg a fennmaradó 37%-on további 220 éremtípus osztozik. A 156 éremleletben ötvenhárom olyan Árpád-házi éremfajta van, amely mindössze egy-egy darabban van képviselve. Ekkora mennyiségű anyag esetén ez nem lehet már véletlen. Nyilván ezek képviselik a legritkább fajokat.

Az adattári részben több hiba is előfordul. Néhány külön számon szereplő lelőhely egybetartozása valószínű, az irodalmi hivatkozásokban a nemzetközi gyakorlattól eltérő rövidítések vannak, az egyes leletek darabszáma pontatlan, néhány

lelőhely kimaradt, a felsorolt lelőhelyek ábécés rendje két helyen megbomlik, egyes személynevek megnevezése hibás stb. Mindez arra figyelmezteti a felhasználót, hogy az egyes adatoknak gondosa utána kell néznie.

Összegezve megállapítható, hogy az ötlet kiváló, a feldolgozás hagy némi kívánni valót maga után.

Kőhegyi Mihály

Marosi Ernő–Wehli Tünde: Az Árpád-kor művészeti emlékei. Balassi Kiadó. Budapest, 1977.

A két kutató csupán összefoglaló szöveggel egy képkötetet állított össze, amely jellemzi az Árpád-kor művészetét. Itt most csak numizmatikai szempontból értékeljük a középkori magyar királyság első három évszázadának művészetét bemutató kiadványt.

Általánosságban azt kell megállapítani, hogy a pénzék az egységesnek tekintett korszak egyes szakaszaiban aránytalanul vannak képviselve, a közöltek nem a legjellegzetesebbek, azokról nem a lényegyet mondják és az igen csekély számban közölt pénzekről írottakban is előfordul tévedés.

Árpád-házi pénzeinket több szempontból is egy egységes korszaknak tekinthetjük. Pénztörténetileg a denár-periódust, művészettörténetileg a románkort jelenti. Az egységes korszak mégis három részre oszlik, véletlenszerűen a századoknak megfelelően. A XI. század a jó minőségű, a nemzetközi pénzforgalomban is kedvelt fizetőeszköz kora, amelyben megjelent a figurális ábrázolás. A XII. század az aprópénzkorszak, a súlyban és nemesfém tartalomban csökkent denárok százada, míg a XIII. században – részben idegen (friesachi és bécsi) pénzek hatására – rendkívül változatos éremképek születtek, a figurális ábrázolás csodálatosan tökéletes kompozícióvá és egészen a portréábrázolás közelségéig finomul.

Ebben a munkában a XI. századot három pénz képe képviseli: István Dbg. 1706/a., úgynevezett „lanceás” pénze, I. András CNH. I. 11. denára és Salamon CNH. I. 21. királyfejet ábrázoló verete. István denára (a képen előlap – hátlap sorrendje felcserélve), mint első pénz valóban fontos, de ennek az ábrázolásának lényege, hogy a nyugati karoling temp-lom képe a honfoglalás kori magyar művészi hagyományok alapján kerül átalakításra. Szerzők ezt meg sem említik. András és Salamon denárainak csak képe szerepel, szöveg nincs hozzá. András pénze érdektelen, Salamontól pedig célszerű lett volna a sokkal művészebb CNH. I. 19., a királyt térdképben ábrázoló denár képét közölni. Talán lehetett volna az István királyt ábrázoló aranypénz képét bemutatni, mint a koronázási paláston kívül az egyetlen korabeli István képet. (Az András denár helyett mindenképpen!)

A XII. századból csupán III. Béla rézpénzverését idézik a szerzők, mint amelyet az uralkodói tekintély emelésére (?) veretett bizánci stílusban, hátoldalán arab felirattal. A rézpénzverésnek aligha tekintélyemelés volt az indoka, a bizánci stílusú rézpénznek (CNH. I. 98.) pedig az arab feliratú pénz (CNH. I. 101.) nem hátlapja. Két külön pénzt vélték egynek. Egyébként a rézpénzverés egyáltalán nem volt jellemző, teljesen egyedülálló jelenség. Ugyanakkor a századra jellemző ezüstpénzekről nem történik említés.

A legsúlyosabb kifogás azonban a XIII. századi pénzek említésének teljes hiánya, pedig – amint fentebb írtuk – e század denárain bontakozott ki teljességében románkori éremművészetünk.

A képeskönyv nem a teljesség igényével készült, de ha az Árpád-kori pénzeket négy (pontosabban öt) pénzzel, összesen hat képpel jelezték, akkor másként kellett volna összeállítani, amelyek valóban jelzik az Árpád-kor gazdag pénzverését.

Gedai István

Der Goldschatz von Neupfarrplatz. Ein spätmittelalterlicher Münzfund in Regensburg. Beiträge von Gerd Stumpf, Silvia Codreanu-Windauer, Heinrich Wanderwitz. Museen der Stadt Regensburg, Historisches Museum 1997. 56 p.

A regensburgi óvárosban folytatott régészeti feltárások során – melyről Silvia Codreanu-Windauer tanulmánya tájékoztat – 1996 augusztusában néhány aranypénzt fordítottak ki a földből, majd cserépedények maradványai és újabb aranyak kerültek elő. Az összetört, illetve a viszonylag ép kis korszak összesen 400 aranyforintja már önmagába is ritka nagyságú leletnek számított, néhány nap múlva azonban egy színültig telt – immár harmadik – korszécska további 224 dukáttal gyarapította a kivételesen gazdag lelet darabszámát. A beható helyszíni vizsgálat nyomán valószínű, hogy korábban érin-tetlen, teljes lelet került elő.

Az összesen 624 dukátot Gerd Stumpf, a müncheni Staatliche Münzsammlung főmunkatársa vizsgálta meg közelebbről. Tanulmányából derül fény arra, hogy a regensburgi dukátegységes Bajorországban a legnagyobb a maga nemében. Évszázadokkal ezelőtt – ugyancsak az egykori zsidónegyedben – állítólag 700–800 aranyforintot talált egy kőműves, de az nem maradt az utókorra, s nem is vették nyilvántartásba a veretek jellemző adatait. Századunkban, az első világháború előestéjén 55, majd a II. világháború előtt 47 aranyból álló lelet ismert, az előbbi 48, az utóbbi viszont csak 1 magyar dukátot tartalmazott.

Az ismert lelet 624 dukációjából 543 példány – 87%! – magyar aranyforint, míg a velencei dukátok száma 52 – tehát nem éri el a magyar dukátok 10%-át sem –, csehországi verdéből 26, végül egy-egy aranyforint Görzből, Rómából, illetve Nürnbergből, V. Frigyes várgróftól származik. A tekintélyes kincslelet elrejtésének vélhető esztendeje 1388. Ekkor ugyanis a bajor hercegek – bölcs Frigyes és Ruprecht – megostromolták a sváb városszécskébe tartozó Regensburgot, s a pénzt féltő tulajdonos feltehetően rettegett a hercegi csapatok fosztogatásaitól.

A magyarországi aranyforintok négy uralkodótól származnak, Károly Róbert pénzverését 1, I. Lajosét 221, Mária rövid országlását 316 – a lelet hazai vereteinek csaknem 3/5-e! –, Zsigmond uralkodásának első éveit pedig 5 dukát repre-

zentálja. A szerző a lelet összetételének bemutatása után vázolja a pénzverés fejlődési útját a denároktól a garasokon át az aranyforintok megjelenéséig. Rövid történeti áttekintésében Magyarország kapta a legnagyobb teret, de mértéktartó módon ismerteti Velence és Csehország pénzverését is.

A katalógus harmadik fejezetében Heinrich Wanderwitz arra a fogós kérdésre keres választ, hogy mennyit is érhetett a 624 dukát a maga korában. A rendelkezésre álló források nyomán arra lehet következtetni, hogy Regensburg lakosságának többsége ennél kevesebbel volt kénytelen beérni, de akadtak olyan vagyonos kereskedők, akik 5000 dukát feletti összeggel rendelkeztek. A 624 dukátért két házat lehetett volna venni Regensburgban, persze azt sem szabad szem elől tévesztetni, hogy a dukátok gazdája pénzvagyonának csupán egy részét helyezte biztonságba, összvagyonra nyilván többre rúgott ennél; értékes ingatlanok, földterületek elzalogosítása több ezer dukát fejében történt.

Az 56 oldalas katalógust számos színes felvétel, köztük I. Lajos aranyainak nagyított képe teszi vonzóbbá. Ezen kívül számos fekete-fehér felvétel, egy-egy rekonstrukciós ábra, illetve térkép, továbbá 42 dukát mérethű fotója és néhány oklevél kicsinyített mása kelti fel az olvasó érdeklődését. A katalógus tanulmányainak szakmai színvonala és technikai kivitele olyan, hogy bizalommal nézhetünk a lelet későbbi, értékelő feldolgozása elé.

Buza János és Tóth Csaba

Zwei Augsburger Unterkaufsbücher aus den Jahren 1551 bis 1558. Älteste Aufzeichnungen zur Vor- und Frühgeschichte der Augsburger Börse. Herausgegeben und eingeleitet von *Friedrich Blendinger* unter Mitarbeit von *Elfriede Blendinger*. Deutsche Handelsakten des Mittelalters und der Neuzeit, Bd. XVIII. Franz Steiner Verlag, Stuttgart 1994. 637 p.

A hosszú múltra visszatekintő gazdaságtörténeti sorozat kötetei gyakran elkerülik a pénztörténettel foglalkozók figyelmét, pedig az inkább *forrásközlő* mint értekező kiadványok több esetben tartalmaznak igen értékes pénzforgalmi utalásokat.

Az augsburgi alkuszok – túlzás nélkül állíthatóan – adatgazdag feljegyzései a délnémet térség pénzértékviszonyairól sok-sok elemet őriztek meg. A rövidítések jegyzékét csaknem teljes egészében a pénznevek teszik ki; a „Dukaten”, a „Kreuzdukaten” aranypénzekre, a „Gulden” és a „Krone, illetve Scudo” név többnyire aranyra, (kisebb részben ezüstre is) utalhat. A „Denar, Pfennig; Groschen; Heller; Schilling; rheinischer Gulden” nevek mögött ezüst váltó-, illetve számítási pénzek húzódnak meg, a „Lot, Mark (Gewicht), Flämisches Pfund, Quentchen” nevek láttán pedig inkább az ezüst tömegére mintsem finomságára következethet a recensens.

A bevezető 33–34. oldalán térnek ki a terjedelmes kötet gondozói a pénznevekre, a pénzértékviszonyokra és az árfolyam-ingadozásokra. Kiindulási alapként Augsburg 1547. évi húsárszabását, pontosabban az abban közölt pénzek árfolyamait tekintik, mely szerint a jó minőségű dukátot 100 krajcárban számították. A magyar és a spanyol aranyforint kurzusa a közölt források keletkezésekor 102–104, a salzburgi pedig 100–102 krajcár között ingadozott, de az eredetre való utalás nélküli dukátokat továbbra is 100 krajcárba taksálták. Elírásnak tűnik itt a kettős arany (Doppelducaten) 102 krajcáros kurzusa (33. old.), de a pénzértékviszonyokat áttekintő táblázatban is (589. old. 1551. esztendő) ugyanez a szkepszis támasztó adat szerepel. Mivel a kötet kiadója hosszú ideig főhivatású levéltárosként tevékenykedett, csaknem teljesen kizárt a paleográfiai melléfogás lehetősége; valószínűbb, hogy az eredeti szövegbe kerülhetett „tollhiba,” amelyre viszont utalni kellett volna a szövegben és a táblázatban egyaránt.

Az augsburgi alkuszok XVI. század közepéről fennmaradt – vitathatatlanul értékes és igen bőséges – feljegyzései szerint a *velencei dukát* árfolyamát jegyezték a legmagasabban, 139–140 krajcáron szemben a *magyar* és a *spanyol aranyforint* 102–104 krajcáros kurzusával. E meglepően kiugró kurzus kapcsán természetesen tekintetbe vehetjük azt, hogy a feljegyzések zöme a Velence és Antwerpen közötti áruforgalomra vonatkozik, illetve mind Velence hivatalosan közzétett pénzértékeiből, mind a bécsi kereskedőknek szánt kézikönyvből ismert, hogy a levantei kereskedelem adriai központjában kényszerárfolyamon számították – felértékelték – a zecchinot. (A jövőben mindenesetre nagyobb figyelmet kell fordítanunk a délnémet és az észak-italiai térség pénzértékviszonyaira ahhoz, hogy a fenti ázsió valós voltát fenntartás nélkül szemlélhessük.)

Az augsburgi alkuszok feljegyzéseit tartalmazó kötet főként az áruforgalom vizsgálatához nyújt temérdek adatot. Nem kétséges, hogy mind a délnémet térség, mind a kelet-nyugati kereskedelem története iránt érdeklődők meríthetnek belőle és gyakran hivatkoznak majd rá a jövőben.

Buza János

Cippola, Carlo M.: Geld-Abenteuer. Extra vagante Geschichten aus dem europäischen Wirtschaftsleben. Verlag Klaus Wagenbach, Berlin 1995. 93 p.

A „*Società editrice il Mulino*” (Bologna 1994) kiadását követően példás gyorsasággal jelent meg Berlinben Cippola professzor három interdiszciplináris – inkább gazdaságtörténeti mint numizmatikai – tanulmánya.

A „*Kemény emberek*” c. írás Firenzébe vezet, s a méltán híres kereskedő-bankár Bardi-család világával, felemelkedésével és bukásával ismerteti meg az olvasót. A pénz- és banktörténeti irodalomban kevés teret szenteltek annak, hogy a hírneves familia egyes tagjai sem a politikai bűncselekményektől, sem a hamispénz verésétől nem riadtak vissza időnként. Részben kapcsolataik révén, részben pedig azért, mert maguknál kisebb halakat hagytak vergődni és pusztulni az igazságszolgáltatás hálójában, rendre elkerülték a büntetést. Cippola értékelése szerint „...Bardiék a kiváltságosok azon csoportjához tartoztak, akik alkalmasint fűtyülhettek a törvényre. És Bardiék fűtyültek is rá.”

„Az évszázad csalása” című fejezet olasz eredetijében zárójelben látható a XVII. század, így a címből első pillantásra megállapítható a csalás kora, ami azért is helyeselhet, mert előtte és utána szintén bőven akadtak hírhedt, nemzetközi méretű pénzügyi botrányok. Szűkítve a kört és konkretizálva a témát Cipolla ebben a fejezetben az 1655–1675 közötti két évtizedben írja le a– „luigini” többnyire azonban „louis d'argent”-ként említett – francia 5 garasos pénz levantei exportját. Olasz szerzőről lévén szó nem véletlen, hogy Genova és az Oszmán Birodalom közötti feszültség került a középpontba, de nem hiányzik belőle a nemzetközi kitekintés sem. Konklúzióként a (magyarországi hódoltságban *timon* néven ismert) váltópénz körüli botrányt az európai gazdaságtörténet igen nagy csalásai közé sorolja. (A könyv e fejezetéről jelent meg híradás a numizmatikai irodalomban: NL No. 133 (1995) p. 55.

„A Savaryk és Európa” címet viseli a harmadik fejezet. Jacques Savary 1675-ben kiadott „A tökéletes nagykereskedő” (*Le parfait négociant*) c. könyvének keletkezési háttere kapcsán mutatja be XIII. és XIV. Lajos Franciaországának kommercializálódó világát. Az ifjabb Jacques – teljes nevén immár Savary de Bruslous – az atyai hagyományok folytatójává vált, 1749-től megjelenő posztumusz kötetei a tágabb horizont mellett jelentős hangsúlyeltolódásokat tartalmaztak. Egyetemes kereskedelmi szótára enciklopédikus jellegű; nemzetközi és nemzetgazdasági láttelet igen találó megfigyelésekkel, részgazságokkal, pl. a lengyelek részben azért vesztették el az áruikért kapott ezüst jelentős részét, mert egyebek mellett Krakón át nagy mennyiségben vittek be magyar borokat az országba.

Az 1924-ben született Carlo M. Cipolla „*Mouvements monétaires dans l'État de Milan (1580–1700). Paris 1952.*” c. munkájával korán keltett feltűnést, majd a nemzetközi elismerést hozó „*The Fontana Economic History of Europe*”^{*} főszerkesztőjeként vonult be a vezető gazdaságtörténészek sorába.

Most bemutatott népszerű-tudományos írásának fedezete első rangú; fölényes biztonságu gazdaságtörténeti ismereteit sikerült élvezetes stílusban tálnia. A német fordítás szövegű és gördülékeny. Szerkesztője számos és jól választott illusztrációval gazdagította a mutatós könyvecskét. Képmelléklet nincs az olasz alapműben, néhány – pl. a ma már archaikus pénzneveket magyarázó – jegyzet azonban helyet kapott benne, ezek elhagyása *belbecsben* szegényítette a *külsinben* gazdagabb német változatot. Cipolla könyvének eredeti címe: „*Tre storie extra vaganti.*”

Buza János

Huszár Lajos–Pap Ferenc–Winkler Judit: Erdélyi éremművesség a 16–18. században. Bukarest, 1996. 221 p.

Habent sua fata libelli (a könyveknek megvan a maguk sorsa) – ezt a Terentius Maurus költeményéből vett sort unalomig idézik, éppen ezért megkopottá, megszokottá vált, pedig hogy valóságartalma mennyire igaz, azt a most megjelent könyv is bizonyítja. Még az 1970-es években állt össze három nemzetközileg is ismert szakember, hogy közös erővel, mindenki a maga szűkebb kutatási területét megírva alkossanak egy olyan könyvet, mely az erdélyi éremművesség történetét tartalmazza. Resch Adolf brassói műkereskedő, műgyűjtő és éremszakember 1901-ben megjelent műve számos ponton helyesbítésre és kiegészítésre szorul, mégis mindmáig alapvető mű (volt) Erdély pénzeinek és emlékérméinek tanulmányozásában. A zárójelbe tett volt szócscsa mutatja leginkább a Habent... mondás igazát. Ugyanis az történt, hogy a három szerző 1981-ben (!!!) tette le a könyvét a kiadó asztalára, de a különböző akadékoskodások – főleg politikai megfontolások – miatt 15 év múlva jelent csak meg. Közben napvilágot látott Huszár Lajos *Az Erdélyi Fejedelemség pénzverése* c. nagyszabású műve (1996), s úgy vélhetné valaki, hogy ezek után felesleges volt a korábban megírt könyvet megjelentetni. Aki így vélekedik téved. A háromszerzős kötet (két szerző közben el is távozott az élők sorából: Huszár Lajos és Winkler Judit) több is, kevesebb is az eddig megjelenteknél. Bizonyos, hogy más szempontból közelíti meg a kérdést, azaz mintegy kiegészíti Huszár Lajos katalógusát. Az általánosan magas szintű fejezetek közül kiemelkedik a művészetről, művészetről, stílusról (Pap Ferenc), valamint a pénzforgalomról (Winkler Judit, Huszár Lajos) írott.

Egyetlen, számomra megmagyarázhatatlan hiánya van a könyvnek: nincsenek benne jegyzetek, pedig a szerzők kiálóan ismerik az erdélyi pénzverésre vonatkozó szakirodalmat. (A hiányérzetet nem csökkenti a csatolt irodalomjegyzék.)

Mindent összevetve: Erdély két és fél évszázados pénztörténetének ismertetése, illetve új szempontú vizsgálata nélkül hiányos lenne a kor hazai és európai pénz- és gazdaságtörténete.

Kőhegyi Mihály

Gutsche, Horst: Münzen erzählen aus der Geschichte. Der Schatzfund von Herzberg-Frauenhorst 1996. Herausgeber: Herzberger Münzfreunde e. V. in. Gemeinschaft mit der Stadt Herzberg (Elster). Herzberg 1977. 78 p.

Útépítési és javítási munkák során 1996 nyarán 267 ezüstpénzt és két medáliát találtak a közigazgatásilag Herzberghez tartozó Frauenhorst községben (Wittenbergtől keletre). A közel 5 kilót nyomó együttes csak azért nem „tisztá ezüst”, mert az egyik medália sárgarézből készült. A lelet meglehetősen nagy publicitást kapott Brandenburgban, s példás gyorsasággal jelent meg a róla szóló füzet.

Minden valószínűség szerint a hétéves háború elején rejtették el e kincseket, ui. 1754-ben készült az utolsó veret, a legkorábbi pedig 1512-re tehető. A jelek szerint textíliába – kisebb zsákba – helyezhették el a gyűjteményt, mert kazetta, illetve cserépedények darabjai nem kerültek elő, csupán rostmaradványokat találtak az egyik pénzen.

^{*} Az öt kötetes kézikönyv németül „*Europäische Wirtschaftsgeschichte*” címen jelent meg K. Borchardt professzor társszerkesztésével a Gustav Fischer Verlag gondozásában.

A veretek legnagyobb része a Szász Választófejedelemségből származik (104 db), Brandenburg-Preußen 69, Braunschweig-Lüneburg 45, a Habsburg-ház 19, illetve XIV. Lajos királysága 22 verettel képviselt; néhány Schlick-tallér, Mansfeld-grófság 2 verete, Schleswig-Holstein hercegség és Magdeburg város egy-egy 2/3 tallérja tartozik még a pénzek közé. Az ezüstmedál Bécs 1683. évi felmentése alkalmából készült, a sárgaréz pedig a XVII. századi esküvői emlékek egyike.

A váltópénzt egyáltalán nem tartalmazó együttes eredetéről konkrét fogódzót nehéz találni, ui. Frauenhorst gyér népessége, annak szerény anyagi helyzete alig valószínűsíti azt, hogy helyi lakos rejtette el a pénzvagyont. Hihetőbbnek tűnik, hogy a közeli Grochwitz uradalmából származik a lelet, s nem egyszerű felhalmozás, hanem tudatos gyűjtőtevékenység eredményeként állt össze a kincsletnek tekinthető ezüstmennyiség. Gyűjtőtevékenység nyomait sejteti az a tény, hogy több talléron fémfülek maradványai láthatók, amelyek több éremből álló láncra utalnak. A tudatos szelekció gyanúját kelti továbbá a ritkaság számba menő „Klappmünztaler” és még néhány korai szász tallér, a hozzájuk hasonlóan megfogatkozott számú Schlick-tallérok (242–245. sz.), egy – különben is csak elvétve felbukkanó – 1603. évi kettős tallér Szászországból, illetve II. Frigyes Ágost két – eddig ismeretlen – 1/2 talléros (96., 97. sz.), valamint a Braunschweig-Lüneburg hercegségben vert, ezideig szintén ismeretlen 1643. évi 1/4 tallér (217. sz.).

A Habsburg-házi pénzek között „Ungarn” címszó alatt kaptak helyet a 10–19. sorsszámú veretek; tételeken II. Ferdinánd 1635. évi 1/4; III. Ferdinánd 1654. évi egész és 1649. évi 1/4; I. Lipót 1690. évi egész, 1696., 1698. és 1703. évi 1/2, valamint 1701. évi 1/4; végül III. Károly 1718. évi 1/2 talléros zárja a körmőcbányai veretek sorát, Nagybányát pedig a szerző által igen jó állapotúnak minősített 1716. évi 1/4 tallér képviseli; a kurziváltak elő- és hátlapjának mérethű képét tartalmazza a *Gutsche* munkája (48. old., 11., 13. és 19. sz.).

A füzetet számos veret mérthű fotóján kívül 3 jelenkori színes fénykép, 5 térképvázlat, illetve részelt, 2 oszlopdiagram és egy régebbi történeti munkából vett faksimile teszi változatossá. Horst Gutsche úgy indította feldolgozását, hogy a laikus érdeklődő óhatatlanul felmerülő kérdéseire adjon megfelelő választ, szakszerű tájékoztatást. A tárgyalás során azután egyre inkább a szaktudományos jelleg vált dominánssá a néhány apróbb elírástól eltekintve igen sikeres, olvasmányos feldolgozásban. Az angol és francia nyelvű összefoglaló növeli a kiadvány használhatóságát.

Buza János

H. Szabó Lajos: A szabadságharc és az emigráció pénzei, kitüntetései. 1848–1866. Pápa, 1995. 98 p.

A több monográfiányi terjedelmű feldolgozást igénylő történeti korszakra és tárgyi anyagra utaló címmel a szerző tulajdonképpen lexikon-címszószerű, mesélős leírásokat jelentetett meg.

Az első, nyolc részre tagolódó főfejezetben a Kossuth-bankók megszületésének előzményeitől, pontosabban általában a papírpénz megszületésétől kezdődő történetet olvashatunk egészen a bankók elégetéséig. A megjelenés időrendjében közli a magyar forradalom és szabadságharc ideje alatt hivatalosan kibocsátott kölcsön-, kincstár-, bank- stb. jegyek legfontosabbnak tartott adatait (címet, forma, méret, szín). Külön kitér a pénzjegynyomda felszerelésére, korabeli működésére, a komáromi gyártásra, valamint a pénzek aláíróira is. Sajnos ez utóbbiakról, nevükön kívül többet ez esetben sem tudunk meg. Itt kapott helyet a papírpénzek – napjainkban egyébként fontos – tartásának fokozatait leíró rész is.

Az 1848–49-es fém pénzverésre, jelentőségének megfelelően egy rövid fejezetet szentel a szerző, ebben külön megemlítve a talányos csavaros és az ugyanígy igen kérdéses ellenjegyes pénzeket. E különlegességekről ugyanis nem lehet tudni sem készítésük idejét, sem célját. A szűkre szabott keretek között így egyáltalán nem biztos, hogy a történeti dokumentumok sorában kell foglalkozni velük.

Ezután az ún. Almásy-bankók ismertetése következik, s történetük leírása egészen 1858-ig. Ezek szerepeltetése is kissé zavaró, hiszen jóllehet magyar közvagyonra alapozva és magyarországi forgalomra, de az osztrák állam bocsátotta ki, a forradalmi ország hatóságai pedig területén mindig tiltotta használatukat. Hatásuk is inkább 1849 utánra tehető. A korabeli zűrzavaros pénzkibocsátás és pénzhasználat gyakorlatából ezek szerint más pénzek is szerepelhettek volna. Sőt ilyen alapon a helyi kibocsátású szükségpénzek kifejezetten hiányoznak a korabeli pénz-körképből, legalább a megemlítés mértékéig.

A negyedik fejezet, terjedelmét tekintve a második legnagyobb: az emigráció pénzkibocsátása. Kossuth hosszára nyúlt emigrációs tevékenysége, a további forradalom finanszírozási elképzelései, pénzügyi műveletei nagyon ellentmondásosak. Jó, hogy a külföldi Kossuth-bankók megjelenésének rövid történetén kívül szerepel rövid leírásuk is, megemlítve természetesen az általuk itthon és külföldön keletkezett kemény bírósági, hatósági jogi vitákat és intézkedéseket.

Még egy lényeges része van a kiadványnak, amelyben röviden összefoglalja a forradalom idején és a forradalmi tevékenységgel összefüggő, de később, külföldön megalkotott kitüntetések kiadásával kapcsolatos történeteket és leírásokat.

A leírt fém- és papírpénzeket valamint a kitüntetések – jobbára csak előlapjaikat – fotón vagy rajzon láthatjuk is. A kis kötetet esetlegesen közölt dokumentumok fotói, szövegei, ill. néhány rendelet felsorolása egészíti ki. A végén irodalom és forrásjegyzék is található, nem állíthatjuk sem azt, hogy bőséges, sem azt, hogy átgondoltan a legfontosabbak. Ezen kívül értetlenül állunk szemben a címek leírásánál különösen föltűnő, a magyar helyesírástól helytelenül eltérő kis- és nagybetűs sajátos írásmód előtt. Egy ismeretterjesztő kiadványban pedig a rendszerező, áttekinthető tartalom kívül a példamutató helyesírásra is nagy gondot kell fordítani. A kiadvány záró oldalán Pápa város díszoklevele látható, amelyet a Magyar éremgyűjtők Egyesületének pápai csoportja kapott 1995-ben a város kultúrhagyományainak ápolásáért. Örülünk, hogy e hagyományokban a numizmatikának kiemelkedő helyi jelentősége van.

Nagy Ádám

Leányfalusi Károly–Nagy Ádám: Magyarország fém- és papírpénzei. A forint pénzrendszer 1992–1996. 2. számú pótlás. Kecskemét, 1996. 59 p.

A szerzőpáros 1983 és 1987 között feldolgozta hazánk 1892-től 1986-ig készült fém- és papírpénzeinek katalógusát, melyet a Magyar Éremgyűjtők Egyesületének szegedi és kecskeméti csoportja jelentetett meg. Az idő haladtával azonban szükségessé vált egy pótfüzet kiadása, mely az 1987–1991 közötti kibocsátásokat tartalmazta. A most megjelent 2. pótlás újabb öt év (1992–1996) anyagát teszi hozzáférhetővé világos, jól áttekinthető rendszerrel. Az 1996-os darabszámok kivétel nélkül hiányzanak, mert a kis füzetet 1996 nyarán lezárták, tehát csak az első félév kibocsátásait tartalmazza. Ez az év közbeni lezárás érthetetlen és indokolatlan. Négy és fél év alatt 22 emlékpénzt adott ki a Nemzeti Bank különböző címletekben, tehát évente ötöt. Megfontolandó, hogy ezt a gyakorlatot érdemes-e a továbbiakban fenntartani, vagy mérsékelni a megjelentetést. Azt hiszem az utóbbi mellett kellene dönteni.

Kőhegyi Mihály

Zombori Lajos: Magyar robotbárcák, uradalmi pénzek és gazdasági napszámok. Budapest, 1996. 182 p.

Az éremtani kutatásokban a bárcáknak jelentős irodalma van. Ugyanakkor e rendkívül változatos anyag rendszerbe foglalását mindössze néhány külföldön megjelent könyv és cikk (Luschin von Ebengreuth, Schöttle, Hasselmann) kísérelte meg. A régebbi magyar szakirodalomban a bárca nincs szabatosan, pontosan körülírva. Ezt Zombori Lajos – számos résztanulmány és anyagközlés után – végezte el korábbi cikkeiben (Adatok a bárca szavunk eredetéhez. NK 1987–1988., A magyar bárcák osztályozása NK 1991–1992.). Ezekből tudjuk, hogy a bárca olyan papírból, de többnyire más tartós használatra alkalmas anyagból (fém, műanyag, üveg) készült igazolási, fizetési vagy valamilyen elszámolási művelet lebonyolítására létrehozott eszköz, ami a mindenkorli hivatalos forgalmi pénz kiváltására alkalmas; forgalma földrajzilag korlátozott, de helyileg hosszabb ideig, esetleg ismételten is felhasználható. Öt főcsoportja (igazoló-, fizető-, játék-, elismervénybárca, számvetőpénz) közül a legnépesebb az első, mely további 13 alcsoportra oszlik. Mostani könyvében a történeti Magyarország valamennyi ezideig előkerült robotbárcáját veszi számba. Legtöbbje a jobbágy meghatározott évi munkakötelezettségének egységnyi része lerovásának igazolására szolgált. Vannak azonban olyanok is, melyekről gyanítjuk (Roszkos, Munkács, Bajna, Zám, Szanda, Pozsony, Ikervár) vagy kifejezetten tudjuk, hogy pénzhelyettesítők (Ercsi, Murányalja, Bős, Hrinjova) voltak. A Nyitra vármegyei Holics és Sasvár robotbárcái kiváló kivitelűek, ráadásul rendkívül hasonlítanak képi ábrázolásban I. (II.) Ferenc 1799–1800 között vert 1/4, 1/2, 1, 3, 6 krajcáros forgalmi pénzéhez. Az ábrák alapján még azt is el tudjuk képzelni, hogy azonos, vagy igen hasonló verőtővel készültek. Csupán az értékjelzés helyén az F (Fussrobot) és Z (Zugrobot) jelenik meg. Első pillanatra ez az elgondolás számunkra is képtelenségnek tűnt, hiszen kinek állhattak rendelkezésére a szigorúan őrzött császári pénzveréshez használt verőtövek? Hát magának a császárnak! Mindkét uradalmat Lotharingiai Ferenc vette meg a tékozló és tönkrement Czobor József gróftól. Meg is maradt a császári család kezén, amint azt a fémlapka szegély menti vonalkörében olvasható K. K. FAM. HERSCHAFT HOLITSCHER ROBOT ZEICHEN felirat bizonyítja.

Külön vizsgálatot érdemelnének meg a kassai és kecskeméti közmunkajegyek. Az előbbieket 1850-től 1875-ig, az utóbbiak 1858-tól 1885-ig voltak forgalomban, tehát akkor amikor jobbágy robotszolgáltatását már évtizedekkel korábban eltörölték. A véglesi (Zólyom vármegye) 5, 10, 50 krajcárosán és 1 forintosán a verés évét (1879) is feltüntették. S ki tudja még meddig forogtak?

Még néhány apró megjegyzést kell tennünk a könyv sorrendjében haladva. A kassai 1850-es közmunkajegyen ábrázolt szerszám helyes megnevezése pöröly, de inkább kalapács, mellyel a szőlőkarót verik a földbe. A nyél szokatlan hosszúsága az agyagos és köves talaj miatt volt szükséges. Kapa = lapos kapa. Csákány = irtó-, ásókapa vagy csákánykapa, amellyel a szőlő nem kívánatos gyökereit vágják el, szedik rendbe. Kivált régi tőkék kitermelésénél veszik jó hasznát. Ezért néhány helyen gyökérkapának hívják. Az 1851-es közmunkajegyen ötre bővült az ábrázolt szerszámok képe. Az ötödik a hegyes vagy csapott végű kapa, mellyel a tőkék körül irtják a gyomot. Eger környékén háromszögű kapának nevezik.

Kirí a többiek közül a Baranya megyei bellyei uradalom kivitelben igen szép és megnevezésében is szokatlan sorozata (Albertfalu, Bokroshát, Braidaföld, Főherczeglak, Frigyesföld, Izabellaföld, Jesseföld, Károlymajor, Keskenyerdő, Metze, Ormány, Rampeltföld, Sátorhely, Szentistván). A mérő – más helyeken a kila, köből – régi magyar űrmérték volt, melyet főleg szemes termények (búza, árpa, rozs, zab, kukorica) mérésére használtak, mely 62 literes volt. Miután a bárcák egy és tíz mérőről szólnak, ez kb. 50, illetve 500 kg-ot jelent. Ez bizony tetemes mennyiség. El nem tudjuk képzelni mire szolgáltak. Napszám fejében aligha adták őket. Talán az uradalmi béresek kapták év elején s év közben annyit váltottak át pénzre, amennyire éppen szükségük volt.

Ezek az apró, a lényeget nem érintő megjegyzések nem homályosíthatják el azt a kétségtelenül örömdetes tényt, hogy Zombori Lajos évtizedes kutatómunkája után végre megszületett a magyar robotbárcák, uradalmi pénzek és gazdasági napszámok összesített katalógusa, amely bizonyára további munkára serkenti kollégáinkat.

Kőhegyi Mihály

Lakatos Sarolta: Rendjelek és kitüntetések a Jósza András Múzeumban. Kállay Kristóf rendjel- és kitüntetés-adománya. (A Jósza András Múzeum kiadványai 39.) Nyíregyháza, 1994. 95 p., 10 színes, 7 fekete-fehér tábla

Egy nagyobb közösség (rendszerint a haza) szolgálataért szerzett érdem elismerésének alapvető feltétele az érdemnek a közösség előtti látható jellel való kinyilvánítása, illetve a viselhetőség biztosítása. Ezt a szerepet töltik be a rendjel-

vények, kitüntetések, érmek. A kommunista rendszer alatt nem illett a régi érdemeket felemlíteni, a kitüntetéseket viselni. Érthető módon a falerisztika művelését sem nézték jó szemmel, aminek következtében az ezzel foglalkozó szakirodalom is elsovvadt és csak az utóbbi évtizedben virágzott fel újra (Makai Ágnes, Pandula Attila, Héri Vera). Még mindig hiányzanak azonban az egyes gyűjteményeket bemutató katalógusok, ezért vettük – érthető örömmel – kézbe a nyíregyházi múzeum rendjel- és kitüntetés-gyűjteményét bemutató, szép kiállítású kis könyvet. A gyűjtemény lényegében Kállay Krisztof adományával jött létre. A 32 darabból álló kitüntetés sorozat legkiemelkedőbb darabja a Szent István Rend nagykeresztje és csillaga, amely a Magyar Nemzeti Múzeumból is hiányzik. Másik ismert példányát a bécsi Kunsthistorisches Museum őrzi. Az Aranygyapjas Rend több példányban is megvan hazánkban, de a Kállay-gyűjtemény darabja eltér az eddiektől.

A szerzőnő szépen megírt szövegén túl a színes fotók teszik becsessé a könyvet.

Kőhegyi Mihály

Csúcs Ferenc szobrászművész. [Budapest, 1995.] 48 p.

Szentes, a szülőváros, 1990-ben gyűjteményes kiállításon mutatta be – elsőként hosszú élete során – az akkor nyolcvanöt éves művész alkotásait. Tisztelői, barátai a kilencvenedik születésnapján is gondot fordítottak arra, hogy az idős mestert méltóképpen köszöntsék. A sashalmi kertben szüntelenül munkálkodó Csúcs Ferenc műveit elsőként a helyi Művelődési Ház állította ki, majd a Hadtörténeti Múzeumban kapott nagyobb nyilvánosságot. Utána a pesti kiállítások anyagából állítottak össze nagyszabású tárlatot a szentesiek. Tulajdonképpen ennek kísérője a szép kiállítású könyv, mely tartalmában messze túlmutat a szokványos katalóguson. Összeállítója és a bevezető írója Krómer Ágnes, aki eddig ritkán nyilatkozott meg írásban, pedig a közölt előszóból következtethetően érdemes lenne neki behatóbban foglalkoznia képzőművészeti írásokkal, pontosabban sok aprólékos munkát kívánó állományjegyzékek összeállításával. Kovásznai Viktória rövid, ám minden lényeges adatot tartalmazó, értékelése Csúcs Ferenc művészetének méltó összefoglalása. Kár, hogy a bizonyára szűkre szabott terjedelem nem tette lehetővé gazdag gondolatainak bővebb kifejtését. A töretlen pályakép ívének felvázolását azonban így is tartalmazza. A pillérekre most már csak az ívet kell felrakni. E munka elvégzését éppen Kovásznai Viktóriától várjuk.

Kőhegyi Mihály

XI. Országos Érembiennále, Sopron, Lábasház, Orsolya tér 5. 1997. június 21.–szeptember 14. összeállította: Baranyi Judit. 90. p.

1997 júniusában 11. alkalommal került megrendezésre Sopron városában az érembiennále. Az immár 20 éves múlt-ra visszatekintő rendezvényen a mai magyar éremművészet kiemelkedő alkotóinak művei kerültek bemutatásra a nagyközönség számára, átfogva ezzel e műfaj jelenkori keresztmetszetének szinte teljességét. A hagyományosan megjelenő katalógus ízelítőt ad e tárlatból, röviden ismerteti a részt vevő 76 művész szakmai pályafutását, felsorolja itt kiállított műveiket (szám szerint 301 alkotást), fotóval is illusztrálva egy részüket. Az alkotók ismertetése a katalógus könnyebb kezelhetősége miatt is ábécé rendben történik, a keresését segíti a kiadvány végén közölt mutató is. A bemutatott művészek közül az átlagos terjedelemhez képest hosszabban emlékezik meg az év elején elhunyt kiemelkedő alkotóról, Kiss Nagy Andrásról, akinek érmészeti munkássága mellett egy versét is bemutatják.

Ha végiglapozzuk a fekete-fehér fotókkal illusztrált katalógust, láthatóvá válik, hogy valóban széles skálát ölel fel e rangos seregszemle, hiszen az érem, emlékérem hagyományos felfogása, a „klasszikus” stílusú öntött és vert érmék mellett megjelentek az éremművészet új útkezői, sokak számára talán szokatlan anyag- és formaválasztással.

A Ferenczy Béni-díjat ez évben Budahelyi Tibor nyerte el „Kottázott fa” és „Kottázott acél I-VIII.” című sorozatával. Érdekes, szép alkotásai méltán „tették” nagydíjassá, elismerve ezzel a műfaj nem tradicionális szellemében alkotó, új utakat kereső személyiségeit, teret nyitva azonban a további vitáknak az éremművészet jövő útjait illetően.

Hagyomány az érembiennálén, hogy a két évvel korábbi nagydíjasnak, jelen esetben Soltra E. Tamásnak önálló kiállítása nyílik a közös tárlattal párhuzamosan. A katalógusban Pogány Gábor írt művészetéről rövid ismertetést.

A katalógus nagy előnye, hogy három nyelvű (magyar-német-angol), így a külföldi látogatók is információkat nyerhetnek belőle a kiállításról, a művészekről és a műalkotásokról egyaránt. A kötet maga logikusan felépített, jól kezelhető, mutatóval ellátott. Közlik benne az előző 10 érembiennále Ferenczy Béni-díjasainak, valamint a Sopron város által díjazot-taknak teljes névsorát, továbbá az 1997-ben egyéb díjakat nyert művészek névsorát.

Bertók Krisztina

Határesetek avagy az érem harmadik oldala. 1997. július 22.–augusztus 10. Budapest Galéria. A Magyar Képzőművészek Szövetsége Érem Szakosztályának kiadványa. 69 képes tábla.

A Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetsége Érem Szakosztályának szervezésében került sor 1997 nyarán a „Határesetek” elnevezésű kiállítás megrendezésére a Budapest Galériában. Már maga a kiállítás címe is tükrözi, hogy itt nem a „klasszikus” értelemben vett éremművészet, hanem a '90-es évek útkezesésének, az új kezdeményezéseknek, egy

tulajdonképpen hagyományosnak tekintett műfaj lehetséges alternatíváinak bemutatása volt a cél. Az éremművészet egyik nagy kérdése az elmúlt években, mind a művészek, mind a művészettörténészek körében, hogy e tradicionális művészeti ág merre tart a fejlődésben, merre léphet tovább, mennyire feszítheti szét, illetve szétfeszíthetők-e évszázados keretei? Azaz: meddig érem az érem? Megszokott érem-képzeteinknek van-e az eddig ismert két oldalán kívül vajon egy harmadik, számunkra eddig ismeretlen oldala is?

Éremművészetünk megszokottól eltérő seregszemléjén 69 magyar éremművész 280 műve volt megtekinthető, láttatva az útkeresést, az új törekvéseket. Mi számít újnak? Ha szokatlan, eltérő anyagot használ a művész, nem a hagyományos fémeket? Hiszen a vert érem mellett megjelent a „varrt érem” is. Vagy ha az eddigi „kétdimenziós” tárgyak átfordulnak a térbe, esetlegesen összemosva ezzel a kispasztika és az érem közti különbségeket? Azt hiszem, a kiállított művekből is kiderült, ez az útkeresés nem zárult / nem zárulhatott le. A szokatlan, merész megoldások mellett ott állt a – természetesen nem pejoratív értelemben vett – „tétovaság”, a megújulásra való törekvéssel együtt természetesen fellépő, érthető bizonytalanság. Mennyire merjen eltérni a művész a tradicionálistól? Mint Wehner Tibor is írja a katalógus előszavában: „Nincsenek, nem érvényesíthetők, nem lehetnek már merev és egzaktt műfaj- és műnem-határok, de nem is szakítható el minden összefűző, a múlthoz kapcsoló szál.”

A kiállítás katalógusa igényes, jó minőségű kiadvány. Külföldi látogatók számára is ajánlható, hiszen az előszó a magyar mellett az angol nyelven is olvasható. Sajnálatos azonban, hogy a kiállító művészek névsora mellett nem áll ott a bemutatott művek teljes sorozatának felsorolása, mindössze annak az egy-egy műnek a címe olvasható – sajnos már csak magyarul –, melynek a fotója is közölve van a katalógus képtábláin. Így a kutatók számára utólag nehezen rekonstruálható e kiadványból a kiállítás teljessége. Maguk a fekete-fehér fényképek szépek, jó minőségűek, kellemes ízelítőt nyújtanak a tárlatról.

Bertók Krisztina

Perko-Greiffenbühl, Walter: Medaillen, Plaketten, Abzeichen und Marken der Stadt Baden bei Wien 1714–1995. Wien, 1995. 212 p.

Kevés város dicsekedhet oly régi (1714) és oly sok (560) plakettel, emlékéremmel, bárcával és jelvénnel, mint Baden. Ezt elsősorban szerencsés fekvésének köszönheti. A Béctől alig kövhajításnyira lévő település tucatnyi gyógyfürdője évenként tízezreket vonz ide, számos múzeuma közül bennünket a Ferenc Józsefről elnevezett érdekel közelebről, melyben a világ legnagyobb keresztelő- és bárca-érem gyűjteménye van. Gyönyörű fekvésénél fogva a bécsiek kedvenc kiránduló helye. Az egykori híres hadvezérek neve mára semmit sem mond, de Beethoven, Mozart, Grillparzer, Millöcker, Hötzingdorff és számos más művész is megfordult itt, vagy keresett hosszabb-rövidebb pihenést több száz szállodájában.

Az érme az egyedi, vagy néhány példánytól kezdve a silányabb anyagból (alumínium, pléh) százezerszámra készült kitűzőkig terjed. Magyar numizmatikusaink közül még senki sem vállalkozott egyetlen város érmészeti emlékeinek összegyűjtésére, de ha valaha nekidurálná magát valaki, az haszonnal forgathatja a könyvet és – némi módosítással – használhatja a rendszerét.

Kőhegyi Mihály

Társulati élet

1996/1997

A Társulat 1996. és 1997. évi tevékenységét gyakorlatilag a Társulat új helyiségének megszerzése, felújítása illetve az ehhez szükséges anyagi feltételek megteremtése határozták meg. Az 1996. február 8-i közgyűlés megszavazta a Csepregy u. 4. sz. alatti földszinti lakás megvételét, amely kedvezőbb és kényelmesebb feltételeket biztosít a Társulati tevékenységek számára és a néhány év múlva fennállásának 100. évét ünneplő Társulatunk működéséhez méltóbb és igényesebb környezetet biztosít. Az ehhez szükséges pénzügyi alapokat pedig a gyűjtemény egy részének értékesítése fedezte, amely érmekezt az egykori adományozók azért adták a Társulatnak, hogy azt a Társulat működésének érdekében hasznosítsa a mindenkori tagság. A Közgyűlés jóváhagyta a célt és a megvalósítás módját is és új társulati helyiségünk azt hiszem valóban méltó lett 100 éves intézményünkhöz és reprezentálja azt, hogy az egykori tagok adományai a Társulat jövőjét szolgálták és hálával tartozunk nekik, hogy ezt megvalósíthattuk.

Az árverésre szánt anyag kiválogatásához egy szakértő bizottságot állítottunk össze, amelyben muzeológus és gyűjtő tagtársaink is képviselve voltak, így Kovásznai Viktória (Magyar Nemzeti Galéria), Tóth Csaba, Torbágyi Melinda és Pallós Lajos (MNM Éremtár), Ács István, Király Csaba, Mészáros István, Nudelman László, Zombori Lajos. Mindannyiuknak szeretnék köszönetet mondani a Vezetőség nevében lelkiismeretes és önzetlen munkájukért. Az árverést megpályáztattuk a szoba jöhető cégekkel, végül is egy kétlépcsős árverésnél maradtunk. Az első árverést az Éremgyűjtők Egyesülete tartotta 1996 májusában, a másodikat, amelyre a nemzetközi érdeklődésre is számot tartható anyag került 1996 október végén tartotta a Nudelman–Rauch cég Bécsben. Mindkét árverés messzemenően várakozásainkon felül sikerült, és az így befolyó összegből nem csak a lakás megvételét és helyreállítását-átalakítását sikerült megvalósítani, hanem új, korszerű és igényes kivitelű berendezést is. Az árverések megszervezéséért és sikeres lebonyolításáért köszönet illeti a MEE-t és ezen belül is főként Király Csabát, valamint Nudelman Lászlót, akinek rengeteg munkája fekszik az árveréseken elért sikerekben, de ezen túl is rengeteg segítséget nyújtott a gazdasági ügyek intézésében. A lakás megvételével kapcsolatos jogi ügyeket dr. Joó Tamás tagtársunk intézte önzetlenül és nagy körültekintéssel. Mind az építési munkák végzésére, mind a berendezés elkészítésére több vállalkozótól kértünk árajánlatokat és ezek alapján igyekeztünk kiválasztani az árban, minőségben legmegfelelőbb céget. Az árajánlatok elbírálásánál szeretném megköszönni Czuppon Zoltán tagtársunk hozzáértő közreműködését. Az építkezési munkákat végül is az Architekon Rt. végezte el, sajnos jelentős határidő csuszással, de viszont valóban kitűnő minőségben. A szerződésben kikötött kötbérrel viszont ezt a csuszást kompenzálni lehetett. A berendezések elkészítésére a Belloni cég kapott megbízást, akik viszont valóban kiváló munkát végeztek pontos határidőre.

Mindezek a munkák messze sokkal több időt és fáradságot igényeltek, mint azt kezdetben gondoltuk volna, elsősorban a Társulat alkalmazottai, Baloghné Ábrányi Hedvig és Rónaszéki István számára, akiknek nem tudok tudunk elég hálások lenni azért az óriási munkáért, amit végeztek. Mindketten részt vettek az árverési anyag előkészítésében, Baloghné Ábrányi Hedvig a katalógusok összeállításában, amelyben Bertók Krisztina tagtársunk is aktívan közreműködött. Az építkezési munkákkal kapcsolatos összes szervezési, ügyintézési munkát gyakorlatilag Ábrányi Hedvig intézte a gazdasági feladatokon túl is. Rónaszéki István tagtársunk feladatköre és munkaideje is jócskán megnövekedett az építkezés ideje alatt, így neki is szeretném a Társulatunk nevében köszönetemet nyilvánítani önzetlen és áldozatkész munkájáért, amellyel a társulati élet folyamatos menetét lehetővé tette az építkezés ideje alatt is. A kivitelező vállalat részéről elvileg ugyan természetesen, hogy minőségi munkát végez, olyat, amelyet vállalt és ígért. Ennek ellenére mégis külön köszönetet kell mondanom az Architekon Rt. egyik alvállalkozójának, Komlósi Ferencnek, aki a saját feladatain túl messzemenően segítségünkre volt és hasznos tanácsokkal szolgált. Ugyancsak köszönetet kell mondanom Soós Ferenc titkár úrnak a biztonságtechnikai berendezések felszerelésének megszervezése körüli munkájáért. És nem utolsósorban Kiss Farkas Jenő mérnök úrnak, aki a Társulat megbízásából és képviselőként a munkák szakmai ellenőrzését végezte és nagyon keményen képviselte érdekeinket az építő vállalattal szemben.

Az építkezési munkák mellett azonban folyt a szakmai munka is.

1996

Ez évi rendes közgyűlésünket február 8-án tartottuk a Magyar Tudományos Akadémián.

Előadást tartott Redő Ferenc „Számítógép és numizmatika” címmel.

Szentgáli jutalomérmet kaptak: Gosztonyi József és Rónaszéki István, a Társulat érdekében végzett sok éves kiemelkedő tevékenységükért, valamint Nudelman László a Társulat munkájának anyagi támogatásáért.

Tiszteletbeli tagok lettek: Ermanno Arslan, a milánói Régészeti Múzeum igazgatója, Bíró Sey Katalin, aki jelenleg az oslói egyetem Éremtára antik részlegének munkatársa és Sárkány Tamás a stockholmi Éremtár munkatársa.

Választmányi üléseinket I.10-én, II.8-án, IV.24-én, VIII.26-án és XII.11-én tartottuk.

Minden hónapban megtartottuk szokásos felolvasó üléseinket, ahol kitűnő előadások hangzottak el tagtársaink részéről.

– I.18. Pallós Lajos: A területvédő propaganda tárgyi emlékei Magyarországon 1918 és 1920 között

– II.15. Kahler Frigyes és Gedai István: A horvát pénzek és kibocsátási joguk történeti háttere a középkori Magyarországon.

- III.21. Torbágyi Melinda: Keleti pénzek a Severus kori Pannoniában,
- IV.18. Tóth Csaba: Újabb adatok Visegrád középkori pénzveréséhez,
- V.16. Bakos Miklós: A Foederatio Emericana jelvényei,
- IX.12. Pandula Attila: Österreichische Gesellschaft für Ordenskunde kornbergi kiállítása,
- X.10. Bertók Krisztina: Adalékok a békekölcsön történetéhez,
- XI.14. Gedai István: III. Béla rézpénzverése,
- XII.12. Szemán Attila: Úrvölgyi bányapénzeink.

Kiadvány

Elkészült Soós Ferenc tagtársunk könyvének „A magyar fémpénzek feliratai és címerai” kézírata, amely sikerrel pályázta meg az Akadémia támogatását, ami nem csak a szerzőnek elismerés, hanem a Társulatnak is, amelynek tagja.

Kiállítás és konferencia

– „Tirolai tallérok Magyarországon” c. kiállítás és a hozzá kapcsolódó nemzetközi konferencia „Pénzverés és pénzforgalom Magyarországon a XVI.–XVII. században” címmel a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárával közösen. Keszthely Helikon Kastélymúzeum, október 5–6.

A konferencián elhangzott előadások:

Gedai István: Az Esztergom – számárhegyi tallérlelet

Heinz Tursky: Die Talerprägung Erzherzog Ferdinands II in Hall in Tirol unter besonderer Berücksichtigung der Tiroler Taler in Fund von Esztergom

Tóth Csaba: Svájci tallérok Magyarországon

Buza János: A tallér árfolyama a törökkori Magyarországon

V. Székely György: A tallérforgalom első évtizedei Magyarországon a pénzletek tükrében

Ulrich Attila: Adalékok Szabolcs megye XVI.–XVII. századi pénztörténetéhez

Ian Smerda: Päpstliche Medaillen auf die Türkenkriege aus der Sammlung Olmützer Erzbischöfe

Kahler Frigyes: A XVI. századi pénzhamisítás történelmi háttere Magyarországon

– Pallós Lajos tagtársunk 1995-ben rendezett kiállítása *A magyar értékpapír 200 éve* címmel bemutatásra került Keszthelyen és Gyulán is.

– XII. Numizmatikai Nyári Egyetem Szegeden VII.26-án az Éremgyűjtők Egyesületével közösen került megrendezésre, ahol Gosztonyi József tagtársunk rendezett egy éremkiállítást „In memoriam Borsos Miklós” címmel Nagy Ádám tagtársunk közreműködésével.

A nyári egyetemen elhangzott előadások:

G. Héri Vera: A Milleneum emlékérméi

Torbágyi Melinda: Ünnepek az antik érmeken – Ludi seculares

Tóth Csaba: Visegrád középkori pénzverésének problémái

– „Cseh bankjegyek grafikái” c. konferencia XI.4-én a Társulat helyiségében a Magyar Nemzeti Bank és a budapesti Cseh Centrum ugyanilyen című kiállítását követően.

A konferencián elhangzott előadások:

Leopold Surga (Cseh Nemzeti Bank), A Cseh Köztársaság emlékérméi

Pallós Lajos (MNM Éremtár), Papírpénzek és tervezők a Habsburg Birodalomban

Oldrich Kulhanek (grafikusművész), Grafika a cseh pénzekben

Vagyóczky Károly (Pénzjegynyomda Rt), A modern bankjegyek grafikai tervezési kérdései

A serlegvacsorai megemlékezést Dr. Varannai Gyuláról tartottuk, amelyen az emlékbeszédet Bóna Endre és Mészáros M. János tagtársaink tartották.

Külföldi rendezvényeken való részvétel

1996 októberében Társulatunk is meghívást kapott a Szlovák Akadémia 3 napos nyitrai rendezvényére, amelynek célja a térség (Közép-Európa) numizmatikai kutatásainak összehangolása volt, tájékoztatás az egyes országokban folyó numizmatikai munkákról, új leletekről. A konferencián Torbágyi Melinda főtítkárral vett részt a Társulat képviselőjeként.

Munkacsoportjaink közül továbbra is aktívan működik a papírpénz-értékpapír munkacsoport és örömmel látom, hogy a római munkacsoport is kezd újrászerveződni néhány aktív, fiatal tagtársunk jóvoltából Farkas Edit vezetése alatt.

KÖNYVTÁR

Könyvtárunk állománya 210 könyvtári egységgel gyarapodott nagyobb részt cserekapcsolataink révén 386.800 Ft értékben.

SZEMÉLYI ÁLLOMÁNY

Társulatunk egyetlen főállású alkalmazottja továbbra is Baloghné Ábrányi Hedvig, aki a könyvtár vezetője és a gazdasági és irodavezetési feladatok ellátója. Rónaszéki István továbbra is csak alkalmi megbízások keretében illetve társadalmi munkában dolgozik nálunk.

TAGLÉTSZÁM

1996. december 31-én 395 fő.

Elhunyt dr. Gonda Tiborné, dr. Kupa Mihály, Maróthi Zsuzsa, Szabó Sándor, Zsirai Péter. Emléküket kegyelettel őrizzük.

1997

Ez évi tisztújító közgyűlésünket március 20-án a Közgazdaságtudományi Egyetem Nagy Tanácstermében tartottuk, ahol megválasztottuk az új vezetőséget.

Elnök: Dr. Bakos Miklós

Alelnökök: Dr. Kőhegyi Mihály és dr. Rádóczy Gyula

Főtítká: Dr. Torbágyi Melinda

Titká: Soós Ferenc

Számvizsgáló bizottság elnöke: Leányfalusi Károly

Számvizsgáló bizottság tagjai: Tóth János és Tóth József

Választmányi tagok: Király Csaba, dr. L. Kovásznai Viktória, dr. Makai Ágnes, dr. Nagy Ádám, dr. Óvári Ferenc, dr. Redő Ferenc, Soltész Ferenc, dr. V. Székely György, Szolláth György, dr. Zombori Lajos

A Numizmatikai Közlöny főszerkesztője: Dr. Biró Tiborné

A munkacsoportok vezetői: Farkas Edit (római), Gosztonyi József (emlékérem), dr. Pandula Attila (kitüntetés, rendjel), Bedő József (papírpénz, értékpapír)

A közgyűlésen dr. Buza János tartott előadást „A magyar és török arany bécsi árfolyama a XVI. század közepén.”

A Közgyűlés Réthy László jutaloméremmel tüntette ki dr. L. Kovásznai Viktóriát tudományos munkássága elismeréséül. Szentgáli Károly jutalomérmeket kaptak a Társulat érdekében végzett tevékenységük elismeréseként Csonka András (a Magyar Nemzeti Múzeum kiállításrendezője), dr. Joó Tamás ügyvéd a Társulat jogi ügyeiben nyújtott önzetlen segítségért, valamint az Éremtani Lapok szerkesztői, Szilágyi Mihály és dr. Zombori Lajos.

Választmányi üléseinket II.12-én, IV.23-án, IX.24-én és XII.10-én tartottuk.

Kiadvány

Megjelent a Numizmatikai Közlöny 1995–1996. évi száma és az 1995-ben Debrecenben megrendezett „A numizmatika és a társtudományok II.” é. konferencia előadásait tartalmazó kötet Krankovics Ilona szerkesztésében és a debreceni Déry Múzeummal közös kiadásban.

Kiállítás és konferencia

– V. 8. Az új társulati helyiség ünnepélyes megnyitása

A kivitelezők ünnepélyes keretek között átadták a Társulat új helyiségét. A zártkörű, egy kis konferenciával egybekötött megnyitóra a Társulat vezetőségén, a Választmány tagjain, valamint a kivitelező cégek képviselőin kívül csak azok a társulati tagok kaptak meghívást, akik az új helyiséggel kapcsolatos munkákban részt vettek. Elnézést kell kérnem a Tagságtól ezért a zártkörűségért, de a helyiség befogadóképessége sajnos korlátozott és úgy éreztem, ha már mindenki nem jöhet el, akkor úgy igazságos, hogy azok vegyenek részt az ünnepségen, akik a munkából is ki vették, ki tudták venni a részüket.

Program:

Bakos Miklós: Elnöki köszöntő

Torbágyi Melinda: A magyarországi kelta pénzverés keltezési problémái

Gedai István: A magyar aranypénzek XIV. századi forgalma

L. Kovásznai Viktória: Hungaria alakja a magyar éremművészetben

Baloghné Ábrányi Hedvig: Fejezetek a Magyar Numizmatikai Társulat gyűjteményének történetéből

Bakos Miklós: A felújítási munkákban részt vevők köszöntése

– II. Rákóczi Ferenc pénzei és emlékérmek c. kiállítás és konferencia VI.1-én Munkácson a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárával és a munkácsi Rákóczi körrel közösen.

Elhangzott előadások:

.....

Tóth Csaba: II. Rákóczi Ferenc pénzverése,

Bertók Krisztina: II. Rákóczi Ferenc alakja az emlékpénzekben és az emlékérmeken,

– A numizmatika és a társtudományok III. c. konferencia X.17–19-én Nyíregyházán a Jósa András Múzeummal közös szervezésben: A konferencia sikere két nyíregyházi muzeológus tagtársunk, Lakatos Sarolta és Ulrich Attila kitünő szervezőmunkájának köszönhető.

Elhangzott előadások:

X.17. péntek

Holler László: Milyen koronája volt I. István királynak

Cs. Kottra Györgyi: Kitüntetett zászlók, kitüntető zászlók

Lakatos Sarolta: Máltai insigniák

Pandula Attila: A falerisztika történeti ikonográfiai forrásai

Rainer Pál: Egy I. világháborús török kitüntetés és adományozási okmánya a veszprémi Laczkó Dezső Múzeumban

Kovács S. Tibor: Az osztrák–magyar katonai sapkajelvények 1914–1918

X.18. szombat „A” szekció

Karlovits Károly–Torbágyi Melinda: A római font

Harcos István: A damnatio memoriae végrehajtása Nero ellenjegyében (Ismeretlen Galba ellenjegy)

Oroszlán Balázs: Hivatalos propaganda Septimius Severus pénzverésében

Pető Mária: A polihisztor és numizmata Domenico Sestini

Facsády Annamária: A numizmatika jelentősége a római ékszer kutatásban

Gesztelyi Tamás: Numizmatika és gliptika

Egri János: A poncolás és a geometrikus szerkesztés éremképi összefüggései – a CNH.I.1. subtípusai

Dinnyés István: Egy Árpád-kori település (Törtel, Ludas-erdő, Pest m.) pénzleletei

Polgár Zoltán: Újabb ezüstdénár leletek a Jászságból

Soós Ferenc: Mátyás király 1467-es pénzügyi reformjának gyakorlati végrehajtása

Nagy Ádám–Karlovits Károly: A középkori ezüstpénzverés technológiai rekonstrukciója (Kísérlet-tervezet)

Somorjai László: A későközépkori magyar pénzek előfordulási arányai

Kovács László: Visszatekintés. Gondolatok a magyar pénzverés első másfél évszázadáról

„B” szekció

Bertók Krisztina: Városvédő szentek a tallérokorszakban. (Ikonográfia a pénzekben)

Szabó János–Tóth Csaba: Insignumok a magyar és erdélyi pénzekben

G. Héri Vera: A numizmatika hatása a könyvillusztrációkra

Buza János: Az Oszmán Birodalom monetáris válságának magyarországi hatása

V. Székely György: Éremleletek és pénzforgalom Kecskeméten a XVII. század második felében

Ulrich Attila: Pénzügyi problémák a Szepesi Kamara területén a XVII. század második felében

Szemán Attila: Rézpénzek és bányászat a XVII. század végi Magyarországon

Högye István: A hegyaljai szükségpénzek és forgalmuk 1849-ben

Krankovics Ilona: Hitelviszonyok Debrecenben a XIX. század első felében

Pallós Lajos: Nemzeti Kölcsön 1851. A Mack-féle összeesküvés numizmatikai emléke

Garami Erika: Jókai Mór a pénzügyekről és a bankkérdésről

Vrauko Tamás: Az amerikai polgárháború idején a déli államok által nyomtatott papírpénzek

Kőhegyi Mihály: Koholt vagy valós illegális pénzfelülbélyegzés Szegeden 1919 júniusában

X.19. vasárnap

Szomolányi Gábor: Adópolitika, pénzügypolitika a Rákóczi-szabadságharc idején

Rózsa Gábor: A 100 koronás „kékhasú” és alkotója Hegedűs László

Matits Ferenc: A Sóstói Nemzetközi Éremművészeti és Kispasztikai Alkotótelep története

Tóth Sándor: A Sóstói Nemzetközi Éremművészeti és Kispasztikai Alkotótelep hatása a magyar művészetre

– XII.11-én a serlegvacsorai emlékülést dr. Lányi Vera egyetemi docensről Torbágyi Melinda tartotta.

Ez évben is rendszeresen megtartottuk szokásos felolvasó üléseinket.

I.16. Farkas Edit: Severus-kori pénzek a Barbaricumban,

II.20. Karlovits Károly: A remedium – megengedett eltérések a pénzeknél.

IX.18. Gosztonyi József: Numizmatikusok a Kis Akadémián,

X.9. Mészáros M. János: A magyar állategészségügy szolgálatáért adott állami kitüntetések az Osztrák–Magyar Monarchiában és a Horthy korszakban,

XI.13. Prohászka Péter: A szármata pénzverése?

XII.18. Szentiványi Tibor: Jelenkori pénzeink érdekességei,

Külföldi rendezvényeken való részvétel

Berlin, XII. Nemzetközi Numizmatikai Kongresszus IX.8–12.

Ezen a nemzetközi rendezvényen is szép számmal vettek részt és tartottak előadást magyar kutatók (Baloghné Ábrányi Hedvig, Bertók Krisztina, Buza János, Farkas Edit, Garami Erika, Gedai István, Gresits Iván, Pallós Lajos, Redő Ferenc, Torbágyi Melinda, Tóth Csaba, valamint a jelenleg az Oslói Egyetem Éremtárában dolgozó Bíró Sey Katalin és Cipruson élő tagtársunk, Petrányi Gyula). A magyar résztvevők kiutazását különböző intézmények támogatása tette lehetővé, melyeknek köszönettel tartozunk: Magyar Nemzeti Múzeum, Magyar Tudományos Akadémia, Soros Alapítvány, Magyar Nemzeti Bank, International Numismatic Commission. Baloghné Ábrányi Hedvig kongresszusi részvételét az Arany Forint Alapítvány fedezte, mivel az Alapítvány létrejötte óta társadalmi munkában látja el az ügyvezetési munkákat. A Numizmatikai Társulat pedig Bertók Krisztina berlini útiköltségét fizette ki, mivel ifjú tagtársunk nagyon sok társadalmi munkát végzett a Társulatunk érdekében.

KÖNYVTÁR

Könyvtárunk ez évben 123 egységgel gyarapodott. A felújítással és a költözéssel kapcsolatos munkák miatt a könyvtári fejlesztés kissé háttérbe szorult. Cserekapcsolataink révén beszerzett dokumentumaink értéke 391.500 Ft.

SZEMÉLYI ÁLLOMÁNY

Baloghné Ábrányi Hedvig továbbra is Társulatunk egyetlen főállású alkalmazottja. Rónaszéki István tagtársunk változatlanul részben megbízások, részben társadalmi munka keretében végzi igen sokrétű tevékenységét.

TAGLÉTSZÁM

1997. december 31-én 408 fő.

Elhunyt Barabás Gábor, dr. Károly István, dr. Lányi Vera, Tatár János és Vadász György. Emléküket kegyelettel őrizzük.

Káldos István

1926–1998

Éppen lapzárta előtt értesültünk a szomorú hírről, hogy 1998. január 27-én elhunyt kedves tagtársunk, Káldos István. A szerkesztőség úgy érezte, hogy néhány sorban meg kell emlékeznünk róla és érmészeti munkásságáról, mellyel örökre beírta nevét a Magyar Numizmatikai Társulat és a magyar numizmatika történetébe.

1926. június 20-án született Szombathelyen. Szülővárosában járt iskolába és ott is érettségizett, majd Budapestre került a Műegyetemre, ahol épületgépészként szerzett mérnöki diplomát. Munkáját szerette, szakterületén több újítást is bevezetett. Szabadidejét azonban, mint annyi műszaki- és természettudományokkal foglalkozó szakember, történeti, kultúr- történeti témáknak szentelte. Két hobbija is volt: a numizmatika és az antiquar könyvek gyűjtése.

A numizmatikával még gyermek korában került kapcsolatba, amikor nagybátyja néhány velencei pénzt ajándékozott neki. Ezek az érmeek indították el azon az úton, amelynek végére Velence és a velencei pénzek egyik legnagyobb szakértője lett. Tagja volt a Magyar Éremgyűjtők Egyesületének és a Magyar Numizmatikai Társulatnak is. Több előadást tartott és számos szakcikket írt. Sokat utazott, főként Párizsba és szeretett Velencéjébe.

Az utóbbi években visszavonultan élt, idejét két hobbijának szentelte, gyűjtötte a szebbnél szebb könyveket és katalógust írt a velencei dózsák pénzeiről. Ez utóbbival 1997 tavaszán készült el.

Igazi gyűjtő volt, hihetetlen aprólékossággal járt utána minden apró részletnek és mindezt igyekezett egy pontos, megbízható és jól áttekinthető rendszerbe illeszteni.

Halálával komoly veszteség érte a magyar numizmatikus társadalmat, ahol a jól képzett és lelkes gyűjtők munkájára nagy szükség van.

Emlékét megőrizzük.

Soós Ferenc

Magyar Numizmatikai Bibliográfia*¹

BIBLIOGRAPHIE DER UNGARISCHEN NUMISMATIK (1995–96)
Hedvig Balogh-Ábrányi

A feldolgozott időszaki kiadványok és rövidítések jegyzéke

Napilapok, hetilapok

	Bankoráma
	Baranyai Kézműves
Csongrád m. Hlap	Csongrád Megyei Hírlap
Déli Hlap	Déli Hírlap
	Délmagyarország
	Délvilág
	Dunántúli Napló
ÉlTud	Élet és Tudomány
Észak-Magyarország	Észak-Magyarország
	Esztergom és Vidéke
FélegyhKözl	Félegyházi Közlemények
	Füles
	Hajdú-Bihari Napló
	Havi Hírmondó
Hegyvidék	Hegyvidék. A XII. kerületi polgárok lapja
HVG	Heti Világgazdaság
	KÁPÉ
KmétLap	Kecskeméti Lapok
Kurír	Kurír
Magyar Hlap	Magyar Hírlap
MK	Magyar Közlöny
	Magyar Nemzet
	Népszabadság
	Orvosi Hetilap
	Pápa Press
Petőfi Népe	Petőfi Népe
	Szentesi Élet
	Tantusz
ÚjDN	Új Dunántúli Napló
	Új Észak
Új Kun-Majsa	Új Kun-Majsa
	Új Magyarország
	Valóság
VM	Vasárnapi Magazin
	Világgazdaság

Folyóiratok

A. Hazaiak

AAH	Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae
AK magazin	AK Magazin. Az Akadémiai Kiadó folyóirata
	Az Érem
	Balassagyarmati Honismereti Híradó

¹ Ezúton mondok köszönetet Dr. Garami Erikának a Banktörténet fejezet összeállításában, Hadobás Pálnak, Leányfalusi Károlynak, dr. Nagy Ádámnak és dr. Süle Tamásnak az anyaggyűjtésben nyújtott értékes segítségéért.

	Bank & Tőzsde
	BankLevél. A Bank és Tőzsde melléklete
	Egészség
ÉrHír	Éremgyűjtők Híradója, az MÉE Kecskeméti Csoport Lapja
	Éremtani Lapok
	Értesítő
FA	Folia Archaeologica
	Forint
	Hajdú-Bihari Nap
H-V	Hitel-Világ
JPMÉ	Janus Pannonius Múzeum Évkönyve
Kamarai Hírlevél	Kamarai Hírlevél, Baranya Megyei Orvosi Kamara
Kereskedelmi	Szle Kereskedelmi Szemle
MBA	Magyar Belorvosi Archivum
	Múzeumi Hírlevél
NK	Numizmatikai Közlöny
	OTP Magazin
Pénzügyi Szle	Pénzügyi Szemle
Pénzügyünk	Pénzügyünk. A Pénzügyminisztérium dolgozóinak lapja
Perspectives	Perspectives. Magazine on banking history
	PRMKK Képző Központ
	Századok
Szeged	Szeged. Várostarténeti, kulturális és közéleti magazin
Történelmi Szle	Történelmi Szemle
	Valóság

B. Külföldiek

AnNum	Annotazione Numismatiche, Milano
Apulum	Apulum. Acta Musei Apulensis, Alba Iulia
BSNR	Buletinul Societății Numismatice Romane, București
HallerMbl	Haller Münzblätter, Hall in Tirol
	Magyar News, Stratford, USA
	Money Trend, Vaduz
NNUM	Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad, Oslo
NumVij	Numizmatike vijesti, Zagreb
Numizmatika	Numizmatika, Bratislava
RIN	Rivista Italiana di Numismatica, Milano
	Schweizer Münzblätter, Bern
	The Medal, London
WCN	World Coin News, Iola, Wisconsin U.S.A.
ZÖGO	Zeitschrift der Österreichischen Gesellschaft für Ordenskunde, Wien

Egyéb rövidítések

MÉE	Magyar Éremgyűjtők Egyesülete
MNT	Magyar Numizmatikai Társulat
MTA	Magyar Tudományos Akadémia
MTA-BKE KKETK	Magyar Tudományos Akadémia – Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem
VfSL	Verein für sächsische Landesgeschichte

I. ÁLTALÁNOS MŰVEK, ÖSSZEFOGLALÁSOK

- Von *AKTIE* bis Zoll. Ein historischer Lexikon des Geldes. Herausgegeben von NORTH, Michael. München. 1995, Beck.
467 p., ill. – rec. BUZA János = NK, 94–95. 1995–96. p. 148.
- ALMÁSI Miklós: A pénz-fogalom átalakulása. = Vitányi emlékkönyv. 1995. 230–235 p.
- AMERICAN Journal of Numismatics. 5–6. 1993–94. New York. 1994, The American Numismatic Society. 274 p., 28 t. – rec.
- BERTÓK Krisztina, SZILÁGYI Mihály, TORBÁGYI Melinda, TÓTH Csaba = NK, 94–95. 1995–96. p. 139–141.
- BERTÓK Krisztina rec. → A *FÉMPÉNZ* is ; AMERICAN Journal of
- BUZA János → A *GAZDASÁGTÖRTÉNET* kihívásai
- BUZA János rec. → DENZEL, Markus A. ; Von *AKTIE* bis
- CSATÓ Tamás → A *GAZDASÁGTÖRTÉNET* kihívásai

- DENZEL, Markus A.: „La practica della Cambiatura”. Europäischer Zahlungsverkehr vom 14. bis zur 17. Jahrhundert. Stuttgart. 1994, Steiner. 593 p. (Beiträge zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte) – rec. BUZA János = NK, 94–95. 1995–96. p. 148.
- Az ÉREM. 51. évf. 1995. Budapest. 1995, Magyar Éremgyűjtők Egyesülete. 2 db
- Az ÉREM. 52. évf. 1996. Budapest. 1996, Magyar Éremgyűjtők Egyesülete. 2 db
- ÉREMGYŰJTŐK Híradója. A MÉE Kecskeméti Csoportjának Lapja. 3. évf. Kecskemét. 1995, MÉE Kecskeméti Csoport.
- ÉREMGYŰJTŐK Híradója. A MÉE Kecskeméti Csoportjának Lapja. 4. évf. Kecskemét. 1996, MÉE Kecskeméti Csoport.
- ÉREMTANI Lapok. 1995. évf. Budapest. 1995, Szilágyi Mihály és Zombori Lajos. 6 db
- ÉREMTANI Lapok. 1996. évf. Budapest. 1996, Szilágyi Mihály és Zombori Lajos. 6 db
- ÉRTESÍTŐ. A Magyar Éremgyűjtők Egyesülete kiadványa. Budapest. 1995, MÉE. 2 db
- ÉRTESÍTŐ. A Magyar Éremgyűjtők Egyesülete kiadványa. Budapest. 1996, MÉE. 2 db
- A FÉMPÉNZ is pénz. Budapest. 1995, MNB Emissziós Főosztály – Szuper Pressz. 158 p., ill. – rec. BERTÓK Krisztina = NK, 94–95. 1995–96. p. 148–149. ; GARAMI Erika = Értésítő, 1995. 2. p. 7.
- GARAMI Erika rec. → A FÉMPÉNZ is ; A NUMIZMATIKA ... [I].
- A GAZDASÁGTÖRTÉNET kihívásai. Challenges of Economic History: Essays in honour of Iván T. Berend. Tanulmányok Berend T. Iván 65. születésnapjára. Szerkesztette: BUZA János, CSATÓ Tamás, GYIMESI Sándor. Budapest. 1998, BKE Gazdaságtörténeti Tanszéke és az MTA-BKE KKETK. 446 p.
- GORUN, Gheorghe → PROCEEDINGS of the
- GYIMESI Sándor → A GAZDASÁGTÖRTÉNET kihívásai
- KRANKOVICS Ilona → A NUMIZMATIKA ... II.
- MATIC, Branko: Gondolatok az aprópénzről. = Éremtani Lapok, 1996. 39. p. 8–13.
- NAGY Ádám → A NUMIZMATIKA ... [I].
- NORTH, Michael → Von AKTIE bis
- A NUMIZMATIKA és társtudományok [I]. Szerkesztő NAGY Ádám. Szeged. 1994, Móra Ferenc Múzeum, MNT. 124 p., ill. – rec. GARAMI Erika = NK, 94–95. 1995–96. p. 144–145.
- A NUMIZMATIKA és a társtudományok II. Szerkesztette: KRANKOVICS Ilona. 1996. Debrecen. 1996, Déri Múzeum, Magyar Numizmatikai Társulat. 255 p., ill.
- NUMIZMATIKAI Közlöny. 94–95. évf. 1995–96. Budapest. 1997, Magyar Numizmatikai Társulat. 183 p., ill.
- PROCEEDINGS of the International Historical Conference 900 years from Saint Ladislaus death. Oradea, June 16–18, 1995, edited by SASIANU Alexandru, GORUN Gheorghe. Oradea. 1996, Pelikan Publishing House. 101 p., ill.
- SASIANU, Alexandru → PROCEEDINGS of the
- SZILÁGYI Mihály → AMERICAN
- TORBÁGYI Melinda → AMERICAN
- TÓTH Csaba → AMERICAN
- VÁMOSI László: Érmészeti írások a XVIII. század végéről. 1789. = Éremtani Lapok, 1996. 38. p. 24–25.
- VÁMOSI László: Érmészeti írások a XVIII. század végéről. 1791. = Éremtani Lapok, 1996. 39. p. 23–24.
- VÁMOSI László: Érmészeti írások a XVIII. század végéről. 1791. = Éremtani Lapok, 1996. 40. p. 18.

II. BIBLIOGRÁFIÁK, IRODALOMJEGYZÉKEK

- BALOGH Éva → BALOGHNÉ ÁBRÁNYI Hedvig
- BALOGHNÉ ÁBRÁNYI Hedvig – BALOGH Éva: Magyar Numizmatikai Bibliográfia (1993–94). Bibliographie der ungarischen Numismatik (1993–94). = NK, 94–95. 1995–96. p. 157–183.
- HÁGEN József – RAYMAN János – SÜLE Tamás: Pécs-Baranya numizmatikai bibliográfiája. Pécs. 1994, MÉE támogatásával. 150 p., ill. – rec. KÖHEGYI Mihály = NK, 94–95. 1995–96. p. 144. ; SOÓS Ferenc = Éremtani Lapok, 1995. 33. p. 23.
- KÖHEGYI Mihály rec. → HÁGEN József
- RAYMAN János → HÁGEN József
- RAYMAN János: Az Éremtani Lapok 23–34. számainak (1994–1995) tartalomjegyzéke. = Éremtani Lapok, 1996. Különszám. 6. p.
- SOÓS Ferenc rec. → HÁGEN József
- SÜLE Tamás → HÁGEN József
- TARTALOM. Inhaltsverzeichnis. Contents. 1991–1995. = Az Érem, 51. 1995. 2. p. 37–47.

III. ANTIK PÉNZTÖRTÉNET, BIZÁNC

- BAKOS Miklós → SYLLOGE Nummorum Graecorum.
- BAKOS Miklós et al.: Die Münzsammlung der Erzabtei des Benediktinerordens, Pannonhalma. Bonn–Budapest. 1993, Habelt – Archeolingua. 120 p., 8 t. Könyvárusi forgalomba nem került.
- BAKOS Miklós – LÁNYI Vera – TORBÁGYI Melinda: Römische Münzen in der Museumssammlung. Podunajské Múzeum. Katalóg IV. Rímske zbierky. Komárno, 1995. 88. p., 5 t.
- BAKOS Miklós: Römische Münzfunde in Esztergom (Gran/Ungarn) im 18. Jahrhundert. = Schweizer Münzblätter, 45. 1995. 179–180. p. 52–64.

- BÍRÓNÉ SEY Katalin rec. → KENT J. P. C.
- CERUTTI, Steven: Brutus. Cyprus and the coinage of 55 B.C. In: *AMERICAN Journal of Numismatics*. 5–6. New York. 1994, The American Numismatic Society. 69–87 p., 1 t. – rec. TORBÁGYI Melinda = NK, 94–95. 1995–96. p. 139.
- DEROSE EVANS, Jane: Heraclian countermarks on coins found at Caesarea. In: *AMERICAN Journal of Numismatics*. 5–6. New York. 1994, The American Numismatic Society. 97–104 p., 1 t. – rec. TORBÁGYI Melinda = NK, 94–95. 1995–96. p. 139–140.
- DRAGANOV, Dimitar – HOUGHTON, Arthur – MOORE Wayne: Four seleucid notes. In: *AMERICAN Journal of Numismatics*. 5–6. New York. 1994, The American Numismatic Society. 43–68 p., 2 t. – rec. TORBÁGYI Melinda = NK, 94–95. 1995–96. p. 139.
- EISENLOHR H. – PINSKER B. – SCHUBERT H.: Kehrseiten. Politische Ereignisse im Spiegel römischer Münzen. Wiesbaden. 1991, 160 p., 16 t. – rec. KÖHEGYI Mihály = Az Érem, 51. 1995. 1. p. 22.
- GEGUS Ernő → ÓVÁRI Ferenc
- HALMOS Pál → ÓVÁRI Ferenc
- HERSH, Charles A. – TROXELL, Hyla A.: A 1993 hoard of Alexander drachms from the Near East. In: *AMERICAN Journal of Numismatics*. 5–6. New York. 1994, The American Numismatic Society. 13–42 p., 4 t. – rec. TORBÁGYI Melinda = NK, 94–95. 1995–96. p. 139.
- HOUGHTON, Arthur → DRAGANOV, Dimitar
- KAPOSSY Balázs → *SYLLOGE Nummorum Graecorum*.
- KENT, J. P. C.: The Roman imperial coinage. The Divided Empire and the fall of the Western parts 395–491. / edited by R.A.G. Carson, J. P. C. Kent and A.M. Burnett. Vol. 10. London. 1994, Spink & Son. 182 + 510 p., 80 t. – rec. BÍRÓNÉ SEY Katalin = NK, 94–95. 1995–96. p. 144.
- KOS, Peter: Festive issues of Galerius from the Tetrarchic mint of Siscia. In: *AMERICAN Journal of Numismatics*. 5–6. New York. 1994, The American Numismatic Society. 89–96 p., 1 t. – rec. TORBÁGYI Melinda = NK, 94–95. 1995–96. p. 139.
- KÖHEGYI Mihály – VÖRÖS Gabriella: A madarasi temető római pénzei. Römische Münzen des Friedhofs in Madaras. In: *A NUMIZMATIKA és a tártudományok II.* – Szerkesztette: KRANKOVICS Ilona. Debrecen. 1996, Déri Múzeum, Magyar Numizmatikai Társulat. 183–198 p. res. p. 198.
- KÖHEGYI Mihály rec. → EISENLOHR H. ; *SYLLOGE Nummorum Graecorum*, Vol. 1. Part 1. ; 2. ; 3. ; *SYLLOGE Nummorum Graecorum*. Vol. 2.
- KŐSZEGI Tivadar: Antoninus Pius közöletlen philippopolisi nagybronz. = NK, 94–95. 1995–96. p. 124.
Eine bisher unpublizierte grosse Bronzemünze des Antoninus Pius von Philippopolis
- KŐSZEGI Tivadar: Commodus hibrid sestertiusa. = NK, 94–95. 1995–96. p. 123–124.
Ein hybrider Sestertius des Commodus
- LÁNYI Vera → BAKOS Miklós
- MALEK, Hodge Mehdi: The Dabuyid Isphabads of Tabaristan. In: *AMERICAN Journal of Numismatics*. 5–6. New York. 1994, The American Numismatic Society. 105–160 p., 7 t. – rec. SZILÁGYI Mihály = NK, 94–95. 1995–96. p. 140.
- MILDENBERG, Leo: The cyzicenes: a reappraisal. In: *AMERICAN Journal of Numismatics*. 5–6. New York. 1994, The American Numismatic Society. 1–12 p., 2 t. – rec. SZILÁGYI Mihály = NK, 94–95. 1995–96. p. 140.
- MOORE, Wayne → DRAGANOV, Dimitar
- ÓVÁRI Ferenc – GEGUS Ernő – HALMOS Pál: Chemical analysis of selected antoniniani of emperors Gordianus III and Philippus I and II. III. Gordianus és Philippus császárok néhány antoninus-ának kémiai elemzése. = NK, 94–95. 1995–96. p. 19–25.
- ÓVÁRI Ferenc: Ismeretlen antoniniánusok a III. század közepéről. = NK, 94–95. 1995–96. p. 124–125.
Unbekannte Antoniniani aus der Mitte des 3. Jahrhunderts
- PETRÁNYI Gyula et al.: Relative chronology of the drachms of Apollonia and Dyrrhachium in the final period of minting. Apollonia és Dyrrhachium drachmainak relatív korrendje a verés utolsó időszakában. = NK, 94–95. 1995–96. p. 3–18.
res. p. 18.
- PETRÁNYI Gyula: Comments on the chronology of the final minting period of the Apollonian-Dyrrhachien drachms. = BSNR, 86–87. 1992–93. 140–141. p. 67–75.
- PINSKER, B. → EISENLOHR, H.
- SCHMIDT-DICK, Franziska: Die römischen Münzen des Medagliere im Castelvecchio zu Verona. Wien. 1995, Österreichische Akademie d. Wissenschaften. 704 p., 102 t. (TNRB, 9.) – rec. TORBÁGYI Melinda = NK, 94–95. 1995–96. p. 143.
- SCHUBERT, H. → EISENLOHR, H.
- SYLLOGE Nummorum Graecorum*, Hungary. Vol. 1. Hispania-Sicilia. Part. 1. Hispania-Apulia. ed. TORBÁGYI Melinda. Milano. 1992, Edizioni Ennere. 128 p., 47 t. – rec. KÖHEGYI Mihály = AAH, 48. 1996. 1–3. p. 352.
- SYLLOGE Nummorum Graecorum*. Hungary. Volume 1. Hispania-Sicilia. Part 2. Calabria-Bruttium. by TORBÁGYI Melinda. Milano. 1992, Ennere. 134 p., 51 t., 655 ill. – rec. KÖHEGYI Mihály = Az Érem, 52. 1996. 2. p. 34. ; NK, 94–95. 1995–96. p. 142. ;
- SYLLOGE Nummorum Graecorum*. Hungary. Volume 1. Hispania-Sicilia. Part 3. Sicilia. by TORBÁGYI Melinda. Milano. 1993, Edizioni Ennere. 142 p., 48 t. – rec. KÖHEGYI Mihály = NK, 94–95. 1995–96. p. 142.
- SYLLOGE Nummorum Graecorum*. Hungary. Volume 2. Dacia - Moesia Superior. by BAKOS Miklós. Milano. 1994, Edizioni Ennere. 137 p., 51 t. – rec. KÖHEGYI Mihály = NK, 94–95. 1995–96. p. 142.

- SYLLOGE Nummorum Graecorum*. Schweiz 2. Münzen der Antike. Katalog der Sammlung Jean-Pierre Righetti im Bernischen Historischen Museum. Összeállította: KAPOSZY Balázs. Bern–Stuttgart–Wien. 1993, Paul Haupt. 226 p., 208 t. – rec. TORBÁGYI Melinda = NK, 94–95. 1995–96. p. 142–143.
- SZILÁGYI Mihály rec. → MALEK, Hodge Mehdi
- TORBÁGYI Melinda → BAKOS Miklós; *SYLLOGE Nummorum Graecorum*. Vol. 1. Part 1. ; 2. ; 3.
- TORBÁGYI Melinda rec. → CERUTTI, Steven ; DEROSE EVANS, Jane ; DRAGANOV, Dimitar ; HERSCH, Charles A. ; KOS, Peter ; MILDENBERG, Leo ; SCHMIDT–DICK, Franziska ; *SYLLOGE Nummorum Graecorum*. Schweiz 2.
- TROXELL, Hyla A. → HERSH, Charles A.
- VÖRÖS Gabriella → KÓHEGYI Mihály

IV. KELTA PÉNZTÖRTÉNET

- LUKANC, Ivo: Les imitations des monnaies d' Alexandre le Grand et de Thasos. Wetteren. 1996, Edit. Cultura. 128 p., 174 t. – rec. TORBÁGYI Melinda = NK, 94–95. 1995–96. p. 141.
- TORBÁGYI Melinda rec. → LUKANC, Ivo
- TORBÁGYI Melinda: Kelta pénzverés Magyarország területén. (Első rész). = Éremtani Lapok, 1996. 38. p. 3–9. (Második rész). = uo, 1996. 39. p. 3–7. Harmadik rész. = uo, 1996. 40. p. 3–7.
- TORBÁGYI Melinda: Keltké mince v západnom Madarsku. = Numizmatika, 1996. 14. p. 6–11.

V. MAGYAR PÉNZTÖRTÉNET

- Az *ALUMÍNIUMFORINT* végnapjai. [A postafiókok év végéig becserélik a régi érméket]. = Népszabadság, 1995. (06.30.) p. 1,5.
- Az *APRÓPÉNZ* továbbra is fizetési eszköz. = Új Észak, 2. 1996. 24. (01.29.) p. 4.
- B. G.: Megjelent a kétszínű százforintos. = Dunántúli Napló, 7. 1996. (10.29.) p. 3.
- BÁCSKAI Tamás: Öreg forint nem vén forint. = Petőfi Népe, 51. 1996. (07.02.) p. 5.
- BADINY JÓŠ Ferenc: Számnevek. Részlet a szerző A sumir-magyar nyelvezonosság bizonyító adatai c. dolgozatából. = Éremtani Lapok, 1995. 30. p. 24–25.
- BÁN János: Búcsúunk a régi forintoktól. = Petőfi Népe, 50. 1995. (01.12.) p. 7.
- BÉRES Mária – KÜRTI Béla – NAGY Ádám et al.: Szer monostora és kora. Régészeti kiállítás az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark központi épületében. Ópusztaszer. 1996, Ópusztaszeri Emlékpark Közh. Társ. 55 p., ill.
- BESSENYEY, Francis: Coins news from Budapest. = WCN, 1995. (12.04.)
- BESSENYEY, Francis: Readers offers information. = WCN, 1995. (12.04.)
- BÍRÓNÉ SEY Katalin: Magyar vonatkozású emlékek Fridtjof Nansen hagyatékában. = NK, 94–95. 1995–96. p. 129–134. Dokumente ungarischer Beziehung in dem Nachlass von Nansen
- BÚCSÚ* az alumíniumforinttól. = Új Észak, 1. 1995. 30. (12.27.) p. 1.
- BUZA János: Gesetz und Realität. Der ungarische Ständetag über die Preisregulierung im Jahre 1659. In: A gazdaságtörténet kihívásai. Challenges of Economic History: Essays in honour of Iván T. Berend. Tanulmányok Berend T. Iván 65. születésnapjára. – szerkesztette: BUZA János, CSATÓ Tamás, GYIMESI Sándor. Budapest. 1998, BKE Gazdaságtörténeti Tanszéke és az MTA-BKE KKETK. 43–60 p.
- BUZA János: Pénzforgalom a tizenöt éves háború idején. Geldumlauf während des Fünfzehnjährigen Krieges (1591–1606). = NK, 94–95. 1995–96. p. 33–37. res. p. 37.
- CSAK az ötvenfilléres marad. = Petőfi Népe, 51. 1996. (04.04.) p. 1.
- CSAK az ötvenfilléres marad. Október elsejétől már nem fizetünk a 10 és 20 filléresekkkel. = Észak-Magyarország, 52. 1996. 104. (05.04.) p. 1.
- EGRI János: A BOSARVEI fellelészű PHANUS :RE.X -RESLAVVA CIV feliratú pénzről. Über die Münzen in Bosarvei mit der Aufschrift „PHANUS:RE.X-RESLAVVA CIV”. In: A *NUMIZMATIKA* és a társtudományok II. – Szerkesztette: KRANKOVICS Ilona. Debrecen. 1996, Déri Múzeum, Magyar Numizmatikai Társulat. 59–79 p. res. p. 79.
- ELBÚCSÚZHATUNK* régi forintjainktól. = Észak-Magyarország, 51. 1995. 139. (06.15.) p. 1.
- ÉRMEK*, tervek, rajzok. = Déli Hlap, 27. 1995. 56. (03.07.) p. 2.
- ÉV* végéig használható az 50 forintos bankjegy. = Új Észak, 2. 1996. 159. (07.09.) p. 11.
- FÉLÉVSZÁZADOS* a forint. Az érme két oldala. = Déli Hlap, 28. 1996. 191. (08.15.) p. 2.
- FILLÉRES* emlékeim. [Emlékek a 10 és 20 filléres bevonása ürügyén]. = Új Észak, 2. 1996. 84. (04.10.) p. 9.
- FILLÉRES* panaszok. [Bevonják a 10 és 20 filléreseket]. = KmétLap, 1996. (07.25) p. 10.
- Egy *FORINT* értéke kétszázmillió adópengő. 50 éve. = Délmagyarország, 86. 1996. 176. (07.29.) p. 4.
- A *FORINT* születésnapján. 50 éve történt. = Délmagyarország, 86. 1996. 179. (08.01.) p. 4.
- FÚRJÁK* a forintot. 50 éve történt. (1946). = Délmagyarország, 86. 1996. 177. (07.30.) p. 4.
- GARAMI Erika rec. → GEDAI István
- GARAMI Erika → GEREZENICS Imre
- GARAMI Erika: Búcsú a régi forintoktól. = BankLevél, 5. 1995. 5. p. 7.
- GARAMI Erika: Három a százaz. = BankLevél, 6. 1996. 11. p. 6.

- GARAMI Erika: Say good-bye to the old forints. = Bank & Tőzsde, 3. 1995. 5. p. 7.
- GARAMI Erika: Új forintok 1995-ben. = BankLevél, 6. 1996. 2. p. 5.
- GEDAI István → KAHLER Frigyes ; PÉTER Miklós
- GEDAI István rec. → *HONFOGLALÁS* és régészet
- GEDAI István: II. András magyar király hercegi pénzverése. = Az Érem, 52. 1996. 2. p. 2–7.
- GEDAI István: A honfoglalók pénzei. = Valóság, 39. 1996. 3. p. 56–59.
- GEDAI István: Akarsz mesélni pénzeket gyűjteni? Szekszárd. 1994, Babits. 26 p., ill. – rec. GARAMI Erika = Az Érem, 51. 1995. 2. p. 13.
- GEDAI István: Az első magyar pénzérme. The first Hungarian coin. Budapest. 1996, Magyar Külkereskedelmi Bank. A Bank emlékérmének certificateja
- GEDAI István: Bizánci és nyugati hatások Szent István pénzverésében. In: A tizedik magyar őstörténeti találkozó és negyedik magyar történelmi iskola előadásai és iratai. Tapolca – 1995. Budapest – Zürich. 1996, Zürichi Magyar Történelmi Egyesület. 233–234 p.
- GEDAI István: Einleitung. = HallerMbl, 6. 1995. 7–9. p. 127.
- GEDAI István: Előszó – Presentation. In: MIRNIK Ivan: The 1871 Klasnic hoard. Medieval Hungarian coins : Mediaval Italian (Gorizia-Padova-Venezia) coins : Contemporary forgeries. Milano. 1995, Ennerre. 9–12 p.
- GEDAI István: Értékes veretek – veretes értékek. [A Mezőbank leporcellója]. Budapest. 1996, Mezőbank.
- GEDAI István: Friesach denars and their historical background in the Hungarian kingdom. In: Die Friesacher Münze im Alpen-Adria-Raum / Szerk. Reinhard HARTEL. Graz. 1996, Akad. Druck- und Verlagsanstalt. 191–207 p., ill.
- GEDAI István: Money of the Magyar Conquerors. = Magyar News, Stratford, USA, 6. 1996. 10. p. 1–3.
- GEDAI István: Noch einmal über den Münztyp Dannenberg 1706/a. = AAH, 47. 1995. p. 319–323.
- GEDAI István: Orosz pénz Budapest „felszabadításának” (?) emlékére. = Éremtani Lapok, 199. 1996. 36. p. 25–27.
- GEDAI István: Princevsko kovanje novca madzarskog kralja Andrije II. Ducal coinage of Andrew II. king of Hungary. In: I. Medunarodni Numizmaticki Kongres u Hravatskoj. Opatija. 1996, 35–39 p., ill.
- GEDAI István: Veszprém középkori pénzforgalma. In: Tudomány és művészet Veszprém a 13.–15. században. Felolvasóülések Veszprém történetéből, 3. Veszprém. 1996, Veszprém Város Önkorm. és a Laczkó Dezső Múzeum. 20–29 p. (Veszprémi Múzeumi Konferenciák, 6.)
- GEREBENICS Imre – GARAMI Erika: Forgalmi pénzek verési adatai. = Értesítő, 1995. 1. 5.
- GÖRICKE-LUKIČ, Hermína: Novac Nikole Zrinskog u Muzeju Slavonije u Osijeku. = NumVij, 37. 1995. 1(48) res. p. 59.
- GYÓGYÍTÓ érme, kozmikus energiával feltöltve (1.) Csodák pedig vannak? = Déli Hlap, 28. 1996. 219. (09.19.) p. 8. (2.) Amiben hinni kell. = ua. 220. (09.20.) p. 7. (3.) Segítő erő. = ua. 221. (09.21.) p. 7.
- GYÓGYÍTÓ ÉRME, kozmikus energiával feltöltve. Haraszti László Miskolcon. = Déli Hlap, 28. 1996. 208. (09.06.) p. 8.
- HÉTFŐTŐL új százforintos érme. = Déli Hlap, 28. 1996. 244. (10.18.) p. 1.
- HONFOGLALÁS és régészet. Landnahme und Archeologie. Szerkesztette: KOVÁCS László. Budapest. 1994, Balassi. 311 p., 16 t., ill. – rec. GEDAI István = AAH, 48. 1996. 1–3. p. 343–344. ; NK, 94–95. 1995–96. p. 145–146.
- HUNKA, Jan: Mince z Krupiny a neznamy uhorsky obolus Ladislava V. = Numizmatika, 1996. 14. p. 23–24. Coins from Krupina and an unknown Hungarian obolus of Ladislaus V.
- HUNKA, Jan: Krest'anska symbolika na minciach uhorskych Arpadovcov (1001–1301). = Numizmatika, 1996. 14. p. 17–22. Christian symbols of the Hungarian coins of the Árpád dynasty (1001–1301)
- HUSZTI Ernő: A forint inflációjának története. = H–V, 3. 1995. 5. p. 6–8.
- ITT az új százforintos érme. = Petőfi Népe, 51. 1996. (10.18.) p. 1.
- JÓVÓRE megszűnnek filléres gondjaink. = ÚjDN, 6. 1995. 353. (12.28.) p. 1.
- KAHLER Frigyes – GEDAI István: A horvát pénzek és pénzkibocsátási jogok történeti háttere a középkori Magyarországon. = Az Érem, 52. 1996. 2. p. 8–12. The historical background of the Croatian coins and coinage laws in medieval Hungary
- KARLOVITS Károly: Szent István fontja és a magyar kereskedelmi mértékrendszer. Der Pfund vom König HI. Stefan und das ungarische Handelsmaßsystem. In: A NUMIZMATIKA és a társtudományok II. – Szerkesztette: KRANKOVICS Ilona. Debrecen. 1996, Déri Múzeum, Magyar Numizmatikai Társulat. 23–43 p. res. p. 42.
- KENYERES Dénes: Spion- vagy futárpénzek a szabadságharc korából. = Petőfi Népe, 51. 1996. (03.14.) p. 9.
- KIS magyar pengőtörténet. Inflációban, távolodván a százforintos kenyérártól. = ÚjDN, 1996. (08.17.) p. 5.
- KOCH, Bernhard: A bécsi fillérek magyar utánvereteinek kérdéséhez. = Éremtani Lapok, 1995. 32. p. 8–12. A cikk eredetije a MÖNG 33. kötete 2. számának 21–25. oldalán jelent meg
- KOVÁCS László → *HONFOGLALÁS* és régészet
- KOVÁCS László: A kora Árpád-kori pénzüjtésről. Sur la rénovation monétaire de début de l'époque Arpadienne. Renovatio monetariae in the early Arpadien Age in Hungary. = Századok, 130. 1996. 4. 823–860. res. p. 858–860.
- KOVÁCS László: Ami a zsákmányból megmaradt. In: Honfoglaló őseink. Szerk.: Veszprémi László. Budapest. 1996. 109–127 p., 8–11. ill.
- KOVÁCS László: Die Variante des Denars vom Typ LANCEA REGIS in einem mährischen Schatzfund. = AAH, 48. 1996. 1–3. p. 197–208.
- KOVÁCS László: Fegyver s vitéz. In: Honfoglaló őseink. Szerk. Veszprémi László. Budapest. 1996, 81–108 p., 3–7 ill.
- KOVÁCS László: Über die Münzprägung und Münzfunde von Ladislaus I. (Des Heiligen). In: Proceedings of the International Historical Conference 900 years from Saint Ladislaus death. Oradea, June 16–18, 1995. – edited by SASIANU Alexandru, GORUN Gheorghe. Oradea. 1996, Pelikan Publishing House. 28–38 p., ill.

- KOVÁCS László: Újra a nagyharsányi kincsről és a LANCEA REGIS köriratú denárról. = Századok, 129. 1995. p. 1075–1104.
- KOZMA Ferenc: Koreaiak vették meg az aprópénzünket. [Leállították január 1-től az érmehasító gépeket]. = ÚjDN, 7. 1996. 6. (01.07.) p. 1.
- KÓHEGYI Mihály: Numizmaticky zaujímavé poznámky v spomienkach bratislavského občana Kázméra Sandhaasa z rokov 1847–1871. = Numizmatika, 1996. 14. p. 25–28.
Numismatically interesting reminiscences of Kázmér Sandhaas, a citizen of Bratislava from the years 1847–1871
- KÓHEGYI Mihály: Numizmatikai adatok egy pozsonyi polgár önéletrajzában (1847–1871). Numismatische Angaben in der Biographie eines Preßburger Bürgers. In: A NUMIZMATIKA és a társtudományok II. – Szerkesztette: KRANKOVICS Ilona. Debrecen. 1996, Déri Múzeum, Magyar Numizmatikai Társulat. 109–115 p. res. p. 115.
- KÓHEGYI Mihály: Pénztörténeti adatok Kecskemét város körözüvényeiben I. Ferenc pénzkibocsátásának ötödik periódusához I. (1819–1821). Finanzhistorische Angaben aus den Rundschreiben der Stadt Kecskemét in der fünften Periode der Geldemission Franz I. (1819–1821). = NK, 94–95. 1995–96. p. 49–54. res. p. 54.
- KÓHEGYI Mihály: Szapolyai János és I. Ferdinánd denárainak gyakorisága a tápéi lelet alapján. = Az Érem, 52. 1996. 1. p. 1–8.
The frequency of the denars of János Szapolyai
- KÖSZEGI Tivadar: Verőtő-variációk és ismeretlen verdejegyek. = Éremtani Lapok, 1995. 34. p. 18–19.
- KÖSZEGI Tivadar: Verőtő-variációk, új verdejegyek és hibridek. = Éremtani Lapok, 1996. 37. p. 17–19.
- KÖSZEGI Tivadar: Zsigmond, magyar király ismeretlen verdejelű aranyforintja. = NK, 94–95. 1995–96. p. 126.
Gulden des ungarischen Königs Sigismund von Luxemburg mit unbekannten Münzzeichen
- KRANKOVICS Ilona: Az 1811-es devalváció gazdasági következményei a levéltári források alapján. Die Abwertung im Jahre 1811 und die wirtschaftlichen Auswirkungen aufgrund archivalischer Quellen. In: A NUMIZMATIKA és a társtudományok II. – Szerkesztette: KRANKOVICS Ilona. Debrecen. 1996, Déri Múzeum, Magyar Numizmatikai Társulat. 99–108 p. res. p. 108.
- KÜRTI Béla → BÉRES Mária
- MÁTYÁS-pénz és a pénztelenség. = Észak-Magyarország, 52. 1996. 11. (01.13.) p. 4.
- MEGKÉRDEZTÜK. Ötvenéves a forint. = Új Észak, 2. 1996. 180. (08.02.) p. 5.
- MILLECENTENÁRIUMI pénztörténelem. Érmék és bankjegyek Tokajban. = Déli Hlap, 28. 1996. 81. (04.05.) p. 3.
- MIRNIK, Ivan: The 1871 Klasnic hoard. Medieval Hungarian coins : Medieval Italian (Gorizia-Padova-Venezia) coins : Contemporary forgeries. Milano. 1995, Ennerre. 212 p., [54] t., ill. (Glaux, 11.)
- MIT ér a váltópénz, ha fillér? = ÚjDN, 1996. (04.15.)
- MÓDOSÍTOTT százkoronás. = Petőfi Népe, 51. 1996. (07.02.) p. 5.
- NAGY Ádám → BÉRES Mária
- ORAVECZ János: Széncsaták és a forint. 0,0757 gramm arany. = Déli Hlap, 28. 1996. 181. (08.03.) p. 4.
- ÖTVENÉVES a forint. = Észak-Magyarország, 52. 1996. 175. (07.27.) p. 111. ; Magyar Nemzet, 59. 1996. 179. (08.01.) p. 12.
- Az ÖTVENFILLÉRES még marad...de mit adnak manapság 50 fillérért? = Észak-Magyarország, 52. 1996. 213. (09.12.) p. 1 és 5.
- PAPÍRPÉNZBŐL fém, fémből másik érme. Kétezres és tízezres bankók. = Déli Hlap, 28. 1996. 208. (09.06.) p. 1 és 3
- A PÁRIZSI ára. = VM, 3. 1995. 11. (03.18.) p. 10.
- A PÉNZ átok vagy öröm? A százforintos évei meg vannak számlálva. Hamis vagy nem hamis. = Új Magyarország, 6. 1996. 197. (08.24.) p. 5.
- PÉTER Miklós – GEDAI István: Lejt tinóra... = Éremtani Lapok, 1996. 37. p. 25.
- R. Gy.: Nem sokáig filléreskedünk. [1996. szeptember 30.-ával kivonja a Magyar Nemzeti Bank a 10 és 20 filléreseket a forgalomból]. = ÚjDN, 1996. (09.19.) p. 3.
- RAYMAN János: Észrevételek Pécs pénztörténetéről Fehér István: A soknemzetiségű Baranya a 20. században című kötetében. = Éremtani Lapok, 1996. 40. p. 18–22.
- RÉGI érmék bevonása. = Petőfi Népe, 50. 1995. (06.03.) p. 1.
- SALTZER Ernő: Tierdarstellungen auf ungarischen Münzen. = Money Trend, 27. 1995. 11. p. 26–27.
- SASIANU, Alexandru – VELTER, Ana-Maria: Neue Daten über die sogenannte Schatz aus „BIHARSZENTANDRÁS” (SANTANDREI). Ergänzungen zur Typologie der von Ladislaus I. dem Heiligen ausgegebenen Denaren CNH. I-31 und CNH. I-32. In: Proceedings of the International Historical Conference 900 years from Saint Ladislaus death. Oradea, June 16–18, 1995. – edited by Sasianu Alexandru, Gorun Gheorghe. Oradea. 1996, Pelikan Publishing House. 39–53 p.
- SOLTÉSZ Ferenc: A pengőrendszer váltópénzeinek megteremtésére kiírt pályázat. = Az Érem, 52. 1996. 2. p. 22–30.
The competition for designing the small change of the Pengo system
- SOÓS Ferenc: Egy középkori oklevél szövegének fordítási problémái. = NK, 94–95. 1995–96. 126–127. Übersetzungsprobleme des Textes einer mittelalterlichen Urkunde
- SOÓS Ferenc: Egy monogram feloldása. = Éremtani Lapok, 1995. 29. p. 10–14.
- SOÓS Ferenc: Kanstorffer János körmöcbányai kamaraispán címerleírásának és címerrajzáának ellentmondásai. = Az Érem, 51. 1995. 1. p. 5–8.
The inconsistencies in the description and design of the coat-of-arms of János Kanstorffer, chamber bailiff of Körmöcbánya
- SOÓS Ferenc: Lippay György és a pozsonyi pénzverde. György Lippay und die Pressburger Münzstätte. = NK, 94–95. 1995–96. p. 39–47. res. p. 47.

- SOÓS Ferenc: PATRONA HUNGARIAE a magyar pénzek. = Éremtani Lapok, 1995. 34. p. 3–12.
- SOÓS Ferenc: Újabb középkori verdejelek. = Az Érem, 52. 1996. 2. p. 14–16.
- SOÓS Ferenc: Verde- és mesterjelként alkalmazott címerek a magyar pénzek. Wappen als Münz- und Meisterzeichen auf ungarischen Münzen. In: A NUMIZMATIKA és a társtudományok II. – Szerkesztette: KRANKOVICS Ilona. Debrecen. 1996, Déri Múzeum, Magyar Numizmatikai Társulat. 201–214 p., ill. res. p. 214.
- SZÉKELY György, V.: Eredmények és problémák a későközépkori magyar pénztörténet kutatásában. Ergebnisse und Probleme in der Forschung der spätmittelalterlichen Geldgeschichte von Ungarn. In: A NUMIZMATIKA és a társtudományok II. – Szerkesztette: KRANKOVICS Ilona. Debrecen. 1996, Déri Múzeum, Magyar Numizmatikai Társulat. 45–58 p.
- SZEMÁN Attila: A körmöcbányai kamara egy kimutatása a selmecbányai rézpolturákról, 1703-ból. = Az Érem, 52. 1996. 2. p. 17–21.
- A register from 1703 of the copper coins of Selmecbánya prepared by Körmöcbánya Chamber
- SZÍNESBE öltözött a 100-as érme. [Csak jövőre várható a 10 000 forintos bankó]. = Petőfi Népe, 51. 1996. (10.18.) p. 6.
- TÓTH Csaba: Magyar aranyforintok Regensburgban. = Éltud, 51. 1996. 38. p. 1192.
- ULRICH Attila: Adalékok az oroszlanos tallérok szerepének megítéléséhez a 17. század második felének magyar pénzforgalmában. Beiträge zur Beurteilung der Rolle von Löventaler im ungarischen Geldumlauf der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts. In: A NUMIZMATIKA és a társtudományok II. – Szerkesztette: KRANKOVICS Ilona. Debrecen. 1996, Déri Múzeum, Magyar Numizmatikai Társulat. 81–88 p. res. p. 88.
- VARGA Mihály: István királynak az Éremhatározóban nullás sorsszámú denárja. = Az Érem, 51. 1995. 2. p. 1–4.
- The denar of Stephanus rex bearing the serial
- VELTER, Ana-Maria → SASIANU, Alexandru
- VELTER, Ana-Maria: Die Kupferstück von Béla III – Kriegsprägung oder ein Ausrichtungsversuch auf byzantinisches Währungssystem? In: Proceedings of the International Historical Conference 900 years from Saint Ladislaus death. Oradea, June 16–18, 1995. – edited by Sasianu Alexandru, Gorun Gheorghe. Oradea. 1996, Pelikan Publishing House. 54–62 p.
- VERETETT-e saját pénzt Szent István? = Füles, 1996. (11.26.) p. 25.
- ZOMBORI Lajos: Megjegyzés a CNH/I 139. sorsszámú ezüstdénárral kapcsolatban. = Éremtani Lapok, 1995. 30. p. 25–26.
- Ld. még BADINY JÓŠ Ferenc ...

VI. ERDÉLY

- Die BESONDERE Münze. [Báthori Gábor garas, Nagybánya 1610]. = Money Trend, 28. 1996. 1. p. 38.
- BIRÓNÉ SEY Katalin rec. → HUSZÁR Lajos
- BUZA János rec. → HUSZÁR Lajos
- HOCHSTRASSER, Gerhardt: Medaille, keine Münze! = Money Trend, 28. 1996. 7–8. p. 30.
- HUSZÁR Lajos – PAP, Ferenc – WINKLER Judit: Az erdélyi éremművesség a 16–18. században. Kolozsvár. 1996, Kritérium. 220 p., ill.
- HUSZÁR Lajos: Az erdélyi fejedelemség pénzverése. Budapest. 1995, Akadémiai Kiadó. 231 p., ill. – rec. BIRÓNÉ SEY Katalin = NNUM, 1996. 6. p. 102–103. ; BUZA János = JNG, 46. 1996. 251–255. ; KÖHEGYI MIHÁLY = Az Érem, 52. 1996. 2. p. 13. ; TÓTH Csaba = NK, 94–95. 1995–96. p. 147.
- KÖHEGYI MIHÁLY rec. → HUSZÁR Lajos ; VELTER, Ana-Maria
- [KRANKOVICS Ilona]: Déri numizmatikai gyűjtemény. Erdély. Die numismatische Sammlung von Déri. Siebenbürgen. Debrecen. 1995, Déri Múzeum. 22 p., részben színes ill. Kiállítási katalógus
- PAP, Ferenc → HUSZÁR Lajos
- TÓTH Csaba rec. → HUSZÁR Lajos
- V. F.: Az Erdélyi Fejedelemség pénzverése. Beszélgetés Huszár Lajos könyvéről a sajtó alá rendező Rádóczy Gyulával. = AK magazin, 6. 1995. 1. p. 18–19.
- VELTER, Ana-Maria: Catalogul monedelor principatului Transilvaniei. Colectia „Ing. Constantin Orghidan”. Bucuresti. 1994, Muzeul de Istorie a Romaniei. 81 p., 22 t.
- VELTER, Ana-Maria: Katalog der Münzausgaben des Fürstentums Siebenbürgen. Der Sammlung „Ing. Constantin Orghidan”. Bukarest. 1994, Rumänischen Nationalen Museums für Geschichte. 83 p., 22 t. – rec. KÖHEGYI Mihály = NK, 94–95. 1995–96. p. 147.
- WINKLER, Judit → HUSZÁR Lajos

VII. KÜLFÖLDI PÉNZTÖRTÉNET

- BALOG Károly: Közös valuta csak 2002 után. Még nem dőlt el a neve sem. = Magyar Hlap, 1995. (04.20.) p. 13.
- A BÉCSI pfennignek jó hangzása volt. = Éremtani Lapok, 1995. 29. p. 23.
- BUZA János rec. → GELD. 800 Jahre
- EURÓPA új pénzneme az euro lesz. = Petőfi Népe, 51. 1996. (11.05.) p. 12.
- EUROPÉNZ. = KmétLap, 1996. (03.14.) p. 16.
- EZER régi zlotyért egy új zloty. = Petőfi Népe, 50. 1995. 2. (01.03.) p. 7.

- FAZEKAS Gábor: Kiegészítés a „Mária Terézia tallér 1780” című könyvhöz. = *Az Érem*, 51. 1995. 1. p. 1–4.
Complementary notes to the book of the „Maria Theresia Thaler 1780”
- GEDAI István: Ein Obol von Ludwig dem Frommen. = *AnNum*, Ser. 2. 1996. 23. p. 514–515.
- GELD. 800 Jahre Münzstätte Wien. Herausgegeben von HAUSLER Wolfgang. Wien. 1994, Kunstforum Bank Austria. 295 p., ill. – rec. BUZA János = NK, 94–95. 1995–96. p. 147.
- HAUSLER, Wolfgang → GELD. 800 Jahre
- A HRIVNYA első napja Ukrajnában. = *Petőfi Népe*, 51. 1996. (09.03.) p. 7.
- JENSEN, Jorgen Steen → *TUSINDTALLETS* Danske monter
- JÍRÁSEK, Zdenek – SULA, Jaroslav: Velka penezni loupez, anebo 50:1. 1995. – rec. VADÁSZ György = *Az Érem*, 51. 1995. 1. p. 18.
- JÖN az ötezerkoronás. = *Magyar Hlap*, 1995. (05.26.) p. 28.
- JUNGWIRTH, Helmuth: Ausztria pénzpolitikája a XV. és XVI. században. = *Éremtani Lapok*, 1995. 31. p. 8–15.
- KIRÁLY István József: Kínai jókívánságérem. = *Éremtani Lapok*, 1996. 37. p. 22.
- KLEEBERG, John M.: Canada’s money. Coinage of the Americas Conference at the American Numismatic Society. New York. 1992, The American Numismatic Society. 159 p., ill. – rec. TÓTH Csaba = NK, 94–95. 1995–96. p. 151.
- KÖHEGYI Mihály rec. → SPRENNER, Bernd
- MÉSZÁROS István: Ausztria pénzei III. = *OTP Magazin*, 1995. (09.) p. 10.
- MÉSZÁROS István: Lengyelország pénzei. = *OTP Magazin*, 6. 1996. 3. p. 9.
- A MINDENT túlragyogó Mária Terézia tallér. = *Éremtani Lapok*, 1995. 30. p. 27. Az eredeti cikk megjelent a *Die Münze* „800 Jahre Münze Wien” című mellékletében a 14. oldalon. A fordítás Saltzer Ernő munkája
- MŰANYAG europénz. = *Petőfi Népe*, 51. 1996. (11.18.) p. 4.
- PÉNZCSERE az idén Ukrajnában. = *Petőfi Népe*, 51. 1996. (05.28.) p. 1.
- RAYMAN János: Zrínyi Péter arcképe az új horvát 5 kunáson. = *Havi Hírmondó*, 3. 1995. 10. (12.) p. 4.
- RISPLING, Gert: Magyar hozzájárulás az iszlám numizmatikához. I. A.V. Fomin és Kovács László: A máramaros megyei („huszti”) X. századi dírhemkincs c. munkája a Hamburger Beiträge für Numismatik 1982–84. évi kötetében megjelent ismertetésének fordítása. = *Éremtani Lapok*, 1996. 37. p. 3–14.
- RISPLING, Gert: Magyar hozzájárulás az iszlám numizmatikához. II. [Kovács László: Münzen aus der ungarischen Landnahmezeit c. munkája a Hamburger Beiträge zur Numismatik 1982–84. kötetében megjelent ismerettségének fordítása]. = *Éremtani Lapok*, 1996. 38. p. 10–17.
- SÁRKÁNY Tamás rec. → SKAARE, Kolbjorn
- SKAARE, Kolbjorn rec. → *TUSINDTALLETS* Danske monter
- SKAARE, Kolbjorn: Norges mynthistorie 1–2. Mynter og utmyntning i 1000 ar. Pengesedler i 300 ar. Numismatikk i Norge. Oslo. 1995, Universitetsforlaget AS. 347, 275 p., ill. – rec. SÁRKÁNY Tamás = NK, 94–95. 1995–96. p. 149–150.
- SPRENNER, Bernd: Das Geld der Deutschen. Geldgeschichte Deutschlands von den Anfängen zur Gegenwart. Paderborn. 1991. 299 p., ill. – rec. KÖHEGYI Mihály = *Az Érem*, 51. 1995. 2. p. 48.
- STAHL, Alan M.: Coins from the excavations at la Isabela, D. R. the first European colony in the New World. In: *AMERICAN Journal of Numismatics*. 5–6. New York. 1994, The American Numismatic Society. 189–207 p. – rec. TÓTH Csaba = NK, 94–95. 1995–96. p. 140.
- SULA, Jaroslav → JÍRÁSEK, Zdenek
- SZILÁGYI Mihály: Fejezetek az iszlám numizmatika világából. III. = *Éremtani Lapok*, 1995. 30. p. 9–15.
- TÓTH Csaba rec. → KLEEBERG, John M. ; STAHL, Alan M.
- TUSINDTALLETS* Danske monter fra den kongelige Mont- og Medaillesamling. Danish coins from the 11th century in the Royal Collection of Coins and Medals. Red. JENSEN Jorgen Steen. Copenhagen. 1995, Danish National Museum. 171 p., ill. – rec. SKAARE Kolbjorn = NK, 94–95. 1995–96. p. 150.
- VADÁSZ György rec. → JÍRÁSEK, Zdenek
- VALUTAREFORM Ukrajnában. = *Petőfi Népe*, 51. 1996. (09.17.) p. 1.

VIII. PAPIRPÉNZ

a. Magyar

- BÚCSÚ az ötvenestől. = *Petőfi Népe*, 51. 1996. (06.14.) p. 1.
- GARAMI Erika: A londoni „Kossuth-bankók”. The London „Kossuth-notes” of 1861. = NK, 94–95. 1995–96. p. 55–62. res. p. 62.
- GARAMI Erika: Az ötvenes. = *BankLevél*, 6. 1996. 6. p. 2.
- GARAMI Erika: Kossuth Lajos 1860–61-es londoni bankókibocsátása és pere. = *Századok*, 129. 1995. 2. p. 407–445.
- GARAMI Erika: Kossuth Lajos emigrációs kibocsátásai. = *Pénzügyünk*, 1996. (március) p. 26–34.
- GARAMI Erika: Louis Kossuth’s banknote issue and legal case in London 1861. In: *The banker’s art studies in paper money*. – ed. by Virginia HEWITT. London. 1995, The British Museum Press. 38–45 p.
- HIBÁS ötezres. = *Petőfi Népe*, 50. 1995. (08.05.) p. 3.
- HOLNAPTÓL nem ér a nevük. [A papír ötvenes érvényes fizetőeszköz]. = *Petőfi Népe*, 50. 1995. (06.30.) p. 5.
- KENYERES Dénes: Kossuth-bankók. = *KmétLap*, 1996. (03.14) p. 13.
- KIVONJÁK az ötvenest. = *Petőfi Népe*, 51. 1996. (06.21.) p. 1.
- KIVONTÁK a forgalomból a papír ötvenest. = *Déli Hlap*, 28. 1996. 152. (07.01.) p. 3.

KÖHEGYI Mihály: A papírpénz aránya az Osztrák–Magyar Bank forgalma alapján 1890-ben. = *Az Érem*, 51. 1995. 1. p. 9–11.

The proportion of banknotes in the circulation of the Austro–Hungarian Bank in 1890

LEÁNYFALUSI Károly: Miért volt rövid életű a papír egy- és kétpengős. = *Éremtani Lapok*, 1996. 38. p. 21–22.

LEÁNYFALUSI Károly: Numizmatikai érdekességek 1908-ból. = *Éremtani Lapok*, 1996. 39. p. 24–25.

LECSERÉLIK a papírpénz-kollekciót. Még évekig forgalomban marad, de végül bevonják a régi százast. = *Észak-Magyarország*, 52. 1996. 195. (12.18.) p. 7.

NAGY László, G.: Papírpénzek/szükségpénzek, mint a XX. századi magyar történelem kiegészítő forrásai. In: *Hatalom és társadalom*. Budapest. 1995. 141–149 p.

NEM fizethetünk az ötvenforintossal. = *Petőfi Népe*, 51. 1996. (07.01.) p. 10.

Az *ÖTEZRES* és a hegedűművész. [A hamis bankók egyre jobban hasonlítanak az igazihoz]. = *Petőfi Népe*, 51. 1996. (02.22.) p. 6.

PALLOS Lajos: Papírpénzgyártás a Habsburg Monarchiában. = *Balassagyarmati Honismereti Híradó*, 18. 1996. 1–2. p. 72–75.

PÉNZBÚCSÚZTATÓ. = *Petőfi Népe*, 51. 1996. (07.01.) p. 7.

RAYMAN János: A frontharcosok becsületpengője. = *Éremtani Lapok*, 1996. 39. p. 14.

RAYMAN János: A korona bankjegyek átszámítása pengőre. = *Éremtani Lapok*, 1995. 33. p. 14–18.

RAYMAN János: A korona bankjegyek felülbélyegzése a baranyai szénbányáknál. = *Az Érem*, 52. 1996. 1. p. 9–14.

The counterstamping of korona banknotes in the coal-mines of the County Baranya

SZENT István lesz a tízezresen. [Ötven évvel ezelőtt váltotta fel a pengőt a forint]. = *Petőfi Népe*, 51. 1996. (08.01.) p. 5.

TOVÁBBRA is érvényes az 50 forintos papírpénz. = *Új Észak*, 2. 1996. 6. (01.08.) p. 4.

VADAS Zsuzsa, M.: Biztonságosabb bankjegypapír. [Fejlesztések a Diósgyőri Papírgyárban]. = *Világgazdaság*, 27. 1995. 111. (06.13.) p. 7.

VÉDETT korban a százas bankó. [Jövőre forgalomba kerül a tízezres, már tervezik a 200 forintost is]. = *Petőfi Népe*, 51. 1996. (12.09.) p. 5.

[Új magyar papírpénzek] Te rongyos pénz. = *ÚjDN*, 1996. (09.02.) p. 3.

Az *ÚJ* százasok. = *Petőfi Népe*, 51. 1996. (03.27.) p. 1.

VIII. PAPIRPÉNZ

b. Külföldi

ELKÉSZÜLT az új ausztrál százdolláros. = *Petőfi Népe*, 51. 1996. (05.23.) p. 5.

FRÜHZEIT des Papiergeldes. Beispiele aus der Geldscheinsammlung der Deutschen Bundesbank. Frankfurt am Main. post 1970, Deutsche Bundesbank. [21] p., ill. – rec. GARAMI Erika = *Forint*, 45. 1995. 2–3. p. 17.

GARAMI Erika rec. → *FRÜHZEIT* des Papiergeldes.

GARAMI Erika rec. → *PERSIJN*, Alexander

A *HAMISÍT(HAT)ATLAN* új százdolláros. = *Petőfi Népe*, 51. 1996. (03.28.) p. 7.

PERSIJN, Alexander et al.: *Kostbarkeiten aus der HYPO-Geldscheinsammlung*. München. 1994, HYPO-Bank AG. – rec. GARAMI Erika = *Forint*, 45. 1995. 2–3. p. 17.

VALUTAVÁLTÁS. Új amerikai bankjegy. = *HVG*, 18. 1996. (01.06.) p. 41.

IX. ÉRTÉKPAPÍROK, PÉNZHELYETTESÍTŐK

200 éves a magyar értékpapír. = *ÚjDN*, 7. 1996. 54. (02.24.) p. 1.

BIRKL László: Kiegészítések az „Adójegy-változatok” című cikkhez. = *Az Érem*, 52. 1996. 2. p. 33–34.

Complements to the article „Adójegyváblázatok”

A *DRÓTOKON* keringő pénz. [Bankkártyák]. = *Tantusz*, 3. 1995. 1. (01.) p. 10.

„*EGY* kártya, egy Európa”. [Az Euroshell-kártya]. = *Tantusz*, 3. 1995. 1. (01.) p. 9.

EGY kis lexikon. = *Tantusz*, 3. 1995. 1. (01.) p. 10–11.

ÉJSZAKAI hamiskártya-felderítés. = *Tantusz*, 3. 1995. 1. (01.) p. 9–10.

HAMISÍTÁS ellen védve. = *Tantusz*, 3. 1995. 1. (01.) p. 9.

KÁPÉ a bankban. [Üzemanyagkártyák Magyarországon]. = *Tantusz*, 3. 1995. 1. (01.) p. 8–9.

A *KÁRTYA* titka. = *Bankoráma*, 1995. (Tavaszi) p. 9.

KIS János: A csekketől az elektronikus bankig. [Készpénzkímélet]. = *Tantusz*, 3. 1995. 1. (01.) p. 18–20.

LEÁNYFALUSI Károly: Börtönpénzek. = *Éremtani Lapok*, 1995. 31. p. 19.

A *PATTINTOTT* kőkorszaktól a hitelkártyáig. = *Bankoráma*, 1995. (Tavaszi) p. 7.

SAKONYI Péter: A plasztiklapocská diadalútja. = *Bankoráma*, 1995. (Tavaszi) p. 12.

TÖBB új szolgáltatás. = *Tantusz*, 3. 1995. 1. (01.) p. 10.

TUDNIVALÓK a plasztiklapocskák használatáról. A legújabb kártyajátékok. [A bankkártyákról]. = *Déli Hírlap*, 28. 1996. 24. (01.29.) p. 3.

VÁCI L. Gyula: Profit Prima – tőkeszámlán. = *Bankoráma*, 1995. (Tavaszi) p. 15.

A *VILÁG* fizetőkártyája. = *Bankoráma*, 1995. (Tavaszi) p. 9.

X. SZÜKSÉGPÉNZ

- ELEK Miklós: A Fegyver és Gépgyár 1 koronásának változata 1919-ből. = Éremtani Lapok, 1995. 32. p. 27.
- ELEK Miklós: Kiegészítés Ambrus Béla: Magyarország papírszükségpénzei 1914–1919 VIII. 1-ig c. művéhez. = Éremtani Lapok, 1995. 29. p. 17–18.
- RAYMAN János: A gyulai Komló Kávéház 20 fillérese. = Éremtani Lapok, 1995. 34. p. 20–21.
- RAYMAN János: Különleges pécsi szükségpénzek. = Éremtani Lapok, 1995. 31. p. 16–18.
- RICHTER, Rudolf: Notgeld Österreich. Österreich–Ungarn 1914 bis 1918. Regensburg. 1996, Heinrich Gietl Vlg. 198 p., ill.
- RÓZSA Gábor: Az „utolsó” jancsibankó a Mindszent-apátfalvi Ármentesítő Társulatnál Kistiszán, és a kormánybiztosi iratok között Szentesen (1882). Die letzte „Hänschenbanknote” in Szentes, bei der Wasserschutzgesellschaft in Bökény-Mindszent. In: A NUMIZMATIKA és a társtudományok II. – Szerkesztette: KRANKOVICS Ilona. Debrecen. 1996, Déri Múzeum, Magyar Numizmatikai Társulat. 135–158 p. res. p. 158.
- SZEMÁN Attila: Szomolnokai bányapénzeink egy csoportja. = NK, 94–95. 1995–96. p. 63–73. res. p. 73.
- SZEMÁN Attila: Tiszolczi bányapénzünk. = Éremtani Lapok, 1995. 33. p. 7–9.

XI. BANKTÖRTÉNET

- BOTOS János: A bankközi megállapodások rendszere 1908–48 között. = Kereskedelmi Szle, 36. 1995. 4. p. 41–47.
- BOTOS János: A Bizományi Kereskedőház és Záloghitel Rt. és jogelődei története (1773–1993). Budapest. 1993, BÁV Rt. 174 p.
- BOTOS János: A history of the General Banking and Trust Co. Ltd and its legal predecessors (1922–1992). Budapest. 1992, Kossuth Printig House. 115 p.
- BOTOS János: A magyarországi pénzintézetek együttműködésének formái és keretei. Budapest. 1994, Közgazdasági és Jogi Kiadó. 251. – rec. GARAMI Erika = Forint, 45. 1995. 4. p. 16.
- BOTOS János: A magyarországi pénzintézetek érdekképviselői szerveinek működése 1948-ig. = Kereskedelmi Szle, 36. 1995. 2. p. 42–49.
- CSERÉLHETŐ régi márkák. = Petőfi Népe, 50. 1995. (06.16.) p. 6.
- DEUTSCHE Bank: Dates, facts and figures 1870–1993. Compiled by Manfred POHL, Angelika RAAB-REBENTISCH. Frankfurt am Main. 1994, Historical Association of Deutsche Bank. 83 p. – rec. GARAMI Erika = Az Érem, 52. 1996. 1. p. 48.
- EGY a három M közül. = Bankoráma, 1995. (Tavaszi) p. 8.
- Az ÉREM oldalai. [A MNB reagál a tokaji numizmatikai kiállítás kapcsán a bankot ért kritikára]. = Észak-Magyarország, 52. 1996. 95. (04.23.) p. 6.
- ÉRTSÜK jobban egymást. [Az Angol–magyar bank- és tőzsdeszótárról]. = Bankoráma, 1995. (Tavaszi) p. 9.
- GALBRAITH, John Kenneth: A pénzügyi spekulációk rövid története. Eufória és csalódás. Budapest. 1995, AduPrint. 94 p. – rec. GARAMI Erika = BankLevél, 5. 1995. 12. p. 3.
- GARAMI Erika rec. → BOTOS János; DEUTSCHE Bank: Dates; GALBRAITH, John Kenneth; GERLE János; NATIONAL Bank of; TALLÓZ György; TOMKA Béla
- GARAMI Erika: Pénzintézetek történetének feldolgozása. Die Geschichte von Geldinstituten. In: A NUMIZMATIKA és a társtudományok II. – Szerkesztette: KRANKOVICS Ilona. Debrecen. 1996, Déri Múzeum, Magyar Numizmatikai Társulat. 117–122 p. res. p. 122.
- GERLE János: A pénz palotái. Budapest. 1994, Városháza. 69 p., ill. – rec. GARAMI Erika = Forint, 46. 1996. 1. p. 18.
- HUSZTI Ernő: Hitel- és bankéletünk reformkori kezdetei. = Valóság, 35. 1995. 1. p. 25–33.
- IMREH István: Hitelintézet alapítási törekvések a reformkori Erdélyben. = Szabad György emlékkönyv. Budapest. 1994, 235–254 p.
- KÜLFÖLDIEK is bíznak a K&H-ban. = Bankoráma, 1995. p. 12.
- [LÁSZLÓ Andor] R. I.: A bank volt a hobbi. Emlékezés László Andorra. = Forint, 45. 1995. 1. p. 14–16.
- MAGYAR Rockefellererek kerestetnek. = Bankoráma, 1995. (Tavaszi) p. 10.
- NATIONAL Bank of Hungary. 70 years of existence (1924–1994). Budapest. 1994, Inf. Dep. of the National Bank of Hungary. 71 p. – rec. GARAMI Erika = Forint, 45. 1995. 17. 1.
- POHL, Manfred → DEUTSCHE Bank: Dates, RAAB-REBENTISCH, Angelika → DEUTSCHE Bank: Dates,
- RAYMAN János rec. → SIPTÁR László
- SEBŐK Éva: A Magyar Általános Takarékpénztár az első világháború előtti években. = Kereskedelmi Szle, 36. 1995. 4. p. 35–39.
- SEBŐK Éva: A Magyar Jelzálog-Hitelbank Rt. történetéből. = Kereskedelmi Szle, 36. 1995. 2. p. 50–52.
- SIPTÁR László: A pécsi Takarékpénztár Rt. története. Pécs. 1996, Siptár Miklósné Molnár Klára. 168 p., ill. – rec. RAYMAN János = Éremtani Lapok, 1996. 40. p. 22–23.
- SZABÓ János, M.: Az aranyvonat valahol megállt. = Magyar Nemzet, 58. 1995. 18. (01.21.) p. 10.
- SZABÓ László: Monetárizmusok tündöklése és bukása. = Pénzügyi Szle, 1995. 9. p. 1.; 10. p. 787–799.

- SZLANKA András: Banktörténeti emlék. = Népszabadság, 53. 1995. 90. (04.18.) p. mell. 8.
- TALLÓS György: A Magyar Általános Hitelbank. 1867–1948. Budapest. 1995, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 450 p., ill. – rec. GARAMI Erika = Forint, 45. 1995. 4. p. 16.
- TALLÓS György: Motor and company of economic change. Hungary's financial institutions on National Bank of Hungary's 70th anniversary. = Perspectives, 1995. 2. p. 8–11.
- TOMKA Béla: A magyarországi pénzügyintézetek rövid története 1836–1947. Budapest. 1996, – rec. GARAMI Erika = BankLevél, 6. 1996. 6. p. 6.
- TOMKA Béla: Bankuralom, bankérdekeltség, bankellenőrzés. A magyarországi pénzügyintézetek ipari kapcsolatai a századfordulón, 1895–1913. = Történelmi Szle, 37. 1995. 2. p. 171–207.
- TROM András: Megbízhatóság, szolid szolgáltatások. [A K&H Bankról] = Bankoráma, 1995. (Tavaszi) p. 4–5.

XII. ÉREMMŰVÉSZET

- X. Országos Érembiennále Sopron, Lábasház, Orsolya tér 5. Ungarische Medaillen-Biennale = National biennial of medal art. 1995 június 17 – szeptember 10. A kat. összeáll. és a kiállítást rendezte BARANYI Judit. Sopron. 1995, 94 p., ill.
- ALAPÍTVÁNYI emlékérem. = ÚjDN, 6. 1995. 313. (11.16.) p. 1.
- „ARADI vértanúk” éremsorozat. SZEPESSY Tamás: A legújabb „Aradi vértanú” érmünk. = Értesítő, 1996. 1. p. 6.
- Az ATLANTAI olimpiai bizottság bemutatta az új olimpiai érmek terveit. = Petőfi Népe, 1995. (10.16.) p. 9.
- BAJNOKOKRA váró nemesfémek. = Petőfi Népe, 51. 1996. (11.23.) p. 10.
- BALOGH Imre érmei. = ÚjDN, 1995. (10.17.)
- [BALOGH Imre] Az öntőmester remekei. = ÚjDN, 1995. (10.18.) p. 5.
- [BALOGH Imre] HÁGEN József – RAYMAN János: Balogh Imre pécsi öntőmester által öntött bronzérmek kiállítása a pécsi Helyőrségi Klubban 1995. október 17–27. Katalógus. Pécs. 1995, S.n. 10 p., ill.
- BARANYI Judit → X. Országos Érembiennále; NÉVJEGY-érem kiállítás
- A BAZILIKA felszentelésének emlékérmé. = Esztergom és Vidéke, 1995. 47. (11.23.)
- [BECK Ö. Fülöp MEE emlékérem-terv] = Értesítő, 1996. 1. 5., ill.
- BERTÓK Krisztina rec. → STAHL, Alan M.; NÉVJEGY-érem kiállítás; TURNER, A. J.
- BÓNA Endre: Emlékezés '56 forradalmára. = Egészség, 108. 1996. 5. p. 27–28.
- BÓNA Endre: Kegy- és kórházérmek lélektani jelei. = Egészség, 108. 1996. 6. p. 15–17.
- BÓNA Endre: Szent-Györgyi Albert emlékezete éremképekben. Szeged. 1995, 88 p., ill. – rec. HÉRI Vera, G. = NK, 94–95. 1995–96. p. 151.
- CHIKÁN Bálint: Lajos Cséri: master of the portrait. = The Medal, 1995. 27. p. 81–86.
- EGERVÖLGYI Dezső → [SZÉCHENYI István emlékérem]
- EMLEKÉRMET adott ki az amerikai olimpiai bizottság a jubileumi, 100. olimpia emlékére. = Petőfi Népe, 51. 1996. (06.24.) p. 13.
- ÉPÍTÉSZET érmeken. Budapest. 1993, OMH Magyar Építészeti Múzeum. 45 p., ill. – rec. GARAMI Erika = Éremtani Lapok, 1995. 25. 32.
- Az ÉREM másik oldala. = PRMKK Képző Központ, 2. 1996. 1.(01.) p. 2.
- ÉRMEK, tervek, rajzok. = Déli Hlap, 27. 1995. 56.(03.07.) p. 2.
- [FODOR József emlékérem. Csúcs Ferenc alkotása] SÜLE Tamás: Egészségügyünk gondjai egykor és ma. Gondolatok a milleneumi orvoskongresszus centenáriuma. = ÚjDN, 1996. (09.21.) p. 13.
- GARAMI Erika rec. → ÉPÍTÉSZET érmeken; KISS György; NÉVJEGY-érem kiállítás
- GOSZTONYI József → KISS Nagy András
- GOSZTONYI József: Beck Ö. Fülöp éremművészete. = Éremtani Lapok, 1995. 30. p. 16–22.
- GOSZTONYI József: Beck Ö. Fülöp érmei és plakettjei. Pótlás a Huszár-Procopius éremkatalógushoz. = Éremtani Lapok, 1996. 36. p. 10–24.
- GOSZTONYI József: Kiss György Munkácsy-díjas szobrászművész kiállítása. = Éremtani Lapok, 1996. 36. p. 28.
- GOSZTONYI József: Kiss Nagy András éremművészete. 2. rész. = Az Érem, 51. 1995. 1. p. 42–48.; 3. rész. = uo.: 51. 1995. 2. p. 27–36. 4. rész. = uo.: 52. 1996. 1. p. 35–48. The medal art of András Kiss Nagy.
- GOSZTONYI József: Liszt Ferenc az éremművészetben. = Éremtani Lapok, 1996. 40. p. 13–17.
- GOSZTONYI József: Luther Márton a magyar éremművészetben. = Éremtani Lapok, 1996. 37. p. 20–21.
- GOSZTONYI József: Szabó Dezső a magyar éremművészetben. = Éremtani Lapok, 1995. 33. p. 3–6.
- GOSZTONYI József: Száz éve született Pátzay Pál szobrász és éremművész. = Éremtani Lapok, 1996. 38. p. 18–21.
- GOSZTONYI József: Szent László az éremművészetben. = Éremtani Lapok, 1995. 34. p. 13–17.
- GÖTZE Árpád → [SZENT János Kórház emlékérmé]
- HÁGEN József → RAYMAN János
- HÁGEN József: Szigetvárért emlékérem. = Havi Hírmondó, 3. 1995. 9. (11.) p. 4.
- HÁGEN József: Zrínyi Miklós, a szigetvári hős. = Havi Hírmondó, 3. 1995. 7. (09.) p. 4.
- HÁRS Éva → [TÖRÖK János]
- HÉRI Vera, G. rec. → BÓNA Endre
- [A HONFOGLALÁS emlékére, MEE emlékérem] = Értesítő, 1996. 1. p. 5., ill.
- HUSZÁR Lajos: Attila a numizmatikában. Harmadik rész. = Éremtani Lapok, 1995. 29. p. 3–9.; Negyedik rész. = uo.: 1995. 31. p. 3–8. Ötödik rész. = uo.: 1995. 31. p. 3–7.; Hatodik rész. = uo.: 1995. 32. p. 3–7.

KÁDAS István rec. → SÜLE Tamás

KENYERES Dénes: A Cs. és K. 101. gyalogezred emlékérmé. = Az Érem, 52. 1996. 1. p. 18–20.

The commemorative medal for the infantry of the „Cs&K. 101.”

KENYERES Dénes: A Magyar Néphadsereg „rovki” plakettje. = ÉrHír, 4. 1996. 1. (18) p. 3.

KENYERES Dénes: Interkozmosz-plakett. = ÉrHír, 4. 1996. 2. (19) p. 4.

KISS György: Festmények, érmek, szobrok, grafikák. Vác. 1996, Kiss György. 107 p., ill. – rec. GARAMI Erika = Éremtani Lapok, 1996. 39. p. 22.

KISS Nagy András. Éremkiállítás, Kecskemét, Képtár. 1995. július 29 – szeptember 10. A bevezetőt írta és a kat. összeállította GOSZTONYI József. Kecskemét. 1995, MEE Kecskeméti Csoportja az MNT segítségével. 36 p., ill.

[KÓS Károly emlékérem] RÓZSA Gábor: Kós Károly Szentesen. = Szentesi Élet, 1996. (02.17.)

KOVÁCS József: Kiegészítés „A Monarchia hadgyakorlati érmei” című könyvhöz. = Az Érem, 52. 1996. 1. p. 15–17. Complementary data to the book of „A Monarchia hadgyakorlati érmei”

KOVÁSZNAI Viktória, L.: Csúcs Ferenc művészi pályája. The artistic career Ferenc Csúcs. In: CSÚCS Ferenc szobrászművész. Katalógus. Budapest. 1995, Hadtörténeti Múzeum. 6–13 p., ill.

KOVÁSZNAI Viktória, L.: Eredendően új kifejezési forma keresése – Budahelyi Tibor. In: Budahelyi Tibor 1995. Katalógus. Budapest. 1995.

KOVÁSZNAI Viktória, L.: Gli aspetti tedeschi delle medaglie ungheresi di stile liberty. = RIN, 97. 1996. p. 261–296.

KOVÁSZNAI Viktória, L.: Losses to Hungarian medallic art, Walter Madarassy and Kálmán Renner. = The Medal, 1995. 27. p. 63–68.

KOVÁSZNAI Viktória, L.: Meszes Tóth Gyula szobrászművész, a IX. Országos Érembiennále, Sopron 1993 Ferenczy Béni-nagydíja nyertesének kiállítása. In: X. országos Érembiennále Sopron, Lábasház, Orsolya tér 5. Ungarische Medaillen-Biennale = National biennial of medal art. 1995 június 17 – szeptember 10. A kat. összeáll. és a kiállítást rendezte BARANYI Judit. Sopron. 1995, 8–14 p., ill.

KOVÁSZNAI Viktória, L.: Moon and space in the medals of Antal Czinder. = The Medal, 1996. 28. p. 97–106.

KOVÁSZNAI Viktória, L.: The tenth Exhibition of Hungarian medals in Sopron. = The Medal, 1996. 28. p. 115–119.

KŐHEGYI Mihály: Törvényjavaslat Liszt Ferenc emlékérem veréséről. = Az Érem, 52. 1996. 2. p. 31–32.

The bill to strike the commemorative coin of Ferenc Liszt

KŐSZEGI Tivadar: A fásori evangélikus gimnázium emlékérmé. = NK, 94–95. 1995–96. p. 128.

Gedenkmedaille des evangelisch-lutherischen Gymnasiums in der Fásor

LEÁNYFALUSI Károly: Imre Gábor szobrászművész munkáiból. ÉrHír, 4. 1996. 1. (18) p. 2.

LEÁNYFALUSI Károly: Újabb kecskeméti bélyeggyűjtő-érem. = ÉrHír, 4. 1996. 3. (20) p. 2.

MELY városok, szervezetek, intézmények kapták meg díszdobozban a Gizella királyné illetve István király portréját ábrázoló emlékérmét. = Esztergom és Vidéke, 1995. 38. (09.21.) p. 1.

MÉSZÁROS István: Emlékelem Kármán Tódorról. = Éremtani Lapok, 1995. 31. p. 20.

[„MŰSZAKI Nagyjaink” emlékérmé sorozat] VIDA Miklós: Emlékelem Kármán Tódorról. = Értesítő, 1995. 2. p. 6., ill. ; Megjelent a „Műszaki Nagyjaink” emlékérmé sorozat második példánya [a Bay Zoltán emlékérmé]. = uo, 1996. 1. p. 6.

NAGY Zsolt: A Vatikánban is láthatók a pécsi mester művei. = Baranyai Kézműves, 1995. (11.) p. 23.

NÉVJEGY-érem kiállítás. Exhibition of card-medal. A katalógust szerkesztette BARANYI Judit. Budapest. 1995, OTP Bank Galéria. 55 p., ill. – rec. BERTÓK Krisztina = NK, 94–95. 1995–96. 151. ; GARAMI Erika = Éremtani Lapok, 1995. 31. p. 21.

NYIRÁDI Lajos – RÁCZ Józsefné: Erdészeti vonatkozású magyar érmek és plakettek. Budapest. 1993, Országos Erdészeti Egyesület. 120 p., ill. (Erdészettörténeti Közlemények, 8.) – rec. RAYMAN János = Éremtani Lapok, 1995. 33. p. 22–23.

[OLIMPIAI érmek] Hat gramm arany. Hatszáznégyszáz arany- és ezüst valamint hatszázharminc bronzérem talál gazdára Atlantában. [Olimpiai érmek]. = Magyar Hírlap, 29. 1996. 169. (07.20.) p. 24.

PALLÓS Lajos: Relikviák a bohém társaságoktól. Emlékezés a Schlaraffia magyarországi egyesületeire. In: Aranyérmek, ezüstkoszorúk. Művészkultusz és műpártolás Magyarországon a XIX. században. Budapest. 1995. p. 214–220.

[PÉCSVÁRADÉRT-émlékplakett] Pécsvárad idei kitüntetettjei. = ÚjDN, 1996. (08.26.) p. 9.

RÁCZ Józsefné → NYIRÁDI Lajos

RAYMAN János → HÁGEN József

RAYMAN János rec. → NYIRÁDI Lajos ; SÜLE Tamás

RAYMAN János: II. János Pál magyarországi látogatásának pécsi érmei. = Az Érem, 51. 1995. 1. p. 19–22.

The medals commemorating the Hungarian visit of pope Paul John II. issued in Pécs

RAYMAN János: AGRICOLA emlékérmé. = Éremtani Lapok, 1995. 29. p. 15–16.

RAYMAN János: A pécsi kiállítások és vásárok érmészeti emlékei, II. rész. 1907-től napjainkig. Die Ausstellungen und Messen der Stadt Pécs auf Medaillen verewigt. II. Teil. Der Zeitraum von 1907 bis Heute. = JPMÉ, 40. 1995. res. p. 128.

RAYMAN János: Emlékplakett a mohácsi vészről. = ÚjDN, 1996. (08.29.) p. 6.

RAYMAN János: Kiállítási érmek ábrái nyomdai mintakönyvekben. = Éremtani Lapok, 1995. 32. p. 13–23.

RAYMAN János: Kiállításon a pécsi kiállítások érmei. = Éremtani Lapok, 1996. 39. p. 21.

RAYMAN János: Szent Eligius magyarországi hagyományai és érmei. Die Pflege des Kultes des hl. Eligius und die Münzen mit seiner Darstellung. = NK, 94–95. 1995–96. p. 75–84. res. p. 84.

REGÉLŐ érmek. = Csongrád Megyei Hírlap, 53. 1996. 22. (01.26.)

- RÓZSA Gábor → [KÓSZ Károly emlékérem]
ROZVÁNY Gy.: Professzorportrék. = ÚjDN, 1996. (03.23.) p. 9.
SASSI NAGY Béla: Törös Gábor nagybányai szobrászművész orvosi vonatkozású érmei. = Az Érem, 51. 1995. 1. p. 23–24.
The medals of Gábor Törös sculptor from Nagybánya with medical bearing
SCHWARZ, Walter A.: Kurzbiographie des bedeutenden österreichischen Medailleurs Rudolf Marschall. = ZÖGO, 1995. 17. p. 28–29.
STAHL, Alan M. – WALDMAN Louis: The earliest known medalist: The Sesto Brothers of Venice. In: *AMERICAN Journal of Numismatics*. 5–6. New York. 1994, The American Numismatic Society. 167–188 p., 3 t. – rec. BERTÓK Krisztina = NK, 94–95. 1995–96. p. 140.
[SÜLE Tamás]: A „Baranya Megyei Orvosi Kamaráért” jutaloméremről. = Kamarai Hírlevél, 1996. október. p. [7–8].
SÜLE Tamás: A Magyar Belgyógyász Társaság Dunántúli Szekciójának XLIII. Vándorgyűlése. Győr, 1996. június 13–15. = MBA, 49. 1996. 4. p. 243.
SÜLE Tamás: Az „Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlései”-nek pécsi eseményei. In: Tanulmányok Pécs történetéből. 2–3. Pécs. 1996, Pécs Története Alapítvány. 113–124 p., ill.
SÜLE Tamás: Az Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűléseinek magyarországi története. = MBA, 49. 1996. 1. (02.) p. 37–42.
SÜLE Tamás: Kétszáz éves az Irgalmas Rend pécsi kórháza. = Orvosi Hetilap, 137. 1996. 36. p. 1987–1990.
SÜLE Tamás: Százötven év pécsi orvosi érmei. 1845–1995. 1996. Pécs. 1996, Baranya Megyei Levéltár. 63 p., 25 t. (Tanulmányok és források Baranya megye történetéből, 2.) – rec. KÁDAS István = Dunántúli Napló, 7. 1996. 310.(11.13.) p. 8. ; RAYMAN János = Éremtani Lapok, 1996. 40. p. 23.
Pécsér medizinische Medaillen von 150 Jahren
SÜMEGI György: Tisztelt Érme! In: X. országos Érempiennálé Sopron, Lábasház, Orsolya tér 5. Ungarische Medaillen-Biennale = National biennial of medal art. 1995 június 17 – szeptember 10. A katalógust összeáll. és a kiállítást rendezte BARANYI Judit. Sopron. 1995, 4–5 p.
[SZENT János Kórház emlékérmé] GÖTZE Árpád: Kedves Szilágyi Úr! [Tájékoztató levél az éremről]. = Értesítő, 1996. 1. p. 6.
[SZÉCHENYI István emlékérem] EGERVÖLGYI Dezső: Szoboravatásra emlékérem!. = Értesítő, 1996. 2. p. 10–11., ill.
SZEPESSY Tamás → „ARADI vértanúk”
SZOLLÁTH György: Renner Kálmán érmei. 2. rész. = Az Érem, 51. 1995. 1. p. 35–41. ; 3. rész. = uo, 51. 1995. 2. p. 18–26. ; 4. rész. = uo, 52. 1996. 1. p. 25–34.
The medals of Kálmán Renner.
[TÖRÖK János] HÁRS Éva: Török János. = ÚjDN, 1996. (09.23.) p. 5.
TÓTH József: Kiegészítés a „Kossuth Lajos az érmészetben 1848–1902” c. kötethez. = Az Érem, 51. 1995. 1. p. 12.
Complementary notes to the book of „Lajos Kossuth in the medal art of 1848–1902”
TURNER, A. J.: A seventeenth century calendar scale for coins and mathematical instruments. In: *AMERICAN Journal of Numismatics*. 5–6. New York. 1994, The American Numismatic Society. 209–219 p., 2 t. – rec. BERTÓK Krisztina = NK, 94–95. 1995–96. p. 141.
TÜZIJÁTÉK, karnevál, főpapi mise. [Ezeréves frigyet ünnepel Esztergom, a királyi város]. = Petőfi Népe, 50. 1995. (08.09.) p. 4.
VIDA Miklós → „MŰSZAKI Nagyjaink” ...
VISSZATEKINTŐ. = Havi Hírmondó, 3. 1995. 9. (11.)
WALDMAN, Louis → STAHL, Alan M.

XIII. EMLÉKPÉNZ

- AUSZTRIA és népe. = Éremtani Lapok, 1995. 31. p. 23.
EMLÉKÉREM – jubileumokra. = Petőfi Népe, 51. 1996. (08.22.) p. 5.
EMLÉKÉRMEK. = ÚjDN, 1996. (03.24.) p. 7.
ÉREMGYŰJTŐK csemegéje. Szent István lovasszobra és az Árpád gözhajó. = Új Észak, 2. 1996. 42. (02.19.) p. 4.
Az ÉRMESŐ jövőre is záporozik. = ÚjDN, 1996. (12.31.) p. 5.
GARAMI Erika rec. → MAGYARORSZÁG forint emlékpénzei 1956–1994
GARAMI Erika: Az 1995. évi jubileumi érmék gipsztervei. Commemorative coin plans 1995. = NK, 94–95. 1995–96. p. 107–114.
res. p. 114.
LAKOS kapitány mártírúma. [Szentesi pályázat]. = Délvilág, 1996. 23. (01.27.)
MAGYARORSZÁG forint emlékpénzei 1956–1994. Budapest. 1994, Babits – WIMNB. 35 p., ill. – rec. GARAMI Erika = Éremtani Lapok, 1995. 32. p. 26–27.
SZEGŐ Tamás díj. = ÚjDN, 1995. (12.06.) p. 7.
A SZTÁROK pénze, avagy a sztárok a pénzen. [Labdarúgó VB nyugatnémet sztárjai emlékpénzek]. = Népszabadság, 1996. (06.14.) p. 11.

XIV. KITÜNTETÉSEK, RENDJELEK, JELVÉNYEK

- ÁLLAMELNÖKÜNK* élethosszig viseli a maga Nagykeresztjét. [Mellre tűzhető díszes érdemtanúsítványok]. = ÚjDN, 6. 1995. 316. (11.19.) p. 1.
- AUSSTELLUNG* „Ehre und Eitelkeit. Österreichs Orden vom Mittelalter bis zur Gegenwart”. = ZÖGO, 1995. 20. p. 31.
- BERÉNYI Zsuzsanna Ágnes: Az Első Magyar Tűzzománc Jelvénygyárban készült iskolajelvények katalógusa. Katalog der in der Ersten Ungarischen Emailleabzeichen-Fabrik hergestellten Schulabzeichen. = NK, 94–95. 1995–96. p. 86–90. res. p. 89.
- CHIBA, Walter: Veteranenkreuze, private Anfertigungen der Soldatenvereine und Kameradschaftsbünde. 1. Nachtrag. = ZÖGO, 1995. 18. p. 15–19.
- DIKOWITSCH, Hermann – STOLZER, Johann: Erzherzog Karl von Österreich – Ein ordenskundlicher Beitrag mit besonderer Berücksichtigung des Militär-Maria Theresien-Grosskreuzes in Brillanten. = ZÖGO, 1995. 18. p. 1–13.
- DÍSZDOKTOROK* avatása a POTE-n. = ÚjDN, 6. 1995. 288. (10.21.) p. 1.
- DÓCZI Juszti – RÓZSA Gábor: Kitüntek közülünk. [Fleischmann Rudolf díj, Magyar Köztársasági Érdemérem Kiskeresztje, A Megyei közgyűlés Alkotói Díja]. = Szentesi Élet, 1995. (08.26.) p. 3.
- [*EURÓPA Tanács Becsületászlaja*] *BECSÜLETZÁSZLÓ* Mohácsnak. = ÚjDN, 1996. (08.26.) p. 3.
- JELVÉNYŐRÜLET* Atlantában. = Délmagyarország, 86. 1996. 181. (08.03.) p. 7.
- KENYERES Dénes: Iparitanulói Intézet jelvénye. [Kecskemét]. = ÉrHír, 4. 1996. 3. (20) p. 3.
- KENYERES Dénes: Az Osztrák–Magyar Monarchia repülőjelvényei. 3. rész. = Az Érem, 51. 1995. 2. p. 9–13.
- The flying badges of the Austro–Hungarian Monarchy. Part 3.
- KENYERES Dénes: Repülőjelvények az Osztrák–Magyar Monarchiában. 2. rész. = Az Érem, 51. 1995. 1. p. 13–17.
- Flying badges of the Austro–Hungarian Monarchy. Second Part
- KENYERES Dénes: UNIVER Szövetkezet jelvénye [Kecskemét]. = ÉrHír, 1995. 2. p. 3.
- A *KISEBBSÉGEKÉRT* Díj alapításáról. = MK, 1995. 81. 1. p. 4724.
- KITÜNTETÉS* az AIDS világnapján. = ÚjDN, 1995. (12.02.) p. 10.
- KÓHEGYI Mihály – NAGY Ádám: Kitüntető jelvény alapítása Szegeden 1969-ben. Stiftung einer Auszeichnungs-medaille in Szeged 1969. = NK, 94–95. 1995–96. p. 91–96. res. p. 96.
- LAKATOS Sarolta: Nagy Péter cár uralkodása előtti orosz insigniák, kitüntető jelvények, mint középkori falerák. Die russischen Insignien, Auszeichnungen vor der Regierung von Peter des Grossen. In: *A NUMIZMATIKA és a társtudományok II.* – Szerkesztette: KRANKOVICS Ilona. Debrecen. 1996, Déri Múzeum, Magyar Numizmatikai Társulat. 215–222 p. res. p. 222.
- MAGYAR Gábor: Die geplante Stiftung einer Rettungsmedaille in der k.u.k. Monarchie. = ZÖGO, 1995. 19. p. 1–8.
- MÉSZÁROS M. János: Újabb állatorvosi jutalom érmek. = Az Érem, 51. 1995. 2. p. 15–17.
- New veterinary reward medals
- MISKOLC* kitüntető címei, díjai. = Déli Hlap, 28. 1996. p. 13. (01.16.) p. 2.
- MOLNÁR József: Bányász Szolgálati Érdemérem. = Az Érem, 51. 1995. 1. p. 25–34.
- Miner’s medal-for-merit
- A *MŰVELŐDÉSI* és közoktatási miniszter által adományozható művészeti és oktatási szakmai díjakról szóló 4/1992. (III.6.) MKM rendelet módosításáról. = MK, 1995. 104. 1. p. 6082.
- NAGY Ádám → KÓHEGYI Mihály
- PANDULA Attila: A Horthy korszak rendjeleinek és kitüntetéseinek szimbólumai. In: *A KILENCEDIK (tapolcai)* Magyar Őstörténeti Találkozó előadásai és iratai. Budapest–Zürich. 1995, Ungarisch Historischer Verein Zürich. p. 97–103.
- PINTÉR Attila → RODÉ Magdolna
- RAINER Pál: Egy magyar falerisztikai munka és szerzője [A rendjelek és kitüntetések történelmünkben]. Ein ungarisches Werk über die Ordenskunde und sein Verfasser. In: *A NUMIZMATIKA és a társtudományok II.* – Szerkesztette: KRANKOVICS Ilona. Debrecen. 1996, Déri Múzeum, Magyar Numizmatikai Társulat. 223–237 p., ill.
- RODÉ Magdolna – PINTÉR Attila: Nyolcvan éves a védőnői szolgálat. = Orvosi Hetilap, 137. 1996. 14. p. 755–758.
- RÓZSA Gábor → DÓCZI Juszti
- [*SCHNEIDER* Sándor-díj] A művelődési és közoktatási miniszter 7/1995. (VIII.11.) MKM rendelete a Schneider Sándor-díj alapításáról. = MK, 1995. 67. (08.11.) p. 3731.
- SCHWARZ, Walter A.: Ausstellung „Flieger am Himmel des 1. und 2. Weltkrieges”. = ZÖGO, 1995. 17. p. 32.
- SCHWARZ, Walter A.: Das Ehrenzeichen der niederösterreichischen Stände vom Jahre 1797, eine vergessene Dekoration. = ZÖGO, 1995. 19. p. 9–15.
- STOLZER, Johann → DIKOWITSCH, Hermann
- STOLZER, Johann: Ausstellung „Publicum meritorium praeium” in Deutsch-Wagram. = ZÖGO, 1995. 19. p. 30.
- A *SZOLGÁLATI* Jel, Bátorság Érdemjel kitüntető cím és a Miniszteri díj alapításáról szóló 6/1992. (V.5.) BM rendelet módosításáról. 7 MK, 1995. 113. p. 6601–6602.
- ÚJ* iskolajelvény. = ÚjDN, 1996. (02.26.) p. 8.
- ZEIDLER Sándor: Kitüntetések a Magyar Köztársaságban. Decorations in the Hungarian Republic. Auszeichnungen in der Republik Ungarn. 1995. Budapest. 1995, Kossuth. 127 p., ill.

XV. ZSETON, BÁRCA

- BÁN János: Átverés angol kantinpénzzel [Kecskeméten]. = *Petőfi Népe*, 50. 1995. (08.17.) p. 1,3.
BÚÉK '96 : ÚJÉVI „szerencsepénzek”. = *ÉrHír*, 4. 1996. 1. (18) p. [1].
- CSIFFÁRY Gergely: A baliga használata a Heves megyei iparvállalatoknál. Der Gebrauch von „baliga” bei den Industriunternehmen im Komitat Heves. In: *A NUMIZMATIKA és a társtudományok II.* – Szerkesztette: KRANKOVICS Ilona. Debrecen. 1996, Déri Múzeum, Magyar Numizmatikai Társulat. 159–170 p., ill. res. p. 170.
- JÍZDNY, Miroslav → LIKOVSKY, ZbiněkLIKOVSKY, Zbiněk – JÍZDNY, Miroslav: Katalog vydavatelů účelových známek Slovenska od roku 1850. = *Numizmatika*, 1996. 14. p. 77–79.
 A catalogue of the emittants of purpose tokens in Slovakia since 1850
- LIKOVSKY, Zbynek – SVETLA-DUBSKÁ, Iva: Slovenské účelové známky. = *Numizmatika*, 1996. 14. p. 73–76.
 Slovak purpose tokens
- RAYMAN János: A pécsi Remény Gyógyszertár reklámérméi. = *Érentani Lapok*, 1996. 40. p. 8–12.
- SOÓS Ferenc: Hozzászólás [Simon László: Egy legújabb kori magyar játék- és számvetőpénz c. cikkéhez = *ÉL*, 1994. 27.]. = *Érentani Lapok*, 1995. 29. p. 22.
- SVETLA-DUBSKÁ, Iva → LIKOVSKY, Zbynek
- TÓTH József → ZOMBORI LAJOS
- TÓTH József: Ismét Ráckeve hídvámbárcáiról. = *Érentani Lapok*, 1995. 29. p. 19.
- TÓTH József: Még egyszer a Zirci ÁFÉSZ - zsetonokról. = *Érentani Lapok*, 1995. 29. p. 16.
- ZOMBORI LAJOS – TÓTH József: A Fővárosi Vidámpark bárcái. = *Érentani Lapok*, 1995. 33. p. 10–13.
- ZOMBORI Lajos: A Pannónhalmi Bencés Főapátság bárcanyaga. = *Érentani Lapok*, 1996. 36. p. 3–9.
- ZOMBORI Lajos: Az újszilvási bonok. = *Érentani Lapok*, 1995. 32. p. 24.
- ZOMBORI Lajos: Győr városi vámbárcája. = *Az Érem*, 51. 1995. 2. p. 14.
 The municipal customs pass of Győr
- ZOMBORI Lajos: Magyar robotbárcák, uradalmi pénzek és gazdasági napszámok. Budapest. 1996, Szerző kiadása. 182 p., ill.

XVI. HAMISÍTÁS

- BÁN János: Átverés angol kantinpénzekkel. [A fitty árfolyama meredeken nőtt]. = *Petőfi Népe*, 50. 1995. (08.17.) p. 3.
- BÁN János: Márkaköteg helyett forintcsomó [Kecskeméten]. [Az ósdi trükk már megint bejött]. = *Petőfi Népe*, 50. 1995. (08.17.) p. 3.
- A *BANKBAN* váltottak [Kecskeméten hamis 100 dolláros]. = *Petőfi Népe*, 50. 1995. (01. 21.) p. 5.
- EGYRE* több a hamis bankó. = *Új Észak*, 1. 1995. 5. (11.25.) p. 3.
- EGYRE* több a hamisított forint. = *Petőfi Népe*, 51. 1996. (01.31.) p. 1.
- FÉNYMÁSOLT* ezresek. = *Déli Hírlap*, 28. 1996. 32. (02.07.) p. 8. ; *Petőfi Népe*, 51. 1996. (03.22.) p. 1.
- A *FÉNYMÁSOLT* pénz csillogóbb ... honnan tudjuk, hogy hamis? = *Déli Hírlap*, 27. 1995. 32.(02.07.) p. 2.
- GÁL Sándor: Hamis ezresek lapultak a befőttesüvegben [Soltvadkerten]. = *Petőfi Népe*, 50. 1995. (02.21.) p. 5.
- GEDAI István: A Nikolits [Niklovits!]-féle hamisítványok. = *Érentani Lapok*, 1996. 38. p. 21. Ld. még: SZILÁGYI Mihály: Helyreigazítás ...
- HAMIS* bankók [Kiskunfélegyházán ezer forint]. = *Petőfi Népe*, 50. 1995. (11.17.) p. 2.
- HAMIS* forintok Bács-Kiskunban [Akasztón 500, Kiskunfélegyházán 1000 forint]. = *Petőfi Népe*, 51. 1996. (01.25.) p. 1.
- HAMIS* 1000 forintot találtak Félegyházán. = *Félegyházai Közl.*, 1995. (11.17.) p. 8.
- HAMIS* bankó [Baján reklám 500-as]. = *Petőfi Népe*, 50. 1995. (12.22.) p. 16.
- HAMIS* bankó és bőrkabát. = *Petőfi Népe*, 50. 1995. (11.17.) p. 2.
- HAMIS* dollár. = *Petőfi Népe*, 51. 1996. (02.24.) p. 2.
- HAMIS* dollárok egy külföldinél. = *Petőfi Népe*, 51. 1996. (11.22.) p. 3.
- HAMIS* dollárok. = *Petőfi Népe*, 51. 1996. (05.03.) p. 1.
- HAMIS* értékpapír [Kecskeméten, takarékjegy]. = *Petőfi Népe*, 51. 1996. (02.08.) p. 1.
- HAMIS* ezerforintos [Baján]. = *Petőfi Népe*, 50. 1995. (08.08.) p. 2.
- HAMIS* ezerforintos [Kiskunmajsa]. = *Új Kun-Majsa*, 1995. (11.24.) p. 1.
- HAMIS* ezres [Bácsalmáson]. = *Petőfi Népe*, 50. 1995. (11.25.) p. 2.
- HAMIS* ezres [Baján]. = *Petőfi Népe*, 51. 1996. (07.08.) p. 2.
- HAMIS* ezres [Kiskunfélegyházán]. = *Petőfi Népe*, 50. 1995. (11.10.) p. 2.
- HAMIS* ezres. = *Petőfi Népe*, 50. 1995. (09.18.) p. 2.
- HAMIS* ezresek [Bács-Kiskunban nem jellemző]. = *Petőfi Népe*, 50. 1995. (09.27.) p. 2.
- HAMIS* ezresek Félegyházán. = *Petőfi Népe*, 50. 1995. (11.22.) p. 2.
- HAMIS* ezresek Miskolcon és környékén. = *Új Észak*, 2. 1996. 32. (02.07.) p. 16.
- HAMIS* forintok Bács-Kiskunban. = *Petőfi Népe*, 51. 1996. (01.25.) p. 1.
- HAMIS* márka [Kecskeméten 200-as]. = *Petőfi Népe*, 50. 1995. (03.11.) p. 1.
- HAMIS* márkák [Kiskörösnön 200-as]. = *Petőfi Népe*, 50. 1995. (03.16.) p. 3.
- HAMIS* márkák Csolyóspáloson. = *Petőfi Népe*, 50. 1995. (08.14.) p. 3.

- HAMIS* német márka a Bácskában [Baja, Bátmonostor]. = Petőfi Népe, 51. 1996. (06.04.) p. 1.
- HAMIS* német márka a Bácskánál. = Petőfi Népe, 51. 1996. (06.04.) p. 1.
- HAMIS* ötezes [Kecskeméten]. = Petőfi Népe, 50. 1995. (05.19.) p. 1.
- HAMIS* ötezresek a csomagtartóban. Tizenegyből lesz száz forint. = Déli Hlap, 28. 1996. 298. (12.21.) p. 3.
- HAMIS* ötezresek egyre tökéletesebben. [Az UV-lámpa sem segít]. = Magyar Hlap, 1995. (07.12.) p. 1, 3.
- HAMIS* ötezresek Füzesabonyban. = Petőfi Népe, 51. 1996. (02.03.) p. 5.
- HAMIS* ötezresek gyára. = Magyar Hlap, 1995. (04.14.) p. 4.
- HAMIS* ötezresek. = Petőfi Népe, 51. 1996. (02.06) p. 2.
- HAMIS* ötszáz [Kecskeméten]. = KmétLap, 1995. (04.20.) p. 3.
- HAMIS* ötszáz [Kecskeméten]. = Petőfi Népe, 50. 1995. (04.20.) p. 7.
- HAMIS* ötszáz Kecskeméten. = Petőfi Népe, 51. 1996. (06.25.) p. 3.
- HAMIS* pénz [Kiskőrösön 5000 forintos]. = Petőfi Népe, 50. 1995. (01.15.) p. 3.
- HAMIS* pénz a Balaton partján. = Magyar Hlap, 1995. (09.30.) p. 4.
- HAMIS* pénz Baján. = Petőfi Népe, 51. 1996. (06.29.) p. 3.
- HAMIS* pénzek [Baján 5000 forintos és 100 dolláros]. = Petőfi Népe, 51. 1996. (09.24.) p. 2.
- HAMIS* pénzek Baján [100 dolláros]. = Petőfi Népe, 51. 1996. (03.12., 07.29.) p. 1, 3.
- HAMIS* pénzt találtak Nagykőrösön. = Petőfi Népe, 51. 1996. (03.05) p. 1.
- HAMIS* pénzzel kereskedtek. = Magyar Hlap, 1995. (03.16.) p. 31.
- HAMISÍTHATATLAN* szépség. = VM, III. 1995. 11. (03.18.) p. 11.
- HAMISÍTOTT* értékpapírok ... Baján. = Petőfi Népe, 51. 1996. (01.17.) p. 2.
- HÖGYE István: Pénzrontás, pénzhamisítók és ellenük hozott hatósági intézkedések Zemplén vármegyében. Kipperei, Münzenfälscher und die gegen sie getroffenen behördlichen Verfügungen im Komitat Zemplén. In: *A NUMIZMATIKA és a társtudományok II.* – Szerkesztette: KRANKOVICS Ilona. Debrecen. 1996. Déri Múzeum, Magyar Numizmatikai Társulat. 123–133 p. res. p. 133.
- KÁLYHAÉZÜSTTEL kreált fémszál. Hamis pénzek Kazincbarcikán. = Észak-Magyarország, 52. 1996. 80. (04.04.) p. 12.
- A KICSI túl kicsi, a nagy macerás. Régióink hamispénz-listáját is az ezerforintosok vezetik. = Észak-Magyarország, 52. 1996. 23. (01.27.) p. 1.
- KÖHEGYI Mihály: Hamis hatosok Pesten 1864-ben. = Az Érem, 51. 1995. 2. p. 5.
- Forged six kr. in Pest in 1864
- KULCSÁR Zoltán: A hamisításbiztos új zöldhasú. = Petőfi Népe, 51. 1996. (03.06) p. 4.
- LENCSÉS Károly: A kártyaigazolványt nem lehet hamisítani. [A hologramos tízezes bankókat nehezebb lesz majd utánozni]. = Magyar Hlap, 1995. (09.30.) p. 4.
- MIT sem ér a hamis. [legyen mindenki óvatos a pénzfelfogadáskor]. = Magyar Hlap, 1995. (03.09.) p. 11.
- ŐRIZETBE vett hamispénz-forgalmazók. = Új Észak, 2. 1996. 34. (02.09.) p. 3.
- ÖTEZRES a hamisítók sztárja. [Új másolási technikák]. = Népszabadság, 1995. (04.14.) p. 1.
- Az ÖTEZRES és a hegedűművész. A hamis bankók egyre jobban hasonlítanak az igazihoz. = Déli Hlap, 28. 1996. 47. (02.24.) p. 8. ; = ÚjDN, 1996. (02.21.) p. 8.
- PÉNZHAMISÍTÓ. = Petőfi Népe, 50. 1995. (11.14.) p. 2.
- PÉNZHAMISÍTÓK buktak le Miskolcon. = Déli Hlap, 28. 1996. 47. (02.24.) p. 8.
- PÉNZHAMISÍTÓK letartóztatása. = Petőfi Népe, 51. 1996. (07.31.) p. 1.
- PÉNZHAMISÍTÓK után nyomoznak. = Petőfi Népe, 51. 1996. (09.18.) p. 3.
- PÉNZHAMISÍTÓT keresnek a kiskőrösi rendőrök. = Petőfi Népe, 50. 1995. (11.14.) p. 2.
- PÉNZT hamisítottak. = Déli Hlap, 28. 1996. 38. (02.14.) p. 8.
- RAYMAN János: Hamis 1000 dinárosok. = Az Érem, 51. 1995. 2. p. 6–8. Forged 1000 dinars
- SAJÓSZENTPÉTEREN és Kazincbarcikán. Hamis német márkát árultak. = Déli Hlap, 28. 1996. 80. (04.04.) p. 16.
- SOKSZOROSAN hamis [Kecskeméten 50 forintos]. = Kurir, 1995. (11.25.) p. 4.
- SZILÁGYI Mihály: Helyreigazítás. = Éremtani Lapok, 1996. 39. p. 25. Ld. még: GEDAI István: A Nikolits ...
- TALÁLT hamis pénz. = Petőfi Népe, 51. 1996. (07.12.) p. 2.
- TERJED a pénzhamisítás. = Petőfi Népe, 51. 1996. (02.01) p. 5.
- ÚJABB pénzhamisítók rács mögött. = Déli Hlap, 28. 1996. 35. (02.10.) p. 16.
- VIGYÁZAT, hamis pénz! = Déli Hlap, 28. 1996. 34. (02.09.) p. 8.

XVII. ÉREMLELETEK

- [*AUSZTRIA, Werfen, 1522*] MAGYAR aranyforint Salzburgban. = Éremtani Lapok, 1995. 31. p. 24.
- BAKOS Miklós → [*MAGYARORSZÁG, Komárom-Esztergom megye, Esztergom*]
- GEDAI István → [*JUGOSZLÁVIA, Zombor*] ; [*MAGYARORSZÁG, Komárom-Esztergom megye, Esztergom*]
- [*JUGOSZLÁVIA, Zombor*] GEDAI István: Magyarországi érmelet a keresztes hadjáratok korából. Hungarian coin find from the times of the crusades. = FA, 43. 1994. 1995. p. 243–250. res. p. 250.
- [*MAGYARORSZÁG*] SALTZER Ernő: A történelmi Magyarország területén fellelt 156 Árpád-házi kincslet összefüggő áttekintése. Budapest. 1996. Szinovszky és Tsa Tipográfiai Kft. 88 p.

- [MAGYARORSZÁG, Bács-Kiskun megye, Kiskunfélegyháza] SZENZÁCIÓS régészeti leletek Kiskunfélegyházán [13. sz. is]. = Petőfi Népe, 50. 1995. (11.27.) p. 2.
- [MAGYARORSZÁG, Komárom-Esztergom megye, Esztergom] BAKOS Miklós: Römische Münzfunde in Esztergom (Gran/Ungarn) im 18. Jahrhundert. = Schweizer Münzblätter, 45. 1995. 179/180. p. 52–64.
- [MAGYARORSZÁG, Komárom-Esztergom megye, Esztergom] GEDAI István: Der Talerfund von Esztergom-Szamarhegy. = HallerMbl, 6. 1995. 7–9. p. 168–192.
- [NÉMETORSZÁG, Regensburg] SALTZER Ernő: Anjou-kori magyar aranyforintos kincslelet. = Éremtani Lapok, 1996. 39. p. 19.
- [NÉMETORSZÁG, Regensburg] TÓTH Csaba: [Levél] Saltzer Ernő dipl. közgazda [részére]. = Éremtani Lapok, 1996. 39. p. 20.
- [ROMÁNIA, Alba Iulia] MURESAN Anghel: Un alt tezaur monetar medieval descoperit la Alba Iulia, datand din sec. XVI–XVIII. Another medieval coin hoard discovered at Alba Iulia –16th–18th century. = Apulum, 31. 1994. p. 263–269.
- [ROMÁNIA, Kolozsvár] BOGDÁN Tibor: Dénárok a pincében. [Magyar műkincsekre leletek Kolozsvárott]. = Magyar Hlap, 1995. (07.07.) p. 27.
- SALTZER Ernő → [MAGYARORSZÁG]; [NÉMETORSZÁG, Regensburg]
- TÓTH Csaba → [NÉMETORSZÁG, Regensburg]

XVIII. NUMIZMATIKUSOK, GYŰJTŐK

- ALFÖLDI Maria, R. → [ZSÁMBOKI János]
- BALOGHNÉ ÁBRÁNYI Hedvig → [RÉTHY László]
- [BATIZFALVY János] BÓNA Endre: Az első szegedi orvosnumizmatikus Batizfalvy János centenáriuma. = Az Érem, 52. 1996. 1. p. 21–24.
- The centenary of János Batizfalvy, the first doctor-numismatist in Szeged
- BÓNA Endre → [BATIZFALVY János]
- [BOTHÁR Samu] SALTZER Ernő: Százötven éve született Bothár Samu. = Éremtani Lapok, 1996. 37. p. 23.
- [BRETTAUER, Josef] SÜLE Tamás: Josef Brettauer emlékezete. = Éremtani Lapok, 1995. 33. p. 19–21.
- GEDAI István → [WERKNER Zsigmond]
- GEDAI István: Széchenyi Ferenc, Déri Frigyes. És utánuk? = Éremtani Lapok, 1995. 34. p. 22–23.
- [HARSÁNYI Pál] VÁMOSI László: Harsányi Pálra emlékezve = Éremtani Lapok, 1996. 37. p. 23–24.
- HRONYECZ Livia → [HRONYECZ Sándor]
- [HRONYECZ Sándor] HRONYECZ Livia: Hronyecz Sándor (1922–1995). = NK, 94–95. 1995–96. p. 156.
- KENYERES Dénes → [LEÁNYFALUSI Károly]
- [KISPÉTER Imre] KÜLÖNLEGESEN szép érmeikkel büszkélkedhetik Kispéter Imre. = Petőfi Népe, 51. 1996. (03.23.) p. 10.
- KÓHEGYI Mihály → BALOGHNÉ ÁBRÁNYI Hedvig
- [KUPA Mihály] SALTZER Ernő: In memoriam Kupa Mihály. = NK, 94–95. 1995–96. p. 137.
- [KUPA Mihály] STIRLING János: Dr. Kupa Mihály 1906–1996. = Az Érem, 52. 1996. 2. p. 1.
- [LEÁNYFALUSI Károly] ÉREMGYŰJTŐ elnök. Leányfalusi Károlyt választották a Magyar Éremgyűjtők Egyesülete elnökévé. = Petőfi Népe, 51. 1996. (11.20.) p. 10. ; KENYERES Dénes: 50 éve gyűjti a pénzeket. Klubtitkár köszöntése. = Értésítő, 1995. 1. p. 3.
- MÉSZÁROS István: Kik vagyunk és mit gyűjtünk? = Éremtani Lapok, 1996. 39. p. 15–16.
- [MÉSZÁROS M. János] SCHELKEN Pálma: Dr. Mészáros M. János. = Hegyvidék, 26. 1996. 13. (07.17.) p. 4.
- [NUDELMAN László] TALÁN az utolsók között vagyok, aki még elkezdhetette nulláról a gyűjtést. = KAPÉ, 3. 1995. 42. (10.19.) p. 12–13.
- [RÉTHY László] BALOGHNÉ ÁBRÁNYI Hedvig – KÓHEGYI Mihály: Réthy László levelei Hampel Józsefhez. László Réthy's Briefe zu seinem Direktore, József Hampel. = NK, 94–95. 1995–96. p. 97–105.
- SALTZER Ernő → [BOTHÁR Samu]; [KUPA Mihály]
- SCHELKEN Pálma → [MÉSZÁROS M. János]
- STIRLING János → [KUPA Mihály]
- SÜLE Tamás → [BRETTAUER, Josef]
- VÁMOSI László → [HARSÁNYI Pál]
- [WERKNER Zsigmond] GEDAI István: Értékrend Magyarországon. Emlékezés Werkner Zsigmondra. = NK, 94–95. 1995–96. p. 135.
- [ZSÁMBOKI János] ALFÖLDI Maria, R.: Zu den früheren Illustrationen numismatischer Werke: die EMBLEMATA des Johannes Sambucus, 1531–1584. In: Wissenschaftsgeschichte der Numismatik. Beiträge zum 17. deutschen Numismatikertag 3.–5. März in Hannover. Herausgegeben von Rainer Albert und Reiner Cunz. Speyer. 1995. Numismatische Gesellschaft Speyer. p. 71–95., ill.

XIX. MÚZEUMOK, GYŰJTEMÉNYEK, SZERVEZETEK

- BALOGHNÉ ÁBRÁNYI Hedvig → [MAGYAR Numizmatikai Társulat és MAGYAR Éremgyűjtők Egyesülete]
- BÍRÓNÉ SEY Katalin → [NORDISK Numismatisk Union]
- ÉREMGYŰJTŐK egymás között. = Petőfi Népe, 51. 1996. (01.05.) p. 2.

ÉREMGYŰJTŐK, tisztújítás. = ÚjDN, 1995. (02.09.)

Az ÉVSZÁZAD legnagyobb műkincsrablása. Elrabolták a 11 ezer darabos Mir Zakah-leletet az Afgán Nemzeti Múzeumból. = Petőfi Népe, 51. 1996. (06.22.) p. 12.

HÉRI Vera, G. → [MAGYAR Nemzeti Múzeum, Éremtár]

[MAGYAR Nemzeti Múzeum, Éremtár] HÉRI Vera, G. – PALLÓS Lajos – TORBÁGYI Melinda: A Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának új szerzeményeiből 1993–1995. Aus den Neuerwerbungen des Münzkabinetts des Ungarischen Nationalmuseums, 1993–1995. = NK, 94–95. 1995–96. p. 115–121.

[MAGYAR Nemzeti Múzeum, Éremtár] TORBÁGYI Melinda: A Magyar Nemzeti Múzeum Éremtáráról. = Magyar Múzeumok, 2. 1996. 3. p. 53–54., ill.

[MÉE Bajai Csoportja] BECHERER Károly: A MÉE bajai csoportja. = Értesítő, 1996. 2. p. 11.

[MÉE Kecskeméti Csoportja] ÉREMGYŰJTŐK egymás között. [Kecskemét]. = Petőfi Népe, 51. 1996. (01.05.) p. 2.

[MÉE Kecskeméti Csoportja] ÉREMGYŰJTŐK köre. = Petőfi Népe, 51. 1996. (02.03.) p. 2.

[MÉE Kecskeméti Csoportja] ÉREMGYŰJTŐK napja kezdődik ma Kecskeméten. = Petőfi Népe, 51. 1996. (01.06.) p. 2.

[MÉE Kecskeméti Csoportja] KITÜNTETETT éremgyűjtők. = Petőfi Népe, 50. 1995. (08.02) p. 7.

[MAGYAR Numizmatikai Társulat] TORBÁGYI Melinda: Társulati élet 1994–1995. = NK, 94–95. 1995–96. p. 152–156.

[MAGYAR Numizmatikai Társulat és MAGYAR Éremgyűjtők Egyesülete] BALOGHNÉ ÁBRÁNYI Hedvig: Stručny prehľad dejín Maďarskej numizmatickej spoločnosti a Maďarského združenia zberateľov mincí. A brief review of history of Hungarian Numismatic Society and Hungarian Association of Coin Collectors = Numizmatika, 1996. 14. p. 85–88.

[NORDISK Numismatisk Union] BÍRÓNÉ SEY Katalin: Oslói tudósítónk jelenti. = Éremtani Lapok, 1995. 33. p. 24.

PALLÓS Lajos → [MAGYAR Nemzeti Múzeum, Éremtár] HÉRI Vera, G.

TORBÁGYI Melinda → [MAGYAR Nemzeti Múzeum, Éremtár] ; [MAGYAR Nemzeti Múzeum, Éremtár] HÉRI Vera, G.

XX. ÁRVERÉSEK

AUKTIONSHAUS H. D. RAUCH und L. NUDELMAN. 58. Münzauktion. [1996. október 28–30.] Katalog 1. Münzen und Medaillen. Katalog 2. Sonderauktion 29 Oktober 1996. Münzen und Medaillen aus der Sammlung der Ungarischen Numismatischen Gesellschaft. Katalog 3. Antike Münzen. Katalog 4. Orden und Ehrenzeichen. Wien. 1996. Auktionshaus H. D. Rauch und Habán Kft. 4 db

BERÉNYI Péter: Fel Budára, árverezni! [Kötvénykibocsátás a kávéházért]. = KÁPÉ, 1995. 21. (05.25.) p. 27.

GLOBE Galéria. 7. Numizmatikai Aukció. 1995. 05. 06. ; 8. Numizmatikai Aukció. 1995. 09. 23. ; 9. Numizmatikai Aukció. 1995. 12. 8–9. ; 10. Numizmatikai Aukció. 1996. 05. 3–4. ; 11. Numizmatikai Aukció. 1996. 10. 8. Budapest. 1995–96. Globe-Impex Kft. 5 db

JOBBAN drágulnak, mint az újak ... Régi értékpapírok árverése. = Világgazdaság, 27. 1995. 231. (11.29.) p. mell. 2.

MAGYAR Éremgyűjtők Egyesülete. Országos Éremcsere-közvetítés. 1995. 80–82. 3 db

MAGYAR Éremgyűjtők Egyesülete. Országos Éremcsere-közvetítés. 1996. 83–85. 3 db

MÉSZÁROS István: Két numizmatikai árverés – tanulságokkal. = Éremtani Lapok, 1995. 29. p. 20–22.

NUDELMAN Aukció. = Money Trend, 27. 1995. 12. p. 47.

NUDELMAN László: 1. Numizmatikai Aukció. Magyar és erdélyi pénzek – emlékérmek. Münzen – Medaillen Ungarn, Siebenbürgen. 1995 szeptember 15. – 1995. szeptember 16. Budapest. 1995, Nudelman. 239 p., ill.

NUDELMAN L[ászló] → AUKTIONSHAUS

ORSZÁGOS éremárverés. = ÚjDN, 1995. (11.27.) p. 3.

RAUCH, H. D. → AUKTIONSHAUS

XXI. KIÁLLÍTÁSOK

[1100 éve küzd a magyar] NAGY Ádám: 1100 éve küzd a magyar. Kiállítás a Fekete Házban. = Szeged, 1996. július. p. 42–43.

[BECK Ö. Fülöp emlékkiállítása] GOSZTONYI József: Beck Ö. Fülöp emlékkiállítása. = Éremtani Lapok, 1995. 31. p. 25.

[CSÚCS Ferenc szobrászművész jubileumi kiállítása] ÉLETMŰTÁRLAT és díjátadás. [Évadnyitó a Galériában]. = Szentesi Élet, 1996. (01.20.) p. 3. GOSZTONYI József: Csúcs Ferenc szobrászművész jubileumi kiállítása. = Éremtani Lapok, 1995. 34. p. 24–25. ; RÓZSA Gábor: Szentesi szeretettel köszönti szülőltét. = Szentesi Élet, 17. 1996. 1. (01.06.)

[DÉRI Numizmatikai Gyűjtemény] Az ÉRMÉKEN megjelenik Erdély történelme. = Hajdú- Bihari Napló, 52. 1995. 234.(10.04.) p. 1.

[BALOGH Imre] Fémöntömmester kiállítása. = ÚjDN, 1995. (11.05.) p. 9.

GARAMI Erika: Banknotes and coins at the National Bank of Hungary. Exhibitions. = Perspectives, 1995. 6. 2. p. 2.

GOSZTONYI József → [BECK Ö. Fülöp emlékkiállítása] ; [CSÚCS Ferenc szobrászművész jubileumi kiállítása] ; [IN memoriam Borsos Miklós]

HORNYÁK Csaba → [TOKAJI numizmatikai kiállítás]

[„HUNGARIAN Rhapsody”. Tóth Sándor kiállítása Colorado Springsben] SZILÁGYI Mihály: „Magyar Rapszódia”. = Értesítő, 1995. 1. 4., ill.

- [IN memoriam Borsos Miklós] GOSZTONYI József: In memoriam Borsos Miklós. [Kiállítás s mester születésének 90. évfordulója alkalmából Szegeden]. = Éremtani Lapok, 1996. 38. p. 23. ; Borsos Miklós (1906–1990) emlékkiállítás [születésének 90. évfordulója alkalmából Budapesten]. = Éremtani Lapok, 1996. 36. p. 28–29.
- [KISS Nagy András éremkiállítás] ÉREMKIÁLLÍTÁS a képtárban. Kiss Nagy András ... érem- és szobrászművész munkáiból látható kiállítás ... a Kecskeméti Képtárban. = Petőfi Népe, 50. 1995. 204. (08.31.) p. 12. ; GOSZTONYI József: Kiss Nagy András éremkiállítás. = Éremtani Lapok, 1995. 33. p. 21.
- KITÜNTETÉSEK a Magyar Köztársaságban. A beszámolót írta: TÓTH József. = Értésítő, 1995. 2. p. 5–6., ill.
- KOSSUTH-kiállítás Szentendrén. A beszámolót írta: BIRKL László. = Értésítő, 1995. 2. p. 6.
- KOSSUTH KIÁLLÍTÁS – Óbudán. A beszámolót írta: SZILÁGYI Mihály. = Értésítő, 1995. 2. p. 6., ill.
- [A LONGOBÁRD pénzverés története] LONGOBARD-pénzek. Kiállítás Sárospatakon. = Észak-Magyarország, 51. 1995. 295. (12.15.) p. 6. TORBÁGYI Melinda: A longobárd pénzverés története – kiállítás. Sárospatak, 1995. XII. 16. = Múzeumi Hírlévél, 17. 1996. 2. p. 43.
- A MAGYAR pénz származása [sic!] története. [Kiállítás a pápai helyőrségi klubban]. = Pápa Press, 1996. (04.23.) p. 1. ; SZABÓ Lajos: „A magyar pénz 1000 éves története”. = Értésítő, 1996. 2. p. 10.
- NAGY Ádám → [1100 éve küzd a magyar]
- [A PENGŐ története 1926–1946] RÁDÓCZY Gyula: Pénztörténeti kiállítás a rákospalotai OTP fiókban. = Értésítő, 1995. 1. p. 5., ill.
- PÉNZVERDÉK kincsei. [Újra látható Déri Frigyes gyűjteménye]. = Hajdú-Bihari Nap, 1. 1995. 133. (08.04.) p. 1.
- RÁDÓCZY Gyula → [A PENGŐ története 1926–1946]
- SZABÓ Lajos → A MAGYAR
- RÓZSA Gábor → [CSÚCS Ferenc szobrászművész jubileumi kiállítása]
- RÓZSA Gábor: Zarándoklat Csongrádra. = Szentesi Élet, 17. 1996. (01.06.)
- SARKADI Imre → [„VÁLOGATÁS az éremgyűjtők kincseiből”]
- SZÉKELY András: Egy éveztet tárgyaitak képekönve. A Magyar Nemzeti Múzeum új történeti kiállítása. [Apafi Mihály érmeinek illusztrációjával]. = Népszabadság, 54. 1996. 215. (09.14.) p. 26.
- SZILÁGYI Mihály → [„HUNGARIAN Rhapsody ...”]; KOSSUTH KIÁLLÍTÁS
- [TOKAJI numizmatikai kiállítás] A MAGYARSÁG és a világ fém pénzei. = Dunántúli Napló, 7. 1996. (11.09.) p. 10. ; A PÉNZ beszéde – világos beszéde. Egy kiállítás, amelyből kiderül, milyen gazdagok vagyunk. = Észak-Magyarország, 52. 1996. 86. (04.12.) p. 4. ; A VILÁG összes pénze. Szentációs kiállítás a papszeren. = Déli Hlap, 28. 1996. 261. (11.08.) p. 6. ; CSAK ígerte a pénzt az MNB. A tallérokól a bankkártyáig kalauzsolnak a tokaji tárlaton. = Észak-Magyarország, 52. 1996. 81. (04.05.) p. 3. ; HORNYÁK Csaba: Numizmatikai kiállítás Tokaj, 1996. = Éremtani Lapok, 1996. 38. p. 22. ; KOROK beszédes tanúi. Numizmatikai kiállítás a milicentenárium tükrében. = Új Észak, 2. 1996. 33. (02.08.) p. 4. ; MAGYARORSZÁG nem ér véget Budapestnél. Pénzvilágkiállítás a Papszeren. = Déli Hlap, 28. 1996. 262. (11.09.) p. 2. ; MEGNYÍLT a numizmatikai világkiállítás Tokajban. = Új Észak, 2. 1996. 88. (04.15.) p. 1. ; NUMIZMATIKAI kiállítás. A tokaji numizmatikai kiállításról. = Új Észak, 2. 1996. 80. (04.04.) p. 4. ; PÉNZES kiállítás. Rövid hír a tokaji numizmatikai kiállítás Miskolcra való átköltözéséről. = Észak-Magyarország, 52. 1996. 259. (11.06.) p. 9. ; SZENVEDÉLYE a pénzgyűjtés. Numizmatikai kiállítás 1996-ban. = Új Észak, 1. 1995. 11. (12.01.) p. 4.
- [TORBÁGYI Melinda] → [A LONGOBÁRD pénzverés története]
- TÓTH József → KITÜNTETÉSEK
- [„VÁLOGATÁS az éremgyűjtők kincseiből”] SARKADI Imre: A Déri Múzeum és a MÉE Hajdú-Bihar Megyei Csoportja kiállítást rendezett [„VÁLOGATÁS az éremgyűjtők kincseiből” címmel.] = Értésítő, 1996. 2. p. 5.

XXII. KONFERENCIÁK

- [ICOMON] TORBÁGYI Melinda: ICOMON konferencia. Bécs, 1996. X. 16–19. = Múzeumi Hírlévél, 17. 1996. 12. p. 333. ; uő: ICOMON, az Érem- és Bankmúzeumok Nemzetközi Szervezete, II. nemzetközi konferenciája (Bécs, 1996. X. 22.–24.). = Éremtani Lapok, 1996. 40. p. 24–25.
- [A NUMIZMATIKA és a társtudományok, II.] SZILÁGYI Mihály: A numizmatika és a társtudományok II. = Értésítő, 1996. 1. 4., ill. TORBÁGYI Melinda: A numizmatika és a társtudományok II. Debrecen. = Múzeumi Hírlévél, 16. 1995. 11. p. 318–319.
- TORBÁGYI Melinda → [ICOMON] ; [A NUMIZMATIKA és a társtudományok, II.]
- TORBÁGYI Melinda: Numizmatikai Konferencia (Nyitra, 1996. X. 22–24.). = Éremtani Lapok, 1996. 40. p. 25. ; Múzeumi Hírlévél, 17. 1996. 12. p. 328.

XXIII. EGYÉB RENDEZVÉNYEK

- XI. Alba Regia Éremgyűjtő Találkozó krónikája. A beszámolót írta: SZABÓ Antal. = Értésítő, 1996. 2. p. 6.
- A XIV. Bakonyvidéki Éremgyűjtő Találkozó. A beszámolót írta: FEJES Sándor. = Értésítő, 1996. 1. p. 3–4., ill. ; uo, 1996. 2. p. 5.
- BÓNA Endre → [MÉE XXVI. Vándorgyűlés]
- FEJES Sándor → A XIV. Bakonyvidéki
- LEÁNYFALUSI Károly → [NUMIZMATIKAI Hírös Nap, 1996]

- [MÉE XXV. Vándorgyűlés, 1995, Székesfehérvár] SZABÓ Antal: [...] és a X. Alba Régia Éremgyűjtő Találkozó. = Értésítő, 1996. 1. p. 3. ; SZILÁGYI Mihály: Nagyrendezvényünkről. = uo, 1995. 1. p. 4. ; uo. 1995. 2. p. 5.
- [MÉE XXVI. Vándorgyűlés] BÓNA Endre: Tájékoztató a XXVI. vándorgyűlés szegedi eseményeiről. = Értésítő, 1996. 2. p. 6–9., ill.
- [MÉE XXVI. Vándorgyűlés és NUMIZMATIKAI Hírös Nap, 1996, Kecskemét] LEÁNYFALUSI Károly: A MÉE XXVI. Vándorgyűlése és a kecskeméti csoport X. Numizmatikai „Hírös Napja”. = Értésítő, 1996. 2. p. 9–10. ; PULAI Sára: Programdús hétvége numizmatikusoknak. = Petőfi Népe, 51. 1996. (07.26.) p. 2. ; TIZEDIK alkalommal rendezte meg a Magyar Éremgyűjtők Egyesületének kecskeméti csoportja a numizmatikai hírös napot. = Petőfi Népe, 51. 1996. (07.29.) p. 2.
- [NUMIZMATIKAI Hírös Nap, 1995] „HÍRÖS nap”. = Délmagyarország, 1995. (07.27.) p. 5. ; IX. Numizmatikai „Hírös Nap” = Értésítő, 1995. 2. p. 5. ; Petőfi Népe, 50. 1995. (07.26.) p. 3. ; uo, 07.31.) p. 2.
- NUMIZMATIKAI Nyári Egyetem – 1995. A beszámolót írta SZILÁGYI Mihály. = Értésítő, 1995. 2. p. 5.
- PULAI Sára → [NUMIZMATIKAI Hírös Nap, 1996]
- SZABÓ Antal → XI. Alba Regia ; [MÉE XXV. Vándorgyűlés ...
- SZILÁGYI Mihály → [MÉE XXV. Vándorgyűlés ... ; NUMIZMATIKAI

XXIV. EGYÉB

- ÁTÁLLÍTOTTÁK a telefonokat. = Magyar Hlap, 1995. (07.07.) p. 13.
- ELEKTRONIKUS pénz az Interneten. = Petőfi Népe, 51. 1996. (05.28.) p. 1.
- ÉREMGYŰJTŐ betörő. = Petőfi Népe, 51. 1996. (03.26.) p. 2.
- ÉREMVERÉS Egerben. = Petőfi Népe, 51. 1996. (04.29.) p. 13.
- ISMERT és kevésbé ismert évszámátszámítások. = Éremtani Lapok, 1995. 29. p. 24.
- IVÁN Gizella: Tilos hirdetni a valutás utakat. [Az MNB egy utazási irodának sem adott engedélyt]. = Magyar Hlap, 1995. (03.22.) p. 14.
- JAPÁN pénzvizsgáló. = Petőfi Népe, 51. 1996. (08.27.) p. 7.
- JÁR a milliós jutalom a szombathelyi kincsléloknek. [A Legfelsőbb Bíróság döntött]. = Magyar Hlap, 1995. (06.14.) p. 8.
- KIT illet az aranykincs? = Petőfi Népe, 51. 1996. (06.12.) p. 14.
- MILLIÁRDOS gyémántüzlet az egykori pénzverőben. = Világ gazdaság, 28. 1996. 7006. (12.19.) p. 1,5.
- MIRŐL árulkodnak a japán borítékok? = Bankoráma, 1995. [Tavaszi] p. 7.
- NEGYVEN vödör egycentes. = Magyar Hlap, 1995. (03.14.) p. 27.
- REKORDHOSSZÚ éremkígyó. = Petőfi Népe, 50. 1995. (08.09.) p. 12.
- ROSSZRA is tanít a számítógép. [Pénzhamisítási receptek száguldanak a világ körül]. = Petőfi Népe, 51. 1996. (08.26.) p. 4.
- VILÁGREKORDER éremszőnyeg. = Petőfi Népe, 51. 1996. (12.04.) p. 10.
- VINKÓ József: A pénz beszél V. [Alapmottó: a pénz nem boldogít. Csak a sok pénz]. = Magyar Hlap, 1995. (04.14.) p. 19.
- ZOMBORI Lajos: Elmélkedés a magyar numizmatikai irodalom áráról. = Éremtani Lapok, 1996. 39. p. 17–18.

Baloghné Ábrányi Hedvig
Magyar Numizmatikai Társulat
1085 Budapest Csepreghy u. 4. fszt. 2.

*A tavaszi ragyogás fényét
emelje tovább azzal, hogy Ön is kiállít a*

KARÁT



*7. Nemzetközi ékszer, drágakő és
óra szakkiállításon
a Budapesti Vásárcözpontban,
1999. március 11-14-ig.*

Karát. Az igazi értékmérő.

*Részletes információért hívja az éjjel-nappal működő
06-60 55 66 77-es
TELEWESTEL számot.*



TELEWESTEL

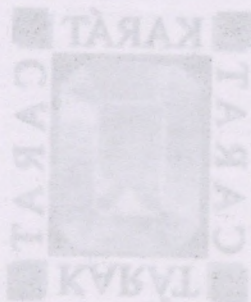


HUNGEXPO

*1101 Budapest, Albertirsai út 10.
Tel.: 263-6225 fax: 263-6068*

Az ART BUDAPEST MŰVÉSZETI VÁSÁRRAL egyidőben.

A tanári közösség felvétel
emelte tovább azzal, hogy Ön is kiáll a



KARAT

7. Nemzetközi és
őrszaki állományon
a Budapesti Vasárközponthoz
1999. március 11-14-ig.

Karat. Az igazi értékmérő.

Részletes információkat hívja az éjeli-nappali működő

06-60 55 66 77-es

TELEWESTEL számot.



TELEWESTEL

1101 Budapest, Albertirizai út 10.

Tel.: 2-263-6068

HU ISSN 0230 - 0583

Nyomta az Argumentum Kiadó nyomdaüzeme

Felelős vezető: Roznai Zoltán



AZ ART BUDAPEST MŰVÉSZETI VÁSÁRRAKAL egyidejűleg.

ARGUMENTUM
KIADÓ
KARAT VÁSÁR

A NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY az ARANY FORINT ALAPÍTVÁNY és az EUROPONT KFT
támogatásával jelenik meg
NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY herausgegeben von der UNGARISCHEN NUMISMATISCHEN
GESELLSCHAFT mit der Unterstützung der STIFTUNG ARANY FORINT und EUROPONT LTD

Tagtársaink figyelmébe

A társulati tagok tagsági díja egy évre 1998-ban 600 Ft, amely magába foglalja a két évente megjelenő Numizmatikai Közlöny árát is.

A Numizmatikai Közlönybe szánt cikkek és közlemények kéziratai, valamint a tudományos kérdésekben való érdeklődések, új tagok felvételi kérelme, bármilyen a Társulattal kapcsolatos érdeklődés a Társulat címére (1445 Budapest, Pf. 282.) küldendő.

A Társulat könyvtára hétfőn 16–18, szerdán 9–16 óráig, és csütörtökön a hivatalos órák alatt 16–19.30 áll a tagok és az olvasók rendelkezésére.

A Társulat tisztségviselőit rendszerint csütörtökön a hivatalos órák alatt kereshetik fel tagtársaink hivatalos ügyeikkel, de célszerűbb az előzetes telefon megbeszélés időpont egyeztetés céljából. Telefonszámunk: 338-4170

